Γαρζενίκος

Περιοδική έκδοση για την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά της Ελάτης Αρκαδίας

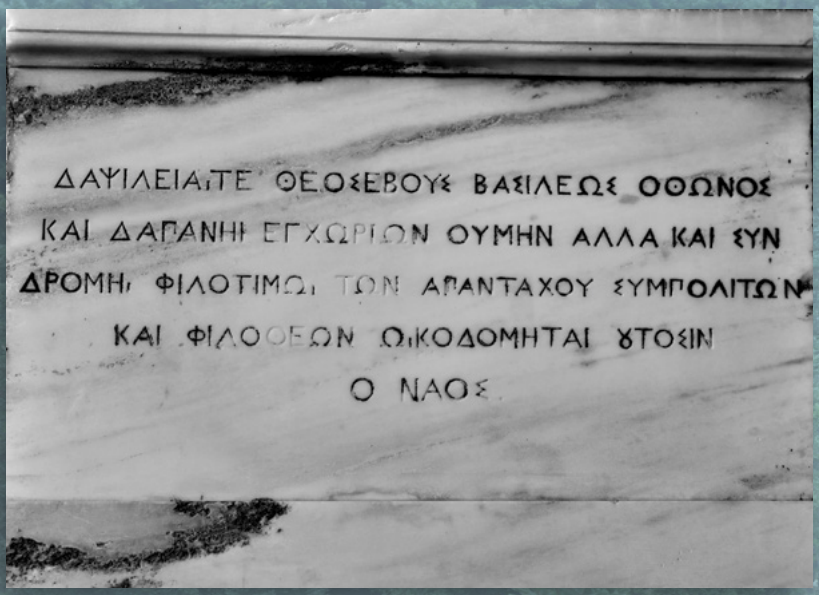

Τεύχος 3
Αύγουστος 2022
Ελάτη

ΤΟ ΣΚΑΘΑΡΙ

Γαρζενίκος
Περιοδικό

Περιοδική έκδοση για την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά της Ελάτης Αρκαδίας

Περιοδική Έκδοση
Τεύχος 3ο, Αύγουστος 2022

Σύνταξη Ύλης: Γεωργία Τάτση
Επιμέλεια - Διόρθωση: Γεωργία Τάτση

ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: ΤΟ ΣΚΑΘΑΡΙ
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΔΩΝΗ
© Περιοδικό Γαρζενίκος
www.garzenikos.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση μέρους ή όλου του κειμένου, με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η διασκευή ή εκμετάλλευσή του σε θέατρο, ραδιόφωνο ή τηλεόραση χωρίς την έγγραφη άδεια του συγγραφέα. Επίσης, απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή ηλεκτρονικές ή άλλες μεθόδους σύμφωνα με το ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση Βέρνης Παρισιού που κυρώθηκε με το ν. 100/1975, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ΤΟ ΣΚΑΘΑΡΙ

Θεμιστοκλέους & Γραβιάς 15, ΤΚ 106 78, Αθήνα
t | 2130232404
e | info@toskatharibooks.gr
w | **www.dodonipublications.gr**

ISSN: 2654-122X

Γαρζενίκος

Περιοδικό

Περιοδική έκδοση για την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά της Ελάτης Αρκαδίας

Φώτης Παπαχατζής
Έλσα Θαλασσινού
Γιώτα Γιαννακοπούλου - Τσενέ

Τεύχος 3
Αύγουστος 2022
Ελάτη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ 11

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟΥ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΟΥ ΜΠΟΥΤΣΗ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΗΣΙ (ΜΕΣΣΗΝΗ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ) 14

ΤΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΣΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ 37
ΠΡΟΛΟΓΟΣ 39
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Εβραϊκό νεκροταφείο στην Τριπολιτσά 40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Εβραϊκή κοινότητα στην προεπαναστατική Τριπολιτσά 47
ΕΠΙΛΟΓΟΣ 51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ 52

ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 1832 ΕΩΣ ΤΟ 2020 53
ΠΡΟΛΟΓΟΣ 54
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Ισχύον νομικό καθεστώς που αφορά την Εκκλησία της Ελλάδος 56
-Καταστατικός χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος 57
-Κανονισμός της Εκκλησίας της Ελλάδος 66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Ιστορική, νομική αναδρομή – Νόμοι, Βασιλικά και Νομοθετικά Διατάγματα, Αναγκαστικοί Νόμοι 74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: Ενορία, Μισθοδοσία – Συνταξιοδότηση Κληρικών και Εκλησιαστική Εκπαίδευση 97
Α. Το νομικό καθεστώς της χρονικής εξέλιξης και διαμόρφωσης των ενοριών 97
Β. Μισθοδοσία κληρικών 101
Γ. Συνταξιοδότηση εκκλησιαστικού κλήρου 108
Δ. Εκκλησιαστική Εκπαίδευση 108
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: Πώς αποκτήθηκε η εκκλησιαστική περιουσία 113
-Αποτυχία αυτοχρηματοδότησης της Εκκλησίας 114
ΕΠΙΛΟΓΟΣ 120

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ 121

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΟΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ 1860 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1918 ΚΑΙ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ 123
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 124
-Εκκλησιαστικοί επίτροποι – Εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί από το έτος 1847 μέχρι το 1876 125
-Η πρώτη ανακαίνιση του ναού (1877-1885) 132
-Η δεύτερη επισκευή του ναού κατά το έτος 1905 152
-Στιγμιότυπα της καθημερινής ζωής στον Γαρζενίκο από το Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου 158
-Ο Νόμος 3596 περί ενοριών του έτους 1910 και η υπαγωγή της ενορίας του Γαρζενίκου στην ενορία Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου 181
-Η μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού 189
-Η οικοδόμηση του κωδωνοστασίου 196
-Ενοικιάσεις αγρών 208
-Οι μεταγενέστερες εργασίες στον ναό κατά τον 20ό αιώνα 216
-Η πρόθεση για παροχή ξυλείας με σκοπό την κατασκευή εισόδου στον ναό Αγίου Αθανασίου στη Μεσσήνη 228
-Οι ιερείς στον Γαρζενίκο από το 1924 μέχρι σήμερα 230
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ 231

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ ΒΥΤΙΝΑΣ 233
-Η ανέγερση του κυρίως ναού κατά τα έτη 1846-1847 235
Η εκκίνηση της τυπικής διαδικασίας για την οικοδόμηση του ναού 239
-Το θεσμικό πλαίσιο και η εφαρμογή του στην πράξη 239
α) Οι θεσμικές παρεμβάσεις της Πολιτείας 239
β) Η τυπική διαδικασία για την ανέγερση ή επισκευή ιερών ναών 242
γ) Η τυπική διαδικασία για την ανάθεση των εκκλησιαστικών έργων 243
Η διαδικασία ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα 251
-Σχολιασμός 259
Α΄. Η πρωτοβουλία για την ανέγερση του ναού 259
Β΄. Η προϋπάρχουσα εκκλησία και η πυρπόλησή της το έτος 1825 – Πληθυσμός της Βυτίνας 261

Γ΄. Η συγκέντρωση του χρηματικού ποσού για την ανέγερση
του ναού – Σύσταση επιτροπής 270
Δ΄. Σύναψη συμφωνητικού και όροι – Αρχιτεκτονικό σχέδιο 279
Ε΄. Η χορήγηση άδειας ανέγερσης από το Υπουργείο των
Εκκλησιαστικών 297
ΣΤ΄. Η χορήγηση άδειας για την ανοικοδόμηση
του ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου στα Μαγούλιανα 300
Ζ΄. Η οικοδόμηση του ναού 305
Η΄. Η εξέλιξη των εργασιών και η αποπεράτωση του ναού 310
Θ΄. Το μαρμάρινο ανάγλυφο στο υπέρθυρο της εισόδου
του ναού 312
Ι΄. Η δωρεά του Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη στον ναό 314
-Εσωτερικός καλλωπισμός του ναού – Αφιερώματα 323
-Η κατασκευή του τέμπλου 332
-Η ανοικοδόμηση του Ιερού Ναού Γέννησης της
Θεοτόκου στον Πίσω Μαχαλά της Επάνω
Συνοικίας Βυτίνας 334
-Η οικοδόμηση νάρθηκα και κωδωνοστασίων στον
ναό Αγίου Τρύφωνα 338
-Δημοτικά και εκκλησιαστικά έργα από το έτος 1855
ώς το 1884 340
-Εκκλησιαστικά και Ελληνικής Σχολής κτήματα προς
εκποίηση κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870 343
-Η διαδικασία για την ανέγερση του νάρθηκα – Πρόθεση
για οικοδόμηση εκκλησιαστικού καταστήματος 347
-Η δρομολόγηση κατασκευής υδραγωγείου 352
-Η οικοδόμηση του νάρθηκα και του βόρειου
κωδωνοστασίου 363
-Η αποπεράτωση του νότιου κωδωνοστασίου 398
-Η οικοδόμηση του κωδωνοστασίου του ναού Γέννησης
της Θεοτόκου Βυτίνας 414
-Η οικοδόμηση του κωδωνοστασίου του ναού
Αγίας Τριάδας Γρανίτσας 422
-Επισκευές στον ναό Αγίου Τρύφωνα 431
**Τα ακίνητα κτήματα των ναών Αγίου Τρύφωνα –
Γέννησης της Θεοτόκου και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας** 437
-Τα ακίνητα κτήματα του ναού Αγίου Τρύφωνα –
Η δωρεά του Ανδριανού Γεράνιου 438
-Εκποίηση κτημάτων το 1857 440

Τα ακίνητα κτήματα των ενοριών της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας και της Ελληνικής Σχολής κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870 443
Α΄. Ναός Αγίου Τρύφωνα 443
-Η διαμόρφωση της κεντρικής πλατείας 445
Β΄. Τα ακίνητα κτήματα της Ελληνικής Σχολής 451
Γ΄. Κτήματα που ανήκουν στον ναό της Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγίτσα) 453
Ενοικιάσεις των κτημάτων και προβλήματα 454
-Ενοικιάσεις 465
-Το νεκροταφείο του Αγίου Τρύφωνα και η μεταφορά του εκτός του οικισμού 469
Ιερείς και εκκλησιαστικοί επίτροποι της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας 493
Α΄. Ιερείς 493
Β΄. Εκκλησιαστικοί επίτροποι 512
Προϋπολογισμοί και απολογισμοί 525
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ 564

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Στο παρόν τρίτο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης *Γαρζενίκος*, επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας είναι η ναοδομία και η τοπική εκκλησιαστική ζωή, καθώς και το θεσμικό πλαίσιο που τις διέπουν κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα. Σε συνέχεια της εργασίας για το θεσμικό πλαίσιο της ναοδομίας κατά την οθωνική περίοδο και το παράδειγμα της ανέγερσης του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στο χωριό μας, τον Γαρζενίκο, που προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε στο δεύτερο τεύχος, εδώ ασχολούμαστε με την ιστορία του ίδιου ναού από το 1860 περίπου κι έπειτα, μέχρι και τις 2 πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Για την καλύτερη όμως κατανόηση του πραγματικού περιβάλλοντος της ναοδομίας και της ιστορίας του ναού του Γαρζενίκου, ενός μικρού και περιορισμένων δυνατοτήτων ορεινού χωριού, σε αυτό το τεύχος προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε και τα της ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα στο γειτονικό χωριό Βυτίνα.

Η Βυτίνα, ως κεφαλοχώρι κατά τον 19ο αιώνα και έδρα δήμου (του Δήμου Νυμφασίας), με πολύ μεγαλύτερο σχετικά πληθυσμό (ντόπιο αλλά και απόδημο), άρα και μεγαλύτερες οικονομικές δυνατότητες και εξωστρέφεια προς τις νέες τεχνικές και πολιτισμικές εξελίξεις, αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη ευελιξία και περισσότερες επιλογές την οικοδόμηση του νέου ενοριακού ναού της και τις μεταγενέστερες προσθήκες αλλά και, αναπόφευκτες, επισκευές και συντήρηση. Κι αυτό διαπιστώνεται συγκριτικά στην τελική μορφή σήμερα των 2 εκκλησιών, της Βυτίνας και του Γαρζενίκου. Εκτός από τις συνθήκες της ναοδομίας παρακολουθούμε και πτυχές από την εκκλησιαστική ζωή στα 2 χωριά, γι’ αυτό και η τρίτη εργασία της Γ. Γιαννακοπούλου-Τσενέ για το Εκκλησιαστικό Δίκαιο, τις ενορίες, τη μισθοδοσία των ιερέων κ.λπ., θεωρούμε πως συμβάλλει σημαντικά στην προσέγγιση της καθημερινότητας και των συμπεριφορών.

Εκτός από τις 3 εργασίες για τη ναοδομία, την εκκλησιαστική ζωή και το θεσμικό περιβάλλον, άλλες 2 μικρότερες σε όγκο ασχολούνται, η μία με την ύπαρξη και τη θέση εβραϊκού νεκροταφείου στην προεπαναστατική Τριπολιτσά και η άλλη με την ιστορία της οικίας μιας γαρζενικιώτικης οικογένειας, αυτής του Πανάγου Μπούτση, που μετοίκησε μετεπαναστατικά στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας. Η τελευταία εργασία εντάσσεται στη θεματολογία με τίτλο *«Ιστορίες των ανθρώπων του Γαρζενίκου»*, που ξεκινήσαμε από το πρώτο τεύχος, το 2019.

Από το πρώτο κιόλας τεύχος του περιοδικού μας, διαπιστώσαμε πως το πιο σημαντικό είναι οι εργασίες να ακολουθούν την επιστημονική δεο-

ντολογία και τεκμηρίωση, μακριά από ερμηνείες, ωραιοποιήσεις και, κυρίως, τον τοπικιστικά χρωματισμένο πανηγυρικό λόγο. Γι' αυτό, το βάρος μας σε κάθε εργασία πέφτει, κατά βάση, στις πρωτογενείς γραπτές πηγές, των οποίων το περιεχόμενο μεταφέρεται, στις περισσότερες περιπτώσεις, ολόκληρο, ώστε να είναι σε θέση ο αναγνώστης να σχηματίσει ο ίδιος εικόνα, με βάση της διαθέσιμες πληροφορίες, και να προχωρήσει στις δικές του ερμηνείες και συμπεράσματα. Όσο όμως είναι κεντρικό το ζήτημα της τεκμηρίωσης, άλλο τόσο σημαντικό είναι το να έχουμε στο μυαλό μας σαφή κι εξίσου καθαρή προς τα έξω τη θέση και οπτική μας απέναντι στην τοπική ιστορία, τα γεγονότα και τους ανθρώπους του παρελθόντος, τον ανθρωπογενή και φυσικό χώρο και χρόνο.

Η προσέγγισή μας, λοιπόν, στην τοπική ιστορία γίνεται μέσω της επιθυμίας να γνωρίσουμε τον τόπο και τους ανθρώπους του παρελθόντος, μεταφερόμενοι οι ίδιοι νοερά και βιωματικά, μέσω των γραπτών πηγών και των σωζόμενων μνημείων, ως αυτόπτες και αυτήκοοι μάρτυρες, στην εποχή και τον χώρο που κάθε φορά μας ενδιαφέρει. Να γνωρίσουμε με τις αισθήσεις μας την όψη και την καθημερινότητα των ανθρώπων εκείνων, τη συμπεριφορά, τα επαγγέλματα, τις γνώσεις και την άποψη που είχαν για τα σύγχρονα τοπικά και ευρύτερα πράγματα, την εικόνα του χώρου όπου ζούσαν, τα σπίτια, τα χωριά, τον φυσικό και ανθρωπογενή χώρο τους. Να γνωρίσουμε το θεσμικό πλαίσιο της κρατικής οντότητας στην οποία ήταν πολίτες ή υπήκοοι, και τον βαθμό που το ενσωμάτωναν και το ακολουθούσαν. Να γνωρίσουμε και να μεταφέρουμε ό,τι κατανοήσαμε, μέσα από το πρίσμα της δικής μας προσωπικότητας, των δικών μας προτερημάτων, ελαττωμάτων, μορφωτικού επιπέδου, χαρακτήρα και εμπειριών.

Με αυτόν τον τρόπο συνδέουμε άμεσα το παρελθόν με το παρόν, το προσωπικό και υποκειμενικό με το αντικειμενικό ή πραγματικό των παλαιότερων εποχών, που ενδεχομένως ήταν πολύ διαφορετικές από τη δική μας, κάνουμε το σήμερα πιο κατανοητό και δίνουμε στο χθες τη σημασία και τον ρόλο που έχει στο σήμερα. Και η προσέγγισή μας αυτή αποτελεί, ίσως, από τη μια μεριά το πλεονέκτημά μας, αλλά ταυτόχρονα θέτει και τα όρια των δυνατοτήτων μας. Εκτιμούμε δε, πως η μελέτη της Ιστορίας σε τοπικό επίπεδο, τη μικρή κλίμακα, είναι αναγκαία προϋπόθεση για να κατανοήσουμε στη σωστή της διάσταση τη μεγάλη εικόνα, τα σημαντικά γεγονότα και πρόσωπα που αλλιώς μένουν εν πολλοίς άγνωστα και απροσπέλαστα.

Εκτός από τις πρωτογενείς πηγές και τη βιβλιογραφία, καίριο ρόλο στη γνώση, στην απεικόνιση του παρελθόντος, παίζουν τα σωζόμενα υλικά μνημεία στον τοπικό χώρο, καθώς είναι τα σώματα μέσω των οποίων το-

παρελθόν ζει στο παρόν και, την ίδια στιγμή, αποτελούν την πατρίδα του παρόντος ανθρωπογενούς χώρου και χρόνου. Κι αυτός είναι ο λόγος που δίνουμε τόση αξία στην προστασία και την ενδεδειγμένη συντήρηση των τοπικών μας μνημείων, από τα πιο μεγάλα μέχρι τα πιο μικρά ασήμαντα απομεινάρια, μέσω της υπαγωγής τους στο θεσμικό καθεστώς προστασίας που προβλέπεται. Είναι μια πράξη που όχι μόνο διατηρεί ζωντανή τη σύνδεση του παρόντος χρόνου με το παρελθόν, αλλά, κυρίως, συνδέει το παρελθόν με το μέλλον, κάνει το εφήμερο παρόν διαρκές. Οι εργασίες του παρόντος τόμου, αλλά και των 2 προηγούμενων, φιλοδοξούμε να συγκροτούν επαρκές αποδεικτικό υλικό που θα εξασφαλίσει την τυπική έγκριση για την προστασία των τοπικών μας μνημείων από τις αρμόδιες υπηρεσίες, όταν και εάν προβούμε σε μια τέτοια πρωτοβουλία.

Τέλος, ευχαριστούμε ιδιαίτερα τους κυρίους Βασίλη Παναγιωτόπουλο και Αργύρη Πετρονώτη.

Τα μέλη της άτυπης ομάδας **«η Γαϊδουροκυλίστρα»**
ΓΙΩΤΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΕ,
ΕΛΣΑ ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΥ
ΦΩΤΗΣ ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟΥ
ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΟΥ ΜΠΟΥΤΣΗ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΗΣΙ (ΜΕΣΣΗΝΗ ΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ)

Στο παρόν τεύχος θελήσαμε να ασχοληθούμε μ' ένα πρόσωπο, μια οικογένεια του Γαρζενίκου, που μετανάστευσε από εδώ πολύ γρήγορα μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό προς το Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας. Το κίνητρο όμως για να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας σε αυτήν την οικογένεια δεν είναι τόσο κάποια ιδιαίτερη ή σημαντική ιστορία για τα πρόσωπα, αλλά οι πληροφορίες που έτυχε να έχουμε στη διάθεσή μας σχετικά με το σπίτι τους, εκείνο στον Γαρζενίκο όπου γεννήθηκαν κι εκείνο που απέκτησαν μετά τη μονιμότερη, σταθερή εγκατάστασή τους στο Νησί.

Το σπίτι είναι το επίκεντρο, το σημείο αναφοράς μας. Εδώ ήρθαμε στη ζωή και πρωτογνωρίσαμε ή ορίσαμε από την αρχή τις διαστάσεις του οικείου χώρου. Το σπίτι, ως ο τόπος δημιουργίας του προσωπικού κόσμου, της δημιουργίας του χωρίς χρόνο καθημερινού και, ως εκ τούτου, το καταφύγιο γαλήνης, πληρότητας, ανάπαυσης και θέασης τού έξω από εμάς, η δική μας πατρίδα· και γι' αυτό, τόπος απώλειας, νοσταλγίας και επώδυνης μνήμης όταν το αποχωριζόμαστε, όταν παρέρχεται, ερειπώνει, παύει να υπάρχει. Και τότε ο οικείος, σχηματοποιημένος προσωπικός κόσμος χάνει τις διαστάσεις του και τα σημεία προσανατολισμού του, γίνεται πάλι ξένος, άγνωστος, γίνεται παρελθόν, έξω δηλαδή από το βίωμά μας, από το σώμα μας. Όμως, το σπίτι μας μπορεί να μην είναι μόνο τα παραπάνω. Μπορεί να είναι και χώρος αρνητικής καθημερινότητας, τραυματικής εμπειρίας, ασφυξίας, χώρος προσωπικού κακού. Και τότε, η νοσταλγία και η επώδυνη μνήμη, η γαλήνη και η αποστροφή είναι αξεμπέρδευτα, η ζωή μια ανέστια περιπλάνηση, ο κόσμος αντιφατικός και, εν τέλει, οριστικά ακατανόητος.

Το σπίτι-σώμα που εντός του ρέει ο ανθρώπινος χρόνος μοιάζει, όταν είναι όρθιο και ζωντανό, σαν να περιέχει και τους ανθρώπους του. Γι' αυτό και η αναφορά στην ύπαρξη και την ιστορία του αποτελεί πράξη όχι μόνο μνήμης, αλλά και αναδημιουργίας του ανθρώπινου χώρου και κόσμου, ενσωματωμένων στο φέρον σώμα του δικού μας κόσμου σήμερα. Αυτά όταν εξακολουθεί να υπάρχει ώς σήμερα. Όταν δεν διατηρείται πλέον κανένα ίχνος του ή σώζεται μόνο κάποιο απομεινάρι του, η ανάδειξη της μνήμης και της ιστορίας του είναι πράξη αποκατάστασης της ύπαρξής του και επούλωσης ενός τραύματος στον ανθρωπογενή χώρο. Είναι, ίσως, μια εναγώνια επιθυμία να μην απωλέσουμε, να κρατηθούμε εντός του σώματος του δικού μας σπιτιού, στη μητρική αγκαλιά του μεγάλου χρόνου.

Όλα αυτά είναι ο λόγος που μας υποχρεώνει να ασχοληθούμε με την ιστορία του σπιτιού του Πανάγου Μπούτση στις 2 πατρίδες του.

***

Στο ανατολικό μέρος του οικισμού του Γαρζενίκου, στον χώρο μεταξύ της σημερινής ταβέρνας «Καταφύγιο» (παλιά οικία Παναγιώτη Ν. Αγγελόπουλου και μετέπειτα Αριστείδη Π. Γιαννακόπουλου) και τις οικίες των οικογενειών Λίχα, σήμερα δεν υπάρχουν σπίτια. Κατά τον 19ο αιώνα όμως, ο τόπος αυτός ήταν διάσπαρτος με αρκετά σπίτια που οι κάτοχοί τους μετοίκησαν κατά την πρώτη μετεπαναστατική περίοδο στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας. Στο τμήμα εκείνο υπήρχαν τα σπίτια των οικογενειών Ράσιου (σήμερα βρίσκονται τα θεμέλια από το ερείπιο), Μπούτση ή Χρονόπουλου, Ζαγκλακά, Ζαχαρόπουλου, και ίσως κάποιο ακόμα. Τα σπίτια εκείνα μετά τη μόνιμη απομάκρυνση των ιδιοκτητών τους από τον Γαρζενίκο σταδιακά ερείπωσαν, μετατράπηκαν σε χαλάσματα και τέλος εξαφανίστηκαν, καθώς οι επόμενοι ιδιοκτήτες του χώρου (οικογένειες Λίχα κυρίως, Νικολάου Ιω. Βακαλόπουλου, Αγγελόπουλου) κατεδάφισαν τα όποια απομεινάρια τους, διαμορφώνοντας τον χώρο και χρησιμοποιώντας τα υλικά για χρήση σε κήπους, αλώνια, μάντρες κ.λπ.

Σ’ ένα σημείο εκείνου του τμήματος, που οι γονείς μας το θυμούνταν με την επωνυμία «στα Παναγουλέικα» υπήρχε το σπίτι του Πανάγου Μπούτση, ο οποίος πρέπει να γεννήθηκε κατά τη δεκαετία του 1770 και απεβίωσε μεταξύ των ετών 1847 και 1850 (τον συναντάμε ως ψηφίσαντα στις βουλευτικές εκλογές του 1847, αλλά όχι στους εκλογικούς καταλόγους του 1850). Η επωνυμία «Παναγουλέικα» προφανώς προέρχεται από το όνομά του (Πανάγος – Παναγούλης), μάλιστα ο πρωτότοκος γιος του Παναγιώτης έφερε και το επώνυμο Παναγουλόπουλος. Η οικογένεια Μπούτση ήταν αρκετά μεγάλη, καθώς στην *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας* του έτους 1851 και τους εκλογικούς καταλόγους και καταλόγους ψηφισάντων των ετών 1847, 1848 και 1850, στην ηλικία περίπου του Πανάγου Μπούτση βρίσκουμε και τους Διαμαντή Μπούτση ή Χρονόπουλο, Δημήτριο Μπούτση (έχει ήδη αποβιώσει το 1847), και Κωνσταντίνο Μπούτση ή Χρονόπουλο ή Καρανόπουλο ή Κούσκουλα. Τον Πανάγο Μπούτση τον βρίσκουμε να υπογράφει στην αίτηση των Γαρζενικιωτών για τη χορήγηση άδειας ανέγερσης της εκκλησίας στον Γαρζενίκο από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών με τα στοιχεία Πανάγος Χρονόπουλος[1]. Στην ίδια αί-

[1] Βλ. Περιοδική έκδοση *Γαρζενίκος*, «Η ανέγερση του ιερού ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο», τχ. 2, Ελάτη 2020.

τηση υπογράφουν και 2 από τους γιους του με τα στοιχεία Αθανάσιος Πανάγου και Κωνσταντίνος Πανάγου. Επίσης, τον συναντάμε και στον κατάλογο των ψηφισάντων στις βουλευτικές εκλογές του έτους 1847, παρόντα στις 27 Ιουνίου στον ναό Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα, όπου διεξαγόταν η ψηφοφορία, μαζί με τα 4 παιδιά του, τα οποία καταγράφονται με το επώνυμο Παναγόπουλος.

Ο Πανάγος Μπούτσης με βεβαιότητα μετοίκησε μόνιμα στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας πολύ σύντομα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830. Έχουμε προσπαθήσει να προσεγγίσουμε σχετικά το ζήτημα σε προηγούμενες εργασίες, στα 2 πρώτα τεύχη της περιοδικής μας έκδοσης *Γαρζενίκος*. Τα δεδομένα που έχουμε υπ' όψιν μας μέχρι τώρα είναι πως οι κάτοικοι του Γαρζενίκου είχαν από την εποχή της Τουρκοκρατίας σταθερή επαφή με τα μέρη στα οποία μετοίκησαν αργότερα μόνιμα. Μετακινούνταν εκεί η πλειονότητα των κατοίκων κατά τους χειμερινούς μήνες: οι κτηνοτρόφοι (που ήταν λίγοι στον Γαρζενίκο), οι αναζητούντες εργασία ή όσοι καλλιεργούσαν ή και κατείχαν αγρούς εκεί. Κυρίως όμως, και αυτό αποτελεί μια σχεδόν άγνωστη για εμάς δραστηριότητα στις λεπτομέρειές της, οι κάτοικοι του Γαρζενίκου ασκούσαν και το επάγγελμα του υλοτόμου, το οποίο κατ' επέκταση οδήγησε και στο επάγγελμα του αγωγιάτη, τη μεταφορά δηλαδή κατεργασμένης ξυλείας σε άλλα, ακόμα και απομακρυσμένα, μέρη.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΣΤΟ ΝΗΣΙ: Ο Πανάγος Μπούτσης έχει εγκατασταθεί, όπως είπαμε, ήδη μόνιμα στο Νησί κατά τη δεκαετία του 1840, έχει αποκτήσει κτηματική περιουσία και σπίτι εντός της πόλης, στην ενορία του Αγίου Δημητρίου. Και το 1845, ευρισκόμενος πλέον σε μεγάλη ηλικία, συντάσσει στον εκτελούντα χρέη συμβολαιογράφου Ειρηνοδίκη Παμίσου Χαράλαμπο Ν. Ζαλμά διανεμητήριο συμβόλαιο, με το οποίο μοιράζει τις 2 οικίες του στο Νησί στους 4 γιους του. Δεν γνωρίζουμε αν είχε κι άλλα παιδιά, αν είχε κορίτσια, προφανώς έχουν παντρευτεί κι έτσι χάνουμε τα ίχνη τους. Ας δούμε το συμβόλαιο:

«Αριθμός δισχιλιοστός τετρακοσιοστός ογδοηκοστός – διανομή
Σήμερον την δεκάτην εβδόμην του μηνός Σεπτεμβρίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού τεσσαρακοστού πέμπτου έτους ημέραν δευτέραν μετά μεσημβρίαν εν Νησίω, ενεφανίσθη εις το Ειρηνοδικείον Παμίσου ένθα υπάρχει και το συμβολαιογραφικόν Γραφείον ευρισκόμενον άνω της οικίας του Μιχαήλ Κουμάντου, ενώπιον εμού του υποφαινομένου Χαραλάμπους Ν. Ζαλμά Ειρηνοδίκου Παμίσου του εκπληρούντος έργα Συμβολαιογράφου κατοίκου ταύτης της Πόλεως, ο Πανάγος Μπούτσης κάτοι-

κος Νησίου αγωγιάτης και γνωστός μου, όστις μου είπε να του συντάξω το παρόν έγγραφον ως έπεται. Έχων ο ρηθείς μίαν οικίαν κειμένην ενταύθα ες Νησίον, κατά την ενορίαν του αγίου Ιωάννου του προδρόμου και οροθετουμένην ανατολικώς από οικίαν της Ταμπούρλαινας, δυτικώς από δημόσιον δρόμον, αρκτικώς από τόπον του Δημητρίου Ρογκαύλη και μεσημβρινώς από οικίαν της Ρηγογιαννούς. Διανέμει αυτήν οικειοθελώς και απαραβιάστως εις τους τέσσαρας υιούς του, και το μεν ήμισυ του ανωγαίου μέρους της οικίας δίδει εις τον Παναγιώτην Μπούτσην κατά το αρκτικόν μέρος, εις δε τον Αθανάσιον το έτερον ήμισυ της αυτής οικίας, προς το μεσημβρινόν μέρος, εις δε τον Κωνσταντίνον το ήμισυ εκ της χαμωγαίου οικίας, συνεχόμενης προς μεσημβρίαν με το μνησθέν ανώγαιον, και το άλλο ήμισυ προς μεσημβρίαν της αυτής χαμωγαίου, προς τον τελευταίον υιόν αυτού Ιωάννην, δια να την έχωσιν εις πλήρη και αναφαίρετον ιδιοκτησίαν των, επρόσθεσεν δε ότι εις ληνός ευρίσκεται εις το μερίδιον του Παναγιώτου, αλλ' εις αυτόν έχουν το δικαίωμα να τρυγώσιν όλοι οι υιοί του εις αυτόν μέχρις ότου συμβιβασθώσιν άπαντες μεταξύ των και αποζημιωθώσιν αμοιβαίως, και τελευταίον ότι έθεσε τα όρια εκάστου μεριδίου, τα οποία ουδείς δικαιούται να διασείσει, προς εξίσωσιν δε των μεριδίων αυτών, υποχρεούται ο μεγαλήτερος υιός να δώση εις τον Αθανάσιον Δραχμάς είκοσι τέσσαρας, ο δε Κωνσταντίνος να δώση προς τον Αθανάσιον Δραχμάς είκοσι, και ο Ιωάννης προς τον αυτόν Αθανάσιον Δραχμάς είκοσι. Ταύτα ούτος μοι είπεν και έγραψα εις το παρόν διανομής έγγραφον συνταχθέν κατά[…] αίτησιν αυτού, και ενώπιον των ήδη παρόντων και προσυπογεγραμμένων μαρτύρων πολιτών Ελλήνων ενηλίκων γνωστών μου και μη υπαγομένων εις καμμίαν νόμιμον εξαίρεσιν με εμέ και τον Πανάγον Μπούτσην κυρίων Γεωργίου Γούτου κτηματίου και Ηλία Μπακαλογιάννου απάντων κατοίκων Νησίου, το οποίον εγράφη εις το ανάλογον χαρτόσημον των τριών Δραχμών αξίας, ως εκτιμηθείσης της οικίας δια Δραχμάς χιλίας διακοσίας, και αναγνωσθέν ευκρινώς και μεγαλοφώνως υπογράφεται παρά των μαρτύρων και εμού διότι ο Πανάγος Μπούτσης προσκληθείς να υπογράψη ωμολόγησεν ότι δεν γνωρίζει να γράφη

Γεώργιος Γούτος μάρτυς

Ηλίας Μπακαλόπουλος μάρτυς

Ο εκπληρών έργα Συμβολαιογράφου Ειρηνοδίκης Παμίσου [υπογραφή**]».**[2]

Το πρώτο που παρατηρούμε είναι ότι ο Πανάγος Μπούτσης δεν διαθέτει 1, αλλά 2 σπίτια στη νέα του πατρίδα, των οποίων η εκτιμούμενη συνολική αξία (1.200 δραχμές) είναι μεγάλη, πολύ πιο πάνω από τον μέσο όρο της αξίας των σπιτιών στην πόλη του Νησιού. Προφανώς, αρχικά αγόρασε το οικόπεδο με τη χαμώγειο οικία και τον ληνό, χωρίς να αποκλείεται να τα οικοδόμησε ο ίδιος. Αργότερα, όταν σταθεροποιήθηκε και αποκαταστάθηκε καλύτερα οικονομικά, έχτισε και την ανώγειο οικία. Κι αυτό σε διάστημα 15 ετών περίπου, δηλαδή από την αποκατάσταση της ειρήνης και την ίδρυση του ελληνικού κράτους κι έπειτα, όταν –απ' όσο γνωρίζουμε– εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Νησί. Στην αγορά του τόπου και την κατασκευή των σπιτιών πιθανόν βοήθησαν και τα παιδιά του, καθώς ήταν όχι μόνο ενήλικοι, αλλά και με δικές τους οικογένειες. Παρ' όλα αυτά, την ιδιοκτησία την έχει εξ ολοκλήρου ο ίδιος. Να προσθέσουμε ότι οι γείτονες με τους οποίους συνορεύει το οικόπεδο είναι όλοι ντόπιοι Νησιώτες, δεν συνορεύει με κάποιον από τους συγχωριανούς του Γαρζενικιώτες, όπως συναντάμε σε άλλες περιγραφές οικιών των Γαρζενικιωτών του Νησιού. Τέλος, από τους 2 μάρτυρες στο συμβόλαιο, ο ένας, ο Ηλίας Αναγνώστη Μπακαλόπουλος, είναι κι αυτός Γαρζενικιώτης.

Εκτός από το σπίτι, καλλιεργεί ή και κατέχει κτήματα στην περιφέρεια του Νησιού. Το πληροφορούμαστε από άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα της ίδιας εποχής, πληρεξούσια κυρίως. Σ' ένα από αυτά, της 30ής Απριλίου 1839, αναφέρεται ότι μαζί με αρκετούς άλλους κτηματίες ο Π. Μπούτσης, αγωγιάτης το επάγγελμα, προσφεύγει εναντίον του Δημοσίου: **«Επειδή ζητούνται από το Δημόσιο να πληρώσουν τους φόρους των οίνων τους του έτους 1838 με τιμή 7.50 δραχμές το φορτίο και αυτοί ζητούν να πληρώσουν λιγότερο, καθώς επώλησαν τότε, γι' αυτό εκίνησαν αγωγή κατά του Δημοσίου ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου Μεσσηνίας ως καταδιωκόμενοι περί της πληρωμής του φόρου αυτού»**.

Σ' ένα άλλο, της 21ης φεβρουαρίου 1842, ο Πανάγος Μπούτσης, αγωγιάτης, μαζί με πολλούς άλλους κτηματίες, αρκετοί από τους οποίους Γαρζενικιώτες, διορίζουν πληρεξούσιους αντιπροσώπους τους προκειμένου να προσφύγουν κατά του Δημοσίου: **«Επειδή όλοι ούτοι έχουν κτήματα οίον ελαιόδενδρα, συκόδενδρα, αμπελώνας, και λοιπά κατά την θέσιν Κουμαριαίς Καρτερολαίικες Βασάνα[;] εντός των Ορίων Νησίου αξιούντες**

[2] ΓΑΚ Νομού Μεσσηνίας,Συμβολαιογραφικά αρχεία περιφέρειας Ειρηνοδικείου Παμίσου, έδρα Νησί, Αρχείο συμβολαιογράφου Χαράλαμπου Ν. Ζαλμά, ΑΒΕ 47, φάκελος 582.

αυτά ως πλήρη ιδιοκτησίαν των, ενώ το Δημόσιον θέλει να φορολογήση αυτά ως εθνικοϊδιόκτητα για φόρον έγγειον και επικαρπίας, ως οι Ενοικιασταί των δημοσίων Προσόδων ζητούσι, δια τούτο αποκαθιστώσι και διορίζουσι Πληρεξουσίους Αντιπροσώπους των τους Ομοδίκους των Ηλίαν Στυλιανόπουλον ιερέα και Οικονόμον, Αναγνώστην Γκούφαν και Ιωάννην Μιστριώτην δια να κινήσουν αγωγάς ενώπιον των αρμοδίων τακτικών Δικαστηρίων, καθώς και των Διοικητικών τόσον περί κυριότητος όσον και περί φόρου επικαρπίας».

Το κεντρικό ερώτημα που μας απασχολεί είναι πότε και με ποιον τρόπο οι Γαρζενικιώτες, αλλά και κάτοικοι από τα υπόλοιπα ορεινά χωριά της Αρκαδίας, αποκτούν κτήματα στην περιφέρεια του Νησιού. Μια πιθανότητα είναι να έχουν αποκτήσει ήδη από την προηγούμενη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, με επίσημο έγγραφο (ταπού), δικαιώματα καλλιέργειας γης από τους τοπικούς Οθωμανούς τιμαριώτες (σπαχήδες), σύμφωνα με το οθωμανικό γαιοκτητικό σύστημα. Διαθέτουμε μια τέτοια έγγραφη μαρτυρία (από μεταγενέστερη συμβολαιογραφική πράξη) για αγορά δικαιωμάτων καλλιέργειας στην περιφέρεια του, γειτονικού στο Νησί, χωριού Σπητάλι το έτος 1820, από τους Γαρζενικιώτες Κωνσταντίνο Ράσιο και Γεώργιο Κοντογιαννάκο. Μια άλλη πιθανότητα είναι να απέκτησαν δικαιώματα καλλιέργειας μέσω συμφωνιών εμφύτευσης με τους κατόχους, οι οποίες τους έδιναν δικαίωματα ιδιοκτησίας σε τμήμα του συμπεφωνημένου προς καλλιέργεια αγρού μετά από κάποια χρόνια. Και η τρίτη πιθανότητα είναι να αγόρασαν εκεί κτήματα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Όσο για τα 4 παιδιά του στα οποία μεταβιβάζει τις 2 οικίες του, διαθέτουμε λίγες πληροφορίες. Περισσότερες σχετικά διαθέτουμε για τον πρωτότοκο Παναγιώτη, ο οποίος πολέμησε σε διάφορες μάχες κατά την Επανάσταση του 1821. Στην *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας* του έτους 1851, όπου καταγράφονται λεπτομερώς οι πολιτογραφημένες στον Δήμο οικογένειες των 5 χωριών, περιέχονται και οι οικογένειες των τριών από τους 4 γιους του. Ο Πανάγος Μπούτσης δεν είναι καταγεγραμμένος, ούτε η σύζυγός του, η οποία προφανώς δεν ήταν πλέον στη ζωή:

Αύξων αριθ. οικογένειας – ονοματεπώνυμο			**ηλικία**	**επάγγελμα**
«87	**Παναγιώτης Παναγουλόπουλος**		**45**	**εργάτης**
	Μαγδαληνή	**σύζυγός του**	**30**	
	Ιωάννης	**τέκνο του**	**14**	
	Γεώργιος	**τέκνο του**	**11**	
	Αικατερίνα	**τέκνο του**	**8**	
	Δημήτριος	**τέκνο του**	**7**	

	Σοφούλα	**τέκνο του**	**5**	
	Μαρίτσα	**τέκνο του**	**4**	
88	**Αθανάσιος Π. Χρονόπουλος**		**38**	**αγωγιάτης**
	Βασιλική	**σύζυγός του**	**30**	
	Ιωάννης	**τέκνο του**	**10**	
	Μαρία	**τέκνο του**	**9**	
	Βελούδω	**τέκνο του**	**8**	
	Σοφία		**6**	
	Παναγιώτης		**4**	
89	**Κ. Π. Χρονόπουλος**		**40**	**αγωγιάτης**
	Χρυσαυγή	**σύζυγός του**	**33**	
	Νικολέττα	**τέκνο του**	**14**	
	Ελένη	**τέκνο του**	**10**	
	Βελιώτα	**τέκνο του**	**8**	
	Σταυρούλα	**τέκνο του**	**2»**.	

Προκαλεί, ίσως, εντύπωση πως οι γιοι του Πανάγου Μπούτση καταγράφονται με διαφορετικά, ακόμα και μεταξύ τους, επώνυμα, όμως αυτό ήταν συνηθισμένο τις παλαιότερες εποχές, καθώς τα επώνυμα δεν ήταν σταθερά τότε. Θα μπορούσαν να επωνυμούνται βάσει του επωνύμου του πατέρα τους ή του ονόματος του πατέρα (ή και του παππού ακόμα) ή το τυχόν παρωνύμιο. Έτσι, ο Παναγιώτης υιοθετεί το όνομα του πατερα του (Πανάγος – Παναγούλης), ενώ οι άλλοι 2 γιοι του το οικογενειακό επώνυμο Χρονόπουλος. Πάντως, στους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Νυμφασίας των ετών 1847 και 1850, και οι 4 φέρουν, όπως είπαμε πιο πάνω, το επώνυμο Παναγόπουλος, από το όνομα του πατέρα τους.

Στο Αρχείο Αγωνιστών που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη υπάρχει φάκελος με αριθμό πρωτοκόλλου 5392 και τίτλο στην αρχική σελίδα: **«Παναγιώτης Μπούτζης ή Παναγουλόπουλος ή Γαρζενικιώτης – Γαρζενίκον Νυμφασίας Γορτυνίας»**, στον οποίο περιέχεται αίτηση και σχετικό πιστοποιητικό του έτους 1865 που βεβαιώνει για τις υπηρεσίες του Παναγιώτη Παναγουλόπουλου κατά την Επανάσταση στο Σώμα του Γενναίου Θ. Κολοκοτρώνη, ώστε να λάβει τις προβλεπόμενες ανταμοιβές. Και σε προηγούμενο χρόνο, το έτος 1846, μετά από σχετικές νομοθετικές προβλέψεις της Πολιτείας, έχει συγκεντρώσει τα απαραίτητα πιστοποιητικά στοιχεία, αλλά χωρίς κάποιο αποτέλεσμα τότε. Επανέρχεται το 1865 όμως, εν τω μεταξύ, έχει απωλέσει τα σχετικά επίσημα έγγραφα, και ζητά τη μαρτυρία του Ιω-

άννη (Γενναίου) Κολοκοτρώνη που βρίσκεται ακόμα εν ζωή και είναι και Πρόεδρος της αρμόδιας Εξεταστικής Επιτροπής:

«Προς τον Γενναιότατον Κύριον Ιωάννην Θ. Κολοκοτρώνην

Γενναιότατε

Μεταξύ των διαφόρων οίτινες υπηρέτησαν παρ' υμίν καθ' όλον τον χρόνον της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821 ενθυμείσθε, ως φρονώ, και τον υποφαινόμενον, όστις πιστός ως ουδείς, ίσως, άλλος μήτε ζωής μήτε περιουσίας εφείσθην εις ευώδοσιν του Ιερού εκείνου σκοπού της απελευθερώσεως της Πατρίδος.

Πολλάς, πλείστας θυσίας εις την Πατρίδα ούτω προσενεγκών επίστευσα ότι το Έθνος [...] διακαιώσει και εμέ όπου με ανήκει, και δια τούτο το έτος 1846 ότε το πρώτον η Κυβέρνησις έλαβε το μέτρον να προβή εις την εξέτασιν των απαιτήσεων των αγωνιστών εζήτησα παρ' υμών και έλαβον τας ανηκούσας ενδείξεις περί των κατά την επανάστασιν αγώνων και θυσιών μου, αλλ' επειδή αύται ήδη όταν επρόκειτο να με χρησιμεύσωσι δεν σώζωνται, διότι εκ τε του χρόνου και εκ των διαφορων περιπετειών μου απωλέσθησαν, προσφεύγω αύθις ενώπιον υμών [...]».

Αποτέλεσμα ήταν να του δοθεί το απαιτούμενο πιστοποιητικό, το οποίο υπογράφουν οι τοπικοί αξιωματικοί της Βασιλικής Φάλαγγας της Μεσσήνης, όπου ζει:

«Πιστοποιούμεν οι υπογεγραμμένοι αξιωματικοί της Ελληνικής Φάλαγγος επί τη οριζομένη ποινή υπό του Ποινικού Νόμου και επί τη υποσχέσει της πολιτικής αποζημιώσεως του βλαφθησομένου, ότι ο Παναγιώτης Παναγουλόπουλος ή Μπούτζης ο και Γαρζενικιώτης επωνομαζόμενος εκ του χωρίου Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας της επαρχίας Γόρτυνος και παρεπιδημών ήδη εν Νησίω του Δήμου Παμίσου της Επαρχίας Μεσσήνης, καθ' όλον το διάστημα της Ελληνικής Επαναστάσεως, ήτοι αφ' ότου ήχησε η Σάλπιγξ του υπέρ της ελευθερώσεως της πατρίδος Ιερού Αγώνος κατά το έτος 1821 μέχρι του πέρατος αυτού κατά το 1827 παρευρεθείς καθ' όλας κατά των Οθωμανών μάχας και μηδέ ζωής μηδέ περιουσίας φεισθείς διεκρίνετο ως εις μεταξύ των εξαιρέτως αγωνισαμένων προσενεγκώς πολλάς ηθικάς και υλικάς θυσίας εις το Ελληνικόν Έθνος, διακρινόμενος ως οπλαρχηγός αδι[...]τως παρακολουθών τον Στρατηγόν Κύριον Ιωάννην Θ. Κολοκοτρώνην παρ' ου είχεν εφοδιασθή με τοιαύτην βεβαίωσιν την οποίαν εκ των διαφόρων τελευταίων περιπετειών του έθνους απώλεσε κατόπιν. Τοιούτος ων ο ευρισκόμενος Π. Μπούτζης είχεν διακριθεί ιδίως κατά τας σπουδαίας κατά των Οθωμανών μάχας της Γράνας το Μήτικα, Χωματοβουνίου, Μεγάρων, Αθηνών, Δραμπάλας, Τρι-

κόρφων, Πιάνας, Μύλων του Ναυπλίου, Πιανοβούνι, Σκάλλεβας [βουνό στο χωριό Χρυσοβίτσι]**, Αχλαδοκάμπου, Περτζοβάς, εφόδου της Τριπόλεως, Αλωνισταίνης, Μαγούλιανα, Βερβαίνων, όπου είχε παρευρεθεί και ο Υψηλάντης, Βαμβακού, Αγίου Βλάσους, εις Λιβάρτζι, όπου και διηύθηναν οι Πατρέοι, Πύργου και αλλαχού, όπου την μνήμην μας ήδη διαλάθει**[;]**.**

Επειδή δε ο ειρημένος Π. Μπούτζης ή Παναγουλόπουλος προτιθέμενος ν' απαιτήση παρά του έθνους πάσαν δικαίαν αμειβήν στερείται ήδη των απαιτουμένων προς τούτο μαρτυρικών, ημείς οι επιζώντες ήδη αξιωματικοί της Ελλην. Φάλαγγος εφοδιάζομεν αυτόν με την παρούσαν, [...] η επισφράγισις εναπόκειται εις τον επιζώντα Κύριον Ιωάννην Θ. Κολοκοτρώνην, τον και Πρόεδρον της επί των αγώνων και θυσιών Εξεταστικής Επιτροπής, παρ' ου ο δι[…] υπηρέτης αδια[…], δια να τω χρησιμεύση ανηκόντως.

Εγένετο εν Νησίω τη α΄ Δεκεμβρίου 1865

Οι αξιωματικοί της Ελλην. Φάλαγγος

[υπογραφές]

[...] [...] λοχαγός

Αναγνώστης Σταυρόπουλος

Αναγνώστης Αργυρόπουλος ανθυπολοχαγός

Ιω. Πατρίκης ανθυπολοχαγός

επικυρούται το γνήσιον της υπογραφής του συνδημότη μας και λοχαγού της Ελληνικής Φάλαγγος Σταματίου Οικονομοπούλου

Κουρτζαουσίω 12 Δεκεμβρίου 1865

Ο Δήμαρχος Θουρίας

[σφραγίδα – υπογραφή] **Κ. Δικαίος[;]**

Επικυρούται το γνήσιον των ιδιοχείρων υπογραφών των ανωτέρω αξιωματικών της Ελλ. Φάλαγγος Κυρίων Αναγ. Σταυροπούλου, Αναγ. Αργυροπούλου και Ιωάννου Πατρίκη

Εν Νησίω τη 15 Δεκεμβρίου 1865

ο Δήμαρχος Παμίσου

[σφραγίδα – υπογραφή]**»**.

Τέλος, στις 15 Δεκεμβρίου 1865, έχοντας εξασφαλίσει το απαραίτητο έγγραφο, ο Παναγιώτης Μπούτσης συντάσσει και αποστέλλει προς την **«επί των αγώνων και θυσιών εν Αθήναις Εξεταστικήν Επιτροπήν»** τη σχετική αίτηση, της οποίας το αποτέλεσμα δεν γνωρίζουμε.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ: Η οικογένεια του Πανάγου Μπούτση μετοίκησε, όπως είπαμε, μόνιμα στο Νησί πολύ νωρίς. Δεν γνωρίζουμε αν κρατούσε επαφές ή είχε σχέσεις με τον Γαρζενίκο όσο βρισκόταν ακόμα εν

ζωή ο ίδιος ή αργότερα τα παιδιά του. Πάντως, και μέχρι το έτος 1858, στους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Νυμφασίας, βρίσκουμε τα παιδιά του πολιτογραφημένα στον Γαρζενίκο.

Πολλά χρόνια αργότερα, το έτος 1881, ο γιος του Κωνσταντίνος πωλεί, με συμβολαιογραφική πράξη που συντάχθηκε στη Μεσσήνη από τον Συμβολαιογράφο Παμίσου Δημήτριο Π. Ποτηρόπουλο, τον οικοπεδικό χώρο με την ερείπιο πατρική οικία και τον συνεχόμενο κήπο στον Χαράλαμπο Νικ. Μπακάλη ή Βακαλόπουλο, του οποίου το σπίτι βρισκόταν (και υπάρχει ακόμα ως ιδιοκτησία των κληρονόμων Κωνσταντίνου Ιω. Γιαννακόπουλου) λίγες δεκάδες μέτρα δυτικότερα. Δεν αναφέρεται στο συμβόλαιο αν ο Κωνσταντίνος Μπούτσης έχει υπό την πλήρη κατοχή του όλο τον τόπο ή τον κατέχει ακόμα από κοινού με τα αδέλφια ή ανίψια του· υποψιαζόμαστε το πρώτο. Μαζί με την πατρική ιδιοκτησία πωλεί και μερίδιο από τη γειτονική ιδιοκτησία της οικογένειας Ζαγκλακά (οικογένεια Γαρζενικιωτών που μετοίκησε στη Μεσσήνη), το οποίο κατέχει εκ κληρονομιάς, πατρικής ή μητρικής δεν γνωρίζουμε. Ας δούμε το περιεχόμενο του συμβολαίου:

«Αριθ. Συμβολαίου 17777 πωλητήριον. Ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Παμίσου Δημητρίου Π. Ποτηροπούλου […] εμφανισθέντες αυτοπροσώπως οι γνωστοί μου Κύριοι Κωνσταντίνος Μπούτσης κτηματίας κάτοικος Μεσσήνης του Δήμου Παμίσου και Χαράλαμπος Μπακαλόπουλος γεωργός κάτοικος Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας εζήτησαν την σύνταξιν του παρόντος εγγράφου συνομολογήσαντες τα εξής. Ότι ο Κωνστ. Μπούτσης έχων υπό την άμεσον κατοχήν και κυριότητά του έναν οικότοπον κείμενον εντός του χωρίου Γαρζενίκου μετά της περιοχής του όσης εκτάσεως είναι κατά τα εγκτισμένα όριά του συνορευόμενον ανατολικώς με Χαραλάμπους Μπακαλοπούλου, δυτικώς με Ζαγκλακαίων, αρκτικώς με Ζαγκλακαίων και μεσημβρινώς με δρόμον δημόσιον· το εν τρίτον αναλογούν αυτώ μερίδιον εξ αδιαιρέτου εκ του αλωνίου και χωραφίου του ποτε Ζαγκλακά και περιελθέντα αυτώ εκ κληρονομίας συνεχόμενου [...] και συνορευομένου ανατολικώς με δρόμον δημόσιον δυτικώς Νικολ. Αγγελοπούλου […]τοπον αδελφών Λιχαίων [Αποστόλου, Βασιλείου και Ιωάννου Μ. Λίχα**] και μεσημβρινώς με τον ανωτέρω οικότοπον. Συνεφώνησε με τον Χαράλ. Μπακαλόπουλον και του πώλησε αμφότερα ταύτα, τον τε οικότοπον μετά του συνεχομένου αλωνίου και αγρού δια δραχμάς ογδοήκοντα (80). Εγένετο εν Μεσσήνη την εικοστήν πρώτην Αυγούστου ημέραν παρασκευήν εν έτει χιλιοστώ οκτακοσιοστώ ογδοηκοστώ πρώτω […]»**.

[**Σημ**. Υπάρχει ένα λάθος στους περιγραφόμενους προσανατολισμούς των γειτονικών στον οικότοπο ιδιοκτησιών: Η ιδιοκτησία του Χ. Μπακαλόπουλου ήταν δυτικά και όχι ανατολικά, και των οικογενειών Ζαγκλακά ανατολικά και όχι δυτικά.]

Ο αγοραστής Χαράλαμπος Βακαλόπουλος φαίνεται πως αγόρασε τον οικότοπο όχι μόνο για τον εαυτό του, αλλά και για λογαριασμό του αδελφού του Θεόδωρου, γιατί 5 χρόνια μετά την αγορά, το έτος 1886, οι 2 αδελφοί Χαράλαμπος και Θεόδωρος Βακαλόπουλοι, γιοι του Νικολάου Ιω. Βακαλόπουλου ή Μπακάλη, μοιράζουν την πατρική και την αποκτηθείσα από τους ίδιους περιουσία τους στον Γαρζενίκο με συμβόλαιο διανομής που συντάχθηκε στη Βυτίνα στον Συμβολαιογράφο Νυμφασίας Γεώργιο Ιω. Λαμπρινόπουλο. Το 1886 οι 2 αδελφοί ήταν ηλικίας 60 με 65 ετών, ο Χαράλαμπος κατοικούσε στον Γαρζενίκο, ενώ ο Θεόδωρος, δάσκαλος το επάγγελμα, είχε παντρευτεί το 1860 και κατοικούσε στη Βυτίνα. Από το συμβόλαιο μαθαίνουμε πως ο χώρος που βρισκόταν το σπίτι έχει διαμορφωθεί, από τον νέο ιδιοκτήτη μάλλον, σε αλώνι, προφανώς χρησιμοποιώντας και τα υλικά του σπιτιού. Ας δούμε το έγγραφο:
«Αριθ. 10143 Εν Βυτίνη σήμερον την εικοστήν τρίτην του μηνός Αυγούστου του 1886 ογδοηκοστού έκτου έτους ημέραν σάββατον ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Βυτίνης Γεωργίου Ι. Λαμπρινοπούλου κατοικοεδρεύοντος εν Βυτίνη εν τη ενταύθα οικία του Θεοδώρου Βακαλοπούλου μεταβάντες κατά πρόσκλησιν δια την σύνταξιν του παρόντος, παρουσία και των δύο ενηλίκων και καλώς γνωστών μου μαρτύρων πολιτών Ελλήνων και μη εξαιρεταίων Ιωάννου Δ. Θεοφιλοπούλου μεταπράτου και Αθαν. Ν. Χρυσανθοπούλου Δικαστ. Κλητήρος κατοίκων Βυτίνης, ενεφανίσθησαν αυτοπροσώπως οι γνωστοί μου και ανεπίδεκτοι εξαιρέσεως ενήλικες Θεόδωρος Βακαλόπουλος πολιτικός συνταξιούχος κάτοικος Βυτίνης και Χαράλαμπος Ν. Βακαλόπουλος ανεπάγγελτος κάτοικος Γαρζενίκου, οίτινες εζήτησαν την σύνταξιν του παρόντος εν ω μοι είπον να εκθέσω ότι οι αδελφοί ούτοι έχοντες κοινήν και αδιανέμητον αυτών πατρικήν και την παρ' αυτών αποκτηθείσαν ακίνητον, κινητήν και αυτοκίνητον περιουσίαν, σήμερον διένειμον αυτήν ως εξής. […] Ο δε Θεόδωρος Ν. Βακαλόπουλος έλαβεν ως μερίδιόν του […] 10) εν αλώνιον με την περιοχήν του επί του ερειπίου Παναγουλέικου εντός του χωρίου Γαρζενίκου και συνορευομένου με οικίαν και αλώνιον Νικολ. Αγγελοπούλου με αγρόν και ερείπιον Ιωάννου Λίχα και δημόσιον δρόμον […]».

Λίγο καιρό αργότερα, ο Θεόδωρος Βακαλόπουλος μεταβιβάζει το μερίδιό του στον γιο τού Χαράλαμπου, Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο, και περίπου 20 χρόνια μετά, έχοντας ο Χαράλαμπος Βακαλόπουλος πλέον αποβιώσει, ο Κωνσταντίνος που κατοικεί τώρα μόνιμα στο γειτονικό χωριό Στεμνίτσα πωλεί, μαζί με την οικία και τον κήπο του στον Γαρζενίκο, τον χώρο με το αλώνι και τον κήπο στα Παναγουλέικα στον Κωνσταντίνο Ιω. Γιαννακόπουλο. Και ο τελευταίος τα μεταβιβάζει την ίδια μέρα, με άλλο συμβόλαιο, στον αδελφό της συζύγου του Μαρίας, Παναγιώτη Ιω. Λίχα, το σπίτι του οποίου βρίσκεται περίπου 100 μέτρα ανατολικότερα. Ας δούμε τα 2 έγγραφα:

«Αριθ. 26227 Πωλητήριον Δραχμών 600

Εν Βυτίνη και εν τω Συμβολαιογραφικώ καταστήματι Νυμφασίας οικία Ελένης Κ. Ταμπακοπούλου ένθα οικώ και Συμβολαιογραφώ σήμερον την δεκάτην πέμπτην (15) του μηνός Μαΐου του χιλιοστού εννεακοσιοστού πέμπτου (1905) έτους ημέραν κυριακήν προ μεσημβρίαν ενώπιον εμού του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Νυμφασίας Κωνσταντίνου Σ. Οικονομίδου κατοικοεδρεύοντος ενταύθα […] ενεφανίσθησαν οι τοις μάρτυσι γνωστοί παρ' ων εβεβαιώθην την ταυτότητα και μη εξαιρεταίοι αφ' ενός Κωνσταντίνος Χαρ. Βακαλόπουλος γεωργός κάτοικος Γαρζενίκου και αφ' ετέρου Κωνσταντίνος Ιωάν. Γιαννακόπουλος γεωργός κάτοικος Γαρζενίκου και ητήσαντο την σύνταξιν του παρόντος συνομολογήσαντες τα εξής. Ότι ο πρώτος τούτων Κωνσταντίνος Χαρ. Βακαλόπουλος έχων εις την πλήρη και αποκλειστικήν αυτού κατοχήν νομή και κυριότητα τα εξής κτήματα. […] 2) εν αλώνιον μετά της περιοχής του και του παρακειμένου κήπου όσης έκτασης κι αν είναι κείμενος εις θέσιν Παναγουλέικα εντός του χωρίου Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας συνορευομένου γύρωθεν με αλώνιον κληρονόμων Νικολ. Αγγελοπούλου, κήπον Αποστ. Γ. Αγγελοπούλου, αγρόν Ιωάννου Λίχα και βράχον […]».

«Αριθ. 26228 Πωλητήριον Δραχμών 150

Εν Βυτίνη και εν τω Συμβολαιογραφικώ καταστήματι Νυμφασίας οικία Ελένης Κ. Ταμπακοπούλου ένθα οικώ και Συμβολαιογραφώ σήμερον την δεκάτην πέμπτην (15) του μηνός Μαΐου του χιλιοστού εννεακοσιοστού πέμπτου (1905) έτους ημέραν κυριακήν προ μεσημβρίαν ενώπιον εμού του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Νυμφασίας Κωνσταντίνου Σ. Οικονομίδου […] ενεφανίσθησαν οι τοις μάρτυσι γνωστοί παρ' ων εβεβαιώθην την ταυτότητα και μη εξαιρεταίοι αφ' ενός Κωνσταντίνος Ιωάν. Γιαννακόπουλος γεωργός κάτοικος Γαρζενίκου και αφ' ετέρου Παναγιώτης Ιωάν. Λίχας γεωργός κάτοικος επίσης και ητήσαντο την σύνταξιν του

παρόντος συνομολογήσαντες τα εξής. Ότι ο πρώτος τούτων Κωνσταντίνος Ιωάν. Γιαννακόπουλος έχων εξ αγοράς παρά του Κωνστ. Χαρ. Βακαλοπούλου γενομένης σήμερον εξ ετέρου συμβολαίου εις την πλήρη και αποκλειστικήν αυτού κατοχήν νομήν και κυριότητα ένα αλώνιον μετά της περιοχής του και του παρακειμένου κήπου όσης εκτάσεως κι αν είναι κειμένων εις θέσιν Παναγουλέικα εντός του χωρίου Γαρζενίκου […]».

Μελετώντας τα παραπάνω 4 δικαιοπρακτικά έγγραφα, και πριν επιχειρήσουμε να τοποθετήσουμε με ακρίβεια την ιδιοκτησία του Παναγιώτη Μπούτση, ας προσθέσουμε κι άλλο ένα πωλητήριο συμβόλαιο του έτους 1881. Με αυτό, ο Πανάγος Ζαγκλακάς μεταβιβάζει τη γειτονική σε αυτήν του Π. Μπούτση ιδιοκτησία των οικογενειών Ζαγκλακά στον Ιωάννη Μ. Λίχα, πατέρα του Παναγιώτη που είδαμε στο τελευταίο από τα 4 παραπάνω συμβόλαια:
«Αριθ. Συμβολαίου 1380 πωλητήριον δια δραχμάς 60. Εν Μεσσήνη σήμερον την εικοστήν του μηνός νοεμβρίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού ογδοηκοστού πρώτου έτους ημέραν παρασκευήν, ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Παμίσου Γεωργίου Δ. Γεωργιάδου […] εμφανισθέντες αυτοπροσώπως οι γνωστοί μου Πανάγος Ζαγκλακάς κάτοικος Μεσσήνης και Ιωάννης Μ. Λίχας κάτοικος Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας, ο μεν κτηματίας ο δε αγωγιάτης […] εδήλωσαν τα ακόλουθα· ότι ο Πανάγος Ζαγκλακάς έχων υπό την κατοχήν και κυριότητά του δύω οικοτόπους μετά της περιοχής αυτών κειμένους εντός του χωρίου Γαρζενίκου και του συνεχομένου κήπου κάτωθι της οικίας των αδελφών Ζαχαραίων και αλωνίου, συνορευμένων γύρωθεν με Κωνστ. Μπούτσην Νικολ. Αγγελόπουλον, Γεωρ. Τριγώνην και δρόμον δημόσιον. Τους οικοτόπους τούτους μετά της περιοχής αυτών κήπου και λοιπά επώλησε δια δραχμάς εξήκοντα εξ ων δραχμάς τεσσαράκοντα ομολόγησεν ο πωλητής ότι έλαβε από τον αγοραστήν τας δε υπολοίπους δραχμάς είκοσι υπόσχεται ο αγοραστής να πληρώση την πρώτην Μαΐου του 1882 ατόκως, εν υπερημερία εντόκως προς είκοσιν τοις εκατόν ετησίως […]».

Το σπίτι του Πανάγου Μπούτση βρισκόταν στο βορειοανατολικό μέρος του Γαρζενίκου, σε υψόμετρο 1.195 μέτρα, λίγες δεκάδες μέτρα ανατολικότερα της σημερινής ταβέρνας με την ονομασία «Καταφύγιο», κι επάνω (βόρεια) ακριβώς από τον σημερινό ασφαλτόδρομο (κεντρικό μονοπάτι τότε) που οδηγεί στην, παλαιότερα, κεντρική βρύση του χωριού και την επάνω γειτονιά. Το σημείο εκείνο που το μονοπάτι (ο ασφαλτόδρομος σήμερα) κάνει μια μικρή καμπή ονομαζόταν από τους γονείς μας «πλάι του Λίχα». Κάτω ακριβώς (νότια) από τον ασφαλτόδρομο, υπάρχει μεγάλος βράχος (αυτός που αναφέρεται στο τελευταίο χρονικά συμβόλαιο του έτους 1905), που κόπηκε κατά τη διάνοιξη του κεντρικού, ακόμα πιο κάτω, ασφαλτόδρομου του χωριού το 1951. Ανατολικά του σπιτιού, θεωρούμε πως υπήρχε ο συνεχόμενος κήπος του που περιγράφεται στα πωλητήρια συμβόλαια των ετών 1881 και 1905. Δυτικά, η ιδιοκτησία Π. Μπούτση συνόρευε με το σπίτι της οικογένειας Ράσιου, που στα συμβόλαια αναφέρεται ως ιδιοκτησία Νικολάου Αγγελόπουλου, ο οποίος μαζί με τον Βασίλειο Κ. Γιαννακόπουλο το αγόρασαν από τις 2 οικογένειες Κωνσταντίνου και Χαράλαμπου Ράσιου που μετανάστευσαν στη Μεσσήνη. Βόρεια και ανατολικά, η ιδιοκτησία του Π. Μπούτση συνόρευε με την ιδιοκτησία των οικογενειών Ζαγκλακά. Αναφέρονται 2 οικότοποι που φιλοξενούσαν, λογικά, 2 σπίτια των οικογενειών αυτών· το ένα –εκτιμούμε– είναι αυτό που περιγράφεται στο συμβόλαιο διανομής του έτους 1886 ως ερείπιο ιδιοκτησίας Λιχαίων ανατολικά της ιδιοκτησίας Π. Μπούτση. Στην ηλικία του Πανάγου Μπούτση συναντάμε στην *Καταγραφή Πληθυσμού* του έτους 1851 και τους εκλογικούς καταλόγους 3 αρχηγούς οικογενειών Ζαγκλακά, τους Πέτρο, Νικόλαο και Αθανάσιο, αγωγιάτες το επάγγελμα, που μετοίκησαν στη Μεσσήνη. Στην ιδιοκτησία Ζαγκλακά υπήρχε και αλώνι, το οποίο βρισκόταν από πάνω, βόρεια ή βορειοανατολικά από την ιδιοκτησία του Π. Μπούτση, και αγοράστηκε από τον Ιω. Μ. Λίχα. Η γειτνιάζουσα προς τα δυτικά της ιδιοκτησίας Ζαγκλακά ιδιοκτησία του Γεωργίου Τριγώνη βρισκόταν πιο πάνω, βόρεια από το αλώνι του Νικ. Αγγελόπουλου. Να σημειώσουμε εδώ ότι στα διάφορα συμβόλαια οι περιγραφόμενοι συνορεύοντες ιδιοκτήτες δεν αναφέρονται πάντα οι ίδιοι. Σ’ ένα μπορεί να αναφέρεται ο παλαιότερος, σε άλλο, ακόμα και σύγχρονο του πρώτου, μπορεί να αναφέρεται αυτός που μετέπειτα το έχει αγοράσει.

Για να συμπληρώσουμε την οικιστική εικόνα της περιοχής προς τα ανατολικά ώς την οικία των οικογενειών Λίχα, να πούμε πως ανατολικότερα, από πάνω από τον αναφερόμενο κήπο Ζαγκλακά, βρισκόταν το σπίτι των γιων του Θεόδωρου Ζαχαρόπουλου, Δημητρίου και Λάμπρου. Το κεντρικό μονοπάτι που προαναφέραμε μετά την ιδιοκτησία Π. Μπούτση συνέχιζε

ανατολικά και περνούσε κάτω ακριβώς από την οικία Λίχα. Δευτερεύον δε μονοπάτι οδηγούσε, ανηφορίζοντας από το κεντρικό, προς τις οικίες Ζαγκλακά. Από κάτω από το κεντρικό μονοπάτι (νότια δηλαδή) βρίσκονταν οι οικίες άλλων οικογενειών Μπούτση (ανατολικά και δυτικά του βράχου) και οικογενειών Ρηγόπουλου.

Σήμερα, η ιδιοκτησία του Πανάγου Μπούτση, καθώς και αυτή των οικογενειών Ζαγκλακά, ανήκει στην οικογένεια Λίχα. Διακρίνεται ακόμα η διαμόρφωση του αλωνιού που, φυσικά, έχει εδώ και αρκετές δεκαετίες πάψει να χρησιμοποιείται, αλλά χωρίς πλέον μνήμη της τόσο ενδιαφέρουσας ιστορίας του σπιτιού και των ανθρώπων που εκεί έζησαν. Πολύ περισσότερο, δε, χάθηκαν από τη μνήμη τα βιώματα, τα συναισθήματα και το αποτύπωμα της καθημερινής ζωής τους, πράγματα τόσο μικρά και εφήμερα, αλλά και τόσο σημαντικά για εκείνους.

Θα αναρωτηθεί κανείς ποια μπορεί να ήταν η μορφή του σπιτιού –αλλά και του περιβάλλοντος χώρου του– του Πανάγου Μπούτση. Γιατί, όπως είδαμε, ο χώρος του ερειπίου διαμορφώθηκε σε αλώνι κι έτσι δεν έχει σωθεί κάποια ένδειξη για την εικόνα του. Για να δώσουμε μιαν απάντηση, ας ανατρέξουμε στα όσα γνωρίζουμε από άλλα σπίτια εκείνης της εποχής, τα οποία έχουν διατηρηθεί ώς τις μέρες μας και, επίσης, ας δούμε και την εξέλιξη της οικιστικής δομής του Γαρζενίκου κατά τον 19ο αιώνα, την εποχή που το σπίτι του Π. Μπούτση ήταν ζωντανό και αργότερα ερείπωσε και κατεδαφίστηκε:

Ο Πανάγος Μπούτσης, όπως είπαμε, έχει γεννηθεί, λογικά, κατά τη δεκαετία του 1770. Το εν λόγω σπίτι του ή προϋπήρχε ή το έχτισε ο ίδιος κατά την ενήλικη, έγγαμη ίσως, ζωή του στις αρχές του 19ου αιώνα. Σπίτια της ίδιας ευρύτερης οικογένειας Μπούτση ή Χρονόπουλου εκτιμούμε πως υπήρχαν προεπαναστατικά ακόμα 2 ή 3, των αδελφών ή εξαδέλφων του (Διαμαντή, Κωνσταντίνου –προγόνου της οικογένειας Κούσκουλα– και Δημητρίου Μπούτση ή Χρονόπουλου)· βρίσκονταν δε στην ίδια περιοχή, λίγο πιο κάτω υψομετρικά από του Πανάγου, κατά πάσα πιθανότητα εκατέρωθεν του βράχου, καθώς δεν διατηρείται ούτε από εκείνα κάποιο ίχνος ώστε να γνωρίζουμε με ακρίβεια το σημείο τους.

Γνωρίζουμε ότι στη *Βενετική Απογραφή Πληθυσμού της Πελοποννήσου* του έτους 1700, της οποίας τα στοιχεία βασίστηκαν στις πληροφορίες που έδωσαν οι κατά τόπους εκκλησιαστικές αρχές, ο Γαρζενίκος καταγράφεται με 18 οικογένειες και 82 άτομα. Δεν είμαστε σε θέση να διευκρινίσουμε αν ο αριθμός των οικογενειών ανταποκρίνεται σε ίδιο αριθμό σπιτιών, καθώς κάποιες οικίες μπορεί να κατοικούνται από παραπάνω από

μία οικογένειες ή κάποιες άλλες να μην κατοικούνται, οι κατοχοί τους να έχουν μεταναστεύσει, αποβιώσει κ.λπ. Με βάση την εικόνα που έχουμε για τις οικίες και την ευρύτερη περιοχή τους, όπως έχει διαμορφωθεί αργότερα κατά την οθωνική περίοδο (το πρώτο μισό του 19ου αιώνα), μπορούμε να κάνουμε μια πρώτη πρόταση εργασίας, γενική ίσως και επιπόλαιη, όσον αφορά την οικιστική μορφή του Γαρζενίκου περί την εποχή της Βενετοκρατίας: Το χωριό αποτελείται από 15 με 20 σπίτια, τα οποία –κάνουμε την υπόθεση– βρίσκονται σε κάποια απόσταση το ένα από το άλλο, διαθέτουν δηλαδή έναν αρκετά μεγάλο περιβάλλοντα χώρο, ώς κι 1 στρέμμα σε έκταση. Ο οικισμός έχει συγκροτηθεί με επίκεντρο την κεντρική βρύση σε υψόμετρο 1.200 μέτρα (πολύ κοντά, δυτικά από το σπίτι του Π. Μπούτση), η οποία το καλοκαίρι δεν παρέχει μεγάλη ποσότητα νερού. Υπάρχουν και άλλες μικρότερες πηγές στο επάνω μέρος του οικισμού (Βρυσούλα, Βοντίτσα, Περδικόβρυση) οι οποίες εξυπηρετούν τους κατοίκους. Η εκκλησία, η προηγούμενη της σημερινής που χτίστηκε στα 1841-42, βρισκόταν κατά πάσα πιθανότητα στην κάτω άκρη του οικισμού. Το χωριό βρίσκεται σε νότια πλαγιά βουνού με αρκετά έντονη κλίση, σε υψόμετρο από 1.180 μέχρι 1.220 μέτρα περίπου, στον δομημένο δε χώρο του διαμορφώνονται 2 ράχες στις οποίες, λόγω της μεγαλύτερης έκθεσής τους στον Δ-ΒΔ κυρίως άνεμο, έχουν κατασκευαστεί αλώνια. Τα σπίτια, σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου, έχουν διαστάσεις περίπου 5 επί 8 μέτρα ή και λίγο περισσότερο. Ίδιο σχήμα και διαστάσεις συναντάμε σε ερείπια που έχουν σωθεί στο πυκνό ελατόδασος στα εγκαταλειμμένα από τον 19ο αιώνα χωριά Αρκουδόρρεμα, Λιμποβίσι, Επτά Ψωμιά. Τα σπίτια είναι χτισμένα κάθετα στις ισοϋψείς, με όχι απαραίτητα κατά συνέπεια τον ίδιο προσανατολισμό. Αυτό σημαίνει ότι λόγω της κλίσης το επάνω μέρος του σπιτιού είναι ισόγειο και σχεδόν εισχωρεί στο επικλινές έδαφος, το δε κάτω βρίσκεται πιο ψηλά από το έδαφος επιτρέποντας 2 επίπεδα, το κάτω χρησιμοποιείται ως αποθήκη και για τα οικόσιτα ζώα. Το επάνω ισόγειο τμήμα, που λόγω της επαφής του με τη γη είναι πιο ζεστό σχετικά τον χειμώνα, χρησιμοποιείται ως κύριος χώρος διαμονής, εκεί υπάρχει και η εστία (τζάκι). Το σπίτι βρίσκεται σε γενικά βραχώδες και στεγνό σημείο (του Π. Μπούτση είναι ένα παράδειγμα), περιβάλλεται δε από σχετικά μεγάλη περιοχή (του Π. Μπούτση, που μάλλον είναι τμήμα παλαιότερης, μεγαλύτερης πατρικής ή παππουδικής ιδιοκτησίας, έχει μικρή περιοχή). Στην περιοχή αυτήν συμπεριλαμβάνονται χώρος για αυλή, σταύλος ζώων και κήπος που ποτίζεται από δίκτυο αυλακιών που έρχεται στον οικισμό από μια μεγάλη πηγή, τον «Κεφαλόβρυσο», σε υψόμετρο 1.300 μέτρα. Υπάρχουν, επίσης, μία ή περισσότερες καρυδιές, κάποιες μεγάλου μεγέθους, υπάρχει

ίσως, όταν δεν βρίσκεται σε κάποιο άλλο, πιο εκτεθειμένο στον άνεμο, μέρος και το απαραίτητο αλώνι. Οι καρυδιές εντός του οικισμού είναι πολλές και αποτελούν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εικόνας του, χαρακτηριστικό που διατηρήθηκε μέχρι σχεδόν τις μέρες μας.

Δεν διαθέτουμε πληροφορίες για τον οικισμό και την εξέλιξη του αριθμού των σπιτιών κατά τον 18ο αιώνα και ώς την Επανάσταση του 1821. Τον αριθμό των σπιτιών κατά την τελευταία προεπαναστατική περίοδο τον υπολογίζουμε βάσει των στοιχείων που έχουμε στη διάθεσή μας από την εποχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους το 1830 και ώς το τέλος του 19ου αιώνα, και συγκεκριμένα, από την *Καταγραφή Πληθυσμού* του έτους 1851, τους εκλογικούς καταλόγους των ετών 1847 και 1850, από δικαιοπρακτικά έγγραφα (πωλητήρια συμβόλαια οικιών) κ.λπ.

Με βάση, λοιπόν, τα στοιχεία αυτά, εκτιμούμε πως στις αρχές του 19ου αιώνα η γενιά των Γαρζενικιωτών που γεννήθηκε, σχηματικά, κατά τις δεκαετίες 1760-1780 (σε αυτήν περιλαμβάνονται ο Πανάγος Μπούτσης και οι 3 άλλοι προαναφερθέντες της ίδιας οικογενειας, Διαμαντής, Κωνσταντίνος και Δημήτριος) κατοικούν σε σπίτια, από τα οποία κάποια προϋπήρχαν και κάποια, πολλά μάλλον, τα έχτισαν οι ίδιοι κατά την ενήλικη ζωή τους στις αρχές του 19ου αιώνα στον ίδιο παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τύπο της προηγούμενης εποχής. Και ο αριθμός των σπιτιών πριν από την Επανάσταση εκτιμούμε πως είναι περίπου 80, αυξημένος κατά πολύ σε σύγκριση με αυτόν 100 χρόνια πριν. Σε αυτά που οικοδομήθηκαν αυτήν την περίοδο μπορούμε να συμπεριλάβουμε και κάποια των 4 της οικογένειας Μπούτση; Το θεωρούμε πιθανό, χωρίς βέβαια να μπορούμε να το αποδείξουμε. Δηλαδή, με βάση την παραπάνω υπόθεση για τη μορφή του χώρου κατά το 1700, η αρχική οικογένεια Μπούτση κατέχει έναν χώρο αρκετής έκτασης, ο οποίος διαιρείται από τους απογόνους της κατά τον 18ο αιώνα και φτάνουμε κατά προσέγγιση στα 3 ή 4 σπίτια την προεπαναστατική εποχή. Όσο για τον πληθυσμό του χωριού το 1829, έχει ανέλθει, σύμφωνα με τα στοιχεία της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής, πάνω από 500 άτομα. Θεωρούμε πως η αύξηση του πληθυσμού και των οικιών έχει κυρίως πραγματοποιηθεί μετά τα Ορλοφικά (1770-80). Και εκτιμούμε πως η αύξηση του αριθμού των οικιών δεν έγινε τόσο με επέκταση του οικισμού όσο με πύκνωσή του. Δεν γνωρίζουμε αν όλοι, οι 500 και παραπάνω, κάτοικοι διαμένουν στον Γαρζενίκο, αν κάποια από τα έχοντα εδώ τις φορολογικές τους υποχρεώσεις μέλη μιας οικογένειας κατοικούν λίγο χρονικό διάστημα ή και καθόλου στο χωριό. Πάντως, διαπιστώνουμε από τα ίχνη από πεζούλες και τη διαμόρφωση του εδάφους στη διοικητική περιφέρεια του χωριού μιαν έντονη πίεση προς καλλιέργεια σχεδόν κάθε μέτρου γης που μπορεί να

καλλιεργηθεί. Και αυτή η πίεση ανάγεται σ' εκείνη μάλλον την προεπαναστατική εποχή. Επίσης, γνωρίζουμε από διηγήσεις των παλαιοτέρων πως τα κάτω σπίτια του χωριού προμηθεύονταν νερό από μια πηγή, πάνω από 1 χιλιόμετρο μακριά, νοτιοανατολικά του χωριού στην τοποθεσία «Λάκκωμα», τη λεγόμενη «Γαρζενίκου Βρύση». Αυτό σημαίνει ότι η βρύση του χωριού δεν επαρκούσε για να εξυπηρετήσει όλους τους κατοίκους.

Γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι η πλειονότητα των κατοίκων κατά την τελευταία, τουλάχιστον, προεπαναστατική περίοδο μετακινείται κατά τους χειμερινούς μήνες σε πεδινά μέρη της Πελοποννήσου –τα λεγόμενα παραχειμάσια– για εργασία και προμήθεια βασικών ειδών διατροφής που δεν υπάρχουν εδώ (π.χ. λάδι). Οι Γαρζενικιώτες, επιπλέον, ασκούν ως υλοτόμοι και τη δραστηριότητα του αγωγιάτη, μεταφέροντας κατεργασμένη ξυλεία που υλοτομούν στο ελατόδασος του Μαινάλου (εντός του οποίου βρίσκεται το χωριό) σε άλλα, πιο απομακρυσμένα, μέρη. Αυτός είναι, ίσως, και ο λόγος που οδηγεί τους Γαρζενικιώτες σ' ένα αστικό, για τα μέτρα της εποχής, κέντρο, την πόλη του Νησιού (Μεσσήνη). Για να έχουμε μια εικόνα, οι μισοί, και παραπάνω, αρχηγοί των 157 οικογενειών του Γαρζενίκου, που ακόμα είναι πολιτογραφημένοι στο χωριό, σημειώνονται στην *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας* του έτους 1851 με το επάγγελμα του αγωγιάτη.

Μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό και την αποδέσμευση από τις υποχρεώσεις που τους επέβαλε το οθωμανικό θεσμικό και φορολογικό περιβάλλον (καθεστώς γαιοκτησίας και φορολογικών καταναγκασμών στο πλαίσιο της κοινότητας), οι περισσότερες οικογένειες του Γαρζενίκου μετοικούν στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίαςκαι την Ηλεία (στην Ηλεία όλοι οι κτηνοτρόφοι, και κάποιοι αγωγιάτες). Εκεί, κατά τις δεκαετίες 1830 και 1840 αποκαθίσταται οικογενειακά και επαγγελματικά, αποκομμένη από τον Γαρζενίκο, η δεύτερη –ας την πούμε– γενιά, αυτοί που γεννήθηκαν τις 2 πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα). Στον Γαρζενίκο, αυτή η γενιά δεν χτίζει νέα σπίτια, αλλά τα αδέλφια μοιράζονται από κοινού, χωρίς –θεωρούμε– στην πλειονότητά τους να επεκτείνουν το πατρικό σπίτι.

Οι αποδημήσαντες Γαρζενικιώτες, αν και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη νέα τους πατρίδα (Μεσσήνη, Ηλεία), δεν έχασαν την επαφή τους με τον Γαρζενίκο, οι περισσότεροι παρέμειναν πολιτογραφημένοι στο χωριό περίπου ώς τη δεκαετία του 1860. Και δεν πωλούν, με εξαιρέσεις πάντα στα όρια του φυσιολογικού, τα σπίτια τους ώς τότε. Τα παραμελημένα όμως σπίτια τους φθείρονται, κατ' αρχάς από το πιο ευάλωτο μέρος τους, τη στέγη: Τα κεραμίδια, από τα φυσικά φαινόμενα (βροχή, χιόνι κ.λπ.) ή και

με ανθρώπινη παρέμβαση από τους εναπομείναντες κατοίκους στο χωριό, σύμφωνα με τις διηγήσεις των παλαιοτέρων, υποχωρούν από τη θέση τους, τα όμβρια ύδατα εισχωρούν στο εσωτερικό και η σκεπή με τον καιρό σαπίζει και καταρρέει, μετατρέποντας το σπίτι σε ερείπιο. Έτσι, κατά τις δεκαετίες του 1870 και 1880, συνεχείς είναι οι αναφορές στις γραπτές πηγές μας για ερείπια, χαλάσματα και οικοτόπους. Εκείνες τις 2 δεκαετίες παρατηρείται και, μαζική σχεδόν, πώληση από τους μετανάστες κατόχους τους των μισογκρεμισμένων οικιών και κήπων, αλωνιών και καρυδιών· κάτοχοι είναι τώρα τα παιδιά (η δεύτερη γενιά μεγάλης ηλικίας πλέον) ή τα εγγόνια της πρώτης γενιάς. Το σπίτι του Πανάγου Μπούτση είναι ένα από τα σπίτια αυτά. Ερειπώνει κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870, πωλείται το 1881, και άμεσα κατεδαφίζεται το χάλασμά του και ο οικοπεδικός χώρος του διαμορφώνεται σε αλώνι.

Από τη φθορά, ερείπωση και εξαφάνιση γλιτώνουν μόνο τα σπίτια που αγοράστηκαν από τους εναπομείναντες μόνιμους κατοίκους του Γαρζενίκου, που είτε τα χρησιμοποιούν ως κατοικίες είτε ως αποθηκευτικούς χώρους (καλύβια). Για να έχουμε δε ένα μέτρο για το μέγεθος της μετανάστευσης και το ποσοστό αυτών που παρέμειναν, στον Γαρζενίκο απέμειναν περίπου 10 από τις 80 εστίες της πρώτης γενιάς. Από τους εναπομείναντες μόνιμους κατοίκους, που με την πάροδο του χρόνου αυξάνονται και που προς τα τέλη του αιώνα δεν μετακινούνται πια οικογενειακά προς τα παραχειμάσια τον χειμώνα, χτίζονται και κάποια νέα σπίτια αλλά ελάχιστα τον αριθμό. Κάποια δε από αυτά δεν χτίζονται κατά τον συνηθισμένο τύπο, κάθετα δηλαδή στις ισοϋψείς, αλλά παράλληλα με αυτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το μεγάλο τριώροφο σπίτι που έχτισε το 1850 ο Βασίλειος ιερέας Ευσταθίου (πρόγονος της οικογένειας Παπαβασιλείου), ο χατζη-Παναγιώτης Γιαννακόπουλος (πρόγονος της οικογένειας Χατζόπουλου) και άλλοι. Ως συνέπεια της μετανάστευσης και της ερείπωσης πολλών σπιτιών, αλλά και της αναδιάταξης που επακολούθησε, στα τέλη του 19ου αιώνα, ο οικισμός δεν συγκροτείται πια από 80 σπίτια περίπου, αλλά από τα μισά και λιγότερα, 30 με 40, αριθμός που παραμένει ίδιος μέχρι τις μέρες μας.

Η κατάσταση κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, μέχρι την Κατοχή και τον Εμφύλιο τη δεκαετία του 1940, παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, καθώς τα νέα σπίτια που χτίζονται, αλλά και αυτά που ερειπώνουν, είναι ελάχιστα. Όσο για τον πληθυσμό, αυξάνεται από τους 100-120 κατοίκους στις αρχές του αιώνα, στους 150-170 το 1940-1950, για να ακολουθήσει ραγδαία μείωση, κατάρρευση θα λέγαμε, τις δεκαετίες 1960 και 1970. Παράλληλα, μετά τον πόλεμο, κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960, χτίζονται αρκετά νέα σπίτια (πάνω από 10), συμβάλλει σε αυτό και ο ισχυρός σεισμός

του 1965. Τα σπίτια αυτά χτίζονται παράλληλα στις ισοϋψείς, εγκαταλείπεται πλέον η παλαιότερη συνήθεια να τοποθετούνται κάθετα σε αυτές. Προς τα τέλη, επιπλέον, της δεκαετίας του 1960 προστίθεται στο ήδη υπάρχον κτίσμα και χώρος για κουζίνα και τουαλέτα. Για να συμπληρώσουμε τη γενική εικόνα, στις αρχές της δεκαετίας του 1950 κατασκευάζεται αμαξιτός χωματόδρομος (έχει ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1920 κατασκευαστεί υποτυπώδης αμαξιτός), κατά τη δεκαετία του 1960 δίκτυο ύδρευσης και μερική επέκταση του οδικού δικτύου εντός του οικισμού και το 1974 δίκτυο ηλεκτρικού ρεύματος.

Τα υπάρχοντα κατά τη δεκαετία του 1970 σπίτια συντηρήθηκαν σχεδόν όλα κατά τη δεκαετία του 1980 και μετέπειτα. Τα σύγχρονα τεχνικά μέσα και, κυρίως, η τοποθέτηση στη στέγη νέου τύπου κεραμιδιών, πιο ανθεκτικών και που δεν μετακινούνται (γλιστρούν) από τη θέση τους, ήταν η σημαντική ποιοτική αναβάθμιση, η οποία τα έκανε λιγότερο ευάλωτα στις καιρικές συνθήκες. Το χωριό μας απέφυγε έτσι τη διαφαινόμενη, λόγω της σχεδόν εγκατάλειψής του, ερείπωση ή και κατάρρευση οικιών, γεγονός που αποτελεί την πιο θετική, κατά τη γνώμη μου, εξέλιξη μετά τον πόλεμο και μέχρι σήμερα.

Από τη δεκαετία του 1990 κι ώς τις μέρες μας, έχουν οικοδομηθεί αρκετά νέα σπίτια από ντόπιους και μη, για χρήση κατά βάση εξοχικής κατοικίας ή και για επαγγελματική χρήση στο πλαίσιο του τουριστικού προσανατολισμού των παραμαινάλιων χωριών. Τα σπίτια αυτά, χωρίς να ακολουθούν αυστηρά κάποιον αρχιτεκτονικό τύπο, προσπαθούν να είναι προσαρμοσμένα στον παραδοσιακό. Όμως, τώρα η πιο σημαντική αλλαγή είναι ότι η θέση τους δεν βρίσκεται πάντα εντός του οικιστικού ιστού, αλλά αρκετά από αυτά χτίζονται εκτός, στην ευρύτερη περιοχή, περισσότερο ή λιγότερο κοντά στον οικισμό, στον ακάλυπτο από το ελατόδασος μέρος, και σε υψόμετρο, χαμηλά από τα 1.140 μέτρα ώς ψηλά τα 1.350 μ.

Η εικόνα για την οικιστική εξέλιξη του Γαρζενίκου από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα θεωρούμε ότι είναι γενικά σαφής. Για την προηγούμενη περίοδο, και κυρίως την προεπαναστατική και τον 18ο αιώνα, το πλαίσιο που περιγράφηκε αποτελεί μια βάση που όμως χρειάζεται να συμπληρωθεί με πολλά ακόμα δεδομένα, ώστε να θεωρηθεί έγκυρη. Ως εκ τούτου, τα 2 βασικά ερωτήματα, δηλαδή η δομή του οικισμού κατά το 1700 και αν τα 80 σπίτια έχουν ανεγερθεί προεπαναστατικά, παραμένουν υπό διερεύνηση. Έτσι, ενώ γνωρίζουμε τα σχετικά με την τύχη του σπιτιού του Πανάγου Μπούτση μετά την αποδημία του από τον Γαρζενίκο, δεν γνωρίζουμε ποια ήταν η αρχική εστία της ευρύτερης οικογένειας Μπούτση

ή Χρονόπουλου και αν το σπίτι του Πανάγου Μπούτση ήταν η αρχική εστία ή χτίστηκε αργότερα και πότε.

Όσο για τη μορφή των 2 σπιτιών του στο Νησί και την τύχη τους, δεν ξέρουμε πολλά πράγματα. Γνωρίζουμε ότι η πλειονότητα των χαμώγειων σπιτιών εκείνη την εποχή στο Νησί είναι πλιθόκτιστα, τα ανώγεια δε, ότι θεμελιώνονται με πέτρα και στη συνέχεια υψώνονται με πλίθες.

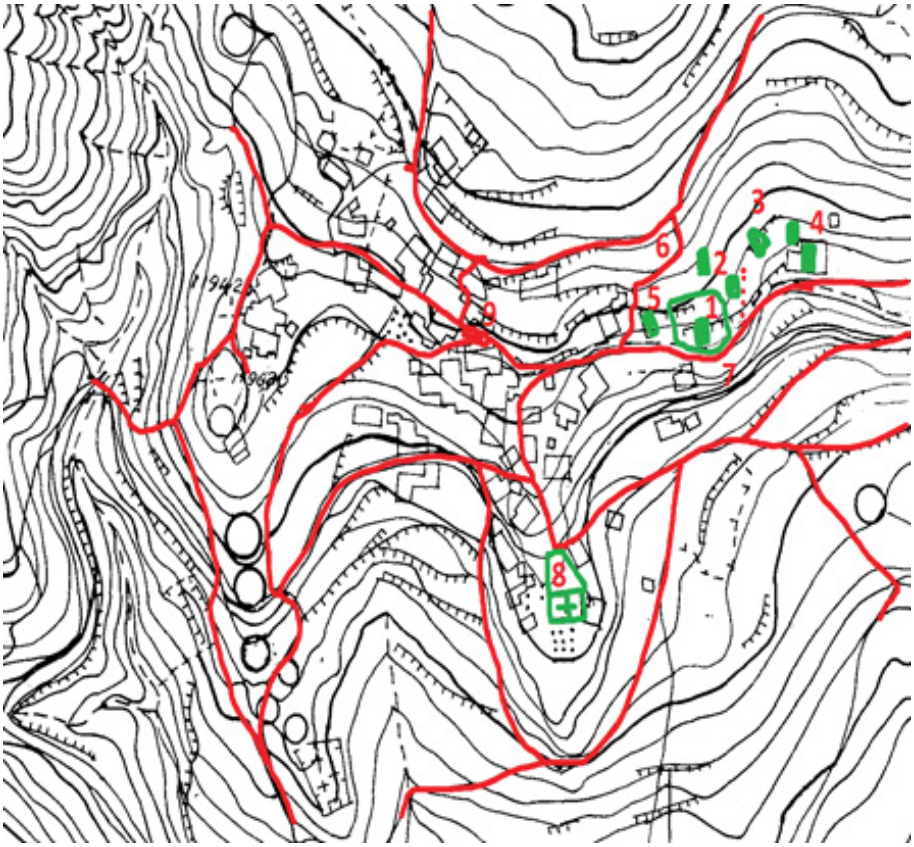

Το σπίτι του Πανάγου Μπούτση στον Γαρζενίκο. Υπόβαθρο, χάρτης κλίμακας 1:5.000 της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού του έτους 1967. Με το πράσινο χρώμα σημειώνονται οι ιδιοκτησίες του Πανάγου Μπούτση και των γειτονικών του όπως ήταν κατά την πρώτη μετεπαναστατική περίοδο, με το κόκκινο χρώμα οι κεντρικότεροι από τους δρόμους (μονοπάτια) εντός του οικισμού την ίδια εποχή.

1. Η περιοχή της ιδιοκτησίας του Π. Μπούτση με το σπίτι του.
2. Ιδιοκτησία οικογενειών Ζαγκλακά.
3. Οικία αδελφών Ζαχαρόπουλων.
4. Οικία Λίχα.

5. Καλύβι Νικολάου Αγγελόπουλου, πρώην οικία οικογενειών Κωνσταντίνου και Χαράλαμπου Ράσιου.
6. Ιδιοκτησία Γεωργίου Τριγώνη.
7. Βράχος.
8. Η ενοριακή εκκλησία Κοίμησης της Θεοτόκου που χτίστηκε στα έτη 1841-42. Η παλαιότερη βρισκόταν, κατά πάσα πιθανότητα, λίγο πιο κάτω στα ανατολικά.
9. Κεντρική βρύση του χωριού.

ΤΟ ΕΒΡΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ
ΣΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ

ΓΙΩΤΑ ΑΝΑΣΤ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΕ

Στον Κώστα, την Έλλη και τον Χρήστο
για την ανοχή και την προτρεπτική
υποστήριξή τους.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αυτήν τη φορά, για το τρίτο τεύχος του περιοδικού μας, επέλεξα να παρουσιάσω ένα θέμα που δεν έχει σχέση με τον Γαρζενίκο, αλλά αφορά το εβραϊκό νεκροταφείο στην Τριπολιτσά.

Το συγκεκριμένο θέμα μου προκάλεσε εντύπωση γιατί, ενώ υπάρχουν έγγραφα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, δεν γνωρίζω προσωπικά να έχει καλυφθεί από κάποια ιστορική έρευνα ή να υπάχουν περαιτέρω πληροφορίες από οποιοδήποτε άλλο ιστορικό αρχείο. Δεν υπάρχει, εξ όσων γνωρίζω, κανενός είδους πληροφόρηση ή, έστω, ένδειξη ότι μπορεί κάτι να εντοπιστεί, και κανείς δεν γνωρίζει για την ύπαρξη του ζητήματος αυτού. Μόνη πηγή, τα έγγραφα των ΓΑΚ, στα οποία παρατίθεται η σχετική αλληλογραφία μεταξύ των υπεύθυνων φορέων για την αναγκαιότητα ύπαρξης, ανταλλαγής και μεταφοράς ενός νεκροταφείου στην περιοχή του ναού Αγίου Αθανασίου, γεγονός το οποίο και πραγματοποιήθηκε.

Παραθέτω τη σχετική αλληλογραφία και, πραγματικά, θα ήταν θαυμάσιο αν, για την ολοκλήρωση της ιστορίας, υπάρξει οποιαδήποτε πληροφόρηση για το θέμα αυτό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία, εκτός από τον πρόλογο και την εισαγωγή, αποτελείται από 2 κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται παράθεση των τριών εγγράφων αλληλογραφίας μεταξύ των αρμόδιων φορέων σχετικά με την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός ακόμα νεκροταφείου στην Τριπολιτσά, την ανταλλαγή δημοτικού οικοπέδου με το εβραϊκό νεκροταφείο που υπήρχε προεπαναστατικά πλησίον του ναού Αγίου Αθανασίου και, τέλος, την άδεια από τους φορείς, τα συναρμόδια υπουργεία για την κατασκευή του νέου νεκροταφείου και την ανταλλαγή των χώρων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, έκρινα σκόπιμο να αναφερθώ συνοπτικά στην παρουσία Εβραίων στην Τριπολιτσά, γεγονός που δικαιολογεί και την ύπαρξη του νεκροταφείου τους.

Τέλος, ακολουθεί ο επίλογος και η βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α
ΕΒΡΑΪΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΣΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ

Σ' έναν μικρό περίπατο στις διάφορες πηγές της Ιστορίας που αφορούν την Τριπολιτσά, με τη βοήθεια του συνοδοιπόρου σε αυτό το περιοδικό κ. Φώτη Παπαχατζή μελετήσαμε 3 ουσιώδη έγγραφα, που επιβεβαιώνουν όχι μόνο την παρουσία Εβραίων στην Τριπολιτσά, αλλά και την ύπαρξη δικού τους νεκροταφείου στην περιοχή του Αγίου Αθανασίου στην Τρίπολη. Δεν υπάρχει καμία άλλη πληροφόρηση, εκτός από τα έγγραφα αυτά, για την ύπαρξη του νεκροταφείου τους, γι' αυτό και είμαστε τόσο περιληπτικοί στην παράθεση και ανάλυση των εγγράφων αυτών, και τόσο εντυπωσιασμένοι ταυτόχρονα.

Τα 3 αυτά έγγραφα προέρχονται από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους,[3] τα οποία αναφέρουν την ύπαρξη εβραϊκού νεκροταφείου στην Τριπολιτσά, και συγκεκριμένα αναφέρουν και την ανταλλαγή του με άλλον τόπο, ο οποίος ανήκε στον ναό Αγίου Αθανασίου, προκειμένου να γίνει νεκροταφείο.

Γνωρίζουμε ότι το νεκροταφείο μιας ενορίας ή ενός οικισμού βρισκόταν στον περίβολο των περισσότερων ενοριακών εκκλησιών. Γρήγορα το θέμα αυτό τακτοποιήθηκε μετά από πρόταση της Γραμματείας /Υπουργείου των Εσωτερικών και σύμφωνα με το άρθρο 1 του Β.Δ. της 28ης Μαρτίου/9ης Απριλίου 1834, ΦΕΚ 16, 5/5/1834, «περί των νεκροταφείων και του ενταφιασμού των νεκρών» (Β.Δ. το οποίο έχει ισχύ μέχρι το 1912), αποφασίστηκε να απομακρυνθούν τα νεκροταφεία από τους οικισμούς και τον προαύλιο χώρο των εκκλησιών. Με τα άρθρα 2 και 3 του ιδίου Β.Δ., οι δήμοι με δικές τους δαπάνες υποχρεώνονται να κατασκευάσουν περιτοιχισμένο νεκροταφείο σε όποιο χωριό απαιτείται, τουλάχιστον 100 μέτρα μακριά από τον οικισμό. Η ευθύνη για τη διαχείριση και τους κανόνες λειτουργίας των νεκροταφείων ανατίθεται στους δήμους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η ρύθμιση είχε αποτέλεσμα, εκτός του σκοπού που είχε τεθεί εξαρχής, να συμβάλλει ώστε ναοί υπό εγκατάλειψη ή κατάρρευση εκτός οικισμών να διασωθούν, αφού χρησιμοποιήθηκαν ως

[3] ΓΑΚ, Οθωνική περίοδος, Η επί των Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία της Επικρατείας, θυρίς 47, φ. 3, στην ψηφιακή πλατφόρμα των ΓΑΚ «Αρχειομνήμων», Αρχείο Γραμματείας/Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως, Σειρά 1 Εκκλησιαστικών, φ. 645, Νεκροταφεία 1834-1835, και, ΓΑΚ, Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, Γ΄, Ρήγα Παλαμήδη, φ. 1, μέρος 1ον, Μητρόπολις Τριπολιτζάς.

ναοί των νέων κοιμητηρίων. Βεβαίως, η διαδικασία αυτή γινόταν με άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών.[4]

Το υπό εξέταση ζήτημα είναι ότι υπάρχει ανάγκη για κατασκευή νεκροταφείου που να καλύπτει τις ανάγκες της ευρύτερης συνοικίας του Αγίου Αθανασίου στην κοινότητα της Τρίπολης. Αρχίζει, λοιπόν, αλληλογραφία μεταξύ του Νομάρχη Αρκαδίας και των αρμόδιων Αρχών για την παραχώρηση κατάλληλου τόπου για την ταφή των νεκρών.

Μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα γιατί περιμένουν να εκδοθεί Βασιλικό Διάταγμα με το οποίο θα εγκρίνεται η παραχώρηση γης για νεκροταφείο σε κάθε κοινότητα, όπου δεν υπάρχει. Ταυτόχρονα, ορίζεται ότι η Κοινότητα είναι αυτή που θα έχει τη διαχείριση και θα θέτει τους κανόνες λειτουργίας των νεκροταφείων.

Στην προκειμένη περίπτωση, η Κοινότητα θα χρησιμοποιήσει τον τόπο που ανήκει στην εκκλησία Αγίου Αθανασίου, επειδή όμως δεν έχει χρήματα για να αποζημιώσει την εκκλησία, θα της παραχωρήσει –θα γίνει ανταλλαγή– με άλλον τόπο που χρησιμοποιείτο μέχρι τότε από την εβραϊκή κοινότητα της πόλης ως νεκροταφείο. Δηλαδή ήταν το παλαιό τους νεκροταφείο, που τώρα πλέον ανήκει στη Κοινότητα, καθώς είναι γνωστό ότι η όποια οθωμανική περιουσία μετά την απελευθέρωση περιέρχεται στο Ελληνικό Δημόσιο. Επιπλέον, οι χριστιανοί δεν χρησιμοποιούσαν το εβραϊκό νεκροταφείο για να θάψουν τους νεκρούς τους λόγω διάφορων θρησκευτικών προκαταλήψεων.

Η εκκλησία και το νεκροταφείο του Αγίου Αθανασίου υπάρχουν μέχρι και σήμερα, ενώ το νεκροταφείο λειτουργούσε, εξ όσων γνωρίζω, μέχρι τα τελευταία χρόνια. Βρίσκεται, όπως και τότε, στο βορειοδυτικό άκρο της πόλης, πλησίον του στρατοπέδου και του Παναρκαδικού Νοσοκομείου.

---

[4] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 112.

Χάρτης της Τρίπολης, κλίμακας 1:50000 της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού. Με τον κόκκινο κύκλο σημειώνεται η θέση του ναού Αγίου Αθανασίου και του νεκροταφείου.

Πλάνο της θέσης της Τριπολιτσάς κατά την άλωση της πόλης.[5]

[5] Πετρονώτης Αργύρης, *Η Οθωμανική Τριπολιτσά (Μνημεία Αρχιτεκτονικής)*, Πρακτικά Β' Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών, Αθήνα 1990.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, ας δούμε τα 3 έγγραφα των ΓΑΚ σχετικά με το θέμα αυτό.

1. Το με **αριθ. πρωτ. 14159-18/10/1834** έγγραφο, το οποίο η Γραμματεία της Επικρατείας επί των Οικονομικών το στέλνει στη Γραμματεία της Επικρατείας επί των Εκκλησιαστικών και αναφέρει ότι επιστρέφεται η αναφορά του Νομάρχου Αρκαδίας γιατί, εν τω μεταξύ, περιμένουν τη βασιλική έγκριση για παραχώρηση γης σε κάθε κοινότητα, προκειμένου να γίνει νεκροταφείο όπου δεν υπάρχει. Στο έγγραφο αυτό συναινούν ότι είναι αναγκαίο και αρμόδιο να παραχωρηθεί στην Κοινότητα Τριπόλεως ο εγκριθείς για νεκροταφείο τόπος που ανήκει στην ερειπωμένη εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Όσο για την ανταλλαγή του τόπου αυτού με το παλαιό εβραϊκό νεκροταφείο προς αποζημίωση του Εκκλησιαστικού Ταμείου, θα τους απαντούσαν τα δέοντα μετά την έγκριση του σχεδίου από τον Μεγαλειότατο:

«ΓΑΚ, Οθωνική περίοδος, Η επί των Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία της Επικρατείας, θυρίς 47, φάκελος 3
Αριθ. πρωτοκ. 14159
Βασίλειον της Ελλάδος
Η επί των ΟικονομικώνΓραμματεία της Επικρατείας
Εν Ναυπλίω τη 18 Οκτωβρίου 1834
Προς την επί των Εκκλησιαστικών κτλ. Γραμματείαν της Επικρατείας

Εβραδύναμεν να απαντήσωμεν εις την διεύθυνσίν σας επί της επιστρεφομένης ήδη αναφοράς του Νομάρχου Αρκαδίας, διότι προεκαλέσαμεν εν τούτω τω διαστήματι την βασιλικήν έγκρισιν\εις γενικόν μέτρον το οποίον καθυπεβάλομεν εις τη Α. Μεγαλειότητα περί παραχωρήσεως γης εις εκάστην κοινότητα δια Νεκροταφείον όπου δεν υπάρχει· έχομεν όλους τους λόγους να περιμένωμεν εντός ολίγου την αποδοχήν της προτάσεως μας, και δια τούτο λαμβάνωμεν την ευκαιρίαν να σας επιστρέψωμεν ήδη την παρούσαν αναφοράν δια να την επιστρέψητε εις την επί των Εσωτερικών Γραμματείαν, με την παρατήρησιν ότι είναι και αναγκαίον και αρμόδιον καθ' όλους τους λόγους να παραχωρηθή εις την κοινότητα Τριπόλεως ο εγκριθείς δια Νεκροταφείον τόπος ανήκων εις την έρημον εκκλησίαν του Αγίου Αθανασίου, αφού γίνη η εκτίμησις δια των αρμοδίων Αρχών και Εμπείρων· όσον δε δια την ανταλλαγήν του περί ου ο λόγος τόπου με το παλαιόν Εβραϊκόν Νεκροταφείον προς αποζημίωσιν του Εκκλησιαστικού Ταμείου, θέλομεν σας γράψη τα δέοντα μετά την έγκρισιν του προβληθέντος σχεδίου εις την Α. Μεγαλειότητα.

ο Γραμματεύς Ν. Γ. Θεοχάρης».

2. Ακολουθεί το με **αριθ. πρωτ. 5934-21/10/1834** από τη Δημογεροντία Τριπόλεως προς τον Μεγαλειότατο, «περί παραχωρήσεως τόπου εκκλησιαστικού εις τον Δήμον Τριπόλεως για Νεκροταφείο».

Με το έγγραφο αυτό, η Δημογεροντία της Τρίπολης δέχεται τον τόπο που ανήκει στο ερημοκλήσι του Αγίου Αθανασίου προκειμένου να τον χρησιμοποιήσει ως νεκροταφείο και, επειδή η Κοινότητα δεν έχει χρήματα για να τον αγοράσει και να αποζημιώσει το Εκκλησιαστικό Ταμείο, προκειμένου αυτό να μη ζημιωθεί, προτείνει να του παραχωρηθεί αντί χρημάτων άλλος τόπος. Ο τόπος αυτός είναι γειτονικός μ' εκείνον του Αγίου Αθανασίου και ήταν ο χώρος όπου βρισκόταν το εβραϊκό νεκροταφείο, το οποίο τώρα ανήκει στον δήμο.

Ένας επιπλέον λόγος συναίνεσης στην παραχώρηση αυτήν είναι ότι εξαιτίας διάφορων θρησκευτικών δοξασιών και προλήψεων στο εβραϊκό νεκροταφείο δεν επιτρέπεται η ταφή χριστιανών.

Η Γραμματεία των Οικονομικών γνωμοδότησε βάσει του παρόντος εγγράφου ότι είναι αναγκαίο να παραχωρηθεί στην κοινότητα της Τρίπολης ο εγκριθείς για νεκροταφείο τόπος του Αγίου Αθανασίου και θα γίνει περαιτέρω εκτίμηση και από τις αρμόδιες Αρχές, αλλά και από εμπειροτέχνες οικοδόμους που θα συντάξουν το απαραίτητο σχέδιο και προϋπολογισμό. Επιπλέον, θα γνωμοδοτήσει και για την ανταλλαγή του παλαιού εβραϊκού νεκροταφείου:

«αριθ. πρωτοκ. 5934

Περί παραχωρήσεως τόπου εκκλησιαστικού εις τον Δήμον Τριπόλεως δια Νεκροταφείον

Μεγαλειότατε!

Η δημογεροντία της Τριπόλεως σκεφθείσα, κατά το από 23 Μαρτίου (9 Απριλίου) ε.ε. Σεβαστόν Διάταγμα της Υ. Μ., περί συστάσεως Νεκροταφείου, ανάλογον προς τούτο τόπον ανήκοντα εις το ερημοκκλήσιον του Αγ. Αθανασίου, και δια να μη ζημιωθή το Εκκλησ. Ταμείον, εις το οποίον ανήκει ο τόπος ούτος, διότι η κοινότης, ούσα άπορος, δεν ευκολύνεται να τον αγοράση, επροβλήθη να παραχωρηθή μεν εις αυτήν ο ζητούμενος τόπος, να λάβη δε αντί αυτού προς αντάλλαγμα το Εκκλησ. Ταμείον άλλον τόπον γειτνιάζοντα, όπου ήτο ποτε το Νεκροταφείον των Εβραίων και εις τον οποίον η επικρατούσα πρόληψις δεν επιτρέπει να θάπτονται χριστιανοί.

Η επί των Οικονομικών Γραμματεία προσκληθείσα εγνωμοδότησεν ότι είναι και αναγκαίον και αρμόδιον καθ' όλους τους λόγους να παραχωρηθή εις την Κοινότητα Τριπόλεως ο εγκριθείς δια νεκροταφείον τόπος ανήκων εις την έρημον εκκλησίαν του Αγίου Αθανασίου, αφού γίνη η

εκτίμησις αυτού δια των αρμοδίων αρχών και εμπείρων. Περί δε του προς ανταλλαγήν προβαλλομένου εθνικού τόπου (του παλαιού Εβραϊκού Νεκροταφείου) θέλει γνωμοδοτήσει ακολούθως:

Καθυποβάλλων υπ' όψιν της Υ.Μ. την πρότασιν ταύτην, εζητήθη της Σεβαστής Αυτού διαταγής, και υποσημειούμεν με βαθύτατον σέβας της Υ.Μ.

τη 21 Οκτωβρίου 1834

Ευπειθέστατος».

3. Τέλος, έχουμε το έγγραφο από τη σχετική αλληλογραφία (δεν υπάρχει αριθ. πρωτοκόλλου), το οποίο στέλνει η Γραμματεία της Επικρατείας, αρμόδια για τα Εκκλησιαστικά, στη Γραμματεία της Επικρατείας, αρμόδια για τα Εσωτερικά.

Είναι η τελική απόφαση έγκρισης –με Βασιλικό Διάταγμα– να παραχωρηθεί γη στον Δήμο Τρίπολης, που πολλά χρόνια πριν ανήκε στην εκκλησία Αγίου Αθανασίου, προκειμένου να γίνει το νεκροταφείο, και θα γίνει και η ανταλλαγή με τόπο που βρίσκεται πλησίον του Αγίου Αθανασίου και στον οποίον βρισκόταν το νεκροταφείο των Εβραίων. Ήταν το αίτημα που είχε τεθεί τόσο από τον Νομάρχη Αρκαδίας όσο και από την τοπική Δημογεροντία.

Τέλος, ζητείται να κοινοποιηθεί το έγγραφο στην Κοινότητα και να γίνει εκτίμηση από τις αρμόδιες Αρχές, προκειμένου να αποζημιωθεί το Εκκλησιαστικό Ταμείο από τυχόν χρηματικές διαφορές:

«αριθ. πρωτοκ.

Η επί των Εκκλησιαστικών κ.λπ. Γραμματεία της Επικρατείας

Προς την επί των Εσωτερικών

Περί παραχωρήσεως του ζητηθέντος δια το εν Τριπόλει Νεκροταφείον Εκκλησιαστικού τόπου.

Κατά συνέπειαν του από 2(14) Νοεμβρίου Βασιλικού Διατάγματος εγκρίνεται να παραχωρηθή εις τον Δήμον της Τριπόλεως η κατά το μέρος λεγόμενον του αγίου Αθανασίου γη, ανήκουσα παλαιόθεν εις την επ' ονόματι του αγίου τούτου τιμωμένην εκεί εκκλησίαν, δια νεκροταφείον ανταλλαττόμενη με τον πλησίον εθνικόν τόπον, όπου το πάλαι ήτο το νεκροταφείον των Εβραίων, κατά της από 24 και 26 Ιουλίου Ε.Ε. αναφοράς της τοπικής δημογεροντίας, και της από ιγ΄ [;] Αυγούστου αναφοράς του Νομάρχου Αρκαδίας, την οποίαν σας προεπιστρέψαμεν.

Παρακαλείσθε επομένως, κοινοποιούντες αυτό τούτο δια της Νομαρχίας προς την Κοινότητα, να διατάξετε συγχρόνως ώστε, κατά την οποίαν ελάβομεν την τιμήν να σας διευθύνομεν γνωμοδότησιν της επί

των Οικονομικών Γραμματείας από ιγ΄ Οκτωβρίου εκτιμηθείσης αμφότεροι οι περί ων ο λόγος τόποι παρά των αρμοδίων αρχών και εμπείρων, και το αποτέλεσμα της τοιαύτης εκτιμήσεως να μας κοινοποιήσετε, δια να ενεργήσωμεν, συνεννοούμενοι μετά της επί των Οικονομικών Γραμματείας, τα δέοντα προς αποζημίωσιν του Εκκλησ. Ταμείου.

ο Γραμματεύς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β
ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑ

Ίσως θα ήταν ενδιαφέρουσα μια μικρή ιστορική υπενθύμιση της παρουσίας Εβραίων στην Ελλάδα, κι εκεί ακόμη, στην Τριπολιτσά.

Α. Μια επισήμανση είναι ότι μπορούμε να μιλήσουμε για παράλληλες ιστορικές παρουσίες των 2 λαών, Ελλήνων και Εβραίων, σε καμία όμως περίπτωση και για συνύπαρξη. Κοινό τους σημείο είναι ότι και οι 2 ανήκουν στους αρχαίους λαούς της Γης, ο χώρος ανάπτυξής τους είναι η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και για 2.500 χρόνια έχουν παράλληλη ιστορική διαδρομή.

Άλλη επισήμανση είναι ότι περίπου στα 1500 π.Χ., μέσω του μυκηναϊκού πολιτισμού, οι Έλληνες επιτυγχάνουν την πρώτη δημιουργούμενη πολιτισμική τους ενοποίηση. Το 1200 π.Χ., επίσης, οι Εβραίοι ενοποιούνται πολιτισμικά με το να δεχθούν μια μονοθεϊστική θρησκεία με τον δεκάλογο των βασικών εντολών της.

Από τότε οι δυο αυτοί λαοί, οι πολιτισμοί τους, συνεχίζουν μια παράλληλη ιστορική διαδρομή, συγκλίνοντας και αποκλίνοντας, αλλά πάντα με ενδιαφέρουσες πνευματικές προσεγγίσεις για τον κόσμο. Ο κόσμος των Εβραίων υποτάσσεται στο θέλημα του ενός Θεού. Ο κόσμος των Ελλήνων υποτάσσει τους 12 θεούς του στις ανάγκες και τις προτεραιότητές του, αλλά ταυτόχρονα –κι εδώ είναι το παράδοξο– αναζητά την αρχή και γέννηση της ζωής σε μία και μόνη δύναμη και ύλη (Ίωνες φιλόσοφοι). Κι εδώ είναι που διαφαίνεται σύγκλιση με τις πνευματικές μονοδιάστατες αναζητήσεις των Εβραίων.

Αυτή η καινοφανής θρησκευτική σύλληψη των Εβραίων, του ενός Θεού, είναι αυτή που τους έκανε να ξεχωρίσουν από τους λαούς με τους οποίους γειτόνευαν και συνυπήρχαν, και να υποστούν τις επιπτώσεις της διαφορετικότητας της αντίληψης αυτής, που τελικά θα οδηγήσει στην αντιπαλότητα, η οποία θα εκδηλωθεί με την προσπάθεια φυσικής ή οικονομικής εξόντωσής τους. Ένα μέσο άμυνάς τους είναι η διασπορά τους προκειμένου να επιβιώσουν.

Αμέσως, λοιπόν, μετά τη βαβυλωνιακή αιχμαλωσία, τους συναντάμε στα μικρασιατικά παράλια, σ' έναν χώρο που υπήρχε ήδη έντονη ελληνική παρουσία, ελληνόφωνη, βεβαίως. Εξελληνίζονται σε μεγάλο βαθμό ως προς τη γλώσσα, αλλά χωρίς ποτέ να χάσουν τη δική τους πίστη και λατρεία στον έναν Θεό. Αυτοί είναι οι Ρωμανιώτες, Εβραίοι της μακράς βυζαντινής και της, επίσης, μακράς οθωμανικής περιόδου, που έδρασαν οικονομικά στις μικρές, αλλά δραστήριες, κοινότητές τους μέσα στις μεγάλες

πόλεις αυτών των σημαντικών αυτοκρατοριών, εργαζόμενοι σε παραγωγικούς τομείς, όπως η υφαντουργία, η βαφική, η βυρσοδεψία και το εμπόριο.

Κατά το τέλος του 15ου αιώνα και μετά την εκδίωξη εκατοντάδων χιλιάδων Εβραίων από την Ιβηρική χερσόνησο, στην οποία είχε επιβληθεί νικηφόρος κι επιθετικός καθολικισμός, ένας σημαντικός αριθμός ισπανόφωνων σεφεραδιτών Εβραίων θα καταφύγει στις μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Χιλιάδες από αυτούς θα ενισχύσουν τις προϋπάρχουσες τοπικές εβραϊκές κοινότητες υπερισχύοντας πολιτισμικά επί των τελευταίων, με τις κοινότητες της Χαλκίδας και των Ιωαννίνων να διασώζουν σταθερότερα τον ρωμανιώτικο χαρακτήρα τους. Φορείς υψηλού πολιτισμού, γλωσσομάθειας, επιστημών, τεχνών και δεξιοτήτων, οι σεφαρδίτες Εβραίοι θα δεσπόσουν στον οθωμανικό «χρυσό» 16ο αιώνα, θα γίνουν οι σημαντικότεροι γιατροί, τραπεζίτες, έμποροι, λόγιοι και τεχνίτες της Αυτοκρατορίας.

Αλλά και μετέπειτα, από διάφορα κατάστιχα που σώζονται μέχρι το 1822, επιβεβαιώνεται η παρουσία Εβραίων οι οποίοι μετέχουν σε μια κοινωνία που έχει διαμορφωθεί και αποτελείται από εμπόρους, χρηματιστές και τεχνίτες,και σώζονται ακόμη και διάφορες επαγγελματικές επωνυμίες τους.

Η αργή αλλά σταθερή παρακμή του εβραϊκού στοιχείου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον 17ο αι. κι εξής θα αλλάξει τους οικονομικούς και πολιτικούς συσχετισμούς υπέρ του ντόπιου ελληνικού στοιχείου, με όποιες εντάσεις συνεπάγεται η ανατροπή αυτή.

Οι εντάσεις αυτές κορυφώνονται τον 19ο αιώνα όταν, κατά τη διαμόρφωση διαφόρων εθνικών κινημάτων και εθνικών διεκδικήσεων, οι Εβραίοι προσκολλούνται στην οθωμανική εξουσία. Με το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και με τη σύσταση του ελληνικού κράτους, ο αριθμός των Εβραίων κατοίκων είναι πλέον μικρός. Σε αυτό συνετέλεσε, πλην του αφανισμού τους, κι ένας ακόμη λόγος, ότι επιλέγουν να ζουν πλέον σε τόπους βορειότερους των συνόρων της Ελλάδας.[6] Συγκεκριμένα, σε ό,τι μας αφορά, για την παρουσία του εβραϊκού στοιχείου στην Τριπολιτσά, ήδη από το 1699 αναφέρονται 5 οικογένειες Εβραίων.

Ο Ρήγας Παλαμήδης, το 1828, με εντολή του Ιωάννη Καποδίστρια, έκανε επιτόπια διεξοδική καταγραφή των επαρχιών της Τριπολιτσάς και του Αγ. Πέτρου Κυνουρίας, άκρως ενδιαφέρουσα, στην οποία σκιαγραφεί τον καθημερινό βίο της πόλης στις 2 τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες.

---

[6] Ευθυμίου Μαρία, «Εβραίοι και Έλληνες, μια ιστορία 2500 χρόνων συνύπαρξης», Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, σεμινάριο, Αθήνα, 14-16/10/2009.

Στην καταγραφή αυτήν, μας αποκαλύπτει τις εσωτερικές δομές της Τριπολιτσάς, όσον αφορά την οικονομία, το εμπόριο, την παραγωγή και τη δραστηριότητα των καταστημάτων, μας δίνει στοιχεία για οικισμούς κοντά στην πόλη, για κτήματα, επαγγέλματα, επώνυμα Τούρκων, ιδιωτικά και δημόσια τουρκικά κτήρια, χριστιανικές εκκλησίες και άλλα λεπτομερειακά στοιχεία για τη δραστηριότητα της πόλης πριν από το μεγάλο επαναστατικό τόλμημα.

Στην καταγραφή αυτήν συμπεριλαμβάνονται και οι Εβραίοι της Τριπολιτσάς (επιγραμματικά όμως), κάποια γενικά ποσοτικά στοιχεια και όχι λεπτομέρειες σε ονόματα κ.λπ. Συγκεκριμένα, αναφέρεται: **«Τα περί των εν τη πόλει εβραίων, και προς αυτούς ανήκοντα κτήματα. (Τα ονόματα των οποίων εβραίων εκτός ολίγων τινών δεν εξηκριβώθησαν) – φαμέλιαι 82, οσπήτια 34, συναγωγή 1, εργαστήρια 2»**.[7]

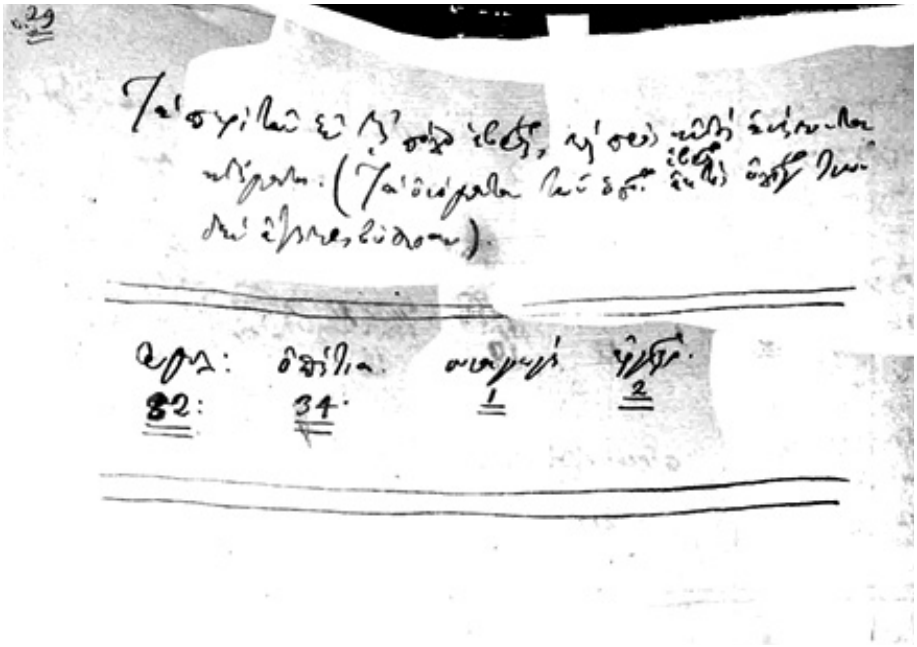

Β. Για να δούμε το μέγεθος αποδοχής ή μη και αντιμετώπισης των Εβραίων από τους Έλληνες κατά την οθωμανική κυριαρχία, επισημαίνουμε τα εξής:

Οι Εβραίοι ήταν πιστοί σύμμαχοι των Οθωμανών και δεν είδαν με «καλό μάτι» την εξέγερση των Ελλήνων, οι οποίοι φανερά τους μισούσαν.

[7] ΓΑΚ, Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, και, Γριτσόπουλος Τάσος, *Στατιστικαί ειδήσεις περί Πελοποννήσου, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών*, Πελοποννησιακά, τόμος Η΄, σελ. 419.

Έχει σημασία πώς εξηγούν οι ίδιοι οι Εβραίοι τον φοβερό αντισημιτισμό που έδειξαν οι Έλληνες το 1821. Δέχονται ότι υπήρχε το παραδοσιακό χριστιανικό μίσος απέναντι στον «θεοκτόνο» λαό των Εβραίων που σταύρωσε τον Χριστό και ότι το μίσος αυτό ενισχύθηκε από μια σειρά ανθελληνικών ενεργειών τους, που κρίνω ότι και γνωστές είναι και δεν θα πρέπει για λόγους προφανείς να αναφερθούν επισταμένα. Ενδεικτικά και μόνο αναφέρω ελάχιστα, όπως:

Ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄ με τη συμβολή και Εβραίων. Ο ιστορικός Σπ. Τρικούπης σημειώνει: **«Ήλθον τότε προς τον αγχονιστήν εβραίοι καί λαβόντες την άδειαν του κατά τίνα δέ καί φιλοδωρήσαντες αυτόν έδεσαν τους πόδας του λειψάνου, τα έσυρε από των πατριαρχείων μέχρι του Αίγιαλού και του Φαναριού χλευάζοντος και βλασφημούντες και το έρριψαν εις την θάλασσαν»**.[8]

Σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση των Εβραίων κατά την άλωση της Τριπολιτσάς, ο Πιερόν καταφεύγει στον μεγάλο Γάλλο περιηγητή Πουκεβίλ για να μας δώσει μια εικόνα της σφαγής: **«Οι χριστιανοί έσφαζαν μέχρι και τα ζώα των Εβραίων!»**. Γράφει ο αυτόπτης μάρτυς Μαξίμ Ρεμπό: **«Συχνά ένας Έλληνας που πάει να μαχαιρώσει έναν Μουσουλμάνο, τον παρατάει για να σκοτώσει έναν Εβραίο. Οι Ισραηλίτες της Τριπολιτσάς θανατώθηκαν όλοι, οι περισσότεροι από αυτούς στην πυρά, εξαιτίας του μεγάλου μίσους που έτρεφαν γι' αυτούς οι Έλληνες, μετά τις φρικαλεότητες που είχαν διαπράξει οι Εβραίοι της Κωνσταντινούπολης εναντίον των Χριστιανών της Πόλης και πάνω στο σώμα του Πατριάρχη Γρηγορίου!»**.[9]

Κατά την πολιορκία της Τριπολιτσάς από τους Έλληνες, οι Εβραίοι μετήλθαν τεχνάσματα για να σωθούν. Θέλησαν να εξαγοράσουν τη ζωή τους. Ο συνταγματάρχης Ολιβιέ Βουτιέ σημειώνει επιγραμματικά: **«Οι Εβραίοι πρότειναν ένα σημαντικό ποσό για να βγουν από την πόλη και νά τους χαριστή η ζωή. Η πρόταση τους απορρίφθηκε όλοι οι θησαυροί του κόσμου δεν θα τους έσωζαν από την οργή των Ελλήνων, που μισούν περισσότερο αυτούς παρά τους Τούρκους»**.[10]

Εκτός από το γεγονός ότι βασάνισαν μέχρι θανάτου τον επίσκοπο Γρηγόριο, τον οποίο είχαν πιάσει όμηρο στην Κορώνη, έκαναν το ίδιο και με

---

[8] Τρικούπης Σπυρίδων, *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Α΄, εκδ. Γιοβάνη, Αθήνα, 1978, σ. 87.

[9] Πουκεβίλ Φρ., *Ταξίδι στην Ελλάδα. Πελοπόννησος,* εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1997.

[10] Βουτιέ Ολιβιέ, *Απομνημονεύματα Αγωνιστών 1821*, τόμος 11, μτφ. Τζούρα Ειρήνη, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος, 2019, σ. 129.

τον διάκονο του δεσπότη κι έναν παπά· τους πέταξαν και αυτούς από το κάστρο.[11]

Όλα τα παραπάνω είχαν αποτέλεσμα την αρνητική αντιμετώπιση των Εβραίων από τους Έλληνες κατά την οθωμανική περίοδο. Εκτός από τους θρησκευτικούς λόγους, σε αυτό συνετέλεσαν και οι βιαιοπραγίες Εβραίων κατά Ελλήνων χριστιανών λόγω της προσήλωσής τους στο οθωμανικό στοιχείο (κατανοητό και δικαιολογημένο εν μέρει).

Έχοντας όλα τα παραπάνω υπόψη, νομίζω ότι υπάρχει απόδειξη για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στην Ελλάδα και αιτιολόγηση για την αντιπάθεια που υπήρχε μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων κατά τη χρονική περίοδο της Επανάστασης που εξετάζουμε. Έτσι, δικαιολογείται και η έντονη παρουσία των Εβραίων στην άλωση της Τριπολιτσάς, όπου αναφέρονται περίπου 500 άτομα.

Αυτή είναι, εν ολίγοις, η αναφορά στην παρουσία Εβραίων στην Τρίπολη, που δικαιολογεί και την ύπαρξη του νεκροταφείου τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πιστεύω ότι ακόμα και τα μικρά άγνωστα γεγονότα που αφορούν τον τόπο μας και προέρχονται από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) θα πρέπει να αναδεικνύονται και να γίνονται γνωστά σε όλους μας.

Με τον τρόπο αυτόν γίνεται πληρέστερη η γνώση, υπάρχει αιτιολόγηση και, τέλος, είναι γεγονότα που σηματοδοτούν την επικοινωνία μας και με άλλα ξενόφερτα στοιχεία, με τα οποία κατά καιρούς συνυπήρξαμε και αλληλεπιδράσαμε στην καθημερινότητά μας.

---

[11] Στασινόπουλος Χρήστος, *Λεξικό της Ελληνικής Επαναστάσεως 1821*, τ. Α, εκδ. Δεδεμάνη, 1979, σ. 435.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- Βουτιέ Ολιβιέ, *Απομνημονεύματα Αγωνιστών 1821*, τ. 11, μτφ. Τζούρα Ειρήνη, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος, 2019.
- ΓΑΚ, Οθωνική περίοδος, Η επί των Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία της Επικρατείας, θυρίς 47, φ. 3, και στην ψηφιακή πλατφόρμα των ΓΑΚ «Αρχειομνήμων», Αρχείο Γραμματείας/Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως, Σειρά 1 Εκκλησιαστικών, φ. 645, Νεκροταφεία 1834-1835.
- ΓΑΚ, Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, Γ΄, Ρήγα Παλαμήδη, φ. 1, μέρος 1ον, Μητρόπολις Τριπολιτζάς.
- Γριτσόπουλος Τ. Αθ., *Τα Ορλωφικά,εν Αθήναις 1967*.
- Γριτσόπουλος Τ. Αθ., *Ιστορία της Τριπολιτσάς,* τ. Α, Αθήναι 1972.
- Ευθυμίου Μαρία, «Εβραίοι και Έλληνες, μια ιστορία 2.500 χρόνων συνύπαρξης», Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, σεμινάριο, Αθήνα 14-16/10/2009.
- Κρεμμυδά Β., *Το εμπόριο της Πελοποννήσου στο 18ο αιώνα (1715-1792),* Αθήνα 1972.
- Περιοδικό *Γαρζενίκος*, τχ. 2, Ελάτη 2020.
- Πετρονώτης Α., *Η Οθωμανική Τριπολιτσά (Μνημεία Αρχιτεκτονικής)*, Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών, Αθήνα 1990.
- Πουκεβίλ Φρ., *Ταξίδι στην Ελλάδα. Πελοπόννησος,* μτφ. Μολφέτα Νίκη, εκδ. Τολίδη, Αθήνα 1997.
- Στασινόπουλος Χρήστος, *Λεξικό της Ελληνικής Επαναστάσεως 1821*, τ. Α, εκδ. Δεδεμάνη, 1979.
- Τρικούπης Σπυρίδων, *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Α΄, εκδ. Γιοβάνη, Αθήνα, 1978.

ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ
ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΑΠΟ ΤΟ 1832 ΕΩΣ ΤΟ 2020

ΓΙΩΤΑ ΑΝΑΣΤ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΕΝΕ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Υπήρξε δίλημμα αν θα έπρεπε να επιλέξω θέματα που αφορούν την Εκκλησία και να προβώ στη νομική εξερεύνησή τους ή να παραθέσω κατά χρονολογική σειρά τη νομοθεσία που καλύπτει εκκλησιαστικά ζητήματα.

Επέλεξα το δεύτερο, γιατί ανακάλυψα έναν κεντρικό πυρήνα με θέματα τα οποία έχουν τεθεί από σύστασης του ελληνικού κράτους, και γύρω από τα οποία υπήρχε ενδιαφέρον, συνεχείς παρεμβάσεις, προσθήκες και αναθεωρήσεις μέχρι να καταλήξουν στην τελειοποίηση, την οριστική αντιμετώπιση και λύση τους. Για ένα και μόνο θέμα υπάρχει σειρά χρονικής, νομικής αντιμετώπισης, πάντα ενδιαφέρουσας και με εμπλουτισμό ως προς την κατοχύρωση του τελικού αποτελέσματος.

Ένας δεύτερος λόγος που με έκανε να ασχοληθώ με το θέμα ήταν ότι το θεώρησα συμπλήρωση και τελειοποίηση θεμάτων που αφορούν την Εκκλησία από νομικής πλευράς, μιας και για όλα τα άλλα θέματα (ιστορικά, αρχιτεκτονικά κ.λπ.) έχει ασχοληθεί ο κ. Φώτης Π. Παπαχατζής, και σε αυτήν την έκδοση του περιοδικού αλλά και στις 2 προηγούμενες.

Με τον τρόπο αυτόν κλείνει και ο κύκλος παρουσίασης του συγκεκριμένου αντικειμένου έρευνας, που αφορά την Εκκλησία, είτε γενικά περί Ιερών Ναών, είτε την εκκλησία της Παναγίας της Ελάτης, είτε την εκκλησία Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα.

Τα θέματα που έχουν επιλεγεί είναι αυτά που κατά κύριο λόγο μου προκάλεσαν εντύπωση, όπως η ιστορία της ενορίας, η εκκλησιαστική περιουσία, η μόρφωση των κληρικών, ο τρόπος αμοιβής τους, πώς νομιμοποιείται η εκκλησιαστική περιουσία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία έως σήμερα και, τέλος, ποιες είναι οι σχέσεις Εκκλησίας – Κράτους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία, εκτός από τον πρόλογο και την εισαγωγή, αποτελείται από 4 κεφάλαια, άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται το ισχύον νομικό καθεστώς που αφορά την Εκκλησία της Ελλάδος, καθώς και ο Καταστατικός Χάρτης και ο Κανονισμός της.

Έχουν επιλεχθεί άρθρα τα οποία έχουν τεθεί αυτούσια, πιστεύοντας ότι θα πρέπει να αναφερθεί η γενική νομική κάλυψη και όχι οι λεπτομέρειες που αφορούν εξειδικευμένη νομική αντιμετώπιση περιπτώσεων και θεμάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται ιστορική, νομική αναδρομή και παρατίθενται Νόμοι, Βασιλικά και Νομοθετικά Διατάγματα, και Αναγκαστικοί Νόμοι. Πρόκειται ακριβώς για ιστορική αναδρομή, οι περισσότεροι από αυτούς δεν ισχύουν πλέον αλλά αποτελούν την πρώτη αντιμετώπιση, το σκεπτικό και τη λογική σύλληψης και εφαρμογής τους.

Όλα πλέον προβλέπονται στον Καταστατικό Χάρτη και τον Κανονισμό της Εκκλησίας ή και από νεότερους συμπληρωματικούς νόμους. Είναι πάντως βασικό ότι οι κυρίαρχες έννοιες, όπως ο μισθός των ιερέων, οι ενορίες, η εκκλησιαστική εκπαίδευση, η διοίκηση και η διαχείριση ναών κ.λπ. αποτελούν τον πυρήνα και την πρωταρχική έννοια αντιμετώπισης των θεμάτων αυτών, με μικρές τροποποιήσεις, σε όλους τους μετέπειτα Νόμους με κοινά θέματα.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσονται επιμέρους θέματα, που έχουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το δικό μας αδαές και απλοϊκό περιβάλλον, όπως οι έννοιες της ενορίας, της μισθοδοσίας και συνταξιοδότησης των κληρικών, και ό,τι αφορά την εκκλησιαστική τους εκπαίδευση.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, έκρινα σκόπιμο να αναφερθώ, τουλάχιστον, στον τρόπο που αποκτήθηκε η εκκλησιαστική περιουσία και παράλληλα στην αποτυχία αυτοχρηματοδότησης της Εκκλησίας. Είναι θέματα που όλοι κατά καιρούς συζητάμε, όλοι κρίνουμε ή κατακρίνουμε, αλλά στην ουσία δεν γνωρίζουμε και, πολύ φοβάμαι ότι, στο σύνολο και τις λεπτομέρειές τους, θα είναι δύσκολο να μάθουμε και να κατανοήσουμε.

Θα ήθελα να αναφέρω ότι με την παράθεση των νόμων ανακαλύπτουμε σπουδαία ιστορικά εκκλησιαστικά γεγονότα, όπως είναι το θέμα της τακτοποίησης τίτλων κυριότητας της εκκλησιαστικής περιουσίας, η απόδειξη σύστασης παλαιών ενοριών και εκκλησιαστικών μονών ή θέματα σχετικά με τις ενορίες και τα κοιμητήρια.

Τέλος, ακολουθεί ο επίλογος και οι πηγές από τις οποίες άντλησα υλικό για την ανάπτυξη της εργασίας μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α
ΙΣΧΥΟΝ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η διοίκηση της Εκκλησίας της Ελλάδος, σε ό,τι αφορά την πνευματική καθοδήγηση των πιστών αλλά και οι διοικητικές ενέργειες και πράξεις που σκοπό έχουν την εύρυθμη λειτουργία τόσο της Εκκλησίας όσο και του εκκλησιαστικού σώματος, υπάγεται σε κανόνες δικαίου. Το δίκαιο που ρυθμίζει αυτά τα θέματα ονομάζεται **Εκκλησιαστικό Δίκαιο**, μέρος του οποίου είναι και το **Κανονικό Δίκαιο**. Είναι, δηλαδή, το σύνολο των Κανόνων της Εκκλησίας, καθώς και των Νόμων της Πολιτείας, που ρυθμίζουν αφενός τη διάρθρωση της Εκκλησίας, αφετέρου και τις σχέσεις αυτής προς την Πολιτεία.

Με αυτήν τη διευκρίνηση, ως **Εκκλησιαστικό Δίκαιο** νοείται:

α. το σύνολο των νόμων και των διατάξεων της Πολιτείας που ρυθμίζουν το σύνολο των υποχρεωτικών νομοθετημάτων, που οφείλει να σέβεται και να τηρεί η Εκκλησία, και

β. στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο υπάρχουν επίσης οι διοικητικές και πνευματικές αποφάσεις μιας τοπικής εκκλησίας που ρυθμίζουν πάγια ή τρέχοντα θέματα νομιμότητας και δικαίου της Εκκλησίας.

Ως **Κανονικό Δίκαιο** νοούνται:

α. οι αποφάσεις των οικουμενικών και τοπικών συνόδων, όπως διαμορφώθηκαν και παραδόθηκαν στην Εκκλησία, και

β. το σύνολο των εθιμικών διατάξεων, οι οποίες μέσω της Ιεράς Παράδοσης διαμορφώνουν συνεχώς το εθιμικό εκκλησιαστικό δίκαιο.

Καταλήγουμε ότι το Εκκλησιαστικό Δίκαιο μαζί με το Κανονικό Δίκαιο αποτελούν ενιαία σύνθεση ενός ιδιότυπου δικαίου που δεν υπάγεται ούτε στο Δημόσιο ούτε στο Ιδιωτικό Δίκαιο.

Απλουστεύοντας, εν τέλει, θα λέγαμε ότι το Εκκλησιαστικό Δίκαιο είναι έργο της Πολιτείας, ενώ το Κανονικό Δίκαιο είναι έργο της Εκκλησίας.

Μετά από αυτήν τη μικρή εισαγωγή, θεώρησα σκόπιμο να ξεκινήσω παραθέτοντας τον θεμελιώδη Νόμο 590/1977, ΦΕΚ Α/146/1977 που βρίσκεται σε ισχύ και αποτελεί τον «Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος».

Παραθέτω αυτούσιο τον Νόμο με ορισμένα άρθρα του, παρουσιάζοντας ενδεικτικώς το ισχύον διοικητικό καθεστώς της Εκκλησίας της Ελλάδος, που αφορά όργανα και αρμοδιότητες διοικούντων, την ενοριακή οργάνωση, τις ιερές μονές, την εκκλησιαστική εκπαίδευση και περιουσία.

Στη συνέχεια, παραθέτω και άρθρα του Κανονισμού 8/1979, ΦΕΚ Α, 15/1/1980. Η επιλογή των άρθρων έγινε με γνώμονα τι θα θέλαμε εμείς οι

απλοί πολίτες να γνωρίζουμε, έστω και στοιχειωδώς, για τη λειτουργία της Εκκλησίας, για να έχουμε τουλάχιστον μια συνοπτική εικόνα εννοιών και ορολογιών που έχουν σχέση με εκκλησιαστικά θέματα.

Και τα 2 νομοθετήματα βρίσκονται σε ισχύ και αποτελούν την τελική κατάληξη, τον συνδυασμό, την προσέγγιση, τη συμπλήρωση όλων των νομοθετημάτων που αναφέρονται παρακάτω και είναι οι συντελεστές διαμόρφωσης τόσο του «Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος» όσο και του Κανονισμού.

<u>Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος</u>
<u>Ν. 590/1977, ΦΕΚ Α/146/1977</u>

«Ἄρθρον 1
2. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶναι αὐτοκέφαλος, αὐτοδιοικεῖται δέ, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν περί θρησκείας ἄρθρων τοῦ Συντάγματος, διά τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολιτῶν αὐτῆς.

4. Κατὰ τὰς νομικάς αὐτῶν σχέσεις ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, αἱ Μητροπόλεις, αἱ ἐνορίαι μετὰ τῶν Ἐνοριακών αὐτῶν Ναῶν, αἱ Μοναί, ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία, ὁ ΟΔΕΠ, τὸ ΤΑΚΕ, τὸ Διορθόδοξον κέντρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου.

Ἄρθρον 3
1. Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας (Ι.Σ.Ι.), συγκροτουμένη ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ὡς Προέδρου, καὶ ἐκ πάντων τῶν διαποιμαινόντων Μητροπόλεις Ἀρχιερέων, διαρκὲς δὲ διοικητικὸν ὄργανον αὐτῆς εἶναι ἡ Διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος (Δ.Ι.Σ.), [...] Ἀμφότεραι ἑδρεύουν ἐν Ἀθήναις.

Ἄρθρον 4
Ἡ Ι.Σ.Ι. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφαίνεται ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰδικώτερον αὕτη:

α) Μεριμνᾷ διὰ τὴν τήρησιν τῶν Δογμάτων τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως, τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ τῶν Ἱερῶν Παραδόσεων, διὰ τὴν ἑνότητα τῆς Πίστεως, ὡς καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν λοιπῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων καὶ Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ῥυθμίζει τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἑτεροδόξων.

β) Μελετᾷ καὶ ἀποφασίζει περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καὶ τοῦ Χριστεπωνύμου λαοῦ.

γ) Μεριμνᾷ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ εὐπρέπειαν, ὡς καὶ διὰ πᾶν εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἀφορῶν θέμα.

δ) Ἀποφασίζει περὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, συγκαταβάσεως καὶ ἐπιεικείας τῆς Ἐκκλησίας.

ε) Ἐκδίδει κανονιστικὰς ἀποφάσεις περὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὰ εἰδικώτερον ἐν τῷ παρόντι διαλαμβανόμενα, δημοσιευμένας διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

στ) Ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν καὶ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῆς Δ.Ι.Σ., τῶν Ἀρχιερέων, τῶν διοικητικῶν ὀργάνων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιαστικῶν Νομικῶν Προσώπων, κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις.

ζ) Ἐκλέγει τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ τοὺς Μητροπολίτας κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ παρόντος ὁριζόμενα.

η) Συγκροτεῖ εἰδικὰς ἐπιτροπάς, κατὰ τὰ ἐν ἄρθρῳ 10 παρ. 5 ὁριζόμενα.

θ) Ἀποφασίζει διὰ τὴν ἐπιβολὴν ποινῆς ἀφορισμοῦ κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὁριζόμενα.

ι) Ἐκδικάζει αἰτήσεις ἀναθεωρήσεως κατὰ τελεσιδίκων ἀποφάσεων ἐκδοθεισῶν ἐναντίον Πρεσβυτέρων, Διακόνων ἢ Μοναχῶν, κατὰ τὰ εἰδικώτερον ὑπὸ τοῦ Νόμου, περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων, ὁρισθησόμενα.

ια) Ψηφίζει τὸν κανονισμὸν τῶν ἐργασιῶν Αὐτῆς καὶ τῆς Δ.Ι.Σ.

ιβ) Ἀσκεῖ τὰς ἐκ τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ λοιπῶν Ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων ἀπορρεούσας ἁρμοδιότητας.

ιγ) Ἀποφαίνεται ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ ἄρθρον 21 παρ. 3 ἀσκουμένων προσφυγῶν.

Ἄρθρον 9

1. Ἡ Δ.Ι.Σ., ὡς διαρκὲς διοικητικὸν ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας, ἀσκεῖ τὰς κάτωθι ἁρμοδιότητας:

α) Ἐπιμελεῖται τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς Ι.Σ.Ι.

β) Ἐκτελεῖ ἑκάστοτε τὰς ὑπὸ τῆς Ι.Σ.Ι. εἰδικῶς ἀνατιθεμένας αὐτῇ πράξεις.

γ) Γνωμοδοτεῖ ἐπὶ παντὸς ὑπὸ ψήφισιν ἐκκλησιαστικοῦ νόμου.

δ) Ἐπιλαμβάνεται τῶν τρεχούσης φύσεως ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων.

ε) Παρακολουθεῖ τὸ δογματικὸν περιεχόμενον τῶν διὰ τὰ σχολεῖα τῆς Στοιχειώδους καὶ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως προοριζομένων διδακτικῶν βιβλίων τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν.

στ) Συνεργάζεται μετὰ τῆς Πολιτείας ἐπὶ θεμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐπιμορφώσεως τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, δυναμένη νὰ ἱδρύῃ πρὸς τοῦτο εἰδικὰς ἐπιμορφωτικὰς σχολάς.

ζ) Μεριμνᾷ περὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν βίου τοῦ Ὀρθοδόξου πληρώματος καὶ λαμβάνει περὶ αὐτοῦ πρόνοιαν τοῦ κηρύγματος τοῦ Θείου λόγου, διὰ κατηχητικῶν σχολείων, διὰ θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν, δι᾽ ἐκδόσεως καταλλήλων βιβλίων καὶ περιοδικῶν, διὰ παραινετικῶν ἐγκυκλίων καὶ διὰ παντὸς ἄλλου προσφόρου, κατὰ τὴν κρίσιν Αὐτῆς, μέσου. Εἰς περίπτωσιν διαταράξεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δι᾽ ἑτεροδιδασκαλίας ἢ ἄλλης ἐπεμβάσεως εἰς βάρος αὐτῆς, ἡ Δ.Ι.Σ. ζητεῖ τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἁρμοδίων Ἀρχῶν, ἐκδίδει δὲ παραινετικὰ γράμματα πρὸς τὸν λαὸν διὰ τὴν προστασίαν αὐτοῦ.

η) Ἀσκεῖ τὰς διὰ τοῦ νόμου περὶ ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἀνατιθεμένας αὐτῇ ἁρμοδιότητας.

θ) Ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τῶν κληρικῶν καὶ τῶν μοναχῶν.

ι) Παρέχει εἰς τοὺς Ἀρχιερεῖς ἄδειαν δι᾽ ἀπουσίαν πέραν τῶν δέκα ἡμερῶν ἐκ τῆς ἕδρας αὐτῶν.

ια) Ἐκδίδει ἐπίσημον Δελτίον ὑπὸ τὸν τίτλον "Ἐκκλησία", ἐν ᾧ καταχωρίζονται ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι, πράξεις, διατάξεις, ἀποφάσεις, ἐγκύκλιοι, αὐτῆς τε καὶ τῆς Ι.Σ.Ι., θεολογικὰ καὶ ἐποικοδομιτικὰ ἄρθρα καὶ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις. Ἡ παράλειψις δημοσιεύσεως πράξεώς τινος κανονιστικοῦ ἢ ἀτομικοῦ περιεχομένου ἐν τῷ Δελτίῳ τούτῳ δὲν ἐπάγεται ἀκυρότητα τῆς πράξεως ταύτης, πλὴν τῶν περιπτώσεων τῶν ἄρθρων 19 παρ. 2, 21 παρ. 1 καὶ 39 παρ. 4 τοῦ παρόντος.

2. Ἡ Δ.Ι.Σ. κατὰ τὸ μεσολαβοῦν μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Ι.Σ.Ι. χρονικὸν διάστημα ἀσκεῖ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν – διοικητικὴν ἐξουσίαν κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας, τὰς ἱερὰς παραδόσεις καὶ τοὺς νόμους, ἐξαιρέσει τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 4 τοῦ παρόντος, ὑπὸ στοιχεῖα ζ΄, θ΄, ι΄, καὶ ιγ΄ ὁριζομένων, καθ' ὃ δὲ διάστημα συνεδριάζει ἡ Ι.Σ.Ι. ἡ Δ.Ι.Σ. λειτουργεῖ ἀσκοῦσα τὰς ἰδίας αὐτῆς ἁρμοδιότητας.

3. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Δ.Ι.Σ. ἐκτελοῦνται ὑπὸ τοῦ Προέδρου διὰ τῆς Ἀρχιγραμματείας, ἐφ᾽ ὅσον δὲ ἐμπίπτουν εἰς τὸν τομέα ἁρμοδιότητος τῆς

Ἀποστολικῆς Διακονίας ἢ τοῦ ΟΔΕΠ ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς διατάξεις τῶν οἰκείων Ὀργανισμῶν.

4. Πᾶν ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῆς Δ.Ι.Σ. ὡς καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ γραφείων αὐτῆς ῥυθμίζεται δι᾽ ἀποφάσεων αὐτῆς, δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 10
Πρὸς μελέτην καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῶν συνελεύσεων τῆς Ι.Σ.Ι., ὡς καὶ πρὸς ὑποβοήθησιν τοῦ ἐν γένει ἔργου τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν, συνιστῶνται αἱ ἀκόλουθοι Συνοδικαὶ Ἐπιτροπαὶ (Σ.Ε.), ἔχουσαι γνωμοδοτικὴν ἁρμοδιότητα:

α) ἡ ἐπὶ τῆς Ἀρχιγραμματείας.
β) ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καὶ μουσικῆς.
γ) ἡ ἐπὶ τῶν δογματικῶν καὶ νομοκανονικῶν ζητημάτων.
δ) ἡ ἐπὶ τῆς θείας λατρείας καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου.
ε) ἡ ἐπὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου.
στ) ἡ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς τῆς νεότητος.
ζ) ἡ ἐπὶ τῶν διορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν σχέσεων.
η) ἡ ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἐπιμορφώσεως τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου.
θ) ἡ ἐπὶ τοῦ τύπου, τῶν δημοσίων σχέσεων καὶ τῆς διαφωτίσεως.
ι) ἡ ἐπὶ τῶν αἱρέσεων.
ια) ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς προνοίας καὶ εὐποιΐας καὶ
ιβ) ἡ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄρθρον 36.Περὶ τῆς Ἐνοριακῆς Ὀργανώσεως
1. Ἡ Ἐνορία μετὰ τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ ὡς βασικὴ μονὰς ὀργανώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου λογίζεται κατὰ τὰ εἰς τὸἄρθρον 1 παρ. 4 τοῦ παρόντος εἰδικώτερον ὁριζόμενα ὡς Νομικὸν Πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου.

2. Ἡ ἐνορία ἱδρύεται διὰ Προεδρικοῦ Διατάγματος, ἐκδιδομένου τῇ προτάσει τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, τῇ αἰτήσει τοῦ ἡμίσεος τουλάχιστον τοῦ κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις προβλεπομένου δι’ ἵδρυσιν ἐνορίας ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν, μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου καὶ γνωμοδότησιν τοῦ οἰκείου Δημοτικοῦ ἢ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, παρεχομένην ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς διαβιβάσεως τῆς σχετικῆς αἰτήσεως, μὴ κωλυομένης τῆς ἐκδόσεως τοῦ διατάγματος ἐκ τῆς ἀπράκτου παρόδου τῆς προθεσμίας ταύτης.

3. Τὰ ὅρια ἑκάστης ἐνορίας καθορίζονται ὑπὸ τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.

4. Κέντρον τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῆς ἐνορίας εἶναι ὁ ἐνοριακὸς ναὸς καθοριζόμενος δι᾽ ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.

5. Ἡ ἐνορία καταργεῖται ἢ συγχωνεύεται μετ᾽ ἄλλης ὁμόρου διὰ Προεδρικοῦ Διατάγματος, ἐκδιδομένου τῇ προτάσει τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ οἰκείου Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου, μόνον ἐὰν ὑπολείπεται τοῦ διὰ τὴν ὑποβολήν της πρὸς ἵδρυσιν αὐτῆς αἰτήσεως ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν, ἐξαιρέσει τῶν παραμεθορίων χωρίων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιτρέπεται ἡ κατάργησις ἢ συγχώνευσις ἐνοριῶν.

6. Τὰ τῆς ἱδρύσεως, τῶν πόρων, τῆς διοικήσεως, τῆς διαχειρήσεως καὶ τῆς ἐν γένει λειτουργίας τῶν ἱερῶν ναῶν (ἐνοριακῶν καὶ μή), τὰ τῆς ἐκτελέσεως ἐκκλησιαστικῶν ἔργων, τὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἱερῶν ναῶν καὶ τῶν κτισμάτων αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ τῆς συστάσεως, συγκροτήσεως, ἁρμοδιοτήτων καὶ ἐν γένει λειτουργίας τῶν ἐρανικῶν ἐπιτροπῶν καθορισθήσονται διὰκανονιστικῶν ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ., ἐγκρινομένων ὑπὸ τῆς Ι.Σ.Ι. καὶ δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, καθ᾽ ὃ μέρος δὲν ῥυθμίζονται διὰ τοῦ παρόντος. Δι᾽ ὁμοίων ἀποφάσεων καθορισθήσονται καὶ τὰ τῆς λειτουργίας ἐν γένει τῶν ἐνοριῶν.

Ἄρθρον 39. Περὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν

1. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ εἶναι θρησκευτικὸν καθίδρυμα διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν ἐν γένει ἐγκαταβιούντων ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, συμφώνως πρὸς τὰς μοναχικὰς ἐπαγγελίας καὶ τοὺς περὶ μοναχικοῦ βίου ἱεροὺς Κανόνας καὶ παραδόσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

2. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος λειτουργοῦν Ἱεραὶ Μοναί, τελοῦσαι ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως, καὶ Συνοδικαὶ Σταυροπηγικαὶ Ἱεραὶ Μοναί, τελοῦσαι ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐποπτείαν τῆς Δ.Ι.Σ.

3. Ἡ ἵδρυσις νέων καὶ ἡ διάλυσις ἢ συγχώνευσις ὑφισταμένων Μονῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συντελεῖται διὰ Προεδρικοῦ Διατάγματος, ἐκδι-

δομένου, μετὰ σύμφωνον γνώμην τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως καὶ ἔγκρισιν τῆς Δ.Ι.Σ., προτάσει τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Ναοὶ διαλελυμένων ἢ διαλυομένων Μονῶν παραμένουν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ νομικοῦ προσώπου τῆς οἰκείας Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

4. Τὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τῆς διοικήσεως τῆς Μονῆς καθορίζονται ὑπὸ τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου συμφώνως πρὸς τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας, τὰς μοναχικὰς παραδόσεις καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, δι᾽ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ, δημοσιευομένου διὰ τοῦ Δελτίου "Ἐκκλησία".

[...] 7. Μετόχια Μονῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐὰν μὲν ἀνήκουν εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἱδρύονται τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως καὶ λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐποπτείαν τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου, ἐὰν δὲ ἀνήκουν εἰς ἕτερον κλίμα, ἱδρύονται τῇ ἀδείᾳ τοῦ Κράτους, παρεχομένη διὰ κοινῆς ἀποφάσεως τῶν Ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, ἐκδιδομένης μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως καὶ ἔγκρισιν τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς, ἀσκουμένην διὰ τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως, ἐφαρμοζομένων ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν ἰσχυουσῶν διὰ τὰς ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Μονὰς διατάξεων.

[...] 9. Ἱεροὶ Ναοί, μετὰ ἢ ἄνευ μοναστικῶν ἀδελφοτήτων, εὑρισκόμενοι ἐν τῷ χώρῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ μὴ ὑπαγόμενοι ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς δύνανται νὰ καταστοῦν, διὰ χαριστικῆς δικαιοδοσίας τῶν κυρίων αὐτῶν, μετόχια Ἱ. Μονῶν τῶν πρεσβυγενῶν Πατριαρχικῶν θρόνων καὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Σινᾶ, μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς δωρεοδόχου Μονῆς καὶ ἔγκρισιν τοῦ ἐπιχωρίου Ἀρχιερέως καὶ τῆς Δ.Ι.Σ. ἀποκλειομένης τῆς καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον ἐγκαταβιώσεως εἰς ταῦτα Ἐπισκόπων. Διὰ τῆς ὡς ἄνω χαριστικῆς δικαιοπραξίας καθορίζονται αἱ προϋποθέσεις καὶ οἱ ὅροι, ὡς καὶ ὁ τρόπος διοικήσεως καὶ λειτουργίας τῶν ἐν λόγῳ μετοχίων.
10. Διὰκανονιστικῶν ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ., ἐγκρινομένων ὑπὸ τῆς Ι.Σ.Ι. καὶ δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως θεσπίζονται τὰ πλαίσια λειτουργίας τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ὀρθοδόξων Ἡσυχαστηρίων, ἅτινα ἱδρύονται ὡς νομικὰ πρόσωπα ἰδιωτικοῦ δικαίου κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις καὶ λειτουργοῦν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἱδρυτικοῦ αὐτῶν κανονισμοῦ.

Ἄρθρον 43. Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως

1. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πρὸς εἰδικὴν κατάρτισιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν κληρικῶν καὶ ὑποψηφίων κληρικῶν δύναται νὰ ἱδρύῃ εἰδικὰς ἐπιμορφωτικὰς σχολὰς καὶ φροντιστήρια. Τὰ τῆς ἱδρύσεως, ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας καὶ τὰ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν καθορίζονται δι᾽ ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ., δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως διέπονται ὑπὸ τῶν κειμένων διατάξεων.

2. Αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαὶ αἱ λειτουργοῦσαι ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐν Ἑλληνικῇ Ἐπικρατείᾳ διοικητικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἤτοι ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, Κρήτη καὶ Δωδεκανήσῳ, ὡς καὶ ἐν ταῖς Σταυροπηγιακαῖς αὐτοῦ Μοναῖς, τελοῦν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐποπτείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀσκουμένην ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους νομίμων ἐκπροσώπων αὐτοῦ.

3. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος χορηγεῖ ὑποτροφίας. Τὰ τῶν προϋποθέσεων καὶ τῆς ἐν γένει διαδικασίας χορηγήσεως τούτων καθορίζονται δι᾽ ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ. δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 46. Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας

1. Οἱ ἀναγκαιοῦντες διὰ τῇ ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πόροι προέρχονται ἐκ τῶν προσόδων τῆς ἰδίας αὐτῆς περιουσίας, τῶν ἐκουσίων εἰσφορῶν τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τῶν κρατικῶν ἐπιχορηγήσεων.

2. Ὁ τρόπος διοικήσεως, διαχειρίσεως καὶ τῆς ἐν γένει ἀξιοποιήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἤτοι τῆς μοναστηριακῆς, διατηρητέας τε καὶ μή, τῆς Μητροπολιτικῆς, ἐνοριακῆς καὶ τῆς ἀνηκούσης εἰς τὰ λοιπὰ ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου καθορίζεται δι᾽ ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ., ἐγκρινομένων ὑπὸ τῆς Ι.Σ.Ι. καὶ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας, δημοσιευομένων διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως.

3. Δι᾽ εἰδικοῦ νόμου, μετ᾽ εἰσήγησιν τῆς Δ.Ι.Σ., δύναται νὰ συνιστῶνται ἀνώνυμοι ἑταιρίαι ἢ ἑταιρίαι περιωρισμένης εὐθύνης διὰ τὴν ἐν γένει ἀξιοποίησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας.

4. Αἱ πράξεις διαχειρίσεως τῶν εἰς τὰς προηγουμένας παραγράφους τοῦ παρόντος ἄρθρου περιουσιακῶν στοιχείων ὑπόκεινται εἰς οἰκονομικὸν ἔλεγχον, διενεργούμενον ὑπὸ Ἐπιθεωρητῶν Δημοσίων Διαχειρίσεων, ὁριζομένων διὰ κοινῆς ἀποφάσεως τῶν Ὑπουργῶν Οἰκονομικῶν καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Εἰς τὸν αὐτὸν ἔλεγχον ὑπόκεινται καὶ αἱ κατὰ τὴν προηγουμένην παράγραφον συνιστώμεναι ἑταιρίαι, πέραν τῶν προβλεπομένων δι᾽ αὐτὰς ἐλέγχων ὑπὸ τῆς κειμένης περὶ αὐτῶν νομοθεσίας.

5. Ὁ Ὀργανισμὸς Διοικήσεως καὶ Διαχειρίσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας "ΟΔΔΕΠ" φέρει ἐφ' ἑξῆς τὴν ἐπωνυμίαν "Ὀργανισμὸς Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Περιουσίας (ΟΔΕΠ)". Οὗτος τελῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς Δ.Ι.Σ. διοικεῖ καὶ διαχειρίζεται τὴν ἐκποιητέαν μοναστηριακὴν περιουσίαν, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν νομιμοποιεῖται ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς. Ὁ αὐτὸς Ὀργανισμὸς παρέχει ἐπίσης γνώμας καὶ συμβουλὰς εἰς θέματα ἀξιοποιήσεως τῆς καθόλου ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑλικῶν μέσων πραγματοποιήσεως τῶν πνευματικῶν, κοινωνικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄρθρον 47

1. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀκίνητα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνεγερθῇ οἰκοδομαί, χρησιμοποιούμενα ὡς γραφεῖα Μητροπόλεων ἢ ἐνοριακῶν Ναῶν, κατοικία Ἀρχιερέων ἢ ἐφημερίων ἢ τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν ἐκπλήρωσιν φιλανθρωπικῶν ἢ μορφωτικῶν σκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ νομικῶν προσώπων αὐτῆς, ἐκποιοῦνται λόγῳ προφανοῦς ἐκκλησιαστικῆς ὠφελείας, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Δ.Ι.Σ., ἐκδιδομένης τῇ προτάσει τοῦ οἰκείου Ἀρχιερέως.

2. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἢ ἐπισκευὴν τῶν Μητροπολιτικῶν μεγάρων, Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ἱερῶν Ναῶν, μετὰ τῶν κτισμάτων αὐτῶν, τὴν σχετικὴν ἄδειαν χορηγεῖ ὁ ΟΔΕΠ διὰ τῆς ἐγκρίσεως τῆς σχετικῆς μελέτης ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας αὐτοῦ, μετὰ γνωμοδότησιν τῆς παρ᾽ αὐτῷ Ἐπιτροπῆς Ἔργων "καὶ τῆς κατὰ τόπο ἁρμοδίας Ἐπιτροπῆς Πολεοδομικοῦ καὶ Ἀρχιτεκτονικοῦ Ἐλέγχου τοῦ Ὑπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας καὶ Δημοσίων Ἔργων".

Τὰ κατὰ τόπους Γραφεῖα Σχεδίου Πόλεως ἔχουν ἁρμοδιότητα μόνον ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὁρῶν δομήσεως.

3. Ἐπιτρέπεται πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ παραγράφῳ 1 τοῦ παρόντος ἄρθρου σκοπῶν ἡ δωρεὰν παραχώρησις μοναστηριακῶν ἢ ἐν γένει ἐκκλησιαστικῶν, ὡς καὶ δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀκινήτων, κατὰ τὰς κειμένας διατάξεις.

4. Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν, αἱ Μητροπόλεις καὶ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Νομικὰ Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου ἀπολαύουν τοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 118 τοῦ Εἰσαγωγικοῦ Νόμου τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος εὐεργετήματος καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἔκτασιν.

Ἄρθρον 48
1. Αἱ μεταξὺ τῶν ἐν τῇ παραγρ. 4 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ παρόντος ἀναφερομένων Νομικῶν Προσώπων πλὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. καὶ τοῦ ΤΑΚΕ πάσης φύσεως μεταβιβάσεις περιουσιακῶν στοιχείων, κινητῶν καὶ ἀκινήτων, τυγχάνουν τῆς αὐτῆς φορολογικῆς μεταχειρήσεως ὡς καὶ αἱ τοῦ Δημοσίου.

2. Τὰ δωρεὰν καὶ ἄνευ συναλλαγματικῶν διατυπώσεων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀποστελλόμενα ἢ παραχωρούμενα πάσης φύσεως εἴδη εἰς τὰ περὶ ὧν ἡ προηγουμένη παράγραφος πρόσωπα ἀπαλλάσσονται παντὸς δασμοῦ, φόρου ἢ τέλους εἰσπραττομένου κατὰ τὴν εἰσαγωγήν των εἰς τὰ τελωνεῖα».

<u>Συνοψίζοντας</u>

Σε ό,τι αφορά τον «Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας»,η Εκκλησία της Ελλάδος είναι αυτοκέφαλος και αυτοδιοικείται μέσω των Μητροπολιτών της.

Εκκλησία, Μητροπόλεις, Ενορίες με τους ενοριακούς ναούς, Μονές, ΟΔΕΠ, ΤΑΚΕ και Διορθόδοξο Κέντρο είναι ΝΠΔΔ.

Όργανα διοίκησης είναι η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας (Ανωτάτη Εκκλησιαστική Αρχή) και η Διαρκής Ιερά Σύνοδος.

Βοηθητικό ρόλο έχουν οι Συνοδικές Επιτροπές, με γνωμοδοτικές αρμοδιότητες.

Βασική μονάδα οργάνωσης είναι η Ενορία, επίσης ΝΠΔΔ. Ιδρύεται με Π.Δ., προτάσει του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με σύμφωνη γνώμη του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότηση του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου.

Οι Μονές είναι θρησκευτικά καθιδρύματα, η ίδρυση νέων, συγχώνευση ή κατάργηση, συντελείται με Π.Δ., με σύμφωνη γνώμη του επιχώριου

Αρχιερέα και έγκριση της ΔΙΣ. Τα της οργάνωσης και διοίκησης των μονών καθορίζονται από το Ηγουμενοσυμβούλιο, με εσωτερικό κανονισμό.

Η εκπαίδευση των κληρικών καθορίζεται με αποφάσεις της ΔΙΣ, οι οποίες δημοσιεύονται στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*.

Οι πόροι της Εκκλησίας προέρχονται από την ιδία της την περιουσία, τις εκούσιες εισφορές των μελών της και από τις κρατικές επιχορηγήσεις.

Παράλληλα με τον «Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος» είναι σε ισχύ, και τον παραθέτουμε, ο δεύτερος σε σπουδαιότητα ως προς τη συμπλήρωση, διευκρίνηση και ρύθμιση εσωτερικών θεμάτων της Εκκλησίας,

Κανονισμός 8/1979, ΦΕΚ Α, 15/1/1980

Με το άρθρο 1 του Κανονισμού γίνεται η διάκριση των ναών σε Ενοριακούς, στους οποίους υπάγονται τα παρεκκλήσια και τα εξωκκλήσια και είναι ΝΠΔΔ, σε Προσκυνηματικούς, σε Ιδιόκτητους και σε Ναούς Κοιμητηρίων:

«Άρθρον 1

Οι Ναοί της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος διακρίνονται εις:

α) Ενοριακούς, εις ους υπάγονται τα Παρεκκλήσια και Εξωκκλήσια τούτων.

β) Προσκυνηματικούς ή επικουρούντας κοινωφελείς σκοπούς και Ιδρύματα της Εκκλησίας.

γ) Ιδιοκτήτους, και

δ) Ναούς Κοιμητηρίων».

Με το άρθρο 2 ορίζεται ότι βασική μονάδα οργάνωσης είναι η ενορία. Η τοπική της περιφέρεια ορίζεται από το οικείο Μητροπολιτικό Συμβούλιο, ανάλογα με τον αριθμό των οικογενειών που την αποτελούν και ανάλογα με το αν βρίσκεται σε πόλη, χωριό ή συνοικία, και με τον απαιτούμενο αριθμό οικογενειών:

«Άρθρον 2. **Ενοριακοί Ναοί**

1) Οι Ενοριακοί Ι. Ναοί λογίζονται νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου κατά τα εις το άρθρον 1 παρ. 4 του Ν. 590/1977 οριζόμενα. Ιδρύονται δια Προεδρικού Διατάγματος, εκδιδομένου τη προτάσει του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, τη αιτήσει του ημίσεος τουλάχιστον του κατά τας κειμένας διατάξεις προβλεπομένου δι' ίδρυσιν ενορίας αριθμού οικογενειών, μετά σύμφωνον γνώμην του οικείου Μητροπολιτι-

κού Συμβουλίου και γνωμοδότησιν του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου, παρεχομένην εντός μηνός από τη διαβιβάσεως της σχετικής αιτήσεως, μη κωλυομένης της εκδόσεως του διατάγματος εκ της απράκτου παρόδου της προθεσμίας ταύτης».

Με το άρθρο 5 ορίζονται οι πόροι των ενοριακών ναών:
«Άρθρον 5. Πόροι Ενοριακών Ιερών Ναών
1) Πόροι των Ενοριακών Ι. Ναών είναι οι εξής:
α) Αι εκ κηροπωλησίας εισπράξεις.
β) Τα δια τας Ιεροπραξίας προσφερόμενα.
γ) Αι εκ τυχόν δίσκων και κυρίων εισπράξεις.
δ) Αι εξ εράνων εισπράξεις.
ε) Δωρεαί, κληρονομίαι και κληροδοσίαι.
στ) Αι προσόδοι εκ κινητής και ακινήτου περιουσίας αυτών.
ζ) Προϊόν εκποιήσεως αφιερωμάτων.

2) α) Τα δια τας Ιεροπραξίας προσφερόμενα αποτελούν προαιρετικάς των πιστών εισφοράς. Προκειμένου περί απόρων ενοριτών αι Ιεροπραξίαι τελούνται δωρεάν.

β) Το Μητροπολιτικόν Συμβούλιον δύναται δι' αποφάσεως αυτού να καθορίζη τας προϋποθέσεις καταβολής και εισπράξεως των προσφορών των πιστών δια την τέλεσιν Ιεροπραξίας εις έτερον Ιερόν Ναόν εντός ή εκτός της Μητροπολιτικής Περιφερείας.

γ) Αι εκ της τελέσεως Ιεροπραξιών συνεισφοραί των πιστών εισπράττονται υπό του Ιερού Ναού δια διπλότυπου Γραμματείου εισπράξεως εκ στελέχους θεωρουμένου υπό της Ιεράς Μητροπόλεως.

3) Το εξ εκποιήσεως τιμαλφών προϊόν, αι δωρεαί, Κληρονομίαι, Κληροδοσίαι και ειδικαί εισφοραί απαλλάσσονται πάσης κρατήσεως».

Το άρθρο 6 περιγράφει ακριβώς πού διατίθενται οι πόροι των Ενοριακών Ιερών Ναών:
«Άρθρον 6. Διάθεσις Πόρων Ενοριακών Ιερών Ναών
1) Οι κατά το προηγούμενον άρθρον του παρόντος προβλεπόμενοι πόροι των Ενοριακών Ναών διατίθενται προς καταβολήν των υπό των Κανονισμών και Νόμων προβλεπομένων εισφορών, βάσει των ετησίων ακαθάριστων εισπράξεων των Ναών, πλην των εδαφίων γ' και δ', υπέρ των οποίων αι καταβολαί πραγματοποιούνται βάσει των εγκεκριμένων ετησίων προϋπολογισμών τούτων, ήτοι:

α) Υπέρ δημοσίου προς κάλυψιν της δαπάνης μισθοδοσίας των εφημερίων.

β) Υπερ Τ.Α.Κ.Ε., ως υπό Νόμων ορίζεται.

γ) Υπέρ Μητροπολιτικού Γραφείου και της μισθοδοσίας του προσωπικού αυτού, ως υπό Νόμων ορίζεται.

δ) Υπέρ ανοικοδομήσεως, αποσβέσεως βαρών ή συντηρήσεως Μητροπολιτικού Οικήματος και μισθοδοσίας του υπηρεσιακού προσωπικού αυτού μέχρι 2%.

ε) Υπέρ Αποστολικής Διακονίας, ως υπό Νόμων ορίζεται.

στ) Υπέρ Συνοδικού Μεγάρου 0,5%.

ζ) Υπέρ μισθοδοσίας του τακτικού και εκτάκτου προσωπικού του Ιερού Ναού.

η) Υπέρ συντηρήσεως και λοιπών δαπανών του Ναού.

θ) Υπέρ συντηρήσεως ευαγών ή άλλων φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων της Μητροπόλεως, Εκκλησιαστικών εν γένει ή φιλανθρωπικών και εθνικών σκοπών μετά σύμφωνον γνώμην του οικείου Μητροπολίτου.

ι) Υπέρ προμηθείας, συντηρήσεως και εξόδων κινήσεως Μητροπολιτικού αυτοκινήτου.

ια) Υπέρ Νοσηλευτικού Ιδρύματος Εκκλησίας 0,5%.

ιβ) Υπέρ των εν γένει πνευματικών και ιεραποστολικών σκοπών της Ιεράς Μητροπόλεως.

2) Πάσαι αι αναγραφόμεναι εις τους Προϋπολογισμούς των Ιερών Ναών υποχρεωτικαί και υπέρ τρίτων εισφοραί καταβάλλονται υποχρεωτικώς ανά τριμηνίαν, εισπράττονται δε εν περιπτώσει καθυστερήσεως, κατά τας διατάξεις περί εισπράξεων δημοσίων εσόδων, επί τη βάσει καταστάσεων, συντασσομένων υπό του Μητροπολιτικού Συμβουλίου και θωρουμένων υπό του Δημοσίου Ταμείου. Εκκλησιαστικός Σύμβουλος ή Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον, αρνούμενοι την καταβολήν των εισφορών τούτων, απολύονται υπό του Μητροπολιτικού Συμβουλίου, δι' ανεκκλήτου αποφάσεως αυτού μετ' έγγραφον απολογίαν, εφ' όσον αύτη δεν ήθελε κριθή επαρκής. Εν περιπτώσει αρνήσεως του Εφημερίου Προέδρου, ούτος υπέχει κανονικήν ευθύνην λόγω απειθείας και τιμωρείται δια ποινής αργίας μέχρι δύο μηνών, επιβαλλομένης υπό του αρμοδίου Επισκοπικού Δικαστηρίου.

3) Αποθέματα απομένοντα εις το ταμείον του Ιερού Ναού, πέραν ποσού οριζομένου εκάστοτε δι' αποφάσεως του Μητροπολιτικού Συμβουλίου ή εν ελλείψει τοιαύτης πέραν ποσού δρχ. δέκα χιλιάδων (10.000), κατατί-

θεται αμελλητί επί τόκω εν όψει ή επί προθεσμία επ' ονόματι του Ναού και εις ειδικόν λογαριασμόν παρ' ανεγνωρισμένη Τραπέζη ή τω Ταχυδρομικώ Ταμιευτήριω.

Ανάληψις χρημάτων ή χρεογράφων του Ιερού Ναού πραγματούται δι' αποφάσεως του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου μέχρις εκατόν χιλιάδων (100.000) τη εγκρίσει του οικείου Συμβουλίου, άνω δε των 100.000 δρχ. τη εγκρίσει του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το άρθρο 13, το οποίο αφορά τους ιδιόκτητους και προσκυνηματικούς ιερούς ναούς. Γίνεται εκτενής αναφορά στον Νόμο, ιδιαίτερα για τους ιδιόκτητους ναούς, και παραθέτω το σχετικό άρθρο. Ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η παράγραφος 4 με την οποία ορίζεται ότι όλα τα Παρεκκλήσια και Εξωκκλήσια, που μέχρι την έκδοση του παρόντος Κανονισμού τελούν υπό τη διοίκηση και διαχείρηση του ΤΑΚΕ, εξακολουθούν να παραμένουν στο ΤΑΚΕ, όλα τα άλλα όμως, και αυτά που ήδη υπάρχουν και αυτά που από εδώ και στο εξής θα ιδρυθούν, ως προς τη διοίκηση και διαχείρησή τους θα υπάγονται στον ενοριακό ναό, εντός των ορίων του οποίου βρίσκονται.

«Άρθρον 13. **Ιδιόκτητοι και Προσκυνηματικοί Ι. Ναοί**

1) Ιδιόκτητοι Ι. Ναοί ανεγείρονται κατόπιν αδείας του οικείου Μητροπολίτου επί τη βάσει αρχιτεκτονικών σχεδίων κατά τα περί ανεγέρσεως Ενοριακών Ναών ισχύοντα και λειτουργούσιν επίσης κατόπιν ομοίας αδείας.

2) Οι ιδιόκτητοι Ναοί παραμένουσιν εις την ιδιοκτησίαν και διαχείρισιν του ιδιοκτήτου, εφ' όσον προορίζονται υπ' αυτού προς εξυπηρέτησιν των θρησκευτικών αναγκών αυτού μόνου και την οικογενείας του. Κλείονται εντολή του οικείου Μητροπολίτου δια της Αστυνομικής Αρχής ή απαλλοτριούνται υπέρ του πλησιεστέρου Ενοριακού ή Προσκυνηματικού Ι. Ναού αναγκαστικώς κατά τας εκάστοτε ισχυούσας περί απαλλοτριώσεως διατάξεις:

α) αν ανηγέρθησαν ή λειτουργούν άνευ αιτήσεως και χορηγήσεως της σχετικής αδείας υπό του Μητροπολίτου κατά τα υπό της παρ. 1 του παρόντος άρθρου οριζόμενα,

β) εάν τεθώσιν εις δημοσίαν λατρείαν, και

γ) εάν παύσωσιν εξυπηρετούντες τον προορισμόν των.

3) α) Δεν θεωρείται απόδοσις εις δημόσιαν λατρείαν η κατά την πανήγυριν του Ναού προσέλευσις και άλλων πιστών. Αι κατά την ημέραν ταύτην

εισπράξεις αυτού, διενεργούμεναι υπό αντιπροσώπου του Μητροπολίτου και του ιδιοκτήτου, κατατίθενται εις την Εθνικήν Τράπεζαν επ' ονόματι του Ι. Ναού και εις κοινήν διαταγήν Μητροπολίτου και ιδιοκτήτου και διατίθενται υπό τον έλεγχον του οικείου Μητροπολίτου υπέρ της συντηρήσεως του Ναού τούτου, τα δε περισσεύματα δια τας ανάγκας των ευαγών Ιδρυμάτων της Ιεράς Μητροπόλεως.

β) Εις περίπτωσιν απροθυμίας των ιδιοκτητών προς ανάληψιν των περισσευμάτων, δύναται η ΔΙΣ, προτάσει του οικείου Μητροπολίτου, να εξουσιοδοτή τούτον προς ανάληψιν και διάθεσιν κατά τα προβλεπόμενα υπό του 3α του παρόντος.

4) Άπαντα τα Παρεκκλήσια και Εξωκκλήσια, τα τελούντα μέχρι της εκδόσεως του παρόντος Κανονισμού υπό την διοίκησιν και διαχείρισιν του ΤΑΚΕ, παραμένουσιν εις αυτό, πάντα δε τα λοιπά υφιστάμενα ή ιδρυθησόμενα υπάγονται ως προς την διοίκησιν και διαχείρισιν εις τον Ενοριακόν Ναόν, εντός των ορίων του οποίου κείνται ταύτα, ανεξαρτήτως ύψους ακαθαρίστων εσόδων.

5) α) Οι Ναοί των Φιλανθρωπικών, Εκπαιδευτικών, Δημοσίων και Δημοτικών Ιδρυμάτων, των Νομικών προσώπων Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου, των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας θεωρούνται νομίμως ανεγερθέντες, εφ' όσον ετηρήθη η διαδικασία της παρ. 1 του παρόντος άρθρου, λειτουργούσι δε τη κανονική αδεία του οικείου Μητροπολίτου προς εξυπηρέτησιν μόνον των αναγκών του προσωπικού και των τροφίμων ή των μελών αυτών, αι δε εισπράξεις διατίθενται δια τα ανάγκας του Ι. Ναού, εφαρμοζομένων κατ' αναλογίαν των εν παρ. 3 του παρόντος άρθρου οριζομένων.

β) Ναοί των ιδρυμάτων, περί ων το προηγούμενον εδάφιον, τιθέμενοι εις Δημοσίαν λατρείαν περιέρχονται εις την διοίκησιν και διαχείρισιν του πλησιεστέρου ενοριακού Ναού, εντός των ορίων, του οποίου ούτοι κείνται, ή καθίστανται ιερά Προσκυνήματα της Ιεράς Μητροπόλεως προς ενίσχυσιν των ευαγών αυτής σκοπών, αποφάσει του οικείου Μητροπολίτου.

6) α) Δια πράξεως του οικείου Μητροπολίτου μετά γνώμην του οικείου Εκκλ. Συμβουλίου δύναται να αποσπώνται Ι. Ναοί ή Ι. Προσκυνήματα, Παρεκκλήσια ή Εξωκκλήσια εκ του Ενοριακού Ναού ή να συνιστώνται τοιαύτα επί τω τέλει ενισχύσεως φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Εκκλησιαστικών και παντός πνευματικού και φιλανθρωπικού σκοπού. Η διοίκησις

και διαχείρισις τούτων ρυθμίζεται δια πράξεως του οικείου Μητροπολίτου. Ιεροί Ναοί ή Ι. Προσκυνήματα ενισχύονται δια των προσόδων αυτών ή των περισσευμάτων της διαχειρίσεως αυτών κοινωφελείς σκοπούς ή εκκλησιαστικά Καθιδρύματα και ανήκοντα εις ταύτα κατά την δημοσίευσιν του παρόντος λειτουργούσιν ελευθέρως.

β) Ο Μητροπολίτης δύναται, εάν κρίνηναναγκαίον, να αναθέση την επίβλεψιν και συντήρησιν Εξωκκλησιών εις ενορίτας, υπό την προεδρίαν του Εφημερίου, προς διάσωσιν αυτών εκ της ερειπώσεως.

7) Ιεροί Ναοί ή Ι. Προσκυνήματα, διεπόμενα υπό ειδικών Κανονισμών της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, λειτουργούσι κατά τους ίδιους αυτών Κανονισμούς».

Τέλος, έχουμε το άρθρο 14, το οποίο περιγράφει τον τρόπο διαχείρισης και διοίκησης των Ναών των Κοιμητηρίων:

«Άρθρον 14. Ιεροί Ναοί Κοιμητηρίων

1) Η διοίκησις και διαχείρισις των εν τοις Κοιμητηρίοις ενοριακών Ναών ασκείται υπό εκκλησιαστικού συμβουλίου συγκροτουμένου καθ' ον και τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια των λοιπών ενοριακών Ναών, τρόπον, συμφώνως τω άρθρω 6 του παρόντος Κανονισμού.

2) Η Διοίκησις και διαχείρισις των εν τοις Κοιμητηρίοις μη ενοριακών Ναών ασκείται ως κάτωθι:

α) Των Ιερών Ναών Κοιμητηρίων υπάγονται εις Φιλανθρωπικά Ιδρύματα, υπό των Ιδρυμάτων τούτων, βαρυνομένων δι' όλων των εξόδων συντηρήσεως και λειτουργίας τούτων. Τον Εφημέριον ή τους Εφημερίους ορίζει ο οικείος Μητροπολίτης τη αιτήσει των.

β) Των Ιερών Ναών Κοιμητηρίων ανηκόντων εις Δήμους ή Κοινότητας μέχρι 50.000 κατοίκων υπό του πλησιεστέρου Ενοριακού Ναού, εφαρμοζομένων κατ' αναλογίαν των διατάξεων του άρθρου 6 του παρόντος.

γ) Των Ιερών Ναών Κοιμητηρίων ανηκόντων εις Δήμους ή Κοινότητας μέχρι 50.000 κατοίκων, κατά την εκάστοτε ισχύουσαν επίσημον απογραφήν του πληθυσμού του Κράτους, των Πρωτευουσών των Νομών ως και των Δήμων και Κοινοτήτων της τέως Διοικήσεως Πρωτευούσης, από κοινού υπό του Μητροπολίτου και των Δήμων, κατά τα ειδικώτερον υπό των διατάξεων της παρ. 3 και επομένων του παρόντος άρθρου οριζόμενα.

3) α) Οι υπό την διοίκησιν και διαχείρισιν των Δήμων τελούντες Ιεροί Ναοί Κοιμητηρίων διοικούνται υπό πενταμελούς Επιτροπής αποτελουμένης εκ του Εφημερίου του Ναού ή επί πλειόντων Εφημερίων εκ του υπό του οικείου Μητροπολίτου οριζομένου, ως Προέδρου και τεσσάρων λαϊκών μελών, εκ των οποίων το μεν εν διορίζεται υπό του Μητροπολιτικού Συμβουλίου, τα δε έτερα τρία υπό του Δημοτικού Συμβουλίου επί τριετεί θητεία.

β) Η Επιτροπή αύτη, καλούμενη Κοσμητεία του Ναού, επιμελείται της ευκοσμίας και ευπρεπείας αυτού και των εν αυτώ.

γ) Τα έσοδα των Ναών τούτων, των οποίων η διαχείρισις γίνεται κατά τας περί διοικήσεως και διαχειρίσεως της Δημοτικής και Κοινοτικής περιουσίας κειμένας διατάξεις, διατίθενται αποκλειστικώς και μόνον δια την λειτουργίαν και συντήρησιν και εις καλήν κατάστασιν διατήρησιν του Ναού και τας ανάγκας αυτού. Εν περιπτώσει, καθ' ην υπάρχουσι περισσεύματα, ταύτα διατίθενται υπέρ Δημοτικών ή Εκκλησιαστικών Ευαγών Ιδρυμάτων της περιφερείας του Δήμου ή της Κοινότητος, τοιούτων δε μη υπαρχόντων εντός της περιφερείας του Δήμου ή της Κοινότητος, διατίθενται υπέρ των Ιδρυμάτων της Ι. Μητροπόλεως.

[...] 8) Κοιμητήρια τελούνται υπό την διοίκησιν και διαχείρισιν Δήμων και Κοινοτήτων ή Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων, τίθενται υπό την Διοίκησιν και Διαχείρισιν Ενοριακού τινος Ναού κατ' απόφασιν του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου, εφ' όσον οι οικείοι Δήμοι ή Κοινότητες ή τα Φιλανθρωπικά Ιδρύματα δεν εκπληρούσι τας υπό του παρόντος άρθρου επιβαλλομένας υποχρεώσεις των. Η απόφασις αυτή λαμβάνεται, είτε κατόπιν αιτήσεως του οικείου Μητροπολίτου ή του οικείου Δήμου ή Κοινότητος ή Φιλανθρωπικού Ιδρύματος και βεβαιωτικής αποφάσεως του αρμόδιου Πρωτοδίκου. Εις την περίπτωσιν ταύτην, ο αναλαμβάνων την διοίκησιν και διαχείρισιν του Κοιμητηρίου Ενοριακός Ναός αναλαμβάνει και τας βαρύνουσας τους Οργανισμούς τούτους υποχρεώσεις.

9) Εφημέριοι Κοιμητηρίων πόλεων άνω των 100.000 κατοίκων συμπληρώσαντες ή μη το υπό του Νόμου οριζόμενονόριον ηλικίας εξόδου των εκ της υπηρεσίας, μη δυνάμενοι να ανταποκριθώσιν εις τα καθήκοντά των, δύνανται είτε τη αιτήσει των είτε τη προτάσει του οικείου Μητροπολίτου μετ' απόφασιν της Υγειονομικής Υπηρεσίας του οικείου Δήμου και έγκρισιν του οικείου Μητροπολίτου, να αποχωρήσωσιν εκ της υπηρεσίας των Κοιμητηρίων και τα τεθώσιν εις την δίαθεσιν της οικείας Ιεράς Μητροπό-

λεως. Κτηθέντα δικαιώματα υπό εφημερίων Κοιμητηρίων του προηγούμενου εδαφίου, δυνάμει των κειμένων διατάξεων δεν καταργούνται.

10) Τα δικαιώματα εξ ιεροπραξιών εν τοις μη ενοριακοίς Ναοίς των Κοιμητηρίων, καθορίζονται δι' αποφάσεως του Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου μετά σύμφωνον γνώμην του οικείου εκκλησιαστικού συμβουλίου».

<u>Συνοψίζοντας:</u>

Σε ό,τι αφορά τον Κανονισμό της Εκκλησίας, επικεντρωνόμαστε:
1. Στη διάκριση των ναών σε ενοριακούς, στους οποίους υπάγονται τα εξωκλήσια και τα παρεκκλήσια, σε προσκυνηματικούς, σε ιδιόκτητους και ναούς κοιμητηρίων.
2. Στο γεγονός ότι βασική μονάδα οργάνωσης είναι η ενορία.
3. Στο γεγονός ότι οι ενοριακοί ναοί είναι ΝΠΔΔ και ιδρύονται με Π.Δ.
4. Και στη λεπτομερή αναφορά στους ιδιόκτητους ναούς, καθώς επίσης και σε ρυθμίσεις που αφορούν τους ιερούς ναούς εντός κοιμητηρίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β
ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ – ΝΟΜΟΙ, ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ, ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε μια μικρή ιστορική αναδρομή και θα αναφερθούμε σε νόμους, διατάγματα και αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως σήμερα. Ορισμένα από αυτά έχουν καταργηθεί, ενώ άλλα ισχύουν ακόμη και ρυθμίζουν εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως τη δημιουργία ενορίας, την περιουσία της εκκλησίας και τους πόρους της, τη μισθοδοσία και τα τυπικά προσόντα των κληρικών, νομικά θέματα που ρυθμίζουν τις σχέσεις Εκκλησίας – Κράτους κ.λπ.

Το συνεχώς και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον διαμορφούμενο, αναπροσαρμοσμένο και εξελισσόμενο νομικό καθεστώς είναι αυτό που κατέληξε στο ισχύον Εκκλησιαστικό Δίκαιο.

Σε αυτήν τη θέσπιση νόμων από την Πολιτεία θα αναφερθώ παρουσιάζοντας βασικά άρθρα νόμων που μας ενδιαφέρουνκαι όχι στον Νόμο συνολικά, ενώ δεν θα αναφερθώ στη δημοσίευση Κανονισμών από την Εκκλησία οι οποίοι–όπως έχω ήδη πει– ρυθμίζουν αποκλειστικά και μόνο ζητήματα που αφορούν την εσωτερική διάρθρωση της Εκκλησίας.

Ο πρώτος, λοιπόν, Νόμος στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος είναι το παρακάτω Βασιλικό Διάταγμα της 25ης Σεπτεμβρίου 1833:

Βασιλικό Διάταγμα
25.09.1833

ΟΘΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐπί τῇ προτάσει τοῦ ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Παιδείας Γραμματέως Ἡμῶν 28 Αὐγούστου (9 7μβρίου) 1833, περί φορολογίας καί μισθώσεως τῶν μοναστηριακῶν, διατάττομεν.

Α΄. Κατά τήν ἀναφοράν τῆς Συνόδου, ὅλα τά ἐγκαταλελειμμένα ἤδη καί ἔρημα μοναστήρια καί μοναστηριακά κτήματα θέλουν εἰσοδεύεσθαι ἀπό τοῦ νῦν διά τῶν Γενικῶν Ἐφόρων εἰς λογαριασμόν τοῦ δημοσίου καί πρός τήν σκοπουμένην βελτίωσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Παιδείας.

Β΄. Ὑπό τήν αὐτήν κατηγορίαν ὑπάγονται καί τά ἐν τῷ ὑπό γράμμα Β καταλόγῳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σημειούμενα μοναστήρια, ἐν οἷς ὀλίγοι τινές μονάζουν ἀκόμη καί νῦν, ὄχι πλέον τῶν 6 μοναχῶν, ἀφοῦ οὗτοι μετατεθῶσιν εἰς ἄλλα μοναστήρια.

Γ΄. Πρός τοῦτο θέλουν προσκληθῆ οἱ Νομάρχαι νά ἀναφέρωσιν εἰς ποιόν τῶν διατηρουμένων μοναστηρίων ἐπιθυμοῦν νά μετατεθοῦν οἱ μοναχοί οὗτοι, κατά τήν ἀναφοράν τούτων ἡ Γραμματεία συνεννοηθεῖσα μετά τῆς Συνόδου, θέλει ἐνεργήσει, ὅσον ἔνεστι τάχιον καί καταλληλότερον, τήν ποθουμένην ἑνός ἑκάστου μετάθεσιν.

Δ΄. Ὅλων τούτων τῶν μοναστηριακῶν (κτημάτων) καί τῶν αὐτοῖς προσανηκόντων δικαιωμάτων καί κινητῶν θέλουν ἐκτεθῆ καί διευθυνθῆ εἰς τήν Γραμματείαν ἀκριβεῖς περιγραφικοί κατάλογοι μετά περιληπτικῶν ἀναφορῶν περί τῆς ἐπωφελεστέρας χρήσεως τῶν, ἀλλ' ἄνευ τινός ἀναβολῆς πρέπει νά διαταχθῆ ἡ ἀπόπειρα τῆς ἐπί ὡρισμένῳ χρόνῳ μισθώσεως περί τήν διαρρήδην ἐπιφύλαξιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀνωτάτης ἐγκρίσεως, πρός ἐπιτυχίαν τῆς ὁποίας πρέπει νά τεθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ ἀπό τούς ὑπαλλήλους Ἀρχάς γενόμεναι διαπραγματεύσεις.

Ε΄. Αἱ περί τῆς μισθώσεως αὐτῆς συνθέσεις θέλουν ἀφεθῆ κατ' ἀνάγκην εἰς τάς ἐξωτερικάς Ἀρχάς (τούς Νομάρχας), ἐπειδή οὔτε τό ποσόν καί ποιόν τῶν πραγμάτων τούτων, οὔτε αἱ τοπικαί σχέσεις εἰν' ἀκριβῶς γνωστά, οὐδ' ἐκ τῶν προκειμένων πρακτικῶν δυνατόν νά ἐξακριβωθοῦν· ἀλλ' ἐν τούτοις δέν πρέπει νά παραμεληθῆ ἡ διά σχετικῶν ἀξιοχρέων ἐγγυήσεων ἐκ μέρους τῶν μισθωτῶν ἐξασφάλισις τοῦ δημοσίου, καθ' ὅσον οἱ μισθωταί οὗτοι δέν εἶναι ἱκανῶς γνωστά, μ' ὅλα τά δικανικά χαρακτηριστικά ἐφοδιασμένα, ὑποκείμενα.

ΣΤ΄. Ὡς πρός τήν μίσθωσιν τῶν μοναστηρίων (ὑπό ἀριθ. 2), ἐν οἷς μονάζουσι κατά τό παρόν ὀλίγοι τινές ἀκόμη μοναχοί, θέλουν προτιμηθῆ αὐτοί τοῦτοι ὡς μισθωταί, καί ἀφεθῆ ὡς τοιοῦτοι εἰς τήν κάρπωσιν τῶν μοναστηριακῶν, ἐάν τυχόν δέν προκρίνουν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, νά μεταβῶσιν εἰς ἀλλά διατηρητέα μοναστήρια...

Ζ΄. Ὅλων τούτων τῶν προϊόντων (φόρων) ἡ εἴσπραξις θέλει ἀφεθῆ καταλλήλως εἰς τούς Νομάρχας δί' ὧν θέλουν ἀποστέλλεσθαι εἰς τό ταμεῖον τῆς Ἐπικρατείας, τό ὁποῖον θέλη κρατεῖ ἰδιαίτερον περί τούτου λογαριασμόν

Θ΄. Ἡ διαχείρισις τῶν πρός βελτίωσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί σχολείων προσδιορισμένων τούτων εἰσοδημάτων ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τήν Ἡμετέραν ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Παιδείας Γραμματείαν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 25 Σεπτεμβρίου (7 Ὀκτωβρίου) 1833
Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως
Ἡ ἀντιβασιλεία
ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ, ΜΑΟΥΡΕΡ, ΕΪΔΕΚ

Η αντιβασιλεία του Όθωνα έχει τη γνώμη ότι αφενός η εκκλησιαστική περιουσία κληροδοτήθηκε από τους προγόνους στο ελληνικό έθνος και αφετέρου δεν λαμβάνει υπόψη, αν όχι την παλαιότερη, τουλάχιστον την πρόσφατη προσφορά των μοναστηριών στους νωπούς τότε αγώνες για την απελευθέρωση του Έθνους. Με τα Βασιλικά Διατάγματα του 1833 και 1834, η περιουσία των ενοριακών ναών περιήλθε στους δήμους ενώ ταυτόχρονα διέλυσε 416 μοναστήρια και διέθεσε την κινητή και ακίνητη περιουσία τους για την ίδρυση του **«Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου»**, που λειτούργησε με τρόπο τόσο αδιαφανή και επιπόλαιο, ώστε τελικά σημειώθηκε διαρπαγή της εκκλησιαστικής περιουσίας, ενώ παρατηρήθηκε να πωλούνται στο παζάρι ιερά σκεύη, κειμήλια και λείψανα αγίων.[12]

Τελικά, το Ταμείο αυτό διαλύθηκε 10 χρόνια μετά, το 1843, και περιήλθε στη διοίκηση και διαχείρηση της Γραμματείας επί των Οικονομικών του Κράτους, το οποίο διέθεσε τους πόρους του Ταμείου στην τακτοποίηση των αναγκών του.

Ως πληροφορία αναφέρουμε ότι οι δαπάνες του Πανεπιστημίου Αθηνών καλύφθηκαν από το αντίτιμο πώλησης των μοναστηριακών κτημάτων.

Ο δεύτερος νόμος που δημοσιεύθηκε και αφορά την εκκλησιαστική περιουσία είναι το «Διάταγμα περί εκκλησιαστικών κτημάτων», ΦΕΚ 22, τχ. Α, αριθ. 22 1836:

[12] Βαγιακάκος Δ., *Συμβολή εἰς τήν ἐκκλησιασικήν ἱστορίαν τῆς Μάνης*, 1956, σ. 4-6.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΑΡΙΘ. 22. 1836. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 27 Μαΐου.

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Διατάγματα. 1) περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. — 2) περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Χίων ἐν Πειραιεῖ. — 3) περὶ τῶν ἐπανα ρατικῶν κινημάτων καὶ τῶν ληστῶν τῆς Βορείας Ἑλλάδος.

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Θεωροῦντες, ὅτι κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους τὰ κτήματα, ὅσα ἀφιερώθησαν ἅπαξ εἰς τὴν δημόσιον θείαν λατρειαν, καθὼς καὶ οἱ τόποι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ταῦτα ἀνηγέρθησαν, δὲν ὑπάγονται εἰς οὐδενὸς ἰδιοκτησίαν, καὶ ἂν κατεδαφίσθη τὸ κτήριον·

Θεωροῦντες, ὅτι αἱ κατὰ τὴν πόλιν Ἀθηνῶν ἢ ἀλλαχόθε κατερειπωμέναι ἐκκλησίαι καὶ τὰ γήπεδα αὐτῶν δὲν δύνανται, ὡς ἱερὰ, νὰ ἐκποιηθῶσιν, εἰμὴ ὀσάκις τὸ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως ὄφελος διατεθῇ πρὸς ἄλλα θεάρεστα ἔργα, καὶ ἰδίως πρὸς οἰκοδομὴν ἱερῶν καὶ ἀγαθοεργῶν καταστημάτων·

Ἀκούσαντες τὴν γνώμην τοῦ Ὑπουργικοῦ Ἡμῶν Συμβουλίου, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν.

1.

Αἱ κατὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατερειπωμέναι ἐκκλησίαι καὶ τὰ γήπεδα αὐτων διαιροῦνται εἰς τὰς ἀκολούθους τρεῖς τάξεις·

1. Μοναστηριακαί
2. Ἐνοριακαί
3. Ἰδιωτικαί.

2.

Τῶν μοναστηριακῶν, ὅσα μὲν ὑπάγονται εἰς διατηρούμενα τοῦ Ἡμετέρου κράτους μοναστήρια, θέλουν διοικεῖσθαι καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ κτήματα αὐτῶν. Ὅσα δὲ ἐρείπια ἐκκλησιῶν καὶ μετοχίων ὑπάγονται εἰς διαλελυμένα μοναστήρια θέλουν ἐκποιηθῆ ἀνυπερθέτως διὰ τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματείας, εἴτε μὲ μετρητὰ ἐπὶ χεῖρας, ἢ τὸ πολὺ μὲ προθεσμίαν ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν κατακύρωσιν, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως αὐτῶν ἐξαγόμενον θέλει χρησιμεύσει ἀποκλειστικῶς εἰς ἀνέγερσιν ἑνὸς πανεπιστημίου.

3.

Αἱ ἐνοριακαὶ θέλουν παραχωρηθῆ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸς ἀκολούθους ὑποχρεώσεις·

1. Ἡ ἐκποίησις αὐτῶν θέλει γένει ἐπὶ δημοπρασίας, προηγουμένης τακτικῆς ὁροθετικῆς διαγραφῆς καὶ ἐκτιμήσεως ἐνόρκου·

2. Ἡ δημοπρασία θέλει ἐνεργηθῆ ὑπὸ τοῦ δημάρχου καὶ δύο μελῶν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὸ προσδιορισμένον διὰ τὰς δημοπρασίας μέρος·

3. Ἡ πληρωμὴ τοῦ πλειστηριάσματος θέλει γίνεσθαι εἰς μετρητὰ ἐπὶ χεῖρας, ἢ τὸ πολὺ ἐξ μῆνας μετὰ τὴν κατακύρωσιν τοῦ δημοπρατουμένου ἐρειπίου, γηπέδου ἢ ὕλης·

4. Τὸ προκύπτον ἐκ τῆς ἐκποιήσεως θέλει χρησιμεύσει εἰς ἱερὰ καὶ φιλάνθρωπα καταστήματα ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης· πρὸ πάντων δὲ καὶ ῥητῶς εἰς ἀνέγερσιν ἑνὸς ἢ καὶ πλειοτέρων ἐνοριακῶν ναῶν εὐρυχωρίας καὶ λαμπρότητος ἀναλόγου, εἰς τὸ κεντρικώτερον μέρος τῶν τεσσάρων τῆς πόλεως μεγάλων τμημάτων· ἐὰν δὲ μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων περισσεύσωσι χρήματα, αὐτὰ θέλουν χρησιμεύσει εἰς σύστασιν ἑνὸς δημοτικοῦ σχολείου τῶν ἀρρένων, καὶ ἑνὸς τῶν κορασίων.

5. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δημοπρασίας θέλει καθυποβληθῆ εἰς γνῶσίν μας διὰ τῆς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείας· τὸ δὲ σχέδιον, ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ἐξόδων, καὶ ἡ θέσις ἑκάστης οἰκοδομῆς καθὼς καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἁγίου, ἢ τῆς ἁγίας ἑκάστης ἐκκλησίας πρέπει νὰ καθυποβάλλεται προηγουμένως διὰ τῆς ἀνηκούσης Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὴν Ἡμετέραν ἔγκρισιν.

Αἱ ἰδιωτικαὶ ὑπάγονται εἰς τὸ ἀπὸ ἀπὸ 26 Ἀπριλ. (8 Μαΐου) 1834 Ἡμέτερον διάταγμα, καὶ οἱ ἔχοντες ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν, τῶν ἐρειπίων, τῶν γηπέδων ἢ τῆς ὕλης αὐτῶν, ὀφείλουν ἐντὸς 40 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Διατάγματος νὰ παρουσιάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των συνοδευμένας μὲ τὰς ἀνηκούσας ἀποδείξεις διὰ τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου ἐπιτροπὴν, διὰ νὰ τὰς ἐπεξεργασθῆ καὶ γνωμοδοτήσῃ.

5.

Ἐὰν ὁ ἀπαιτῶν νομίζῃ ἑαυτὸν ἠδικημένον ἐκ τῆς ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως τῆς Γραμματείας, δύναται, ἂν θέλῃ, ἐντὸς 30 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως νὰ ἐνάξῃ, εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια τὸ δημόσιον· εἰς τοιαύτην περίζασιν τὸ κτῆμα μένει ἀδιάθετον ἄχρι τῆς ἐκδόσεως τελεσιδίκου ἀποφάσεως, ἐκτὸς ἂν, πρὸς εὐρυθμίαν τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν τῆς πόλεως, καθίσταται ἄφευκτος ἡ κατεδάφισίς του· διότι τότε ἐκποιεῖται μὲν ἐπὶ δημοπρασίας, ἀλλὰ τὰ χρήματα μένουν παρακατατεθειμένα εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον, διὰ λογαριασμὸν οὗτινος ἀνήκει.

6.

Ἐὰν οἱ ἔχοντες ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν ἰδιοκτήτων τούτων ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ ἄρθρ. δ'. δὲν παρουσιάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των ἐντὸς τῆς εἰρημένης προθεσμίας, ἢ τὰς παρουσιάσωσι μὲν, λαβόντες δὲ ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, δὲν ἐνάξωσι τὸ δημόσιον ἐντὸς τῆς εἰς τὸ ἄρθρον 5 ὁριζομένης προθεσμίας τῶν 30 ἡμερῶν, τὸ ἀμφισβητούμενον ἐρείπιον, ἢ τὸ γηπεδον, ἢ ἡ ὕλη αὐτοῦ θέλει διατίθεσθαι εἴτε κατὰ τὸ β'. ἄρθρον, ἂν ὑπάγεται εἰς τὰ μοναστηριακὰ, εἴτε ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὸ γ'. ἄρθρ. ἂν ὑπάγεται εἰς τὰ ἐνοριακά· ὁ δὲ ἰδιώτης δὲν δύναται νὰ κινήσῃ ἀγωγὴν κατὰ τοῦ δημοσίου.

7.

Οἱ ὁρισμοὶ τοῦ παρόντος διατάγματος ἰσχύουν καὶ δὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐρείπια ἢ γηπεδα ἐκκλησιῶν, κείμενα ἐντὸς τῶν λοιπῶν δήμων τοῦ Ἡμετέρου Κράτους. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι τὸ μὲν προκύπτον ἐκ τῶν ἐνοριακῶν ἐκκλησιῶν ὄρελος θέλει χρησιμεύσει εἰς ἀνέγερσιν θεαρέστων καταστημάτων ἐντὸς ἑκάστου δήμου· τὸ δὲ ἐκ τῶν ὑπαγομένων εἰς διαλελυμένα μοναστήρια ἐκκλησιῶν καὶ μετοχίων, εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν τῷ β'. ἄρθρῳ ἀναφερομένου πανεπιστημίου.

8.

Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος διατάγματος δημοσιευθησομένου διὰ τῆς ἐφημερίδος τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀγγελιῶν ἀνατίθεται εἰς τὰς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως, ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείας, καθ' ὅσον ἀνάγεται εἰς ἑκάστην.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 20 Μαΐου (1 Ἰουνίου) 1836.

Ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἰδιαιτέραν διαταγὴν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως,

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

ΑΡΜΑΝΣΠΕΡΓ, Ι. ΡΙΖΟΣ, ΣΜΑΑΤΣ, ΔΡΟΣΟΣ ΜΑΝΣΟΛΑΣ, Α. Γ. ΚΡΙΕΣΜΣ, Γ. ΑΑΣΣΑΝΗΣ.

Με αυτό το Βασιλικό Διάταγμα γίνεται ο χαρακτηρισμός των εκκλησιών και των γηπέδων που ανήκουν σε αυτές, σε μοναστηριακές, ενοριακές και ιδιωτικές. Ταυτόχρονα, γίνεται και αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτημάτων των εκκλησιών και των εν λειτουργία ευρισκόμενων μονών, και μάλιστα χωρίς την καταβολή αντιτίμου εκ μέρους της Πολιτείας. Ως δικαιολογία προβάλλεται ότι γίνεται **«χάριν θεαρέστων ἔργων καί πρός οἰκοδομήν ἱερῶν καί ἀγαθοεργῶν καταστημάτων»**.[13]

Σε ό,τι απέμεινε από την εκκλησιαστική περιουσία επιβλήθηκε βαρύτατη έμμεση φορολογία και στις περιπτώσεις που δεν μπορούσε να καταβληθεί γινόταν δημόσιος πλειστηριασμός.

Ακολουθούν οι κάτωθι βασικοί νόμοι, των οποίων αναφέρονται μόνο ορισμένα άρθρα που έχουν σχέση μεταξύ τους, και στο τέλος διακρίνουμε έναν κεντρικό πυρήνα, ομοιότητες και στόχους, από την αρχή που τέθηκαν οι βάσεις του εκκλησιαστικού νομικού καθεστώτος, το 1833 δηλαδή, έως σήμερα.

ΝΟΜΟΣ 3596/1910, ΦΕΚ Α/93-9/3/1910
Περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί προσόντων εφημερίων και της μισθοδοσίας αυτών

«Άρθρο 1
Ο ενοριακός ναός είναι αυτοτελές Νομικό Πρόσωπο, έχει ιδία περιουσία που αποκτά με κάθε νόμιμο τρόπο και δη με κληρονομιά ή κληροδοσία. Εξωκκλήσια και παρεκκλήσια, πλην αυτών που φέρουν τίτλους ιδιόκτητων ναών και νεκροταφεία υπάγονται στους ενοριακούς ναούς, ως εξαρτήματα αυτών. Ακόμη και ναοί που δεν έχουν εγκαινιασθεί υπάγονται στους ενοριακούς ναούς.

Άρθρο 2
Η περιουσία του Ναού χρησιμεύει για τις αναγκαίες επισκευές, τη διακόσμηση, οικοδόμηση αν καταστραφεί, διεύρυνση, συντήρηση και μισθοδοσία ιερέων, ιεροδιακόνων, ιεροψαλτών και νεωκόρων. Ουδεμία δαπάνη γίνεται αν δεν έχει προβλεφθεί και δεν αναφέρεται στον προϋπολογισμό που έχει συνταχθεί.

[13] Ράλλη Μ. Κων., *Τό ἀναπαλλοτρίωτον τῆς ἐκκλησιαστικής περιουσίας*, εκδ. Εστία, 1903, σ. 28-30, 51-52.

Άρθρο 3
Πόροι του Ναού είναι
Α. έσοδα από την κινητή ή ακίνητη περιουσία του ναού
Β. ηθελημένες προσφορές των πιστών, είτε ως δωρεές είτε με διαθήκη είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο.
Γ. έσοδα από την πώληση του κεριού
Δ. εισφορά που επιβάλλεται σε κάθε οικογένεια ενορίτη, υπέρ του ναού, η οποία ορίζεται 50 λεπτά το μήνα για τις πόλεις, που έχουν πληθυσμό άνω των 3.000 κατοίκων. Για τις μικρότερες πόλεις, κωμοπόλεις ή χωριά, η εισφορά ορίζεται σε είδος ή χρήμα, κατά τις κρατούσες ανάγκες ή συνθήκες.
Ε. καταβολή για τα μυστήρια, κηδείας, μνημοσύνου, βάπτισης, γάμου, που τελούνται εντός του ναού αλλά και για τα μυστήρια που γίνονται κατ' οίκον. Ορίζεται διατίμηση, που ισχύει για όλους τους ναούς της ιδίας πόλης, η τιμή ορίζεται από την επιτροπή του ναού και η οποία έχει εγκριθεί από το Δημοτικό Συμβούλιο. Εκδίδεται διπλότυπη απόδειξη. Η υποχρέωση καταβολής αντιτίμου για τα μυστήρια της κηδείας και βάπτισης δεν αφορά τις άπορες οικογένειες.
Στ.εισπράξεις που γίνονται με την εκφορά του δίσκου.
Ζ. το 1/3 της περιουσίας των χωρίς διαθήκη αποθανόντων εφημερίων, εφόσον αυτοί δεν έχουν σύζυγο, ανιόντες ή κατιόντες.

Άρθρο 5
Μετά την πλήρωση των αναγκών του ναού, ό,τι περισσεύει, κατατίθεται προσωρινά στην Εθνική Τράπεζα, μέχρι να ευρεθεί κατάλληλο ακίνητο για αγορά. Ναοί πόλεων που έχουν πληθυσμό πάνω από 10.000 κατοίκων αγοράζουν υποχρεωτικά αστικά ακίνητα.

Άρθρο 6
Διαχειριστές της περιουσίας του ενοριακού ναού είναι 5 επίτροποι (4 λαϊκοί και ο εφημέριος του ναού). Η υπηρεσία τους είναι αμισθί και η διάρκεια υπηρεσίας του τριετής, υπόκεινται δε βάσει του παρακάτω άρθρου.

Άρθρο 8
Υπάγονται στις διατάξεις περί δημοσίων υπολόγων και ευθύνονται αστικά και ποινικά, στο μέτρο της ενοχής τους.

Άρθρο 10
Διορίζεται ένας ιερέας ανά 300 οικογένειες ενοριτών. Μεταξύ 50-300 οικογένειες ενοριτών, επίσης ένας ιερέας, για πάνω από 300 οικογένειες δύο ιερείς, για άνω των 500 τρεις και ούτω καθ' εξής.

Άρθρο 11
Χωριά που έχουν κάτω από 50 οικογένειες δεν αποτελούν ενορία αλλά συνδυάζονται με παρακείμενα χωριά. Τέτοια ένωση μπορεί να γίνει και για χωριά που έχουν περισσότερες από 50 οικογένειες και δεν απέχουν μεταξύ τους, οπότε δεν είναι δύσκολη η υπηρεσία του εφημέριου. Χωριά που έχουν λιγότερες από 50 οικογένειες αλλά απέχουν πολύ μεταξύ τους, μπορούν να διατηρήσουν ιερέα τον οποίο και αποζημιώνουν κατά την υφιστάμενη τοπική συνήθεια.

Άρθρο 13
Ο άπαξ διορισθείς εφημέριος δεν παύεται παρά μόνο αν προβεί σε εγκλήματα ή έχει καταδικασθεί σε αργία, πλέον των δύο ετών ή έχει καθαιρεθεί ή έχει προβεί σε αξιόποινη πράξη που συνεπάγεται έκπτωση.

Άρθρα 14, 15, 16
Στους ενοριακούς ναούς πρωτευουσών ή πόλεις που έχουν άνω των 5.000 κατοίκων, διορίζονται ιερείς
– πτυχιούχοι της Θεολογική Σχολής του Πανεπιστημίου ή άλλης ομοταγούς θρησκευτικής σχολής
– πτυχιούχοι της Ριζαρείου Σχολής
– πτυχιούχοι άλλων ιερατικών Σχολών
– απόφοιτοι Γυμνασίου και Διδασκαλείου.
Σε πόλεις και κωμοπόλεις, τουλάχιστον μέχρι 1000 κατοίκων, οι διοριζόμενοι ιερείς πρέπει να έχουν απολυτήριο Γυμνασίου ή διετή σπουδή σε μια ιερατική σχολή. (άρθρο 15)
Σε ακόμη μικρότερα χωριά πρέπει να έχει απολυτήριο Ελληνικού Σχολείου. (άρθρο 16)

Άρθρο 20
Οι υπάρχοντες εφημέριοι, ακόμη και αν δεν έχουν τα απαιτούμενα από αυτόν τον νόμο προσόντα, διατηρούνται στη θέση τους δια βίου.

Άρθρο 21
Οι εφημέριοι που διορίσθηκαν με τους όρους του παρόντος νόμου και έχουν τα νόμιμα προσόντα, μισθοδοτούνται μηνιαίως.
Στην πρωτεύουσα, η μισθοδοσία είναι 100-300 δραχμές το μήνα, στις λοιπές πόλεις μέχρι 3000 κατοίκων, 100-200 δραχμές και κάτω από 3000 κατοίκους 150 δραχμές το μήνα.
Τα καλούμενα τυχερά των εφημερίων δεν καταργούνται.

Άρθρο 22
Το εύρος της μισθοδοσίας είναι ανάλογο με τους πόρους του ναού.

Άρθρο 23
Οι νυν υπάρχοντες εφημέριοι που δεν έχουν κατά τον παρόντα νόμο προσόντα δικαιούνται μέχρι 150 δραχμές.

Άρθρο 24
Εάν λόγω γήρατος ή ασθένειας αδυνατεί ο εφημέριος να κάνει ιεροπραξία, λαμβάνει το ήμισυ της μισθοδοσίας του δια βίου. Έτερος βοηθός εφημέριος λαμβάνει το έτερον ήμισυ και τυχόν τυχερά που προκύπτουν.

Άρθρο 25
Η μισθοδοσία των ιερέων είναι ακατάσχετη.

Άρθρο 28
Οι ιερομόναχοι δεν διορίζονται εφημέριοι.

<u>Νομοθετικό Διάταγμα «περί ενοριακών ναών και εφημερίων», ΦΕΚ Α/382-24/12/1923</u>

<u>Περί ναών</u>

Άρθρο 1
Οι ναοί διακρίνονται σε ενοριακούς (αυτοί που έχουν ενορία) και μη.

Άρθρο 2
Οι Ναοί είναι ΝΠΔΔ.

Άρθρο 3
Ιδρύονται με Βασιλικό Διάταγμα, μετά σύμφωνη γνώμη του Μητροπολιτικού Συμβουλίου.

Άρθρο 4
Εκ των μη ενοριακών ναών τα εξωκκλήσια και τα παρεκκλήσια ανήκουν στον ενοριακό ναό.

Άρθρο 5
Οι ιδιόκτητοι ναοί, που ανήκουν σε φυσικά πρόσωπα, παραμένουν στην ιδιοκτησία, διοίκηση και διαχείριση των ιδιοκτητών, εφόσον προορίζονται από τον ιδιοκτήτη για εξυπηρέτηση των ιδίων θρησκευτικών αναγκών αυτού και της οικογένειάς του. Κατά την πανήγυρη του ναού οι εισπράξεις από την επίσκεψη των άλλων πιστών πηγαίνουν στον πλησιέστερο ενοριακό ναό.

Άρθρο 6
Οι ναοί των νεκροταφείων των πόλεων με πάνω από 50.000 κατοίκους, εφόσον ανήκουν κατά κυριότητα στους δήμους, υπάγονται ως προς τη διοίκηση και διαχείριση στο Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο.

<u>Περί ενοριών</u>

Άρθρο 7
Ο ενοριακός ναός έχει ορισμένη τοπική περιφέρεια καλούμενη ενορία. Ενορία αποτελούν, στις πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων, οι 600 οικογένειες, μεταξύ 10.000 και 100.000 κατοίκων οι 500 οικογένειες και κάτω των 10.000 κατοίκων οι 400 οικογένειες.

Άρθρο 8
Τα χωριά που έχουν κάτω των 400 οικογενειών και άνω των 50, μπορούν να αποτελέσουν ενορία, αν απέχουν πλέον της μισής ώρας από ενοριακό ναό και μπορούν να συντηρούν τον ναό και τον εφημέριο.

Άρθρο 31
Τη διοίκηση του ναού και τη διαχείριση της περιουσίας του την έχει η Ενοριακή Επιτροπή, η οποία επιπλέον αποφασίζει για την αγορά των αμφίων και των ιερών σκευών, για εκκλησιαστικούς, φιλανθρωπικούς, εκπαιδευτικούς και εθνικούς σκοπούς, για την επισκευή, συντήρηση και

διακόσμηση του ναού, για την πώληση κινητών και ακινήτων, για δαπάνες ασφάλισης του ναού, σύναψη δανείων, εκμίσθωση ακινήτων και κινητών, αποδέχεται δωρεές, και συντάσσει τον προϋπολογισμό.

<u>Πόροι των ενοριακών ναών</u>

Άρθρο 34
Οι πόροι είναι τακτικοί και έκτακτοι. Τακτικοί πόροι είναι πρόσοδοι από κινητά και ακίνητα, δικαιώματα από γάμους, βαπτίσεις, κηδείες και μνημόσυνα, από την πώληση του κηρού και από την ετήσια εισφορά των πιστών. Έκτακτοι πόροι είναι οι εισπράξεις από τους δίσκους, τα πρόστιμα, δωρεές από κληρονομιές ή κληροδοσίες.

Άρθρο 35
Όλα τα παραπάνω δικαιώματα εισπράττονται ομοιόμορφα για όλες τις ενορίες κάθε πόλης ή χωριού. Οι άποροι ενορίτες απαλλάσσονται της καταβολής και τα δικαιώματα εισπράττονται με διπλότυπη απόδειξη.

Άρθρο 36
Στο άρθρο αυτό οι ετήσιες τακτικές εισφορές των ενοριτών ορίζονται ανά κατηγορία πολιτών, βάσει του τελευταίου οριστικού φορολογικού καταλόγου του συνθετικού φόρου της συνολικής καθαρής προσόδου. Είναι πέντε κατηγορίες και ο οικονομικοί έφοροι είναι αυτοί που παρέχουν στις ενοριακές επιτροπές τα προς εκτέλεση των διατάξεων στοιχεία.

Άρθρο 41
Στην ετήσια εισφορά υποχρεούνται οι έγγαμοι, οι άγαμοι αρχηγοί οικογενειών, οι ενήλικες άγαμοι που διαβιούν μόνοι και ζουν από τη δική τους περιουσία ή εργασία και αυτοί που είναι εν χηρεία, ανεξαρτήτως φύλου.

<u>Διάθεση πόρων των ενοριακών ναών</u>

Άρθρο 42
Οι τακτικοί και έκτακτοι πόροι των ενοριακών ναών διατίθενται για τη μισθοδοσία των ιεροκηρύκων, ιεροδιακόνων, ψαλτών και νεωκόρων, για τη συντήρηση και λοιπές δαπάνες του ναού, για την εισφορά υπέρ των Επισκοπικών Γραφείων, και για την ενίσχυση του Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου.

Οι δωρεές, κληρονομιές και κληροδοσίες διατίθενται σύμφωνα με τη βούληση του δωρητή ή του διαθέτη.

<u>Περί εφημερίων</u>

Άρθρο 66
Διορίζονται 1. Σε πόλεις άνω των 40.000 κατοίκων πτυχιούχοι της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου ή της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, με πτυχίο Ελληνικού Γυμνασίου 2. Σε πόλεις κάτω των 40.000 και μέχρι 3.000 κατοίκων πτυχιούχοι της Ριζαρίου Εκκλησιαστικής Σχολής και οι έχοντες απολυτήριο γυμνασίου ή Διδασκαλείου 3. Στις πόλεις κάτω των 3.000 κατοίκων και σε χωριά οι πτυχιούχοι των Ιερατικών Σχολών ή οι έχοντες απολυτήριο Γυμνασίου ή πτυχίο Διδασκαλείου.

Άρθρο 74
Αφορά τους εφημερίους των Ναών Νεκροταφείων και ορίζεται ένας ιερέας επί 50.000 κατοίκων.

Άρθρο 75
Σε κάθε ενοριακό ναό διορίζεται ένας εφημέριος και από εκεί μεταβαίνει αυξανόμενος ανάλογα με πόσες οικογένειες αντιστοιχούν ανά ενορία.

Άρθρο 78
Απαγορεύεται ο διορισμός ως τακτικών εφημερίων ιερέων αγάμων.

<u>Περί μισθοδοσίας των εφημερίων</u>

Άρθρο 80
Ο μηνιαίος μισθός των εφημερίων καθορίζεται ανάλογα με τα τυπικά προσόντα (πτυχία) που έχουν και ακολουθεί αυτόν των αντιστοίχων βαθμών των δημοσίων υπαλλήλων, με όλα τα αντίστοιχα επιδόματα που τυχόν λαμβάνουν οι δημόσιοι υπάλληλοι και καταβάλλονται από το κράτος.

Άρθρο 82
Η μισθοδοσία των εφημερίων κατάσχεται για διατροφή.

Άρθρο 87
Επιβάλλεται πρόσθετο τέλος που εισπράττεται με ειδικό εκκλησιαστικό ένσημο ως εξής:

Επί παντός εγγράφου που απευθύνεται σε εκκλησιαστική αρχή 1 δραχμή.

Σε οποιοδήποτε πιστοποιητικό ή έγγραφο που εκδίδει εκκλησιαστική αρχή 2 δραχμές.

Σε άδειες γάμου 10 δραχμές.

Στο έγγραφο λύσης του γάμου 20 δραχμές.

Σε αποδείξεις πληρωμών του ενοριακού ναού από 1-1000 δραχμές, αναλόγως του ποσού πληρωμής.

Άρθρο 89
Οι εφημέριοι των ενοριών δικαιούνται σύνταξης, η οποία καταβάλλεται από τον Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο.

<u>Αναγκαστικός Νόμος 2200/1940, ΦΕΚ Α/42-1/2/1940.</u>
<u>Περί Ιερών Ναών και εφημερίων</u>

Άρθρο 1
Οι ναοί διακρίνονται 1. Ενοριακοί 2. Συναδελφικοί ή Κτητορικοί 3. Φιλανθρωπικοί ή Εκπαιδευτικοί ή Δημοσίου ή νομικού εν γένει προσώπου 4. Ναοί νεκροταφείων 5. παρεκκλήσια (ναοί μη ενοριακοί εντός της πόλης) και 6. Εξωκκλήσια (ναοί μη ενοριακοί εκτός της πόλης).

Άρθρα 2 και 3
Οι ενοριακοί ναοί είναι ΝΠΔΔ και ιδρύονται με σύμφωνη γνώμη του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότηση του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου.

Άρθρο 5
Παρ. 1. Όλα τα παρεκκλήσια και εξωκκλήσια που έχουν ετήσια ακαθάριστα έσοδα κάτω των 20.000 δραχμών υπάγονται ως προς τη διοίκηση και διαχείριση στον ενοριακό ναό, άνω δε των 20.000 στη διοίκηση και διαχείριση του ΤΑΚΕ.

Παρ. 3. Εξωκκλήσια, τα οποία έχουν έσοδα κάτω από 10.000 ετησίως, αν δεν είναι δυνατή η παρακολούθησή τους από εκκλησιαστικά συμβούλια, λόγω απόστασης, ανατίθεται η διαχείριση των εσόδων από το εκκλησιαστικό συμβούλιο σε ευσεβείς χριστιανούς.

Παρ. 5. Τα ως άνω εξωκκλήσια, με εισοδήματα κάτω των 20.000 δραχμών μπορούν με πράξη του Υπουργείου Εκκλησιαστικών, και εφόσον είναι απομακρυσμένα από τις ενορίες, να παραχωρηθούν σε σωματεία ή συλλόγους αναγνωρισμένου κοινωφελούς σκοπού.

Άρθρο 6

Οι ιδιόκτητοι ναοί παραμένουν στην ιδιοκτησία και διαχείριση των ιδιοκτητών, με προϋποθέσεις και δεσμεύσεις π.χ. κατάθεση εισπράξεων σε τράπεζα, κειμήλια και οστά αγίων, εικόνες, αφιερώματα, παραδίδονται στον πλησιέστερο ενοριακό ναό.

Άρθρο 7

Τα νεκροταφεία ιδρύονται από τους δήμους ή τις κοινότητες, η διοίκηση και διαχείρισή τους ανήκει στον Δήμο ή την Κοινότητα, απαγορεύεται η ταφή εκτός της περιοχής του νεκροταφείου ή σε ιδιωτικούς χώρους. Οι εφημέριοι, ιεροψάλτες και νεωκόροι των ενοριακών ναών και νεκροταφείων λαμβάνουν τις αποδοχές όπως και οι εφημέριοι των λοιπών ενοριακών ναών και από τα ίδια ταμεία.

Είναι δυνατόν οι εφημέριοι των ενοριακών ναών να ανταποκρίνονται και στις ανάγκες των νεκροταφείων, οπότε δεν διορίζονται ειδικοί εφημέριοι.

Η περιουσία των νεκροταφείων παραμένει στην κυριότητα των Δήμων, Κοινοτήτων ή Ναών.

Άρθρο 8

Η διοίκηση και διαχείριση Ναών, διαλυμένων μονών, μη συγχωνευόμενες με άλλες μονές, καθώς επίσης και τα έσοδα, αν είναι πάνω από 20.000 δραχμές, ανήκουν στο ΤΑΚΕ, κάτω από 20.000 δραχμές, ανήκουν στους πλησιέστερους ενοριακούς ναούς.

Άρθρο 10

Ο ενοριακός ναός έχει ορισμένη τοπική περιφέρεια, την ενορία. Την ενορία απαρτίζουν, στις πόλεις άνω των 100.000 κατοίκων, τουλάχιστον 600 οικογένειες, από 10.000-100.000 τουλάχιστον, 500 οικογένειες και κάτω από 10.000 κατοίκους τουλάχιστον 100 οικογένειες.

Άρθρο 11

Χωριά ή συνοικισμοί, που έχουν από 50-400 οικογένειες αποτελούν ενορία.

Άρθρο 13

Τη διοίκηση και διαχείριση του ενοριακού ναού την έχει, πλην του Καθεδρικού Ναού της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, πενταμελές εκκλησιαστικό συμβούλιο, με αρμοδιότητες:

Ανέγερση, επισκευή, διακόσμηση, συντήρηση, αγορά, πώληση και μίσθωση ακινήτων, δάνεια, έγερση αγωγής, έκτακτες δαπάνες, βοηθήματα, σύνταξη προϋπολογισμού, απολογισμός.

Άρθρο 20

Οι πόροι των Ιερών Ναών είναι:

Εισπράξεις, κατά τις διατάξεις του Ν. 5439 ετησίων εισφορών των ενοριτών, δικαιώματα από βαπτίσεις, γάμους, κηδείες και μνημόσυνα, εισπράξεις από τα κεριά, εισπράξεις από την περιφορά των δίσκων, εισπράξεις από εράνους, δωρεές, κληρονομιές και κληροδοσίες, πρόστιμα, πρόσοδοι από κινητή και ακίνητη περιουσία.

Άρθρο 21

Τα προηγούμενα δικαιώματα ορίζονται από κανονισμό που ψηφίζεται από το εκκλησιαστικό συμβούλιο και εγκρίνεται από το μητροπολιτικό συμβούλιο.

Τα ίδια ποσά εισπράττονται και για τα μυστήρια που τελούνται κατ' οίκον και στα παρεκκλήσια.

Οι αποδεδειγμένα άποροι ενορίτες απαλλάσσονται της καταβολής.

Άρθρο 22

Οι πόροι των ενοριακών ναών διατίθενται για την καταβολή της μισθοδοσίας ή μέρους αυτής των εφημερίων, ιεροδιακόνων, ψαλτών και νεωκόρων. Για την ενίσχυση του Ταμείου Ασφάλισης Εφημέριου κλήρου, για τη συντήρηση και λοιπές δαπάνες του Ναού, για την καταβολή εισφοράς 4% επί των ετήσιων ακαθαρίστων εισπράξεων των Ναών, υπέρ των Μητροπολιτικών Γραφείων, για την καταβολή συνδρομής στο περιοδικό "Εκκλησία", υπέρ αποσβέσεως βαρών μητροπολιτικών οικημάτων, για συνδρομές και συντήρηση ευαγών ιδρυμάτων ή φιλανθρωπικών, για εθνικούς σκοπούς ή για άπορες οικογένειες της ενορίας. Τέλος για την ανέγερση του Συνοδικού Μεγάρου.

Άρθρο 23

Τυχόν απόθεμα, πλέον των 5.000 δραχμών, κατατίθεται, επ' ονόματι του Ναού, σε τράπεζα ή άλλο πιστωτικό ίδρυμα.

Άρθρο 46
Οι εφημέριοι των ενοριακών ναών είναι τακτικοί διοριζόμενοι από τον οικείο Αρχιερέα.

Άρθρο 47
Οι εφημέριοι διορίζονται
1. Σε πόλεις άνω των 40.000 κατοίκων, πτυχιούχοι Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου ή της Θεολογικής σχολής της Χάλκης ή τελειόφοιτοι οποιασδήποτε Θεολογικής Σχολής.
2. Μέχρι 40.000 κατοίκους οι εγγεγραμμένοι στο τρίτο έτος τουλάχιστον της Θεολογίας ή άλλης Σχολής του Πανεπ/μίου, ή πτυχιούχοι της Ριζαρείου ή πενταταξίων Ιερατικών Σχολών.
3. Σε κωμοπόλεις μέχρι 3.000 κατοίκους, με απολυτήριο Ιερατικών Σχολών ή δημοδιδάσκαλοι, ή απόφοιτοι Γυμνασίου.
4. Σε κώμες μέχρι 2.000 κατοίκους, απόφοιτοι Σχολαρχείου, Ημιγυμνασίου, Β΄ Τάξης Οκταταξίου Γυμνασίου, Ημιγυμνασίου ή Αστικού Σχολείου.
5. Σε χωριά μέχρι 600 κατοίκους, τελειόφοιτοι Τετραταξίων Σχολείων.

Άρθρο 48
Απαιτείται η προσκόμιση των κάτωθι εγγράφων:
Αντίγραφο ποινικού μητρώου, πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων, απολυτήριο στρατού ή νόμιμης απαλλαγής τους, αποδεικτικό σπουδών, πιστοποιητικό ιθαγένειας και γέννησης, πιστοποιητικό υγείας και αρτιμέλειας

Άρθρο 60
Η μισθοδοσία των κληρικών κατάσχεται για διατροφή και χρέη προς το Δημόσιο και για εισφορές οφειλόμενες στο ΤΑΚΕ, πάνω από έναν χρόνο.

Ένα ενδιαφέρον θέμα, που θα πρέπει να αναφερθεί και αντιμετωπίζεται από τον παρόντα Νόμο, είναι αυτό της τακτοποίησης τίτλων κυριότητας της εκκλησιαστικής περιουσίας.

Το θέμα αυτό αντιμετωπίζεται κυρίως από τα άρθρα 44 και 88 του ΑΝ 2200/1940, ΦΕΚ Α, 1/2/1940, το άρθρο 7 του Ν. 3800/1957, ΦΕΚ Α, 256/1957 και το άρθρο 25 του Ν. 4301/2014, «απόδειξη συστάσεως παλαιών μονών και ενοριών, στερουμένων ΦΕΚ ιδρύσεως»:

«ΑΡΘΡΟ 44, Α.Ν. 2200/1940, ΦΕΚ Α, 1/2/1940
[...] ιγ. Για την κατασκευή ή επισκευή των οικοδομών της περίπτωσης Β΄, αντί του τίτλου ιδιοκτησίας, οι ενδιαφερόμενοι υποχρεούνται να προσκομίσουν, προκειμένης της έκδοσης έγκρισης και άδειας δόμησης, στην αρμόδια Υπηρεσία τα ακόλουθα δικαιολογητικά έγγραφα:

Πιστοποιητικό από το αρμόδιο υποθηκοφυλακείο περί μη διεκδικήσεως του ακινήτου από το Δημόσιο ή Ο.Τ.Α.

Συμβολαιογραφική πράξη συναινέσεως, που συντάσσεται κατά τις διατάξεις των άρθρων 7 του ν. 3800/1957 (Α΄ 256) ή 88 του α.ν. 2200/1940 (Α΄ 42) ή 62 του ν. 590/1977 (Α΄ 146), υπογράφεται από τον νόμιμο εκπρόσωπο του εκκλησιαστικού νομικού προσώπου και συνοδεύεται από τοπογραφικό διάγραμμα.

Πράξη συναίνεσης κατά τις ανωτέρω διατάξεις συντάσσεται και για ακίνητα Ιερών Μονών.

ΑΡΘΡΟ 88, Α.Ν. 2200/1940, ΦΕΚ Α, 1/2/1940
«Ακίνητα κτήματα, αστικά και αγροτικά, πάσης φύσεως και κατηγορίας ή τα εξ εκποιήσεως αυτών χρεόγραφα, διαχειριζόμενα επί τουρκοκρατίας ή ενετοκρατίας και εφεξής υπό των Μητροπολιτών ή Επισκόπων ή υπό των εις τας Μητροπόλεις ή Επισκοπάς επί τουρκοκρατίας ή ενετοκρατίας ανηκόντων Μητροπολιτικών Ναών, ενοριακών ή μη, είτε επί σκοπώ απολήψεως ή συμπληρώσεως του μισθού των Μητροπολιτών ή Επισκόπων, είτε προς επισκευάς των Μητροπολιτικών οικημάτων ή και προς ανάγκας των εις αυτάς υπαγομένων κατά τα ανωτέρω Ιερών Ναών, ανήκουσιν αυτοδικαίως και άνευ άλλης διατυπώσεως εις την Μητρόπολιν, ως νομικού προσώπου, όπερ διαχειρίζεται ταύτα προς συντήρηση των Μητροπόλεων [...].

Επί τη βάσει δηλώσεως του οικείου Μητροπολίτου ενώπιον του αρμοδίου Υποθηκοφύλακος Η ως άνω περιουσία μεταγράφεται επ' ονόματι του Νομικού Προσώπου της Μητροπόλεως. Η μεταγραφή αύτη απαλλάσσεται παντός δημοσίου ή δημοτικού ή κοινοτικού αμέσου ή εμμέσου φόρου και δικαιώματος οιουδήποτε».

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σταθώ στο άρθρο 88 του Ν. 2200/1940, το οποίο μαζί με τα άρθρα 7 του Ν. 3800/1957 και 25 του Ν. 4301/2014 είναι άκρως ενδιαφέροντα διότι αφορούν την τακτοποίηση των τίτλων κυριότητας της εκκλησιαστικής περιουσίας.

«ΑΡΘΡΟ 7, Ν. 3800/1957, ΦΕΚ Α/256/1957
1. Κτήματα των ιερών ναών της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, τελούντα υπό την νομήν και κατοχήν τούτων από της απελευθερώσεως του Ελληνικού Κράτους και διά τα οποία δεν υφίστανται νόμιμος τίτλος της μεταβιβάσεως ταύτης, λόγω αδυναμίας κτήσεως τοιούτου κατά το επί Τουρκοκρατίας υφιστάμενον καθεστώς, θεωρούνται ως περιελθόντα κατά πλήρες δικαίωμα κυριότητος εις τους ναούς τούτους από της κτήσεώς των. Η τυπική αύτη τακτοποίησις του δικαιώματος κυριότητος επί των κτημάτων του προηγουμένου εδαφίου, συντελείται δια μετεγγραφής εις τα βιβλία των μεταγραφών του εγγράφου της συναινέσεως του εμφανιζομένου ως κυρίου των κτημάτων ή των ειδικών ή καθολικών διαδόχων τούτου, συντασσομένου ενώπιον συμβολαιογράφου. Αι δια την εφαρμογήν του παρόντος πράξεις, συντασσόμεναι επί παγίου τέλους χαρτοσήμου, δεν συνεπάγονται υποχρέωσιν καταβολής φόρου μεταβιβάσεως».

Η ρύθμιση αυτή υπαγορεύθηκε από την ανάγκη τακτοποίησης ακινήτων, τα οποία επί Τουρκοκρατίας δεν επιτρεπόταν να αγοράσουν οι εκκλησίες διότι, κατά το οθωμανικό δίκαιο, η έννοια του Νομικού Προσώπου ήταν άγνωστη και οι εκκλησίες δεν αναγνωρίζονταν ως υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αλλά μόνο ως περιουσία και ολότητες των οποίων τη διαχείριση ασκούσαν, κατά τα παραχωρηθέντα από τον Σουλτάνο προνόμια του Γένους, οι κατά τόπους Αρχές, με επιτρόπους της ορθόδοξης κοινότητας, υπό την προεδρία επιχωρίων επισκόπων. Τα άρθρα, λοιπόν, 88 του Ν. 2200/1940 και 7 του Ν. 3800/1957 ήρθαν να καλύψουν αναδρομικά τις περιπτώσεις κυριότητας ακινήτων από τις εκκλησίες, τα οποία αγοράστηκαν επί Τουρκοκρατίας στο όνομα κάποιων χριστιανών, οι οποίοι πολλές φορές ούτε καν το γνώριζαν. Υπήρχε δηλαδή νομική αδυναμία κτήσης των ακινήτων από τις ίδιες τις εκκλησίες, ενώ στην πραγματικότητα τα ακίνητα βρίσκονταν στη νομή και κατοχή των εκκλησιών.

Η αναδρομική αυτή κτήση κυριότητας τελεί υπό την προϋπόθεση της έγγραφης συναίνεσης του εμφανιζόμενου ως κυρίου του ακινήτου, των καθολικών ή ειδικών διαδόχων του.

Η συναίνεση συντάσσεται ενώπιον συμβολαιογράφου και μεταγράφεται στα οικεία βιβλία μεταγραφών.

Σύμφωνα με την απόφαση 382/2014 του Γ΄ πολιτικού τμήματος του Α.Π., η αναδρομική κτήση κυριότητας, που επέρχεται με το άρθρο 7 παρ.1 του Ν. 3800/1957 (ΦΕΚ Α/256-19/12/1957) δεν λογίζεται ότι επέρχεται αυτοδίκαια από τον νόμο υπέρ των προαναφερθέντων Ιερών Ναών, αλλά τελεί υπό την προϋπόθεση της έγγραφης συναίνεσης του εμφανιζόμενου ως

κυρίου του ακινήτου πριν από την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους (ημερομηνία που ποικίλει ανάλογα με την περιοχή που βρίσκεται το ακίνητο) ή των καθολικών ή των ειδικών διαδόχων του. Σύμφωνα με την απόφαση αυτήν, η αντίθετη εκδοχή, ότι δηλαδή η κυριότητα του Ιερού Ναού αποκτάται δι' απλής δηλώσεως του νόμιμου εκπροσώπου της, θα συνεπαγόταν τη δυνατότητα των Ιερών Ναών να αποκτούν κυριότητα, και μάλιστα αναδρομικά από τους χρόνους της Τουρκοκρατίας σε ακίνητα, συχνά μεγάλων εκτάσεων, με μόνη επίκληση την άσκηση νομής και κατοχής αυτών μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους, χωρίς την ανάγκη παροχής έγγραφης συμβολαιογραφικής συναίνεσης, νόμιμα μεταγεγραμμένης, του πιστού χριστιανού, στο όνομα του οποίου φέρεται ότι αγοράστηκε το ακίνητο, ή των διαδόχων του, και ως εκ τούτου στερείται νόμιμου ερείσματος. Και τούτο γιατί, αν η πραγματική βούληση του νομοθέτη ήταν η αυτοδίκαιη από τον νόμο αναγνώριση κυριότητας στα πιο πάνω ακίνητα υπέρ των Ιερών Ναών, δεν θα έθετε ως επιπλέον προϋπόθεση την ύπαρξη έγγραφης συναίνεσης του τρίτου (και πάντως όχι του νόμιμου εκπροσώπου του Ιερού Ναού), και συνεπώς, ενόσω υπάρχει η έλλειψη αυτής (συναίνεσης), η κτήση της κυριότητας των Ιερών Ναών στα εν λόγω ακίνητα βρίσκεται σε μετέωρη κατάσταση και αποκτά πλήρη νομική ισχύ μόνο μετά την παροχή της συναίνεσης.

Επισημαίνεται ότι το άρθρο 7 του Ν. 3800/1957, σχετιζόμενο με το άρθρο 88 του Ν. 2200/1940, έχει μεγαλύτερο εύρος εφαρμογής δεδομένου ότι: α) αφορά κάθε είδους ακίνητα, όχι μόνο αγροτικά ή αστικά αλλά και δασικές εκτάσεις και ακίνητα Ιερών Μονών κ.λπ., β) το χρονικό σημείο ενάρξεως νομής και κατοχής δεν εντοπίζεται στην Τουρκοκρατία, αλλά και πολύ αργότερα από της απελευθερώσεως του ελληνικού κράτους και γ) υπογράφεται από τον νόμιμο εκπρόσωπο της Ενορίας, Ιεράς Μητροπόλεως ή Μονής κ.λπ. (Το θέμα για το ποιος υπογράφει έχει λυθεί από τη σχετική βιβλιογραφία, σε συνδυασμό και με τους μεταγενέστερους νόμους 4178/2013 και 4258/2014).

Τέλος, έχουμε το άρθρο 25 του Ν. 4301/2014, ΦΕΚ Α/223/2014, το οποίο επιλύει και οριστικά το θέμα τακτοποίησης της εκκλησιαστικής περιουσίας:

«ΑΡΘΡΟ 25, Ν. 4301/2014, ΦΕΚ Α/ 223-7/10/2014.

Απόδειξη σύστασης παλαιών Ενοριών και Ιερών Μονών

1. Η σύσταση παλαιών Ιερών Μονών (ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ – ησυχαστηρίων) και Ενοριών της Εκκλησίας της Ελλάδος, οι οποίες ιδρύθηκαν πριν από την έναρξη ισχύος του Ν. 590/1977 και κατά τον χρόνο ίδρυσης των οποίων

δεν δημοσιεύθηκε διάταγμα ιδρυτικό ή εγκριτικό της ιδρυτικής πράξης στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αποδεικνύεται με διαπιστωτική πράξη της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος κατόπιν εισηγήσεως του επιχωρίου Μητροπολίτη, η οποία δημοσιεύεται στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* και καθορίζει: α) την επωνυμία (της Μονής ή του Ενοριακού Ναού της Ενορίας αντίστοιχα), β) την έδρα τους, γ) την Ιερά Μητρόπολη, στην πνευματική δικαιοδοσία της οποίας τώρα υπάγονται, δ) τον χρόνο ίδρυσής τους, αναφερομένων οπωσδήποτε στο σώμα της τωναποδεικτικών στοιχείων (έγγραφα δημόσιων ή εκκλησιαστικών αρχών, μοναστηριακό τυπικό κ.λπ.), από τα οποία συνάγεται ο χρόνος ίδρυσής τους. Κατά τα λοιπά, ισχύουν και γι' αυτά τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα οι διατάξεις του Ν. 590/1977 (Α΄ 146), καθώς και των άρθρων 7 του Ν. 3800/1957 (Α΄256), 2 παρ. 2 περίπτωση ΙΓ΄ του Ν. 4030/2011 (Α΄249), 88 του Α.Ν. 2200/1940 (Α΄42) για τη σύνταξη πράξεων τακτοποίησης και εκθέσεων απογραφής δικαιωμάτων τους από τα ίδια ή τους διαδόχους τους».

<u>Αναγκαστικός Νόμος 582/1968.</u>
<u>Περί δημοτικών και κοινοτικών κοιμητηρίων</u>

«Άρθρο 1: Η ίδρυσις και η συντήρησις κοιμητηρίων (νεκροταφείων) ανήκει εις την αποκλειστικήν αρμοδιότητα των δήμων και κοινοτήτων».

Τίθενται οι όροι για τη δημιουργία τους (απαιτούμενος χώρος, απόσταση από κατοικημένες περιοχές, διαμόρφωση χώρου κ.λπ.)

«Άρθρο 2: Πάντα τα κοιμητήρια ανήκουν ως προς τη διοίκηση και διαχείριση στους Δήμους και τις Κοινότητες. Σε περίπτωση αδυναμίας εύρεσης κατάλληλου χώρου, εντός της διοικητικής περιφέρειας οικείου Δήμου ή Κοινότητας, επιτρέπεται υπέρ αυτού απαλλοτρίωση εκτάσεως κειμένης εντός της διοικητικής περιφέρειας πλησιόχωρου Δήμου ή Κοινότητας. Η περιουσία των κοιμητηρίων παραμένει εις την κυριότητα των ιδρυσάντων αυτά δήμων και κοινοτήτων».

Επανερχόμαστε στον Κανονισμό 8/1979, ΦΕΚ Α, 15/1/1980 και κάνουμε αναφορά στο άρθρο 14 που αφορά τους ιερούς ναούς των κοιμητηρίων:
«Άρθρον 14
Ιεροί Ναοί Κοιμητηρίων
1) Η διοίκησις και διαχείρισις των εν τοις Κοιμητηρίοις ενοριακών Ναών ασκείται υπό εκκλησιαστικού συμβουλίου συγκροτουμένου καθ' ον και

τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια των λοιπών ενοριακών Ναών, τρόπον, συμφώνως τω άρθρω 6 του παρόντος Κανονισμού».

Θα πρέπει να γίνει ευδιάκριτο ότι τα μεν δημοτικά και κοινοτικά κοιμητήρια ως προς την ίδρυση και συντήρησή τους ανήκουν στην αρμοδιότητα των δήμων και των κοινοτήτων, σε ό,τι αφορά όμως τους Ιερούς Ναούς των Κοιμητηρίων, η διοίκηση και η διαχείρισή τους ασκείται από τα εκκλησιαστικά συμβούλια των ενοριακών ναών.

<u>Νόμος 4301/2014</u>
<u>Απόδειξη σύστασης παλαιών ενοριών και ιερών μονών</u>

Στον νόμο αυτόν, μας ενδιαφέρει το άρθρο 25, το οποίο και προαναφέραμε και αφορά την απόδειξη σύστασης παλαιών ενοριών και ιερών μονών. Η αναφορά έγινε σε συνδυασμό με τον Α.Ν. 2200/1940 και Ν. 3800/1957.

Η εκ νέου αναφορά του γίνεται για να τηρηθεί η ιστορικότητα και η χρονολογική παράθεση των νόμων, που αφορούν την Εκκλησία:

«Άρθρο 25

1. Η σύσταση παλαιών Ιερών Μονών (ησυχαστηρίων) και Ενοριών της Εκκλησίας της Ελλάδος, οι οποίες ιδρύθηκαν πριν την έναρξη ισχύος του Ν. 590/1977 και κατά τον χρόνο ίδρυσης των οποίων δεν δημοσιεύθηκε διάταγμα ιδρυτικό ή εγκριτικό της ιδρυτικής πράξης στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αποδεικνύεται με διαπιστωτική πράξη της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος κατόπιν εισηγήσεως του επιχωρίου Μητροπολίτη, η οποία δημοσιεύεται στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* και καθορίζει: α) την επωνυμία (της Μονής ή του Ενοριακού Ναού της Ενορίας αντίστοιχα), β) την έδρα τους, γ) την Ιερά Μητρόπολη, στην πνευματική δικαιοδοσία της οποίας τώρα υπάγονται, δ) τον χρόνο ίδρυσής τους, αναφερομένων οπωσδήποτε στο σώμα της των αποδεικτικών στοιχείων (έγγραφα δημόσιων ή εκκλησιαστικών αρχών, μοναστηριακό τυπικό κ.λπ.), από τα οποία συνάγεται ο χρόνος ίδρυσής τους. Κατά τα λοιπά, ισχύουν και γι' αυτά τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα οι διατάξεις του Ν. 590/1977 (Α΄ 146), καθώς και των άρθρων 7 του Ν. 3800/1957 (Α΄ 256), 2 παρ. 2 περίπτωση ΙΓ΄ του Ν. 4030/2011 (Α΄ 249), 88 του Α.Ν. 2200/1940 (Α΄ 42) για τη σύνταξη πράξεων τακτοποίησης και εκθέσεων απογραφής δικαιωμάτων τους από τα ίδια ή τους διαδόχους τους».

Η τελική επισήμανση, για τις 3 βασικές έννοιες, Μητροπόλεις, Ενορίες και Μονές, που κυριαρχούν στους παραπάνω νόμους είναι:

Γενικά

1. Οι Μητροπόλεις συνιστούν τη μονάδα περιφερειακής οργάνωσης της Εκκλησίας της Ελλάδος και αποτελούν ΝΠΔΔ.

2. Οι Ενορίες με τους ενοριακούς ναούς είναι ΝΠΔΔ και αποτελούν τη βασική μονάδα οργάνωσης του εκκλησιαστικού βίου είναι δε το άμεσο και συχνότερο σημείο επαφής του πιστού με την εκκλησία.

3. Οι μονές είναι ΝΠΔΔ.

4. Καθένα από αυτά διαθέτει τη δική του περιουσία, διέπεται από διαφορετικούς κανόνες κτήσης της περιουσίας του και υπάρχουν διαφορετικές ρυθμίσεις ως προς τη διοίκηση και τη διαχείριση των στοιχείων που αποτελούν την περιουσία τους.

Ειδικά

1α, οι Μητροπολίτες, για την ενάσκηση των καθηκόντων τους, περιβάλλονται από πενταμελές όργανο, με πρόεδρο τον ίδιο τον Μητροπολίτη.

2β, η ενορία, ως προς τη διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας της διέπεται από τον Κανονισμό 8/1979, ο οποίος ορίζει το εκκλησιαστικό συμβούλιο ως αρμόδιο για τις παραπάνω ενέργειες. Ειδικότερα, το εκκλησιαστικό συμβούλιο έχει διαχειριστικές αρμοδιότητες για την αγορά, πώληση, δωρεά, ανταλλαγή και μίσθωση ακινήτων καθώς επίσης αποφασίζει για την αξιοποίηση της αστικής και αγροτικής περιουσίας του ναού, την άσκηση ενδίκων μέσων, σύνταξη προϋπολογισμού, απολογισμού, πόρους και δαπάνες του ενοριακού ναού.

3γ, οι ιερές μονές είναι θρησκευτικά καθιδρύματα προσευχής και εργασίας, για άντρες και γυναίκες, που μένουν στις μονές. Το μέγεθος της περιουσίας τους είναι σχεδόν άγνωστο και υπάρχει μια διαρκής αμφισβήτηση από μέρους της πολιτείας ως προς τη νομιμότητα των τίτλων κτήσης της περιουσίας των μονών. Αναφέρουμε και πάλι το Β.Δ. του 1833 και 1834 για τη διάλυση των 400 περίπου μονών, τον Ν. 4684/1930 με τη διάκριση της μοναστηριακής περιουσίας σε διατηρητέα και εκποιητέα, την αναγκαστική απαλλοτρίωση του 1952, τεράστιων εκτάσεων μοναστηριακής περιουσίας, για την αποκατάσταση των ακτημόνων και τέλος ο Ν. 1700/1987 και 1811/1988, οι οποίοι βεβαίως ουδέποτε εφαρμόσθηκαν.

Η διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας των μονών γίνεται από το ηγουμενοσυμβούλιο αλλά με σύγχρονη παρέμβαση του επιχώριου Μητροπολίτη, ο οποίος διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο σε διαχειριστικές πράξεις που αφορούν την εκμετάλλευση της μοναστηριακής περιουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ
ΕΝΟΡΙΑ, ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑ – ΣΥΝΤΑΞΙΟΔΟΤΗΣΗ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Επειδή σε όλους τους βασικούς νόμους που αποτελούν τον κορμό του εκκλησιαστικού δικαίου παρατηρείται η αναφορά βασικών εννοιών σε σχέση π.χ. με τον ενοριακό ναό, τη μισθοδοσία των κληρικών, τον τρόπο επιμόρφωσής τους ή ακόμη και τη συνταξιοδότησή τους, θεώρησα σκόπιμο στο κεφάλαιο αυτό να αναπτυχθούν τα συγκεκριμένα θέματα, δηλαδή να γίνει μια μικρή ιστορική αναδρομή, αν μη τι άλλο για να υπάρχει γνώση στον τρόπο αντιμετώπισής τους και της ιστορικής διαμόρφωσής τους, από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως σήμερα.

Α. Το νομικό καθεστώς της χρονικής εξέλιξης και διαμόρφωσης των ενοριών

Ως ενορία ορίζεται η περιφέρεια ενός ενοριακού ναού, η οποία περιλαμβάνει τους ενορίτες, δηλαδή τους Χριστιανούς που κατοικούν εντός των ορίων της. Ετυμολογικά, μάλλον, προέρχεται από τον συνδυασμό των λέξεων **εν + ορίοις**, δηλαδή εντός των ορίων.

Αποτελεί τη μικρότερη διοικητική μονάδα οργάνωσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας και, κατά κάποιον τρόπο, είναι ο πυρήνας γύρω από τον οποίον δημιουργείται, οργανώνεται και αναπτύσσεται η εκκλησιαστική ζωή. Το περίεργο είναι ότι, ενώ ιστορικά η ενορία εμφανίζεται από τον 3ο μ.Χ. αιώνα και παρουσιάζει αξιόλογα σημάδια ακμής κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, παρ’ όλα αυτά, νομικά, περισσότερο αναφερόμαστε σε ενοριακούς ναούς και λιγότερο σε ενορία. Αυτό φαίνεται αν επανέλθουμε στους νόμους που προαναφέραμε, όπως:

1) Ν. 3596, ΦΕΚ Α/93/1910, άρθρα 1, 2, και 3 «ενοριακός ναός», περιουσία και πόροι του ναού,

2) τον Ν.Δ., ΦΕΚ Α/382/1923 περί ενοριακών ναών και εφημερίων,

3) ο Α.Ν. 2200, ΦΕΚ Α/42/1940 και

4) μόνο ο νεότερος Ν. 430/2014 ρητώς αναφέρεται σε σύσταση **παλαιών ενοριών** και ιερών μονών.

Στην πρακτική όμως οι εκάστοτε ισχύουσες ρυθμίσεις αφορούσαν τόσο τον ενοριακό ναό όσο και την ενορία του.

Από τα ελάχιστα που γνωρίζουμε για τις ενορίες (ελλείψει βιβλιογραφίας και πηγών) είναι ότι κατά την οθωμανική περίοδο, οι ενορίες έπαιξαν

σημαντικό ρόλο εξυπηρετώντας όχι μόνο τη λατρεία των ενοριτών, αλλά βοηθώντας τους πιστούς στην καθημερινότητά τους, συμβάλλοντας στο χτίσιμο ναών με δαπάνες των ιερέων και των ενοριτών, αποτελούσαν τόπους συνάθροισης των ενοριτών για ανάδειξη των τοπικών αρχόντων ή για τη λήψη αποφάσεων για θέματα επιβίωσής τους εν μέσω των Οθωμανών κατακτητών ή ακόμη και για διάφορα άλλα θέματα των ενοριτών.

Αξιοσημείωτο είναι ότι όλα αυτά πραγματοποιούνται ενώ η ενορία και ο ενοριακός ναός δεν έχει καν νομική προσωπικότητα. Όμως, λόγω των προνομίων που παραχώρησε ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής στην Ορθόδοξη Εκκλησία, μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, τα οποία διατηρήθηκαν και από τους Σουλτάνους, η Εκκλησία όχι μόνο αυτοδιοικείται, αλλά έχει και τη δυνατότητα κτήσης και διατήρησης της περιουσίας της, η οποία σε πολλές περιπτώσεις βλέπουμε να διατηρείται έως σήμερα.

Μετά το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας, με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, αναγνωρίζουμε και τις πρώτες προσπάθειες για ρυθμίσεις που αφορούσαν την ίδρυση και διοίκηση των ενοριών και των ενοριακών ναών.

Ειδικότερα, με το άρθρο 114 του Β.Δ. της 27ης Δεκεμβρίου 1833, η διοίκηση όλων των τοπικών εκκλησιαστικών καταστημάτων ανατέθηκε στους δήμους. Η διάταξη δημιούργησε και προβληματισμό τότε για το αν ο διορισμός του κατώτερου κλήρου ήταν αρμοδιότητα του επισκόπου ή του δημάρχου.

Ακολουθεί το Β.Δ. της 26ης Απριλίου/8ης Μαΐου 1834 (ΦΕΚ 50/1834), και γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα στους ιδιωτικούς ναούς και τους ενοριακούς, καθώς, για να χαρακτηριστεί κάποιος ναός ως ιδιωτικός, θα έπρεπε ο ιδιοκτήτης του να κατέχει τίτλους ιδιοκτησίας και να μην έχει αφιερώσει αυτόν στη δημόσια χρήση, αλλιώς ο ναός καθίστατο ενοριακός.
Ακολούθησε το Διάταγμα της 8ης Ιουνίου 1856 (ΦΕΚ Α/26), με το οποίο οι πόλεις, οι κωμοπόλεις και τα χωριά της επικράτειας διαιρέθηκαν ανάλογα με τον αριθμό των οικογενειών τους σε ενορίες και οι επίσκοποι επιφορτίστηκαν με την απογραφή των ενοριών και των ναών της δικαιοδοσίας τους σε ειδικά προς τούτο βιβλία.

Στα παραπάνω 3 νομοθετήματα δεν είναι σαφής η νομική προσωπικότητα της ενορίας ή του ενοριακού ναού.

Αυτή η νομική προσωπικότητα αναγνωρίζεται από τον Ν. 3596/1909 (ΦΕΚ Α/93), με τον οποίο (άρθρο 1) αφενός μεν δόθηκε ιδιότητα αυτοτελούς νομικού προσώπου στους ενοριακούς ναούς, αφετέρου δε αναγνωρίστηκαν τα ιδιοκτησιακά δικαιώματά τους επί της περιουσίας τους. Με τη διάταξη αυτήν, όλες οι υφιστάμενες ενορίες στην ελληνική επικράτεια α-

πέκτησαν νομική προσωπικότητα, χωρίς να απαιτείται ειδικός συστατικός τύπος για αυτές:

«Άρθρο 1, Ν. 3596/1909, ΦΕΚ Α/93/1909

Ο ενοριακός ναός είναι αυτοτελές Νομικό Πρόσωπο, έχει ιδία περιουσία που αποκτά με κάθε νόμιμο τρόπο και δη με κληρονομιά ή κληροδοσία.

Εξωκκλήσια και παρεκκλήσια, πλην αυτών που φέρουν τίτλους ιδιόκτητων ναών και νεκροταφεία υπάγονται στους ενοριακούς ναούς, ως εξαρτήματα αυτών. Ακόμη και ναοί που δεν έχουν εγκαινιασθεί υπάγονται στους ενοριακούς ναούς».

Στη συνέχεια, στο Ν.Δ. 17/12/1923, «περί ενοριακών ναών και εφημεριών» (ΦΕΚ Α/382), ορίστηκε ότι *«Ενοριακοί ναοί είναι οι έχοντες ενορίαν»* (άρθρο 1), ενώ στο άρθρο 2 του ίδιου Ν.Δ. εξειδικεύτηκε το είδος της νομικής προσωπικότητας των ενοριακών ναών, καθώς σαφώς ορίστηκε ότι αυτοί αποτελούν νομικά πρόσωπα *«Δημοσίου Δικαίου»*. Επίσης, στο ίδιο Ν.Δ. προβλέφθηκε για πρώτη φορά και ο τύπος της συστάσεως ενοριακών ναών, καθώς εφεξής η ίδρυσή τους γινόταν με Βασιλικό Διάταγμα:

«Άρθρο 1

Οι ναοί διακρίνονται σε ενοριακούς (αυτοί που έχουν ενορία) και μη.

Άρθρο 2

Οι Ναοί είναι ΝΠΔΔ.

Άρθρο 3

Ιδρύονται με Βασιλικό Διάταγμα, μετά σύμφωνη γνώμη του Μητροπολιτικού Συμβουλίου».

Οι ρυθμίσεις του Ν.Δ. 17/12/1923 για τις ενορίες και τους ενοριακούς ναούς επαναλήφθηκαν και σε μεταγενέστερα νομοθετήματα, όπως στον Α.Ν. 2200/1940 (ΦΕΚ Α/42/1940):

«Άρθρα 2 και 3

Οι ενοριακοί ναοί είναι ΝΠΔΔ και ιδρύονται με σύμφωνη γνώμη του οικείου Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότηση του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου».

Καθώς και στον Κανονισμό 2/1969 (ΦΕΚ Α/193/1970), ο οποίος εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν.Δ. 126/1969.

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των παραπάνω νομοθετημάτων είναι ότι η νομική προσωπικότητα αποδιδόταν αποκλειστικά στους ενοριακούς ναούς και όχι στις ενορίες.

Για πρώτη φορά στον ισχύοντα Ν. 590/1977 «Περί του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος» και ειδικά στα άρθρα 1, § 4 και 36 σαφώς ορίζεται ότι η ενορία μετά του ενοριακού αυτής ναού αποτελεί, ως προς τις νομικές της σχέσεις, αυτοτελές Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, για δε την ίδρυσή της απαιτείται η έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, άρα η νομική προσωπικότητα ανήκει στην ενορία και όχι στον ενοριακό ναό.

Ωστόσο, αντίθετη ρύθμιση περιλαμβάνει το άρθρο 2, § 1 του Κανονισμού 8/1979 «Περί ιερών ναών και ενοριών», που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 590/1977. Σύμφωνα με αυτό, η νομική προσωπικότητα Δημοσίου Δικαίου αφορά τον ενοριακό ναό και όχι την ενορία.

Η σύγχυση που προκλήθηκε από τις πιο πάνω αντιφατικές ρυθμίσεις αποτυπώθηκε ιδίως στις αποφάσεις των δικαστηρίων που επιλήφθηκαν υποθέσεων με διαδίκους ενορίες ή ενοριακούς ναούς. Άλλες δέχθηκαν ότι νομική προσωπικότητα έχει ο ενοριακός ναός, άλλες ο ενοριακός ναός μαζί με την ενορία, ενώ **η υπ' αριθ. 198/1993 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας** έκρινε ότι μόνο η ενορία έχει νομική προσωπικότητα.

Πάντως, στο άρθρο 2 του πρόσφατου Κανονισμού 230/2012, «Περί εφημερίων και διακόνων», επαναδιατυπώθηκε η ορθή και σύμφωνη με τον Καταστατικό Χάρτη θέση, ότι νομική προσωπικότητα Δημοσίου Δικαίου έχει μόνο η ενορία. Συνεπώς, σήμερα η εν λόγω ιδιότητα ανήκει στην Ενορία, συστατικό και περιουσιακό κομμάτι της οποίας είναι ο ενοριακός ναός, τη δε διοίκηση, διαχείριση και αξιοποίηση της εν γένει περιουσίας της έχει το εκκλησιαστικό συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από τον εφημέριο ως πρόεδρο και 4 λαϊκά μέλη (άρθρ. 7, § 1, Κανον. 8/1979 και 37, § 8 Ν. 590/1977).

Τέλος, σε ό,τι αφορά τις ενορίες της Ορθόδοξης Εκκλησίας που ιδρύθηκαν ταυτόχρονα με την ανέγερση του ενοριακού τους ναού επί Τουρκοκρατίας ή Ενετοκρατίας ή σε χρονική περίοδο για την οποία δεν απαιτείτο κάποιος συστατικός τύπος, πέραν του ότι σήμερα έχει αναγνωριστεί η νομική προσωπικότητά τους με τα κατά καιρούς εκδοθέντα νομοθετήματα, έχουν τη δυνατότητα να κάνουν χρήση του άρθρου 25, § 1 του πρόσφατου Ν. 4301/2014 και να προκαλέσουν την έκδοση διαπιστωτικής πράξης της ΔΙΣ, με την οποία να αναγνωρίζεται η σύστασή τους πριν από την έναρξη ισχύος του Ν. 590/1977, η οποία δημοσιεύεται στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*. Μάλιστα, μετά τη διαπιστωτική πράξη της αναγνωρίσεώς τους,

έχουν τη δυνατότητα να συντάξουν πράξεις τακτοποίησης και εκθέσεις απογραφής εμπράγματων δικαιωμάτων επί της ακίνητης περιουσίας τους.

Αναφέρουμε και πάλι το παρακάτω άρθρο, λόγω της σπουδαιότητάς του:

«ΑΡΘΡΟ 25, Ν.4301/2014

1. Η σύσταση παλαιών Ιερών Μονών (ησυχαστηρίων) και Ενοριών της Εκκλησίας της Ελλάδος, οι οποίες ιδρύθηκαν πριν την έναρξη ισχύος του ν. 590/1977 και κατά το χρόνο ίδρυσης των οποίων δεν δημοσιεύθηκε διάταγμα ιδρυτικό ή εγκριτικό της ιδρυτικής πράξης στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, αποδεικνύεται με διαπιστωτική πράξη της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος κατόπιν εισηγήσεως του επιχωρίου Μητροπολίτη, η οποία δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και καθορίζει: α) την επωνυμία (της Μονής ή του Ενοριακού Ναού της Ενορίας αντίστοιχα), β) την έδρα τους, γ) την Ιερά Μητρόπολη, στην πνευματική δικαιοδοσία της οποίας τώρα υπάγονται, δ) το χρόνο ίδρυσής τους, αναφερομένων οπωσδήποτε στο σώμα της, των αποδεικτικών στοιχείων (έγγραφα δημόσιων ή εκκλησιαστικών αρχών, μοναστηριακό τυπικό κ.λπ.), από τα οποία συνάγεται ο χρόνος ίδρυσής τους. Κατά τα λοιπά, ισχύουν και για αυτά τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα οι διατάξεις του Ν. 590/1977 (Α΄ 146), καθώς και των άρθρων 7 του Ν. 3800/1957 (Α΄ 256), 2 παρ. 2 περίπτωση ΙΓ΄ του ν. 4030/2011 (Α΄ 249), 88 του Α.Ν. 2200/1940 (Α΄ 42) για τη σύνταξη πράξεων τακτοποίησης και εκθέσεων απογραφής δικαιωμάτων τους από τα ίδια ή τους διαδόχους τους».[14]

Β. Μισθοδοσία των κληρικών

Ο τρόπος μισθοδοσίας του εκκλησιαστικού κλήρου της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, στο πέρασμα των χρόνων, από την οθωνική περίοδο έως σήμερα, είναι θέμα αξιοπρόσεκτο και προβληματικό, ενώ αποτελεί θέμα έρευνας σε ό,τι αφορά τον διάλογο σχετικά με τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας.

Το πρόβλημα στη μισθοδοσία των κληρικών υπήρξε διαρκές, και είναι συνδεδεμένο με τη σταδιακή μείωση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Το αρχικό σχήμα που υιοθετήθηκε για τη δημοσιονομική διαχείριση του μισθολογικού κόστους βασίστηκε στη διάκριση της μοναστηριακής περιουσίας από τους υπόλοιπους εκκλησιαστικούς πόρους. Η μεν μοναστηριακή

14 Κόντης Αθανάσιος, «Το Νομικό καθεστώς των Ενοριών», *Κιβωτός της Ορθοδοξίας*, 26/2/2016.

περιουσία συνδέθηκε με τη μισθοδοσία των αρχιερέων, ενώ οι υπόλοιποι πόροι κατευθύνονταν στην κάλυψη της μισθοδοσίας των εφημερίων. Και τα 2 όμως στην πράξη απέτυχαν εξαιτίας της μείωσης, σταδιακά, όλων των εκκλησιαστικών πόρων, απόρροια της κρατικής παρεμβατικότητας.

Αυτό είχε αποτέλεσμα, εν τέλει, να δημιουργηθεί ένα είδος ανταλλάγματος και να οδηγηθεί η Πολιτεία στο να εγγυηθεί την υλοποίηση του δικαιώματος αυτονομίας και αυτοδιοίκησης της Εκκλησίας της Ελλάδος και να αναλάβει, σταδιακά, το συνολικό κόστος της μισθοδοσίας των θρησκευτικών λειτουργών.

Για πρακτικούς λόγους, ας εξετάσουμε κατά περιόδους όσα ίσχυσαν νομικά για τη μισθοδοσία των ιερέων.

1.Περίοδος 1821-1832

Την περίοδο αυτήν σχεδόν καμία μέριμνα δεν υπήρξε από την πλευρά της Πολιτείας για τη δημοσιονομική κάλυψη της μισθοδοσίας. Μοναδικό μέλημα της Εκκλησίας ήταν η επιτυχής έκβαση του Αγώνα για την ελληνική ανεξαρτησία, και προσπαθούσε με κάθε μέσο να συνεισφέρει σε αυτόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Νόμος 9 του 1822 «Περί Σκευών των Μοναστηριών και Εκκλησιών», ο οποίος όριζε: **«επειδή το συμφέρον και η σωτηρία της πατρίδος είναι σφικτά ενωμένα με την ύπαρξιν και την λαμπρότητα της θρησκείας δικαιώνει τα προς σωτηρίαν της Πατρίδος λαμβανόμενα μέτρα: α) Όλα τα χρυσά και τα αργυρά σκεύη των Μοναστηριών και Εκκλησιών, των κατά πάσαν την ελληνικήν επικράτειαν, να δοθώσιν εις το εθνικό ταμείον. β) τα αυτά σκεύη ή το αντίτιμο αυτών να αφιερωθώσιν πάλιν εις τα μοναστήρια της εκκλησίας εφ' ων ελήφθησαν μετά την αποκατάστασιν των πραγμάτων της πατρίδος»**.

2. Περίοδος 1833-1908

Η πρώτη νομοθετική προσπάθεια για την εν μέρει κάλυψη της μισθοδοσίας των αρχιερέων και των ιεροκηρύκων έγινε με το **Β.Δ. του 1834**, με την ίδρυση του Εκκλησιαστικού Ταμείου, μέσω της διαχείρισης της δημευθείσας περιουσίας των μονών, ενώ για τους χιλιάδες εφημέριους κληρικούς δεν υπάρχει θεσμοθετημένος πόρος και καλύπτονται από τις πληρωμές σε είδος, κυρίως των ενοριτών.

Είναι το πρώτο σχέδιο για την εκμετάλλευση της εκκλησιαστικής περιουσίας και βασίστηκε στη διάκριση της εκκλησιαστικής περιουσίας σε μοναστηριακή και ενοριακή. Η διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας

ανατέθηκε στο Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο. Από τους πόρους της μοναστηριακής περιουσίας μόνο σε δεύτερη φάση θα μισθοδοτούνταν οι αρχιερείς και οι υπόλοιποι κληρικοί επικουρικά.[15]

Για τη δημιουργία του Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου, η Σύνοδος των Ιεραρχών πρότεινε τη διάλυση των Μονών που είχαν λιγότερους από 6 μοναχούς και την απόδοση της περιουσίας τους στο Εκκλησιαστικό Ταμείο. Η πρόταση της Συνόδου ενσωματώθηκε στο Β.Δ. της 25ης Σεπτεμβρίου 1833 περί της Διαλύσεως των Μονών, και δυνάμει του Διατάγματος διαλύθηκαν περίπου 426 Μονές, η περιουσία των οποίων απαλλοτριώθηκε χωρίς αποζημίωση (δημεύθηκε) υπέρ του Εκκλησιαστικού Ταμείου.

Σε λιγότερα από 4 χρόνια, με νέο **Διάταγμα της 7ης Ιουλίου 1838** «Περί διαλύσεως της επιτροπής του Εκκλησιαστικού Ταμείου», καταργήθηκε το ανεξάρτητο Εκκλησιαστικό Ταμείο, λόγω των υψηλών δαπανών λειτουργίας του, και η μοναστηριακή περιουσία περιήλθε στο νομικό πρόσωπο του Κράτους, υπό την αρμοδιότητα της Εκκλησιαστικής Γραμματείας και αργότερα στη διαχείριση του στενότερου πυρήνα της πολιτειακής εξουσίας, «την επί των Οικονομικών Γραμματείαν», με το **Β.Δ. της 30ής Απριλίου 1843.**

3. Περίοδος 1909-1929

Με τον **Ν. 3414/1909**, μετά από έντονες πολιτικές παρεμβάσεις, ιδρύθηκε το Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο. Σύμφωνα με το άρθ. 2, σκοπός του ΓΕΤ ήταν η συγκέντρωση και αξιοποίηση της εκκλησιαστικής (μοναστηριακής κυρίως) περιουσίας έτσι ώστε να καλυφθούν οι εξής δαπάνες:

1. Η μισθοδοσία των εν **ενεργεία Αρχιερέων** του Κράτους και η καταβολή επιδόματος στους Συνοδικούς από την ακίνητη περιουσία των μοναστηριών.
2. Η κάλυψη των δαπανών των Αρχιερέων που απομακρύνονταν από την εκτέλεση των καθηκόντων τους λόγω γήρατος ή ασθένειας.
3. Η μισθοδοσία των Ιεροκηρύκων και των καθηγητών του μαθήματος των Θρησκευτικών.

---

[15] Κατά την παράγραφο 3 των Πρακτικών της έβδομης συνεδρίας (26 Απριλίου 1833) «ἐκρίθη ἐπάναγκες, οἱ μέν ἐπίσκοποι νά μισθοδοτῶνται αὐτάρκως καί ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος των κατ’ εὐθείαν παρά τῆς Κυβερνήσεως ἀπό τῶν ἐπί τούτῳ προσδιορισθησομένων πόρων (ἔσοδα Μοναστηριακῆς Περιουσίας) οἱ δέ πρεσβύτεροι, διάκονοι και λοιποί ὑπηρέται τῶν Ἐκκλησιῶν κυρίως μέν παρά τῶν κοινοτήτων, ἀφοῦ ἡ περιουσία τῶν ἐνοριῶν, τῶν ἐπισκοπῶν καί ἡ ὅλη ἐνορία περιῆλθε στήν διοίκηση καί κυριότητα τοῦ Δήμου ἤ τῆς Κοινότητος· ὅταν δέ οἱ πόροι τῆς Κοινότητος δέν ἐξαρκοῦν, ἡ Κυβέρνησις νά ἀναπληροῖ τό ἐλλεῖπον ἀπό τῶν προειρημένων πόρων».

4. Η μισθοδοσία των υπαλλήλων του Ταμείου.
5. Η μισθοδοσία των υπαλλήλων της Ιεράς Συνόδου.
6. Η κάλυψη των δαπανών για την συντήρηση των ορθόδοξων ελληνικών ναών του εξωτερικού και
7. Η κάλυψη της **μισθοδοσίας του εφημέριου κλήρου**, εφόσον υπήρχε επαρκές πλεόνασμα εσόδων.

Οι πόροι του ΓΕΤ προέρχονταν από την ετήσια διαχείριση των εσόδων της εναπομείνασας μοναστηριακής περιουσίας (άρθ. 3, περ. α΄).

Το Νέο Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο κατάφερε με τη μείωση της αυθαίρετης διαχείρισης να περιορίσει τη διασπάθιση της περιουσίας. Έτσι, με συνετή διαχείριση πέτυχε να συγκρατήσει τη μοναστηριακή περιουσία και να φτάσει μέχρι και την αποκομιδή πλεονασμάτων κατά τη λήξη των διαχειριστικών περιόδων. Για ένα μικρό χρονικό διάστημα, το ΓΕΤ εμφάνισε πλεονάσματα, τα οποία όμως γρήγορα εξανεμίστηκαν, παρόλο που αυξήθηκε η ενοριακή εισφορά και προβλέφθηκαν και νέοι πόροι υπέρ του Ταμείου. Η κακή διαχείριση, η ασυνεπής συλλογή των προβλεπόμενων εισφορών, η απροθυμία καταβολής της ενοριακής εισφοράς, αλλά και η αλλαγή πολιτικής κατεύθυνσης λόγω του εκκλησιαστικού αναθέματος σε βάρος των βενιζελικών από κοινού με τη μεγάλη απαλλοτρίωση σε βάρος της μοναστηριακής περιουσίας υπέρ των προσφύγων, οδήγησαν στη χρεωκοπία του Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου. Ενδεικτικό γεγονός της μεγάλης παλινδρόμησης είναι οι μεγάλες καθυστερήσεις στην καταβολή των αποδοχών των αρχιερέων, καθυστερήσεις οι οποίες το 1930 έφτασαν και τους 12 μήνες.

Ακολουθεί ο **Ν. 3596/1910** «περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί των προσόντων εφημερίων και μισθοδοσίας αυτών», όπου ορίζεται για πρώτη φορά ότι η μισθοδοσία των κληρικών, ψαλτών, διακόνων θα καταβάλλεται από τα έσοδα του ενοριακού ναού.

Ο νόμος αυτός επέφερε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στον χώρο των μισθολογικών ρυθμίσεων, αν και δεν προέβλεπε κάποια μορφή κρατικής ενίσχυσης.

Έπειτα, έχουμε τον **Ν. 2677/1921**, όπου ορίζεται ότι οι ενορίες θα απέδιδαν τα χρήματα στο Δημόσιο Ταμείο, προκειμένου να γίνεται η πληρωμή των μισθών από αυτό.

Στη συνέχεια, με το **Ν.Δ. 382/1923** «Περί ενοριακών ναών και εφημερίων», κατοχυρώθηκε η μισθολογική εξίσωση των κληρικών με τους δημοσίους υπαλλήλους (άρθ. 89) και έγινε μεταβίβαση της αρμοδιότητας καταβολής των μισθολογικών αποδοχών στο ΓΕΤ.

Οι πόροι προέρχονται κυρίως από τους ενοριακούς ναούς, το εκκλησιαστικό ένσημο και το πρόσθετο 1% επί του συνθετικού φόρου, χωρίς να επιβαρύνονται οι μη χριστιανοί και οι ετερόδοξοι.

4. Περίοδος 1930-1944

Λόγω αδυναμίας του ΓΕΤ να ανταποκριθεί στη μισθοδοσία, με τον **Ν. 4684/1930** ιδρύεται ο οργανισμός Διοίκησης Εκκλησιαστικής και Μοναστηριακής Περιουσίας (ΟΔΕΠ), ο οποίος ανέλαβε και τη μισθοδοσία των ιεραρχών με πόρους από την εκτεταμένη εκποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Και ο ΟΔΕΠ όμως, λόγω της οικονομικής κρίσης του 1930, δεν ανταποκρίθηκε στη μισθοδοσία των εφημέριων κληρικών και κατέφυγε σε δανεισμό.

Με τον **Ν. 5148/1931** τη μισθοδοσία των κληρικών ανέλαβε το Ταμείο Ασφάλισης Κληρικών (ΤΑΚΕ) από τα έσοδα των ναών, τα έσοδα από την εκποίηση της μοναστηριακής περιουσίας και τις δωρεές, ενώ έναν χρόνο αργότερα οι πλούσιες ενορίες ανέλαβαν εκ νέου τη μισθοδοσία των κληρικών (**Ν. 5439/1932**).

5. Περίοδος 1945-1966

Μετά την κατάρρευση του ΟΔΕΠ και του ΤΑΚΕ, η μόνη λύση για την κάλυψη των μισθολογικών υποχρεώσεων ήταν ο κρατικός δανεισμός. Γράφει ο Δωρόθεος, Μητροπολίτης Λαρίσης: **«Είναι δυνατόν να γίνη αντιληπτός ο οικονομικός σεισμός, όστις, προστιθεμένης και της εποχής της Κατοχής, έφερε την Εκκλησία εις την οικονομικήν θέσιν, ώστε να επαιτή τουτ' αυτό και να αναγκάζηται να προστρέχη εις το Κράτος ζητούσα παρ' αυτού δάνειον προς αντιμετώπισιν των αναγκών Αυτής, εφόσον εκ της εις Αυτήν απομεινάσης μικράς περιουσίας, μόλις το 1/5 των δαπανών δύναται να καλύψη;»**.

Παρά τη μεγάλη όμως αυτήν δυσκολία, τα επόμενα χρόνια λήφθηκαν σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της επίλυσης του προβλήματος της μισθοδοσίας των λειτουργών της Εκκλησίας της Ελλάδος (Παλαιές και Νέες Χώρες) και της Ημιαυτόνομης Εκκλησίας της Κρήτης. Η βασική νομοθετική τεχνική της δημοσιονομικής διαχείρισης, που χαράκτηκε την περίοδο του Όθωνα, παρέμεινε. Ο μισθός των εφημερίων χρεωνόταν στα έσοδα των ενοριών και η πίστωση του μισθού των αρχιερέων γινόταν από τα έσοδα του ΟΔΕΠ. Οι θεμελιώδεις νομοθετικές παρεμβάσεις αυτής της περιόδου κινήθηκαν προς τις εξής κατευθύνσεις: α.

Για πρώτη φορά το Κράτος συμμετέχει στην ενίσχυση των αποθεματικών της μισθοδοσίας, β. αυστηροποιήθηκε ο τρόπος συλλογής των προβλεπόμενων κονδυλίων για τη δημιουργία των αναγκαίων αποθεματικών και γ. τέθηκε ως βασικό αίτημα η εξομοίωση με το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων (μισθολογικά κλιμάκια, λειτουργία Μητροπολιτικών Συμβουλίων ως Υπηρεσιακών Συμβουλίων).

Ακολουθεί ο **Α.Ν. 536/1945** και την ευθύνη πληρωμής των κληρικών ανέλαβε το Δημόσιο με τη δημιουργία ειδικού λογαριασμού, με πόρους από την εισφορά του 25%, η οποία αυξήθηκε σε 35% με τον **Ν. 469/1968**, όλων των ακαθαρίστων εσόδων των ναών, την εφάπαξ ετήσια ενοριακή εισφορά των πιστών, από κάθε ορθόδοξη χριστιανική οικογένεια και μόνο την περίπτωση χρηματοδοτικού κενού θα την κάλυπτε το Δημόσιο.

6. Περίοδος 1967-1974

Η πρώτη τροποποίηση εντοπίζεται στον **Α.Ν. 469/1968**, με τον οποίο αυξάνεται το ποσοστό της εισφοράς των ενοριών από 25% σε 35% επί των ακαθάριστων εσόδων, προκειμένου να καλυφθεί μέρος της δαπάνης από την εξομοίωση των αποδοχών των εφημερίων με τις αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων (άρθ. 5).

Η δεύτερη τροποποίηση βρίσκεται στο **Ν.Δ. 126/1969** σε συνδυασμό με τον Κανονισμό υπ' αριθ. 4 (5/7/1969) της Ιεράς Συνόδου όπου καταργούνται τα υπάρχοντα εκκλησιαστικά ταμεία και ενοποιούνται υπό τον νέο «Οργανισμό Διοικήσεως και Διαχειρίσεως της Εκκλησιαστικής Περιουσίας» (ΟΔΔΕΠ).

Η τρίτη νομοθετική παρέμβαση βρίσκεται στο **Β.Δ. 257/1968 (άρθ. 2)** και στο **Ν.Δ. 296/1969 (άρθ. 1, παρ. 4)** με τα οποία επεκτείνεται η κάλυψη της μισθολογικής δαπάνης σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού που προκαλείται από τις μισθολογικές αποδοχές των αρχιερέων στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα αντίστοιχα.

7. Περίοδος 1975-2009

Με τον **Ν. 3220/2004** το Δημόσιο αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου το βάρος καταβολής της μισθοδοσίας των εφημέριων κληρικών, ενώ οι αρχιερείς της Εκκλησίας της Ελλάδος μισθοδοτούνται εξ ολοκλήρου από τον κρατικό προϋπολογισμό ήδη από το 1980 βάσει του Ν. 1041/1980.

8. Περίοδος 2010-2020

Τις βάσεις για τον τρόπο αντιμετώπισης των μισθολογικών διατάξεων των εφημερίων έθεσε ο **Α.Ν. 536/1945** «Περί ρυθμίσεως των αποδοχών του Ορθόδοξου Εφημέριου Κλήρου της Ελλάδος, του τρόπου πληρωμής αυτών και περί καλύψεως της σχετικής δαπάνης». Οι ρυθμίσεις αυτές όσον αφορά το ύψος και τον τρόπο καταβολής των αποδοχών των εφημερίων αποτελούσαν τον σκελετό του συστήματος μισθοδοσίας για να φτάσουμε και καταλήξουμε στις τροποποιήσεις που έφεραν οι **Ν. 4024/2011** και **Ν. 4354/2016.**

Η καταβολή του μισθού γίνεται πλέον μόνο από το Δημόσιο (άρθ. 2, παρ. 1). Καταργήθηκε ο συμψηφισμός των παροχών σε είδος (άρθ. 1, παρ. 4), ο μισθός έλαβε αποκλειστικά χρηματική μορφή και οι αποδοχές άρχισαν να διακρίνονται σε βασικό μισθό και σε επιδόματα. Για πρώτη φορά στην ελληνική νομική πραγματικότητα τέθηκε σε ισχύ Ενιαίο Μισθολόγιο για τους δημοσίους υπαλλήλους και, επίσης, για πρώτη φορά μέσα σε αυτό εντάχθηκαν ευθέως και ρητώς και οι θρησκευτικοί λειτουργοί της Εκκλησίας της Ελλάδος και των άλλων εκκλησιαστικών κλιμάτων.

Η ένταξη των κληρικών στο Ενιαίο Μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων αποτελεί αναμφίβολα την ικανοποίηση ενός πάγιου αιτήματος στον χώρο των σχέσεων Κράτους – Πολιτείας.[16]

Μια επισήμανση που μπορεί να γίνει εδώ είναι ότι η μισθοδοσία των κληρικών από το Κράτος δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία. Στο Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και τη Νορβηγία, η καταβολή γίνεται απευθείας από το Κράτος, συγκεκριμένα από τους δήμους, στην Αλσατία, τη Λωραίνη και τη Γαλλία, με έμμεση φορολογία ή με επιχορηγήσεις του κράτους, όπως και στη Γερμανία.[17]

Συμπερασματικά, σε ό,τι έχει σχέση με τη μισθοδοσία των αρχιερέων και του εφημέριου κλήρου, έχουμε να πούμε τα εξής:

Ο διαχωρισμός των περιόδων, που προαναφέραμε, από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως σήμερα, έχει να επιδείξει έναν διαρκή προβληματικό διάλογο μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας σε ό,τι έχει σχέση με τη μισθοδοσία αρχιερέων και κληρικών, και μια σχέση οικονομική άρρηκτα συνδεδεμένη με τη σταδιακή μείωση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Έ-

---

[16] Πύλης Κων., «Οι μισθολογικές αποδοχές και η σύνταξη γήρατος του κλήρου», διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη 2020.

[17] Παπαγεωργίου Κ., «Συνταγματικό και Νομοθετικό status των θρησκευμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση», *Θεολογία*, τχ. 1, 1918, σ. 228.

χουμε, καταρχάς, μια σταθερή βάση διάκρισης της μοναστηριακής περιουσίας, η οποία συνδέεται με τη μισθοδοσία των αρχιερέων και τους λοιπούς εκκλησιαστικούς πόρους με τους οποίους συνδέεται η μισθοδοσία των εφημερίων.

Η σταδιακή μείωση όμως όλων αυτών των εκκλησιαστικών πόρων εξαιτίας της κρατικής παρεμβατικότητας οδήγησε την Πολιτεία στο να εγγυηθεί την υλοποίηση του δικαιώματος αυτονομίας και αυτοδιοίκησης της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, ως ειδικότερης έκφανσης του δικαιώματος θρησκευτικής ελευθερίας, με τη σταδιακή ανάληψη του συνολικού κόστους της μισθοδοσίας των θρησκευτικών λειτουργών της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος, σαν είδος «ανταλλάγματος».

Βασική επιδίωξη της Εκκλησίας αποτελούσε η εξομοίωση με το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων. Ωστόσο, σταθερά η Πολιτεία διατηρούσε τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε θρησκευτικούς λειτουργούς και δημοσίους υπαλλήλους. Μετά την εφαρμογή των Μνημονίων και την έντονη οικονομική κρίση, εφαρμόστηκε το Ενιαίο Μισθολόγιο του οποίου η εφαρμογή επεκτάθηκε και στους θρησκευτικούς λειτουργούς.

Γ. Συνταξιοδότηση εκκλησιαστικού κλήρου

Αφού ασχοληθήκαμε με τη μισθοδοσία του εκκλησιαστικού κλήρου, θα αναφέρουμε ελάχιστα για τη συνταξιοδότησή τους.

Αρχικά, τον κλάδο της σύνταξης είχε αναλάβει ως αρμόδιος φορέας το Ταμείο Ασφάλισης Κληρικών Ελλάδος (ΤΑΚΕ), αλλά με το άρθ. 21 **του Ν. 2084/1992** καταργήθηκε ο κλάδος σύνταξης αυτού του Ταμείου και οι κληρικοί εντάχθηκαν στον κλάδο σύνταξης του Δημοσίου έως και τις 31/12/2010. Από 1/1/2011, όλος ο δημόσιος τομέας εντάχθηκε στον κλάδο σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με τον Ν. 3865/2010. Πλέον από 1/1/2017, οι ιερείς, όπως και οι δημόσιοι υπάλληλοι, σύμφωνα με την παρ. 1α του άρθ. 4 του **Ν. 4387/2016,** για το σκέλος της κύριας σύνταξης υπάγονται στο συνταξιοδοτικό – ασφαλιστικό καθεστώς του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ).

Δ. Εκκλησιαστική Εκπαίδευση

Η Εκκλησιαστική Εκπαίδευση σκοπό έχει την ανάδειξη και κατάρτιση Κληρικών και Λαϊκών Στελεχών της Ορθόδοξης Εκκλησίας μας, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και χριστιανικού ήθους.

Επίσης, ένας ακόμη ορισμός που δίδεται είναι: **«Με τον όρο εκπαίδευση νοείται η εκπαίδευση που παρέχεται από το ελληνικό κράτος στο εκπαιδευτικό ίδρυμα που δημιουργεί, με σκοπό τη μόρφωση των υποψηφίων μελλοντικών ιερέων και την επιμόρφωση των εν ενεργεία ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν με επιτυχία στα πολύπλευρα καθήκοντά τους επ' ωφελεία της εκκλησίας και του έθνους»**.[18]

Ανατρέχοντας σε όλους τους παραπάνω νόμους που αναφέρονται στους εκκλησιαστικούς ναούς και τους εφημέριους, βλέπουμε να γίνεται μνεία για τα προσόντα που πρέπει να έχουν οι ιερείς για να ασκούν το λειτούργημά τους. Γίνεται μνεία για τα προσόντα αυτά, κι ένας από τους παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη είναι σε τι ενορία ασκούν το λειτούργημά τους. Εξαρτάται λοιπόν αν διορίζονται ιερείς σε μεγάλη ή μικρή ενορία, αν η ενορία βρίσκεται σε πόλη ή μικρή κωμόπολη ή χωριό και πόσες οικογένειες έχει η ενορία αυτή, για να έχουν και τα ανάλογα ουσιαστικά ή τυπικά, θα λέγαμε, προσόντα.

Βλέπουμε, λοιπόν, να γίνεται μνεία για πτυχίο της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου, για πτυχιούχους της Ριζαρείου Σχολής, για αποφοίτους Γυμνασίων και Διδασκαλείων, για απολυτήριο Γυμνασίου ή Ελληνικού Σχολείου, διδάσκαλοι, όσο παλαιότερα ανατρέχουμε, τόσο βλέπουμε να ισχύουν απολυτήρια τετραταξίων Γυμνασίων, Ημιγυμνασίων κ.λπ.

Συμπληρωματικά όμως και παράλληλα της τυπικής διαδικασίας διαπιστώνουμε ότι η εκκλησιαστική εκπαίδευση αποτελεί τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος από συστάσεως του νεοελληνικού κράτους. Ψήφισμα 410-3/2/1830, Β.Δ. 25/1/1843, Ν. ΤΞΖ 5/10/1856, εξαρχής μερίμνησαν για τη δημιουργία μορφωμένου κλήρου. Η εκκλησιαστική εκπαίδευση από τον 19ο αιώνα τέθηκε υπό την ευθύνη της πολιτικής – κρατικής εξουσίας με εξαίρεση το διάστημα 1971-1976 οπότε ανέλαβε η Εκκλησία.

Η εκκλησιαστική εκπαίδευση στη διάρκεια του χρόνου έλαβε ποικίλες μορφές που καθορίζονταν από τις εκάστοτε συνθήκες και παρακολουθούσε τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις.

Από το 2006 έως το 2013, η εκκλησιαστική εκπαίδευση περιλαμβάνει σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και δευτεροβάθμιες σχολές. Τα πρώτα αφορούν τα Εκκλησιαστικά Γυμνάσια και Λύκεια, καθώς και τα Ιερατικά Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, στις δευτεροβάθμιες σχολές περιλαμβάνονται τα Εκκλησιαστικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης, τα οποία έπαψαν να λειτουργούν το 2012-2013.

---

[18] Περσελής Εμ., *Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, εκδ. Γρηγόρη, 2000.

Τα Γενικά Εκκλησιαστικά Γυμνάσια και Λύκεια είναι δημόσια σχολεία που υπάγονται στο Υπουργείο Παιδείας (Διεύθυνση Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης). Είναι ισότιμα με τα υπόλοιπα γενικά σχολεία και λειτουργούν σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα του ΥΠΠΕΘ.

Διδάσκονται μαθήματα γενικής παιδείας (Θεωρητικής Κατεύθυνσης) και επιπλέον θεολογικά μαθήματα και Βυζαντινή Μουσική σε κάθε τάξη με σκοπό τη θεωρητική και πρακτική κατάρτιση των νέων που ενδιαφέρονται να στελεχώσουν την Εκκλησία. Λειτουργούν τμήματα Πρόσθετης Διδακτικής Στήριξης, εργαστήρια φυσικών επιστημών και ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Οι μαθητές συμμετέχουν στις Πανελλαδικές Εξετάσεις, ενώ έχουν και τη δυνατότητα πρόσβασης με ειδικό ποσοστό στις Ανώτατες Εκκλησιαστικές Ακαδημίες.

Χορηγούνται υποτροφίες στους αριστούχους μαθητές από την Ιερά Σύνοδο.

Στα περισσότερα Εκκλησιαστικά Σχολεία λειτουργούν οικοτροφεία για τη δωρεάν διαμονή και σίτιση των μαθητών, παρεκκλήσια για την τέλεση των Ιερών Ακολουθιών και σύγχρονες αθλητικές εγκαταστάσεις.[19]

Η εκπαιδευτική πολιτική στην εκκλησιαστική εκπαίδευση από το 2006 έως το 2014 ασκείται από το ελληνικό κράτος μέσω του αρμόδιου υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο ρόλος της Εκκλησίας σε αυτό το διάστημα είναι άλλοτε ουσιαστικός στη λήψη αποφάσεων και άλλοτε γνωμοδοτικός, και υλοποιείται με την έκδοση και εφαρμογή διαταγμάτων, νόμων, υπουργικών αποφάσεων και εγκυκλίων.

Σύντομη παρουσίαση των κατά καιρούς εκκλησιαστικών σχολών

1. Ριζάρειος εκκλησιαστική σχολή

Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα εν ενεργεία εθνικά κληροδοτήματα της χώρας που ιδρύθηκε το 1846. Από τη Ριζάρειο αποφοίτησαν 2 πρωθυπουργοί, 1 αρχιεπίσκοπος, 53 μητροπολίτες, 7 υπουργοί, 4 πρόεδροι της Ακαδημίας Αθηνών, δεκάδες πανεπιστημιακοί καθηγητές και πάνω από 300 κληρικοί.[20]

---

[19] Ecclesia.gr, Επίσημος ιστότοπος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Συνοδική επιτροπή επί της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης του εφημέριου κλήρου.

[20] Κονιδάρης Γ., *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, εν Αθήναις, 1969, σ. 40-41, 58-59.

Οι αδελφοί Μάνθος και Γεώργιος Ριζάρης, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν οικονομικά στη Ρωσία και στις παραδουνάβιες περιοχές, σύστησαν το εν λόγω εθνικό κληροδότημα. Δεν πρόλαβαν να δουν υλοποιημένο το όραμά τους, αφού ο τελευταίος αδελφός πέθανε το 1841, αλλά είχαν θέσει τις βάσεις για τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, είχαν αγοράσει σημαντικά ακίνητα για την εγκατάστασή της και με διαθήκη τους είχαν καθορίσει τον τρόπο λειτουργίας της.

Σήμερα λειτουργεί ως Γενικό Εκκλησιαστικό Λύκειο, οικοτροφείο, Ιερός Ναός και Βιβλιοθήκη.

2. Σχολικά Οικοτροφεία

Η εκκλησιαστική εκπαίδευση υπαγόταν εξαρχής στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Παιδείας, πλην της περιόδου 1971-1976 που με το Ν.Δ. 876-17/5/1971 υπήχθη στην Εκκλησία. Λόγω αδυναμίας όμως της Εκκλησίας να ανταπεξέλθει στο κόστος για τη λειτουργία και οργάνωση της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, με τον Ν. 476-18/11/1976, η λειτουργία και οργάνωση επανήλθε στο Κράτος και από αυτό ασκείται μέχρι σήμερα. Με τον νόμο αυτόν και με επόμενα νομοθετήματα, ρυθμίζονται οι θέσεις και τα καθήκοντα των υπευθύνων για τη λειτουργία των σχολικών οικοτροφείων.

Σκοπός των οικοτροφείων αυτών είναι η προετοιμασία των υποψήφιων κληρικών.

3. Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης

Με τον Ν. 3432/2006, «Δομή και λειτουργία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», άρθρο 26, «ιδρύεται ΝΠΙΔ, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με την επωνυμία Εστία Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης, και έδρα την Αθήνα». Τελεί υπό την ευθύνη της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος και έχει σκοπό τη μέριμνα για σίτιση και διαμονή των φοιτητών και μαθητών σχολικών μονάδων της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης.

Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, η Εστία οργανώνει και λειτουργεί φοιτητικές η μαθητικές εστίες στις πόλεις όπου λειτουργούν μονάδες εκκλησιαστικής εκπαίδευσης.

Η κάλυψη των δαπανών γίνεται: α) από το Υπουργείο Παιδείας, με επιχορήγηση από τον τακτικό προϋπολογισμό του και β) από την Εκκλησία με επιχορήγηση από τον προϋπολογισμό της.

Με την ψήφιση του νόμου αυτού, η λειτουργία των οικοτροφείων μετατίθεται στην Εστία της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης και παύουν να λειτουργούν τα οικοτροφεία.

4. Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου

Αξιοσημείωτο είναι ότι η Θεολογική Σχολή είναι μία από τις 4 σχολές, η πρώτη κατά σειρά, που περιελάμβανε από την ίδρυσή του το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ
ΠΩΣ ΑΠΟΚΤΗΘΗΚΕ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

Με την αναγνώριση των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων, γρήγορα διαμορφώθηκε η γνώμη ότι θα πρέπει οι εκκλησίες να διαθέτουν συλλογική ιδιοκτησία για την κάλυψη λειτουργικών αναγκών τους. Αυτό διαμόρφωσε και θεμελίωσε την αντίληψη περί ιερών κτημάτων και πραγμάτων **«ώστε μη αμάρτυρον είναι την οικονομίαν της εκκλησίας, και εκ τούτου σκορπίζεσθαι τα της εκκλησίας πράγματα, και λοιδορίαν τη ιερωσύνη προστρίβεσθαι»**.

Όταν μιλάμε για εκκλησιαστική περιουσία, εννοούμε το σύνολο της περιουσίας των εκκλησιαστικών νομικών προσώπων, δηλαδή 96 Μητροπόλεις της Ελλάδας, περίπου 500 μοναστήρια και 9.000 περίπου ενοριακούς ναούς. Όλα αυτά σύμφωνα με τον «Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος» είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και, με την ιδιότητά τους αυτήν από τον νόμο, συγκροτούνται και διοικούνται όπως οι Νόμοι του Κράτους ορίζουν, επομένως το ίδιο ισχύει και για την εκκλησιαστική περιουσία.

Αναφερόμενοι στην εκκλησιαστική περιουσία εννοούμε κυρίως τη μοναστηριακή (κινητή και κυρίως ακίνητη).

Η μοναστηριακή περιουσία επίσης διακρίνεται σε εκποιητέα και διατηρητέα. Η διοίκηση και διαχείριση της εκποιητέας ανατέθηκε στον ΟΔΕΠ, ενώ η διοίκηση και διαχείριση της διατηρητέας παραμένει στην κυριότητα, νομή και κατοχή των Μονών.

Σε ό,τι αφορά την απόκτηση της εκκλησιαστικής περιουσίας στην Ελλάδα, οι τρόποι απόκτησής της είναι:

1. Η χρησικτησία. Πάγια πρακτική αναγνώριση κυριότητας είναι η χρησικτησία και στη συγκεκριμένη περίπτωση της Εκκλησίας αφορά την καλλιέργεια και τη χρήση κτημάτων, για πάνω από 40 χρόνια. Για τους ιδιώτες το διάστημα αυτό ήταν μικρότερο.

2. Σε απομακρυσμένα μέρη οι μοναχοί καλλιεργούσαν τις γύρω περιοχές ή τις χρησιμοποιούσαν για βοσκή οικόσιτων ζώων για να εξασφαλίζουν τα προς το ζην. Με τον τρόπο αυτόν, οι περιοχές αυτές κατοχυρώθηκαν κατά τους βυζαντινούς χρόνους, διατηρήθηκαν κατά την οθωμανική περίοδο και, επιπλέον, αναγνωρίστηκαν από το ελληνικό κράτος.

Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για το Βυζάντιο, όπου άνθισε ο μοναχισμός και λόγω της σχέσης Εκκλησίας και Πολιτείας, ευνοήθηκε η απόκτηση μοναστηριακής περιουσίας, κυρίως από δωρεές αυτοκρατόρων, στρατηγών

κ.λπ., οι οποίοι, σε αρκετές περιπτώσεις, αφού παραιτήθηκαν από τα ανώτατα αξιώματά τους, έγιναν και ηγούμενοι μοναστηριών.

Η περιουσία αυτή αυξήθηκε στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, 15ος – 19ος αιώνας, λόγω των προνομίων που δόθηκαν από τον Μωάμεθ τον Κατακτητή στον Πατριάρχη. Χαρακτηριστικά ο Γεώργιος Φραντζής στο *Χρονικό Μέγα*, 3, 11, αναφέρει ότι ο Πατριάρχης ήταν **«ἀναίτητος καί ἀφορολόγητος καί ἀδιάσειστος ἀπό παντός ἐναντίου, καί τέλους καί δόσεως, [...] αὐτός τε καί οἱ μετ' αὐτόν Πατριάρχαι [...], ὁμοίως καί πάντες οἱ 12 ὑποτεταγμένοι αὐτῷ Ἀρχιερεῖς»**.

Τέλος, ακόμα και σουλτάνοι και Οθωμανοί αξιωματούχοι παραχωρούσαν μεγάλες εκτάσεις σε διάφορα μοναστήρια, όπως επίσης και πολλοί άτεκνοι χριστιανοί άφηναν τα κτήματά τους σε ναούς ή μονές με τον όρο να μνημονεύεται το όνομά τους **«εἰς τόν αἰῶνα»**.

3. Επίσης, έχουμε την εργασία μοναχών και δωρεές ακινήτων και χρημάτων. Οι μοναχοί, εκτός από την καλλιέργεια της γης, κατασκεύαζαν διάφορα αντικείμενα και εργόχειρα, τα οποία πουλούσαν για τη συντήρηση των μοναστηριών. Στην ιδιοκτησία τους επίσης περιέρχονταν δωρεές ακινήτων και χρημάτων και με δική τους ευθύνη τα μοναστήρια συντηρούσαν σχολεία, δημιουργούσαν βιβλιοθήκες και έκαναν φύλαξη κειμηλίων μεγάλης αξίας.

4. Πηγή, επίσης, απόκτησης της μοναστηριακής περιουσίας ήταν η προσωπική περιουσία των μοναχών, την οποία μετά την κουρά τους διαθέτουν στο μοναστήρι. Το ίδιο γίνεται και με την περιουσία μοναχών που έχουν εγκατασταθεί σε μοναστήρια της επιλογής τους.[21]

Τέλος, τόσο τα μοναστήρια όσο και οι κατά τόπους εκκλησιαστικοί ναοί αποκτούν περιουσία την οποία οι υπόδουλοι Έλληνες την περίοδο της Τουρκοκρατίας αφιέρωναν, ηθελημένα, προς φύλαξη και οι οθωμανικές αρχές τα αναγνώριζαν ως **βακούφια**, δηλαδή κοινωφελή ιδρύματα.

Μόνο τυχαίο, λοιπόν, δεν ήταν το γεγονός ότι η Εκκλησία, και κυρίως τα πολλά μοναστήρια που υπήρχαν στον ελλαδικό χώρο, μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους (1828), κατείχε νόμιμα το 25% περίπου της γης.[22]

Αποτυχία αυτοχρηματοδότησης της Εκκλησίας

Οι αιτίες που η ελληνική Εκκλησία δεν κατάφερε να αυτοχρηματοδοτείται, παρά τη μεγάλη περιουσία της, είναι διάφορες:

---

[21] Λέκκος Ευάγγελος, άρθρο στο περιοδικό *Εποπτεία Αθήνας, Ορθόδοξος Κόσμος*.

[22] Πρακτικά της Ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρία 2/4/1987, σ. 5076.

Α. Αύξηση του πληθυσμού στην Ελλάδα, επομένως και του αριθμού των κληρικών.

Β. Λόγω των πολεοδομικών και δασικών διατάξεων δεν έγινε αξιοποίηση της κινητής και ακίνητης περιουσίας της.

Γ. Αντιδικίες του Δημοσίου με ιδιώτες για το ιδιοκτησιακό καθεστώς ακινήτων, έλλειψη κτηματολογίου και κτηματογράφησης.

Δ. Δύσκολες οικονομικές συνθήκες που κατά καιρούς βιώνει η Ελλάδα.

Ε. Η κακή και πρόχειρη νομοθετική αντιμετώπιση της Πολιτείας για τη μισθοδοσία των κληρικών με τη σύσταση ταμείων, οργανισμών κ.λπ., τα οποία απέτυχαν.

Στ. Ελάχιστη καταβολή αποζημιώσεων στις απαλλοτριώσεις από την Πολιτεία.

Ζ. Κακή έως παθητική αντιμετώπιση της Εκκλησίας για τη διαχείριση της περιουσίας της.

Ας αναφέρουμε συγκεκριμένες περιπτώσεις:

Α. Νόμοι 1833 και 1834. Έχουμε κατάργηση 416 ανδρικών και γυναικείων μονών, και δήμευση της κινητής και ακίνητης περιουσίας της Εκκλησίας.

Β. Αναγκαστική απαλλοτρίωση του 1836. Με το Βασιλικό Διάταγμα της 20/5-1/6/1836 «περί εκκλησιαστικών κτημάτων» έγινε αναγκαστική απαλλοτρίωση (χωρίς καταβολή αντιτίμου) και άλλων τεράστιων σε έκταση κτημάτων και των σε λειτουργία Μονών, δήθεν **«χάριν θεαρέστων έργων και προς οικοδομήν ιερών και αγαθοεργών καταστημάτων»**[23]. Στην περιουσία που απέμεινε επιβλήθηκε βαρύτατη έμμεση φορολογία που, όταν αυτή δεν ήταν δυνατόν να καταβληθεί, οδηγούσε σε δημόσιους πλειστηριασμούς.

Γ. Από το 1917 μέχρι το 1930 απαλλοτριώθηκαν εκκλησιαστικές εκτάσεις αξίας άνω του 1.000.000.000 προπολεμικών δραχμών για την αποκατάσταση την προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ήταν αναγκαστικές απαλλοτριώσεις μοναστηριακών κτημάτων, άλλοτε για την αποκατάσταση προσφύγων ή ακτημόνων και άλλοτε για λόγους **«προφανούς ανάγκης και δημοσίας υγείας»**, που επιβλήθηκαν με τους Ν. 1072/1917 και 2050/1920, γνωστός ως «Αγροτικός Νόμος». Το κράτος κατέβαλε στο τότε Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο, που είχε ιδρυθεί από το ίδιο για τη συντήρηση του κλήρου, μόνο 40.000.000 δρχ. Τα υπόλοιπα 960.000.000 δρχ. οφείλονται ακόμη. (Το με αριθ. 976-780-18/4/1947 έγγραφο του ΟΔΕΠ

[23] Βλ. Ράλλης, 1903, σ. 28-30, 51-52.

προς τη Γενική Διεύθυνση Δημόσιου Λογιστικού του Υπουργείου Οικονομικών).

Δ. Με τον Νόμο 4684/1931, ΦΕΚ Α/150/1931, το Κράτος επέβαλε ουσιαστικά την εκποίηση («ρευστοποίηση») ενός ακόμα μεγάλου τμήματος της εκκλησιαστικής περιουσίας, παρά τις αντιρρήσεις της Εκκλησίας. Το τίμημα από τη ρευστοποίηση επενδύθηκε σε **«εθνικά χρεώγραφα και χρηματόγραφα»**, αλλά η αξία τους εξανεμίστηκε, σχεδόν στο σύνολό της, όταν η εθνική μας οικονομία καταποντίστηκε στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, την Κατοχή και τον Εμφύλιο, που ακολούθησαν.

Ε. Η κυβέρνηση Μεταξά με Α.Ν. διέγραψε τις οφειλές αγροτών από την αγορά μοναστηριακών κτημάτων.

Στ. Με το Ν.Δ. 327/1947 επιβλήθηκε αναγκαστική εκμίσθωση από τον ΟΔΕΠ γαιών υπέρ ακτημόνων και γεωργών. Συνέπεια του Νόμου αυτού ήταν η

Ζ. **Η σύμβαση του 1952**. Το 1952 υπεγράφη η «Σύμβαση περί εξαγοράς υπό του Δημοσίου κτημάτων της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ελλάδος προς αποκατάστασιν ακτημόνων καλλιεργητών και ακτημόνων γεωργικών κτηνοτρόφων», που κυρώθηκε με το Β.Δ. της 26/9-8/10/1952 (ΦΕΚ 299 Α). Με αυτήν, η Εκκλησία υποχρεώθηκε να παραχωρήσει στο Κράτος τα 4/5 (80%) της καλλιεργούμενης ή καλλιεργήσιμης αγροτικής περιουσίας της και τα 2/3 των βοσκοτόπων. Στην ίδια σύμβαση καθιερώθηκε και η «μισθοδοσία» των κληρικών από τον Κρατικό Προϋπολογισμό –του δε Αρχιεπισκόπου και των Μητροπολιτών από το έτος 1980– ως υποχρέωση του Κράτους έναντι των μεγάλων παραχωρήσεων γης στις οποίες είχε προβεί η Εκκλησία της Ελλάδος κατά τη δεκαετία 1922-32.

Τα επόμενα χρόνια, το θέμα της εκκλησιαστικής περιουσίας δεν απασχόλησε τους θεσμούς, λόγω της πολιτικής αστάθειας (1967-1974) και το θέμα επανέρχεται από το 1975 όταν αρχίζουν να ασκούνται πιέσεις και να γίνονται συζητήσεις για τον χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους. Καταρτίζονται σχέδια παραχώρησης στο Κράτος της Εκκλησιαστικής περιουσίας (από τις κυβερνήσεις Γ. Ράλλη, Ι. Βαρβιτσιώτη, Α. Κακλαμάνη), τα οποία όμως ναυαγούν.

Η. Το 1986 έχουμε ένα νέο νομοσχέδιο, αυτό του Α. Τρίτση, για ρύθμιση θεμάτων μοναστηριακής περιουσίας, διάρκειας 100 χρόνων, για ανάπτυξη της εκκλησιαστικής περιουσίας και αξιοποίησής της από αγροτικούς συνεταιρισμούς, που θα απέδιδαν το 10% στην Εκκλησία και το 5% στο Κράτος. Το νομοσχέδιο αυτό είναι ο γνωστός Ν. 1700/1987, ΦΕΚ 61, τ. Α, 6/5/1987. Με το άρθρο 3 του Νόμου αυτού, ουσιαστικά μεταβιβαζόταν όλη η μοναστηριακή περιουσία στο Κράτος. Επιπλέον, έγινε απόπειρα αλ-

λαγής των κανόνων διαχείρισης και διοίκησης του ΟΔΕΠ. Στον ΟΔΕΠ, λοιπόν, θα περιέρχεται αυτοδίκαια η αποκλειστική διοίκηση, διαχείριση και εκπροσώπηση ολόκληρης της ακίνητης και κινητής περιουσίας των ιερών μονών και μέσα σε αποκλειστική προθεσμία 6 μηνών ο ΟΔΕΠ να μεταβιβάσει προς το Ελληνικό Δημόσιο την κυριότητα της περιουσίας αυτής. Κάποιες Μονές προσέφυγαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για παραβίαση άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης της Ρώμης και δικαιώθηκαν με την απόφαση 10-1993-405-483-484-9/12/1994.
Η απόφαση αυτή:

- Διαπίστωσε ότι ο Νόμος 1700/1987, ΦΕΚ 61/Α, 6/5/1987 παραβίασε θεμελιώδη δικαιώματα των Ιερών Μονών για τα περιουσιακά τους δικαιώματα.
- Ανέτρεψε τη μέχρι τότε υπέρ του Κράτους νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων κι επέβαλε σε αυτά πλήρη συμμόρφωση προς τη Σύμβαση της Ρώμης.
- Διακήρυξε ότι οι Μονές δεν είναι κρατικοί οργανισμοί, ακόμη κι αν χαρακτηρίζονται νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου.
- Διασαφήνισε ότι οι Μονές μπορούν να επικαλούνται κάθε τρόπο κτήσεως της κυριότητας της περιουσίας τους, ακόμη και με χρησικτησία, αφενός διότι **«δέν ὑπάρχει κτηματολόγιο στήν Ἑλλάδα»**, και αφετέρου διότι ήταν αδύνατη η μεταγραφή τίτλων προ του 1856 και η μεταγραφή κληροδοσιών και κληρονομιών προ του 1846. Και, τέλος,
- Επέλυσε την αμφισβήτηση υπέρ των Ιερών Μονών, του θέματος των «διακατεχομένων» (κτημάτων χωρίς νόμιμους τίτλους), τα οποία νέμεται η Εκκλησία με το τεκμήριο της τακτικής ή έκτακτης χρησικτησίας.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε την Πράξη Συγκρότησης του Συμβουλίου του ΟΕΠΔ (απόφαση 5057/1987) και ο Νόμος 1700 δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Θ. Ακολουθεί ο Ν. 1811/1988.

Η. Με τον Ν. 1811/1988 έχουμε σύμβαση παραχώρησης στο Δημόσιο δασικής και χορτολειβαδικής περιουσίας των Ιερών Μονών (Νόμος ο οποίος δεν ισχύει και δεν έχει εφαρμοστεί ποτέ).

Μόνο τυχαίο λοιπόν δεν ήταν το γεγονός ότι η Εκκλησία, και κυρίως τα Μοναστήρια, μετά την απελευθέρωση και ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, κι ενώ κατείχε νόμιμα το 25% περίπου της γης, ύστερα από κρατικές πιέσεις, μεθοδεύσεις, απαλλοτριώσεις και αρπαγές τής αφαιρέθηκε η τεράστια αυτή περιουσία, που της ανήκε κατά κυριότητα, νομή και κατοχή.

Και, τέλος, το συμπέρασμα που εξάγουμε είναι ότι αποτέλεσμα της ασυνεννοησίας μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας είναι το γεγονός ότι μεγάλο τμήμα της εκκλησιαστικής περιουσίας παραμένει ανεκμετάλλευτο.

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Θα προσπαθήσω να συνοψίσω όλα τα παραπάνω, χωρίς επιπλέον αναφορά σε νόμους, αποφάσεις, διατάγματα ή νομοθετήματα. Θα καταλήξω, εν τέλει, να παραθέσω τι ακριβώς ισχύει σήμερα στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο για τα θέματα που έχω αναπτύξει και για τα οποία αποδεικνύεται ότι εξαρχής ο πυρήνας είναι ο ίδιος, απλώς με τον εκάστοτε μετέπειτα νόμο υπάρχει διόρθωση, συμπλήρωση ή διαγραφή περιπτώσεων που δεν απέδωσαν.

Τέλος, θα αναφερθώ και στα θέματα που την τελευταία εικοσαετία αντιμετωπίστηκαν με νόμους κι έλυσαν εκκρεμότητες παρελθόντων χρόνων.

Η Εκκλησία της Ελλάδος λειτουργεί βάσει:

1. Του Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας (Ν. 590/1977), ο οποίος περιέχει το σύνολο των διατάξεων και νόμων της Πολιτείας, βάσει των οποίων οφείλει να πορεύεται, να σέβεται και να τηρεί η Εκκλησία.
2. Του Κανονισμού της Εκκλησίας (8/1979), ο οποίος περιλαμβάνει τις διοικητικές και πνευματικές αποφάσεις μιας τοπικής εκκλησίας που ρυθμίζουν θέματα πάγια ή τρέχοντα, νομιμότητας και δικαίου της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος:

1. Η Εκκλησία της Ελλάδος είναι αυτοκέφαλος και αυτοδιοικείται μέσω των Μητροπολιτών της.
2. Μητροπόλεις, Ενορίες, Μονές, ΟΔΕΠ και ΤΑΚΕ είναι ΝΠΔΔ.
3. Ανωτάτη Εκκλησιαστική Αρχή είναι η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, η οποία αποφαίνεται για κάθε θέμα που αφορά την Εκκλησία, και διαρκές διοικητικό όργανο είναι η Διαρκής Ιερά Σύνοδος.
4. Η Ενορία, η οποία είναι και η βασική μονάδα οργάνωσης της Εκκλησίας, ιδρύεται με Π.Δ. μετά από πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με σύμφωνη γνώμη του Μητροπολιτικού Συμβουλίου και γνωμοδότηση του οικείου Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου.
5. Γίνεται μνεία για τις Ιερές Μονές, και για την οργάνωση και διοίκηση των Μονών αυτών αρμόδιο ορίζεται το Ηγουμενοσυμβούλιο.

6. Προβλέπεται η ίδρυση επιμορφωτικών Σχολών και Φροντιστηρίων για την εκπαίδευση του κλήρου.

7. Οι πόροι της Εκκλησίας προέρχονται από τις προσόδους της περιουσία της, από εκούσιες εισφορές των μελών της και από τις κρατικές επιχορηγήσεις.

8. Ο ΟΔΕΠ (Οργανισμός Διαχείρισης Εκκλησιαστικής Περιουσίας) διοικεί και διαχειρίζεται την εκποιητέα μοσταηριακή περιουσία.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό της Εκκλησίας της Ελλάδος:

1. Έχουμε τη διάκριση των ναών σε ενοριακούς, ΝΠΔΔ (περιλαμβανομένων των παρεκκλησίων και εξωκκλησίων), σε προσκυνηματικούς, σε ιδιόκτητους και σε ναούς Κοιμητηρίων.

2. Βασική μονάδα οργάνωσης είναι η ενορία.

3. Οι πόροι των Ιερών Ναών προέρχονται από κηροπωλησία, εκφορά δίσκων, εράνους, δωρεές, κληρονομιές και κληροδοσίες. Υπάρχει πρόβλεψη για τον τρόπο διάθεσης των παραπάνω πόρων.

4. Ενδιαφέρον έχει το άρθρο 13 του Κανονισμού, το οποίο αφορά τους ιδιόκτητους και προσκυνηματικούς Ναούς.

5. **«1) Ιδιόκτητοι Ι. Ναοί ανεγείρονται κατόπιν αδείας του οικείου Μητροπολίτου επί τη βάσει αρχιτεκτονικών σχεδίων κατά τα περί ανεγέρσεως Ενοριακών ναών ισχύοντα και λειτουργούσιν επίσης κατόπιν ομοίας αδείας.**

Οι ιδιόκτητοι ναοί παραμένουσιν εις την ιδιοκτησίαν και διαχείρισιν του ιδιοκτήτου, εφ' όσον προορίζονται υπ' αυτού προς εξυπηρέτησιν των θρησκευτικών αναγκών αυτού μόνου και της οικογενείας του. Κλείονται εντολή του οικείου Μητροπολίτου διά της Αστυνομικής αρχής ή απαλλοτριούνται υπέρ του πλησιεστέρου Ενοριακού ή Προσκυνηματικού Ι. Ναού αναγκαστικώς κατά τας εκάστοτε ισχύουσας περί απαλλοτριώσεως διατάξεις:

α) αν ανηγέρθησαν ή λειτουργούν άνευ αιτήσεως και χορηγήσεως της σχετικής αδείας υπό του Μητροπολίτου κατά τα υπό της παρ. 1 του παρόντος άρθρου οριζόμενα,

β) εάν τεθώσιν εις δημοσίαν λατρείαν, και

γ) εάν παύσωσιν εξυπηρετούντες τον προορισμόν των.

Δεν θεωρείται απόδοσις εις δημόσιαν λατρείαν η κατά πανήγυριν του Ναού προσέλευσις και άλλων πιστών. Αι κατά την ημέραν ταύτην εισπράξεις αυτού, διενεργούμεναι υπό αντιπροσώπου του Μητροπολίτου και του ιδιοκτήτου, κατατίθενται είς την Εθνικήν Τράπεζαν επ' ονόματι του Ι. Ναού και εις κοινήν διαταγήν Μητροπολίτου και ιδιοκτήτου

και διατίθενται υπό τον έλεγχον του οικείου Μητροπολίτου υπέρ της συντηρήσεως του Ναού τούτου, τα δε περισσεύματα διά τας ανάγκας των ευαγών Ιδρυμάτων της Ιεράς Μητροπόλεως.

Εις περίπτωσιν απροθυμίας των ιδιοκτητών προς ανάληψιν των περισσευμάτων, δύναται η ΔΙΣ, προτάσει του οικείου Μητροπολίτου, να εξουσιοδοτή τούτον προς ανάληψιν και διάθεσιν κατά τα προβλεπόμενα.

Άπαντα Παρεκκλήσια και Εξωκκλήσια, τα τελούντα μέχρι της εκδόσεως του παρόντος Κανονισμού υπό την διοίκησιν και διαχείρισιν του ΤΑΚΕ, παραμένουσιν εις αυτό, πάντα δε τα λοιπά υφιστάμενα ή ιδρυθησόμενα υπάγονται ως προς την διοίκησιν και διαχείρισιν εις τον Ενοριακόν ναόν, εντός των ορίων του οποίου κείνται ταύτα, ανεξαρτήτως ύψους ακαθαρίστων εσόδων».

6. Ο Κανονισμός ασχολείται επίσης με τους Ιερούς ναούς των Κοιμητηρίων:

α. Η διοίκηση και διαχείριση των Ενοριακών Ναών που βρίσκονται εντός Κοιμητηρίων ασκείται από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο.

β. Η διοίκηση και διαχείριση των Ιερών Ναών Κοιμητηρίων που ανήκουν σε Δήμους τελείται από την Κοσμητεία του Ναού (ο εφημέριος και 4 λαϊκοί).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σε προσωπικό επίπεδο, η έρευνα αυτή σαφώς και δεν μ’ έκανε σοφότερη σε ό,τι έχει σχέση με το Εκκλησιαστικό Δίκαιο, αλλά υπήρξε μια πρωτότυπη αναζήτηση σε άγνωστα για μένα μονοπάτια, τα οποία όμως είχαν ενδιαφέρον, μου έγιναν γνωστά και μου δημιούργησαν έντονο προβληματισμό.

Μπορώ να πω ότι ήταν ένα μάθημα ζωής, μια διδαχή, μια θετική προσέγγιση σε ό,τι η νιότη μας είχε άρνηση να ασχοληθεί ή να συζητήσει και, επιπλέον, η στάση μας ήταν και επικριτική και αποστομωτική σε οποιαδήποτε προσέγγιση του θέματος αυτού. Δεν είναι η νομοθεσία αυτή καθ’ εαυτήν που σε κάνει να επικεντρώσεις την προσοχή σου σ’ ένα θέμα, αλλά το ίδιο το θέμα που, από την ανασυγκρότηση του ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα, παλεύει να σταθεί, να βελτιωθεί, να γίνει αποδεκτό και, παράλληλα, να γίνει γνωστό.

Εκφράζουμε γνώμη, τις περισσότερες φορές αρνητική, για θέματα που δεν γνωρίζουμε, όπως η εκκλησιαστική περιουσία, πώς αποκτήθηκε και γιατί χάθηκε, ο μισθός του κλήρου, η εκπαίδευση των ιερέων, η περιουσία των μοναστηριών, η ενορία, και στην ουσία δεν γνωρίζουμε τίπο-

τα. δεν υποστηρίζω ότι η προσέγγιση πρέπει να είναι πάντα θετική, κάλλιστα μπορεί να είναι και αρνητική, το θέμα όμως είναι η γνώση και όχι μόνο η απόρριψη, η αιτιολογία και όχι η δικαιολογία.

Με αυτό το σκεπτικό, δικαιώνω τον εαυτό μου που ασχολήθηκε με το θέμα αυτό. Ίσως να είναι και το ώριμο της ηλικίας που οδήγησε εκεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- Βαγιακάκος Δ., *Συμβολή εις την εκκλησιαστική ιστορία της Μάνης*, 1956.
- *Γαρζενίκος*, τχ. 2, Ελάτη 2020.
- Ecclesia.gr, Επίσημος ιστότοπος της εκκλησίας της Ελλάδος, Συνοδική Επιτροπή επί της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης του εφημερίου κλήρου.
- Κονιδάρης Γ., *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, εν Αθήναις, 1969.
- Κόντης Αθανάσιος, διδάκτωρ εκκλησιαστικού δικαίου, «Το νομικό καθεστώς των Ενοριών», *Κιβωτός της Ορθοδοξίας*, 26/2/2016.
- Λέκκος Ευάγγελος, άρθρο στο περιοδικό *Εποπτεία Αθήνας, Ορθόδοξος Κόσμος*.
- Παπαγεωργίου Κ., «Συνταγματικό και Νομοθετικό status των θρησκευμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση», *Θεολογία*, τχ. 1, 1918.
- Περσελής Εμ., *Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, εκδ. Γρηγόρη, 2000.
- Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων, Συνεδρία 2/4/1987.
- Πύλης Κων., «Οι μισθολογικές αποδοχές και η σύνταξη γήρατος του κλήρου», διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη 2020.
- Ράλλης Μ. Κων., *Το αναπαλλοτρίωτον της εκκλησιαστικής περιουσίας*, εκδ. Εστία, 1903.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΟΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ 1860 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1918 ΚΑΙ ΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

ΦΩΤΗΣ ΠΑΝΤ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν δεύτερο μέρος της εργασίας για την ιστορία του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο, θα ασχοληθούμε με την ιστορία του ναού στις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά την ανέγερσή του και μέχρι σήμερα. Κατά βάση όμως θα επικεντρωθούμε στις 2 επισκευές του ναού (η πρώτη κατά τη δεκαετία του 1880 και η δεύτερη το έτος 1905), τη μεταφορά του νεκροταφείου από το προαύλιο του ναού εκτός του οικισμού και την οικοδόμηση του σημερινού κωδωνοστασίου. Βασικές πηγές πληροφοριών μας αποτελούν:

α) το Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας και τα Βιβλιοδετημένα έγγραφα των Αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας (1843-1893), στον οποίο υπαγόταν ο Γαρζενίκος από το έτος 1837 μέχρι το 1914, οπότε, με τον Νόμο ΔΝΖ΄του 1912, καταργήθηκαν οι δήμοι,

β) το Αρχείο του Αρχιμανδρίτη και Σχολάρχη Παναγιώτη Παπαζαφειρόπουλου από τη Βυτίνα (1819-1908), το οποίο βρίσκεται στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας και

γ) το αταξινόμητο αρχειακό υλικό των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, φάκελος αριθ. 72/13 «Νυμφασίας 1914-1918».

Συμπληρωματικά, στοιχεία αντλούμε από τον αθηναϊκό Τύπο της εποχής (ανταποκρίσεις των εφημερίδων *Πρωΐα* και *Σκριπ*), το Αρχείο της Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, το φωτογραφικό υλικό από τις οικογένειες του χωριού και τις προφορικές μαρτυρίες των παλαιότερων.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ – ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΑΠΟ ΤΟ 1847 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1876

Είδαμε στην εργασία για τον ναό Αγίου Τρύφωνα Βυτίνας τα σχετικά με τη διοίκηση των αγαθοεργών καταστημάτων, μεταξύ τους και οι ναοί, τα οποία κατά τον 19ο αιώνα υπάγονταν στους δήμους. Επίσης, στο προηγούμενο, δεύτερο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης *Γαρζενίκος* και την εργασία για τον ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου, αναφερθήκαμε και στα Εκκλησιαστικά Συμβούλια που διορίστηκαν από το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας στα πρώτα χρόνια μετά την ανέγερση του ναού. Θα δούμε στο παρόν Δεύτερο Μέρος τα επόμενα Εκκλησιαστικά Συμβούλια, καθώς και τους προϋπολογισμούς που υπέβαλαν προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας από το έτος 1859 (πράξη αριθ. 135 της 28ης Ιανουαρίου 1859), οπότε έχουμε στη διάθεσή μας τους πρώτους εκκλησιαστικούς προϋπολογισμούς των ενοριών του Δήμου, μέχρι το 1893, έτος που φτάνει το διαθέσιμο αρχειακό υλικό των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας.[24] Οι προϋπολογισμοί συμπεριλαμβάνονταν στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου ως Παράρτημα στον ετήσιο δημοτικό προϋπολογισμό.

Το πρώτο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο στην ενορία του Γαρζενίκου διορίστηκε στις 30 Ιανουαρίου 1847 με την απόφαση αριθ. 60 του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, ύστερα από αναφορά των κατοίκων του Γαρζενίκου: **«[…] Διορίζει παμψηφεί επιτρόπους του ναού Γαρζενίκου τους ΚΚ. Θεόδωρον παπα χατζή ιερέα, Ευστάθιον Δημόπουλον και Διονύσιον Γιαννακόπουλον, οίτινες θέλουν ενεργεί την διαχείρισιν της εκκλησίας των τε εσόδων και εξόδων συμφώνως προς τας περί τούτου διατάξεις όντες υπόχρεοι να δίδουν κατ' έτος λογαριασμόν της διαχειρίσεώς των ενώπιον του Συμβουλίου δια τα περαιτέρω»**.

Στις 30 Ιουλίου 1854 (πράξη αριθ. Λθ΄), και εκτελώντας τη διαταγή αριθ. 3018 του Επάρχου Γόρτυνος, το Δημοτικό Συμβούλιο διορίζει **«εις την εκκλησίαν του χωρίου Γαρζενίκου τους κυρίους Νικόλαον Αγγελόπουλον, Κωνσταντίνον Γιαννακόπουλον και τον ιερέα χατζήν Θεόδωρον»**.

Με απόφαση στις 5 Φεβρουαρίου 1857 (πράξη αριθ. 89) διορίζονται, **«[...] εις τον Ναόν του χωρίου Γαρζενίκου οι Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος και Νικόλαος Αγγελόπουλος μετά του εφημερίου παπά-Γιάννη Αγγελόπουλου»**. Ο παπα-Γιάννης Αγγελόπουλος καταγόταν από το Πυργάκι και ήταν και εφημέριός του. Απουσιάζει ο παπα χατζή-Θεόδωρος Νέλος· το πιο

[24] Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας, *Βιβλιοδετημένα έγγραφα, Αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας*, τόμοι 21 (1841-1893).

πιθανό είναι ότι δεν βρισκόταν πλέον στη ζωή ή, κι αν ζούσε, δεν ήταν σε θέση να ασκήσει τα ιερατικά του καθήκοντα. Άλλωστε, το 1857 πρέπει να ήταν πάνω από 80 ετών.

Στις 15 Απριλίου 1859 (πράξη αριθ. 144), το Δημοτικό Συμβούλιο διορίζει, **«[...] εις τον Ιερόν Ναόν του χωρίου Γαρζενίκου τον Θωμάν Δημητρακόπουλον, τον Κωνσταντίνον Γιαννακόπουλον και τον ιερέα Ιωάννην Αγγελόπουλον»**. Ο Θωμάς Δημητρακόπουλος ήταν ο πρόγονος των μεταγενέστερων οικογενειών με το επώνυμο Θωμόπουλος.

Στις 12 Δεκεμβρίου 1859 (πράξη αριθ. 16) ακολουθεί και άλλη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, **«περί διορισμού εκκλησιαστικών επιτροπών των ιερών Ναών των χωρίων της περιφερείας του Δήμου μας, προς αντικατάστασιν των υπαρχόντων, των οποίων κατά τον Νόμον απαιτείται να γίνη η ανανέωσις ως παρελθόντος του έτους της υπηρεσίας των [...]»**. Διορίζει δε, **«[...] εις τον Ιερόν Ναόν του χωρίου Γαρζενίκου, τους Μήτρον Λίχαν ή Γιαννακόπουλον και Νικόλαον Αγγελόπουλον»**.

Στις 24 Μαΐου 1866 (πράξη αριθ. Γ΄) διορίζονται, **«[...] εις δε τον του Γαρζενίκου** [ναό]**"η Κοίμησις της Θεοτόκου" οι κ. Σταμάτης Βακαλόπουλος, Νικόλαος Αγγελόπουλος και Ν. Χατζή»**. Ο Σταμάτης Βακαλόπουλος ήταν γιος του προεστού του Γαρζενίκου επί Τουρκοκρατίας Αναγνώστη Μπακάλη, ο Νικόλαος Αγγελόπουλος, πρόγονος των σημερινών οικογενειών του Γαρζενίκου με το ίδιο επώνυμο, και ο Ν. Χατζής είναι, με σχετική βεβαιότητα, ο Νικόλαος Παπαχατζής, πρωτότοκος γιος του Προκόπη Παπαχατζή και εγγονός του παπα χατζή-Θεόδωρου Νέλου.

Όσον αφορά τώρα τους ενοριακούς προϋπολογισμούς, στον εκκλησιαστικό προϋπολογισμό που υποβλήθηκε προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο για το έτος 1860 περιλαμβάνεται και αυτός της ενορίας του Γαρζενίκου (πράξη αριθ. 5 της 22ας Νοεμβρίου 1859):

«Προϋπολογισμοί του 1860 των ενοριακών του Δήμου ναών
[...] του εν Γαρζενίκω ναού έσοδα

από δίσκους	**δρ. 25**
από κηρόν	**δρ. 20**
από δικαιώματα στεφανώματος	**δρ. 4**
από μικράς συνεισφοράς	**δρ. 50**
από δίσκους εις την πανήγυριν και κηρόν	**δρ. 150**
το όλον	**δρ. 249**

Έξοδα

δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 60**
δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 80**
δι' αγοράν λειβανίου	**δραχ. 10**

εις διόρθωσιν της εκκλησίας εν τη σκεπή	**δραχ. 15**
εις καθαριότητα αυτής	**δραχ.5**
εις κηρόν της πανυγήρεως	**δραχ. 50**
[Σύνολο]	**δραχ. 220**

Με τις πράξεις αριθ. 45 και 40 της 24ης Οκτωβρίου 1860 και 22ας Νοεμβρίου 1861 αντίστοιχα, ψηφίζονται από το Δημοτικό Συμβούλιο οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί των ετών 1861 και 1862:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων των ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας δια το 1861.

[...] Έσοδα του Ναού της Κοιμήσεως του Γαρζενίκου

από δίσκους	**δραχ. 80**
από κηρόν	**δραχ. 20**
από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 5**
από συνεισφοράς	**δραχ. 50**
από δίσκους εις την πανήγυριν	**δραχ. 80**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 235**
δι' αγορά ελαίου	**δραχ. 60**
δι' αγορά κηρού	**δραχ. 70**
δι' αγορά λιβανίου	**δραχ. 10**
δι' επισκευήν της εκκλησίας	**δραχ. 50**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 190»**

«Προϋπολογισμοί των ενορισκών ναών του έτους 1862
[...] του ιερού Ναού Γαρζενίκου φέροντα έσοδα δραχ. 65 και έξοδα δραχ. 70».

Από τους 3 παραπάνω προϋπολογισμούς, να σημειώσουμε τα έξοδα για επισκευή του ναού, που δεν είναι όμως τόσο υψηλά ώστε να μας προβληματίζουν, καθώς όπως θα δούμε, περίπου 15 χρόνια μετά, ο ναός θα χρειαστεί να επισκευαστεί εκ βάθρων.

Ο επόμενος προϋπολογισμός του ναού έρχεται το έτος 1866 (πράξις ΚΕ΄ της 25ης Σεπτεμβρίου 1866) για το έτος 1867:

«[...] Έσοδα του εν Γαρζενίκω Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου

από δίσκους	**δραχ. 80**
από κηρόν	**δραχ. 20**
από στεφανώματα	**δραχ. 50**
από συνεισφοράς της πανηγύρεως	**δραχ. 81**
το όλον εσόδων	**δραχ. 235**

Έξοδα

δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 60**
δι'αγοράν κηρού	**δραχ. 70**
δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 10**
δι' επισκευήν της εκκλησίας	**δραχ. 300**
το όλον εξόδων	**δραχ. 440**

το περιπλέον της δαπάνης θέλει οικονομηθεί από τα αποθεματικά κεφάλαια παρελθουσών χρήσεων».

Παρατηρούμε τώρα πως πάλι προβλέπεται δαπάνη για επισκευές στον ναό, αυτήν τη φορά όμως το ποσό είναι κάπως μεγάλο.

Με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 17 Μαΐου 1870 (πράξη αριθ. Δ΄) διορίζεται νέο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο:**«[...] εις δε τον εν Γαρζενίκω Ναόν της Κοιμήσεως της Θεοτόκου οι Νικόλαος Αγγελόπουλος και Κωνστ. Γιαννακόπουλος και ο εφημέριος Βασίλειος ιερεύς Ευσταθίου»**.

Να παρατηρήσουμε την παρουσία στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο ως εφημέριου του ιερέα Βασιλείου Ευσταθίου, προγόνου της σημερινής οικογένειας με το επώνυμο Παπαβασιλείου. Δεν γνωρίζουμε αν η μη συμμετοχή του στα προηγούμενα Εκκλησιαστικά Συμβούλια μετά τον θάνατο του παπα χατζη-Θεόδωρου Νέλου οφείλεται σε απουσία του από το χωριό ή σε άλλους λόγους.

Οι επόμενοι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί που διαθέτουμε είναι για τα έτη 1875 και 1876. Ο πρώτος εγκρίθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1874 (πράξη αριθ. Λα΄) και ο δεύτερος στις 21 Σεπτεμβρίου 1875 (πράξη αριθ. Νη΄):

«Έσοδα του εν Γαρζενίκω Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου

Από δίσκους	**δραχ. 50**
από κηρόν	**δραχ. 20**
από στεφανώματα	**δραχ. 5**
από συνεισφοράς	**δραχ. 210**
από ενός εκκλησιαστικού αγρού	**δραχ. 80**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 365**

Έξοδα

Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 10**
Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 60**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 10**
Δια την κατασκευήν του τεμπλέου	**δραχ. 1200**

το υπόλοιπον των εξόδων θέλει εισπραχθεί από συνεισφοράς των κατοίκων».

«Προϋπολογισμός 1876
[...] Όμοιος του εν Γαρζενίκω Ναού "η Κοιμήσις της Θεοτόκου"

Από Δίσκους	**δραχ 50**
από κηρόν	**δραχ 20**
από στεφανώματα	**δραχ. [...]**
από συνεισφοράς	**δραχ. 40**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 17[...]**
Έξοδα	
Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 60**
Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 60**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 140»**.

Ο προϋπολογισμός του 1875 μας πληροφορεί πως έχει προγραμματιστεί η κατασκευή τέμπλου στον ναό και ψηφίζεται δαπάνη 1.200 δραχμών για τον σκοπό αυτόν. Η πρόβλεψη ποσού δαπάνης μας φανερώνει, αν ανατρέξουμε και στο παράδειγμα της κατασκευής του τέμπλου στον Άγιο Τρύφωνα, ότι έχει προηγηθεί η σχετική, ας την πούμε, μελέτη και προϋπολογισμός. Το έργο όμως, θεωρούμε βέβαιο, δεν εκτελέστηκε. Περίπου 2,5 χρόνια μετά, το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας εγκρίνει πράξη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου για ανακαίνιση εκ βάθρων του ναού και το τέμπλο, το οποίο υπάρχει μέχρι σήμερα, θεωρούμε πως έχει αρχίσει να κατασκευάζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1880 ή τις αρχές της επόμενης.

Πρέπει, πριν προχωρήσουμε παρακάτω, να παραθέσουμε κάποιες διαπιστώσεις της Πολιτείας για την κατάσταση των ναών την εποχή εκείνη και τον βαθμό ευθύνης που είχανοι έχοντες τη διαχείριση εκκλησιαστικοί σύμβουλοι και δημοτικές αρχές. Είναι αποκαλυπτική μια εγκύκλιος του έτους 1857 του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών προς τους Νομάρχες του Κράτους:

Εγκύκλιος ΡΙΒ΄ **[**28 Αυγούστου 1857**]**

Το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών
Προς τους Νομάρχας του Κράτους

Πληροφορούμεθα, Κύριε Νομάρχα, ότι η κατάστασις ενοριακών τινων εκκλησιών είναι εις άκρον ελεεινή και όλως εις οίκον Θεού ανοικεία, καθ' όσον τινές μεν εξ αυτών στερούνται των αναγκαίων και εισί κατά πολύ ελλιπείς ως προς την εσωτερικήν διακόσμησιν και ευπρέπειαν, τινές δε εισί και ετοιμόρροποι· η κατάστασις δε αύτη αποδίδεται ουχί εις έλλειψιν πόρου, αλλ' εις ότι δεν γίνεται κατάλληλος χρήσις των συναγομένων χρημάτων των ενοριτών υπέρ των ιερών ναών και των εισοδημάτων των

κτημάτων των ενοριακών εκκλησιών. όσαι έχουσι τοιαύτα, και εις ότι αι Δημοτικαί Αρχαί δαπανώσι τα εισοδήματα εις άλλας δημοτικάς χρείας και ανάγκας.

Ταύτα πληροφορούμενοι μετά ου μικράς δυσαρεσκείας, σπεύδομεν και αύθις να επιστήσωμεν την ιδιαιτέραν προσοχήν σας επί του σπουδαίου τούτου των καθηκόντων σας, και σας προσκαλούμεν, Κ. Νομάρχα, να διατάξητε να γείνωσιν ακριβείς εξετάσεις περί της καταστάσεως των κατά τον νομόν σας ενοριακών εκκλησιών, και να επενεχθή ταχέως η δέουσα θεραπεία, φροντίζοντες, όπως τα εκκλησιαστικά συμβούλια και ιδίως οι των εκκλησιών Επίτροποι, 1) δώσωσι πάσαν προσοχήν και λάβωσι παν μέτρον προς βελτίωσιν των ενοριακών εκκλησιών κατά τα κτήρια αυτών και την εσωτερικήν διακόσμησιν και κατά πάντα τα λοιπά, όσα πρέπει εν αυταίς να υπάρχωσιν, ως δια την ιεράν υπηρεσίαν αναγκαία, και ίνα αποκλειστικώς εις τας ανάγκας των ιερών ναών μεταχειρίζωνται τα εκ των εις αυτούς ανηκόντων κτημάτων λαμβανόμενα εισοδήματα και τα παρά των ενοριτών προσφερόμενα χρήματα.

Επειδή δε η περιουσία των ενοριακών ναών, εκ των εισοδημάτων των οποίων πρέπει να γίνηται η πρέπουσα συντήρησις των κτιρίων αυτών και πάσα η εσωτερική διακόσμησις και φωταγωγία είναι, ως γνωστόν, κατά τον περί δήμων νόμον, περιουσία δημοτική (άρθρο 114), θέλετε επιστήση την προσοχήν σας επί της ακριβούς εφαρμογής και εκτελέσεως των διατάξεων του περί της διοικήσεως της περιουσίας των αγαθοεργών καταστημάτων Β. Διαταγματος από 1 Δεκεμβρίου 1836, αίτινες ισχύουσι κατά το 17 άρθρον αυτού και ως προς την διαχείρισιν της εν λόγω περιουσίας, φροντίζοντες, όπως και τα παρά των ενοριτών δια των δίσκων υπέρ των ιερών ναών συναγόμενα σημειώνται μετά των άλλων πόρον εις τον κατ' έτος, κατά το άρθρον 7ον του μνησθέντος Β. Διατάγματος, συντασσόμενον προϋπολογισμόν· διότι και ταύτα είναι μέρη της περιουσίας των ιερών ναών, εξ ων μάλιστα πολλοί δια μόνου τούτου του πόρου επαρκούσιν εις τα της συντηρήσεώς των έξοδα, μηδένα άλλον έχοντες.

Εγκρίνοντες δε κατ' έτος τους δημοτικούς προϋπολογισμούς, οφείλετε Κύριε Νομάρχα, να απαιτήτε να υπάρχη εις χωριστόν αυτού κεφάλαιον η εις τους ενοριακούς ναούς ανήκουσα περιουσία, κατά το ανωτέρω Β. Διάταγμα, και να μη συγχωρήτε ουδεμίαν χρήσιν αυτής αλλοτρίαν του προορισμού της.

Επί πάσι δε τούτοις περιοδεύοντες, ως κυριώτατον αντικείμενον οφείλετε να θεωρήτε την ευπρέπειαν των ιερών ναών και να ενεργήτε δραστηρίως παν ό,τι απαιτείται προς τον σκοπόν τούτον, έχοντες υπ' ό-

ψιν, ότι η περί ταύτα αμέλεια και αδιαφορία είναι παράβασις υψηλού ιερού καθήκοντος, και ότι η των ιερών ναών κατάστασις δεν μένει άνευ ενεργείας εις την θρησκευτικήν του λαού αγωγήν.

Ο Υπουργός Δ. Βούλγαρης».[25]

[25] Συλλογή των σπουδαιοτέρων εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων νόμων, Β. Διαταγμάτων, Υπουργικών εγγράφων, οδηγιών κτλ., Καταρτισθείσα και εκδοθείσα εντολή της Ιεράς Συνόδου, Υπό Δαμασκηνού Χριστοπούλου Αρχιμανδρίτου και Α΄ Γραμματέως της Ι. Συνόδου, Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Άγγελου Καναριώτου, 1877, σ. 230.

Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ (1877-1885)

Η πρώτη, και πιο σοβαρή, δομική επισκευή στον ναό πραγματοποιήθηκε κατά το έτος 1885. Τα στοιχεία που διαθέτουμε γι' αυτήν την επισκευή είναι ελάχιστα και προέρχονται αποκλειστικά από το Αρχείο των Πράξεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας. Η διαδικασία για την εκτέλεση του έργου ξεκινά αρκετά νωρίτερα, το έτος 1876, η αποπεράτωση, δε, όλων των απαραίτητων συμπληρωματικών εργασιών της εσωτερικής διακόσμησης κράτησε αρκετά χρόνια μετά την ολοκλήρωση των οικοδομικών εργασιών.

Οι διαδικασίες για την ανακαίνιση ξεκινούν με πράξη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας του Γαρζενίκου στις 8 Δεκεμβρίου 1876,με την οποία το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας ενημερώνεται ότι ο ναός είναι επικίνδυνος ακόμα και να καταρρεύσει, και χρειάζεται άμεσα να επισκευαστεί εκ βάθρων. Το Δημοτικό Συμβούλιο, ανταποκρινόμενο, αποφασίζει στις 2 Φεβρουαρίου του έτους 1877 να κινηθεί η τυπική διαδικασία για χορήγηση άδειας από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, και 5 μήνες μετά, με δεύτερη απόφασή του στις 7 Ιουλίου 1877, εγκρίνει επόμενη πράξη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου για εκποίηση εκκλησιαστικών κτημάτων προκειμένου να συγκεντρωθεί το απαιτούμενο ποσό της δαπάνης. Ας δούμε τις 2 αποφάσεις:

«Πράξις ΣΓ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον εκλεχθέντα Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου αυτής, έλαβε ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την από 8 Δεκεμβρίου π.ε. πράξιν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού η Γέννησις [Κοίμησις**] της Θεοτόκου, δι' ης εκθέτει ότι ο εκεί Ιερός Ναός κατέστη επικίνδυνος να καταρρεύση, και ότι προς επισκευήν αυτού απαιτούνται πλέον των τεσσάρων χιλιάδων Δραχμών ενώ το Εκκλησιαστικόν Ταμείον μόλις έχει διακοσίας, δια δε το υπόλοιπον ποσόν εξαιτείται ίνα διορισθή επιτροπή εκ των προκριτοτέρων κατοίκων Γαρζενίκου, ήτις θέλει ζητήση συνδρομάς των απανταχού του Κράτους Χριστιανών προς τον σκοπόν της εκ βάθρων ανακαινίσεως του Ναού.**

Το Δημοτικόν Συμβούλιον λαβόν υπ' όψιν του την προκειμένην Πράξιν δι' ης προτείνονται ως κατάλληλοι δια τον ανωτέρω σκοπόν οι Βασίλειος ιερεύς Ευσταθίου και Βασίλειος Κ. Γιαννακόπουλος κάτοικοι Γαρζενίκου και θεωρούν ότι ούτοι εισίν οι καταλληλότεροι προς τον σκοπόν αυτόν, εγκρίνει την προκειμένην πράξιν του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου

και αναθέτει τα περαιτέρω εις την φροντίδα του κ. Δημάρχου Νυμφασίας.

Εγένετο εν Βυτίνη την [2 Φεβρουαρίου 1877**]**

ο Πρόεδρος **τα μέλη**

Γιαννάκης Κοτζιόβελος **Γ. Κατζινόπουλος**
Κανέλλος Λιαρόπουλος
Ι. Θεοφιλόπουλος
Κωνσταντίνος Χατζη Ιωάννου
Ι. Ζαχαρόπουλος
Δημ. Ιω. Χλιβέρης
Γ. Παναγιωτόπουλος δια Δ. Χλιβέρη
Λ. Τριανταφύλλης
Γεώργιος Ζαχαρόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος»

«Πράξις ΣΙΣΤ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν και συνεδριάζον εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβε ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της από 14 Ιουνίου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου δια την επισκευήν του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού η Κοίμησις της Θεοτόκου προτείνοντες δια την εξεύρεσιν πόρων δια την επισκευήν του Ναού την εκποίησιν διαφόρων εκκλησιαστικών κτημάτων.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον εγκρίνει τα ειρημένα έγγραφα και γνωμοδοτεί όπως δια μειοδοτικής δημοπρασίας ενεργηθησομένης ενταύθα θ[...] εκποιηθούν οι αναφερόμενοι αγροί των οποίων το τίμημα θελει χρησιμεύσει προς πληρωμήν του Ναού.

Εν Βυτίνη την 7 Ιουλίου 1877

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **Γιαννάκης Κοτζιόβελος**

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση των δεδομένων, να σημειώσουμε ότι ακριβώς την ίδια εποχή, και στη συνεδρίαση της 7ης Ιουλίου 1877, εγκρίνεται από το Δημοτικό Συμβούλιο πράξη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας του γειτονικού χωριού Νεμνίτσα (Μεθύδριο σήμερα) για την

ανέγερση του υπάρχοντος μέχρι σήμερα ναού Αγίου Παντελεήμονα. Ο προηγούμενος ναός είχε ανεγερθεί ή επισκευαστεί, σύμφωνα με επιγραφή που σώζεται στον ναό, το έτος 1833. Χρήσιμο είναι να έχουμε υπ' όψιν μας και αυτήν την απόφαση:

«Πράξις ΣΙΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού. Συνελθόνεις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβε ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της από 12 Ιουνίου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Νεμνίτζη Ιερού Ναού "ο Άγιος Παντελεήμων" μετά του εν αυτή προϋπολογισμού της δαπάνης και του σχεδιαγράμματος των εμπειροτεχνών δια την ανέγερσιν του εν Νεμνίτζη Ιερού Ναού "ο Άγιος Παντελεήμων", προς δε και δια την εξεύρεσιν πόρων δια την ανέγερσιν του Ναού την εκποίησιν διαφόρων εκκλησιαστικών κτημάτων.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον εγκρίνει τα ειρημένα έγγραφα και γνωμοδοτεί όπως δια μειοδοτικής δημοπρασίας ενεργηθησομένης ενταύθα διατεθή το έργον. Επίσης δια δημοπρασίας ενεργηθησομένης ενταύθα θέλουσιν εκποιηθή οι αναφερόμενοι αγροί ων το τίμημα θέλει χρησιμεύσει προς πληρωμήν του Ναού

Εγένετο εν Βυτίνη την 7 Ιουλίου 1877

ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Εξετάζοντας πιο αναλυτικά τα της επισκευής εκ βάθρων του ναού του Γαρζενίκου, τα ερωτήματα που μας έρχονται πρώτα πρώτα στο μυαλό είναι α) ποια ήταν η αιτία που ο ναός, 34 χρόνια μετά την ανέγερσή του, έφτασε στο σημείο να κινδυνεύει να καταρρεύσει, και β) αν η ανέγερση τον ίδιο καιρό του ναού της Νεμνίτσας σχετίζεται με την ανάγκη επισκευής του ναού του Γαρζενίκου ή απλά πρόκειται για χρονική σύμπτωση.

Από τις πιο συνηθισμένες αιτίες κινδύνου κατάρρευσης ενός κτηρίου είναι ο σεισμός. Μια άλλη, οι τυχόν κατασκευαστικές αστοχίες, που κάποια στιγμή, λόγω και της δυσκολίας συντήρησης ενός τόσο μεγάλου για τα μέτρα της εποχής οικοδομήματος, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στατικότητας.

Όσον αφορά τους σεισμούς, ας δούμε συνοπτικά τα σεισμικά συμβάντα που έπληξαν την Πελοπόννησο από τον χρόνο της ανέγερσης του ναού στα έτη 1841-1842 ώς το έτος 1876 και που θα μπορούσαν να επηρεάσουν

την κατάσταση των κτηρίων στην περιοχή μας: 11/6/1846, Μεσσήνη, μέγεθος 6,5 της κλίμακας Ρίχτερ, 29/2/1858, Κόρινθος, μέγεθος 6,7, 6/6/1861, Κορινθιακός Κόλπος, μέγεθος 6,7.

Να σημειώσουμε ότι μετά την ανακαίνιση του ναού στις 27/6/1886, εκδηλώθηκε πολύ μεγάλος σεισμός στα Φιλιατρά, μεγέθους 7,5 βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ.

Θα μπορούσαν οι παραπάνω σεισμοί να έχουν επηρεάσει τον ναό σε συνδυασμό και με κατασκευαστικά ελαττώματα; Δεν μπορούμε να ξέρουμε με ακρίβεια. Να υπενθυμίσουμε μόνο τη δαπάνη που προβλέπεται στον προϋπολογισμό του ναού για το έτος 1867, η οποία ανέρχεται στο ποσό των 300 δραχμών. Δεν είμαστε σε θέση να βεβαιώσουμε αν το ποσό αυτό αφορούσε επισκευές από ζημιές που προκλήθηκαν από τους 2 σεισμούς στην περιοχή της Κορίνθου.

Για κακοτεχνίες δεν διαθέτουμε κανένα στοιχείο. Το σημαντικότερο πρόβλημα στη συντήρηση του ναού αποτελούσε σίγουρα η συντήρηση της στέγης του. Το κτήριο είναι πολύ μεγάλο για τα μέτρα και τις δυνατότητες του χωριού και της εποχής, τα υλικά φτωχά, κι έτσι οι φθορές και η εισροή υδάτων από βροχή, χιόνι και ισχυρό παγετό ήταν δύσκολο να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά. Η τεχνική έκθεση για την κατάσταση του ναού του έτους 1953, που θα δούμε παρακάτω, δίνει μια πολύ αναλυτική εικόνα για τα προβλήματα αυτά και την αντιμετώπισή τους, και μάλιστα σε μια εποχή πολύ πιο προηγμένη τεχνολογικά. Πάντως, ο ναός Αγίου Τρύφωνα που οικοδομήθηκε από τον ίδιο πρωτομάστορα Αναγνώστη Χ. Λαδόπουλο κατά τα έτη 1846-47 και για τον οποίο διαθέτουμε περισσότερες πληροφορίες κατά τις επόμενες δεκαετίες μετά την ανέγερσή του, δεν υπέστη ζημιές τέτοιες που να απείλησαν την στατικότητά του.

Ένα άλλο ερώτημα που τίθεται είναι ποια ακριβώς ήταν η ζημιά που απειλούσε τον ναό με κατάρρευση· εντοπιζόταν σ' ένα μόνο τμήμα του ή αφορούσε συνολικά το οικοδόμημα; Δεν είναι εύκολο να δώσουμε απάντηση, κι αυτό γιατί η αρχική μορφή του ναού δεν ήταν ίδια με τη σημερινή, καθώς έχει μεταβληθεί, όχι μόνο λόγω της ανακαίνισης του έτους 1885, αλλά και μιας μεταγενέστερης του έτους 1905, άγνωστης έκτασης, αλλά μικρότερης –εκτιμούμε– από αυτήν του έτους 1885.

Για τη μορφή του ναού από τον χρόνο της ανέγερσής του μέχρι την πρώτη ανακαίνιση του 1885, μόνο ερωτήματα μπορούμε να θέσουμε. Και συγκεκριμένα:

α) Ο ναός είχε τρούλο που κατέρρευσε σύμφωνα με μη διασταυρωμένες προφορικές μαρτυρίες από τους παππούδες μας;

β) Το τετράγωνο τοιχίο στη βορειοδυτική γωνία στο εσωτερικό του ναούπου υψώνεται ώς τη σκεπή του, ήταν ο πύργος κάποιου παλαιότερου του σημερινού κωδωνοστασίου; (Το σημερινό οικοδομήθηκε κατά τα έτη 1917-18). Και, αν ναι, πότε κατεδαφίστηκε το κωδωνοστάσιο εκείνο, στην πρώτη ή τη δεύτερη επισκευή του 1905;

γ) Οι λαξευτές πέτρες στο επάνω εξωτερικό μέρος του τοίχου στην ανατολική και δυτική πλευρά του ναού είναι, απ' ό,τι φαίνεται, μεταγενέστερες της ανέγερσης του αρχικού ναού προσθήκες, καθώς έχουν άλλη απόχρωση από την υπόλοιπη λιθοδομή, είναι πιο γκρίζες. Πότε προστέθηκαν;

δ) Η βόρεια πλευρά του ναού, όπου η σημερινή κύρια είσοδος είναι εμφανώς ξαναχτισμένη, και μάλιστα με πέτρες άτακτα τοποθετημένες ή επανατοποθετημένες, κάποιες από τις οποίες λαξευμένες, προφανώς προερχόμενες από την προηγούμενη τοιχοποιία. Πότε έγινε αυτή η ανοικοδόμηση της βόρειας πλευράς; Και δεν γνωρίζουμε αν η δυτική πλευρά παρουσιάζει την ίδια εικόνα ή δομείται από λαξευτές πέτρες όπως η ανατολική και το κάτω τμήμα της νότιας, καθώς έχει δεχτεί από τις αρχές, μάλλον, της δεκαετίας του 1930, επίχρισμα για προστασία από τις καιρικές συνθήκες.

ε) Η μεγάλη, κεντρική σήμερα, είσοδος στη βόρεια πλευρά υπήρχε στο αρχικό οικοδόμημα; Ή υπήρχε και ήταν μικρότερου μεγέθους, που απλώς οδηγούσε προς και από το κοιμητήριο που βρισκόταν μέχρι το 1910 στη βόρεια πλευρά του ναού, στον περίβολό του;

Αν τολμήσουμε μιαν υπόθεση με βάση το διαθέσιμο αρχειακό υλικό και τη σημερινή μορφή του ναού –και χωρίς να έχουμε ειδικές τεχνικές γνώσεις–, μπορούμε να προτείνουμε πως το πρόβλημα που οδήγησε στην εκ βάθρων ανακαίνιση εντοπίζεται στη βόρεια πλευρά, ο τοίχος εκείνος δηλαδή για κάποιον λόγο αποσταθεροποιήθηκε και ξαναχτίστηκε εξ ολοκλήρου. Να υπενθυμίσουμε πως τότε δεν είχε οικοδομηθεί το σημερινό κωδωνοστάσιο και δεν είμαστε βέβαιοι αν υπήρχαν και σε τι θέση και διαστάσεις η κύρια σημερινή είσοδος και τα 3 παράθυρα. Από τους γονείς μας είχαμε ακούσει πως η κύρια είσοδος και η πρόσβαση στον ναό γινόταν από τη δυτική πλευρά, από την υπάρχουσα και σήμερα είσοδο, στης οποίας το υπέρθυρο είχε τοποθετηθεί και η κτητορική επιγραφή του έτους 1842. Πιθανόν να υπήρχε και πριν η βόρεια είσοδος αλλά με μικρότερες διαστάσεις, καθώς μπροστά από τη βόρεια πλευρά, στο σημερινό προαύλιο του ναού, φιλοξενούνταν το νεκροταφείο του χωριού, όπως ήταν συνηθισμένο

τότε σε όλους τους οικισμούς.[26] Αλλά, ούτε για την αρχική μορφή του προαυλίου έχουμε ακριβή εικόνα. Αν όντως η κύρια είσοδος ήταν η δυτική, η πρόσβαση σε αυτήν γινόταν μέσα από το προαύλιο-νεκροταφείο ή περιμετρικά, έξω από τη δυτική άκρη του, όπως τα νεότερα χρόνια; Και, επίσης, τι είδους περίφραξη το προστάτευε;

Για να συμπληρώσουμε κάπως τη συνολική εικόνα, έξω και βόρεια του προαυλίου, στον χώρο που σήμερα περνά ο ασφαλτόδρομος και σχηματίζεται μικρή πλατεία, υπήρχαν πριν από τη διάνοιξη του αμαξιτού δρόμου το έτος 1952, 2 αλώνια, τα λεγόμενα κατά τον 19ο αιώνα «Μπουτζαίικα Αλώνια», προφανώς ιδιοκτησίες της παλαιάς οικογένειας του Γαρζενίκου με το επώνυμο Μπούτσης. Τα αλώνια ήταν το ένα δυτικά και το άλλο ανατολικά, και ανάμεσά τους περνούσε το μονοπάτι που οδηγούσε από τα υπερκείμενα σπίτια στον προαύλιο χώρο/νεκροταφείο και τη δυτική είσοδο. Η είσοδος στο προαύλιο, που θεωρούμε πως ήταν με κάποιον τρόπο περιφραγμένο, υποθέτουμε πως βρισκόταν στο ίδιο ακριβώς σημείο που είναι και σήμερα, δεν υπήρχαν, μάλιστα, τα λίγα σκαλοπάτια, το προαύλιο βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με τα αλώνια. Αυτά κατασκευάστηκαν κατά τη διαμόρφωση του αμαξιτού δρόμου σε ασφαλτόδρομο το έτος 1982. Δυτικά του ναού και του προαυλίου βρίσκονταν οι οικίες (χωρισμένες διαμορφώσεις μιας ενιαίας οικίας) των τριων αδελφών Γιαννακόπουλων, Διονυσίου, Κωνσταντίνου και Αποστόλου. Νότια του ναού, όπου οι σημερινές οικίες των κληρονόμων Γεωργίου και Αποστόλου Π. Γιαννακόπουλων, υπήρχε αλώνι ιδιοκτησίας –θεωρούμε– των 3 προαναφερθέντων αδελφών Γιαννακόπουλων. Στα νοτιοανατολικά υπήρχε οικία άγνωστου ιδιοκτήτη, η οποία στις αρχές της δεκαετίας του 1910 διαμορφώθηκε σε δημοτικό σχολείο και σήμερα κοινοτικός χώρος που αποτελεί στέκι του «Πολιτιστικού Συλλόγου της Ελάτης». Στα ανατολικά βρισκόταν αρκετά μεγάλη οικία ιδιοκτησίας, πιθανόν, των οικογενειών Πέτρου Λαμπρόπουλου ή Καπερώνη που μετανάστευσαν στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας. Αυτή κατά τις δεκαετίες 1860 ώς 1880 περιήλθαν στην ιδιοκτησία Ιωάννη Δ. Λίχα και κατεδαφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Απέναντι από το προαύλιο, βόρεια των 2 αλωνιών βρίσκονταν, και υπάρχουν ακόμα καισήμερα, οικία της οικογένειας Τζώρτζη και, πιο ανατολικά, οικία οικογένειας Μπακάλη ή Βακαλόπουλου.

Εν τω μεταξύ, με πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου στις 15 Ιουλίου 1879 διορίζονται νέα Εκκλησιαστικά Συμβούλια στις ενορίες του Δήμου Νυμφα-

[26] Βλ. και *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 211-228, όπου εκφράζονται ανάλογοι προβληματισμοί από τους συγγραφείς Ανδριώτη και Μπλέτσα.

σίας. Έχει προηγηθεί την ίδια χρονιά, στις 8 Απριλίου 1879, η επανεκλογή στο δημαρχικό αξίωμα του Δημητρίου Ν. Θεοφιλόπουλου, ο οποίος έχει καλέσει τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια των ενοριών του Δήμου να καταθέσουν, όπως έχουν υποχρέωση, τους απολογισμούς της διαχείρισής τους, αλλά πολλά εξ αυτών δεν έχουν κάνει. Και, ως εκ τούτου, προτείνει στο Δημοτικό Συμβούλιο την αντικατάστασή τους:

«Πράξις ΙΓ΄ 15 Ιουλίου 1879

Το Δημοτικόν Συμβούλιον έλαβεν ως αντικείμενον την αντικατάστασιν εκκλησιαστικών τινων συμβούλων των εν τω Δήμω ενοριακών ναών. Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τας παραστάσεις του κ. Δημάρχου ότι πολλά εκκλησιαστικά συμβούλια καίτοι προσκληθέντα να δώσουν απολογισμόν της διαχειρίσεώς των ηρνήθησαν μέχρι σήμερον το Δημοτικόν Συμβούλιον προβαίνει εις την αντικατάστασιν αυτών και τάσσει προθεσμίαν τεσσαρακονθήμερον όπως παραδώσουν εις τον Δήμαρχον τους απολογισμούς της διαχειρίσεώς των.

[...] Δια τον εν Γαρζενίκω Ιερόν Ναόν της Κοιμήσεως της Θεοτόκου [διορίζει**] τους κκ Απόστολον Μ. Λίχαν, Κωνστ. Γιαννακόπουλον, Θεόδωρον Σταθόπουλον και τον ιερομόναχον Κύριλλον Αναγνωστόπουλον»**.

Από τους προηγούμενους επιτρόπους, που διορίστηκαν στις 17 Μαΐου 1870, παραμένει μόνο ο Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, ηλικίας περίπου 70 ετών, πατέρας του Βασιλείου Κ. Γιαννακόπουλου, που είχε οριστεί μέλος της επιτροπής για τη συγκέντρωση των χρημάτων το έτος 1877. Απεβίωσε δε κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1890. Από τους άλλους δύο, ο ιερέας Βασίλειος Ευσταθίου έχει αποβιώσει από το έτος, πιθανότατα, 1878. Από τους νεοδιορισθέντες επιτρόπους, ο Απόστολος Μήτρου Λίχας είναι το 1879 περίπου 53 ετών και ο Θεόδωρος Ευστ. Σταθόπουλος, 51. Ο Απ. Λίχας απεβίωσε περί το έτος 1881. Ο δε εφημέριος Κύριλλος Αναγνωστόπουλος είναι ιερομόναχος στη Μονή Αγίων Θεοδώρων και κάνει προφανώς χρέη ιερέα στον Γαρζενίκο μετά τον θάνατο του Βασιλείου Ευσταθίου, καθώς στο χωριό επόμενος ιερέας χειροτονήθηκε περί το έτος 1880, ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου, γιος του Βασιλείου Ευσταθίου. Από το Μοναχολόγιο των Αγίων Θεοδώρων[27] πληροφορούμαστε ότι καταγόταν από τη Νεμνίτσα και το κοσμικό του όνομα ήταν Κωνσταντίνος Αναγνωστόπουλος. Προσήλθε στη Μονή στις 3 Ιουλίου 1850 και εκάρη μοναχός στις 10 Οκτωβρίου 1860, εχειροτονήθη δε πρεσβύτερος στις 13 Οκτωβρίου 1863. Διετέλεσε και ηγούμενος της Μονής. Απεβίωσε στις 18 Ιουλίου 1891.

[27] Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας.

Η διαδικασία για την ανακαίνιση του ναού προχωρά, η πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου για την εκποίηση των εκκλησιαστικών αγρών εγκρίνεται από τη Νομαρχία Αρκαδίας(πράξη αριθ. 5527 της 14ης Σεπτεμβρίου 1879) και πραγματοποιείται η απαραίτητη πλειοδοτική δημοπρασία, τα πρακτικά της οποίας εγκρίνονται από το Δημοτικό Συμβούλιο. Διαθέτουμε 2 εγκριτικές αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, η μια της 26ης Οκτωβρίου 1880 και η δεύτερη της 26ης Δεκεμβρίου 1881. Δεν είμαστε σε θέση να επιβεβαιώσουμε αν αφορούν την έγκριση της ίδιας δημοπρασίας ή πρόκειται για έγκριση 2 δημοπρασιών με διαφορετικά σε καθεμία εκκλησιαστικά κτήματα προς εκποίηση:

«Πράξις ΛΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της από 14 Σεπτεμβρίου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου δι' ης εγκρίνει επ' ονόματι των τ[ελευ**]ταίων πλειοδοτών αγοραστών τα πρακτικά δημοπρασίας εκποιήσεως των διαφόρων εκκλησιαστικών αγρών, ων το αντίτιμον θέλει χρησιμεύσει εις την επισκευήν του Ναού εκτός εάν δοθή [...] προσφορά μέχρι [...]**

Εγένετο εν Βυτίνη την 26 Οκτωβρίου 1880

ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

τα μέλη

Κωνστ. Β. Χρυσανθόπουλος
Αθανάσιος Χαρατζής
Δημ. Ιω. Χλιβέρης
Γ. Παναγιωτόπουλος δια Δ. Ι. Χλιβέρη
Κωνσταντίνος Χατζη Ιωάννου
Παντελής Ι. Φίλης
Ιω. Καυγάς
Κανέλλος Λιαρόπουλος»

«Πράξις Κ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά αυτού την έγκρισιν της από 26 Νοεμβρίου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω του Δήμου Νυμφασίας Ιερού Ναού της

Κοιμήσεως της Θεοτόκου, δι' ης γνωμοδοτεί τούτο όπως εγκριθώσι τα πρακτικά της τελευταίας δημοπρασίας εκποιήσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων επ' ονόματι των τελευταίων πλειοδοτών.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του την υπ' αριθ. 5527 της 14 Σεπτεμβρίου 1879 απόφασιν της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας δι' ης εγκρίνει την υπό Στοιχ. ΣΙΣτ΄ του αυτού έτους πράξιν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου γνωμοδοτούντος όπως εκποιηθώσι τα περί ων πρόκειται κτήματα του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού. Προς δε και τα πρακτικά της ενεργηθείσης δημοπρασίας εκποιήσεως εξ ων προκύπτει ότι αι προσφερθείσαι τιμαί εισίν ανάλογοι της καταστάσεως των κτημάτων.

Γνωμοδοτεί ομοφώνως όπως εγκριθώσι ταύτα επ' ονόματι των τελευταίων πλειοδοτών.

1) Επ' ονόματι του Ι. Κ. Γιαννακοπούλου δι' ένα αγρόν εις θέσιν Κεφαλόβρυσον δια Δραχμάς 13.

2) Επ' ονόματι του ιδίου δι' εν ερείπιον εις το χωρίον Γαρζενίκο δια Δραχμάς 24.

3) Επ' ονόματι του ιδίου δι' ένα αγρόν εις θέσιν Καμίνι δια Δραχμάς 38.

4) Επ' ονόματι του ιδίου δια κήπον και ερείπιον της Κουλής και Πετρούς δια Δραχμάς 82.

5) Επ' ονόματι του ιδίου δια τον εις θέσιν Γαρνιά αγρόν δια Δραχμάς 30.

6) Επ' ονόματι του Σάββα Πρ. Παπαχατζή δι' ένα αγρόν εις θέσιν Κορομηλιές δια Δραχμάς 47.

7) Επ' ονόματι του ιδίου δι' ένα αγρόν εις θέσιν Μακριά λάκκα δια Δραχμάς 12.

Εγένετο εν Βυτίνη την 26 Δεκεμβρίου 1881

ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

τα μέλη

Αθανάσιος Χαρατζής
Κωνσταντίνος Χατζη Ιωάννου
Γ. Παναγιωτόπουλος δι' εμού Κωνστ. Χατζή Ιωάννου
Δημ. Ιω. Χλιβέρης
Παντελής Ι. Φίλης
Κ. Β. Χρυσανθόπουλος
Ιω. Θεοφιλόπουλος
Ιω. Καυγάς
Κ. Λιαρόπουλος».

Το σύνολο των εσόδων από την εκποίηση ανέρχεται σε 246 δραχμές. Η έγκριση της πράξης Σιστ΄ για εκποίηση των εκκλησιαστικών αγρών αναφέρεται (στη δεύτερη απόφαση) πως έγινε στις 14 Σεπτεμβρίου 1879. Αμέσως μετά όμως σημειώνεται πως έχει ληφθεί το ίδιο έτος με την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ. ΣΙΣτ΄, δηλαδή το έτος 1877. Δεν είμαστε σε θέση να εξακριβώσουμε την πραγματική χρονολογία, σε κάθε περίπτωση, πάντως, η πλειοδοτική δημοπρασία έχει πραγματοποιηθεί κατά το 1880 ή και 1881.

Για τα πρόσωπα που πλειοδότησαν και τους περιγραφόμενους αγρούς μπορούμε να πούμε τα εξής: Ο Ιωάννης Κ. Γιαννακόπουλος είναι μικρότερος αδελφός του Βασιλείου Γιαννακόπουλου, ηλικίας τότε 35 ώς 40 ετών, ο δε Σάββας Προκοπίου Παπαχατζής είναι τότε 27 ετών. Ο αγρός υπ' αριθ. 1 στη θέση «Κεφαλόβρυσος» βρίσκεται, για την ακρίβεια, κάπου 300 μέτρα δυτικά της πηγής στην τοποθεσία «Φακίστρα». Ο κήπος με ερείπιο, οικίας προφανώς, **«της Κουλής και Πετρούς»**, βρίσκεται εντός του χωριού μεταξύ των σημερινών οικιών των κληρονόμων Ιωάννη Γ. Γιαννακόπουλου και κληρονόμων Ανδρέα Π. Γιαννακόπουλου. Όσο, δε, για το όνομα της παλαιότερης ιδιοκτήτριας, μάλλον πρόκειται για τη σύζυγο του Πέτρου Δ. Γεωργακόπουλου, η οικογένεια είχε κατά τη δεκαετία του 1830 ή 1840 μεταναστεύσει στο Νησί (Μεσσήνη της Μεσσηνίας).

Τα παραπάνω εκκλησιαστικά κτήματα προέρχονταν, τα περισσότερα τουλάχιστον, από δωρεές Γαρζενικιωτών που μετανάστευσαν τις προηγούμενες δεκαετίες στη Μεσσηνία και την Ηλεία.

Εκτός από την εκποίηση εκκλησιαστικών κτημάτων, θεωρούμε σχεδόν βέβαιο πως χρήματα εξοικονομήθηκαν και από την ενοικίαση της χορτονομής ιδιωτικών αγρών, οι οποίοι κατά την αγρανάπαυση ή το χρονικό διάστημα μετά τον θερισμό και ώς το όργωμα βόσκονταν από τα ποίμνια κτηνοτρόφων που είχαν ενοικιάσει τα γειτνιάζοντα κοινοτικά λιβάδια. Σε πολλές περιπτώσεις, όπως θα δούμε παρακάτω, ακόμα και μέχρι σήμερα την ενοικίασή τους διαχειριζόταν το Κοινοτικό ή Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, προκειμένου τα έσοδα να διοχετευτούν σε αναγκαία δημοτικά ή εκκλησιαστικά έργα.

Δεν είναι όμως μόνο τα παραπάνω κτήματα που εκποιήθηκαν τότε. Από δικαιοπρακτικά έγγραφα της εποχής μαθαίνουμε και για επιπλέον κτήματα που είχαν αφιερώσει στον ναό Γαρζενικιώτες που είχαν μετοικίσει σε άλλα μέρη της Πελοποννήσου και εκποιήθηκαν τότε ή αργότερα για μεταγενέστερες εργασίες. Ένα από αυτά ήταν η οικία και ο κήπος του Πάνου Αναγν. Μπακάλη ή Βακαλόπουλου, 65 περίπου ετών το 1887 και οικο-

δόμου το επάγγελμα, που είχε μεταναστεύσει στο Νησί (Μεσσήνη) της Μεσσηνίας.

«Αριθ. 12620 Δωρητήριον δρχ. 100

Εν Νησίω και εν τω ενταύθα εργαστηρίω μου, ένθα το γραφείον μου, σήμερον την δεκάτην Σεπτεμβρίου του χιλιοστού [οκτακοσιοστού] **ογδοηκοστού εβδόμου έτους ημέραν πέμπτην, ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Παμίσου Γεωργίου Δ. Γεωργιάδου κατοικοεδρεύοντος εν Μεσσήνη, ενεφανίσθησαν οι γνωστοί μου και μη εξαιρεταίοι Πάνος Βακαλόπουλος τέκτων κάτοικος Μεσσήνης και Αλέξιος Χατζόπουλος κτηματίας κάτοικος Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας ενεργών ως εκκλησιαστικός επίτροπος του εν Γαρζενίκω ιερού ναού "η Παναγία", οίτινες επί τη παρουσία και των μαρτύρων Παναγή Ζαχαροπούλου και Επαμεινώνδα Χριστοπούλου αμφοτέρων κτηματιών κατοίκων Μεσσήνης γνωστών μου πολιτών Ελλήνων ενηλίκων και μη εξαιρετέων συνωμολόγησαν τα ακόλουθα. Ότι ο πρώτος τούτων Πάνος Βακαλόπουλος έχων υπό την κατοχήν και κυριότητά του ένα οικότοπον κείμενον εντός του χωρίου Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας εκ πήχεων τεκτονικών τριακοσίων περίπου συνορευόμενον γύρωθεν με κήπους του ιδίου Πάνου Βακαλόπουλου, κληρονόμων Σταμάτη Βακαλόπουλου, Χαράλαμπου Βακαλόπουλου και κληρονόμων Παύλου Βακαλόπουλου και κληρονόμων Μήτρου Κατσούρου και το τρίτον ιδανικόν μερίδιον ενός κήπου κειμένου εντός του αυτού χωρίου Γαρζενίκου όσης εκτάσεως είναι συνορευομένου του όλου κήπου γύρωθεν με βράχον, με τον ανωτέρω περιγραφόμενον οικότοπον και με οικότοπον των κληρονόμων Σταμάτη Βακαλόπουλου, Χαραλάμπους Νικολοπούλου και κληρονόμων Μητρου Κατσούρου. Τα ανωτέρω κτήματά του, των οποίων την αξίαν υπηγόρευσαν οι συμβαλλόμενοι δια την […]βολήν του τέλους του χαρτοσήμου δια δραχμάς εκατόν (100) ο ειρημένος Πάνος Βακαλόπουλος δωρεί από σήμερον και αφιερεί αυτά προς τον ςν Γαρζενίκω ιερόν ναόν "η Παναγία", ίνα ταύτα θεωρούνται ως τελεία και πλήρης ιδιοκτησία του αυτού Ναού απαλλοτριουμένου του Πάνου Βακαλοπούλου από παντός επ' αυτών δικαιώματός του, ο δε Αλέξιος Χατζόπουλος εδήλωσεν ότι αποδέχεται την προκειμένην δωρεάν υπό την προεκτεθείσαν ιδιότητά του. Ταύτα συνωμολογησάντων και παραδεξαμένων των συμβαλλομένων προς ους υπέμνησα τας διατάξεις του περί Μεταγραφής Νόμου, συνετάχθη το παρόν όπερ αναγνωσθέν ευκρινώς και βεβαιωθέν υπογράφεται νομίμως πλην του Πάνου Βακαλοπούλου ομολογήσαντος άγνοιαν γραμμάτων.** [υπογραφές]

Μετεγράφη εν Βυτίνη την δεκάτην έκτην Ιουλίου του 1907

Ο Μεταγραφοφύλαξ Ειρηνοδίκης Νυμφασίας [υπογραφή**]».**[28]

Ο οικότοπος με τον συνεχόμενο κήπο βρισκόταν μεταξύ των σημερινών ιδιοκτησιών των κληρονόμων Κωνσταντίνου Ι. Γιαννακόπουλου και Αθανασίου και Ανδρέα Π. Γιαννακόπουλων.

Η επόμενη είδηση μάς έρχεται από τον προϋπολογισμό του ναού του έτους 1882, στον οποίο προβλέπεται για το έτος εκείνο το ποσό των 800 δραχμών για την επισκευή, από τις οποίες οι 300 δρχ. για υλικά:

«Πράξις ΙΣΤ΄ [...] Προϋπολογισμός [του έτους 1882**] των εσόδων και εξόδων του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου**

Α) Έσοδα

Από δίσκους	**Δραχ. 25**
Από κηρόν	**Δραχ. 25**
Από άλλας συνεισφοράς	**Δραχ. 50**
το όλον των εσόδων	**Δραχ. 100**

Β) Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού	**Δραχ. 50**
Δι' αγοράν ελαίου	**Δραχ. 10**
Δι' επισκευήν του Ναού	**Δραχ. 500**
Δια προμήθειαν υλικού	**Δραχ. 300**
το όλον των εξόδων	**Δραχ. 860**

το έλλειμμα των δραχμών 760 θέλει πληρωθεί εκ των αποθεματικών κεφαλαίων π. ετών

Εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1881».

Ακολουθεί ο προϋπολογισμός του έτους 1883:

«Πράξις ΚΗ΄ [...] Προϋπολογισμός [του έτους 1883**] των εσόδων και εξόδων του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου**

Α) Έσοδα

Από δίσκους	**Δραχ. 30**
Από κηρόν	**Δραχ. 25**
Από άλλας συνεισφοράς	**Δραχ. 50**
το όλον των εσόδων	**Δραχ. 105**

Β) Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού	**Δραχ. 50**
Δι' αγοράν ελαίου	**Δραχ. 10**

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1882».

---

[28] Υποθηκοφυλακείο Νυμφασίας, τόμος Μεταγραφών 17, αριθ. 183.

Το έτος 1883 γίνεται ανανέωση των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων των ενοριών του Δήμου Νυμφασίας. Έχουν προηγηθεί οι δημοτικές εκλογές στις 3 Ιουλίου 1883 κατά τις οποίες η παράταξη του δημάρχου Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλου ηττήθηκε και νέος Δήμαρχος εκλέχθηκε ο Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος, ο οποίος κράτησε το δημαρχιακό αξίωμα ώς την κατάργηση των δήμων το 1914, εκτός μιας θητείας από το 1899 ώς το 1903, οπότε δήμαρχος εκλέχτηκε πάλι ο Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος:

«πράξις Β΄ 12 Οκτωβρίου 1883

[...] την αντικατάστασιν των μελών των επιτροπών των ενοριακών εκκλησιών της πρωτευούσης του Δήμου Βυτίνης και των λοιπών χωρίων του Δήμου [...] εις τον Ιερόν Ναόν Γαρζενίκου "η Κοίμησις της Θεοτόκου" εκλέγει τους Νικόλαον Αγγελόπουλον, Αριστείδην Δ. Γιαννακόπουλον».

Θεωρούμε πως οι 2 αντικατέστησαν τον Απόστολο Λίχα που απεβίωσε και τον Θεόδωρο Σταθόπουλο. Με επόμενη πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο συμπληρώνεται και με τους παπα-Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου, ο οποίος έχει χειροτονηθεί περί το έτος 1880, και τον Βασίλειο Κ. Γιαννακόπουλο. Επιπλέον, και είναι πολύ ενδιαφέρον αυτό, και με 2 Γαρζενικιώτες του Νησιού, τον Γεώργιο Χαρ. Ράσιο και τον Χαράλαμπο Δ. Γκάβετα. Ο διορισμός τους μας φανερώνει πόσο ενεργή ήταν η συμμετοχή και συνεισφορά των Γαρζενικιωτών του Νησιού, την πόλη όπου είχε μεταναστεύσει παλαιότερα η πλειονότητα των κατοίκων του χωριού, στην επισκευή του ναού:

«Πράξις Θ΄ 7 Ιανουαρίου 1884

[...] δια τον Ιερόν Ναόν Γαρζενίκου "η Κοίμησις της Θεοτόκου" τους παπα Επαμεινώνδαν Παπαβασιλείου, Αριστείδην Δ. Γιαννακόπουλον, Νικόλαον Αγγελόπουλον και Βασίλειον Κ. Γιαννακόπουλον κατοίκους Γαρζενίκου και τους Γεώργιον Χ. Ράσιον και Χαρ. Α. Γκάβεταν κατοίκους επίσης».

Ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου ήταν γιος του Βασιλείου Ευσταθίου, είχε γεννηθεί το έτος 1845 και είχε χειροτονηθεί το έτος 1880, απεβίωσε δε το 1923. Ο Βασίλειος Γιαννακόπουλος ήταν γιος του Κωνσταντίνου Γιαννακόπουλου και ηλικίας τότε περίπου 45 ετών. Ο Αριστείδης Γιαννακόπουλος ήταν γιος του Διονυσίου Γιαννακόπουλου, ειδικού παρέδρου για πολλά χρόνια στον Γαρζενίκο, που είχε αποβιώσει περί το έτος 1875, ήταν δε το έτος 1884 ηλικίας 36 ετών. Ο Νικόλαος Αγγελόπουλος είναι ο πρόγονος των σημερινών οικογενειών με το επώνυμο αυτό στο χωριό, είχε δε γεννηθεί περί το έτος 1810. Οι 2 Γαρζενικιώτες του Νησιού που συμμετέχουν

στην Εκκλησιαστική Επιτροπή, οι Γεώργιος Χαραλ. Ράσιος και Χαράλ. Αθ. Γκάβετας ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στο Νησί από τη δεκαετία του 1840, ή και νωρίτερα η οικογένεια του Χ. Γκάβετα,ήταν δε τότε ηλικίας 60 και 37 ετών αντίστοιχα.

Στην ίδια συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου ψηφίζονται και οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί για το έτος 1884. Επίσης, με τους προϋπολογισμούς του ναού που εγκρίθηκαν στις 13 Οκτωβρίου 1884 για το έτος 1885 και στις 7 Ιανουαρίου 1886 για το έτος 1886, πληροφορούμαστε για τα έσοδα και έξοδα του ναού, και την προσπάθεια για συγκέντρωση του απαιτούμενου για τη επισκευή ποσού δαπάνης:

«Πράξις Ι΄ 7 Ιανουαρίου 1884

Προϋπολογισμός του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου"

Έσοδα

από δίσκους	**δρ. 400**
από κηρόν	**δρ. 200**
από διαφόρους συνεισφοράς και αφιερώματα	**δρ. 150**
προηγουμένων ετών περίσσευμα	**δρ. 800**
[σύνολο]	**δρ. 1550**

Έξοδα

δι' αγοράν κηρού	**δρ. 150**
δι' αγορά ελαίου	**δρ. 50**
δι' αγορά λιβανίου	**δρ. 10**
[σύνολο]	**δρ. 160**

το περίσσευμα των δραχμών 1.390 θέλει χρησιμεύσει εις την επ[ισκευήν;**] του ιερού Ναού αίτινες βεβαίως θέλουσιν υπερβή κατά μέγα μέρος τας προϋπολογιζομένας ποσότητας, και εκ των αποθεματικών κεφαλαίων παρελθόντων χρήσεων»**

«Πράξις ΚΒ΄ 13 Οκτωβρίου 1884

Προϋπολογισμός [του έτους 1885**]του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου".**

Έσοδα

από δίσκους	**δρ. 400**
από κηρόν	**δρ. 200**
από διαφόρους συνεισφοράς και αφιερώματα	**δρ. 200**
περίσσευμα προηγουμένων ετών	**δρ. 800**
[σύνολο]	**δρ. 1600**

Έξοδα

δι' αγοράν κηρού	**δρ. 100**
δι' αγοράν ελαίου	**δρ. 50**
δι' αγοράν λιβανίου	**δρ. 10**
Επισκευήν του ναού κατά το σχεδιάγραμμα του επαρχιακού μηχανικού	**δρ. 3.200**
[σύνολο]	**δρ. 3.360**

η δε επισκευή γενήσεται εκ διαλειμμάτων κατά τους πόρους του ναού»

«αριθ. 42 7 Ιανουαρίου 1886
Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων [του έτους 1886**] του Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου"**

Μερίς εσόδων

από δίσκους	**δραχμάς 400**
από κηρόν	**δραχμάς 200**
από αφιερώματα και λοιπά	**δραχμάς 200**
εν όλω	**δραχμάς 800**

Μερίς εξόδων

δι'αγοράν κηρού	**δραχμάς 150**
δι' αγοράν ελαίου και λιβανίου	**δραχμάς 80**
εν όλω	**δραχμάς 230**

το πλεονάζον ποσόν εκ δραχμών πεντακοσίων εβδομήκοντα θέλει χρησιμεύσει προς [...]τεσιν χρεών του Ναού ανακαινισθέντος εκ θεμελίων κατά το π. έτος.

Από τους προϋπολογισμούς των ετών 1882 ώς και 1886, παρακολουθούμε στοιχειωδώς την πορεία συγκέντρωσης του απαιτούμενου ποσού δαπάνης που, όπως αναφέρθηκε στην πρώτη πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου του έτους 1877, ξεπερνά τις 4.000 δραχμές. Στον τελευταίο, πριν από την πραγματοποίηση της επισκευής, προϋπολογισμό του έτους 1885 αναφέρεται ένα συγκεντρωθέν ποσό 3.360 δραχμών, το οποίο όμως δεν επαρκεί και άρα οι εργασίες θα γίνουν τμηματικά ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες του Εκκλησιαστικού Ταμείου. Είναι σαφές από τις λίγες αυτές πληροφορίες πόσο μεγάλη και δύσκολη ήταν η προσπάθεια για τη συγκέντρωση του ποσού δαπάνης. Το χωριό είναι πολύ μικρό και οι δυνατότητές του ελάχιστες. Ακόμα, όπως φαίνεται, και με τη συνεισφορά των Γαρζενικιωτών που έχουν μεταναστεύσει και ζουν από χρόνια σε άλλα μέρη, δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί η δαπάνη. Και η εκποίηση των εκκλησιαστικών κτημάτων δεν μπορεί να βοηθήσει σημαντικά, καθώς η αξία των

αγρών και άλλων κτημάτων είναι μικρή. Από δε τον προϋπολογισμό του έτους 1886, πληροφορούμαστε πως η επισκευή, οι οικοδομικές – θεωρούμε– εργασίες έχουν πραγματοποιηθεί το έτος 1885. Επαναλαμβάνεται για μια ακόμα φορά πως η ανακαίνηση γίνεται «εκ θεμελίων» βάσει του σχεδίου που έχει συντάξει ο Επαρχιακός Μηχανικός Γορτυνίας (να θυμίσουμε πως για την ανέγερση του ναού Αγίου Παντελεήμονα στη Νεμνίτσα το αρχιτεκτονικό σχέδιο, σύμφωνα με την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, έχουν συντάξει εμπειροτέχνες). Για την κάλυψη δε του ποσού δαπάνης, ο ναός έχει καταφύγει σε δανεισμό που θα αντιμετωπιστεί από τα περισσεύματα των εσόδων του ναού τα επόμενα έτη.

Τον επόμενο χρόνο, και πριν από τη διενέργεια των δημοτικών εκλογών στις 3 Ιουλίου 1887, η δημοτική αρχή ζητά, όπως προκύπτει από την πράξη αριθ. 56 της 7ης Φεβρουαρίου 1887, **«[...] την εξέλεγξιν των εκκλησιαστικών επιτροπών όλων των ενοριακών ναών του Δήμου Νυμφασίας. Ο Δήμαρχος εξέθεσεν ότι οι εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι των ενοριακών ναών υπέβαλλον συνεπεία προσκλήσεως τους λογαριασμούς των δια την διαχείρησιν των παρελθόντων ετών 1884, 1885 και 1886 και παρακαλεί το Σώμα να προβή εις την εξέλεγξιν της διαχειρίσεώς των [...]»**. Και διορίστηκαν 4 Δημοτικοί Σύμβουλοι για να ελέγξουν τους απολογισμούς. Όμως, οι εκκλησιαστικοί επίτροποι του Γαρζενίκου δεν παρουσίασαν τους λογαριασμούς της διαχείρισής τους και γι’ αυτό ο δήμαρχος Ιω. Κ. Λαμπρυνόπουλος αμέσως μετά την επανεκλογή του στις δημοτικές εκλογές που έγιναν, όπως είπαμε, στις 3 Ιουλίου 1887, συγκαλεί εκτάκτως το Δημοτικό Συμβούλιο σε συνεδρίαση προκειμένου να εξετάσει το ζήτημα της οικονομικής διαχείρισης στην ενορία του Γαρζενίκου από τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους. Ας δούμε την απόφαση:

«αριθ. 67 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού. Συνελθόν σήμερον την 12 Ιουλίου 1887 – ογδοηκοστού εβδόμου έτους εν τω Δημοτικώ καταστήματι εις έκτακτον συνεδρίασιν παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας Ι. Κ. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του την αντικατάστασιν των Εκκλησιαστικών επιτρόπων του χωρίου Γαρζενίκου. Ο κ. Δήμαρχος ανεκοίνωσε τω σώματι ότι οι επίτροποι της εκκλησίας η Κοίμησις της Θεοτόκου του χωρίου Γαρζενίκου του Δήμου μας προ ενός έτους και πλέον ήρξαντο υπηρετούντες εν τω Ναώ ιδιορρύθμως καθόσον άνευ της συναινέσεως του Δημάρχου και του Δημοτικού Συμβουλίου και της εγκρίσεως των προϊσταμένων αρχών επεχείρησαν διαφόρους εργασίας εντός της εκκλησίας δαπανήσαντες προς βλάβην της εκκλησίας και ικανοποίησιν ιδίων σκοπών και συμφερόντων

ήδη δε συνεφώνησαν μετά του χειροτέχνου Κωνστ. Πετροπούλου την εσωτερικήν επισκευήν της εκκλησίας επίσης χωρίς πρότερον να ειδοποιήσωσι τον Δήμαρχον και τας λοιπάς να διατηρήσωσι διατυπώσεις· διότι πολλάκις προσεκλήθησαν υπ' αυτού εις λογοδοσίαν της τετραετούς διαχειρίσεώς των, αλλ' αρνούνται. Δια τους λόγους λοιπόν τούτους προτείνει την αντικατάστασιν αυτών και αντικατάστασίν των δια των Αλεξίου Θ. Χατζοπούλου, Γεωργίου Μαγκλάρα και Γεωργίου Αγγελοπούλου κατοίκων Γαρζενίκου, ανθρώπων τιμίων και ειλικρινών δυναμένων να προβλέψωσι και εργασθώσιν υπέρ των συμφερόντων της εκκλησίας.

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή οι υπό του κ. Δημάρχου εκτεθέντες λόγοι εισί αληθείς και ορθοί.

Επειδή και το Σώμα εξ ιδίων περιστατικών γινώσκει ότι τω όντι οι περί ων πρόκειται επίτροποι και διαχειρισταί της περιουσίας της εκκλησίας Βασίλειος Κ. Γιαννακόπουλος και Νικόλαος Αγγελόπουλος εργάζονται προς ικανοποίησιν ιδίων συμφερόντων και ολιγορώσι περί τωντοιούτων της εκκλησίας.

Επειδή ωσαύτως τα προς αντικατάστασιν αυτών υπό του κ. Δημάρχου προτεινόμενα πρόσωπα καθ' α γινώσκει και διορά το Σώμα εισί τα μόνα κατάλληλα δια την υπηρεσίαν ταύτην, δέον όπως γίνη δεκτή η πρότασις του κ. Δημάρχου απολυθώσιν οι υπάρχοντες επίτροποι της εκκλησίας Γαρζενίκου και αντικατασταθώσιν, αλλ' υπό τον όρον και την υποχρέωσιν να κληθώσιν εντός τεσσάρων μηνών να δώσωσι λογοδοσίαν και εξελεγθούν αι πράξεις των κατά τας απαιτουμένας διατυπώσεις και τα περί τούτου κεκανονισμένα.

Δια ταύτα

Αποφαινόμενον ομοφώνως

Δέχεται την πρότασιν του κ. Δημάρχου

Απολύει τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους του χωρίου Γαρζενίκου Βασίλ. Κ. Γιαννακόπουλον και Νικόλαον Αγγελόπουλον κατοίκους Γαρζενίκου, αντικαθιστά τούτους δια των Αλεξίου Θ. Χατζοπούλου, Γεωργίου Μαγκλάρα και Γεωργίου Αγγελοπούλου κατοίκων Γαρζενίκου.

Επιβάλλει εις τον κ. Δήμαρχον την υποχρέωσιν να προσκαλέση τούτους εντός τεσσάρων μηνών να δώσωσι λόγον της μέχρι τούδε διαχειρίσεώς των.

Ανατίθησιν δε αυτώ την ενέργειαν των περαιτέρω.

Ο Δήμαρχος	**ο Πρόεδρος**
Ι. Κ. Λμπρυνόπουλος	**Ευθ. Γ. Θαλασσινός**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Οι εκκλησιαστικοί επίτροποι Βασίλειος Κ. Γιαννακόπουλος και Νικόλαος Αγγελόπουλος αντικαθίστανται γιατί **«προ ενός έτους και πλέον ήρξαντο υπηρετούντες εν τω Ναώ ιδιορρύθμως»**, εκτελώντας εργασίες χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του Δημάρχου, που είναι ο πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, και την έγκριση των αρμοδίων Αρχών. Αναφέρεται ένα παράδειγμα που αφορά **«την εσωτερικήν επισκευήν της εκκλησίας»**. Η συγκεκριμένη εκκλησιαστική επιτροπή είχε διοριστεί από το Δημοτικό Συμβούλιο στις 7 Ιανουαρίου 1884, τα μέλη της ήταν οι **«παπα Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου, Αριστείδης Δ. Γιαννακόπουλος, Νικόλαος Αγγελόπουλος και Βασίλειος Κ. Γιαννακόπουλος»**. Αντικαθίστανται δε από τους Αλέξη Θ. Χατζόπουλο, Γεώργιο Μαγκλάρα και Γεώργιο Αγγελόπουλο. Οι 2 πρώτοι ήταν τότε περίπου 45 ετών, ενώ ο Γεώργιος Αγγελόπουλος, αδελφός του αποπεμφθέντος Νικολάου Αγγελόπουλου, περίπου 70 ετών.

Από το περιεχόμενο της απόφασης καταλαβαίνουμε πως οι οικοδομικές εργασίες στον ναό έχουν ολοκληρωθεί και ακολουθούν οι εργασίες που σχετίζονται με την εσωτερική διακόσμησή του. Δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε επακριβώς τις εσωτερικές αυτές εργασίες, παρακάτω θα δούμε, για κάποιες από αυτές, να προβλέπεται σχετική δαπάνη στους προϋπολογισμούς των επόμενων χρόνων. Η απορία μας είναι αν περιορίζονταν σε τμήμα του εσωτερικού του ναού ή σε ολόκληρο τον εσωτερικό χώρο, δηλαδή αν με την ανακαίνιση χρειάστηκε να κατασκευαστεί απαρχής ο εσωτερικός διάκοσμος. Επίσης, τι συνέβη με το τέμπλο; Σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του έτους 1875, ποσό 1.200 δραχμών προοριζόταν για την κατασκευή του. Προφανώς, ματαιώθηκε λόγω της ανακαίνισης και ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας 1880 ή τις αρχές της δεκαετίας του 1890. Σύμφωνα με προφορικές πληροφορίες από τους γονείς μας, κατασκευαστές ήταν οι αδελφοί Ντινόπουλοι από το Βαλτεσινίκο και η κατασκευή του κράτησε περίπου 8 χρόνια. Το σχέδιο του τέμπλου μοιάζει με αυτό του ναού Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα και με αυτό του ναού της Μονής Κερνίτσας. Για το τέμπλο του Αγίου Τρύφωνα είδαμε σχετικά στην εργασία για την ιστορία του ναού, ενώ για το τέμπλο του ναού της Μονής Κερνίτσας γνωρίζουμε πως έχει κατασκευαστεί από τους ίδιους τεχνίτες, τους αδελφούς Ντινόπουλους, καθώς το όνομά τους είναι σκαλισμένο στην επιφάνειά του. Εκτιμούμε πως η ομοιότητα στο σχέδιο οφείλεται στο γεγονός ότι οι διάφοροι τεχνίτες εργάζονταν με βάση κάποιο συγκεκριμένο πρότυπο που το εφάρμοζαν ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε ναού.

Δύο προϋπολογισμοί των επόμενων ετών, 1890 και 1893, μας δείχνουν ακριβώς αυτό που είπαμε, πως οι εργασίες στο εσωτερικό του ναού συνεχίζονται για αρκετά χρόνια ακόμα. Ο πρώτος προβλέπει ποσό για την

πλακόστρωση του ναού και ο δεύτερος για σοβάτισμά του. Για την πλακόστρωση, να προσθέσουμε ότι στο δάπεδο υπάρχει και σήμερα τοποθετημένη μικρή διακοσμητική μαρμάρινη πλάκα που φέρει ανάγλυφο δικέφαλο αετό, καθώς και επίγραμμα που αναφέρει τα εξής: **«ΕΡΓΟΝ ΑΝΑΣΤΑΣΥΟΥ ΛΗΡΙΤΟΥ ΤΙΝΙΟΣ 1891 – ΔΑΠΑΝΥ ΤΟΝ ΚΑΤ. ΜΕΣΙΝΙΑ»**. Πρόκειται για αφιέρωμα των Γαρζενικιωτών του Νησιού (Μεσσήνη της Μεσσηνίας):

«Πράξις αριθ. 41 7 Ιανουαρίου 1890

Προϋπολογισμός [του έτους 1890**] του εν Γαρζενίκου Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου"**

έσοδα

από εισπράξεις δίσκου κηρού και δικαιώματα στέψεων	**Δραχ. 500**
αφιερώματα	**Δραχ. 100**
αποθεματικόν κεφάλαιον	**Δραχ. 400**

έξοδα

δι' αγοράν ελαίου, κηρού, λιβάνου και καθαρισμού της εκκλησίας	**Δραχ 300**

το περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει εις την πλακόστρωσιν του Ναού».

Ο ίδιος προϋπολογισμός εγκρίνεται και με την απόφαση αριθ. 58 της 29ης Απριλίου 1890.

«αριθ. 19 27 Νοεμβρίου 1892

Προϋπολογισμός έτους 1893

Προϋπολογισμός του εν Γαρζενίκου Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου"

έσοδα

από εισπράξεις δίσκου, κηρού, δικαιώματα στέψεων και αφιερώματα	**δραχ. 270**

έξοδα

δι' αγοράν ελαίου, κηρού, λιβάνου και καθαρισμόν του Ναού	**δραχ 250**

Το περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει δια σοφάτισμα του ιδίου Ιερού Ναού».

Ο μαρμάρινος δικέφαλος αετός, προσφορά των Γαρζενικιωτών του Νησιού το έτος 1891.

Τέλος, με πράξη του στις 18 Μαρτίου 1890, το Δημοτικό Συμβούλιο ανανεώνει τη θητεία του Αριστείδη Δ. Γιαννακόπουλου, ο οποίος ξέρουμε ότι παρέμεινε για αρκετά ακόμα χρόνια στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο ώς τα γεράματά του:

«Πράξις αριθ. 55 18 Μαρτίου 1890

Ο Δήμαρχος λαβών τον λόγον εξέθεσεν ότι οι μέχρι τούδε εκκλησιαστικαί επιτροπαί των ειρημένων Ναών [Γέννησις της Θεοτόκου Βυτίνας και Κοίμησις της Θεοτόκου Γαρζενίκου**] τινές παρεξετάθησαν και άλλων δεν εδέχθησαν ουκ θέλουν να αναλάβουν την υποχρέωσιν αυτήν. Δέον το Σώμα να σκεφθή και αποφασίση περί διορισμού νέων τοιούτων**

[...] εις δε τον εν Ταρζενίκου [διορίζει**] τον Αριστείδην Δ. Γιαννακόπουλον κάτοικον Γαρζενίκου»**.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1905

Μετά την πρώτη «εκ βάθρων» επισκευή του ναού το 1885, ακολούθησαν, όπως είδαμε, κατά το υπόλοιπο της δεκαετίας του 1880 και τη δεκαετία του 1890, εργασίες εσωτερικής διακόσμησης και βελτίωσής του. Το επόμενο βήμα, όπως αποδεικνύεται από τα έργα που εκτελέστηκαν κατά τη δεκαετία του 1910, ήταν η μεταφορά του νεκροταφείου από τον περίβολο του ναού σε τοποθεσία έξω από το χωριό, όπως επίτασσε το Βασ. Διάταγμα του έτους 1834 και η οικοδόμηση κωδωνοστασίου κατά το παράδειγμα από άλλα γειτονικά μας χωριά (Βυτίνα, Γρανίτσα, Μαγούλιανα κ.λπ.). Όμως, το έτος 1903 ο πολύ ισχυρός σεισμός των Κυθήρων προκάλεσε αρκετές, καθώς φαίνεται, ζημιές στην εκκλησία και χρειάστηκε πάλι μεγάλη προσπάθεια για συγκέντρωση χρημάτων προς αποκατάστασή τους. Η επισκευή πραγματοποιήθηκε περίπου 2 χρόνια μετά, λογικά το καλοκαίρι του 1905. Το γεγονός ότι η επισκευή του ναού το 1905 οφείλεται σε ζημιές από τον σεισμό του 1903, το επιβεβαιώνουμε και από τις διηγήσεις των γονέων και των παππούδων μας.

Ο μεγάλος εκείνος σεισμός, ιστορικά από τους πιο ισχυρούς στον ελληνικό χώρο, εκδηλώθηκε το πρωί της Τρίτης 29 Ιουλίου 1903 (11 Αυγούστου με το σημερινό ημερολόγιο). Επίκεντρο είχε την περιοχή της νήσου Κύθηρα και ήταν μεγέθους κοντά στα 8 Ρίχτερ, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ειδικών επιστημόνων, καθώς το 1903 δεν λειτουργούσε όργανο μέτρησης. Ο σεισμός έγινε ιδαίτερα αισθητός σε μεγάλο μέρος της Ελλάδας, καθώς και στην Αθήνα. Η ανακοίνωση του Αστεροσκοπείου Αθηνών είχε ως εξής:

«Σήμερον περί ώραν 6,6 λεπτά και 37 δευτερόλεπτα εγένετο ενταύθα μετρία σεισμική δόνησις κυματοειδής εκ Β – Ν διαρκείας 30 δευτερολέπτων γενομένη αισθητή εις πάντας. Η δόνησις αύτη επανελήφθη ισχυροτέρα την 6 ωρ. 7 λεπτά και 57 δευτερ. Επηκολούθησε τρίτη δόνησις επίσης ισχυρά διαρκείας 8 δευτ. εις τας 6 ωρ. 8 λεπτά και 22 δευτ. Ομοίως περί ώραν 6,9 λ, 42 δευτ. ετέρα μετρία δόνησις διαρκείας 9 δευτ περίπου. Πέμπτη τοιαύτη επηκολούθησεν εις τας 6 ωρ, 10 λ, 37 δευτ διαρκείας περίπου 10 δευτ. Ταύτας επηκολούθησαν και έτεραι μικροσεισμικαί δονήσεις μέχρι της 6 ωρ 19λ 44 δευτ σημειωθείσαι μόνον υπό του εν Αστεροσκοπείου σεισμογράφου.

Ο σεισμός ούτος εγένετο αισθητός εν Αταλάντη περί ώραν 6 μικράς διαρκείας.

Εν Μεγάροις αρκετά ισχυρός διαρκείας 20 δευτ. περί την αυτήν ώραν.

Εν Αιγίνη διαρκείας 2-3 δευτ. Ασθενής
Εν Λεβαδεία μετρίως ισχυρός διαρκείας 8-9 δευτερολέπτων
Εν Τριπόλει, ισχυρός εκ τριών δονήσεων διαρκείας 5 δευτ.
Εν Μεσολογγίω ασθενής διαρκείας 3 δευτ.
Εν Μεθάνοις περί ώραν 6,5΄ αρκετά ισχυρός διαρκείας 4 δευτ. Διερράγησαν οικίαι τινές.
Εν Αγίω Πέτρω περί ώραν 6,9λ αρκετά ισχυρός και μεγάλης διαρκείας
Εν Πάτραις 6.10΄ διαρκείας 32 δευτ.
ΕνΙσαρι Μεγαλοπόλεως μετρίως ισχυρός, διαρκείας 6 δευτ.
Εν Ελευσίνι 6.13΄ διαρκείας πλέον 10 δευτ ουχί ισχυρός.
Εν Θήβαις την αυτήν ώραν διαρκείας 12 περίπου δευτ. Ισχυρός
ΕνΎδρα 6,13΄ διαρκείας 2 δευτ. ισχυρός».[29]

Δεν έχουμε κανένα στοιχείο για την έκταση των ζημιών που προκλήθηκαν στον ναό. Τις λίγες πληροφορίες για την επισκευή που ακολούθησε τις μαθαίνουμε από τη μαρμάρινη επιγραφή που βρίσκεται εντοιχισμένη στο υπέρθυρο της βόρειας, κεντρικής σήμερα, εισόδου της εκκλησίας. Σε αυτήν καταγράφονται οι δωρητές και τα ποσά που προσέφεραν, το όνομα του μηχανικού που βοήθησε στη διεκπεραίωση, απ' ό,τι φαίνεται, των τυπικών διαδικασιών με την εκπόνηση, ίσως, κάποιας μελέτης και προϋπολογισμού των αναγκαίων εργασιών, τα ονόματα των εργολάβων οικοδόμων που εκτέλεσαν το έργο και τον χρόνο της ολοκλήρωσης, μάλλον, των εργασιών:

«ΔΩΡΗΤΑΙ
ΑΡ. Κ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ ΔΡ. 500
ΘΩΜΑΣ Κ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ ΔΡ. 200
ΓΕΩΡ. Κ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ ΔΡ. 100
ΘΕΟΔ. ΑΡΓ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΡΕΣΧΕΝ ΗΘΙΚΗΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΝ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟΥ ΔΡ. 1000
Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΣΠ. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΤΙΣΤΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ
ΜΗΝΙ ΟΚΤΩΒΡΙΩ 1905».

Οι γονείς μας ανέφεραν πως στο σημείο όπου καταγράφεται το ποσό που προσέφεραν οι κάτοικοι του χωριού είχε προστεθεί η φράση **«πλην Αλεξίου Χατζή»**, η οποία σβήστηκε αργότερα. Εκτιμούμε πως ο Αλέξης Χατζής, 60 ετών τότε, ήταν την εποχή εκείνη εκκλησιαστικός επίτροπος και η πρόσθετη φράση φανερώνει έντονες αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της κοινό-

[29] Εφημερίδα *Πρωΐα*, αριθ. φύλ. 2388 της 30ής Ιουλίου 1903.

τητας, όπως μαρτυρούν και έγγραφα από το Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου, Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας τα χρόνια εκείνα, τα οποία θα δούμε παρακάτω. Οι διαφωνίες, τα μικροσυμφέροντα και οι αντιπαραθέσεις εντός της κοινότητας είναι συχνό και διαρκές ώς σήμερα φαινόμενο. Ο φατριασμός και η ένταση παίρνουν πολλές φορές ανεξέλεγκτα και χρόνια χαρακτηριστικά που τελειώνουν με το τέλος της ζωής των πρωταγωνιστών, για να συνεχίσουν με ίδιο ή άλλο περιεχόμενο οι της επόμενης γενιάς κ.λπ. Η επιβολή ισχύος με το απαραιτήτως συνοδό ιδιωτικό συμφέρον προβάλλουν ως το κύριο ποιοτικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής αυτής συμπεριφοράς.

Για τα ονόματα των δωρητών που καταγράφονται να πούμε πως οι 3 αδελφοί Αριστείδης, Θωμάς και Γεώργιος Κωνσταντίνου Θωμόπουλου γεννήθηκαν στον Γαρζενίκο, ο Αριστείδης το έτος 1859 και ο Γεώργιος το 1877, όπως προκύπτει από το Μητρώο Αρρένων της Κοινότητας Ελάτης. Ο Θωμάς δεν είναι καταγεγραμμένος, με βεβαιότητα όμως έχει γεννηθεί μεταξύ των ετών 1862 και 1877. Μετανάστευσαν στην Πάτρα, όπου προόδευσαν οικονομικά ασκώντας το επάγγελμα του εμπόρου. Στον Γαρζενίκο παρέμεινε ένας τέταρτος αδελφός τους, ο Βασίλειος, γεννημένος το 1862, ο δε πατέρας τους Κωνσταντίνος Θωμά Δημητρακόπουλου πέθανε κατά τη δεκαετία του 1880.

Ο μηχανικός Θεόδωρος Αργ. Διαμαντόπουλος ήταν τα χρόνια εκείνα διευθυντής της Δασικής Σχολής Βυτίνας. Συνέταξε δε τα σχέδια και τουςπροϋπολογισμούς για τα κωδωνοστάσια των ναών της Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα, της Αγίας Τριάδας στη Γρανίτσα τα έτη 1906 και 1908 αντίστοιχα και, πιθανόν, για το νότιο κωδωνοστάσιο του Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα μεταξύ των ετών 1902 και 1904. Φαίνεται πως βοήθησε σημαντικά στη διεκπεραίωση κατά το τυπικό, αλλά και το ουσιαστικό ίσως, μέρος της διαδικασίας για την πραγματοποίηση της επισκευής.

Όσο για το συγκεντρωθέν από τους κατοίκους ποσό των 1.000 δραχμών, δεν έχουμε περισσότερες λεπτομέρειες. Και δεν ξέρουμε αν στο ποσό αυτό περιλαμβάνονται και τα έσοδα από την ενοικίαση ιδιωτικών αγρών προς όφελος της εκκλησίας, καθώς διαχρονική πρακτική ήταν να ενοικιάζεται η χορτονομή διαφόρων ιδιωτικών αγρών σε κτηνοτρόφους, που οι ιδιοκτήτες τους είχαν παραχωρήσει στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο το δικαίωμα διαχείρισης της ενοικίασης και της είσπραξης των ενοικίων προς όφελος του ναού. Στον φάκελο για τη διευθέτηση των διοικητικών ορίων μεταξύ των νεοϊδρυθησών κοινοτήτων Γαρζενίκου και Πυργακίου κατά το έτος 1927, συναντάμε και 4 έγγραφα από το Ειρηνοδικείο Νυμφασίας που αφορούν ενοικιάσεις ιδιωτικών αγρών από Γαρζενικιώτες που εκπροσω-

πούν τον ναό σε κτηνοτρόφους από τα χωριά Βαλτέτσι και Ροεινό που παραθερίζουν με τα ποίμνιά τους στην ευρύτερη περιοχή των τοποθεσιών «Ξεροφελέικα», «Παλιοχώρι», «Μαζαράκι», «Κούκου Κλαρί» και «Ξυλούρι» στα όρια των περιφερειών του Γαρζενίκου και του Πυργακίου. Τα έγγραφα είναι των ετών 1914, 1916 και 1918 και αφορούν 15ετή ενοικίαση των εκεί ιδιωτικών αγρών και χέρσου τόπου για λογαριασμό του ναού.

Ας δούμε εδώ το έγγραφο που καλύπτει και το χρονικό διάστημα της επισκευής του ναού το 1905. Το σύνολο των εγγράφων παρατίθενται παρακάτω, στην ενότητα για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου.

«Αναφορά ή Αίτησις

Αριστείδου Δ. Γιαννακοπούλου κατοίκου Γαρζενίκου και Προέδρου του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου".

Κατά

Χρήστου Κ. Σούγλου, Παναγιώτου Κ. Σούγλου, Θεοδώρου Κ. Σούγλου, Κωνσταντίνου Σιαμπάνη ή Αλίκαστα, κατοίκων Βαλτετσίου, διαμενόντων νυν εν τη θέσει "Καλογερικό Σφεντάμι" ή "Ψωροδούκα", όριον Γαρζενίκου, και Νικολάου Κουτρουμπή κατοίκου Ροεινού και διαμένοντος ως σκηνίτου εν τη θέσει "Μαζαράκι" ή "Κούκου Κλαρί", όριον Γαρζενίκου.

Προς τον κ. Ειρηνοδίκην Νυμφασίας

Προ δεκαπενταετίας και πλέον υπάρχει ανεγνωρισμένον λειβάδιον ονομαζόμενον "Εκκλησιαστικόν" και ανήκον κατά νομήν εις τον εν Γαρζενίκω Ναόν "η Κοίμησις της Θεοτόκου", κείμενον εν ταις θέσεσι "Μαζαράκι", "Ξηροφελέικα" ή"Τσικινέικα", "Ξυλούρι", "Κούκου Κλαρί", όριον του χωρίου Γαρζενίκου, και λοιπαίς θέσεσι πλησιαζόμενοι γύρωθεν με Εθνικόν δάσος και ρεύμα της θέσεως Μαζαρακίου και αποτελούμενον εξ αγρίων, χέρσων και καλλιεργησίμων αγρών απεράντου εκτάσεως ανηκόντων κατά κυριότητα εις τους κατοίκους Γαρζενίκου οίτινες έχουσι παραχωρήσει την χορτονομή προ δεκαπενταετίας και πλέον εις τον εν Γαρζενίκω Ναόν ίνα νεμεται και καρπούται την χορτονομήν του εν λόγω λειβαδίου. Έκτοτε δε ο Ναός ούτος νέμεται και καρπούται και συνεχώς ενοικιάζει ταύτην, το δε ενοίκιον χρησιμοποιούμεν προς επισκευήν του εν λόγω Ναού ή κατατίθενται εις το Εκκλησιαστικόν Ταμείον δι' αγαθοεργούς σκοπούς κ.λπ. Όμως οι καθ' ην [...] αυτοδυνάμως, αυθαιρέτως και αυτοδικαίως και άνευ τινός δικαιώματος επέβαλον εντός αυτής το εξ αιγοπροβάτων συγκείμενον ποίμνιόν τους εκ συστάσεως από της 15 Μαΐου ε.ε. και εξακολουθούν εισέτι μέχρι σήμερον κατά συνέχειαν να εισβάλουν τούτο εντός αυτής και ούτω δια της πράξεώς των ταύτης διετάρα-

ξαν και διαταράττουσι την νομήν ην επ' αυτού έχαιρον επί τόσα έτη και επροξένησαν ζημίαν εις την χορτονομήν ανυπολόγιστον.

Επειδή δε το έργον είναι εν τω πράττεσθαι καθ' όσον οι καθ' ην και παρούσα εξακολουθητικώς μέχρι σήμερον εισβάλουν το ποίμνιόν των εντός του λειβαδίου και προξενούν ζημίαν εις την χορτονομήν.

Επειδή πρόκειται ήδη να λάβουν χώραν έριδες, συγκρούσεις, διαπληκτισμοί και βιαιοπραγίαι.

Επειδή παρίστανται περιπτώσεις νόμιμαι καθ' ας προς πρόληψιν παντός ενδεχομένου δέον ίνα ληφθώι προσωρινά μέτρα.

Δια ταύτα

Εξαιτούμαι ίνα γίνη δεκτή η παρούσα επί [...] ίνα ληφθώσι προσωρινά μέτρα, απαγορευθή εις τους αντιδίκους πάσα περαιτέρω πράξις τείνουσαν εις την διατάραξιν της νομής και εν υποτροπή να επιβληθή χρηματική ποινή 2.000 δραχμών ανά πάσα νέαν διατάραξιν. Να κηρυχθή προσωρινώς εκτελεστέα η εκδοθεισομένη απόφασις. Να απαγγελθή κατ' αυτών προσωπική κράτησις και να καταδικασθώσι εις τα έξοδα της δίκης και τέλη.

Ο κ. Ειρηνοδίκης παρακαλείται ίνα δια πράξεώς του ορίσει χρόνον και τόπον προς συζήτησιν της παρούσης.

Αρμόδιος κλητήρ παραγγέλεται την νόμιμον επίδοσιν της παρούσης ενί εκάστω.

Εν Βυτίνη τη 22 Ιουνίου 1916

ο του αιτούντος πληρεξούσιος

Γ. Ξυνογαλάς

Ακριβές αντίγραφον, εν Βυτίνη τη 9 Ιανουαρίου 1927».

Να σημειώσουμε πως, όπως θα δούμε παρακάτω, από το έτος 1910 με την ψήφιση του νόμου 3596 περί ενοριών και το εφαρμοστικό του Νόμου Βασιλικό Διάταγμα του έτους 1913, ο ναός Κοίμησης της Θεοτόκου ανήκει ως παρεκκλήσι στη νεοσυσταθείσα ενορία Τιμίου Προδρόμου με έδρα το Πυργάκι και ενοριακό ναό αυτόν του Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου, στην οποία υπήχθη επιπλέον και η ενορία του χωριού Νεμνίτσα. Στο Εκκλησιαστικό δε συμβούλιο της ενορίας, τα πρώτα χρόνια συμμετείχε από τον Γαρζενίκο ως μέλος ο Αριστείδης Δ. Γιαννακόπουλος. Κατά τους ισχυρισμούς λοιπόν του Εκκλησιαστικού Επιτρόπου Αριστείδη Δ. Γιαννακόπουλου, τουλάχιστον από τις αρχές του αιώνα οι κάτοικοι του Γαρζενίκου, που κατείχαν αγρούς στις αναφερόμενες τοποθεσίες, είχαν παραχωρήσει στην ενορία του Γαρζενίκου τη νομή και εκμετάλλευση της χορτονομής των χέρσων αγρών τους και, επίσης, των καλλιεργημένων κατά τις εποχές της αγρανά-

παυσης και μετά τον θερισμό. Οι αυθαιρεσίες ήταν συχνές εκ μέρους των κτηνοτρόφων και απαραίτητη ως εκ τούτου η προσφυγή του Εκκλησ. Επιτρόπου στη Δικαιοσύνη για εξασφάλιση των τόσο απαραίτητων για τον ναό εσόδων.

Όπως είπαμε, δεν έχουμε ιδέα για το εύρος των ζημιών. Ίσως να ράγισε ή και να κατέρρευσε κάποιο μέρος τοίχου, καθώς και να σημειώθηκαν διάφορες άλλες στο εσωτερικό του ναού. Αν θεωρήσουμε πως το συνολικό ποσό που συγκεντρώθηκε είναι οι 1.800 δραχμές που αναφέρονται στη μαρμάρινη επιγραφή, τότε η δαπάνη μοιάζει λογική για τέτοιου μεγέθους ζημιές. Να παραθέσουμε για σύγκριση το ποσό δαπάνης για την κατασκευή του επάνω τμήματος του νότιου κωδωνοστασίου του ναού Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα, η οποία προϋπολογίστηκε το έτος 1901 σε 3.700 δραχμές, και την προϋπολογισθείσα δαπάνη για την κατασκευή του κωδωνοστασίου του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα το έτος 1906 που ανήλθε σε 5.000 δραχμές.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, χωρίς όμως αποδείξεις, πως οι επισκευές στον ναό κατά το έτος 1905 δεν άλλαξαν την εξωτερική μορφή του, όπως έγινε με δραματικό τρόπο κατά την πρώτη, εκ βάθρων, ανακαίνιση τού έτους 1885.

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Π. ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

Μετά τον θάνατο του Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Φιλοθέου, και από το έτος 1874 μέχρι το 1901, καθήκοντα Επισκόπου ασκούσε Επισκοπική Επιτροπή ιερέων. Στην περιοχή δε του Δήμου Νυμφασίας Επισκοπικός επίτροπος διορίζεται (ή μάλλον επαναδιορίζεται) το έτος 1884 ο γνωστός μας αρχιμανδρίτης και λόγιος Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος από τη Βυτίνα, που παραμένει στο αξίωμα ώς τον θάνατό του το έτος 1908. Περισσότερες πληροφορίες για την ιερατική σταδιοδρομία του Π. Παπαζαφειρόπουλου και τον διορισμό του ως Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας παρατίθενται στην εργασία για τον ναό Αγίου Τρύφωνα Βυτίνας και το κεφάλαιο για τους ιερεις της Βυτίνας, στο παρόν τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης.

Από το πλούσιο αρχείο του, που σώζεται στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Βυτίνας, και τους φακέλους των χειρογράφων της αλληλογραφίας του με την Επισκοπή Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως αντλούμε ειδήσεις για την εκκλησιαστική ζωή στα χωριά του Δήμου Νυμφασίας. Αρκετές από αυτές αφορούν την ενορία του Γαρζενίκου κατά τη δεκαετία του 1900, όπου τα προβλήματα και οι έριδες δεν λείπουν. Δήμαρχος Νυμφασίας τα χρόνια εκείνα, και άρα πρόεδρος των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων του δήμου ήταν ο Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος, εκτός από μία θητεία, από το 1899 ώς το 1903, που δήμαρχος είχε εκλεγεί ο Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος.

Στα περιστατικά που αναφέρονται, κεντρικό πρόσωπο αναδεικνύεται ο εφημέριος του Γαρζενίκου Επαμεινώνδας Β. Παπαβασιλείου. Και, χρήσιμο είναι με αφορμή τις αναφορές από το Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου, να γνωρίσουμε συνολικά τον βίο του.

Πριν προχωρήσουμε όμως στις σχετικές λεπτομέρειες, ας αναφερθούμε συνοπτικά στους επισκόπους που άσκησαν καθήκοντα Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως το χρονικό διάστημα από το έτος 1852 ώς το 1919. Στο προηγούμενο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης είδαμε τους επισκόπους της Επισκοπής της περιοχής μας (Δημητσάνης και Αργυροκάστρου κατά την εποχή της Οθωμανοκρατίας και Γόρτυνος μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους) από το 1798 ώς το έτος 1852.[30]

Το 1852 ιδρύεται η Επισκοπή Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, που έχει υπό τη δικαιοδοσία της τις 2 αντίστοιχες επαρχίες και η οποία υφίσταται, ως μητρόπολη πλέον, μέχρι σήμερα. Επίσκοπος χειροτονείται ο Φιλόθεος Καλουμένης από την Τήνο, ο οποίος πεθαίνει το έτος 1874. Τον διαδέχεται

[30] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 101.

Επιτροπή Ιερέων που ασκεί καθήκοντα για 27 έτη μέχρι το 1901. Η Ιερά Σύνοδος χειροτονεί, εν τέλει, Επίσκοπο στις 30 Ιουνίου 1901 τον αρχιμανδρίτη Ιωάννη Μαρτίνο που είχε γεννηθεί στη Στεμνίτσα στις 10 Ιουνίου 1839, **«άνδρα εμπρέπουσαν έχοντα τω ιερώ σχήματι την διαγωγήν και τοις Ιεροίς εννεάσαντα θεσμίοις»**. Είναι φυσικό πως, όταν ο νέος Επίσκοπος ανέλαβε τη διοίκηση βρέθηκε αντιμέτωπος με πολλά προβλήματα και εκκρεμότητες που είχαν συσσωρευτεί τόσα χρόνια από την έλλειψη επισκόπου. Ο Ιωάννης Μαρτίνος παρέμεινε στον επισκοπικό θρόνο ώς τις 18 Ιανουαρίου 1919, οπότε παύθηκε για λόγους υγείας. Απεβίωσε δε στις 29 Ιανουαρίου 1923.

Όσον αφορά δε τους εφημέριους στον Δήμο Νυμφασίας το χρονικό εκείνο διάστημα, ένα εγγραφο από το ίδιο αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου μας δίνει έναν κατάλογο με τους εφημέριους των χωριών μας. Το έγγραφο δεν φέρει ημερομηνία, είναι όμως της δεκαετίας του 1880, πιθανότατα τη χρονική περίοδο μετά τον διορισμό του Π. Παπαζαφειρόπουλου ως Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας το 1884. Την περίοδο εκείνη, όπως είπαμε, η Επισκοπή Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως χήρευε, και διοικείτο από επιτροπή πρεσβυτέρων. Αυτή, κατά το έγγραφο, είχε ζητήσει τις σχετικές πληροφορίες από τον Π. Παπαζαφειρόπουλο. Ας δούμε το απαντητικό έγγραφο και τα ονόματα των εφημερίων των χωριών Νεμνίτσας, Πυργακίου και Γαρζενίκου:

«Αριθ. 15 Προς τον Επισκοπικόν Επίτροπον του Δήμου Νυμφασίας
Κατά την υμετέραν παραγγελίαν παρέχω υμίν την [...] πληροφορίαν περί των εφημερίων εκάστου χωρίου του καθ' ημάς δήμου.
[…] Εν Νεμνίτζη εις
Γεώργιος Γεωργόπουλος προχειρισθείς τω 1869
Εν Πυργάκι εις
Δημήτριος Παπαναστασίου
Εν Γαρζενίκω εις
Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου».

Ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου, λοιπόν, γεννήθηκε το έτος 1845 σύμφωνα με την *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας του 1851*. Πατέρας του ήταν ο, επίσης, ιερέας Βασίλειος Ευσταθίου (επονομαζόμενος και «παπα-Βασίλαρος»), τον οποίο συναντάμε στις πηγές και με τα επώνυμα-Δημόπουλος,Παπαδόπουλος και Σούρλας· τα επώνυμα τις εποχές εκείνες δεν ήταν σταθερά. Τη μητέρα του την έλεγαν Βασιλική (Βασίλω). Ο παππούς του ονομαζόταν Ευστάθιος Δημόπουλος (περίπου 1773-1857), αδελφός του οποίου ήταν ο ιερομόναχος Ανανίας, πρωτοσύγγελος του Επισκό-

που Τριπόλεως Δανιήλ, που γνωρίσαμε αναλυτικότερα στο προηγούμενο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης, στο κεφάλαιο για του ιερείς του Γαρζενίκου. Αδέλφια του Βασιλείου ήταν οι Θεόδωρος, Χαράλαμπος και Ιωάννης Ευσταθίου. Ο Θεόδωρος, έμπορος που μετοίκησε στην Τρίπολη, μάλλον φονεύθηκε από ληστές το έτος 1842, ο Χαράλαμπος μετανάστευσε κάποια στιγμή στην Αθήνα και ο Ιωάννης, στα Φιλιατρά της Μεσσηνίας. Ο Επαμεινώνδας είχε άλλα 6 αδέλφια, τους Νικόλαο, Θεόδωρο, Δημήτριο, Κωνσταντίνο, Καλλιόπη και Αθανάσιο.

Νυμφεύτηκε τη Γιαννούλα, θυγατέρα του Αθανασίου Τρεμπέλα από τη Στεμνίτσα, τον Αύγουστο του 1876. Στο προικοσύμφωνο που συντάχθηκε στις 20 Αυγούστου 1876, εκτός των άλλων πραγμάτων, ο Επαμ. Παπαβασιλείου έλαβε ως προίκα και χρήματα μετρητά 1.200 δραχμές. Εγγυητής για την προίκα μπήκε ο πατέρας του Βασίλειος ιερέας Ευσταθίου. Επιπλέον, λίγες μέρες πριν, στις 6 Αυγούστου, με συμβολαιογραφική πράξη που συντάχθηκε στην Τρίπολη (αριθ. συμβολαίου 5526 του Συμβολαιογράφου Τριπόλεως Νικ. Θαλασσινού) **«ο Βασίλειος ιερεύς Ευσταθίου Γαρζενικιώτης του Δήμου Νυμφασίας την ιερατικήν επαγγελόμενος πώλησε (**παραχώρησε προφανώς**) στον υιό του Επαμεινώνδα Γαρζενικιώτη γεωργό»**, τα ακόλουθα κινητά και ακίνητα περιουσιακά του στοιχεία **«ήτοι, αγρόν ξηρικόν εις θέσιν "Πεζούλια" συνορευόμενον γύρωθεν με ομοίους Δημ. Διαμαντοπούλου και Διαμαντή Θωμοπούλου, όμοιον εις θέσιν "Άγιος Γεώργιος"συνορευόμενος γύρωθεν από ομοίους Γ. Αγγελοπούλου, Δημ. Διαμαντοπούλου, έτερος κείμενος εις θέσιν "Άγιος Νικόλαος" συνορευόμενος γύρωθεν με ομοίους των Αγγελαίων, όμοιον εις θέσιν "Γαρνιά", τον επιλεγόμενον "Τσιγκαίικον" συνιστάμενον από τρία τεμάχια και συνορευόμενον γύρωθεν από άγριους τόπους και επονομαζόμενα τα τεμάχια "του Κούγια Φωτοπούλου", "Μάρκου Φασουλά" και "της Παναγιωτάκαινας Μελάνας". Επίσης και τα εξής κινητά κτήματα ήτοι, ένα πυροβόλον όπλο καρυοφύλλι, ένα όμοιον δίκανον, μίαν ομοίαν τζάμ[...]ραν, ένα πιστόλιον δίκανον, τρία οινοδοχεία δένδρινα των πεντακοσίων βοτσών, δύο πιθάρια, μίαν κασέλαν κυπαρισσένια, δύο φορτσέρια, ένα λέβητα χαλκούν εξ οκάδων ένδεκα, ένα στατήρα και ένα ημίονον μεγάλης ηλικίας ποδαγρόν, και ένα δρυμώνι»**.

Ο Βασίλειος Ευσταθίου όμως λίγο καιρό μετά, στα μέσα, πάνω κάτω, του έτους 1877 φεύγει από τη ζωή, και στις 13 Νοεμβρίου 1877 με το συμβόλαιο αριθ. 2226 του Συμβολαιογράφου Τρικολώνων Γ. Λημνίου ο Επαμ. Παπαβασιλείου μεταβιβάζει στη συζυγό του τα περιουσιακά στοιχεία που έλαβε από τον πατέρα του: **«[…] ο Επαμ. Παπαβασιλείου ήλθεν εις νόμιμον γάμον μετά της συζύγου του Γιαννούλας και έλαβεν ως προίκα δυ-**

νάμει του υπ' αριθ. 1832 της 20 Αυγούστου παύσαντος έτους προικοσυμφώνου συμβολαίου γενομένου ενώπιον του Συμβολαιογράφου τούτου αριθμητάς δραχμάς χιλίας διακοσίας τας οποίας εις διαφόρους οικιακάς του ανάγκας εδαπάνησεν και ως εκ τούτου ήλθεν εις έριδας μετά της συζύγου του ένεκα της ολο[…]σεως της προικός της και επειδή είναι από τον Νόμον υπόχρεος […] αντικαθιστά προς αυτήν την σύζυγόν του Γιαννούλαν αντι της καταναλωθείσης προικός της των δραχμών 1200 […]». Όμως, η αξία των κτημάτων αυτών πολύ απείχε από το να καλύψει το ποσό των 1.200 δραχμών κι έτσι στις 12 Νοεμβρίου 1878 τα αδέλφια του **«Νικόλαος δημοδιδάσκαλος, Θεόδωρος καποτάς [**ράπτης**], Κωνσταντίνος και Αθανάσιος γεωργοί και υλοτόμοι»** εγγυώνται κι εκείνοι, βάζοντας υποθήκη αγρούς της ιδιοκτησίας τους, την προίκα της Γιαννούλας **«προς ασφάλειαν απαιτήσεως δραχμών εννεακοσίων των τόκων αυτών και των συμβησομένων εξόδων»**.

Ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου χειροτονήθηκε το επόμενο διάστημα ιερέας και εφημέριος στον Γαρζενίκο, διαδεχόμενος κατά πάσα πιθανότητα τον πατέρα του στην ενορία. Αυτό συνέβη μεταξύ των ετών 1878 και 1881, καθώς τον Ιούνιο του 1881 αναφέρεται σε δικαιοπρακτικό έγγραφο να φέρει την ιδιότητα του ιερέα. Την ίδια εποχή φαίνεται πως χειροτονήθηκε ιερέας και ο αδελφός του Θεόδωρος (γεννήθηκε το 1840).

Το έτος 1881, οι 4 από τους 6 αδελφούς Β. Παπαβασιλείου (οι Νικόλαος, Επαμεινώνδας, Κωνσταντίνος και Αθανάσιος) αγοράζουν από τον Ιωάννη Αργ. Μουτσιόπουλο, έμπορο από τη Στεμνίτσα, το πατρικό σπίτι τους, το οποίο είχε πωληθεί σε πλειστηριασμό το έτος 1855 στον Κων. Γετίμη, έμπορο της Τρίπολης. Το σπίτι αυτό, το υπάρχον και σήμερα μεγάλο τριώροφο, είχε εκτεθεί σε πλειστηριασμό λόγω χρεών προς το Δημόσιο του Ευστάθιου Δημόπουλου, πατέρα του Βασιλείου Ευσταθίου και παππού των αδελφών Παπαβασιλείου, μετά την τελεσίδικη καταδίκη του στον Άρειο Πάγο το έτος 1852. Η οικογένεια αυτή είναι γνωστό ότι κατά την οθωνική περίοδο (πιθανότατα και από την εποχή της Τουρκοκρατίας) εμπλεκόταν και σε ενοικιάσεις φόρων του Δημοσίου. Το σπίτι, σύμφωνα με την κτητορική του επιγραφή, χτίστηκε το έτος 1850 από τον Βασίλειο Ευσταθίου.

Ο Χρήστος Κ. Γετίμης, στον οποίον περιήλθε εκ κληρονομίας το σπίτι, το πούλησε στον Ιω. Μουτσιόπουλο, κι αυτός αμέσως στους αδελφούς Παπαβασιλείου:

«Αριθ. συμβολαίου 9513, 31 Μαΐου 1881, Τρίπολη

Ο Χρηστος Κωνστ. Γετίμης παντοπώλης κάτοικος Τριπόλεως πωλεί ως κληρονόμος του πατρός του Κωνστ. Γετίμη στον Γιαννάκο Αργ. Μουτζιό-

πουλο κτηματία κάτοικο Στεμνίτζης την εν Γαρζενίκω του Δήμου Νυμφασίας κειμένην ιδιόκτητον οικίαν μετά της περιοχής της συνορευομένης ανατολικώς με δρόμον δημόσιον, δυτικώς βρύσιν του χωρίου Γαρζενίκου αρκτικώς με οικίαν του Γιαννάκου Ευσταθίου αρκτικώς με περιοχήν της οικίας Γεωργίου Ντόκα και Χρήστου Ντόκα και Δημ. Διαμαντοπούλου και μεσημβρινώς με δρόμον, ανώγειον όσης εκτάσεως είναι […] και την οποίαν ο αποβιώσας πατήρ ηγόρασεν εξ αναγκαστικού πλειστηριασμού δυνάμει της. υπ' αριθ. 933 από 5 Ιουνίου έτους 1855 κατακυρωτικής εκθέσεως του Συμβολαιογράφου Βυτίνης Π. Λ. Λαμπρυνόπουλου Δια δραχ. Πεντακοσίας […]».

«Αριθ. συμβολαίου 208. Εν Στεμνίτση την εννάτην του μηνός Ιουνίου του 1881 ημέραν τρίτην ενώπιον του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Γεωργ. Λημνίου, ενεφανίσθησαν ο Γιαννάκης Αρ. Μουτσιόπουλος εμποροκτηματίας κάτοικος ενταύθα οι αδελφοί Νικόλαος Παπαβασιλείου Δημοδιδάσκαλος Επαμεινώνδας ιερεύς Παπαβασιλείου εφημέριος, Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου και Αθανάσιος Παπαβασιλείου υλοτόμοι αμφότεροι, κάτοικοι άπαντες Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας ητήσαντο την σύνταξιν του παρόντος και εδήλωσαν ότι δια του υπ' αριθ. 208 υπό σημερινήν ημερομηνίαν αγοραπωλησίας συμβολαίου γενομένου ενώπιόν μου ηγόρασαν από τον Γιαννάκον Αργ. Μουτσιόπουλον μίαν ιδιόκτητον οικίαν αυτού μετά της περιοχής αυτής ανώγειον ούσα τριόροφον κειμένην εντός του χωρίου Γαρζενίκου, περιελθούσαν αυτώ δια του υπ' αριθ. 9518 της 31 Μαΐου τρέχοντος έτους συμβολαίουτου Συμβολαιογράφου Τριπόλεως Νικολάου Ιω. Θαλασσινού […] δια δραχμάς 600».

Αμέσως μετά την αγορά, οι 4 αδελφοί διένειμαν μεταξύ τους το σπίτι ως ακολούθως:
«Αριθ. συμβολαίου 209. Εν Στεμνίτση την εννάτην του μηνός Ιουνίου του 1881 ημέραν τρίτην ενώπιον του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Γεωργ. Λημνίου, ενεφανίσθησαν οι αδελφοί Νικόλαος Παπαβασιλείου Δημοδιδάσκαλος, Επαμεινώνδας ιερεύς Παπαβασιλείου εφημέριος, Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου και Αθανάσιος Παπαβασιλείου υλοτόμοι αμφότεροι, κάτοικοι άπαντες Γαρζενίκου του Δήμου Νυμφασίας ητήσαντο την σύνταξιν του παρόντος και εδήλωσαν ότι δια του υπ' αριθ. 208 υπό σημερινήν ημερομηνίαν αγοραπωλησίας συμβολαίου γενομένου ενώπιόν μου ηγόρασαν από τον Γιαννάκον Αργ. Μουτσιόπουλον μίαν οικίαν τριόροφον μετά της περιοχής της, κειμένης εντός του χωρίου Γαρζενίκου και συνορευομένην γύρωθεν με δρόμον δημόσιον, βρύσιν του

χωρίου Γαρζενίκου, οικίαν Γιαννάκου Ευσταθίου, περιοχήν των οικιών Γεωργίου Ντόκα και Χρήστου Ντόκα, και Δημητρίου Διαμαντοπούλου και δρόμον. Ταύτην ευχαρίστως διανέμωσιν ως εξής. Ο μεν Επαμεινώνδας ιερεύς Παπαβασιλείου λαμβάνει το προς ανατολάς τέταρτον της οικίας μέρος υπόχρεος ων ν' ανοίξη θύραν εις το αρκτικόν μέρος της οικίας, το αναφερόμενον τέταρτον μέρος άρχεται από της οροφής και καταλήγει-μέχρι του εδάφους της γης, μη δυνάμενου εκ των υπαρχουσών θυρών να διέρχεται. Ο δε Νικόλαος Παπαβασιλείου λαμβάνων παραπλεύρως το έτερον τέταρτον μερίδιον αρχόμενον από της οροφής μέχρι του εδάφους. Ο δε Αθανάσιος Παπαβασιλείου λαμβάνει το έτερον τέταρτον μερίδιον ωσαύτως από της οροφής μέχρι του εδάφους, δίδει δε το δικαίωμα εις τον Νικόλαον Παπαβασιλείου ν' ανοίξη εις το κατώγειόν του την θύραν εις το μέρος του κατωγείου του, παραχωρεί και το ήμισυ παράθυρον του κατωγείου. Ο δε Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου λαμβάνει την έξωθι της οικίας ταύτης υπάρχουσαν καλύβην ολόκληρον. Ότι το υπολοιπόμενον τέταρτον της μεγάλης διαιρεθείσης οικίας άπαντες οι συμβαλλόμενοι θέλει εξουσιάζει κοινώς, το δε υπάρχον χαϊάτιον θέλουν εξουσιάζει οι Νικόλαος και Αθανάσιος Παπαβασιλείου. Υπελογίσθη υπό των συμβαλλομένων η αξία της εν λόγω οικίας εις δραχμάς 650 εφ' ης ετέθη ο ανάλογος φόρος χαρτοσήμου […]»

Και την επόμενη μέρα, ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου μεταβιβάζει το μεριδιό του στη σύζυγό του Γιαννούλα προς ασφάλεια της προίκας της:
«Αριθ. συμβολαίου 211.Στεμνίτσα 10 Ιουνίου 1881
Ενώπιον του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Τρικολώνων.
Επαμειν. Ιερεύς Παπαβασιλείου εφημέριος και η σύζυγος αυτού Γιαννούλα θυγάτηρ Αθ. Τρεπέλα οικοκυρά, κάτοικοι αμφότεροι Γαρζενίκου, ητήσαντο την σύνταξιν του παρόντος και εδήλωσαν ότι ο Επαμ. Ιερεύς Παπαβασιλείου συζευχθείς με την αναφερομένην Γιαννούλαν, έλαβεν ως προίκα διάφορα αντικείμενα και μετρητά δραχ. χίλιες διακόσιες τριάκοντα. Θέλων δε να ικανοποιήση αυτήν δαπανηθησών παρ' αυτού των αναφερομένων δραχμών εν ιδίαις του ανάγκας, παραχωρεί προς την ειρημένην σύζυγόν του εις την τελείαν διακατοχήν και κυριότητά της το οποίον δια του υπ' αριθ 209 υπό χθεσινή ημερομηνία συμβολαίου διανείμον μετά των αδελφών του έλαβεν τέταρτον μερίδιον της εν Γαρζενίκω κειμένης οικίας, συνορευομένου του μεριδίου με του αδελφού του Νικολάου, δημόσιον δρόμον μετά του αναλόγου μεριδίου της περιοχής της, προς δραχ. 230 […]».

Τέλος, έναν χρόνο περίπου μετά, στις 10 Αυγούστου 1882, οι Νικόλαος, Κωνσταντίνος και Αθανάσιος Παπαπαβασιλείου πωλούν στην Αικατερίνη, σύζυγο Θεοδώρου ιερέως Παπαβασιλείου, τα 3/4 εκ του 1/4 της οικίας, το τμήμα δηλαδή της οικίας που είχαν κρατήσει και οι 4 από κοινού. Και στις 5 Ιουλίου 1887, ο Επαμ. Παπαβασιλείου πωλεί στον Θεόδωρο ιερέα Παπαβασιλείου και το δικό του μερίδιο από το από κοινού 1/4 αντί ποσού 43 δραχμών.

Όσον αφορά τα αναφερόμενα στα συμβόλαια σύνορα της οικίας, η οικία του Δημ. Διαμαντόπουλου βρισκόταν εκεί που σήμερα είναι το Δημοτικό Σχολείο (αγοράστηκε στη συνέχεια, κατά τη δεκαετία του 1880, από τον Δημήτριο Αργυρόπουλο ή Αρβανίτη), τα ερείπια των οικιών Γεωργίου και Χρήστου Ντόκα βρίσκονταν ακριβώς από πάνω από την οικία των Παπαβασιλείου και η «βρύση του Γαρζενίκου» είναι η σημερινή υπάρχουσα, μόνο που δεν γνωρίζουμε τίποτε για την τότε μορφή της. Όσο για την οικία Γιαννάκου Ευσταθίου, αυτή είναι η σημερινή των κληρονόμων Γεωργίου Π. Α. Γιαννακόπουλου. Ήταν μάλιστα η αρχική οικία του παππού των αδελφών Παπαβασιλείου Ευσταθίου Δημόπουλου, η οποία μετά τον θάνατό του περιήλθε στην ιδιοκτησία των γιων του (και αδελφών του Βασιλείου ιερέα Ευσταθίου) Γιαννάκου και Χαράλαμπου Ευσταθίου και του εγγονού του Δημητρίου Ευσταθίου ή Χρηστίνης, γιου του Θεοδώρου Ευσταθίου. Όσο για την «καλύβη» που έλαβε στη διανομή ο Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου, αυτή είναι η σημερινή οικία των κληρονόμων Παναγιώτη Γ. Παπαβασιλείου, εγγονού του Κωνσταντίνου. Να προσθέσουμε ότι ο έκτος αδελφός, ο Δημήτριος, αγόρασε από τους κληρονόμους του Ιωάννη Νέλου την οικία τους και αποκόπηκε από την πατρική οικία, όσο δε για την αδελφή τους Καλλιόπη, αυτή παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο Θ. Χατζόπουλο.

Στις 15 Οκτωβρίου 1890, ο Νικόλαος Παπαβασιλείου συνταξιούχος, πλέον, δημοδιδάσκαλος **«κάτοικος Γαρζενίκου και διαμένων εις Μεγαλόπολιν»** πωλεί στη Γιαννούλα, σύζυγο του Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου, το μερίδιό του εκ του 1/4 της όλης οικίας και στις 10 Ιουλίου 1901 η Αικατερίνη, χήρα τώρα Θεοδώρου ιερέως Παπαβασιλείου, πωλεί στον Αθ. Παπαβασιλείου **«το μεριδιό της από οικία και κήπο μετά καρυδέας αντί δραχμών 540»**. Και για την ιστορία να πούμε ότι και ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου προς το τέλος της ζωής του μεταβίβασε το μεριδιό του στον αδελφό του Αθανάσιο, ο οποίος έτσι έμεινε κάτοχος τελικά όλης της οικίας, που σήμερα ανήκει στους κληρονόμους του.

Προς τα τέλη του αιώνα, οι 2 σύζυγοι, Επαμεινώνδας και Γιαννούλα Παπαβασιλείου, προχώρησαν στη σύναψη δωρητήριου αιτία θανάτου συμβολαίου. Από το περιεχόμενο πληροφορούμαστε ότι δεν είχαν απο-

κτήσει τέκνα και για τον λόγο αυτόν όποιος από τους 2 έφευγε πρώτος από τη ζωή ο άλλος θα τον κληρονομούσε. Αλλά, επειδή όλη η ακίνητη περιουσία του ζευγαριού ανήκε, όπως είδαμε, στην κυριότητα της Γιαννούλας, υποθέτουμε πως ήταν ασθενής και με το συμβόλαιο εξασφάλιζε τον σύζυγό της. Μάλιστα, λίγο χρονικό διάστημα μετά, κατά τη δεκαετία του 1900, η Γιαννούλα απεβίωσε. Αυτό το γνωρίζουμε από προφορικές μαρτυρίες που ανέφεραν πως ήταν θαμένη στο παλαιό κοιμητήριο του χωριού, στο προαύλιο δηλαδή της εκκλησίας, το οποίο μεταφέρθηκε στη σημερινή του θέση περί το έτος 1910:

«Αριθ. 19981, Βυτίνα. Δωρητήριον της 1ης Σεπτεμβρίου 1898 ημέρα Τρίτη

Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου ιερεύς και Γιαννούλα σύζυγος Επαμεινώνδα ιερέως Παπαβασιλείου θυγάτηρ Αθανασίου Τρεμπέλα τα γυναικεία επαγγελομένη κάτοικοι Γαρζενίκου. Οι σύζυγοι ούτοι ελθόντες εις γάμου κοινωνίαν προ είκοσι περίπου ετών δεν απέκτησαν τέκνα, επομένως τον θάνατον εκλαβούμενοι απεφάσισαν να συντάξωσι μεταξύ το παρόν δωρητήριον αιτία θανάτου δια του οποίου ο εις προς τον έτερον δωρεί άπασαν εν γένει την περιουσίαν του κινητήν ακίνητον ή χρηματικήν ή αυτοκίνητον [υποζύγια δηλαδή**], ίνα μετά τον θάνατον του ενός ο επιζήσων να είναι τέλειος κύριος και διακάτοχος της περιουσίας του αποβιώσαντος δυνάμενος να την διαθέτη ως θέλει και βούλεται»**.

Ας έρθουμε τώρα στα στοιχεία που μας δίνονται από το Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου, του Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας, τα οποία ξεκινούν χρονικά από την ανάληψη των καθηκόντων του ως Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως του Ιωάννη Μαρτίνου το έτος 1901:

Κατά τη δεκαετία του 1890, γνωρίζουμε πως εκτελούνταν ακόμα εργασίες στο εσωτερικό του ναού μετά την εκ βάθρων επισκευή του το έτος 1885. Επίτροποι μετά την αντικατάσταση των εκκλησιαστικών συμβούλων το έτος 1887 ήταν οι Αλέξης Θ. Χατζόπουλος, Γεώργιος Μαγκλάρας, Γεώργιος Αγγελόπουλος, Αριστείδης Δ. Γιαννακόπουλος και ο εφημέριος Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου. Κατά τη δεκαετία του 1890, ο Γεώργιος Αγγελόπουλος απεβίωσε, ενώ κατά πάσα πιθανότητα ο Γεώργιος Μαγκλάρας έχει μετοικίσει στην Ηλεία, όπως γνωρίζουμε από προφορικές μαρτυρίες. Έτσι, στις αρχές του 20ού αιώνα εκκλησιαστικοί επίτροποι στον Γαρζενίκο κατά πάσα πιθανότητα ήταν οι 3 εναπομείναντες, Επαμεινώνδας ιερέας Παπαβασιλείου, Αλέξης Θεοδ. Χατζόπουλος (1843-1930 περίπου), Αριστείδης Διον. Γιαννακόπουλος (1848-1932), δεν αποκλείεται δε να είχε επανέλθει και ο Θεόδωρος Σταθόπουλος (1828-1904). Να σημειώσουμε πως οι

3 τελευταίοι ήταν στενοί συγγενείς, οι Θεόδ. Σταθόπουλος και Αριστ. Γιαννακόπουλος είχαν νυμφευτεί αδελφές του Αλέξη Χατζόπουλου.

Όπως είπαμε σε άλλο σημείο, δεν γνωρίζουμε πολλές λεπτομέρειες για τις έριδες και αντιπαραθέσεις που υπήρχαν στο χωριό κατά την ανακαίνιση του ναού τη δεκαετία του 1880, που οδήγησαν στην αντικατάσταση από το Δημοτικό Συμβούλιο το 1887 των τότε εκκλησιαστικών επιτρόπων. Πάντως, την εποχή που χειροτονήθηκε ο νέος επίσκοπος, το 1901, υπήρχε έντονη αντιπαράθεση των εφημέριου Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου με μερίδα ή το σύνολο των κατοίκων και, μάλλον, τους υπόλοιπους εκκλησιαστικούς επιτρόπους. Από την αλληλογραφία του Π. Παπαζαφειρόπουλου με τον επίσκοπο Ι. Μαρτίνο, και από τις εκατέρωθεν των κατοίκων με τον εφημέριό τους αλληλοκατηγορίες προκύπτει ότι κάποιοι κάτοικοι δεν απέδιδαν στον εφημέριο Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου τα νόμιμα δικαιώματά του και αυτός, από την άλλη, ασκούσε πλημμελώς τα καθήκοντά του. Δεν ιερουργούσε επί σειρά Κυριακών στον ναό και απουσίαζε από το χωριό εκτελώντας ιεροπραξίες σε γειτονικές ενορίες, στα χωριά Ράδου και Αρκουδόρρεμα, πράξεις που, εκτός των άλλων, ήταν και παράνομες. Και εξελίσσονται τα επόμενα χρόνια επεισόδια στα οποία εμπλέκονται επιπλέον η ενορία του γειτονικού χωριού Πυργάκι και η Μονή Αγίων Θεοδώρων, που την εποχή εκείνη ήταν διατηρούμενη και αυτοτελής (μέχρι την οριστική υπαγωγή της ως μετόχι στην Ι.Μ. Κερνίτσας το έτος 1925).

Ας πούμε, κατ' αρχάς, δύο λόγια για τα δικαιώματα, την αμοιβή δηλαδή των εφημέριων κατά τον 19ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού για τις υπηρεσίες τους, η οποία βάρυνε αποκλειστικά τους ενορίτες. Για το θέμα έχουμε αναφερθεί πιο αναλυτικά στην εργασία για την ανέγερση του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο στο δεύτερο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης.

Από ένα έγγραφο της Ιεράς Συνόδου προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών στις 27 Μαρτίου 1835 (αριθ. πρωτ. 1474-1992-2192) περί του κανονισμού των εκκλησιαστικών δικαιωμάτων,[31] περιγράφονται 2 κατηγορίες εισοδημάτων των εφημερευόντων πρεσβυτέρων, τα τακτικά και τα ακανόνιστα ή τυχερά:

1. Κανονικά δικαιώματα. Αυτά είναι ποσά σε χρήματα ή σε είδος που λαμβάνει ο ιερέας από κάθε οικογένεια για βάπτισμα, ευλόγηση γάμου, κηδεία, ευχέλαιο, ανάγνωση εις ασθενούντα του τετραευαγγελίου, τεσσαρακονταλείτουργο. Επίσης, λαμβάνει μερίδιο από το συγκεντρωθέν ποσό της περιφοράς δίσκων σε 12 ημερομηνίες σημαντικών εορτών του έτους.

[31] Βλ. και *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 143.

2. Τα τυχερά ή ακανόνιστα. Αυτά προέρχονται από διάφορες έκτακτες λειτουργίες, αγιασμούς ή μνημόσυνα, όπως, για παράδειγμα, από τον αγιασμό κατά την πρώτη του μήνα, από την ευχή για τη γέννηση παιδιού και την κάθαρση της λεχώνας, από ιδιαίτερες παρακλήσεις στην εκκλησία ή σε οικία, από τις παρακλήσεις κατά τον Δεκαπενταύγουστο κ.λπ. Για όλες τις παραπάνω ιεροπραξίες, οι εφημέριοι να λαμβάνουν όσα οι πιστοί κατά την προαίρεσή τους τούς δίνουν.

Στην παρούσα εργασία, και με αφορμή τις πληροφορίες από το Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου για διάφορα γεγονότα στην ενορία του Γαρζενίκου, να παραθέσουμε κάποια συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο:

Εγκύκλιος της 12ης Μαΐου 1834 (αριθ. πρωτ. 1028-1080), «Περί των δικαιωμάτων των εφημερίων», μεταξύ άλλων προέβλεπε:

«[...] Δ΄ Δεν συγχωρείται εις τον εφημέριον μήτε την Εκκλησίαν να κλείη εις τους Χριστιανούς, εάν δεν λαμβάνη ό,τι οφείλεται εις αυτόν, μήτε ό,τι εκ των ιερών αυτού καθηκόντων να μην επιτελή· και όστις πράξη ποτέ τοιούτόν τι, θέλει τιμωρηθή αυστηρώς παρά της εκκλησιαστικής αρχής».[32]

Επίσης, εγκύκλιος της 16ης Δεκεμβρίου 1842 (αριθ. πρωτ. 44177), «Περί ευκοσμίας και ευταξίας του Κλήρου», όριζε:

«Προς τους Σεβ. Μητροπολίτας και Επισκόπους

[...] αλλά πληροφορήται η Σύνοδος, ότι πολλοί κληρικοί, και μάλιστα εκ των εφημερευόντων πρεσβυτέρων, καταφρονούντες την εαυτών επαγγελίαν, διάγουσι βίον άτακτον και όλως αντίθετον προς την πρόθεσιν αυτής· και οι μεν διημερεύουσιν εις καφενεία, κυβεύοντες και χαρτοπαίζοντες, οι δε περιφέρονται ασυστόλως από οινοπωλείον εις οινοπωλείον, μεθύοντες, και πολλάκις διανυκτερεύουσι, κωμάζοντες εν ταις τριόδοις και ταις αγυιαίς, και αντί διδασκάλων της ηθικής γίνονται παραίτιοι της διαφθοράς και της κακοηθείας εις τους χριστιανούς· οι δε υπερπηδώντες τα όρια της ενορίας των, και πολλάκις δια μεγαλήτερον κέρδος, ή δι' άλλην τινά αιτίαν επιπηδώντες εις άλλας ενορίας, και απωθούντες τους εν αυταίς κανονικώς χειροτονηθέντας και διορισθέντας εφημερίους, καθίστανται αυτοί αυτοχειροτόνητοι κύριοι αυτών, διεγείροντες μεταξύ των χριστιανών σκάνδαλα, και άλλοι πράττοντες πολλάς αταξίας και εντός αυτού του ιερού Ναού, και μήτε τον Θεόν φοβούμενοι, μήτε την αιώνιον κόλασιν εις νουν θέμενοι, παραμελούσι τα ιερά αυτών καθήκοντα, και αδιαφορούσι παντελώς περί τη ακριβή εκτέλεσιν και αυτών

[32] *Συλλογή των σπουδαιοτέρων εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου*..., 1877.

των θείων μυστηρίων της Εκκλησίας, μάλιστα δε του μυστηρίου του θείου βαπτίσματος και του μυστηρίου του γάμου, αποβαίνοντες περί τα θεία ψυχροί υπηρέται και προφανείς παραβάται των ιερών αυτών καθηκόντων, και απορεί η Σύνοδος, πως υμείς, βλέποντες ταύτα πάντα, δεν ανακαλείτε κατά τα καθήκοντά σας, έκαστον αυτών εις την ταξιν του και δεν περιορίζετε αυτούς εις τα χρέη των, διατάσσοντες αυτούς εις την ακριβή διατήρησιν και εκπλήρωσιν αυτών κατά την επαγγελίαν των. Όθεν, μη ανεχομένη η Σύνοδος την τοιαύτην των κληρικών τούτων αταξίαν και παρεκτροπήν, και την προς ταύτα αδιαφορίαν υμών.

Διατάσσει

[...] γ΄ Να διατάξητε έκαστον αυτών αυστηρώς, να περιορίζωνται εντός των ορίων της ενορίας των, και να μη επεμβαίνωσιν εις άλλου ενορίαν, και ούτε εγκαταλιμπάνοντες την ιδίαν αυτών ενορίαν να επιπηδώσιν εις ξένας προς βλάβην και ζημίαν των εν αυτοίς εφημερίων, διεγείροντες μεταξύ των χριστιανών σκάνδαλα, αλλά να μένη έκαστος, όπου απ' αρχής κανονικώς χειροτονηθείς ετάχθη εφημέριος κατά τα παρά των Εκκλησιαστικών Κανόνων διακελευόμενα».[33]

Και εγκύκλιος της 25ης Φεβρουαρίου 1874:

«Αριθ. πρωτοκ. 3348 Εν Αθήναις την 25 Φεβρουαρίου 1874

Περί απονομής των νενομισμένων εφημεριακών δικαιωμάτων των Ιερέων

Προς άπαντας τους ανά το Κράτους Σεβασμιωτάτους Ιεράρχας

Η Σύνοδος μετά λύπης μανθάνει ότι πολλοί των Χριστιανών, εναντίον παντός θείου και ανθρωπίνου νόμου, δυστροπούσι παρά το δίκαιον, και δεν προσφέρουσι τοις εφημερίοις αυτών τα ανέκαθεν κεκανονισμένα της εφημερίοις δικαιώματα· επειδή δε οι εφημέριοι παρ' ημίν ουδένα έτερον πόρον προς το ζην έχουσιν ή τας των Χριστιανών ωρισμένας προσφοράς, δια τούτο όταν και τούτων στερώνται, πένονται, ως εικός, και λιμώττουσι, και παράπονα ως εκ τούτου εξεγείρονται πολλά. Τούτων δ' ένεκα η Σύνοδος, καίπερ υπ' όψιν έχουσα τα της Συνοδικής πράξεως, δι' Υπουργικής εγκυκλίου εγκεκριμένης, «δεν συγχωρείται εις τον εφημέριον, μήτε την εκκλησίαν να κλείη εις τους Χριστιανούς, εάν δεν λαμβάνη ό,τι οφείλεται εις αυτόν, μήτε ό,τι εκ των ιερών αυτού καθηκόντων να μη επιτελή· και όστις πράξη ποτε τοιούτόν τι, θέλει τιμωρηθεί αυστηρώς παρά της Εκκλησιαστικής Αρχής κτλ. (όρα εγκύκλ. υπ' αριθ. 4907 της 19 Ιουλίου 1855, σ. 184), αλλ' όμως τα των εφημερίων παράπονα εύλογα και δίκαια και όλως ητιολογημένα ηγουμένη, εντέλλεται ίνα εκείνοι των

[33] *Συλλογή των σπουδαιοτέρων εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου*..., 1877, σ. 132.

εφημερίων, οίτινες τυχόν δεν λαμβάνουσι παρά των ενοριτών αυτών τας κεκανονισμένας αποδοχάς, δικαιώνται ν' αρνώνται αυτοίς προσκαλούμενοι πάσαν άλλην ιεροπραξίαν, πλην του εν ώρα ανάγκης βαπτίσματος, εξομολογήσεως, κοινωνίας των αχράντων Μυστηρίων και του ενταφιασμού.

Προς τούτοις δε ουδενί ετέρω των εφημερίων επ' ουδενί λόγω επιτρέπεται να τελέση ιεροπραξίαν τω αρνουμένω τα κεκανινισμένα δικαιώματα παρ' ενορίαν επί αυστηρά εκκλησιαστική ποινή».

Η πρώτη πληροφορία από το Αρχείο Παπαζαφειρόπουλου μάς έρχεται την 1η Ιουλίου 1902. Ο εφημέριος Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου έχει, όπως φαίνεται, παραπονεθεί στον Επίσκοπο ότι μερικοί από τους κατοίκους του Γαρζενίκου δεν είναι συνεπείς στην απόδοση των τακτικών οικονομικών δικαιωμάτων που του οφείλουν για τις ιεροπραξίες που εκτελεί. Πόσο χρονικό διάστημα συμβαίνει αυτό, δεν μας διευκρινίζεται. Λογικά, θα τολμούσαμε να σκεφτούμε πως αυτές οι διαφορές και εκκρεμότητες κρατούν χρόνια. Επιπλέον, ο Επίσκοπος υπενθυμίζει πως δεν θα γίνει ανεκτή επέμβαση ιερέα σε ενορία που δεν είναι εφημέριος, χωρίς να διευκρινίζει αν αυτό αφορά κάποιο συγκεκριμένο φαινόμενο στην ενορία του Γαρζενίκου ή σε άλλη ενορία της δικαιοδοσίας του Π. Παπαζαφειρόπουλου:

«Αριθ. 569 Βασίλειον της Ελλάδος

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον επίτροπον Νυμφασίας και δι' αυτού

εις τον εφημέριον ιερέα Γαρζενίκου παπαΕπαμεινώνδα Παπαβασιλείου.

Γνωστόν ποιήσατε τοις κατοίκοις Γαρζενίκου δια των επιτρόπων της εκκλησίας, ίνα μη αποστερώσι τον εφημέριον του χωρίου του κανονικού δικαιώματος συμφώνως τοις εκκλησιαστικοίς και πολιτικοίς νόμοις.

Εν εναντία περιπτώσει θα απαγορεύσωμεν τελετάς τινάς εν ακινδύνω περιστάσει. Πας δε εφημέριος τολμήσας να επέμβη εις του ετέρου την ενορίαν τιμωρηθήσεται δια πολυχρονίου αργίας.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης

Εν Μεγαλοπόλει τη α΄Ιουλίου 1902

Αριθ. 21 Διευθύνεται η παρούσα προς τον εφημέριον Γαρζενίκου παπαΕπαμεινώνδαν Παπαβασιλείου ίνα αναγνώση αυτήν επ' εκκλησίας τρεις κατά σειράν Κυριακάςκαι αποστείλη ημίν απόδειξιν περί τούτου.

Εν Βυτίνη τη 4 Ιουλίου 1902

Ο κατά τον Δήμον Νυμφασίας Επισκοπικός Επίτροπος

ΑρχιμανδρίτηςΠ. Παπαζαφειρόπουλος».

Η επόμενη είδηση μάς έρχεται τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου. Οι κάτοικοι διαμαρτύρονται με αίτησή τους στον Επίσκοπο ότι ο εφημέριός τους δεν εκτελεί, όπως έχει υποχρέωση, τα καθήκοντά του και απουσιάζει:

«Αριθ. 740 Εν Μεγαλοπόλει τη 16 Νοεμβρίου 1902

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον επίτροπον Νυμφασίας

Οι κάτοικοι Γαρζενίκου δι' αιτήσεώς των παραπονούνται ότι ο εφημέριός των Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου απουσιάζει τινάς Κυριακάς παραμελών το καθήκον του. Καλέσατε αυτόν (αλλά μετά τας εκλογάς) και καταστήσατε αυτόν προσεκτικόν. Προτρέψατε ενταυτώ και τους κατοίκους δια των επιτρόπων να παρέχωσιν αυτώ τα δικαιώματά του καθόσον ούτως παραπονείται.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Οι εκλογές στις οποίες αναφέρεται ο Επίσκοπος είναι οι βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν στις 17 Νοεμβρίου 1902.

Από το περιεχόμενο προκύπτει πως επικρατεί ένταση στο χωριό, καθώς η μια πλευρά κατηγορεί την άλλη για ασυνέπεια στις υποχρεώσεις της.

Λίγες μέρες αργότερα, ο Επίσκοπος επανέρχεται με επιστολή του προς τον Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου, μέσω του Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας. Έχουν προηγηθεί 2 αναφορές, μια των κατοίκων του Γαρζενίκου και μια του Δημάρχου Νυμφασίας Δημ. Θεοφιλόπουλου, προέδρου του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου.

«Αριθ. 800 Εν Μεγαλοπόλει τη 28 Νοεμβρίου 1902

Βασίλειον της Ελλάδος

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον εφημέριον Γαρζενίκου Επαμεινώνδαν Παπαβασιλείου

Εκ δύο αναφορών μιάς των κατοίκων και επιτρόπων του χωρίου σας και ετέρας του κ. Δημάρχου, πληροφορούμεθα ότι πέντε Κυριακάς δεν ιερουργήσατε εις το χωρίον, και ότι μεταβαίνετε εις τα χωρία Ράδου και Αρκουδόρευμα και ιερουργείτε άνευ διορισμού και ημετέρας αδείας.

Σας προσκαλούμεν να ιερουργείτε τακτικώς τας τε Κυριακάς και εορτάς εις το χωρίον της εφημερίας σας, να μη μεταβαίνητε εις έτερα χωρία και μάλιστα εις Αρκουδόρευμα υπαγόμενον εις ξένην επαρχίαν.

Εν περιπτώσει καθ' ην απειθήσετε, θέλομεν διατάξει έτερον ιερέα να εφημερεύη εις το χωρίον και υμάς θα καθυποβάλομεν εις αργίαν.

Ο ημέτερος επίτροπος επιδότω την παρούσαν επί αποδείξει.
+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Ακολουθεί σύντομα και άλλη επιστολή του Επισκόπου προς τον Π. Παπαζαφειρόπουλο. Ο Θεόδωρος Ευστ. Σταθόπουλος, πρόγονος των σημερινών οικογενειών με το επώνυμο Σταθόπουλος, έχει μάλλον μεταβεί στην Επισκοπή στη Δημητσάνα κι έχει καταμαρτυρήσει πολλά για τον εφημέριο, χωρίς όμως να πείσει τον Επίσκοπο Ι. Μαρτίνο:

«Αριθ. 819 Εν Μεγαλοπόλει τη 7 Δεκεμβρίου 1902
ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως
Προς
τον επίτροπον Νυμφασίας

[...] Ο εκ Γαρζενίκου Θεόδωρος Σταθόπουλος εξέθετο πολλά παράπονα κατά του εφημερίου Επαμεινώνδα, αλλά δεν έχει δίκαιον διότι ενώ την εσπέραν υπεσχέθησαν να δώσωσι τα οφειλόμενα δικαιώματα οι καθυστερούντες, την πρωίαν ηρνήθησαν. Όθεν και ημείς δικαίως θα εφαρμόσωμεν την υπ' αριθ. 3418 και από 25 Φεβρουαρίου 1874 εγκύκλιον της Ιεράς Συνόδου.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Εν τω μεταξύ, η κατάσταση είναι έκρυθμη, οι εκκλησιαστικοί επίτροποι του Γαρζενίκου έχουν κλειδώσει τον ναό, προφανώς για να εμποδίσουν τον ιερέα να εισέλθει, και ο Επίσκοπος, 4 μέρες μετά, εξοργισμένος, προειδοποιεί τους επιτρόπους για κυρώσεις:

«Αριθ. 828 Εν Μεγαλοπόλει τη 11 Δεκεμβρίου 1902
ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως
Προς
τον επίτροπον Νυμφασίας

Κάκιστα έπραξαν οι επίτροποι του εν Γαρζενίκου ναού κλείσαντες τον ναόν και χ[αλάσαν**]τες την κλείδαν αυτού. Ας ετοιμασθώσι και δια το πλημμελειοδικείον, καθόσον αντεποιήθησαν καθήκοντα Επισκόπου. Η Εκκλησία ανήκει εις τον Επίσκοπον και μόνον τον Επίσκοπον. Εν μόνον τοις έλειψε, να εισέλθωσιν εις το θυσιαστήριον, να περιβληθώσι την ιερατικήν στολήν και να λειτουργήσωσιν. Εάν ο εφημέριος παρεξετράπη, δυνάμεθα να τον τιμωρήσωμεν ημείς και ουχί ούτοι. Να καταστήσετε αυτοίς γνωστάς τας εγκυκλίους πολιτικάς και εκκλησιαστικάς 1028, 1907, 1607, 5627 και 3418 και θα ίδωσι κατά πόσον έχουσι δίκαιον αποστερούντες τον εφημέριον των δικαιωμάτων αυτού.**

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Δεν γνωρίζουμε πώς εξελίχθηκε η υπόθεση, καθώς οι πληροφορίες από το Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου εξαντλούνται εδώ. Σε κάθε περίπτωση, οι αντιπαραθέσεις δεν παύουν, όμως στις 29 Ιουλίου του επόμενου έτους 1903, ο ισχυρός σεισμός των Κυθήρων προκαλεί σοβαρές ζημιές στην εκκλησία, την έκταση των οποίων δεν γνωρίζουμε ακριβώς. Και ξεκινά μεγάλη προσπάθεια επισκευής του με οικονομική συνδρομή των κατοίκων και ισχυρών οικονομικά Γαρζενικιωτών από την οικογένεια Θωμόπουλου, εμπόρων που κατοικούν στην Πάτρα. Οι εργασίες για την επισκευή εκτελούνται το έτος 1905 αλλά, όπως φαίνεται, η ένταση και οι έριδες εξακολουθούν αμείωτες. Δεν ξέρουμε αν τώρα στο επίκεντρο είναι ακόμα ο εφημέριος Ε. Παπαβασιλείου ή κάποιος άλλος λόγος. Στο υπέρθυρο του ναού υπάρχει εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα όπου αναγράφονται τα ονόματα των προσφερτών για την επισκευή, και σε αυτήν, εκτός των άλλων, σημειώνεται και, **«κάτοικοι Γαρζενίκου δρ. 1.000»**. Οι γονείς μας μαρτυρούσαν ότι κάτω από τη συγκεκριμένη εγγραφή υπήρχε και η διευκρίνηση **«πλην Αλεξίου Χατζή»**, η οποία αργότερα σβήστηκε. Να υποθέσουμε πως ο Αλέξης Θ. Χατζής ήταν εκκλησιαστικός επίτροπος τότε και βρισκόταν, για άγνωστους λόγους, σε διαφωνία ή αντιπαράθεση με τους υπόλοιπους; Πιθανόν.

Τον Ιούλιο του 1905 (με επιφύλαξη το έτος), ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως αντικαθιστά τον παραιτηθέντα εφημέριο Πυργακίου Δημήτριο Παπαϊωάννου διορίζοντας εκεί ως εφημέριο τον, και εφημέριο του Γαρζενίκου, Επαμ. Παπαβασιλείου. Δεν ξέρουμε αν ο Δ. Παπαϊωάννου είχε εξαναγκαστεί σε παραίτηση, γιατί έναν περίπου μήνα αργότερα πληροφορούμαστε ότι αντιδρά στην παρουσία του ιερέα Ε. Παπαβασιλείου ως εφημέριου στο Πυργάκι:

«Αριθ. πρωτ. 163 Εν Λαγκαδίοις Ιουλίου 190[...]

Βασίλειον της Ελλάδος

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον επίτροπον Νυμφασίας

Αντί του παραιτηθέντος εφημερίου Πυργακίου Δημητρίου Παπαϊωάννου διορίζομεν τον εφημέριον Γαρζενίκου Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου, Κοινοποιήσατε δι' αυτώ τον εσώκλειστον διορισμόν.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης»

«Αριθ. 220 Αθήνησι 25 Αυγούστου 1905
ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως
Προς
τον επίτροπον Νυμφασίας
Καλέσατε τον Θεοδώρητον Κοντογιαννόπουλον και παπα-Γεώργιον Γεωργόπουλον εξετάσατε αυτούς εάν προσεκάλεσεν αυτούς εις το μνημόσυνον της πρεσβυτέρας του ο παραιτηθείς Δημ. Παπαϊωάννου και εάν ήτο παρών και συλλειτουργός ο διορισθείς εφημέριος Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου. Εάν ο Δ. Παπαϊωάννου απεδίωξεν εκείθεν τον εν λόγω εφημέριον ή εξήγειρε τους χωρικούς να πράξωσι τούτο. Ο απειθήσας κληθήσεται προς απολογίαν εις Δημητσάναν προς τον εκεί ανακριτήν.
+ ο Γόρτυνος και Μεγαλ. Ιωάννης».

Ο Θεοδώρητος Κοντογιαννόπουλος ήταν ηγούμενος στη Μονή Αγίων Θεοδώρων, απέναντι από το Πυργάκι, και ο Γεώργιος Γεωργόπουλος, εφημέριος στο γειτονικό χωριό Νεμνίτσα (Μεθύδριο σήμερα).[34]

Από το πρωτόκολλο εξερχομένων του Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας, του Π. Παπαζαφειροπουλου, του έτους 1906 μας έρχεται μια σημαντική είδηση για πυρκαγιά:

«Αλληλογραφία Αρχιερέως1906
[...] 10 Δεκεμβρίου Πυρκαϊά Ναού εν Γαρζενίκω».

Δυστυχώς, δεν διαθέτουμε λεπτομέρειες για τη ζημιά που προκλήθηκε. Και δεν διευκρινίζεται αν η πυρκαγιά αφορά τον ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου, δηλαδή τον ενοριακό ναό, όπως είναι το πιο πιθανό, ή κάποιο άλλο εκκλησάκι του χωριού.

Στο πρωτόκολλο εξερχομένων του επόμενου έτους 1907 αναφέρεται το όνομα του Πέτρου Παπαδημητρίου από το Πυργάκι, ο οποίος εκείνο το έτος χειροτονείται ιερέας και τοποθετείται εφημέριος στο Πυργάκι.[35] Έγγραφο της 15ης Νοεμβρίου μας πληροφορεί πως ο Ηγούμενος των Αγίων Θεοδώρων μεταβαίνει στον Γαρζενίκο για τέλεση ιερουργιών, και με επόμενο έγγραφο της 23ης Δεκεμβρίου καλείται να ιερουργήσει στον Γαρζενίκο για το διάστημα των εορτών των Χριστουγέννων κ.λπ., καθώς ο Επαμ. Παπαβασιλείου φέρεται να απουσιάζει. Εκτός του πρωτοκόλλου εξερχομέ-

[34] Βλ. τον κατάλογο παραπάνω με τους εφημέριους των χωριών του Δήμου Νυμφασίας και, επίσης, περιοδικό *άγιος Γρηγόριος ο Ε΄*, έτος Γ΄, τχ. 4, 2011, Εφημεριακός Ιερός κλήρος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, 1460-2011, σ. 48.
[35] *Άγιος Γρηγόριος ο Ε΄*, 2011, σ. 105.

νων, 2 επιστολές του Επισκόπου προς τον Π. Παπαζαφειρόπουλο μάς δίνουν περισσότερες λεπτομέρειες:

«Πρωτόκολλον εγγράφων του Αρχιερέως εξερχομένων 1907
1. Ιανουαρίου 15 Περί Πέτρου Παπαδημητρίου
12. Δεκεμβρίου 12. Κοντογιαννόπουλον Θεοδώρητον. Να κληθεί προς απολογίαν δια την εις Γαρζενίκον μετάβασίν του
14. Δεκεμβρίου 23. Θεοδώρητον. Διορίζεται εφημέριος Γαρζενίκου».

«Αριθ. 282 Εν Δημητσάνη 11 Δεκεμβρίου 1907
Προς τον Επίτροπον Νυμφασίας
Καλέσατε τον Θεοδώρητον Κοντογιαννόπουλον και ελέγξατε τούτον, τις έδωκεν αυτώ την άδειαν να εγκαταλείπη την Νεμνίτσαν εις ην διωρίσθη και να εισπηδήση εις ξένην ενορίαν τον Γαρζενίκον; Ή θέλει να τω κοινοποιήσω την της πενταετούς εξορίας απόφασιν;

Γράψατε τω κ. Παντελή Φίλη ότι έλαβον την επιστολήν του. Μοι γράφει να εύρομεν εφημέριον. Αλλά που αυτός ο εφημέριος; Φρονώ ότι δια να οικονομηθή το πράγμα εάν ο παπα Επαμεινώνδας δεν επανέλθη να μεταβαίνη ο Θεοδώρητος εις τα δύο χωρία εναλλάξ. Άλλως ας υποδείξουν εφημέριον ίνα τον διορίσωμεν.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης»

«Αριθ. 295 Εν Δημητσάνη 21 Δεκεμβρίου 1907
Προς τον Επίτροπον Νυμφασίας
Επειδή ο Θεοδώρητος πλησιέστερος μεταξύ των δύο χωρίων Νεμνίτσης και Γαρζενίκου, ας οικονομήση ταύτα κατά τας αγίας εορτάς μέχρι της ελεύσεως του εφημερίου Γαρζενίκου.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Ο Επαμ. Παπαβασιλείου μαθαίνουμε πως δεν εκτελεί τα καθήκοντά του ως εφημέριος. Δεν καταλαβαίνουμε όμως από τα έγγραφα αν απουσιάζει από το χωριό ή βρίσκεται εδώ και απλώς, λόγω των ερίδων ή για άλλους λόγους, απέχει. Ο ηγούμενος Θεοδώρητος ιερουργεί και στη Νεμνίτσα, καθώς πιθανόν ο εφημέριος του χωριού Γ. Γεωργόπουλος έχει αποβιώσει, ο δε Παντελής Φίλης ήταν τότε εκκλησιαστικός επίτροπος στη Νεμνίτσα.

Όμως, και για τον Ηγούμενο των Αγίων Θεοδώρων, ιερομόναχο Θεοδώρητο Κοντογιαννόπουλο, οι συστάσεις που φτάνουν στην Επισκοπή δεν είναι οι καλύτερες. Και με αυστηρή επιστολή του προς τον Π. Παπαζαφειρόπουλο, ο Επίσκοπος Ι. Μαρτίνος προσπαθεί να τον ανακαλέσει στην τά-

ξη. Δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια το έτος που έχει συνταχθεί η επιστολή λόγω φθοράς στο χειρόγραφο. Ίσως είναι του έτους 1907 ή 1908.

«Αριθ. 268 Εν Μεγαλοπόλει τη 1 Φεβρουαρίου 190[...]

Βασίλειον της Ελλάδος

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον επισκοπικόν επίτροπον Νυμφασίας

Πληροφορήσατε ημάς αν ο ηγουμενοεπόμενος Θεοδώρητος Κοντογιαννόπουλος,

Α΄ Μεθύη μέχρι πτώσεως και αναισθησίας.

Β΄ Αν εν τη μονή πολλάκις διανυκτερεύωσι γυναίκες και κόραι προσκυνήτριαι.

Γ΄ Αν από τριακονταετίας ενδιαιτάται εν τη μονή καλογραία τις εκ Νεμνίτσης.

Δ΄ Αν επαιτή εν Καλλιάνη και τοις πέριξ χωρίοις.

Επιτάξατε αυτώ να μην εξέλθη και πάλιν εκ της μονής άνευ εγγράφου αδείας και διαβατηρίου του Επισκόπου, διότι θα συνοδευθή δια της βίας κατά τα κεκανονισμένα.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης

επί ατομική σας ευθύνη».

Στις αρχές του 1907, όπως είδαμε, διορίζεται εφημέριος στο Πυργάκι ο Πέτρος Παπαδημητρίου και στις αρχές του επόμενου έτους 1908 αναλαμβάνει εφημέριος και στον Γαρζενίκο για όσο διάστημα λείπει ο Επ. Παπαβασιλείου:

«Αριθ. 18 Εν Δημητσάνη 15 Ιανουαρίου 1908

ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προς

τον επίτροπον Νυμφασίας

Καλέσατε τον εφημέριον Πυργακίου Πέτρον και είπατε αυτώ να εφημερεύη τον Γαρζενίκον εν όσω λείπει ο εφημέριος Επαμεινώνδας. Ο δε Θεοδώρητος να περιορισθή εις την Νεμνίτσαν.

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Όμως, ο Επ. Παπαβασιλείου, ο οποίος καθώς φαίνεται δεν απουσιάζει από το χωριό, δεν αποδέχεται την παρουσία του Π. Παπαδημητρίου ως εφημέριου στον Γαρζενίκο και, όταν ο δεύτερος εμφανίζεται στο χωριό για ευχή (επ' αμοιβή, όπως είδαμε) σε λεχώνα, αυτός τον εκδιώκει. Ανταπόκριση

της 31ης Οκτωβρίου 1908 του τοπικού ανταποκριτή της αθηναϊκής εφημερίδας *Σκριπ* περιγράφει παραστατικά το επεισόδιο:
«Έξωθεν του χωρίου Γαρζενίκου συνεπλάκησαν οι ιερείς παπαΠέτρος Πυργακίου και παπαΕπαμεινώνδας Γαρζενίκου, του πρώτου κληθέντος και μεταβαινόντος εις Γαρζενίκον προς επίδοσιν ευχών χωρικής λεχούς ούσης. Αποτέλεσμα ήτο η υποχώρησις του παπαΠέτρου και τας ευχάς, ως διαδίδεται, να δώση ο πάρεδρος του χωρίου αρνουμένου του αρμοδίου ιερέως. Εύγε, εύγε αιδεσιμώτατοι και εις ανώτερα!!!».[36]

Εν τω μεταξύ, τον Απρίλιο του ίδιου έτους 1908, συμβαίνει στο χωριό ένα άλλο επεισόδιο που αφορά τον Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου. Οι ανιψιοί του Παναγιώτης και Γεώργιος Παπαβασιλείου, τέκνα του αδελφού του Θεόδωρου ιερέα, εμπλέκονται σε κακουργηματικές πράξεις στην περιοχή της Ηλείας, επικηρύσσονται από τις Αρχές, και ο Παναγιώτης φονεύεται από αποσπάσματα της χωροφυλακής. Ο Γεώργιος συνεχίζει τη δράση του αδελφού του και κάποια στιγμή εμφανίζεται και στην περιοχή μας. Ανταπόκριση της αθηναϊκής εφημερίδας *Σκριπ*[37] αναφέρει τα εξής:
«Δημητσάνα, 19 Απριλίου του ανταποκριτού μας
Κατόπιν της εξοντώσεως των διαβοήτων ληστών Καράμπελα – Χρηστοπούλου, Ματζετάκια – Αναγνωστοπούλου και της απολυτρώσεως της Γορτυνίας εκ τούτων, άλλος αστήρ έρχεται πάλιν να μεσουρανήση εις τα ωραία και υπερήφανα βουνά της, ο Παπαβασιλόπουλος ή Μπροστόβαρος, αδελφός του εν Πύργω φονευθέντος επικεκηρυγμένου ληστού.

Και ενώ ενομίζομεν ότι η Γορτυνία εφησυχάζει εν ασφαλεία και τάξει μανθάνομεν σήμερον περί ώραν 7 π.μ. παρά των επιβατών της ταχυδρομικής αμάξης τα ακόλουθα συμβάντα άτινα κρατούσιν εν συγκινήσει άμα δε και εκπλήξει ολόκληρον την κοινωνίαν μας. Σήμερον δηλαδή περί την 3ην μεταμεσονύκτιον ώραν ενώ διήρχετο η ταχυδρομική άμαξα δια της θέσεως Καλυβάκια ένθα μικρό χάνι ημίωρον της κώμης Βυτίνης απεχούσης, ο ληστής Παπαβασιλόπουλος ή Μπροστόβαρος με το όπλον του τεταμένον διέταξε τον οδηγόν να σταματήση.

Πράγματι λοιπόν η άμαξα εσταμάτησε ενώ χρόνω ο ληστής είχεν ανοίξει την θύραν της αμάξης και αποτεινόμενος προς τους εντός της αμάξης οκτώ τον αριθμόν ευρισκομένους επιβάτας διέταξεν αυτούς να μη κινηθώσι. Μεταξύ των επιβατών ήτο και εις υπενωμοτάρχης εκ Σπάρτης προερχόμενος και εις ιερεύς εκ του χωρίου Γαρζενίκου ονόματι Παπαβασιλόπουλος, θείος του ληστού εβδομηκοντούτης περίπου, προς ον

[36] *Σκριπ*, αριθ. φύλ. 16.207 της 4ης Νοεμβρίου 1908.
[37] Ό.π., αριθ. φύλ. 1612 της 23ης Απριλίου 1908.

ο ληστής ιδιαιτέρως αποτανθείς δια της εξής φράσεως διέταξεν αυτόν να εξέλθη: "έβγα όξω ρε παππά". Και ο δυστυχής ιερεύς τυφλοίς όμμασιν υπακούων εις την διαταγήν του ανεψιού του εξήλθε μετά της μεγαλειτέρας ευγενείας. Είτα δε αποτανθείς προς τον συγχώριόν του επίτροπον του ενώ ιερουργεί ο ιερεύς ναού είπε τα εξής: "άντε ρε και συ και θα σε φκιάσω". Συγχρόνως δε διέταξε τον αμαξάν να κτυπήση ενώ αυτός συμπαραλαβών τον ατυχή ιερέα ανεχώρησε λαβών άγνωστην διεύθυνσιν».

Και στο ίδιο φύλλο:

«Τρίπολις 20 Απριλίου του Ανταποκριτού μας. –Περί τα εξημερώματα του παρελθόντος σαββάτου [19 Απριλίου] η εξής αιχμαλωσία έλαβε χώραν παρά την θέσιν Πετροβούνι της Νυμφασίας, τρεις ώρας απέχουσαν της Δημητσάνης. Ο εις τους πλησίον θάμνους ενεδρεύων κατάδικος Γ. Παπαβασιλόπουλος προ δύο μηνών αποδράς εκ των φυλακών Συγγρού, σταματήσας δια της βίας την διερχομένην κατά την ώραν εκείνην ταχυδρομική άμαξαν πλήρη επιβατών και διατάξας κατόπιν να εξέλθωσι πάντες, συνέλαβε τον θείον του Επαμεινώνδαν ιερέα Παπαβασιλόπουλον, ον διέταξεν να τον ακολουθήση, αφήσας εκπλήκτους και αναύδους τους συνοδοιπόρους του δυστυχούς ιερέως. Κατ' αρχάς διεδόθη η φήμη ότι ο ιερεύς εφονεύθη υπό του αρπάσαντος αυτόν λαμβάνοντος παρ' αυτού εκδίκησιν ως καταδώσαντος προ καιρού εις τας αρχάς τον αδελφόν του Παναγιώτην, διάσημον ληστήν επικεκηρυγμένον, όστις και εφονεύθη εν Πύργω, νεώτεραι όμως επίσημοι πληροφορίαι φέρουσιν, ότι ωδήγησεν αυτόν εις την εκκλησίαν του χωρίου του Γαρζενίκου, ένθα προσεκάλεσεν τον έτερον ιερέα του χωρίου [τον εφημέριοΠέτρο Παπαδημητρίου**;], ον διέταξε ίνα αποκόψη αυτού το ήμισυ της κόμης, του μύστακος και των γενείων αλλά εις τας παρακλήσεις του τον αφήκε ελέυθερον, αυτός λαβών την προς τα όρη άγουσαν ίνα εξακολουθήση το έργον του.**

Ο διευθυντής της αστυνομίας μας κ. Σπένδος μετ' αρκετής δυνάμεως χωροφυλάκων εξήλθε προς καταδίωξιν, γενικώς δε πιστεύεται, ότι θα επιτευχθή η σύλληψίς του καθόσον εγκαίρως ειδοποιήθησαν όλοι οι πέριξ αστυνομικοί σταθμάρχαι, οίτινες εξήλθον προς καταδίωξιν».

Η τοποθεσία «Καλυβάκια» βρίσκεται, περίπου, εκεί που σήμερα είναι η διασταύρωση επί της Εθνικής οδού Τριπόλεως – Πύργου, όπου ξεκινά ο ασφαλτόδρομος που οδηγεί στο χωριό Μεθύδριο (παλαιότερα Νεμνίτσα). Στο σημείο εκείνο λειτουργούσε υδρόμυλος της οικογένειας Αναστόπουλου από τη Νεμνίτσα, στον οποίο την περίοδο εκείνη συμμετείχε έχοντας αγοράσει μερίδιο κάποιος από τα Μαγούλιανα με το επώνυμο Γόντικας. Στις εγκαταστάσεις του υδρόμυλου βρισκόταν και το αναφερόμενο χάνι,

επονομαζόμενο «του Μπλέκα». Από το σημείο εκείνο περνούσε ο αμαξιτός δρόμος Τρίπολης – Βυτίνας – Λαγκαδίων, που είχε κατασκευαστεί στις αρχές της δεκαετίας του 1890. Δεν είμαστε σε θέση να βεβαιώσουμε για το είδος της άμαξας στην οποία επέβαινε ο Επαμ. Παπαβασιλείου και άλλοι εφτά επιβάτες, αν κινούνταν από ζώα ή μηχανή.

Η εφημερίδα επανέρχεται στις 24 Απριλίου 1908[38] με τίτλο, **«Ο ληστής Μπροστόβαρος εξευτελίζων την εξουσίαν και την θρησκείαν»**, και δίνει λεπτομέρειες για τα διαδραματισθέντα στον Γαρζενίκο: **«[…] Κατά πρώτον προσήγαγε δέσμιον τον αιχμάλωτον ιερέα εις τον ιερόν ναόν του χωρίου, και αυτός ανήλθεν επί του κωδωνοστασίου, κτυπών τον κώδωνα. Επί τω ακούσματι συνηθροίσθησαν οι χωρικοί εις τον ναόν όπου κατάπληκτοι έβλεπον δέσμιον τον ιερέα των χωρίς και να τολμώσι να παράσχωσι εις αυτόν βοήθειαν τινα μη εξαιρουμένων ουδέ των συγγενών του αιχμαλώτου. Ο Μπροστόβαρος τότε λαμβάνει ένα ψαλίδι, το οποίον δίδει εις έτερον ιερέα του χωρίου, προτάσσων αυτόν να αποκόψη την κόμην και την γενειάδα του αιχμαλώτου συναδέλφου του. Ο ατυχής αιχμάλωτος υπέμεινε και το μαρτύριο τούτο, μη τολμών να προφέρη λέξιν. Αλλ' ευτυχώς ο έτερος ιερεύς ηρνείτο να υπακούση εις την διαταγή του Μπροστοβάρου. Ο κακούργος επέμενεν αλλά και, μεθ' όλην την εξασκουμένην κατ' αυτού πίεσιν ηρνείτο. Τέλος τη επεμβάσει πολλών χωρικών, των συγγενών του αιχμαλώτου και του Μπροστοβάρου, απηλλάγη της περαιτέρω διαπομπεύσεως ο ατυχής ιερεύς. Περί του οποίου αγνοείται τι μέχρι τούδε ενήργησεν ο Σεβασμιωτατος Επίσκοπος Γόρτυνος.**

Βραδύτερον δε τη αυτή επεμβάσει αφέθη ελεύθερος ο αιχμάλωτος, άνευ καταβολής λύτρων.

ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΜΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Μετά την απελευθέρωσιν του αιχμαλώτου ο Μπροστόβαρος κατά το πλείστον ενδιητάτο εντός του Γαρζενίκου, χωρίς η εξουσία να τον ενοχλήση εις το παράπαν. Τουναντίον μάλιστα αυτός προυκάλει τα καταδιωκτικά όργανα, τα οποία επί τω ακούσματι του Μπροστοβάρου, εξηφανίζοντο. Εις πίστωσιν δε τούτου αναφέρομεν και το εξής γεγονός. Ημέραν τινά μετά την αιχμαλωσίαν απόσπασμα υπό ένα ενωμοτάρχην ευρίσκετο εις το χωρίον Γαρζενίκον, όπου ήτο ο Μπροστόβαρος. Μόλις ο κακούργος έμαθε την άφιξιν των αστυνομικών οργάνων παρήγγειλε εις τον ενωμοτάρχην, προκαλών αυτόν να μεταβή όπως τον συλλάβη. Εννοείται ότι η διαγωγή του ενωμοτάρχου υπήρξεν ομοία του τη του αστυνο-

[38] *Σκριπ*, αρ. φύλ. 1613 της 24ης Απριλίου 1908.

μικού σταθμάρχου Βυτίνης, ότε ο Μπροστόβαρος, θέλων επί μάλλον να εξευτελίση την εξουσίαν επυροβόλησε κατά του αποσπασματάρχου και εξήλθε μετά τούτο εις περίπατον εις το άνωθεν του Γαρζενίκου πυκνόν δάσος».

Και ανταπόκριση της 23ης Απριλίου της ίδιας εφημερίδας[39] από τον Πύργο αναφέρει:

«Πύργος 23 Απριλίου. Του Ανταποκριτού μας

Καλώς να τον δεχθώμεν! Την Α. Ε. τον Γεώργιον Παπαβασιλόπουλον ή Προστόβαρον ή Σκιτζήν, ζηλώσαντα να δρέψη τας δάφνας του τέως Βασιλίσκου της Ηλείας, του εξοντωθέντος εν Πύργω αδελφού τουληστάρχου. Καλώς να τον δεχθούν οι ποιμένες και πάντες οι εν υπαίθρω διαβιούντες ατυχείς χωρικοί. Ο Προστόβαρος ο Β΄ έρχεται να συνεχίση το έργον του αδελφού του. Αυτά λέγουσιν αι πληροφορίαι αι κομιζόμεναι εκ Βυτίνης της Γορτυνίας. Μετά την αιχμαλωσίαν του γέροντος θείου του ιερέως Επαμ. Παπαβασιλοπούλου στεναχωρηθείς υπό των αποσπασμάτων ο δράστης της αιχμαλωσίας και δια να διαφύγη την σύλληψιν ηναγκάσθη ν' αφήση ελεύθερον τον αιχμάλωτον, όστις εν οικτρά καταστάσει επέστρεψεν εις τους κόλπους της οικογενείας του. Λέγεται ότι έρχεται εις τα μέρη της Ηλείας δια να εκδικηθή τους αιτίους της καταστροφής του αδελφού του».

Το άσχημο κλίμα στο χωριό για τον ιερέα Επ. Παπαβασιλείου δεν φαίνεται να ξεπεράστηκε. Γραπτές μαρτυρίες, πάντως, κατά τα επόμενα χρόνια τον εμφανίζουν να κατοικεί στον Γαρζενίκο, αλλά δεν είμαστε βέβαιοι αν ασκούσε τα ιερατικά του καθήκοντα στην εκκλησία του Γαρζενίκου. Υποθέτουμε πως ναι. Προς το τέλος της ζωής του τον βρίσκουμε στη Μονή Αγίων Θεοδώρων. Είναι εγγεγραμμένος στο Μοναχολόγιο, στο δυναμικό της Μονής, με τη σημείωση ότι προσήλθε στη Μονή στις 24 Αυγούστου 1923 και ότι **«απεβίωσεν ούτος τη 13 Ιουνίου του έτους 1924 εν τη ιδιαιτέρα αυτού πατρίδα, Γαρζενίκο»**.[40] Τα τελευταία δε χρόνια είχε μεταβιβάσει σταδιακά τα περιουσιακά του στοιχεία στον αδελφό του Αθανάσιο και τον ανιψιό του Γεώργιο Κων. Παπαβασιλείου.

Οι γονείς μας θυμούνταν, παιδιά τότε, τον Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου και τον περιέγραφαν γενικά ως «ιδιόρρυθμο». Και τα άλλα πρόσωπα της Εκκλησιαστικής τότε Επιτροπής, τον Αλέξη Θ. Χατζή και τον Αριστείδη Δ. Γιαννακόπουλο (κουνιάδος και γαμπρός), θυμούνταν καλά,και μάλιστα αφηγούνταν διάφορα γραφικά περιστατικά γι' αυτούς.

---

[39] *Σκριπ*, αρ. φύλ. 1614 της 25ης Απριλίου 1908.

[40] Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας.

Ο Επαμεινώνδας Παπαβασιλείου είναι ένα τυπικό παράδειγμα ανθρώπου του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, που ζει σ' ένα μικρό ορεινό χωριό. Πρώτα απ' όλα, κληρονομεί την οικογενειακή παράδοση ιερέων μιας προηγούμενης εποχής (ο πατέρας του, ο αδελφός του παππού του και, όπως ανέφεραν απόγονοι της οικογένειας Παπαβασιλείου, πολλοί άλλοι στη διάρκεια των περασμένων αιώνων ήταν ιερείς). Όμως, το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η οικογένεια που απέμεινε στο χωριό μετά τις μεταναστεύσεις μελών της, όπως και πολλών Γαρζενικιωτών, δεν είναι στην καλύτερη οικονομική κατάσταση. Ο θεσμός της προίκας και η κατανάλωσή της από τον Επ. Παπαβασιλείου σε άμεσες ανάγκες με την συνεπακόλουθη πράξη εξασφάλισή της από περιουσιακά στοιχεία του ήταν συνηθισμένο φαινόμενο. Οι προστριβές του με τους συγχωρίους του ενορίτες –και όχι μόνο– είναι αποκαλυπτικές των προβλημάτων που δημιουργούσε ή και ενέτεινεη μισθοδοσία των εφημέριων από τους ενορίτες, καθώς, η ένδεια των ανθρώπων, το πλέγμα των ενδοκοινοτικών σχέσεων κ.λπ., δημιουργούσε ένα διαρκές αρνητικό κλίμα διαφωνιών και δυσαρέσκειας. Όσο για το επεισόδιο στο οποίο εμπλέκεται το 1908, εντάσσεται και αυτό στο κλίμα της εποχής κατά την οποία το ληστρικό φαινόμενο, με βαθιές ρίζες στο παρελθόν, ήταν και αυτό μέρος της πραγματικότητας στην περιοχή μας, και όχι μόνο.

Τα παραπάνω, ασήμαντα θα πει κανείς, περιστατικά της καθημερινής ζωής, εκτιμούμε πως έχουν πολύ μεγαλύτερη επίδραση στη ζωή των κατοίκων από πολλά σημαντικότερα συμβάντα γενικότερου ενδιαφέροντος. Είναι κυρίως η διάρκειά τους που επηρεάζει περισσότερο. Συνήθως, τα πάθη αυτά κρατούν όσο διαρκεί και η ζωή των πρωταγωνιστών τους. Σε κάθε περίπτωση, αποδεικνύεται ότι το πρόβλημα, ειδικά στις απομονωμένες και εσωστρεφείς, προνεωτερικές επί της ουσίας, κοινωνίες των μικρών ορεινών χωριών δεν είναι μόνο οικονομικό αλλά κυρίως, θα λέγαμε, πολιτισμικό. Οι άνθρωποι εκείνοι είχαν να αντιμετωπίσουν το διαρκές πρόβλημα της επιβίωσης, διάφορες ασθένειες –και η παιδική θνησιμότητα ήταν μεγάλη–, ανυπεράσπιστοι σχεδόν, είχαν και τις, πιο συχνές τότε, επιπτώσεις από πολεμικές περιπέτειες ή πολιτικά πάθη στο ελληνικό κράτος. Και, παρ' όλα αυτά, δεν προσπαθούσαν ή δεν κατάφερναν, ως άμυνα, να κάνουν την καθημερινή ζωή τους μέσω συλλογικών διεξόδων πιο υποφερτή.

Ο ΝΟΜΟΣ 3596 ΠΕΡΙ ΕΝΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1910 ΚΑΙ Η ΥΠΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΝΟΡΙΑΣ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΝΟΡΙΑ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΠΥΡΓΑΚΙΟΥ

Πριν προχωρήσουμε στη διαπραγμάτευση των σημαντικών εκκλησιαστικών έργων που ακολούθησαν τη δεύτερη επισκευή του ναού το έτος 1905, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε σε μια κομβική μεταβολή στο θεσμικό καθεστώς που αφορούσε τις ενορίες και τη λειτουργία τους. Η πιο σημαντική αλλαγή που επήλθε ήταν η απεξάρτηση των ενοριών από τους δήμους με την αναγνώριση νομικής υπόστασης και, κατά συνέπεια, κατοχή ιδιόκτητης περιουσίας. Οι αλλαγές θεσπίζονται με τον νόμο 3596 της 6ης Μαρτίου 1910, «περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί προσόντων εφημερίων και μισθοδοσίας αυτών», που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ αρ. 93 της 9ης Μαρτίου 1910. Αναλυτικότερα, στις επιμέρους προβλέψεις αναφερόμαστε στην εργασία για τον ναό Αγίου Τρύφωνα στο παρόν τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης. Ας επαναλάβουμε εδώ κάποιες βασικές προβλέψεις:

«Άρθρον 1

Πας ενοριακός ναός της εν Ελλάδι Ορθοδόξου Εκκλησίας αποτελεί αυτοτελές νομικόν πρόσωπον, έχων ιδίαν περιουσίαν και κτώμενος τοιαύτην καθ' άπαντας τους νομίμους τρόπους και δη δια κληρονομίας και κληροδοσίας.

Εξωκκλήσια και παρεκκλήσια, πλην των δυνάμει τίτλων ιδιοκτησίας ναών, και νεκροταφεία υπάγονται εις τους ενοριακούς ναούς, ως εξαρτήματα αυτών, μετά ομόφωνον γνωμοδότησιν του Επισκόπου και του οικείου Δημοτικού Συμβουλίου, και εν διαφωνία αυτών κατ' απόφασιν του Υπουργού των Εκκλησιαστικών.

Ναοί μη εγκαινιασμένοι δύνανται να υπαχθώσιν εις τους ενοριακούς ναούς, υπό τους όρους του προηγουμένου εδαφίου.

Άρθρον 2

Η περιουσία του ναού χρησιμεύει δια τας αναγκαίας επισκευάς, την διακόσμησιν, και την οικοδομήν αυτού εν περιπτώσει καταπτώσεως ή ευρύνσεως αυτού, και δια συντήρησιν και μισθοδοσίαν των εφημερίων, ιεροδιακόνων, ιεροψαλτών και νεωκόρων, κατά τα κατωτέρω οριζόμενα.

Ουδεμία όμως δαπάνη δύναται να γίνη εκ της περιουσίας του ναού πέρα του εγκεκριμένου προϋπολογισμού, εκτός αν πρόκειται περί εγκαινίων αυτού, ή τινός των κατά το προηγούμενον άρθρον εξαρτημάτων, ότε δύναται να δαπανηθή, και εάν δεν περιλαμβάνηται εν τω προϋπολογισμώ, δια τα διάφορα αναγκαία έξοδα και τα οδοιπορικά του Επισκόπου ποσόν μέχρι 100 δραχμών και άνευ λογοδοσίας.

Άρθρον 3

Πόροι της περιουσίας του ενοριακού ναού εισί:

α) Τα εκ της κινητής ή ακινήτου περιουσίας του ναού εισοδήματα.

β) Εκούσιαι προσφοραί των πιστών, είτε δια δωρεών εν γένει, είτε δια πράξεως τελευταίας βουλήσεως, είτε καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον.

γ) Αι εκ του πωλουμένου κηρού εισπράξεις εν τοις ναοίς.

δ) Εισφορά επιβαλλομένη εφ' εκάστης οικογενείας ενοριτών υπέρ του ναού, οριζομένη εις λεπτά 50 μηνιαίως δια τας πόλεις τας εχούσας πληθυσμόν άνω των 3.000 κατοίκων. Εις τας μικροτέρας πόλεις κώμας και χωρία η εισφορά ορίζεται εις είδος ή εις χρήμα, κατά τας κρατούσας συνθήκας και ανάγκας.

Η εκκλησιαστική επιτροπή συντάσσει τον κατάλογον των ενοριτών επί τη βάσει του κατά το άρθρον 9 Β. Διατάγματος».

Για τους οικισμούς κάτω των 3.000 κατοίκων, το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει κάθε 2 χρόνια για την εισφορά των πιστών σε χρήματα ή σε είδος. Το ποσό της εις είδος εισφοράς δεν μπορεί να είναι μικρότερο της αξίας των 6 δραχμών ετησίως. Η εισφορά αποδίδεται από τους πιστούς κάθε τριμηνία στο ταμείο του ναού επί αποδείξει. Μετά την πάροδο του έτους οι καθυστερούμενες εισφορές εισπράττονται από τον δημοτικό εισπράκτορα μετά από αίτηση της Εκκλησιαστικής Επιτροπής.

Παρ. ε΄. Για γάμους κηδείες, μνημόσυνα κ.λπ., γίνεται καταβολή ποσού επί τη βάσει διατιμήσεως **«καταρτισθείσης υπό της επιτροπής του ναού και εγκριθείσης υπό του δημοτικού συμβουλίου».** Η επιτροπή του ναού δύναται να απαλλάξει από την υποχρέωση αυτή για κηδείες και βαπτίσεις την τυχόν άπορη οικογένεια.

«Παρ. ζ΄. Το 1/3 της περιουσίας των αδιαθέτως τελευτώντων εφημερίων, όσοι δεν κατέλιπον ανιόντας ή κατιόντας, ή επίβιον σύζυγον.

Τα τυχηρά των εφημερίων δεν θεωρούνται καταργηθέντα δια των ανωτέρω διατάξεων.

[...]Άρθρον 5

Τα μετά την πλήρωσιν των αναγκών του ναού περισσεύοντα κατατίθενται προσωρινώς παρά τη Εθνική Τραπέζη, έως ου εξευρεθώσι προσοδοφόρα ακίνητα προς αγοράν [...].

Άρθρον 6

Διαχειρισταί της περιουσίας του ενοριακού ναού είναι πέντε επίτροποι, ων οι τέσσαρες λαϊκοί, ο δε πέμπτος εφημέριος του ναού. Τον εφημέριον επί πλειόνων τοιούτων διορίζει ο αρμόδιος Επίσκοπος, τους δε τέσσαρας λαϊκούς εκλέγουσιν οι άρρενες ενορίται δια μυστικής δια ψηφοδελτίων ψηφοφορίας, συνερχόμενοι επί το αυτό.

Η υπηρεσία των επιτρόπων είναι άμισθος. Οι επίτροποι εκλέγουσι κατά πλειονοψηφίαν τον πρόεδρον αυτών, όστις εκπροσωπεί τον ναόν επί Δικαστηρίου. Η διάρκεια της υπηρεσίας των επιτρόπων είναι τριετής.

Εκ των ενοριτών έχουσι δικαίωμα ψήφου προς εκλογήν των επιτρόπων οι άρρενες αρχηγοί των οικογενειών, οι έχοντες συμπεπληρωμένον το 21ον έτος της ηλικίας αυτών, όντες υπήκοοι Έλληνες, Χριστιανοί ορθόδοξοι, απολαύοντες των αστικών αυτών δικαιωμάτων, και καταβαλόντες την κατά τον παρόντα νόμον εισφοράν.

[...] Εκλέξιμοι εισίν οι έχοντες συμπεπληρωμένον το 30ον έτος της ηλικίας αυτών και κεκτημένοι τα προσόντα του εκλογέως άρρενες ενορίται [...]».

Άρθρο 7. Κάθε Κυριακή μετά τη Θεία Λειτουργία, οι επίτροποι πρέπει να αντιγράφουν στο καθαρό βιβλίο τις εισπράξεις και τις δαπάνες της εβδομάδας. Κάθε Σεπτέμβριο δε πρέπει να συντάσσουν τον προϋπολογισμό του επόμενου έτους και τον απολογισμό του παρελθόντος, ο οποίος εγκρίνεται από τους ενορίτες την πρώτη Κυριακή του Οκτωβρίου εκάστου έτους. Το λογιστικό έτος αρχίζει την 1η Οκτωβρίου και λήγει στις 30 Σεπτεμβρίου του επόμενου έτους. Αντίγραφο της εγγράφου λογοδοσίας των επιτρόπων αποστέλλεται στον Επίσκοπο και τον Νομάρχη, και ο τελευταίος αποφαίνεται σχετικά. Στο **άρθρο 8**, ορίζεται ότι η μη υποβολή των προϋπολογισμών και απολογισμών εντός των προθεσμιών τιμωρείται ως παράβαση καθήκοντος.

Άρθρο 9. Στα χωριά που κατοικούν λιγότερες από 200 οικογένειες, ο ενοριακός ναός περιλαμβάνει όλες τις οικογένειες των ενοριτών.

«[...]Άρθρον 11.

Δια Βασιλικού Διατάγματος κανονισθήσονται εφάπαξ αι ενοριακαί περιφέρειαι χωρίων μη κεκτημένων τον νόμιμον αριθμόν οικογενειών.

Χωρία έχοντα κάτω των πεντήκοντα οικογενειών δεν δύνανται να αποτελέσωσιν ιδίαν ενορίαν, αλλά συνδυάζονται προς έτερον παρακείμενον χωρίον. Τοιαύτη ένωσις χωρίων εν μια ενορία δύναται και επί χωρίων κεκτημένων πλείονας των πεντήκοντα οικογενείας να διαταραχθή, εάν ως εκ της αποστάσεως δεν καθίσταται δύσκολος η υπηρεσία του εφημερίου. Δια τον δια Βασ. Διατάγματος κανονισμόν ενοριών χωρίων μη κεκτημένων τον νόμιμον αριθμόν οικογενειών ο οικείος Δήμαρχος μετά του Δημοτικού Συμβουλίου δια λεπτομερούς και δεδικαιολογημένης εκθέσεως προτείνει τίνα των χωρίων των εχόντων ελάσσονας των πεντήκοντα οικογενείας πρέπει να ενωθώσιν εις μίαν ενορίαν. Την περί τούτου έκθεσιν υποβάλλει ο Δήμαρχος εις τον αρμόδιον Επίσκοπος και τον Νομάρχην, ούτοι δε μετά των οικείων παρατηρήσεων αποστέλλουσιν εις το

Υπουργείον των Εκκλησιαστικών, το οποίον επί τη βάσει τούτων προκαλεί Βασ. Διάταγμα περί κανονισμού των ελαττόνων ενοριών.

Πάσης καθολικής ή μερικής τροποποιήσεως του κανονιστικού Βασ. Διατάγματος πρέπει να προηγηθή ομοία έκθεσις του αρμοδίου Δημάρχου και Δημοτικού Συμβουλίου, ως και γνωμοδότησις του αρμοδίου Αρχιερέως και Νομάρχου.

Η τροποποίησις θα γίνηται δια νέου Βασ. Διατάγματος.

Χωρία αποτελουμένα εξ οικογενειών ολιγωτέρων των 50 και απέχοντα απ' αλλήλων κατ' αποστάσεις καθιστώσας, κατά γνωμοδότησιν του Δημοτικού Συμβουλίου, αδύνατον την εκ τούτου κατάρτησιν ενορίας, εξαιρούνται δια Βασ. Διατάγματος της εφαρμογής του παρόντος νόμου, δικαιούνται δε να διατηρήσωσιν ιερέα, αποζημιούντα τούτον κατά την υφισταμένην τοπικήν συνήθειαν».

Άρθρο 12. Οι εφημέριοι διορίζονται από τον αρμόδιο επίσκοπο, προτείνονται δε κατά πλειονοψηφία από τους ενορίτες. Η πρόταση αυτή είναι αναγκαία είτε πρόκειται για διορισμό εφημερίου διά χειροτονίας είτε διά μεταθέσεως ήδη χειροτονημένου ιερέα.

Τους ψάλτες και νεωκόρους προτείνουν οι επίτροποι σε σύμπραξη με τον επισκοπικό επίτροπο και τους διορίζει ο Επίσκοπος.

Άρθρο 13. Ο άπαξ διορισθείς εφημέριος δεν παύεται ειμή διά εγκλήματα για τα οποία καταδικάστηκε σε καθαίρεση ή σε αργία πλέον των 2 ετών. Η αναπλήρωση του αργούντος μέχρι 2 έτη εφημερίου γίνεται μετά από πρόταση των επιτρόπων και απόφαση του Επισκόπου διά προσωρινής μεταθέσεως και όχι διά νέας χειροτονίας.

Άρθρο 16. Σε μικρά χωριά ο προς διορισμό εφημέριος πρέπει να έχει οπωσδήποτε απολυτήριο Ελληνικού Σχολείου.

«[...]Άρθρον 20.

Οι υπάρχοντες εφημέριοι, και αν μη έχωσι τα υπό του παρόντος νόμου προσόντα, διατηρούνται εν ταις θέσεσιν αυτών δια βίου.

Άρθρον 21.

Μόνον ο διορισθείς κατά του όρους του παρόντος νόμου και κεκτημένος τα νόμιμα προσόντα δύναται να αξιώση μισθοδοσίαν κατά μήνα.

Η μισθοδοσία των ούτως διοριζομένων εφημερίων [...] [σε οικισμούς**] κάτω των 3000 κατοίκων ορίζεται μέχρι δραχ. 150. Τα καλούμενα τυχηρά των εφημερίων δεν καταργούνται δια της μισθοδοσίας.**

Ουδείς εφημέριος, εγκαταλιπών την θέσιν του αυτοβούλως ή λαβών κανονικήν άδειαν του Επισκόπου πλέον του μηνός μισθοδοτείται.

Άρθρον 22.

Ο μισθός των εφημερίων παρ' εκάστω ενοριακώ ναώ ορίζεται κατά τους πόρους τούτου μεταξύ του ελαχίστου και του ανωτάτου όρου υπό των επιτρόπων».

Η σχετική απόφαση επικυρώνεται ή τροποποιείται από τον Επίσκοπο και τον Νομάρχη, εν διαφωνία αυτών ορίζεται αμετάκλητα από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών.

«Άρθρον 23.

Οι εφημέριοι οι νυν υπάρχοντες, αλλά μη κεκτημένοι τα κατά τον παρόντα νόμον προσόντα, δικαιούνται εις μισθοδοσίαν δραχμών μέχρις 150, κανονιζομένην υπό των επιτρόπων.

Άρθρον 24.

Εφημέριοι διαρκώς ανίκανοι γενόμενοι προς ιεροπραξίαν, είτε ένεκα γήρατος είτε ένεκα ασθενείας, λαμβάνουσι το ήμισυ της μισθοδοσίας αυτών δια βίου».

Προς αναπλήρωσή τους διορίζεται έτερος εφημέριος ως βοηθός, ο οποίος λαμβάνει το ήμισυ της μισθοδοσίας καθώς και τα τυχερά.

Άρθρον 25.

Η μισθοδοσία των ιερέων είναι ακατάσχετος.

Άρθρον 27.

Η Εκκλησιαστική Επιτροπή μεταξύ των άλλων βιβλίων τηρεί και βιβλίον των γεννήσεων, βαπτίσεων, γάμων και θανάτων, συνταττόμενον υπό των εφημερίων κατά τους ορισθησομένους δια Β. Διατάγματος τύπους.

Άρθρον 28.

Απαγορεύεται ο διορισμός ιερομονάχων ως εφημερίων.

[…] Άρθρον 30.

Όπου υπάρχουσι κώμαι ή χωρία έχοντα διπλήν έδραν, χειμερινήν και εαρινήν, ο εφημέριος παρακολουθεί τους ενορίτας. Αλλά εάν μετοικώσι πάντες, απομένη δε μονίμως εγκατεστημένος εις την μίαν των εδρών αριθμός οικογενειών δυνάμενος να αποτελέση υπό τους όρους των άνω άρθρων ενορίαν, δύναται να διορισθή και δεύτερος εφημέριος δι' αυτούς εν τοιαύτη δε περιπτώσει ο Επίσκοπος κανονίζει τίς των δύο εφημερίων θα παρακολουθήση τους μετοικούντας ενορίτας. Εάν δε η μετοίκησις γίνηται εις άλλην κώμην ή χωρίον, ένθα υπάρχει εφημέριος, δεν διορίζεται δια τους μετοικούντας δεύτερος τοιούτος.

Εν Αθήναις τη 6 Μαρτίου 1910».

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 27ης Απριλίου 1912 (ΦΕΚ αριθ. 119 της 20ής Απριλίου 1912), «περί διαχειρίσεως της περιουσίας των ενοριακών ναών»,

εξειδικεύονται οι όροι για το ευαίσθητο θέμα της διαχείρισης της εκκλησιαστικής περιουσίας. Γιατί τώρα πλέον δεν ανήκει στον οικείο δήμο αλλά στην ενορία που, όπως είπαμε, έχει αποκτήσει νομική υπόσταση. Συγκεκριμένα,

«Άρθρον 1. Οι επίτροποι των ενοριακών ναών, εντός πέντε ημερών από της επικυρώσεως της εκλογής αυτών υπό του οικείου ειρηνοδίκου παραλαμβάνουσι παρά των προκατόχων αυτών τα τε βιβλία της διαχειρίσεως και πάσαν την περιουσίαν του ναού, δια τακτικού και λεπτομερούς πρωτοκόλλου εις τετραπλούν, υπογραφομένου υπό πάντων, των τε αποχωρούντων και των νέων επιτρόπων. Εκ των τεσσάρων ομοιογράφων πρωτοκόλλων, εν υποβάλλεται προς τον Νομάρχην, εν προς τον Επίσκοπον και ανά εν λαμβάνουσιν οι τέως και οι νέοι επίτροποι.

[...] Κατά την πρώτην του νόμου εφαρμογήν υπό των κατά τον ανωτέρω τρόπον παραλαβόντων εκκλησιαστικών επιτρόπων, θέλει συνταχθή λεπτομερής έκθεσις της οικονομικής καταστάσεως του ναού, εν η πρέπει να αναφέρηται η κτηματική τυχόν περιουσία αυτού κατά της κατ' εκτίμησιν αξίαν ταύτης και το τυχόν αποθεματικόν καφάλαιον ή χρέος. Η περιουσία των εξωκκλησίων, παρεκκλησίων και νεκροταφείων ανήκει εις τον ενοριακόν ναόν, εις ον δια Β. διατάγματος συνεχωνεύθησαν. Η έκθεσις ταύτη αφού αναγνωσθή επ' εκκλησίας θέλει κατατεθή εις τον ναόν, ίνα λάβωσι γνώσιν οι βουλόμενοι των ενοριτών, μετά πάροδον δε δέκα ημερών υποβάλλουσιν αντίγραφον της εκθέσεως ταυτης εις τον Επίσκοπον, τον Νομάρχην και το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

Άρθρον 4. Προκειμένου περί ανοικοδομήσεως ή οιασδήποτε επισκευής ή διακοσμήσεως ενοριακών ναών ή εξαρτήματος αυτών, πλην των άλλων νομίμων διατυπώσεων περί εγκρίσεως σχεδίου και δαπανών, απαιτείται άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, εκδιδομένη επί τη βάσει 1) πράξεως των οικείων επιτρόπων. 2) γνωμοδοτήσεως του οικείου Επισκόπου, περί της ανάγκης του έργου και της τηρήσεως των εκκλησιαστικών κανόνων και παραδόσεων, υποβαλλομένου πάντοτε αυτώ και του σχετικού σχεδίου.

Άρθρον 5. Τα κτήματα των ενοριακών ναών δέον να ενοικιάζωνται (κατά προτίμησιν πολυετώς) εκτιθέμενα εις δημοπρασίαν, κατά τας σχετικάς περί ενοικιάσεως εκκλησιαστικών κτημάτων διατάξεις του ΓΥΙΔ΄ [3414] περί Γενικού Εκκλησιαστικού Ταμείου νόμου. Επί αστικών κτημάτων δύναται να επιτραπή και η δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας ενοικίασις. Δια πάσαν ενοικίασιν απαιτείται άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, επί τη βάσει 1) πράξεως των επιτρόπων, και 2) γνωμοδοτήσεως του οι-

κείου Επισκόπου, της επικυρώσεως ή ακυρώσεως των πρακτικών ανηκούσης εις το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

[...] Εν Κερκύρα τη 16η Απριλίου 1912

Ο Υπουργός Απ. Γ. Αλεξανδρής».

Σε εφαρμογή του άρθρου 11 περί ορισμού της περιφέρειας των ενοριών και υπαγωγή χωριών με πληθυσμό μικρότερο των 50 οικογενειών σε ενορία μεγαλύτερου γειτονικού χωριού, με το Βασιλικό Διάταγμα της 12ης Νοεμβρίου 1913 ο Γαρζενίκος υπάγεται στην ενορία Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου. Να σημειώσουμε ότι, εν τω μεταξύ, ο Δήμος Νυμφασίας το έτος 1912, με τον νόμο ΔΝΖ΄ περί δήμων και κοινοτήτων, διαλύεται και συστήνονται, το έτος 1914, οι νέες κοινότητες. Συγκεκριμένα:

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 12ης Νοεμβρίου 1913 (ΦΕΚ αριθ. 231 της 16ης Νοεμβρίου 1913), «περί καθορισμών των ενοριών χωρίων τινών του δήμου Νυμφασίας κ.λπ.»:

«ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντες υπ' όψιν 1) το άρθρ. 9 του 3596 νόμου, περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί προσόντων εφημερίων και της μισθοδοσίας αυτών, 2) τα προς εκτέλεσιν αυτού Ημέτερα διατάγματα της 29 Δεκεμβρίου 1910 και της 29 Ιουλίου 1911, και 3) την υπ' αριθ. 5544 ε. έτους πρότασιν του Νομάρχου Αρκαδίας, στηριζομένην α΄) εις το υπ' αριθ. 151 εν. έτους ψήφισμα του αρμοδίου δημοτικού συμβουλίου και β΄) εις την μετ' αυτό υπ' αριθ. 827 εν. έτους συμβουλευτικήν γνωμοδότησιν του Σεβ. Επισκόπου Γόρτυνος κ.λπ., προτάσει του Ημετέρου επί των Εκκλησιστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργού, διατάσσομεν τάδε:

Τα χωρία Πυργάκιον, Γαρζενίκον και Νεμνίτσα του δήμου Νυμφασίας, συμπτύσσονται εις μίαν ενορίαν, με ναόν ενοριακόν τον του Τιμίου Προδρόμου του χωρίου Πυργακίου, των ναών της Κοιμήσεως της Θεοτόκου εν Γαρζενίκω και Αγίου Παντελεήμονος εν Νεμνίτση, προσαρτωμένων ως παρεκκλησίων εις τον του Πυργακίου.

Εις τον αυτόν Ημέτερον Υπουργόν ανατίθεται η δημοσίευσις και η εκτέλεσις του παρόντος διατάγματος.

Εν Αθήναις τη 12 Νοεμβρίου 1913

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α΄

Ο Υπουργός Ι. Δ. Τσιριμώκος».

Η μεταβολή που συνετελέσθη με την ψήφιση και εφαρμογή του νόμου 3596 είναι μεγάλη. Ο Γαρζενίκος δεν δύναται να συγκροτήσει πλέον ενορία

και υπάγεται στην ευρύτερη ενορία μαζί με τα γειτονικά χωριά Πυργάκι και Νεμνίτσα, με έδρα το Πυργάκι, το σχετικά μεγαλύτερο τότε χωριό, και ενοριακό ναό εκείνον του Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου. Πόσο μπορεί να επηρέασε τα διάφορα εκκλησιαστικά έργα στον Γαρζενίκο η αλλαγή αυτή δεν γνωρίζουμε. Από τα μετέπειτα έγγραφα για το κοιμητήριο και το κωδωνοστάσιο μαθαίνουμε τα ονόματα της πρώτης Εκκλησιαστικής Επιτροπής της νεοσυσταθείσας ενορίας: Πρόεδρος, ο εφημέριος του Πυργακίου Πέτρος Παπαδημητρίου, που όπως είδαμε πιο πάνω είχε χειροτονηθεί ιερέας το έτος 1907, και μέλη τους Νικόλαο Παναγιωτόπουλο και Νικόλαο Μαρκόπουλο από το Πυργάκι, τον Ιωάννη Φίλη από τη Νεμνίτσα και τον Αριστείδη Διον. Γιαννακόπουλο από τον Γαρζενίκο.

Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Οι πληροφορίες για τη χρήση παλαιότερα του προαυλίου χώρου ως νεκροταφείο προέρχονται από διηγήσεις των παλαιότερων (γονείς, παππούδες), κάποιες ελάχιστες από τις πηγές, ενώ έχουν βρεθεί και κόκαλα εκεί κατά τη διάρκεια εργασιών στο δάπεδο του προαυλίου.

Μετά την επισκευή του ναού το έτος 1905, επόμενη υποχρέωση, που εκκρεμούσε από δεκαετίες, ήταν η μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού. Βασιλικό Διάταγμα του έτους 1834 υποχρέωνε τους δήμους και όριζε τις λεπτομέρειες για την απομάκρυνση των κοιμητηρίων εκτός των οικισμών, όπου κατά κανόνα βρίσκονταν τις παλαιότερες εποχές, συνήθως στο πραύλιο των ναών. Το θέμα, μαζί και το θεσμικό πλαίσιο αναπτύσσονται πιο διεξοδικά στην άλλη εργασία του παρόντος τεύχους για την ιστορία του Ιερού Ναού Αγίου Τρύφωνα στη Βυτίνα και το κεφάλαιο το σχετικό με τη μεταφορά του νεκροταφείου από το προαύλιο του Αγίου Τρύφωνα στη θέση «Μαδέλο», εκτός του οικισμού κατά το έτος 1878.

Στον Γαρζενίκο, η μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού άργησε. Είχαν προηγηθεί όλα τα άλλα χωριά του Δήμου Νυμφασίας κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.

Μετά, λοιπόν, την επισκευή του 1905, ακολούθησε η απομάκρυνση του νεκροταφείου από τον περίβολο του ναού, η διαμόρφωση του προαυλίου και η κατασκευή κατόπιν του σημερινού κωδωνοστασίου κατά τα έτη 1917-1918. Το νέο νεκροταφείο κατασκευάστηκε περί το έτος 1910, 200 μέτρα νοτιοδυτικά του οικισμού σε μια κατηφορική ράχη, με την ονομασία «Άγιος Νικόλας», όπου πιθανότατα πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα υπήρχε ομώνυμος ναΐσκος. Ο προσδιορισμός του έτους υπολογίζεται από προφορική μαρτυρία σ’ εμένα από τον Ιωάννη Π. Λίχα (1923-2000). Σύμφωνα με τη μαρτυρία αυτήν, ο πρώτος νεκρός που θάφτηκε στο νέο νεκροταφείο ήταν η θεία του, αδελφή του πατέρα του Παναγιώτη Ιω. Λίχα, Μαρία, σύζυγος, από το έτος 1902, του Κωνσταντίνου Ιω. Γιαννακόπουλου. Γνωρίζουμε ότι μετά τον θάνατο της Μαρίας, που άφησε ορφανά 4 τέκνα, ο σύζυγός της παντρεύτηκε άμεσα την Αγγελική Ν. Πυρόγαμβρου από τη Στεμνίτσα. Ο γάμος, σύμφωνα με το αρχείο γάμων της Ιεράς Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως (επισκοπής ακόμα τότε) τελέστηκε στις 26 Ιανουαρίου 1911 στη Στεμνίτσα από τον ιερέα Γεώργιο Φουσιάνη. Ο Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος καταγράφεται ηλικίας 30 ετών και η Αγγελική Πυρόγαμβρου, 22. Άρα το νεκροταφείο, αν η προφορική μαρτυρία είναι ακριβής, είχε διαμορφωθεί το 1910 ή και, ενδεχομένως, λίγο νωρίτερα,το 1909.

Σίγουρα, βασική προτεραιότητα στην διαμόρφωση του νεκροταφείου αποτελεί η κατασκευή περιμαντρώματος για προστασία του χώρου από ζώα κ.λπ., καθώς επίσης και ο κοιμητηριακός ναός. Στην περίπτωσή μας, λογικά, η πέτρινη μάντρα πρέπει να κατασκευάστηκε εξ αρχής, κοιμητηριακός ναός όμως δεν χτίστηκε ποτέ, κατασκευάστηκε μόνο ένα μικρό κτίσμα για την τοποθέτηση των οστών (οστεοφυλάκιο), στου οποίου το εξωτερικό μέρος του βόρειου τοίχου διαμορφώθηκε εσοχή-προσκυνητάρι με την εικόνα του αγίου Νικολάου.

Τρία έγγραφα του έτους 1915 μας πληροφορούν για την πρόθεση κατασκευής **«ενός τοίχου του ναΐσκου "Αγίου Νικολάου"»**, προφανώς πρόκειται για την κατασκευή του οστεοφυλακίου[41]:

«αριθ. πρωτ. 12381 Εν Τριπόλει τη 19 Φεβρουαρίου 1915

Βασίλειον της Ελλάδος

Ο Νομάρχης Αρκαδίας

Προς το επί των Εκκλησιαστικών κ.λπ. Υπουργείον

Περί εκτελέσεως εκκλησιαστικού έργου του εν Γαρζενίκω ιερού ενοριακού Ναού της "Κοιμήσεως της Θεοτόκου".

Έχω την τιμήν να υποβάλω συνημμένως την από 13 Σεπτεμβρίου π.ε. πράξιν του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν περιλήψει ιερού ενοριακού Ναού δι' ης τούτο προτείνει την δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας εκτέλεσιν των έργων της κατασκευής στέγης και κουφωμάτων του Ναού, εικόνων επί του τεμπλέου αυτού, και ενός τοίχου του ναΐσκου "Αγίου Νικολάου" επί τη βάσει των υπό εμπειροτεχνών συνταχθέντων και συνημμένως ώδε υποβαλλομένων τριών λογαριασμών δαπάνης, και ψηφίζει προς τούτο πίστωσιν δραχ. 1500 εις βάρος του ταμείου του Ναού, ούτινος το αποθεματικόν κεφάλαιον εις καταθέσεις παρά τη Εθνική Τραπέζη της Ελλάδος εις μετρητά ανέρχεται κατά την υπ' αριθ. 14 π.ε. αναφοράν του αυτού Εκκλησιαστικού Συμβουλίου εις δραχ. 2991,80. Δια τα εν λόγω έργα ενεκρίθησαν δια της επί του προϋπολογισμού 1913-1914 κατ' έφεσιν εκδοθείσης υπ' αριθ. 13300 της 20 Ιουνίου π.ε. αποφάσεως του Υπουργείου –συνυποβαλομένης εγκλείστως εν αντιγράφω– τρεις πιστώσεις εκ δραχ. 1500 εν συνόλω, μη διατεθεισώνκατά την χρήσιν 1913-1914. Συνυποβάλλων και την επί της διαληφθείσης πράξεως υπ' αριθ. 1786 π.ε. γνωμοδότησιν του Σεβασμιωτάτου Επισκόπου Γορτυνίας και Μεγαλοπόλεως, αποφαινομένου υπέρ της εγκρίσεως των αιτουμένων πιστώσεων και της ανάγκης των έργων, παρακαλώ το Υπουργείον όπως ευαρεστούμενον διατάξη ό,τι εν προκειμένω εγκρίνη.

---

[41] ΓΑΚ, Αταξινόμητα έγγραφα, θυρίς 72/13, Φάκελος Νυμφασίας 1914-1918.

Ευπειθέστατος
ο νομάρχης
[υπογραφή]».

«αριθ. 8627
Επιστρέφεται προς το Αον τμήμα του Υπουργείου μετά των συνημμένων προϋπολογισμών, ων οι μεν αφορώντες εις την κατασκευήν τοίχου και την στέγης επισκευήν εθεωρήθησαν δια τα ποσά δρ. 600 και 350. Ως προς δε τον δια την ζωγράφισιν εικόνων προϋπολογισμόν το καθ' ημάς τμήμα αδυνατεί να θεωρήση αυτόν καθό αναρμόδιον.
Εν Αθήναις τη 23η Ιουνίου 1915
Εντολή του Υπουργού
ο τμηματάρχης
[υπογραφή]**»**.

«ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΛΠ
ΤΜΗΜΑ Α΄
ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
αριθ. πρωτ. 8627Θυρίς 72/13
Εν Αθήναις τη 5 Ιουλίου 1915
Επιτρεπ. επισκευαί
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Επιστρέφομεν συνημμένως τα δια του υπ' αριθ. 12381 της 19 Φεβρουαρίου ε.ε. υμετέρου εγγράφου υποβληθέντα σχετικά εκτελέσεως έργων του εν Γαρζενίκω ιερού ναού και γνωρίζομεν υμίν ότι θεωρήσαμεν τους προϋπολογισμούς τους αφορώντας εις την κατασκευήν του τοίχου και της στέγης δια τα ποσά των δρ. 600 και 350. Και προς δε την κατασκευήν εικόνων δέον να υποβληθή ημίν ιδιαιτέρα πράξις του εκκλησιαστικού συμβουλίου μετά της γνώμης του περί του τρόπου της κατασκευής των εικόνων και γνωμοδοτήσεως του Σεβασμιωτάτου επισκόπου.

Το έργον της κατασκευής τοίχου και στέγης θέλει ανατεθεί κατόπιν προχείρου συναγωνισμού εις τινά έμπειρον εργολάβον και εμπειροτέχνην.
ο Υπουργός
[υπογραφή]**»**.

Από τα 2 πρώτα έγγραφα μαθαίνουμε πως το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της υπό κατάργηση ενορίας της Κοίμησης της Θεοτόκου (το Βασ. Διάταγμα εκδόθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1913), έχει κατατεθειμένο στην Εθνική Τρά-

πεζα υπόλοιπο ποσό 2.991,80 δραχμών. Από το ποσό αυτό θέλει να δαπανήσει, **«επί τη βάσει των υπό εμπειροτεχνών συνταχθέντων και συνημμένως ώδε υποβαλλομένων τριών λογαριασμών δαπάνης»**, συνολικά 1.500 δραχμές σε 3 επιμέρους μικρά έργα, ήτοι, την επισκευή της στέγης και την κατασκευή κουφωμάτων, την επισκευή του τέμπλου και προμήθεια/ζωγράφιση εικόνων, και το χτίσιμο τοίχου στο νέο νεκροταφείο. Τα έργα έχουν εγκριθεί από το Υπουργείο με την απόφαση αριθ. 13.300 της 20ής Ιουνίου 1914. Το Υπουργείο τελικά εγκρίνει ποσό δαπάνης 350 δραχμών για την επισκευή της στέγης και 600 δραχμών για την κατασκευή τοίχου στο οστεοφυλάκιο. Για το ποσό που έχει κατατεθειμένο ο ναός στην Εθνική Τράπεζα μπορούμε, χωρίς κάποιο στοιχείο βέβαια, να υποθέσουμε πως προέρχεται, όλο ή μέρος του, από δωρεά του Αριστείδη Θωμόπουλου ή και άλλων μελών της ευκατάστατης αυτής οικογένειας που κατοικούν στην Πάτρα, όπως θα δούμε και παρακάτω στα σχετικά με την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου.

Δεν είμαστε σίγουροι αν η πράξη της 13ης Σεπτεμβρίου 1914 συνετάγη από το παλαιό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της ενορίας του Γαρζενίκου ή από το νέο μετά τη συγχώνευση των τριων ενοριών με το Βασ. Διάταγμα της 12ης Νοεμβρίου 1913. Δεν ξέρουμε αν είχαν προχωρήσει οι τυπικές διαδικασίες και είχε εκλεγεί το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της νέας ενορίας.

Μαζί με το έργο της αποπεράτωσης του νεκροταφείου εκκρεμούν, όπως είπαμε, και τα έργα **«της κατασκευής στέγης και κουφωμάτων του Ναού [**και**] εικόνων επί του τεμπλέου»**. Η συντήρηση της σκεπής είναι έργο που αποτελεί διαρκή έγνοια. Η στέγη του ναού είναι, σε σύγκριση με τις συνηθισμένες των σπιτιών, πολύ μεγάλη για τις τεχνικές δυνατότητες της εποχής. Τα φτωχά υλικά μέσα σε συνδυασμό με τις όποιες κατασκευαστικές αστοχίες δημιουργούν διαρκώς τις προϋποθέσεις ώστε λόγω των καιρικών συνθηκών (βροχή, χιόνι, παγετός) να παρατηρείται εισροή υδάτων και υγρασίας στο εσωτερικό της εκκλησίας. Θα δούμε παρακάτω μια μεταγενέστερη, πολύτιμη για εμάς, τεχνική μελέτη του έτους 1953 που περιγράφει αναλυτικά το πρόβλημα της εισροής υδάτων και της φθοράς που προκαλούν στο σώμα του ναού, και τις λύσεις που προτείνονται. Επίσης, τότε πρέπει να ήταν υπό κατασκευή ή να είχαν ήδη κατασκευαστεί, τα κουφώματα του ναού, η χαρακτηριστική για παράδειγμα ξύλινη πόρτα και τα παράθυρα με μεταλλικό σκελετό, που υπήρχαν μέχρι και τη δεκαετία του 1970, τα οποία διακρίνονται στη φωτογραφία με τον δάσκαλο και τα παιδιά του Δημοτικού Σχολείου του Γαρζενίκου του έτους 1914, που δημοσιεύτηκε στο δεύτερο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης στην εργασία για το Μαθητολόγιο του Ελληνικού Σχολείου και Γυμνασίου Βυτίνας.

Το έργο της κατασκευής του τοίχου στο οστεοφυλάκιο, πάντως, δεν ολοκληρώθηκε κατά το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα από την έγκριση του Υπουργείου στις 5 Ιουλίου 1915. Και ο λόγος ήταν η έλλειψη διαθεσίμων ρευστού χρήματος. Γιατί, περίπου δυο χρόνια μετά, στις 22 Μαρτίου 1917, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της ευρύτερης τώρα ενορίας του Τιμίου Προδρόμου αποφασίζει να ζητήσει την έγκριση από τη Νομαρχία Αρκαδίας για ανάληψη ποσού 400 δραχμών από τον λογαριασμό του ναού στην Εθνική Τράπεζα, χρήματα που βρίσκονται εκεί κατατεθειμένα κατά τις επιταγές του άρθρου 5 του νόμου 3695 του 1910. Το αίτημα συνοδεύεται και από τη θετική γνωμάτευση του Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννη Μαρτίνου:

«Αριθ. 13 Το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον

του εν Πυργακίω Ιερού Ναού Τιμίου Προδρόμου.

Συγκείμενον εκ των κάτωθι υπογεγραμμένων μελών αυτού, νομίμως εκλεγέντων κατά τας διατάξεις του 3596 νόμου περί ενοριακών Ναών κτλ. του 1910 και των περί εφαρμογής τούτου σχετικών Β. Διαταγμάτων.

Συνελθόν εν Πυργακίω Ιερού Ναού σήμερον την 22 του μηνός Μαρτίου 1917 έτους.

Και λαβόν υπ' όψει αυτού το έναντι σημειούμενον αντικείμενον της παρούσης συνεδριάσεως, περί του οποίου προβλέπει το άρθρον του ειρημένου Νόμου, ήτοι περί ψηφίσεως προς αποπεράτωσιν της υπολοιπομένης εργασίας του νεκροταφείου Κοιμήσεως της Θεοτόκου.

Εξ άλλου σκεφθέν κατόπιν μελέτης και των σχετικών προς το αντικείμενον τούτο εγγράφων και λοιπών διαφόρων στοιχείων και κατόπιν προφορικής συζητήσεως κατά την οποίαν προέκυψεν ότι επί της υπ' αριθ. 2003 διαταγήν της Β. Νομαρχίας προς εκτέλεσιν εκκλησιαστικών έργων και επειδή η εκκλησία "Κοίμησις Θεοτόκου", νεκροταφείου μένει ημιτελές προ διετίαν ένεκα ελλείψεως χρημάτων προτείνομεν όπως ληφθώσιν αι τετρακόσιαι (400) δραχμαί όπου είναι κατατεθειμέναι παρά του ιδίου Ναού εις το εν Δημητσάνη υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης εν Δημητσάνη προς αποπεράτωσιν του έργου το εκκλησιαστικόν συμβούλιον.

Αποφαίνεται

Ομοφώνως δέχεται την πρότασιν αυτήν δια την περαιτέρω ενέργειαν δια την λήψιν του ως άνω ποσού.

Μεθ' ο υπογραφέν το παρόν πρακτικόν αφέθη τω κυρίω προέδρω του Συμβουλίου δια την περαιτέρω κοινήν ενέργειαν εις ο νόμος και το Β. Διάταγμα διακελεύουσιν.

ο πρόεδρος
Πέτρος ιερέας Παπαδημητρίου

τα μέλη
Αριστ. Γιαννακόπουλος
Ι. Φίλης
Ν. Παναγιωτόπουλος
Ν. Μαρκόπουλος»

«Αριθ. 628 Εν Δημητσάνη τη 20 Ιουλίου 1917
Βασίλειον της Ελλάδος
Ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας
Διαβιβάζοντες συνημμένως ώδε την υπ' αριθ. 13 πράξιν του εκκλησιαστικού συμβουλίου του εν Πυργακίω του τέως Δήμου Νυμφασίας Ιερού ενοριακού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου" δι' ης ζητεί την έγκρισιν όπως αναλάβη το παρά τη Εθνική Τραπέζη κατατεθειμένον κεφάλαιον των 400 δραχμών προς αποπεράτωσιν του ημιτελούς νεκροταφείου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, αποφαινόμεθα υπέρ της παροχής της ζητουμένης αδείας.
+ ο Γόρτ.-Μεγαλ. Ιωάννης»

«αριθ. πρωτ. 7625 Εν Τριπόλει τη 12 Αυγούστου 1917
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ
Προς το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών κ.λπ.
Υποβολή πράξεως Εκκλησιαστικού Συμβουλίου περί αναλήψεως χρημάτων εκ της Εθνικής Τραπέζης.

Λαμβάνω την τιμήν να υποβάλω υμίν, συνημμένως ώδε, και αύθις την υπ' αριθ. 628 ε.ε. γνωμάτευσιν του Σεβασμιωτάτου Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως μετά της υπ' αριθ. 13 ε.ε. πράξεως του Εκκλ. Συμβουλίου του εν Πυργακίω τέως Δήμου Νυμφασίας – Γορτυνίας ενοριακού ναού "Κοιμήσεως Θεοτόκου" αφορώσαι την ανάληψιν 400 δραχμών ανηκουσών εις την περιουσίαν του ναού εκ του εν Δημητσάνη Υποκαταστήματος της Εθνικής Τραπέζης, παρ' ω εισίν αύται κατατεθειμέναι, και υποβληθείσαι υμίν δια ταυταρίθμου από 21 Ιουλίου ε.ε. αναφοράς μας, περιελθούσας δε εκ νέου εις χείρας ημών άνω υμετέρας Διαταγής και να παρακαλέσω υμάς όπως ευαρεστούμενοι διατάξητε ό,τι εγκρίνετε επί του προκειμένου.

Ευπειθέστατος
Ο Νομάρχης Αρκαδίας
[υπογραφή]**»**

«αριθ. πρωτοκ. 24222 Εν Αθήναις τη 8/9/1917

Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Εις απάντησιν προς την υπ' αριθ. 7625 ε.ε. υμετέραν αναφοράν, γνωρίζομεν υμίν ότι δια της υπ' αριθ. 21300 ε.ε. εγκυκλίου ημών διαταγής ανεστάλη πάσα εκτέλεσις έργου εν τοις ενοριακοίς ναοίς και τοις εξαρτήμασιν αυτών.

Τούτο παρακαλούμεν ίνα ανακοινώσητε τω εκκλησιαστικώ συμβουλίω του εν Πυργακίω ενοριακού ναού ίνα συμμορφωθή.

Εντολή του Υπουργού

ο Τμηματάρχης του Α΄Τμήματος

[υπογραφή**]»**.

Σίγουρα, θα απορήσει κανείς στο σημείο αυτό, καθώς το 1915 το ποσό που αναφέρεται ως κατατεθειμένο στην Εθνική Τράπεζα είναι 2.981 δραχμές, ενώ τώρα, το 1917, υπάρχειέλλειψη χρηματων. Τι συμβαίνει ακριβώς; Προφανώς τα χρήματα ξοδεύτηκαν για την ανέγερση του κωδωνοστασίου στην κεντρική, βόρεια είσοδο του ναού, η οικοδόμηση του οποίου ξεκίνησε το έτος 1916. Επιπλέον, μην ξεχνάμε τις έκτακτες εσωτερικές και διεθνείς καταστάσεις τα χρόνια εκείνα, δηλαδή τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που βρίσκεται σε εξέλιξη και την ταραχώδη εσωτερική πολιτική κατάσταση, που δυσκολεύουν την εκταμίευση και χρήση των διαθέσιμων καταθέσεων.

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ

Για το είδος και τη μορφή των κωδωνοστασίων που υπήρχαν, αν υπήρχαν, στον ναό από την εποχή της ανέγερσής του μέχρι το έτος 1918 που αποπερατώθηκε το σημερινό καμπαναριό, η εικόνα που έχουμε είναι θολή.

Στη βορειοδυτική γωνία στο εσωτερικό του ναού (στον γυναικωνίτη), υπάρχει τετράγωνο τοιχίο που η χρήση του παραπέμπει, ίσως, σε βάση παλαιότερου καμπανοστασίου, το οποίο, λογικά, υψωνόταν από τη σκεπή, και το οποίο αφαιρέθηκε, πιθανόν, κατά την πρώτη ή τη δεύτερη επισκευή του ναού.

Όσο για τη μορφή του κωδωνοστασίου που υπήρχε τα τελευταία χρόνια πριν από την κατασκευή του σημερινού, μαρτυρίες των γονιών μας ανέφεραν πως επρόκειτο για μια μικρή κατασκευή που βρισκόταν στην είσοδο του προαυλίου. Μια αόριστη εικόνα για τη μορφή του προέρχεται από δημοσίευμα της αθηναϊκής εφημερίδας *Σκριπ* του έτους 1905, που είδαμε σε άλλο σημείο και αφορούσε τον ιερέα του χωριού Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου: Ο ληστής Γεώργιος Παπαβασιλείου ή Μπροστόβαρος ή Σκιτζής, ανιψιός του Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου, που ήταν τότε κατάδικος για εγκλήματα στην περιοχή της Ηλείας. Θεωρώντας τον Επ. Παπαβασιλείου υπεύθυνο για τη σύλληψη του αδελφού του Παναγιώτη, τον αιχμαλώτισε στη θέση «Καλυβάκια» κατεβάζοντάς τον από την ταχυδρομική άμαξα και τον οδήγησε στον Γαρζενίκο. Εκεί, **«κατά πρώτον, προσήγαγε δέσμιον τον αιχμάλωτον ιερέα εις τον ιερόν ναόν του χωρίου, και αυτός ανήλθεν επί του κωδωνοστασίου, κτυπών τον κώδωνα […]»**. Αν η περιγραφή είναι ακριβής, ο Γ. Παπαβασιλείου ή Μπροστόβαρος για να χτυπήσει την καμπάνα χρειάστηκε να ανέβει στο καμπανοστάσιο. Αυτό δείχνει ότι επρόκειτο για μια μικρή σχετικά κατασκευή με εύκολη πρόσβαση και δεν χρειαζόταν να την χτυπήσει, όπως συμβαίνει σήμερα, τραβώντας κάποιο δεμένο από αυτήν σχοινί. Και μπορούμε να θεωρήσουμε πως το, πρόχειρο καθώς φαίνεται, εκείνο κωδωνοστάσιο είχε κατασκευαστεί μετά την εκ βάθρων πρώτη ανακαίνιση του ναού το έτος 1885, χωρίς όμως να αποκλείσουμε και το ενδεχόμενο να κατασκευάστηκε κατά τη δεύτερη ελάσσονα επισκευή του 1905 ή, ακόμα, και να υπήρχε ανέκαθεν.

Το σημερινό κωδωνοστάσιο κατασκευάστηκε κατά τα έτη 1916-1918. Για την οικοδόμησή του, την αποπεράτωσή του για την ακρίβεια, διαθέτουμε κατά ευτυχή σύμπτωση τον φάκελο αλληλογραφίας του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου με τη Νομαρχία Αρκαδίας και αυτής με το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών. Ο φάκελος βρίσκεται στο αταξινόμητο αρχείο της Κεντρικής Υπηρεσίας των ΓΑΚ

στην Αθήνα. Να σημειώσουμε ότι, σχετικά με τη χρονολογία οικοδόμησης, και οι διηγήσεις των γονέων μας ανέφεραν το ίδιο έτος, 1917. Επιπρόσθετα, όσον αφορά τον χρόνο κατασκευής του τελευταίου μέρους του οικοδομήματος, έμμεση αναφορά μας μιλά για την παρουσία εδώ στις 12 Απριλίου του 1918 2εκ των οικοδόμων που έχτισαν το κωδωνοστάσιο, του πρωτομάστορα εργολάβου Χαράλαμπου Πασιά και του λιθοξόου Παναγιώτη Ασημακόπουλου από τα Λαγκάδια. Είναι προφανές ότι η παρουσία τους σχετίζεται με την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου. Τέλος, μια φωτογραφία του έτους 1914[42] που απεικονίζει τον τότε δάσκαλο του Δημοτικού Σχολείου Γαρζενίκου Γ. Σουλακιώτη μαζί με τα παιδιά στο προαύλιο του ναού, μπροστά από την κύρια είσοδο, μαρτυρά την απουσία του σημερινού κωδωνοστασίου το έτος 1914.

Όπως είδαμε πιο πριν, το έργο της αποπεράτωσης του τοίχου στο νεκροταφείο το 1915 παρέμενε ακόμα εκκρεμές το έτος 1917, ενώ το 1915 υπήρχε ήδη ποσό διαθέσιμο σχεδόν 3.000 δραχμών. Χρησιμοποιήθηκαν, όπως φαίνεται, εκείνα τα χρήματα για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου. Την άνοιξη του 1917, το κωδωνοστάσιο έχει ήδη ξεκινήσει να οικοδομείται και το κτίσμα έχει φτάσει ώς κάποιο ύψος, αλλά η κατασκευή του έχει σταματήσει λόγω έλλειψης χρημάτων. Από τον σχετικό φάκελο των ΓΑΚ, ας δούμε τις εξελίξεις από την άνοιξη του 1917 ώς τον Ιανουάριο του 1918:

Το πρώτο χρονικά έγγραφο που περιέχεται στον φάκελο είναι μια πράξη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της νεοσύστατης ενορίας του Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου, στην οποία, όπως είπαμε, υπάγεται ως παρεκκλήσι και ο ναός του Γαρζενίκου, με ημερομηνία 22 Απριλίου 1917:

«Το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του Ναού Πυργακίου "Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος".

Συνελθόν σήμερον την 22 του μηνός Απριλίου του 1917 εις συνεδρίασιν εις υπ' αριθ. 8655 ε.ε. διαταγής του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως ανέγνωσεν την μνημονευομένην διαταγήν και υπ' αυτήν αποφαίνεται

Υποβάλλει προς το Σεβ. Υπουργείον τον προϋπολογισμόν του εργολάβου Χαρ. Πασιά προς αποπεράτωσιν του κωδωνοστασίου και ως εξάγεται ότι απαιτούνται εισέτι 921 δραχμαί την πληροφορίαν ότι το όλον της δαπάνης έχει σημειωθεί εις δραχ. 3.000 χιλιάδας, εξ αυτών επλήρωσε εξ ιδίων του ο μεγαλέμπορος Αριστείδης Θωμόπουλος Πατρών κάτοικος Γαρζενίκου 2.000 χιλιάδας δραχ. το υπόλοιπον έχομεν καταθέσει εις Δημητσάνη υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος.

---

[42] *Γαρζενίκος*, «Μαθητολόγιο του ελληνικού Σχολείου και Γυμνασίου Βυτίνας», 2020.

Και παρακαλούμεν όπως διατάξητε την παραλαβήν αυτού προς αποπληρωμήν του εν λόγω κωδωνοστασίου Γαρζενίκου "Κοίμησις Θεοτόκου" διότι μένει το έργον ημιτελές και θα καταστραφή τελείως.

Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον
Πέτρος ιερ. Παπαδημητρίου
Αρ. Γιαννακόπουλος
Ν. Μαρκόπουλος
Ν. Παναγιωτόπουλος
Ι. Φίλης».

Κατά την ίδια συνεδρίαση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, συντάσσεται, για το ίδιο θέμα, και αίτηση με αποδέκτη τη Νομαρχία Αρκαδίας. Το έγγραφο αποστέλλεται στη Νομαρχία συνοδευόμενο από προϋπολογισμό των υπολειπόμενων εργασιών. Ο Νομάρχης αποστέλλει το αίτημα στο Υπουργείο, το οποίο το επιστρέφει στη Νομαρχία με την απάντησή του σημειωμένη στο ίδιο έγγραφο:

«Αριθ. 47 Εν Πυργακίω τη 22 Απριλίου 1917
Επί της υπ' αριθ. 3701 διαταγής σας περί του κωδωνοστασίου του εξωκλησίου του εν Γαρζενίκου "Κοίμησις Θεοτόκου".
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Συνεπεία της υπ' αριθ. 8655 διαταγής του Υπουργείου Σας Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, καλέσαντες τον εργολάβον του κωδωνοστασίου Χαρ. Πασιά υποβάλλωμεν τον προϋπολογισμόν περί της αποπληρωμής του εν λόγω κωδωνοστασίου με την πληροφορίαν ότι προς αποπεράτωσιν του κωδωνοστασίου απαιτούνται δραχμαί 921 τας οποίας κατατεθειμένας εις το εν Δημητσάνη υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος και παρακαλούμεν όπως επιτραπή η παραλαβή των και αποπληρωθή ο εργολάβος.

Ευπειθέστατον Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον
Πέτρος ιερ. Παπαδημητρίου
Αρ. Γιαννακόπουλος
Ν. Μαρκόπουλος
Ν. Παναγιωτόπουλος
Ι. Φίλης

Αριθ. πρωτοκ. 488
Επιστρέφεται προς τον ίδιον κ. Νομάρχην, ον λαμβάνω την τιμήν να πληροφορήσω ότι ο συναπτόμενος προϋπολογισμός δεν είναι θεωρήσιμος εφ' όσον δεν συνοδεύεται και υπό συγγραφής υποχρεώσεων καθο-

ριζούσης τον τρόπον της κατεργασίας και τοποθετήσεως των υλικών ως και την προέλευσιν και τας διαστάσεις αυτών.

Εν Τριπόλει τη 4 Μαΐου 1917

[ΤΣ**]** **[**υπογραφή**]»**.

Η Νομαρχία Αρκαδίας επανέρχεται υποβάλλοντας στο Υπουργείο στις 27 Ιουνίου τον συμπληρωματικό προϋπολογισμό, καθώς και τη συγγραφή υποχρεώσεων. Το Υπουργείο με τη σειρά του, με την απόφασή του αριθ. 18019, εγκρίνει τον προϋπολογισμό και επιτρέπει την ανάθεση του έργου με πρόχειρη δημοπράτηση:

«Αριθ. πρωτοκ. 6970 ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Εν Τριπόλει τη 27 Ιουνίου 1917

Προς το Υπουργείον Εκκλησιαστικών

Περί υποβολής προϋπολογισμού δαπάνης δια την κατασκευήν κωδωνοστασίου ναού.

Εις εκτέλεσιν της υπ' αριθ. 8655 ε.ε. υμετέρας διαταγής λαμβάνω την τιμήν να υποβάλω συνημμένως ώδε προϋπολογισμόν της απαιτηθησομένης δαπάνης δια την κατασκευήν κωδωνοστασίου του εξωκκλησίου "Κοιμήσεως Θεοτόκου" του συνοικισμού Γαρζενίκου της κοινότητος Πυργακίου τέως Δήμου Νυμφασίας – Γορτυνίας και να παρακαλέσω το Υπουργείον όπως, ευαρεστούμενον, διατάξη ό,τι εγκρίνει.

Ευπειθέστατος

ο Νομαρχών Διευθυντής

[υπογραφή**]**

Αριθ. 18019

Επιστρέφεται προς το Α΄ Τμήμα, προς ο λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν ότι εθεωρήσαμεν τον υποβληθέντα ημών προϋπολογισμόν περατώσεως του εν Γαρζενίκω Νυμφασίας κωδωνοστασίου εις το ποσόν των δρχ. εννεακοσίων είκοσι και μιάς (921).

Εν Αθήναις τη 14 Ιουλίου 1917

Εντολή του Υπουργού

ο Τμηματάρχης του ΣΤ΄Τμήματος

[υπογραφή**]**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ Κ.ΛΠ.
ΤΜΗΜΑ Α΄
ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
αριθ. πρωτ. 18019 Θυρίς/Φάκελος 72/13
Εν Αθήναις τη [κενό] **1917**
Εγκρίνεται η εκτέλεσις έργου του εν Πυργακίω ναού Αγ. Ιωάννου δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας.
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Λαβόντες υπ' όψει το άρθρ. 34 του νόμου ΣΙΒ΄ της 1 Οκτωβρίου 1852 περί Δημοσίου Λογιστικού εγκρίνομεν την δια της υπ' αριθ. 6970 αναφοράς υμών υποβληθέντα προϋπολογισμόν δια την κατασκευήν κωδωνοστασίου του εν Πυργακίω εξωκλησίου της "Κοίμησεως Θεοτόκου" εις το ποσόν των δραχμών εννεακοσίων είκοσι μιάς (αριθ. 921) και επιτρέπομεν την εκτέλεσιν των εργασιών τούτων δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας κατόπιν προχείρου συναγωνισμού μεταξύ καταλλήλων και εμπείρων εργολάβων ή εμπειροτεχνών ενώπιον επιτροπής αποτελουμένης εκ του Εκκλ. Συμβουλίου και του επισκοπικού αντιπροσώπου. Της προχείρου δημοπρασίας θέλει τηρηθή πρακτικόν, χρησιμεύον μεταξύ των άλλων και δικαιολογητικόν πληρωμής. Το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον θέλει συνυπογράψει μετά του εργολήπτου συμφωνητικόν περί του τρόπου της εκτελέσεως της εργασίας, μετά την παραλαβήν της οποίας θέλει ενεργηθή η πληρωμή. Της παραλαβής θέλει συνταχθή ομοίως πρωτόκολλον.

Τον λογαριασμόν μετά των σχετικών επιστρέφομεν προσηκόντως τεθεωρημένα.

Όσον αφορά την εκ της Εθνικής Τραπέζης ανάληψιν χρημάτων παρακαλούμεν ίνα γνωρίσητε τω Εκκλησ. Συμβούλίω ότι μετά την εκτέλεσιν του έργου και την παραλαβήν αυτού, θέλει διαταχθή η ανάληψις, επί τη βάσει του πρωτοκόλλου παραλαβής.

ο Υπουργός».

Στο άρθρο 34 του νόμου ΣΙΒ΄ της 1ης Οκτωβρίου 1852, περί Δημοσίου Λογιστικού, προβλέπεται ότι μπορούν κατ' εξαίρεση να συναφθούν συμφωνίες χωρίς να απαιτείται η καθ' όλα τυπική δημοπρασία στις περιπτώσεις, **«α) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργασίας, των οποίων η ολική δαπάνη δεν υπερβαίνει τας 1.000 δραχμάς. [...] ε΄) Δι' έργα και αντικείμενα των οποίων η εκτέλεσις δεν ειμπορεί να ανατεθή, ειμή εις τεχνίτας δεδοκιμασμένους. η) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργσίας, δι' ας ή ουδεμία έγεινε προσφορά ή προσεφέρθησαν απαράδεκτοι τιμαί· εν τοιαύτη δε περιπτώσει οφείλει η αρμοδία διοικητική αρχή να μην υπερβή τον**

παρ' αυτής τυχόν τεθέντα και δημοσιευθέντα όρον. θ) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργασίας, όταν ανάγκη προφανώς κατεπείγουσα και από περιστάσεις απροόπτους προελθούσα, δεν συγχωρή την χρονοτριβήν δημοσίου συναγωνισμού».

«ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΝ

1ον

Η παρούσα εργολαβία αφορά την κατασκευήν κωδωνοστασίου εν Γαρζενίκω δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας, περιλαμβάνει δε απάσας τας εν τη σχετική προυπολογισθείσας εργασίας και προέλευσιν αυτών.

2ον

Εκσκαφή θεμελίων πλάτος 260 = 260, βάθος 0.50 δια κοινής λιθοδομής εκ καλής ποιότητος ασβέστου προερχομένης εκ ξυλοκαμίνου, και άμμου ορυκτής εκ παγοπλήκτου λίθου.

3ον

Άνωθεν θεμελίου όροφοι πρώτον εκ ξεστής λιθοδομής δια της λεπτής κτενός με άρμους μην υπερβαίνοντας τα δύο χιλιοστά ανοίγματος, δύο στήλαι μήκους 2,50 πάχος 0,45 ήτοι 3,00 μέτρα εκάστη. Μέχρι της γεννέσεως του τόξου της στοάς οι λίθοι τούτων θα προέρχονται εκ του λατομείου Βυτίνης, εκ σκληρού κυανολίθου, και το βάρος τούτων έσται άνω των 45 οκάδων και έλαττον των 60 ίνα μεταφερθώσι δια φορτηγών ζώων, ων τα αγώγια επιβαρύνουσι τους κατοίκους.

4ον

Εις την γέννεσιν του θόλου κορωνίς εις τας τρεις πλευράς του στύλου συστήματος "λούκι" μετά τσιμπουκίου άνωθεν του στύλου εξωτερικόν πλευρόν επένδυσις δια ξεστής λιθοδομής ως το άρθρον 3 μνημονεύει άνωθεν των δύο προσώπων τα δύο τόξα με τα τρίγωνα αυτού μέχρι ισοπεδώσεως.

5ον

Άνωθεν της ισοπεδώσεως των τόξων γραμμή περιμετρική 250 = 250 = 0,25 εξ ομοίου λίθου και κατεργασίας, άνωθεν της ανωτέρω γραμμής κορωνίς περιμετρική σχήματος αρμουντί[;] [...] 0,18 άνωθεν της κορωνίδος στηθέου περιμετρικού 240 = 240 = 0,25.

6ον

Το άνοιγμα της στοάς έσται 1,60 ύψος 3,20 βέλος τόξου 1,80 μέχρι ισοπεδώσεως 1,05 μέχρι δαπέδου του αρχομένου δευτέρου ορόφου 0,70 εν όλω από την επιφάνειαν το εξωτερικόν ύψος εν όλω μέτρα 4,95.

7ον

Η ισοπέδωσις του εσωτερικού κενού σταυροθολίου δια μπετού εκ τσιμεντοκονίας κατασκευαζομένης με όλους τους κανόνας της τέχνης.

8ον

Δεύτερος όροφος παριστά γωνίαν πλάτος 0,30 ύψος 4,40 εκ λίθου στολίσεως εκ πλαισίου παραστάδος 8 διαστάσεων 0,20 = 0,20 = 0,20 βάσις μεσοστυλίου 0,125 = 0,15 = 0,20. Μεσοστύλιον 40,25 = 0,25 επίκρανα εν όλω 12 τα οκτώ 0,30 = 0,20 = 0,20 τα τέσσαρα του μεσοστυλίου 0,30 = 0,30 = 0,20, τέσσαρες πλάκες εις δύο τεμάχια εκάστη προς πλήρωσιν των δύο τόξων του κωδωνοστασίου των τεσσάρων πλευρών και εξωτερικώς εις το κέντρον οφθαλμός διαμέτρου 0,40 έκαστος. Το δε εξωρράχιον θα σχηματίζη τόξον. Άπαντα τα ανωτέρω πλην των παραστάδων θα ώσιν εκ μαρμάρου Δολιανών με κατεργασίαν δια της παραγλυφίδος κοινώς λάμας και θα τριφθώσι.

9ον

Άνωθεν του τόξου θα συμπληρωθώσι δια λίθου ως των άλλων τμημάτων· άνωθεν της ισοπεδώσεως ζωοφόρος μαρμάρινος περιμετρικώς 225 = 225 = 0,25. Κορωνίς 240 = 240 = 0,16

[...]δον [εμβαδόν;] **ορόφου 220 = 220 = 0,25.**

10ον

Τρούλος σφαιροειδής δια μπετού εκ τσιμεντοκονίας με τέσσαρες στρώσεις ελαιοχρώματος μετά παρέλευσιν χρονικών διαστημάτων και μετά την εξαγωγήν των αλάτων τσιμέντου και Σταυρός μαρμάρινος ύψος 0,80 = 0,10 = 0,10, σφαίρα 0,30 = 0,30, βάσις 0,30 = 0,10 = 0,20.

11ον

Η ολική δαπάνη υπό την εγγύησιν του εκκλησ. συμβουλίου ανέρχεται δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας εις δραχ. 3100

12ον

Ο εμπειροτέχνης και εργολάβος υποχρεούται να τηρήση όλους τους κανόνας της τέχνης και στερεότητος και καλαισθησίας, άλλως τε υπάγεται εις την περίπτωσιν της απορρίψεως του έργου του κατά την εν καιρώ υπό επιστήμονος μηχανικού επιθεώρησιν, και υποχρεούται να επιστρέψη τα τυχόν ληφθέντα χρήματα λαμβάνων τα άχρηστα υλικά του ο δε εγγυητής του είναι αλληλεγγύως υπεύθυνος.

Εν Γαρζενίκω τη 10 Σεπτεμβρίου 1917[;]

ο εμπειροτέχνης	**οι εργοδότες**
Χαρ. Πασιάς	**Π. Παπαδημητρίου**
	Αρ. Γιαννακόπουλος
	Γ. Σουλακιώτης

Δια την αντιγραφήν

Εν Βυτίνη τη 14 Ιουνίου 1917

ο εμπειροτέχνης εργολάβοςΧαρ. Γ. Πασσιάς».

Ο Νομομηχανικός Αρκαδίας, πριν από την αποστολή των εγγράφων στο Υπουργείο, πρόσθεσε στην παραπάνω συγγραφή υποχρεώσεων 3 επιπλέον άρθρα.

άρθρον 13

Η εκτέλεσις θα γίνη υπό την επίβλεψιν Μηχανικού. Εάν παραλειφθή ο όρος ούτος η εργολαβία θεωρείται άκυρος. Ο Μηχανικός θα δώση τα σχέδια εκτελέσεως όλων των τεμαχίων. Τα σχέδια ταύτα θα παρουσιασθώσιν υπό του εργολάβου εις την επιτροπήν

άρθρον 14

Ουδεμία απολύτως πληρωμή θα γίνη εις τον εργολάβον προ της παραλαβής του έργου.

Η επιτροπή θα δικαιούται ανεξελέγκτως να απορρίψη το έργον όλον έστω και αν εις εν τμήμα αυτού ανακαλυφθή κακοτεχνία ή ακαλαισθησία. Απορριπτομένου του έργου ο εργολάβος χάνει την εγγύησίν του και τα υλικά περιέρχονται εις το εκκλησιαστικόν ταμείον, ουδεμία δε πληρωμή ενεργείται υπέρ του εργολάβου. Την επιτροπήν παραλαβής διορίζει ο Νομάρχης.

άρθρον 15

Ο εργολάβος θα καταβάλη εγγύησιν εκατό δραχμών εις το εκκλησιαστικόν ταμείον. Θα υποβληθή εις τας δαπάνας της συντάξεως του εργολαβικού συμβολαίου.

Εν Τριπόλει τη 23 Ιουνίου 1917
ο Νομομηχανικός Αρκαδίας
[σφραγίδα – υπογραφή**]»**.

Το παρόν κείμενο συγγραφής υποχρεώσεων είναι αντίγραφο του πρωτοτύπου με ημερομηνία αντιγραφής τις 14 Ιουνίου 1917. Η ημερομηνία όμως σύνταξης του αρχικού κειμένου φέρεται ως η 10η Σεπτεμβρίου 1917. Δυστυχώς, εδώ έχει γίνει λάθος εκ παραδρομής στο έτος, γιατί η αντιγραφή του έχει γίνει τον Ιούνιο που έχει ήδη παρέλθει. Υποθέτουμε πως η συγγραφή έχει συνταχθεί στις 10 Σεπτεμβρίου των προηγούμενων ετών 1915 ή 1916.

«ΕΛΛΕΙΠΟΥΣΑ ΠΟΣΟΤΗΣ ΥΛΙΚΟΥ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΙΝ

Ένδειξις των εργασιών	Αριθ.	Ποσότητες			Τιμή μον.	Υπόλοιπος δαπάνη	
		Προϋπολογισθείσαι	Μη εκτελεσθείσαι			Μερική	Ολική
Μαρμαρική		Διαστ. μηκ.	π.	π.			
1. Στυλίσκος τεμ.	4	1.60	(20)	(20)	50	200	200
2. Στυλίσκος τεμ.	8	1.60	10	20	25	200	200
3. Κορονίδας τρεχ.	9				30	270	270
4. Ζωοφόρος	8.20				20	161	161
5.Σταυρός μετά σφαίρας	1				90	90	90
						ΣΥΝ.	921

Εν Γαρζενίκω τη 22 Απριλίου 1917
ο εμπειροτέχνης
Χαρ. Πασσιάς
Εθεωρήθη υπό τους όρους των άρθρων της σχετικής τω παρόντι συγγραφής
Εν Τριπόλει τη 23 Ιουνίου 1917
ο Νομομηχανικός Αρκαδίας
[υπογραφή**]»**.

Παρ' όλα αυτά, η αποπεράτωση του έργου δεν προχωρά. Μια απόφαση-αίτημα του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών 4 μήνες αργότερα, μας δείχνει πως τα χρήματα δεν μπορούν ακόμα να εκταμιευτούν από την Εθνική Τράπεζα. Όπως είδαμε παραπάνω σε παρόμοιο αίτημα, για ανάληψη 400 δραχμών για την ολοκλήρωση του οστεοφυλακίου στο νέο νεκροταφείο, το Υπουργείο απάντησε στις 8 Σεπτεμβρίου 1917 **«ότι δια της υπ' αριθ. 21300 ε.ε. εγκυκλίου ημών διαταγής ανεστάλη πάσα εκτέλεσις έργου εν τοις ενοριακοίς ναοίς και τοις εξαρτήμασιν αυτών»**. Πιθανότατα, η επίσημη είσοδος της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ, στις 15 Ιουνίου 1917 είχε συνέπεια τη δυσκολία αποδέσμευσης των λογαριασμών και των ναών. Τελικά, η εκκρεμότητα ξεπερνιέται, καθώς με απόφαση του Υπουργείου στις 8 Ιανουαρίου του επόμενου έτους 1918, τα χρήματα μπορούν να αποδεσμευτούν αρκεί μηχανικός να διαβεβαιώσει ότι η εκτέλεση του έργου είναι απολύτως αναγκαία και δεν μπορεί να καθυστερήσει άλλο. Ας δούμε τα 2 έγγραφα:

«Αριθ. 52 Προς το Σεβ. Υπουργείον των εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως.
Υποβολή εγγράφου περί απαντήσεως. Του κωδωνοστασίου εξωκλησίου Γαρζενίκου "Κοίμησις Θεοτόκου".

Εν Πυργακίω τη 8 Νοεμβρίου 1917

Λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσομεν υμίν._

Κατά τας 27 Ιουλίου [το σωστό είναι Ιουνίου] **ε.ε. έτους υποβάλαμεν προς το Σ. Υπουργείον δια της υπ' αριθ. 6970 αναφοράς μας και τη υπ' αριθ. 11 πράξιν του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου το σχεδιάγραμμα και τον προϋπολογισμόν του κωδωνοστασίου του εξωκλησίου Γαρζενίκου "Κοίμησις Θεοτόκου" προς αποπεράτωσιν αυτού διότι μένει το έργον ημιτελές και μέχρι τούδε δεν απεφάνθη._**

Παρακαλούμεν το Σεβ. Υπουργείον ευαρεστούμενοι ενεργήσητε ό,τι νόμιμον επιτραπή η ανάληψις των χρημάτων του υπολοίπου τα οποία είναι κατατεθειμένα εις το υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης Δημητσάνης διότι μένει το έργον ημιτελές και ένεκα του χειμώνος και χιόνος θα καταστραφή τελείως.

Ευπειθέστατον Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον
Πέτρος ιερέας Παπαδημητρίου
Ν. Μαρκόπουλος
Νικόλ. Παναγιωτόπουλος
Αριστ. Γιαννακόπουλος
Ι. Φίλης»

«ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ Κ.ΛΠ.
ΤΜΗΜΑ Α΄
ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
αριθ. πρωτ. 38552 Θυρίς 72/13

Εν Αθήναις τη 8/1/1918

Πυργακίου – (Κοιμήσεως Θεοτόκου) Γαρζενίκου
Περί κατασκευής κωδωνοστασίου ναού Γαρζενίκου
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Κατόπιν της υπ' αριθ. 24222 π.ε. ημετέρας διαταγής παρακαλούμεν όπως γνωρίσητε τω εκκλησιαστικώ συμβουλίω του εν Πυργακίω ενορ. Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ότι δια την κατασκυήν κωδωνοστασίου του ναού Γαρζενίκου δέον να υποβληθή ημίν έκθεσις μηχανικού πιστοποιούντος ότι το έργον είνε απαραίτητον και δεν δύναται να αναβληθή συμφώνως προς την υπ' αριθ. 21300 π.ε ημετέραν εγκύκλιον.

Εντολή του Υπουργού

ο τμηματάρχης του Α΄Τμήματος
[υπογραφή**]»**.

Από τη μελέτη των εγγράφων του φακέλου των ΓΑΚ προκύπτει η ακόλουθη εικόνα: Η οικοδόμηση του κωδωνοστασίου έχει ξεκινήσει, λαμβάνοντας υπ' όψιν και την προγενέστερη αλληλογραφία για τον τοίχο του οστεοφυλακίου κ.λπ., το έτος 1916. Το έργο έχει αναλάβει μετά από πρόχειρο διαγωνισμό ο Λαγκαδινός πρωτομάστορας Χαράλαμπος Πασιάς, με τιμή προσφοράς τις 3.100 δραχμές. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς έχει ξεκινήσει η τυπική διαδικασία κι έχει ανατεθεί το έργο. Σχεδόν με βεβαιότητα, ο Χαράλαμπος Πασιάς έχει οικοδομήσει πριν από λίγο καιρό το κωδωνοστάσιο του ναού Αγίας Τριάδας στη Γρανίτσα το έτος 1914. Την ίδια εποχή, λίγο πρωτύτερα, έχει χτίσει και τον ναό Αγίου Γεωργίου στην Πιάνα, οικοδόμημα μεγάλου μεγέθους.

Δεν γνωρίζουμε το περιεχόμενο της διαταγής υπ' αριθ. 8655 του Υπουργείου που επικαλείται η απόφαση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου στις 22 Απριλίου 1917. Προς εκτέλεσή της, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο υποβάλλει στη Νομαρχία Αρκαδίας τα ζητηθέντα από το Υπουργείο έγγραφα και αιτείται να του εγκριθεί η δαπάνη 921 δραχμών για να αποπερατωθεί το κωδωνοστάσιο από τον Χ. Πασιά. Αναρωτιόμαστε ποιος ήταν ο λόγος που το έργο είχε σταματήσει, και χρειαζόταν νέα διαδικασία ανάθεσης με πρόχειρο διαγωνισμό για το υπόλοιπο που εκκρεμούσε. Ίσως να υπήρξε υπέρβαση της δαπάνης που είχε προϋπολογισθεί ή αδυναμία να εκπληρωθούν οι όροι του συμφωνητικού που είχε συναφθεί μεταξύ του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου και του Χαρ. Πασιά. Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, μαζί με την αίτησή του, έχει υποβάλλει, όπως απαιτούσε το Υπουργείο με την απόφασή του αριθ. 8655, και τον απαραίτητο συμπληρωματικό προϋπολογισμό. Πληροφορούμαστε δε ότι η δαπάνη για το σύνολο του έργου ανέρχεται σε 3.100 δραχμές, από τις οποίες **«επλήρωσε εξ ιδίων του ο μεγαλέμπορος Αριστείδης Θωμόπουλος Πατρών κάτοικος Γαρζενίκου 2.000 χιλιάδας δραχ. το υπόλοιπον έχομεν καταθέσει εις Δημητσάνη υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος».** Υποθέτουμε πως το ποσό των 2.000 δραχμών που πρόσφερε ο Αριστείδης Κ. Θωμόπουλος περιλαμβάνεται στα ποσά που είναι κατατεθειμένα στην Εθνική Τράπεζα το 1915 και δεν πρόκειται για άλλα επιπλέον χρήματα. Ο Αριστείδης Κ. Θωμόπουλος, όπως είδαμε, συνεισέφερε μαζί με τα αδέλφια του Θωμά και Γεώργιο στις επισκευές του έτους 1905.

Το έργο παραμένει, και θα παραμείνει ολόκληρο το έτος 1917, ημιτελές και, ως εκ τούτου, κινδυνεύει να υποστεί φθορές λόγω της έκθεσής του

στις καιρικές συνθήκες κ.λπ. Το Υπουργείο δέχεται επί της ουσίας το αίτημα, επιστρέφει όμως την αίτηση ζητώντας εκτός από προϋπολογισμό και, συνοδευτικά, συγγραφή υποχρεώσεων **«καθοριζούσης τον τρόπον της κατεργασίας και τοποθετήσεως των υλικών ως και την προέλευσιν και τας διαστάσεις αυτών»**.

Οι καθυστερήσεις και κωλυσιεργίες στην τυπική διαδικασία διαρκούν όλο το 1917 και οι εργασίες για την αποπεράτωσή του ξεκινούν λογικά την άνοιξη του 1918. Από ένα πληρεξούσιο συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Βυτίνας Πάνου Χ. Αναγνωστόπουλου (αριθμός 8765), που συντάχθηκε στο Δημοτικό Σχολείο του Γαρζενίκου διαπιστώνουμε ότι τον Απρίλιο του 1918 το συνεργείο των οικοδόμων βρίσκεται στον Γαρζενίκο και, προφανώς, εργάζεται στο κωδωνοστάσιο. Με αυτό το συμβόλαιο οι κάτοικοι του Γαρζενίκου εξουσιοδοτούν 4 από αυτούς να ενοικιάσουν σε ποιμένες τη χορτονομή των αγρών τους με όποιο μίσθωμα και για όσο χρόνο, και τα έσοδα από την ενοικίαση θα διατεθούν για αγαθοεργό σκοπό. Το έγγραφο αυτό βρίσκεται στον σχετικό φάκελο για τον καθορισμό των ορίων των κοινοτήτων Γαρζενίκου και Πυργακίου, που υπάρχει στα αρχεία της πρώην Νομαρχίας Αρκαδίας. Ας δούμε το απόσπασμα που μας ενδιαφέρει: **«[...] επί παρουσία και των δύο ενηλίκων και καλώς γνωστών μοι μαρτύρων Χαραλάμπους Πασσιά, εργολάβου, και Παναγιώτου Ασημακοπούλου Γλύπτου, κατοίκων αμφοτέρων Λαγκαδίων [...]»**.

Τέλος, να σημειώσουμε πως βρίσκονται μέχρι σήμερα αρκετές λαξευμένες πέτρες, τοποθετημένες σε μιαν άκρη δίπλα στον ναό που δεν έχουν χρησιμοποιηθεί. Δεν γνωρίζουμε αν αυτές έχουν αφαιρεθεί ή περισσέψει κατά την εκτέλεση μιας από τις επισκευές του ναού ή η διαθεσιμότητά τους οφείλεται σε άλλον λόγο που μας διαφεύγει.

ΕΝΟΙΚΙΑΣΕΙΣ ΑΓΡΩΝ

Η εξοικονόμηση χρημάτων προκειμένου να συντηρηθεί ο ενοριακός ναός και τα άλλα παρεκκλήσια και ξωκλήσια, καθώς και για την εκτέλεση διαφόρων εκκλησιαστικών έργων και κάλυψη εκτάκτων αναγκών, δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση για τους υπεύθυνους του ναού και την τοπική κοινότητα. Οι οικονομικές δυνατότητες ήταν συγκεκριμένες και πολύ μικρές, και οι επιλογές περιορισμένες. Μία από αυτές τις επιλογές, στην οποία κατέφευγαν συστηματικά οι αρμόδιοι, ήταν η ενοικίαση της χορτονομής των ιδιωτικών αγρών, καλλιεργημένων και μη, κατά τις περιόδους αγρανάπαυσης και την εποχή μετά τον θερισμό, σε κτηνοτρόφους προς όφελος του ναού. Η συναίνεση των κατοίκων που ανταποκρίνονταν θετικά γινόταν είτε προφορικά είτε γραπτά με επίσημο ή ανεπίσημο συμφωνητικό.

Διαθέτουμε 4 επίσημα έγγραφα που αναφέρονται σε τέτοιες ενοικιάσεις, το ένα είναι πληρεξούσιο των κατοίκων του Γαρζενίκου προς τους υπευθύνους του ναού, που συντάχθηκε από τον Ειρηνοδίκη Νυμφασίας και τα άλλα 3, αιτήσεις του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου και εκδικάσεις από το ίδιο Ειρηνοδικείο υποθέσεων καταπάτησης από κτηνοτρόφους των προς ενοικίαση ιδιωτικών αγρών. Τα έγγραφα προέρχονται όλα από τη δεκαετία του 1910, και η περίοδος ενοικίασης των αγρών έχει συμφωνηθεί για 15 χρόνια, δηλαδή έχει ισχύ ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα. Θεωρούμε δε βέβαιο πως είχαν προηγηθεί κατά τον 19ο αιώνα και άλλες ανάλογες συμφωνίες για τους αγρούς στις αναφερόμενες στα έγγραφα αγροτικές, ή και άλλες, περιοχές, για την κάλυψη των αναγκών του ναού και ιδίως κατά την ανέγερσή του και την εκ βάθρων ανακαίνισή του κατά τη δεκαετία του 1880. Παραθέτουμε τα έγγραφα:

«αριθ. 18 Έκθεσις Συμβιβασμού

Εν υπαίθρω σήμερον την δεκάτην ογδόην /18/ του μηνός Μαΐου 1914 έτους ημέραν Κυριακήν και ώραν 10 και 1/2 π.μ. και εν τω επιδίκω τόπω κατά την θέσιν "Ξεροφελέικα" της κτηματικής περιφερείας του χωρίου Γαρζενίκου ενώπιον ημών του Ειρηνοδίκου Νυμφασίας Ιωάννου Κ. Αλεξίου παρυσία και του Υπογραμματέως Γεωργίου Τρ. Κατσίνη και προκειμένου να συζητηθή η από 16 Μαΐου 1914 αίτησις του Αριστείδου Γιαννακοπούλου, Βασιλείου Παπαχατζή, Γεωργίου Παπαβασιλείου, Γεωργίου Σταθοπούλου, Πάνου Χατζή και Κων/νου Γιαννακοπούλου, κατοίκων Γαρζενίκου παρόντων απάντων πλην του Αριστείδου Γιαννακοπούλου απόντως, οίτινες διώρισαν πληρεξούσιον τον Τρ. Κατσίνην δικολάβον, όστις εδήλωσεν ότι παραιτείται της αιτήσεως ως προς τον αιτούντα, περί

της λήψεως προσωρινών μέτρων κατά των Σαράντου Σαραντοπούλου ή Καλέσα, Παναγιώτου Καστέρη ή Τσέτου, Κωνσταντίνου Σαμπάκου ή Αληκαστά, Κωνσταντίνου Σαραντοπούλου ή Λέρα κατοίκων Βαλτετσίου και διαμενόντων προσωρινώς εν τη θέσει Ξεροφελέικα Γαρζενίκου, Σταύρου Λιάπη ή Παναγιωτοπούλου, Ιωάννου Λιάπη ή Παναγιωτοπούλου και Βασιλείου Παναγιωτοπούλου ή Λιάπη κατοίκων Πυργακίου, οίτινες παρόντες άπαντες διώρισαν πληρεξουσιόν των τον Ιωαν. Ευθ. Λιαρόπουλον δικολάβον. Ενταύθα παρενέβη εκουσίως εις την μεταξύ των άνω διαδίκων διαφοράν ο Γεώργιος Θ. Αναστόπουλος κάτοικος Νεμνίτσης και Πρόεδρος της Κοινότητος Πυργακίου. Και προκειμένης συζητήσεως της ανωτέρω αιτήσεως περί λήψεως προσωρινών μέτρων των πρώτων κατά των δευτέρων, τη προτροπή του Ειρηνοδίκου συνεβιβάσθησαν ως εξής. Οι καθ' ων η αίτησις μετά του εκουσίως παρεμβάντος αναγνωρίζουσι ως νομείς του χόρτου της επιδίκου θέσεως Ξεροφελέικα της περιφερείας Γαρζενίκου δια το τρέχον έτος τους αιτούντας προς ους υπόσχονται να πληρώσωσι δραχμάς τετρακοσίας πεντήκοντα /450/ μετά παρέλευσιν ενός μηνός από σήμερον ατόκως και εν υπερημερία μετά του νομίμου τόκου δια την νομήν των θέσεων Ξεροφελέικα και Παλιοχώρι της περιφερείας της αυτής ως άνω. Οι δε αιτούντες αποδέχονται πάντα τ' ανωτέρω εκτεθέντα και παραιτούνται της από 16 Μαΐου 1914 αιτήσεώς των περί λήψεως προσωρινών μέτρων. Εις πίστωσιν συνετάχθη η παρούσα Έκθεσις ήτις αναγνωσθείσα και βεβαιωθείσα υπογράφεται παρά πάντων νομίμως εκτός του Σαράντου Σαραντοπούλου ή Καλέσα, Παναγιώτου Καστέρη ή Τσέτου, Κυριάκου Σαραντοπούλου ή Λέρα, Ιωάννου Λιάπη ή Παναγιωτοπούλου, Βασιλείου Παπαχατζή και Γεωργίου Σταθοπούλου, ομολογησάντων άγνοιαν γραμμάτων.-

Οι Διάδικοι
Κωνσταντίνος [Γεώργιος**] Παπαβασιλείου**
Κ. Γιαννακόπουλος
Π. Χατζής
Σ. Λιάπης
Β. Λιάπης
Κ. Σαμπάκος
Κ. Σαραντόπουλος
Γ. Θ. Αναστόπουλος

οι Πληρεξούσιοι αυτών
Τρ. Κατσίνης
Ιωαν. Λιαρόπουλος

ο Ειρηνοδίκης
Ι. Αλεξίου

ο Γραμματεύς
Γεωργ. Κατσίνης

Ότι ακριβές αντίγραφον
Εν Βυτίνη τη 8 Μαρτίου 1926
ο Γραμματεύς [υπογραφή**]»**

«Αναφορά ή Αίτησις

Αριστείδου Δ. Γιαννακοπούλου κατοίκου Γαρζενίκου και Προέδρου του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου".

Κατά

Χρήστου Κ. Σούγλου, Παναγιώτου Κ. Σούγλου, Θεοδώρου Κ. Σούγλου, Κωνσταντίνου Σιαμπάνη ή Αλίκαστα, κατοίκων Βαλτετσίου, διαμενόντων νυν εν τη θέσει "Καλογερικό Σφεντάμι" ή "Ψωροδούκα", όριον Γαρζενίκου, και Νικολάου Κουτρουμπή κατοίκου Ροεινού και διαμένοντος ως σκηνίτου εν τη θέσει "Μαζαράκι" ή "Κούκου Κλαρί", όριον Γαρζενίκου.

Προς τον κ. Ειρηνοδίκην Νυμφασίας

Προ δεκαπενταετίας και πλέον υπάρχει ανεγνωρισμένον λειβάδιον ονομαζόμενον "Εκκλησιαστικόν" και ανήκον κατά νομήν εις τον εν Γαρζενίκω Ναόν "η Κοίμησις της Θεοτόκου", κείμενον εν ταις θέσεσι"Μαζαράκι", "Ξηροφελέικα" ή "Τσικινέικα", "Ξυλούρι", "Κούκου Κλαρί", όριον του χωρίου Γαρζενίκου, και λοιπαίς θέσεσι πλησιαζόμενοι γύρωθεν με Εθνικόν δάσος και ρεύμα της θέσεως Μαζαρακίου και αποτελούμενον εξ αγρίων, χέρσων και καλλιεργησίμων αγρών απεράντου εκτάσεως ανηκόντων κατά κυριότητα εις τους κατοίκους Γαρζενίκου οίτινες έχουσι παραχωρήσει την χορτονομή προ δεκαπενταετίας και πλέον εις τον εν Γαρζενίκω Ναόν ίνα νεμεται και καρπούται την χορτονομήν του εν λόγω λειβαδίου. Έκτοτε δε ο Ναός ούτος νέμεται και καρπούται και συνεχώς ενοικιάζει ταύτην, το δε ενοίκιον χρησιμοποιούμεν προς επισκευήν του εν λόγω Ναού ή κατατίθενται εις το Εκκλησιαστικόν Ταμείον δι' αγαθοεργούς σκοπούς κ.λπ. Όμως οι καθ' ην [...] αυτοδυνάμως, αυθαιρέτως και αυτοδικαίως και άνευ τινός δικαιώματος επέβαλον εντός αυτής το εξ αιγοπροβάτων συγκείμενον ποίμνιόν τους εκ συστάσεως από της 15 Μαΐου ε.ε. και εξακολουθούν εισέτι μέχρι σήμερον κατά συνέχειαν να εισβάλουν τούτο εντός αυτής και ούτω δια της πράξεώς των ταύτης διετάραξαν και διαταράττουσι την νομήν ην επ' αυτού έχαιρον επί τόσα έτη και επροξένησαν ζημίαν εις την χορτονομήν ανυπολόγιστον.

Επειδή δε το έργον είναι εν τω πράττεσθαι καθ' όσον οι καθ' ην και παρούσα εξακολουθητικώς μέχρι σήμερον εισβάλουν το ποίμνιόν των εντός του λειβαδίου και προξενούν ζημίαν εις την χορτονομήν.

Επειδή πρόκειται ήδη να λάβουν χώραν έριδες, συγκρούσεις, διαπληκτισμοί και βιαιοπραγίαι.

Επειδή παρίστανται περιπτώσεις νόμιμαι καθ' ας προς πρόληψιν παντός ενδεχομένου δέον ίνα ληφθώσι προσωρινά μέτρα.

Δια ταύτα. Εξαιτούμαι ίνα γίνη δεκτή η παρούσα επί [...] ίνα ληφθώσι προσωρινά μέτρα, απαγορευθή εις τους αντιδίκους πάσα περαιτέρω πράξις τείνουσαν εις την διατάραξιν της νομής και εν υποτροπή να επιβληθή χρηματική ποινή 2.000 δραχμών ανά πάσα νέαν διατάραξιν. Να κηρυχθή προσωρινώς εκτελεστέα η εκδοθεισομένη απόφασις. Να απαγγελθή κατ' αυτών προσωπική κράτησις και να καταδικασθώσι εις τα έξοδα της δίκης και τέλη.

Ο κ. Ειρηνοδίκης παρακαλείται ίνα δια πράξεώς του ορίσει χρόνον και τόπον προς συζήτησιν της παρούσης.

Αρμόδιος κλητήρ παραγγέλεται την νόμιμον επίδοσιν της παρούσης ενί εκάστω.

Εν Βυτίνη τη 22 Ιουνίου 1916

ο του αιτούντος πληρεξούσιος

Γ. Ξυνογαλάς

Ακριβές αντίγραφον, εν Βυτίνη τη 9 Ιανουαρίου 1927».

«Αριθ. 20 Έκθεσις Συμβιβαστική

Εν υπαίθρω σήμερον την εικοστήν πέμπτην (25) του μηνός Ιουνίου του χιλιοστού εννεακοσιοστού δεκάτου έκτου (1916) έτους ημέραν Σάββατον και ώραν 10 π.μ. και εν τω επιδίκω τόπω της θέσεως Μαζαράκι, Ξηροφελέικα ή Τσιγκονέικα [Τσικινέικα**], και Ξυλούρι, Κούκου Κλαρί της Δημοτικής περιφερείας Γαρζενίκου εν [...] του Ειρηνοδίκου Νυμφασίας Ιωαν. Αλεξίου παρουσία και του γραμματέως Ιωαν. Τζωρτζάκη και προκειμένου να συζητηθή κατόπιν της υπ' αριθ. 19 ε.ε. πράξεώς μας και από 22 Ιουνίου 1916 αιτήσεως περί λήψεως προσωρινών μέτρων του Αριστείδου Δ. Γιαννακοπούλου κατοίκου Γαρζενίκου και Προέδρου του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Γαρζενίκω Ιερού Ναού "η Κοίμησις της Θεοτόκου", όστις παρών διόρισε πληρεξούσιόν του τους Γ. Ξυνογαλάν και Ιωάν. Λιαρόπουλον δικολάβους κατά, 1) Χρήστου Κ. Σούγλου, 2) Παναγιώτου Κ. Σούγλου, 3) Θεοδώρου Κ. Σούγλου, 4) Κων/νου Σιαμπάνη ή Αλικαστά κατοίκων Βαλτετσίου και νυν διαμενόντων εις θέσιν "Καλογερικό Σφεντάμι" Γαρζενίκου, και 5) Νικολάου Κουτρουμπή κατοίκου Ροεινού και νυν διαμένοντος εις θέσιν "Μαζαράκι" της περιφερείας Γαρζενίκου, οίτινες παρόντες άπαντες διόρισαν πληρεξούσιόν των τον Τρ. Κατσίνην δικολάβον. Ενταύθα παρενέβη εκουσίως εις την μεταξύ των άνω διαδίκων διαφοράν ο Νικόλαος Λ. Νικολόπουλος κάτοικος Πυργακίου ως Πρόεδρος της Κοινότητος Πυργακίου. Και προκειμένης συζητήσεως επί της ανωτέρω αιτήσεως περί λήψεως προσωρινών μέτρων του πρώτου κατά των δευτέρων τη προτροπή του Ειρηνοδίκου συνεβιβάσθησαν ως**

εξής. Ο αιτών εδήλωσεν ότι παραιτείται της από 22 Ιουνίου ε.ε. αιτήσεώς του περί λήψεως προσωρινών μέτρων κατά του Νικ. Κουτρουμπή, οι δε καθ' ων η αίτησις Χρήστος Κ. Σούγλος, Παναγιώτης Κ. Σούγλος Θεόδωρος Κ. Σούγλος και Κωνστ. Σιαμπάνης κάτοικοι Βαλτετσίου ως και ο εκουσίως παρενβαίνων Νικόλαος Λ. Νικολόπουλος κάτοικος Πυργακίου, Πρόεδρος της Κοινότητος Πυργακίου εδήλωσαν ότι δεν έχουσι καμίαν αξίωσιν επί της χορτονομής επί των εν αιτήσει αναφερομένων θέσεων και υπόσχονται και υποχρεούνται να καταβάλωσι προς τον αιτούντα δραχμάς διακοσίας (200), ας και κατέβαλον αμέσως ίνα βόσκωσι τα προβατοποίμνιά των επί των ανωτέρω θέσεων. Ο δε αιτών εδήλωσεν ότι παραιτείται της από 22 Ιουνίου ε.ε. αιτήσεώς του περί λήψεως προσωρινών μέτρων κατ' αυτών, επιτρέπει την βόσκησιν των αιγοποιμνίων των καθ' ων η αίτησις εις τας άνω θέσεις, όστις έλαβε και τας άνω δραχμάς 200 υπό την ρηθείσαν ιδιότητά του, δι' αποζημίωσιν της χορτονομής των άνω θέσεων ες ων θέλουσι βοσκήσει οι καθ' ων η αίτησις μέχρι τέλους τρέχοντος έτους άνευ ουδεμιάς ετέρας αποζημιώσεως, και ως δικαστικά έξοδα της αιτήσεως περί λήψεως προσωρινών μέτρων και δεν έχει κατά των καθ' ων η αίτησις ουδεμίαν ετέραν αξίωσιν, επίσης και ο εκουσίως παρεμβαίνων υπό την ιδιότητά του εδήλωσεν ότι αποδέχεται πάντα τ' ανωτέρω.

Ες πίστωσιν συνετάχθη η παρούσα έκθεσις ήτις ανεγνωσθείσα και βεβαιωθείσα υπογράφεται νομίμως ως έπεται παρά πάντων.

οι διάδικοι	**οι πληρεξούσιοι**
Αριστ.Γιαννακόπουλος	**Ι. Λιαρόπουλος**
Θεοδ. Κ. Σούγλος	**Γ. Ξυνογαλάς**
Κ. Σιαμπάης	**Τρ. Κατσίνης**
Χ. Κ. Σούγλος	
Παν. Σούγλος	**ο Ειρηνοδίκης Νυμφασίας**
Ν. Λ. Νικολόπουλος	**Ι. Αλεξίου**

ο Γραμματεύς
Ι. Τζωρτζάκος

Ακριβές αντίγραφον
Εν Βυτίνη τη 9 Ιανουαρίου 1927
ο Γραμματεύς [υπογραφή]**»**

«Αριθ. 8765
Πληρεξούσιον

Εν Γαρζενίκω σήμερον την δωδεκάτην (12) του μηνός Απριλίου του χιλιοστού εννιακοσιοστού δεκάτου ογδόου (1918) έτους ημέραν της εβδομάδος πέμπτην και ώραν δεκάτην (10) π.μ. ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Βυτίνης Πάνου Χ. Αναγνωστοπούλου, κατοικοεδρεύοντος εν Βυ-

τίνη, και εν τω ενταύθα Δημοτικώ Σχολείω Γαρζενίκου, εκκληθείς μετέβην προς σύνταξιν του παρόντος, επί παρουσία και των δύο ενηλίκων και καλώς γνωστών μοι μαρτύρων πολιτών Ελλήνων και μη εξαιρετέων, Χαραλάμπους Πασσιά εργολάβου και Παναγιώτου Ασημακοπούλου γλύπτου, κατοίκων αμφοτέρων Λαγκαδίων. Ενεφανίσθησαν οι γνωστοί μοι τε και στους μάρτυρες ενήλικες και μη εξαιρετέοι Λεωνίδας Διον. Γιαννακόπουλος, Αριστείδης Διον. Γιαννακόπουλος, Πάνος Ιω. Λίχας, Βασίλειος Κωνστ. Χατζόπουλος, Γεώργιος Ιωάν. Γιαννακόπουλος, Παντελής Ιω. Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Ιω. Γιαννακόπουλος, Αθανάσιος Παπαβασιλείου, Επανειινώνδας ιερεύς Παπαβασιλείου, Αγγελής Αγγελόπουλος, Γεώργιος Μαγκλάρας, Κωνσταντίνος Παπαχατζής, Δημήτριος Παπαχατζής, Βασίλειος Κ. Θωμόπουλος, Γεώργιος Θ. Σταθόπουλος, κτηματίαι, Ελένη χήρα Χαράλαμπου Χατζόπουλου, Ελένη συζ. Στυλιανού Σταθόπουλου και Χαρίκλεια χήρα Ευσταθίου Παπαχατζή τα οικιακά έργα επαγγελλόμεναι και κάτοικοι άπαντες Γαρζενίκου και εζήτησαν την σύνταξιν του παρόντος, ενώ εδήλωσαν ότι [...] διορίζουσι και αποκαθιστώσι γενικούς και ειδικούς πληρεξουσίους αντιπροσώπους και αντικλήτους των ενώπιον όλων των δικαστηρίων του Κράτους τους Γεώργιον Ν. Σουλακιώτην δημοδιδάσκαλον κάτοικον ως εκ της θέσεώς του Γαρζενίκου, Κωνσταντίνον Θ. Σταθόπουλον, Παναγιώτην Α. Γιαννακόπουλον και Βασίλειον Πρ. Παπαχατζήν, γεωργοκτηματίας και κατοίκους Γαρζενίκου προς ους παρέχουσι την [...] εντολήν και πληρεξουσιότητα, ίνα ούτοι νοικιάζωσι την χορτονομήν των ιδιοκτήτων αυτών αγρών μετά του αγρίου αυτών τόπου, εις οίους δήποτε, πλην των ποιμένων Γαρζενίκου, με οιονδήποτε μίσθωμα και χρόνον εγκρίνουσι, των κειμένων εις τας εξής θέσεις της περιφερείας Γαρζενίκου και Πυργακίου, ήτοι Άγιος Ανδρέας, Τουρλοβανίδα, Μαδάρα, Πεσιές, Βάλτος, Κεφαλόβρυσος, Σταυρός, Βράχος Σιπάτα, Κεντρώματα, Μπότσικας, Καμίνια, Κορφάδες, Σκαμνάκια, Γαρνιά, Πλάκες, Γερολάκκωμα, Χούνες, Σιταροχώραφα, Παπά Λάκκα, Μακρυνούρια, Πλάκες Στράτες, Βουρκολιό, Γουβίτσα, Ξεροβούνι, Στενόλακκα, Κορομπηλιές, Βλάχικα, Μακρυαλάκκα, Κανελλάκια, Κούρμπενο, Μαζαράκι, Ξυλούρια, Κούκου Κλαρί, Γουρνοκούμασα, Ξεροφελέικα, Βορό, Τσικινέικα, Ρεβύθι, Παλιοχώρι, Παστομένου, Γιάννου Χωράφια, Γκιούρα, Μαζαρακέικα, Μελίσσι, Ισιώματα, Βαρκό, Κωλοσάρες, Κολκός, Μακρυπεριβόλι, Μούσγα και Λάκκωμα, ως και οιωνδήποτε άλλων αγρών μη κατονομαζομένων εις τας ανωτέρω θέσεις, το δε μίσθωμα της ανωτέρω νομής των αγρών θέλει εισπράττεσθαι και διατίθεσθαι ομού υπό των ανωτέρω πληρεξουσίων υπέρ αγαθοεργού σκοπού, ήτοι εκκλησιών, υδραγωγείων, οδών κ.λπ. συντάσσοντες άπαντες ομού το οικείον

συμβόλαιον της μισθώσεως λαμβάνοντες το μίσθωμα ως ερρέθη και δίδοντες τας [...] εισπρακτικάς αποδείξεις, να διορίζωσι και άλλους πληρεξουσίους και δικηγόρους με την αυτήν [...] Συνετάγη το παρόν το οποίον ευκρινώς και μεγαλοφώνως αναγνωσθέν και βεβαιωθέν υπογράφεται παρά πάντων, εμού νομίμως, πλην των Γεωργίου Μαγκλάρα, Κωνστ. Παπαχατζή, Βασιλείου Θωμόπουλου, Γεωργίου Σταθόπουλου, Ελένης χήρας Χαραλ. Χατζόπουλου, Ελένης συζύγου Στυλ. Σταθόπουλου, Χαρίκλειας χήρας Ευσταθίου Παπαχατζή, ομολογησάντων άγνοιαν γραμμάτων κληθέντων να υπογράψωσιν.

[υπογραφές**]**

Δια την αντιγραφήν

Εν Βυτίνη τη 9 Ιανουαρίου 1927

ο Συμβολαιογράφος Βυτίνης

Τ.Σ. [υπογραφή**]»**.

Προς κατανόηση των εκτεθειμένων στα έγγραφα, να διευκρινίσουμε ότι:

α) Από το έτος 1914 ώς το 1919, ο Γαρζενίκος υπαγόταν στη νεοσυσταθείσα κοινότητα Πυργακίου με έδρα το γειτονικό χωριό Πυργάκι. Πρόεδρος δε της κοινότητας ήταν τότε ο Νικ. Λ. Νικολόπουλος από το Πυργάκι, που αναφέρεται στα έγγραφα, εκπροσωπώντας προφανώς την κοινότητα.

β) Οι επίδικοι στα 3 πρώτα έγγραφα αγροί βρίσκονται περίπου 2 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του χωριού, επάνω ακριβώς (ανατολικά) από την τοποθεσία «Επτά Ψωμιά» και την «Τρανή Βρύση» (ευρύτερη τοποθεσία «Παλιοχώρι»). Πρόκειται για μια περιοχή πυκνά δασωμένη σήμερα με έλατα και διάσπαρτα δασικά διάκενα-λιβάδια. Τα χρόνια εκείνα καλυπτόταν από αραιότερη βλάστηση με πουρνάρια κι έλατα, με διάκενα-αγρούς ιδιοκτησίας των κατοίκων Γαρζενίκου και Πυργακίου και της Ι. Μ. Αγίων Θεοδώρων, που καλλιεργούνταν. Η περιοχή ανήκε στις περιφέρειες τουΓαρζενίκου, του Πυργακίου και της Ι. Μ. Αγίων Θεοδώρων. Μετά δε τη σύσταση των κοινοτήτων, την απόσπαση του Γαρζενίκου από την ευρύτερη κοινότητα Πυργακίου και τον διαχωρισμό των διοικητικών τους ορίων το έτος 1927, υπήρξε διαφιλονοικούμενη μεταξύ των κοινοτήτων Γαρζενίκου και Πυργακίου. Από τον φάκελο μάλιστα του καθορισμού των ορίων, που βρίσκεται στο Αρχείο της πρώην Νομαρχίας Αρκαδίας, και τις προσφυγές των 2 κοινοτήτων στο αρμόδιο Διοικητικό Δικαστήριο προέρχονται τα παραπάνω έγγραφα, τα οποία προσκομίστηκαν από την κοινότητα Γαρζενίκου ως αποδεικτικά στοιχεία για τα διοικητικά της όρια κατά το παρελθόν.

Όσο για τις τοποθεσίες που αναφέρονται στο τέταρτο έγγραφο, πρόκειται για το σύνολο των αγροτολιβαδικών θέσεων της περιφέρειας του

Γαρζενίκου. Είναι όλες γνωστές και σήμερα στους ντόπιους· για μία μόνο, την τοποθεσία «Βράχοι – Σιπάτα (ή Σιωπάτα)», να διευκρινίσουμε πως βρίσκεται στις δυτικές πλαγιές του βουνού «Μαδάρα». Η ευρύτερη εκεί περιοχή, σύμφωνα με την Έκθεση καθορισμού ορίων μεταξύ των κοινοτήτων Μαγουλιάνων και Πυργακίου (περιφέρεια Γαρζενίκου) ανήκει στη διοικητική περιφέρεια της κοινότητας Μαγουλιάνων, εκτός από τους αγρούς ιδιοκτησίας κατοίκων του Γαρζενίκου, οι οποίοι ανήκουν στη διοικητική περιφέρεια του Γαρζενίκου.

γ) Στα έγγραφα επιβεβαιώνεται η παρουσία κτηνοτρόφων από το Βαλτέτσι και το Ροεινό στην περιφέρεια του Γαρζενίκου και των γειτονικών χωριών, παρουσία που μαρτυρείται από τις διηγήσεις των παλαιότερων. Αυτό σημαίνει πως οι τοπικοί κτηνοτρόφοι και τα κοπάδια, οι οποίοι είχαν προτεραιότητα νομής, ήταν λίγοι και επιτρεπόταν έτσι η ενοικίαση των κοινοτικών τόπων σε κτηνοτρόφους από μακρινότερες κοινότητες. Γνωρίζουμε πως τους παλαιότερους αιώνες γειτνιάζοντα σ’ εμάς κτηνοτροφικά χωριά ήταν, κυρίως, το Αρκουδόρρεμα και, δευτερευόντως λόγω του μικρού πληθυσμού του, το Λιμποβίσι. Θα τολμούσαμε να υποθέσουμε πως η μεγάλη μείωση του πληθυσμού του Αρκουδορρέματος, αλλά και του Λιμποβισίου κατά τον 19ο αιώνα δημιούργησε ένα κενό που καλύφθηκε από κτηνοτρόφους μακρινότερων κοινοτήτων, όπως το Βαλτέτσι και το Ροεινό.

ΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

Για τις εργασίες και, γενικά, την εικόνα του ναού μετά την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου, δεν διαθέτουμε γραπτά τεκμήρια. Οι ενορίες πλέον έχουν δική τους νομική υπόσταση και δεν εξαρτώνται στις αποφάσεις τους από τη δημοτική ή κοινοτική αρχή. Το αρχειακό υλικό της ενορίας που έχει σωθεί είναι μικρό και, κυρίως, αποτελείται από μη σημαντικά έγγραφα διεκπεραίωσης, προϋπολογισμούς και απολογισμούς που υποβάλλονταν προς έγκριση στη Μητρόπολη, και οι οποίοι, εκτός των άλλων, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα όσον αφορά τα χρηματικά ποσά που σημειώνονται. Το μόνο σημαντικό στοιχείο που αξίζει να σταθούμε είναι μια Έκθεση του έτους 1953 του αρχιτέκτονα Γεωργίου Στεφ. Νομικού, **«αφορώσα την κατάστασιν του Ιερού Ναού και τας απαιτουμένας να γίνωσι επισκευάς»**,η οποία μας περιγράφει λεπτομερώς την κατάσταση του ναού και τις απαραίτητες τεχνικές διορθώσεις και επισκευές που πρέπει να γίνουν.

Έτσι, για να σχηματίσουμε μια εικόνα για την ιστορία του ναού μετά το έτος 1920 καταφεύγουμε κατά βάση στο υπάρχον ιδιωτικό φωτογραφικό υλικό, το οποίο όμως μέχρι το 1940 είναι πολύ φτωχό, καθώς και τις όποιες προφορικές μαρτυρίες διαθέτουμε.

Ας ξεκινήσουμε με μια φωτογραφία του έτους 1914 που απεικονίζει τον δάσκαλο του, νεοσύστατου τότε, Δημοτικού Σχολείου Γαρζενίκου μαζί με τα παιδιά στο προαύλιο της εκκλησίας, και μας δείχνει την όψη του ναού όπως ήταν τότε. Απουσιάζει το κωδωνοστάσιο και η λιθοδομή είναι εμφανής, χωρίς το επίχρισμα που γνωρίσαμε οι μεταγενέστεροι να καλύπτει τη βόρεια (κύρια) και τη δυτική πλευρά του ναού. Το κωδωνοστάσιο προστέθηκε κατά το διάστημα 1916-1918 και το επίχρισμα γύρω στα 1930.

Εκτός από τη λιθοδομή, διακρίνεται η ξύλινη πόρτα της εισόδου, που υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του 1970 και σήμερα φυλάσσεται. Διακρίνονται επίσης και τα παράθυρα, τα οποία και αυτά ήταν στη θέση τους μέχρι τη δεκαετία του 1970. Η φωτογραφία προέρχεται από την οικογένεια της Γεωργίας Σταθοπούλου-Σκουφά.

Όσο για τη χρονολόγηση της κατασκευής του επιχρίσματος, την υπολογίζουμε βάσει φωτογραφιών, καθώς, δυστυχώς, δεν διαθέτουμε κανένα γραπτό τεκμήριο. Από μια φωτογραφία που φέρει χρονολογία λήψης της το έτος 1926 και από κάποιες της δεκαετίας του 1930, καταλαβαίνουμε πως το επίχρισμα πρέπει να προστέθηκε στη βόρεια και, σχεδόν με βεβαιότητα, στη δυτική όψη (τις πλέον εκτεθειμένες στα καιρικά φαινόμενα) κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1920 ή τις αρχές της δεκαετίας του 1930.

Η φωτογραφία προέρχεται από το οικογενειακό αρχείο του κ. Κωνσταντίνου Στυλ. Αγγελόπουλου. Έχει ληφθεί κατά τη διάρκεια του χειμώνα και όχι τον Αύγουστο. Το χωριό είναι χιονισμένο και στη μέση του προαυλίου διακρίνεται κι ένα δέντρο μικρής ηλικίας, πιθανόν ακακία.

Από μια επόμενη φωτογραφία, η οποία έχει ληφθεί τη δεκαετία του 1930, άγνωστο πότε ακριβώς, διακρίνεται η κύρια όψη του ναού να έχει καλυφθεί με επίχρισμα γκρίζου χρώματος. Μια άλλη χρήσιμη πληροφορία που μας δίνει η ίδια φωτογραφία είναι ότι έχουν ήδη χτιστεί, άγνωστο πότε, οι κολώνες από λαξευτές πέτρες του περιτοιχίσματος του προαυλίου. Η φωτογραφία προέρχεται από την οικογένεια Αναστασίου Κ. Γιαννακόπουλου.

Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1950 γνωρίζουμε ότι έγιναν εργασίες συντήρησης στον ναό, στο εξωτερικό μέρος, καθώς και εσωτερικού καλλωπισμού του (επιζωγράφιση κ.λπ.). Δεν γνωρίζουμε αν ο τσιμεντένιος γυναικωνίτης που υπάρχει και σήμερα κατασκευάστηκε τότε ή υπήρχε ήδη από προηγούμενες δεκαετίες.

Πριν από τις εργασίες εκείνες και έπειτα από σχετική πρωτοβουλία του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου είχε συνταχθεί Έκθεση μηχανικού το έτος 1953 που περιγράφει την κατάσταση του ναού και τις εργασίες συντήρησης κι επισκευής που απαιτούνταν στα δομικά μέρη του (τοίχοι, ανοίγματα, σκεπή κ.λπ.). Η Έκθεση σώζεται στο Αρχείο του ναού και είναι πολύτιμη, καθώς μας δίνει πολύ σημαντικές πληροφορίες για την κατάσταση της εκκλησίας και τα προβλήματα, τα οποία εντοπίζονταν κατά βάση στην εισροή όμβριων υδάτων στο εσωτερικό του ναού. Η Έκθεση δεν μας δίνει

στοιχεία μόνο για τα προβλήματα την εποχή που συντάχθηκε, αλλά μας επιτρέπει να αποκτήσουμε, κατ' αντιστοίχιση, μιαν ιδέα και για τις προηγούμενες εποχές από την ανέγερση του ναού και μετέπειτα, για τα προβλήματα συντήρησης και τις τεχνικές δυσκολίες στην αντιμετώπισή τους. Το κείμενο διανθίζεται με μικρά επεξηγηματικά σχέδια:

«ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
χωρίου Διρέμματος Γορτυνίας

ΕΚΘΕΣΙΣ

Αρχιτέκτονος Γεωργίου Στεφ. Νομικού, αφορώσα την κατάστασιν του Ιερού Ναού και τας απαιτουμένας να γίνωσι επισκευάς.

Ο υπογεγραμμένος Αρχιτέκτων Γεώργιος Στεφ. Νομικός, κληθείς υπό του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Ιερού Ναού Κοιμήσεως Θεοτόκου του Χωρίου Διρέματος Γορτυνίας, ίνα εξετάσω την κατάστασιν του Ναού και αποφανθώ επί των απαιτουμένων να γίνωσι επισκευών, μετέβην επί τόπου την 9/4/1953 και εξήτασα λεπτομερώς την κατάστασιν του Ναού.

Αι εν τω εξωτερικώ του Ναού.-

1ον.-Εις την Ανατολικήν, την βορείαν και την μεσημβρινήν πλευράν είναι λαξευτή τοιχοποιία ψευδοϊσόδομος με υπερβολικά μικρούς αρμούς 1-3 χιλιοστά πλείστοι των οποίων δεν έχωσι κονίαμα και από τους οποίους εισέρχονται τα νερά της βροχής. Ειδικώς εις την ανατολικήν πλευράν υπάρχωσι και δύο κατακόρυφα ρήγματα εκατέρωθεν της κόγχης απ' όπου επίσης εισέρχονται τα νερά της βροχής._

2ον. -Εις την Ανατολικήν πλευράν υπάρχει από το αέτωμα άνωθεν της κόγχης κυκλικόν παράθυρον άνευ φεγγίτου απ' όπου πάλιν εισέρχονται τα νερά της βροχής.

3ον. -Αι κόγχαι του ιερού είναι εξωτερικώς άνευ καλύψεως και επιτρέπουν την είσοδον μικρών ποσοτητων ύδατος.

4ον -Εις την Μεσημβρινήν πλευράν έχουν γίνει ποδιές παραθύρων από σιμέντο υψηλότερον της στάθμης της κάσας των παραθύρων και αντί τα νερά να τρέχωσι προς τα έξω εις το σημείον της κάσας εμποδίζονται να φεύγωσι προς τα έξω και διευκολύνεται η είσοδος αυτών εις το εσωτερικόν.

5ον. -Εις την Δυτικήν πλευράν επειδή προ ετών εισέρχονται τα νερά από τους αρμούς έχουν κάνει εξωτερικώς ένα πεταχτό εκ σιμεντοκονίας αλλά προηγουμένως είχε γίνει κοινό αμμοκονίαμα. Κατά την κατασκευήν του εκ σιμεντοκονίας πεταχτού δεν αφηρέθη εις όλην την επιφάνειαν το αμμοκονίαμα και ούτω σήμερον λόγω των χιόνων και της ανομοιομόρφου διαστολής των δύο υλικών το πεταχτό αυτό έχει φουσκώσει και από ρήγματα αυτού εισέρχεται το νερό εις το εσωτερικό του Ναού. Εις

όλον τον τοίχον αυτόν παρουσιάζεται υγρασία εσωτερικώς διότι και ολόκληρον το υγιές πεταχτό είναι διαπερατόν από το νερό επειδή είναι πολύ άγριο και διάτρυτον λόγω της υπερβολικά χονδρής άμμου.

6ον. -Όλων των παραθύρων οι αρμοί της κάσας και τοίχοι είναι διαπερατοί από το νερό διότι η λύσις των σιδηρών παραθύρων είναι κακή επειδή η κάσα δεν καλύπτεται εξωτερικώς από πατούραν τοίχου και εσωτερικώς από τον σοβάν. Ουσιαστικώς η κάσα είναι ανυπαρκτος επειδή αντί κάσας έχει μίαν σιδηρογωνιάν ελαχίστου πάχους, μη δυναμένην να καλυφθή υπό του σοβά.

7ον. -Επί της στέγης αι κέραμοι, οι καλυπτηρες (καπάκια) είναι κατά 90% τεμάχια κεράμων και όχι πλήρη τεμάχια. Τα ακραία κεραμίδια είναι Γαλλικά τοποθετημένα τελείως οριζόντια, όταν δε τα νερά από τα άλλα κεραμίδια φθάνωσι στα ακραία λογω της οριζοντίας θέσεως αυτών επιτρέπωσι μέρος των νερών αντί να πηγαίνη προς τα έξω να εισέρχεται εις το εσωτερικόν υπό τα άλλα τα υπερκείμενα των Γαλλικών.

8ον. -Εις την συνάντησιν στέγης και κωδωνοστασίου υπάρχει ντερές εξ αυλακωτής λαμαρίνας με πολύ μικράν ρύσιν και με κακήν τοποθέτησιν ώστε από τον αρμόν αυτού και του τοίχου του κωδωνοστασίου να εισέρχωνται τα νερά εις το εσωτερικόν του Ναού.

9ον. -Εντός του κωδωνοστασίου οι εσωτερικού σοβάδες ευρισκόμενοι κατά το ήμισυ εν υπαίθρω είναι καμμένοι από το χιόνι και διογκωμένοι και έτοιμοι να πέσωσι.-

Β΄ Εις το εσωτερικόν του Ναού.

1ον. -Η υγρασία είναι καταφανής. α) εις την όπισθεν του Δυτικού τοίχου εσωτερικήν επιφάνειαν. β) εις το μέρος του εσωτερικού τοίχου υπό τον ντερέν του κωδωνοστασίου και στέγης. γ) εις πολλά σημεία από την κορωνίδα, δ) εις όλας τας ποδιάς των παραθύρων, ε) εις όλο το περί τα παράθυρα μέρος του τοίχου, στ) εις το εσωτερικόν των ρηγμάτων της ανατολικής πλευράς, ζ) εις σποραδικά σημεία του εσωτερικού των υπολοίπων τοίχων, και τέλος εις το εσωτερικόν του πετσώματος της στέγης από τα νερά που περνάνε από τα κεραμίδια χωρίς όμως αυτά να φθάνωσι και μέχρι κάτω εις την εσωτερικήν ξυλίνην οροφήν του Ναού διότι απορροφώνται από τα ξύλα της στέγης.

2ον. -Εις τα ζευκτά της στέγης εις τα σημεία συναντήσεως των κεκλιμένων ξύλων και των οριζοντίων δεν είναι κανονική η σύνδεσις και δεν υπάρχουσι πουθενά σιδηροί σύνδεσμοι που να εμποδίζωσι την ολίσθησιν των κεκλιμένων επί των οριζοντίων. Μέχρι σήμερον τούτο έχει αποφευχθεί από τα κατακόρυφα ξύλα τα οποία συγκρατούν την στέγην επί των κάτωθι τόξων των τοξοστοιχιών.

3ον. –Οι εσωτερικοί σοβάδες κατά το πλείστον είναι υγιείς και μόνον εις σποραδικά σημεία όπου υπάρχει η υγρασία και τα ρήγματα είναι φουσκωμένοι και πρέπει να καταρριφθώσι.

4ον. –Αι ξύλιναι οροφαί των πλαγίων κλιτών είναι εις καλήν κατάστασιν. Τούτ' αυτό σημβαίνει και με την κεντρικήν οροφήν.

Προτεινόμεναι επισκευαί

Τα έργα τα οποία πρέπει να γίνωσι εις τον Ναόν κατά σειράν και με την αυτήν αρίθμησιν είναι τα εξής.

Α΄. Εν τω εξωτερικώ του Ναού

1ον. –Δια την στεγανοποίησιν των τριών πλευρών (Ανατολικής, Βορείας και Μεσημβρινής) υπάρχωσι δύο λύσεις.

Α) Πρέπει να ανοιχθώσι οι αρμοί με ένα πολύ μυτερό σίδερο, να πλυθώσι οι αρμοί και να αρμολογηθώσι με σιμεντοκονίαν με πολύ ψιλήν άμμο και σιμέντο αναλογίας ½ εάν γίνη αυτό, τότε πρέπει να γίνη όχι με ήλιο διότι θα καή η σιμεντοκονία αλλά με νοτιάν ή όταν φεύγει από κάθε πλευράν ο ήλιος.

Β) Δευτέρα λύσις είναι να γίνη ένα καθάρισμα αρμών ένα αρμολόγημα και επειδή πολλές πέτρες έχουσι πόρους να γίνη ένα πεταχτό με σιμεντοκονίαν κατόπιν στάρωμα 0,01μ. και από πάνω αντί ψιλό πάλιν πεταχτό. Και αυτή η λύσις δεν θέλει ήλιο και εάν γίνη πρέπει η επιφάνεια των πεταχτών και του σταρώματος να βρέχεται συνεχώς.

2ον. –Εις το παράθυρον το κυκλικόν της Ανατολικής πλευράς πρέπει οπωσδήποτε να τεθή σιδηρούν παράθυρον με χονδρά τζάμια διαμαντέ δια να μην τα σκάση πάλιν ο αέρας.

3ον. –Επί των κογχών να τεθώσι κεραμίδια αφού πρώτον με ολίγον μπετόν δημιουργηθεί μία κλίσις. Τα κεραμίδια να τεθώσι με ασβεστοσιμεντοκονίαν αναλογίας ένα ασβέστου, 2 και ½ άμμο ψιλή και 100 κιλά σιμέντο στο 1Μ3 κονιάματος. Δια τα άκρα των κεράμων και το γιαγλάτισμα βλέπε το 7.

4ον. –Εις την δυτικήν πλευράν και όπου αλλού παρουσιάζεται το ελάττωμα των ποδιών να αφαιρεθώσι αι υπάρχουσαι και να γίνωσι άλλαι. Θα γίνωσι από μπετόν με 300 κιλά σιμέντο το 1Μ3. Θα έχωσι κλίση προς τα έξω τουλάχιστον 3-4 πόντους. Θα έχωσι πλάτος τουλάχιστον 0,06μ. και εξοχήν έξω των σουβάδων 0,05μ. Η ποδιά να περάση από την κάσα των παραθύρων και να εισέλθη και 0,10μ. εις το εσωτερικόν. Το μπετόν αυτό να έχη μέσα χαλικάκι ψιλό 1-2 εκατοστών, να στρωθή με το μυστρί και να μη γίνη άνω επάλειψις διότι με τα χιόνια θα φύγη.

5ον. –Εις την δυτικήν πλευράν να μαδηθώσι όλα τα φουσκωμένα πεταχτά. Και θα γίνη από την αρχήν ως τούτο περιγράφεται εις την 2αν

λύσιν του 1. Πάντως η άμμος να κοσκινισθή διότι είναι πολύ χονδρή και το κονίαμα γίνεται τραχύ και μετά την αποξήρανσιν το πεταχτό και το στάρωμα θα παρουσιάση πολλάς οπάς απ' όπου θα περνάη πάλιν το νερό. Η ορυκτή άμμος που μου υπεδείχθη δεν είναι απολύτως υγιής. Καλόν θα ήτο η άμμος να μεταφερθή από το ρέμα και τούτο εφ' όσον και του ρέματος δεν είναι από σχιστολίθους. Δηλαδή καλόν θα είναι να ευρεθή άμμος από καθαράν πέτραν.

6ον. –Τα σιδερένια παράθυρα είναι πολύ κακής κατασκευής. Πρέπει να βγούνε και να προστεθώσι γύρω – γύρω κάσες ώστε να έχει κάτι να καλύψη ο σοβάς. Η προσθήκη θα γίνη ως εις το παραπλεύρως σχήμα.

7ον. –Η επικεράμωσις της στέγης πρέπει να γίνη εκ νέου. Τα γαλλικά κεραμίδια αποκλείονται διότι η στέγη δεν έχει την απαιτουμένην ρύσιν. Εάν τεθώσι γαλλικά κεραμίδια τότε λόγω της μικράς κλίσεως τα νερά θα περνάνε από τες μικρές πατούρες των κεράμων. Η κλίσις δια να διορθωθή θα είναι πολύ δαπανηρά διότι όλα τα κεκλιμένα ξύλα είναι κοντά και χρειάζονται και τα κορόνια, δια να δεθώσι τα κεραμίδια. Τα κοινά κεραμίδια άτινα ετέθησαν εις το σχολείον είναι πολύ αλαφρά και τα ανατρέπει ο αέρας. Κολυμβητά δεν δύνανται να τεθώσι διότι ο πάγος θα τα ξεκολλήση όλα. Τα κεραμίδια τα κατασκευαζόμενα εις την περιοχήν του χωρίου [καμίνια των Μαγουλιάνων**] άτινα είναι μεγάλα και μεγάλου βάρους είναι τα καταλληλότερα διότι δύνανται να τεθώσι ξερά χωρίς κονίαμα και δεν τα σηκώνει ο αέρας. Τα καμίνια όμως της περιοχής δεν κοσκινίζουν το χώμα και κατά το ψήσιμο τα χαλίκια γίνονται άσβεστος και τα κεραμίδια θραύονται με την βροχήν.**

Δια τον λόγον αυτόν να παραγγελθώσι κεραμίδια ντόπια μεγάλα, υπό τον όρον να κοσκινισθή το χώμα και να ψηθώσι καλά. Τούτο να γίνη οπωσδήποτε έστω και εάν η τιμή των διπλασιασθή. Τα κεραμίδια να τεθώσι ξερά χωρίς λάσπη αλλά να καλύπτωσι το ένα το άλλο τουλάχιστον κατά 8 πόντους. Δύναται να τεθή λίγο σιμεντοκονίαμα υπό τα καπάκι αλλά κρυφά να μη φαίνεται πουθενά δια να μην το πάρη το χιόνι.

8ον. –Ο ντερές μεταξύ στέγης και κωδωνοστασίου να φύγη και επειδή έχει μικράν ρύσιν να γεμίση στο κέντρον α) ώστε η κλίσις να διπλασιασθή και τα νερά να φεύγουν προς τα δύο μέρη από το β και το γ. Εις το σημείον α και η στέγη με νέο πέτσωμα θα σηκωθεί δια να παρακολουθήση την κλίσιν α-β και α-γ. Ο ντερές καλον θα ήτο να γίνη από μολύβι ή το πολύ από γαλβανισμένη λαμαρίνα. Ο ντερές να σηκωθή στον τοίχο του κωδωνοστασίου τουλάχιστον 0,20μ. και να περάση υπό το κεραμίδι τουλάχιστον 0,10μ.

9ον. –Οι σοβάδες του κωδωνοστασίου πρέπει να αφαιρεθώσι και να γίνωσι από σιμεντοκονίαν αφού πρώτα καθαρισθώσι τελείως οι παλαιοί.

Β΄ Εις το εσωτερικόν του Ναού

1ον. –Εάν γίνωσι τα προαναφερόμενα έργα τότε όλαι αι εις το εσωτερικόν εμφανιζόμεναι υγρασίαι θα εξαφανισθώσι, αλλά τα ελαιοχρώματα δεν πρέπει να γίνωσι προ της παρόδου έτους από τας εξωτερικάς επισκευάς.

2ον. –Εις το κάτωθι σημείον των ζευκτών της στέγης το (Α) να ενισχυθώσι τα ζευκτά με πρόσθετα ξύλα ως εις το σχήμα Α ή με σιδηρά τζινέτια διατομής 10/40 χιλιοστά και μήκους τουλάχιστον 0,60μ. (Σχήμα Β).

3ον. –Οι εσωτερικοί σοβάδες να πέσουν μόνον όπου είναι αποκολλημένοι από τον τοίχον και είναι ετοιμόρροποι και αφού αποξεχθώσι και πλυθώσι οι τοίχοι, να γίνωσι οι νέοι.

4ον. –Η αφαίρεσις των πλαγίων ξυλίνων οροφών ήτις επροτάθη, δεν έχει κανένα λόγον και συνιστώ να γίνη το πέτσωμα ως έχει. Επροτάθη να τροποποιηθή η κεντρική οροφή από επίπεδος εις κυλινδρικήν [όπως και έγινε**]. Τούτο δύναται να γίνη οπόταν το εσωτερικόν θα είναι κατά πολύ καλύτερον. Επροτάθη όμως να γίνη με ξεγυρισμένα ξύλα και κοντρα πλακέ. Τούτο πρέπει να αποφευχθή διότι και τα ξεγυρισμένα ξύλα θα στραβώσουν και τα κόντρα πλακέ θα έχουν επιφάνειαν όχι κανονικήν και μετά τινά χρόνον θα ξεκολλήσουν. Η τροποποίησις της επιπέδου οροφής εις κυλινδρικήν θα γίνη σύμφωνα με τα κάτωθι.**

Α) Θα αφαιρεθώσι αι τάβλες της οροφής. β) επί των οριζοντίων ξύλων των ζευκτών θα τεθή κατά μήκος των ξύλων (α). γ) από τα ζευκτά θα τεθώσι τα τόξα β από σιδηρογωνιάν των 40/40 χιλιοστών σε απόστασιν περίπου 0,80μ. Τα τόξα αυτά θα αναρτηθώσι από τα ζευκτά και το ξυλο α και κάτω θα στερεωθώσι με ντζινέτια εις τα σημεία γ και γ. δ) υπό τα τόξα κατά μήκος θα τεθώσι σίδερα του μπετόν ανά 0,30 διαμέτρου των 12 χιλιοστών αυτά θα δεθώσι με σύρμα επί των εκ σιδερογωνιών τόξων. Ε) επί των σιδήρων αυτών θα δεθή με σύρμα συρματόπλεγμα μπακλαβωτόν (Μετάλ Ντεκλουαγιέ Νο 1) το ειδικόν δια ταβάνια. Μετά το δέσιμον του Μετάλ Ντεκλουαγιέ θα γίνη το σοβάτισμα με σιμεντοκονίαν με ψιλή άμμο, αναλογίας και σιμέντο αναλογίας ένα με δύο και με λίγο ασβέστη μέσα δια να μελώση. Μέσα στην λάσπη θα τεθώσι και τρίχες κατσίκας από αυτάς που βάζουνε στο γιαγλί των ταβανιών.

Με αυτό το υλικό θα φράξουν οι τράκες του συρματοπλέγματος. Άμα ξεραθή αυτό θα περασθή από πάνω στάρωμα με μόνον άμμο χονδρή και ασβέστη, και άμα ξεραθή και αυτό θα περασθή ψιλή μαρμαροκονία τριβιδίου.

Επροτάθη να αφαιρεθή το ταβάνι του Ιερού και να επεκταθή ο θόλος και μέσα εις το Ιερόν. Τούτο δύναται να γίνη αλλά είναι επικίνδυνος η κατασκευή διότι τα ζευκτά εις αυτό έχουν την μορφήν Α και πρέπει να γίνουν της μορφής Β. Το κόψιμο του ξύλου α θα γίνη αφού πρώτα τα ξύλα β (διπλά) και αφού συμπληρωθή η μορφή του ζευκτού Β διότι άλλως θα κλωτσήση το ζευκτό και πιθανόν να ρίξη».

Να επισημάνουμε ότι η συντήρηση της στέγης ήταν μια διαρκής έγνοια για τους υπεύθυνους του ναού. Διαθέτουμε 2 μαρτυρίες από επίσημα έγγραφα, που παρατίθενται παραπάνω σε άλλα σημεία, όπου προβλέπονται ποσά για επισκευές στη στέγη. Συγκεκριμένα, στον προϋπολογισμό της ενορίας για το έτος 1860 (πράξη αριθ. 5 της 22ας Νοεμβρίου 1859) στα έξοδα συμπεριλαμβάνεται ποσό **«εις διόρθωσιν της εκκλησίας εν τη σκεπή, δραχ.15»**. Και, σε επιστολή του Νομάρχη Αρκαδίας προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών στις 19 Φεβρουαρίου 1915 (αριθ. πρωτ. 12381) με θέμα **«Περί εκτελέσεως εκκλησιαστικού έργου του εν Γαρζενίκω ιερού ενοριακού Ναού της "Κοιμήσεως της Θεοτόκου"»**, αναφέρεται:
«Έχω την τιμήν να υποβάλω συνημμένως την από 13 Σεπτεμβρίου π.ε. πράξιν του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν περιλήψει ιερού ενοριακού Ναού δι' ης τούτο προτείνει την δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας εκτέλεσιν των έργων της κατασκευής στέγης και κουφωμάτων του Ναού, εικόνων επί του τεμπλέου αυτού, και ενός τοίχου του ναΐσκου "Αγίου Νικολάου" επί τη βάσει των υπό εμπειροτεχνών συνταχθέντων και συνημμένως ώδε υποβαλλομένων τριών λογαριασμών δαπάνης […]».

Οι εργασίες, όπως είπαμε, εκτελέστηκαν περί τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και, σχεδόν με βεβαιότητα, τότε αντικαταστάθηκε ή καλύφθηκε το γκρίζο επίχρισμα από λευκό. Η παρακάτω φωτογραφία έχει ληφθεί το έτος 1965 και δείχνει την όψη του ναού, που διατηρήθηκε ώς το έτος 2002, οπότε αποκαλύφθηκε πάλι, περίπου εβδομήντα χρόνια μετά, η λιθοδομή. Η φωτογραφία έχει ληφθεί από την κα Γιώτα Γιαννακοπούλου.

Η φωτογραφία, εκτός από το λευκό επίχρισμα μάς δίνει και άλλες πληροφορίες για την εικόνα του ναού και του περιβάλλοντος χώρου του την εποχή που λήφθηκε. Στα αριστερά (ανατολικά) διακρίνεται η ακακία, που υπήρχε μέχρι το έτος 2003 και, πίσω της, το κυπαρίσσι, που κόπηκε κατά τη δεκαετία του 1970. Ακριβώς δίπλα στο κυπαρίσσι υπήρχε και μικρό κουβούκλιο στο οποίο στεγαζόταν γεννήτρια για ηλεκτροδότηση της εκκλησίας, καθώς το χωριό ηλεκτροδοτήθηκε στις αρχές του έτους 1974. Η άλλη ακακία που διακρινόταν στη φωτογραφία του έτους 1926 δεν υπάρχει, έχει κοπεί, άγνωστο πότε. Στα δεξιά, και τη δυτική πλευρά του ναού, διακρίνονται, ελάχιστα δυστυχώς, τα σκαλοπάτια που ανέβαιναν στη δυτική είσοδο. Και στη σκεπή, θεωρούμε ότι μια ζώνη στο δυτικό μέρος καλύπτεται από τα μεγάλα και βαριά ντόπια κεραμίδια. Τέλος, μπροστά, έξω από το προαύλιο, αριστερά από την είσοδό του, φαίνεται η μεταλλική βρύση με πόσιμο νερό, η οποία τροφοδοτούνταν από το υδραγωγείο του χωριού. Και πιο αριστερά, διακρίνεται σπίτι το οποίο ανήκε στην οικογέεια Λίχα και

κατεδαφίστηκε κατά τη δεκαετία του 1970. Το σπίτι αυτό στο μακρινό παρελθόν ανήκε κατά πάσα πιθανότητα στην οικογένεια Γεωργίου Πετρόπουλου ή Καπερώνη που μετοίκησε στην Ηλεία.

Ο ισχυρός σεισμός του έτους 1965 (μέγεθος 6,1 Ρίχτερμε επίκεντρο τη Μεγαλόπολη) προκάλεσε μικρές ζημιές στον τοίχο του ναού, στις αρχές, δε, της δεκαετίας του 1970 ενισχύθηκαν με ισχυρό σκυρόδεμα τα θεμέλιά του.

Τις επόμενες δεκαετίες και μέχρι σήμερα συνεχείς ήταν οι εργασίες συντήρησης και βελτίωσης της εκκλησίας, οι οποίες έχουν διαμορφώσει στις λεπτομέρειές της τη σημερινή της όψη. Μεταξύ άλλων, κατά τη δεκαετία του 1990 πλακοστρώθηκε το εσωτερικό της εκκλησίας και το προαύλιο, εγκαταστάθηκε καλοριφέρ, καθώς και πολλές άλλες μικρότερες εργασίες. Κατά τη δεκαετία του 2000 αποκαλύφθηκε η λιθοδομή της κύριας όψης και πλακοστρώθηκε εκ νέου το προαύλιο το έτος 2002. Το 2006 συντηρήθηκαν το τέμπλο και οι εικόνες, και κατασκευάστηκε νέος τρούλος στο κωδωνοστάσιο.

Ενδεδειγμένο θα ήταν, κι αυτός είναι ένας από τους στόχους της παρούσας εργασίας, ο ναός να κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο και κάθε παρέμβαση και εργασία να γίνεται βάσει υποδείξεων των, ειδικότερων από όλων εμάς των ντόπιων, επιστημόνων.

Η ΠΡΟΘΕΣΗ ΓΙΑ ΠΑΡΟΧΗ ΞΥΛΕΙΑΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΣΗΝΗ

Ένα έγγραφο από τη δεκαετία του 1950, που προέρχεται από την οικογένεια Παντελή Β. Παπαχατζή, ο οποίος το έτος 1956 ήταν πρόεδρος της Κοινότητας Διρρέματος (Ελάτη από το 1959), μας ενημερώνει για την πρόθεση ή την πρωτοβουλία, να συγκεντρωθεί ποσότητα ξυλείας κέδρου (Juniperus oxycedros, είδος που φύεται στην ορεινή ζώνη) προκειμένου να αποσταλεί στη Μεσσήνη με σκοπό να κατασκευαστεί πόρτα εισόδου στον ναό Αγίου Αθανασίου Μεσσήνης, στην περιοχή του οποίου διέμεναν Γαρζενικιώτες που είχαν μετοικίσει εκεί στο μακρινό παρελθόν. Το έγγραφο φέρεται να συντάχθηκε από την Εκκλησιαστική Επιτροπή της ενορίας του Τιμίου Προδρόμου Μεσσήνης, στην οποία ο Άγιος Αθανάσιος είναι παρεκκλήσι. Ας δούμε το κείμενο:

«ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΜΕΣΣΗΝΗΣ
αριθ πρωτοκ. 9. Εν Μεσσήνη τη 7 Σεπτεμβρίου 1956
Προς το Υπουργείον Γεωργίας, Γενικήν Διεύθυνσιν Δασών, ΑΘΗΝΑΙ

Ως τυγχάνει γνωστόν, μετά την απελευθέρωσιν της Πελοποννήσου από τον Τουρκικόν ζυγόν, οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών της Αρκαδίας κατήλθον και εγκαταστάθησαν εις τας πεδιάδας αυτής.

Εις την πόλιν μας Μεσσήνην κατήλθον οι πρόγονοι ημών εκ της περιοχής Βυτίνης και ανοικοδομησαν την πρώτην των εκκλησίαν ενταύθα οι εκ του χωρίου Γαρζενίκου (νυν Δίρρεμα) προελθόντες, εις μνήμην του Αγίου Αθανασίου. Ο Ιερός ούτος Ναός διετέλεσε και Μητροπολιτικός Ναός της Μεσσήνης επί μακρόν μέχρις ότου ανηγέρθη αργότερον ο περικαλλής Ναός του Αγίου Ιωάννου, όστις δις κατεστράφη υπό σεισμών και ως εκ τούτου οι κάτοικοι κατά τας δύο αυτάς περιόδους εκκλησιάζοντο και πάλιν εις τον ως άνω μικρόν Ναόν του Αγίου Αθανασίου, όστις σήμερον είναι ένα μικρόν ηρειπωμένον παρεκκλήσιον. Τον Ναόν τούτον απεφασίσαμεν όπως επισκευάσωμεν ίνα διατηρηθή ως ανάμνησις της πρώτης εν Μεσσήνη, ως ελέχθη, ανοικοδομηθείσης εκκλησίας υπό των προγόνων ημών, απεφασίσαμεν δε όπως την θύραν της εισόδου του Ναού την κατασκευάσωμεν εκ ξυλείας κέδρου, προερχομένης εκ των δασών της περιοχής του χωρίου Γαρζενίκου (νυν Διρρέματος), ίνα μη διακοπή η επαφή και ο σύνδεσμος των ενταύθα οικούντων σήμερον την Μεσσήνην μετά των κατοίκων του Γαρζενίκου, απ' όπου κατήγοντο οι πρόγονοι ημών.

Οι κάτοικοι της Κοινότητος Γαρζενίκου, εις ους επροτάθη τούτο, μετά χαράς απεδέχθησαν την πρότασιν ημών και είναι διατεθειμένοι ίνα προσφέρωσι ανά εν τεμάχιον ξύλου κέδρου εκάστη οικογένεια.

Όθεν παρακαλούμεν όπως, δια τους προαναφερθέντας λόγους, διατάξητε το οικείον Δασαρχείον της Περιφερείας και χορηγήση την απαιτουμένην άδειαν μεταφοράς εκ Διρρέματος εις Μεσσήνην δύο περίπου κυβικών ακατεργάστου ξυλείας εκ κέδρου.

Η εν λόγω ξυλεία θα συγκεντρωθή εις το χωρίον Δίρρεμα, παραδιδομένου εις τον Πρόεδρον της Κοινότητος παρ' εκάστης οικογενείας ανά ενός τεμαχίου ξυλείας εκ κέδρου, εκ των κοπτομένων παρ' αυτών δια την χρησιμοποίησιν πασσάλων προς περίφραξιν των κήπων των.

Μετ' ευχαριστιών και ευχών της Αγίας Εκκλησίας
Το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον
ο Πρόεδρος
[το έγγραφο δεν φέρει υπογραφή**]»**.

Η πρωτοβουλία για την παροχή ξυλείας κέδρου είναι, όπως γνωρίζουμε, του Πότη Σ. Αλμπάνη, Γαρζενικιώτη του Νησιού, ο οποίος είχε διατελέσει τα χρόνια εκείνα και Δήμαρχος Νίκαιας στον Πειραιά και πολιτευτής του κόμματος της ΕΡΕ. Είχε, δε, τότε στενή επαφή με τον Γαρζενίκο, μάλιστα κοντά στα 1960 αγόρασε οικόπεδο και έχτισε εξοχικό σπίτι. Ναός Αγίου Αθανασίου προϋπήρχε της μετοίκησης των Γαρζενικιωτών στη Μεσσήνη (Νησί παλαιότερα), δεν γνωρίζουμε, εμείς τουλάχιστον, τίποτε για ανοικοδόμηση του ναού από τους Γαρζενικιώτες, που τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια εγκαθίστανται μόνιμα πια στο Νησί. Επίσης, είναι αλήθεια πως δεν έχουμε ακούσει από τους γονείς μας κάτι για συγκέντρωση και παράδοση ξυλείας από κέδρα και μεταφορά τους στο Νησί. Το κέδρο (Juniperus oxycedros) είναι ένα δέντρο μικρού μεγέθους που αργεί πολύ στην ανάπτυξή του, γι' αυτό και τα δέντρα με χοντρό κορμό είναι, γενικά, δυσεύρετα. Το ξύλο του είναι πολύ σκληρό, ανθεκτικό στον χρόνο και με ιδιαίτερο ευχάριστο άρωμα. Είναι κατάλληλο, ως εκ τούτου, για χρήση σε εξωτερικούς χώρους, έχει όμως το ελάττωμα να στραβώνει πολύ εύκολα, ακόμα κι όταν έχει αποξηρανθεί καλά.

Συμπερασματικά, θεωρούμε πως η πρωτοβουλία αυτή του Πότη Σ. Αλμπάνη για άγνωστους λόγους έμεινε στο επίπεδο της πρόθεσης και δεν είχε καμία εξέλιξη. Παρ' όλα αυτά, το έγγραφο είναι πολύ χρήσιμο, καθώς μας λέει πολλά για τις σχέσεις και τον δεσμό των Γαρζενικιωτών της Μεσσήνης με τον πατρογονικό τους τόπο.

ΟΙ ΙΕΡΕΙΣ ΣΤΟΝ ΓΑΡΖΕΝΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ 1924 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Για τους ιερείς και εφημέριους στον Γαρζενίκο μετά τον θάνατο του Επαμεινώνδα Παπαβασιλείου το έτος 1924, γνωρίζουμε ότι μέχρι περίπου το 1940 τις λειτουργικές ανάγκες στον Γαρζενίκο κάλυπτε ο εφημέριος της ενορίας Πυργακίου, στην οποία ανήκε και ο Γαρζενίκος, Πέτρος Παπαδημητρίου από το Πυργάκι. Από το Αρχείο της Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως αλιεύουμε μιαν Έκθεση του έτους 1925 που αναφέρεται αναλυτικά στις ενορίες και τους εφημέριους της Μητρόπολης. Συγκεκριμένα, για την ενορία Τιμίου Προδρόμου Πυργακίου σημειώνεται:
«Πυργάκι – Νεμνίτσα – Γαρζενίκον
Ενορία Τιμίου Προδρόμου
Παρεκκλήσια και εξωκκλήσια
1) Αγ. Παντελεήμονος. 2) Κοιμήσεως. 3) Αγίου Νικολάου [στο Πυργάκι**]**
Οικογένειαι 24
Νεμνίτσα, Ναός Αγίου Παντελεήμονος, Οικογ. 16 Γαρζενίκον, Ναός Κοίμησις της Θεοτόκου, Οικογ. 20
Εφημέριος
Πέτρος Παπαδημητρίου. Ετών 60
Εχειροτονήθη τω 1907. Πνευματικός υπό του Γόρτυνος Ιωάννου».

Ο Πέτρος Παπαδημητρίου πρέπει να απεβίωσε το έτος 1940. Μια πληροφορία από τον απολογισμό των εξόδων του έτους 1939 του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο (που από το 1928 έχει μετονομαστεί σε Δίρρεμα) αναφέρει:
«Δεκ 20 1939, δια μαθητικά συσσίτια δραχ. 50
Εις τον ιατρόν Κοκκίνην δια την ιατρικήν εξέτασιν του παπα Πέτρου, 725».

Επιπλέον, το έτος 1940 χειροτονούνται ιερείς 2 κάτοικοι Γαρζενίκου. Πρόκειται για τους Θεόδωρο Γ. Σταθόπουλο (γεννήθηκε το 1908) που διορίζεται στον ναό του Τιμίου Προδρόμου στο Πυργάκι, και τον Ιωάννη Κ. Σταθόπουλο (γεννήθηκε το 1910), που διορίζεται στον ναό του Γαρζενίκου. Γνωρίζουμε πως λίγο αργότερα ο Ιωάννης Σταθόπουλος διορίζεται σε άλλες ενορίες και παραμένει εδώ ο Θεόδωρος Σταθόπουλος, που καλύπτει ώς τα βαθιά του γεράματα (απεβίωσε το 2002) τις λειτουργικές ανάγκες στα 3 χωριά, Πυργάκι, Ελάτη και Μεθύδριο (Νεμνίτσα). Μετά το 1980, και μέχρι πρόσφατα, ιερατικά καθήκοντα στην Ελάτη ασκεί ο εφημέριος του Αγίου Τρύφωνα Βυτίνας, π. Νικόλαος Ντάβος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας.
- Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας, Βιβλιοδετημένα έγγραφα, Αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, τόμοι 21 (έτη από 1841-1893).
- Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας.
- Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας.
- Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Αρχείο αταξινόμητων εγγράφων, θυρίς 72/13, Φάκελος «Νυμφασίας 1914-1918».
- Εφημερίδες των Αθηνών και *Πρωΐα* και *Σκριπ* των ετών 1903 και 1908.
- *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως,* Εθνικό Τυπογραφείο.
- Περιοδική έκδοση *Γαρζενίκος*, τχ. 2, Ελάτη 2020.
- Περιοδικό *Άγιος Γρηγόριος ο Ε΄*, έτος Γ΄, τχ. 4, έτος 2011, Εφημεριακός Ιερός κλήρος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως 1460-2011.
- Συλλογή των σπουδαιοτέρων εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων νόμων, Β. Διαταγμάτων, Υπουργικών εγγράφων, οδηγιών κτλ., Καταρτισθείσα και εκδοθείσα εντολή της Ιεράς Συνόδου, Υπό Δαμασκηνού Χριστοπούλου Αρχιμανδρίου και Α΄ Γραμματέως της Ι. Συνόδου, Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Άγγελου Καναριώτου, 1877.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ ΒΥΤΙΝΑΣ

ΦΩΤΗΣ ΠΑΝΤ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ – ΕΛΙΣΣΑΒΕΤ ΗΛ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΥ

Ναός Αγίου Τρύφωνα, Βυτίνα, Ιανουάριος 2021. Φωτογραφία: Νίκη Δαμοπούλου

Η ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΩΣ ΝΑΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1846-1847

Για την ανέγερση του ναού Αγίου Τρύφωνα,οι πρωτογενείς πηγές απ' όπου αντλούμε τις βασικές πληροφορίες είναι:

α) Το αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Νυμφασίας: «*Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας*, *Βιβλιοδετημένα έγγραφα, Αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας»*, τόμος 2, πράξεις αριθ. 41, 42, 46, 47, 50 και 77. Περιλήψεις των σημαντικότερων αποφάσεων έχει δημοσιεύσει και ο τοπικός μελετητής Λεωνίδας Γ. Αναγνωστόπουλος κατά τη δεκαετία του 1990 στη διμηνιαίας έκδοσης εφημερίδα *η Βυτίνα*, που εκδίδει ο Σύλλογος των Απανταχού Βυτιναίων. Αναλυτικά, προς διευκόλυνση, οι βιβλιοδετημένοι τόμοι και οι χρονολογίες των εγγράφων που περιέχει καθένας είναι:

1ος – 18 Αυγούστου 1841 ώς 2 Οκτωβρίου 1841
2ος – 22 Μαΐου 1844 ώς 15 Φεβρουαρίου 1849
3ος – 22 Απριλίου 1847 ώς 15 Σεπτεμβρίου 1849
4ος – 5 Μαΐου 1855 ώς 7 Οκτωβρίου 1859
5ος – 1 Απριλίου 1852 ώς 7 Οκτωβρίου 1855
6ος – 7 Οκτωβρίου 1855 ώς 30 Ιουνίου 1859
7ος – 29 Αυγούστου 1859 ώς 2 Φεβρουαρίου 1866
8ος – 29 Αυγούστου 1859 ώς 16 Ιουλίου 1862
9ος – 5 Μαΐου 1863 ώς 2 Φεβρουαρίου 1866
10ος – 15 Μαΐου 1866 ώς 1 Μαΐου 1870
11ος – 24 Μαΐου 1866 ώς 1 Μαΐου 1870
12ος – 17 Μαΐου 1870 ώς 31 Ιουλίου 1875
13ος – 17 Μαΐου 1870 ώς 22 Απριλίου 1876
14ος – 31 Ιουλίου 1875 ώς 29 Ιανουαρίου 1878
15ος – 22Απριλίου 1876 ώς 8 Μαρτίου 1878
16ος – 8 Μαΐου 1878 ώς 27 Οκτωβρίου 1882
17ος – 8 Μαΐου 1878 ώς 17 Οκτωβρίου 1883
18ος – 12 Οκτωβρίου 1883 ώς 13 Ιουλίου 1887
19ος – 12 Οκτωβρίου 1883 ώς 7 Ιανουαρίου 1886
20ος – 15 Ιανουαρίου 1886 ώς 13 Ιουλίου 1887
21ος – 4 Δεκεμβρίου 1889 ώς 7 Ιανουαρίου 1893

Πλήρη τα κείμενα των αποφάσεων έχουν καταγραφεί στους τόμους 2, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 20 και 21. Στους υπόλοιπους υπάρχουν περιλήψεις των ίδιων αποφάσεων εκτός τους τόμους 1 και 3 που περιέχουν πρακτικά δημαιρεσιών του Δήμου Νυμφασίας.

β) Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), *Οθωνική περίοδος – Το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείον της Επικρατείας, Αγίου Τρύφωνος ενοριακή εκκλησία εις Βυτίνην,* Θυρίς 145, Φάκελος 15, και σε ψηφιοποιημένη μορφή στο *Αρχειομνήμων, Εκκλησιαστικών,* φάκελος αριθ. 275.

γ) τις εφημερίδες των Αθηνών *ο Φίλος του Λαού,* αρ. φύλ. 397 της 4ης Ιουνίου 1846, και *η Ταχύπτερος Φήμη,* αρ. φύλ. 598 της 5ης Σεπτεμβρίου 1846.

Επίσης, ως πρωτογενή πηγή θα θεωρήσουμε και τις πληροφορίες που μας προσφέρει ο λόγιος Βυτιναίος Αρχιμανδρίτης και Σχολάρχης Παναγιώτης Ζαφειρίου Παπαζαφειρόπουλος στο έργο του *Μεθυδριάς, ιστορική και τοπογραφική αφήγησις*, έτος έκδοσης 1883, σ. 31 και 54-56. Ο Π. Παπαζαφειρόπουλος έζησε και πέθανε στη Βυτίνα και, όχι μόνο είναι σύγχρονος των γεγονότων που καταπιανόμαστε στην παρούσα εργασία αλλά, το σημαντικότερο, είναι ακριβής και αξιόπιστος. Οι πληροφορίες που μας προσφέρει είναι πολλές και, αν ήταν πιο λεπτομερής, θα διαθέταμε σήμερα ένα μοναδικής αξίας έργο για την ιστορία της περιοχής της Βυτίνας, από την τελευταία προεπαναστατική περίοδο ώς και τις αρχές του 20ού αιώνα.

Συμπληρωματικά στις παραπάνω πηγές, ιδιαίτερα χρήσιμες είναι οι πληροφορίες που φτάνουν ώς εμάς μέσω της προφορικής παράδοσης, όπως τις μεταφέρουν σε δημοσιεύσεις τους οι: Χρήστος Π. Αναγνωστόπουλος (εφημερίδα *η Βυτίνα*) και Λεωνίδας Γ. Αναγνωστόπουλος [εφημερίδα *η Βυτίνα* και στο έργο του (ιδιωτική έκδοση) *Οι εκκλησίες της Βυτίνας*, Βυτίνα 1988].

Πριν προχωρήσουμε στην ανάπτυξη των δεδομένων για την οικοδόμηση του ναού, πρέπει, κατ' αρχάς, να επισημάνουμε τα εξής.

α) Η ιστορία της ανέγερσης της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα συνδέεται στενά με την ανέγερση την ίδια εποχή –τέσσερα χρόνια νωρίτερα– του Ιερού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο, με την οποία ασχοληθήκαμε στο προηγούμενο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης[43]. Εκεί, στο πρώτο μέρος, επιχειρήσαμε να ανιχνεύσουμε το καθεστώς της ναοδομίας κατά τη μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας και την πραγματικότητα που αυτή κληροδότησε στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος (σ. 49-67), κυρίως όμως επιχειρήσαμε να γνωρίσουμε το νομικό πλαίσιο που θεσπίστηκε μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους κατά τη διακυβέρνηση από την Αντιβασιλεία και τον Όθωνα, γιατί βάσει αυτού του πλαισίου καθορίστηκαν οι κανόνες και οι διαδικασίες με τις οποίες θα γινόταν η ανέγερση ή

[43]*Γαρζενίκος*, 2020, σ. 33-303, 305-326.

επισκευή ιερών ναών. Επίσης, προσπαθήσαμε να φωτίσουμε και τις πραγματικές συνθήκες και το περιβάλλον της εποχής εκείνης (σ. 67-113). Στο δεύτερο μέρος εξετάσαμε, με όση λεπτομέρεια μας επέτρεψαν οι διαθέσιμες πηγές, το παράδειγμα της ανέγερσης του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στο γειτονικό της Βυτίνας χωριό Γαρζενίκος – Ελάτη σήμερα (σ. 114-201). Επιπλέον, αναφερθήκαμε στους ιερείς του Γαρζενίκου και τα παρεκκλήσια κι εξωκκλήσια του χωριού-ενορίας (σ. 203-253). Τέλος, στο Παράρτημα 1 (σ. 254-278) παρατέθηκαν περιλήψεις από τους σχετικούς φακέλους με αιτήσεις προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών για παροχή άδειας ανέγερσης ή επισκευής ιερών ναών σε διάφορα μέρη της Πελοποννήσου κατά τις δεκαετίες 1830 και 1840, ώστε να έχουμε μια ευρύτερη εικόνα για το πραγματικό περιβάλλον της εποχής σχετικά με τη ναοδομία.

Η παρούσα εργασία είναι δομικά ενιαία, αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης, το τρίτο μέρος θα λέγαμε, μιας και για να παρακολουθήσουμε τα της ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα πρέπει απαραίτητα να γνωρίζουμε το θεσμικό αλλά και πραγματικό περιβάλλον της πρώτης οθωνικής περιόδου. Τα κοινά στοιχεία στην ανέγερση των 2 ενοριακών ναών, του Γαρζενίκου και της Βυτίνας, είναι πολλά· η σύγκριση βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα και τις 2 περιπτώσεις: Η εποχή η ίδια, ο πρωτομάστορας που ανέλαβε το χτίσιμο και των 2 ναών ο ίδιος, ο Λαγκαδινός Αναγνώστης Χ. Λαδόπουλος. Διαφορετικά, την ίδια στιγμή, τα μεγέθη των 2 οικισμών, κεφαλοχώρι η Βυτίνα – μικρό φθίνον τότε χωριό ο Γαρζενίκος, άνισες οι οικονομικές δυνατότητές τους, που αντανακλώνται στο μέγεθος και την ποιότητα κατασκευής των 2 ναών και τη μεγαλύτερη ή μικρότερη ευχέρεια για την αναγκαία συντήρηση και τις όποιες επισκευές ή προσθήκες που ακολούθησαν στις επόμενες δεκαετίες. Στην παρούσα εργασία αναφερόμαστε, συνοπτικά, και στην περίπτωση της ανοικοδόμησης της εκκλησίας της Κοίμησης της Θεοτόκου στα γειτονικά Μαγούλιανα κατά τα έτη 1838-1840, που, με τις δικές της ιδιαιτερότητες, μας βοηθά να κατανοήσουμε ακόμα καλύτερα τις πραγματικές συνθήκες και συμπεριφορές τα πρώτα χρόνια της ζωής του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

β) Δεν μπορούμε να καταγράψουμε ορθά την ιστορία της ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα –αλλά και άλλων ναών– χωρίς την ισότιμη, θα λέγαμε, συμβολή των γνώσεων της επιστήμης της Αρχιτεκτονικής και των συναφών τεχνικών επιστημών. Το ίδιο και το αντίστροφο. Δεν μπορούμε δηλαδή να κατανοήσουμε πλήρως το μνημείο αρχιτεκτονικά χωρίς τη γνώ-

ση της ιστορίας του.[44] Κατά συνέπεια, η αρχιτεκτονική αποτύπωση του ναού και, συνακόλουθα, η μελέτη του από τους αντίστοιχους ειδικούς επιστήμονες είναι εκ των ων ουκ άνευ αν θέλουμε να έχουμε την πληρέστερη το δυνατόν γνώση για την ιστορία του μνημείου. Και, δυστυχώς, δεν ήταν εύκολο για μας κατά την διαπραγμάτευση της ιστορίας του ναού, να αποφύγουμε τη διολίσθηση σε διαπιστώσεις και συμπεράσματα που ανήκουν στο γνωστικό πεδίο της Αρχιτεκτονικής, που εμείς δεν γνωρίζουμε. Για τον ναό του Γαρζενίκου είχαμε την τύχη να τον αποτυπώσουν αρχιτεκτονικά και να τον μελετήσουν ανάλογα οι Νεφέλη Ανδριώτη και Γιώργος Υφαντής Μπλέτσας, οι οποίοι αποδέχτηκαν, και με πολλή χαρά ενσωματώσαμε τη μελέτη τους στο προηγούμενο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης.[45]

Τέλος, να υπενθυμίσουμε ότι, όταν μιλάμε για ανέγερση του ναού Αγίου Τρύφωνα εννοούμε μεν τον ναό όπως είναι στη σημερινή του μορφή, αλλά χωρίς τον νάρθηκα και τα 2 κωδωνοστάσια τα οποία είναι μεταγενέστερες προσθήκες· ο μεν νάρθηκας και το βόρειο κωδωνιστάσιο κατασκευάστηκαν κατά τα έτη 1869-70 και το δεύτερο, νότιο κωδωνοστάσιο κατά τη δεκαετία του 1900.

[44] Βλ. και Πετρονώτης Α., «Η αναντικατάστατη Αξία της Αποτύπωσης παλαιών Κτηρίων για την Ιστορία τους, παράλληλα η πολύτιμη συμβολή Αρχειακών Εγγράφων και η προσεκτική (κριτική) χρήση δημοσιευμάτων γι' αυτά», Ανακοίνωση στη Ζούρτσα, 28 Δεκεμβρίου 2016.
[45] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 305-326.

Η ΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΤΥΠΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους και τον ερχομό ως βασιλιά του Βαυαρού Όθωνα, τη διακυβέρνηση ώς την ενηλικίωσή του άσκησε τριμελής Αντιβασιλεία, η οποία άμεσα προχώρησε στη διευθέτηση του εκκλησιαστικού ζητήματος, δευτερεύον μέρος του οποίου αποτελούσε και η θέσπιση νομικού πλαισίου που θα ρύθμιζε τους όρους και τις διαδικασίες για την ανέγερση ή επισκευή ιερών ναών. Το πλαίσιο αυτό αναπτύξαμε, κατά το δυνατόν, στο προηγούμενο τεύχος, εισαγωγικά στην ανέγερση του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο· εδώ ας παραθέσουμε επί τροχάδην τις βασικές του προβλέψεις.

α) Οι θεσμικές παρεμβάσεις της Πολιτείας: Κατ' αρχάς, να πούμε ότι κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας επιτρεπόταν η επισκευή των υπαρχουσών εκκλησιών στις ίδιες ακριβώς διαστάσεις τους (χωρίς να τις μεγαλώσουν σε έκταση ή ύψος) και απαγορευόταν αυστηρά η ανέγερση νέων σε σημείο που δεν υπήρχε πριν ναός. Στην πράξη γνωρίζουμε ότι αυτοί οι περιορισμοί στη ναοδομία πολλές φορές καταστρατηγούνταν σε βαθμό τέτοιο που, για την τελευταία τουλάχιστον περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, να διαπιστώνεται καταχρηστική ανέγερση ναών στον ελλαδικό χώρο. Έτσι, στο τέλος της Τουρκοκρατίας και μετά την επτάχρονη Επανάσταση, η εικόνα που μας μεταφέρεται από τις πηγές είναι μιας χώρας με πληθώρα, σε σχέση με τον αριθμό και τις λατρευτικές ανάγκες των κατοίκων, ναών, οι οποίοι βρίσκονταν σε κακή κατάσταση λόγω και των καταστροφών που υπέστησαν κατά την Επανάσταση. Επίσης, λόγω της γενικής ένδειας, είχαν και μεγάλες ελλείψεις σε ιερά σκεύη και βιβλία.

Μετά την έλευση του Όθωνα και την ανάληψη της διακυβέρνησης από την τριμελή Αντιβασιλεία τον Ιανουάριο του 1833, γρήγορα η Πολιτεία προχώρησε σε καθορισμό του θεσμικού πλαισίου, το οποίο διαμορφώθηκε με την έκδοση 5 συνολικά υπουργικών εγκυκλίων από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Εκπαιδεύσεως. Πιο συγκεκριμένα:

Η πρώτη χρονικά εγκύκλιος, η υπ' αριθ. 2275 της 15ης Ιανουαρίου 1834, ορίζε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να επιτραπεί η εγκαινίαση μιας εκκλησίας, είτε νεόδμητης είτε παλαιάς που επισκευάστηκε, της οποίας οι εργασίες οικοδόμησης ή επισκευής πραγματοποιήθηκαν πριν από τις θεσμικές παρεμβάσεις.

Η δεύτερη εγκύκλιος, με αριθ. πρωτ. 2475 της 10ης Φεβρουαρίου 1834, παροτρύνει τις κατά τόπους Αρχές να εξετάζουν και τη δυνατότητα χρήσης των εκκλησιών των διαλυθέντων τότε μοναστηριών ως ενοριακών

εκκλησιών ενός ή περισσοτέρων χωριών, τα οποία δεν έχουν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για να συγκροτήσουν καθένα μόνο του ενορία ή που συγκροτούν ενορία αλλά δεν διαθέτουν ναό.

Η τρίτη εγκύκλιος, η υπ' αριθ. 2696 της 1ης Μαρτίου 1834, αποφάσιζε τη διαίρεση των ενοριών του Βασιλείου και τους όρους με τους οποίους αυτή θα γινόταν. Πρόκειται για τη βασική, τη σημαντικότερη παρέμβαση της Πολιτείας, με την οποία καθορίζονται η οργάνωση, χωροθέτηση και λειτουργία των ενοριών, και οι προϋποθέσεις και διαδικασίες της ναοδομίας.

Ακολουθεί η τέταρτη εγκύκλιος, αριθ. 9199 της 7ης Μαΐου 1835, συμπληρωματική της εγκυκλίου αριθ. 2275 της 15ης Ιανουαρίου 1834, που δίνει πρόσθετες οδηγίες στους νομάρχες, συγκεκριμένα να μην επιτρέπουν εγκαινιασμό ναού πριν από την παροχή της άδειας ανέγερσης ή επισκευής του από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών.

Τέλος, η υπ' αριθ. 11253 της 11ης Φεβρουαρίου 1837, είναι **«παράρτημα των ειρημένων εγκυκλίων»** αριθ. 2275 και 9199, κατά την οποία απαιτείται, μαζί με τη γνωμοδότηση της νομαρχιακής ή επαρχιακής διοικητικής αρχής, και η γνώμη του αρχιερέα για την αναγκαιότητα ή μη ανέγερσης ή ανακαίνισης ενός ενοριακού ναού στα όρια της επισκοπής του.

Εκτός από τις παραπάνω εγκυκλίους, με τα άρθρα 20, 50 παρ. 7, 13, 112, 114 και 116 του Νόμου «Περί συστάσεως των Δήμων» της 27 Δεκεμβρίου 1833/8 Ιανουαρίου 1834, καθορίζεται το διαχειριστικό καθεστώς της εκκλησιαστικής/ενοριακής περιουσίας και των εκκλησιαστικών έργων. Επιπλέον, με το Βασιλικό Διάταγμα της 1/13 Δεκεμβρίου 1836 εξιδεικεύονται τα σχετικά με τη διοίκηση των δημοτικών αγαθοεργών καταστημάτων, στα οποία περιλαμβάνονταν και οι ναοί.[46]

Απαραίτητο είναι να επισημάνουμε εδώ ότι οι αρμοδιότητες του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών περιορίζονταν στην κρίση για την ανάγκη να χτιστεί ή να επισκευαστεί κάποιος ναός και τη χορήγηση της αντίστοιχης άδειας. Οι παραπέρα διαδικασίες μετά την έκδοση της άδειας, όπως τεχνικό σχέδιο και προϋπολογισμός, τυχόν εκποίηση εκκλησιαστικών κτημάτων για κάλυψη της δαπάνης κ.λπ., ενέπιπταν στις αρμοδιότητες του Υπουργείου των Εσωτερικών, μιας και οι ναοί αποτελούσαν περιουσία των δήμων, αρχής υφιστάμενης του εν λόγω Υπουργείου. Και δεν θα βρούμε στο αρχειακό υλικό των φακέλων για αδειοδότηση του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών τέτοιου περιεχομένου έγγραφα.

Με τις παραπάνω ρυθμίσεις αποφασίζεται, κατ' αρχάς, η διαίρεση του ελληνικού βασιλείου σε ενορίες, που χωρίζονται με κριτήρια πληθυσμιακά,

---

[46] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 77-96, όπου και πηγές.

λιγοστεύοντας, ως εκ τούτου, στην πράξη τον προϋπάρχοντα ώς τότε αριθμό τους και διευρύνοντας την έκτασή τους. Ενοριακός ναός ορίζεται μόνον ένας, η καλύτερη, ευρυχωρότερη και κεντρικότερη εκκλησία από τους εντός των ορίων της ενορίας ευρισκόμενους ναούς. Οι υπόλοιποι υπάρχοντες ναοί αποτελούν παρεκκλήσια. Ο ενοριακός ναός πρέπει να είναι ευπρεπής, κατάλληλα για την ιερή του χρήση διακοσμημένος, να έχει επαρκή φυσικό φωτισμό, ευρυχωρία ανάλογη του πλήθους των ενοριτών, να διαθέτει και τα αναγκαία σκεύη και λειτουργικά βιβλία. Ενορία δεν συγκροτούν λιγότερες από 50 οικογένειες, αριθμός που κρίνεται ικανός να συντηρήσει τον ναό και αυτούς που τον υπηρετούν. Η συντήρηση των ναών και η μισθοδοσία των ιερέων, μέχρι το κράτος να έχει τη δυνατότητα κάποτε να εξασφαλίσει την τακτική τους μισθοδοσία, επιβαρύνει τους ενορίτες, οι οποίοι οφείλουν να εκτελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα υποχρεωτικά στον ναό της ενορίας στην οποία ανήκουν. Τα περιουσιακά στοιχεία της ενορίας αποτελούν περιουσία του δήμου, οι ενορίες διαθέτουν δικό τους εκκλησιαστικό ταμείο, τη διοίκησή τους, δε, ασκούν εκκλησιαστικά συμβούλια, τα οποία επιλέγονται από το Δημοτικό Συμβούλιο. Αποτελούνται από τον δήμαρχο, ως πρόεδρο, τον εφημέριο και 2 μέχρι 4 δημότες, η θητεία τους είναι τριετής, τα δε μέλη-δημότες δύνανται να επανεπιλεγούν. Πριν από την αρχή κάθε έτους, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο συντάσσει προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων, που τον υποβάλλει προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο.

Με Βασιλικό Διάταγμα της 8ης Ιουνίου 1856 (ΦΕΚ αριθ. 26 της 26ης Ιουνίου 1856)τροποποιούνται κάποιες διατάξεις σχετικά με τη διαίρεση των ενοριών, η πιο σημαντική είναι ότι μειώνεται ο ελάχιστος αριθμός των οικογενειών που απαιτείται για να συγκροτηθεί ενορία από 50 σε 25, υπό κάποιες δε προϋποθέσεις ακόμα και σε 15:

«Διάταγμα "περί διαιρέσεως των ενοριών κατά πόλεις, κωμοπόλεις και χωρία" Έχοντες υπ' όψιν το ΙΑ΄ άρθρον του Σ΄ νόμου, μετά γνωμοδότησιν της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, και κατά πρότασιν του Ημετέρου υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως αποφασίζομεν και διατάττομεν.

Α΄. Ο αριθμός των δι' εκάστην κοινότητα και ενορίαν αναγκαίων πρεσβυτέρων και διακόνων, και η διαίρεσις των ενοριών, κανονίζεται κατά τα εξής:

α) Κατά χωρία

1) Χωρίον εξ εικοσιπέντε μέχρις εβδομήκοντα οικογενειών συνιστάμενον, αποτελεί ενορίαν και έχει εφημέριον ένα.

2) Χωρίον, εξ 71 μέχρις εκατόν πεντήκοντα οικογενειών συνιστάμενον, αποτελεί ενορίαν μίαν ή δύο, και έχει, κατ' αναλογίαν, ένα έως δύο εφημερίους κατ' ενορίαν.

3) Χωρία, δύο ή και τρία, κατά εν ή κατά δύο τεταρτημόρια της ώρας απ' αλλήλων απέχοντα, και αριθμόν οικογενειών εικοσιπέντε μέχρις εβδομήκοντα ομού συναποτελούντα, δύνανται να απαρτίσωσιν ενορίαν και να έχωσι κοινόν έναν εφημέριον, εάν δεν υπάρχωσι τυχόν φυσικά και ανυπέρβλητα εμπόδια, δια την από του ενός εις το έτερον χωρίον διάβασιν των κατοίκων.

4) Χωρίον δε, εξ άλλων χωρίων υπέρ την μίαν ώραν απέχον, και εκ δεκαπέντε μέχρις εικοσιτεσσάρων οικογενειών συνιστάμενον, δύναται να αποτελέση ενορίαν ιδίαν και να έχει ίδιον εφημέριον, οπόταν οι κάτοικοι χορηγώσι τα δια την συντήρησιν του ιερέως των απαιτούμενα [...]». Εν συνεχεία, ορίζονται ανάλογα οι ενορίες, οι ιερείς και διάκονοι για τις κωμοπόλεις και πόλεις.

Στο άρθρο Γ΄ ορίζεται ότι καθένας από τους 24 επισκόπους του Βασιλείου πρέπει να τηρεί βιβλίο ή κώδικα όπου θα καταγράφονται οι ενορίες και ο ναός ή οι ναοί καθεμιάς, καθώς και οι λειτουργούντες και διακονούντες στον ενοριακό ναό εφημέριοι και η πατρίδα τους. Επίσης, θα σημειώνεται και ο αριθμός των οικογενειών που απαρτίζουν κάθε ενορία.

Άρθρο Δ΄. «Εν οιωδήποτε ενοριακώ ναώ εισί Κανονικώς καθισταμένοι δύο ή πλείους των δύο εφημέριοι, ούτοι έχουσιν ως ίδιον έκαστος κλήρον, ίσον (εφ' όσον είναι δυνατόν) αριθμών οικογενειών εκ των σταθερώς εκκλησιαζομένων εν αυτώ τω ναώ».

Ε΄. Εάν σ' ένα χωριό ή κώμη υπάρχουν πρεσβύτεροι υπεράριθμοι, αυτοί ή διορίζονται από τον επίσκοπο σε άλλη ενορία της επισκοπής που έχει ανάγκη ή συνεχίζουν να ιερουργούν στο χωριό ή πόλη που βρίσκονται ως τακτικοί εφημέριοι. Όταν κάποιος αποβιώσει δεν αντικαθίσταται.

ΣΤ΄. «Εάν εφημέριος, εκ τινός φυσικής αιτίας καταστή ανίκανος προς την εκτέλεσιν των ιερατικών καθηκόντων αυτού, αντικαθίσταται μεν δι' ετέρου, απολαύει δε εφ' όσον ζη, ως περίθαλψιν, το τριτημόριον εξ όλων των ενοριακών δικαιωμάτων της εφημερίας του [...].

Ζ΄. Παρεκκλήσια ή εξωκκλήσια, ουδαμού δύνανται να θεωρηθώσιν ή να κατασταθώσιν ως ενοριακαί εκκλησίαι.

Αθήνησι τη 8 Ιουνίου 1856».

β) Η τυπική διαδικασία για την ανέγερση ή επισκευή ιερών ναών: Η διαδικασία για την παροχή άδειας ανέγερσης ή επισκευής ναού από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών ξεκινούσε με την αίτηση των ενοριτών μιας ενορίας ή των κατοίκων ενός οικισμού-ενορίας, προς το Δημοτικό Συμβού-

λιο του δήμου που υπαγόταν, το οποίο ψήφιζε, όταν έκρινε το αίτημα δίκαιο, την ανάλογη απόφαση. Τα 2 έγγραφα προωθούνταν κατόπιν προς την επόμενη διοικητική βαθμίδα, τον έπαρχο ή τον νομάρχη (που από το 1835 ώς το 1844 αντικαταστάθηκαν από το αξίωμα του διοικητή). Αυτός, αφού έπαιρνε και τη γνωμάτευση του τοπικού επισκόπου για την ανάγκη ή μη της επισκευής ή ανέγερσης, επισύναπτε και τη δική του αιτιολόγηση και όλος ο φάκελος διευθυνόταν στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, που είτε τον επέστρεφε στον έπαρχο-νομάρχη, ζητώντας διευκρινίσεις και τυχόν απαραίτητα διακαιολογητικά έγγραφα που έλειπαν, ή χορηγούσε την άδεια (ή και απέρριπτε κάποιες φορές το αίτημα). Η διαδικασία αδειοδότησης ήταν προσαρμοσμένη στο πλαίσιο ενός συγκεντρωτικού τρόπου άσκησης της διακυβέρνησης, κατά την οποία μόνο το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών είχε την εξουσία να παρέχει την άδεια. Σε πολλές περιπτώσεις, ιδίως τα πρώτα χρόνια, οι κάτοικοι, που είχαν προβεί σε επισκευή ή ανέγερση νέας εκκλησίας πριν από τη θέσπιση του νομικού πλαισίου και την έκδοση των εν λόγω εγκυκλίων, αιτούνταν από τις Αρχές άδεια εγκαινιασμού της. Επίσης, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που οι κάτοικοι προχωρούσαν σε επισκευή ή ανέγερση ναού αγνοώντας τις τυπικές διαδικασίες. Η Πολιτεία, κατά κανόνα, στην πρώτη περίπτωση επέτρεπε τον εγκαινιασμό από τον επίσκοπο, και στη δεύτερη παραχωρούσε εκ των υστέρων την άδεια, αρκεί να είχε διασφαλιστεί και δοθεί σχετική διαβεβαίωση από το οικείο Δημοτικό Συμβούλιο ότι η προηγηθείσα ανέγερση ή επισκευή εκπληρούσε τις προϋποθέσεις που έθεταν οι εγκύκλιοι.

γ) Η τυπική διαδικασία για την ανάθεση των εκκλησιαστικών έργων: Το παραπάνω θεσμικό πλαίσιο αναπτύχθηκε, όπως είπαμε, πιο αναλυτικά στο δεύτερο τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης. Εδώ θα επιμείνουμε λίγο περισσότερο σ' ένα επιμέρους ζήτημα, αυτό της τυπικής διαδικασίας ανάθεσης των δημόσιων οικοδομικών έργων, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και η ανέγερση και επισκευή ναών. Η αναφορά κρίνεται απαραίτητη, καθώς οι τυπικές διαδικασίες επηρέασαν την πορεία και τον χρόνο εκτέλεσης των εργασιών κατά τις διάφορες οικοδομικές φάσεις ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα (κυρίως ναός, νάρθηκας, κωδωνοστάσια).

Η αρχική πρόβλεψη έγινε με το άρθρο 112 του Νόμου περί συστάσεως των δήμωντης 27/12/1833-8/1/1834 και ήταν μια γενική διάταξη για τη διαδικασία ανάθεσης που υποχρεωτικά έπρεπε να ακολουθούν οι δήμοι κατά την εκτέλεση των δημοσίων έργων. Στα δημόσια έργα περιλαμβάνονταν και τα δημοτικά, άρα και τα εκκλησιαστικά οικοδομικά έργα. Οι προβλέψεις του άρθρου εκείνου εξειδικεύτηκαν κατόπιν με Βασιλικά Διατάγ-

ματα που καθόρισαν και τις υποχρεώσεις των αναδόχων, των πρωτομαστόρων των παραδοσιακών οικοδομικών συνεργείων. Ειδικότερα:

Στον Νόμο περί δήμων και, ειδικότερα, στο τμήμα Δ΄ «Γενικαί Διατάξεις, περί της δημοτικής διαχειρίσεως» και το άρθρο 112 προβλέπεται:

«Εις την διαχείρισιν της δημοτικής περιουσίας θέλουν διατηρείσθαι απαραιτήτως αι εφεξής γενικαί διατάξεις

Α΄ όλαι αι πωλήσεις και ενοικιάσεις οποιουδήποτε μέρους της δημοτικής περιουσίας, όλα τα επί μισθώ γινόμενα δημόσια έργα, όλαι αι οικοδομαί και όλαι αι προμηθεύσεις θέλουν γίνεσθαι δια δημοπρασίας, επί τη βάσει προϋπολογισμού καταστρωμένου παρ' ειδημόνων.

Τότε δε μόνον επιτρέπεται να γενούν ιδιαίτεραι συμφωνίαι δια την εκτέλεσιν έργων,

1. Όταν τα έργα απαιτούν ξεχωριστήν επιτηδειότητα (πρέπει όμως και στην περίπτωσιν ταύτην να γενή προϋπολογισμός).

2. Όταν τα έργα είναι τόσο ασήμαντα, ώστε τα έξοδα της δημοπρασίας δεν έχουν καμίαν αναλογίαν ως προς την τιμήν του πράγματος.

3. Όταν απειλήται κίνδυνος εκ της αναβολής.

4. Όταν η δημοπρασία απαντήση ανυπέρβλητα εμπόδια.

[…] δ) Δια να γενούν νέαι δημόσιαι οικοδομαί, απαιτείται να συνταχθούν πρότερον παρ' ειδημόνων τα σχέδια και οι προϋπολογισμοί των εξόδων».

Οι εξαιρέσεις, όσον αφορά την υποχρεωτικότητα της διαδικασίας της δημοπρασίας, θα αφήσουν, όπως είναι λογικό, περιθώρια για παράκαμψή της, που η αναγκαιότητά της ή όχι κρίνεται κατά περίπτωση.

Δύο Βασιλικά Διατάγματα των ετών 1835 και 1836, το πρώτο της 12/24 Νοεμβρίου 1835 (ΦΕΚ αριθ. 20 της 16ης Δεκεμβρίου 1835) «Περί δημοπρασίας των δημοσίων εργασιών και προμηθειών δια λογαριασμόν της Επικρατείας», και το δεύτερο της 26ης Δεκεμβρίου 1836 (ΦΕΚ αριθ. 79 της 28ης Δεκεμβρίου 1836) «Περί της διευθύνσεως των πολιτικών δημοσίων οικοδομών», προσδιορίζουν με περισσότερες λεπτομέρειες τις διαδικασίες ανάθεσης και τους φορείς που έχουν την ευθύνη για τη διεκπεραίωσή τους.

Με το πρώτο διάταγμα, της 12 Νοεμβρίου 1835, ορίζονται:

Άρθρο 1. «Όλαι αι δια λογαριασμόν της Κυβερνήσεως δια μισθού γενόμεναι εργασίαι, οικοδομαί και προμήθειαι αναγκαίων παραχωρούνται συνήθως δια δημοσίου συναγωνισμού εις τον ζητούντα ολιγωτέραν τιμήν, επί τη βάσει των παρά των πραγματογνωμόνων συνταττομένων υπολογισμών και κατά τας προσδιωριζομένας συμφωνίας, αι οποίαι πρέπει να εγκρίνωνται πρότερον από τας ανηκούσας Αρχάς». Όταν η ερ-

γολαβία είναι πολύ μεγάλη, δύναται να διαιρεθεί σε πολλά μέρη και να παραχωρηθεί σε περισσότερους από έναν εργολάβους.

«[...] Εξαίρεσις της γενικής ταύτης διοικητικής αρχής γίνεται μόνον εις τας εξής περιπτώσεις:

α) Όταν αι εργασίαι προϋποθέτουν ιδιαιτέραν τεχνικήν επιτηδιότητα, και εξαιτίας τούτου δεν είναι ελπίς να κατορθωθή καλός συναγωνισμός·

β) Όταν πρόκειται περί διόλου ασημάντων εργασιών·

γ) Όταν η έλλειψις καιρού, η αποφυγή κινδύνου και άλλα εμπόδια ακατανίκητα κάμνουν τον συναγωνισμόν αδύνατον·

δ) Όταν ιδιαίτεροι λόγοι και το δημόσιον συμφέρον μας προτρέπουν να μην συγχωρήσωμεν την χρήσιν δημοσίου συναγωνισμού.

Εις τας περιπτώσεις ταύτας δύναται να γένη η παραχώρησις ελευθέρως ή κατ' αποκοπήν, ή κατ' άλλο τινά τρόπον κατάλληλον τρόπον· μολοντούτο πρέπει να επιστηρίζεται όσον το δυνατόν πάντοτε εις υπολογισμούς, να προσδιωρίζονται ακριβώς αι συμφωνίαι, και να σημειόνωνται τα αίτια της τοιαύτης παραχωρήσεως, τα οποία αν το αντικείμενο είναι σημαντικό, πρέπει να αποδεικνύωνται τακτικώς. Εις τας εν τω εδ. α΄ περιεχομένας περιπτώσεις πρέπει να ζητηθή δια την εξαίρεσιν η Ημετέρα άδεια· εις δε τας περιεχομένας εις το εδ. γ΄. να μας φανερόνωνται τα διακαιολογητικά αίτια».

Άρθρο 3. Η διενέργεια δημοπρασίας κοινοποιείται στον τόπο όπου θα γίνει τουλάχιστον οχτώ μέρες πριν διά τοιχοκολλήσεως και, επ' αμοιβή, διά του κήρυκα (τελάλη). Αν το έργο είναι σημαντικό, η δημοπρασία **«καταχωρίζεται εις τα δημόσια φύλλα, μάλιστα εις την εφημερίδα των Αγγελιών, και τοιχοκολλάται εις την πρωτεύουσαν του νομού»** τουλάχιστον 14 μέρες πριν. **«Άμα γίνη η κοινοποίησις, παραδίδονται τα περιέχοντα τας συμφωνίας έγγραφα εις τον Έπαρχον, όπου δύναται έκαστος να τα λάβη υπ' όψιν».**

Άρθρον 4. «Ο δημόσιος συναγωνισμός δια πάσαν παραχώρησιν εργολαβίας γίνεται ενώπιον του Επάρχου, ή εις το κατάστημά του ή εις άλλο κατάλληλον μέρος, και αρχίζει τον προσδιορισθέντα καιρόν». Οι εργολάβοι παρευρίσκονται είτε προσωπικώς είτε διά πληρεξουσίων. Ο Έπαρχος διευθύνει τη δημοπρασία και κρατά το πρωτόκολλο. **«[...] Ως τελευταία δε προσφορά θεωρείται μόνον εκείνη, μετά την οποίαν αφού ερωτηθούν οι παρευρισκόμενοι τρις, πάντοτε μετά πέντε λεπτών της ώρας παύλαν, δεν ήθελον κάμει καμμίαν περαιτέρω προσφοράν»**. Οι εργολάβοι οφείλουν να δίνουν εγγύηση ή παρακαταθήκη, αν τούτο κρίνεται αναγκαίο, προς ασφάλεια της εκτέλεσης. Ο Έπαρχος και ο εργοδότης φορέας

οφείλουν να εξακριβώσουν αν ο εργολάβος και ο εγγυητής του είναι αξιόχρεοι.

Με το δεύτερο Βασιλικό Διάταγμα εξειδικεύονται οι όροι σχετικά με **«την διαχείρισιν των εργασιών των πολιτικών οικοδομών»**· ειδικότερα:

Στο άρθρο 1, **«Όλαι αι νέαι οικοδομαί και επισκευαί των εις πολιτικάς Γραμματείας αναγομένων κτιρίων θέλουν εκτελείσθαι από πολιτικούς αρχιτέκτονας, και εις έλλειψιν αυτών από νομομηχανικούς.**

2. Η ανωτάτη επιτήρησις των πολιτικών δημοσίων οικοδομών απόκειται εις την επί των Εσωτερικών Γραμματείαν [Υπουργείο**], και επί τούτω είναι συστημένον εν αυτή ιδιαίτερον επί των οικοδομών τμήμα».** Το Τμήμα αυτό είναι υπεύθυνο να επαγρυπνεί σχετικά με την κατάσταση, τη συντήρηση και την κατασκευή δημόσιων οικοδομών.

«[...] 54. Το παρόν Διάταγμα προσαρμόζεται αναλόγως και εις την οδοποιίαν και τας υδραυλικάς εργασίας. Εν γένει πρέπει να εφαρμόζεται και ως προς τας δημοτικάς οικοδομάς, με τας τροπολογίας όμως ότι πρέπει να παρατηρήται η ανήκουσα αρμοδιότης των δημοτικών συμβουλίων, να εγκρίνωνται νέαι οικοδομαί και επισκευαί, επί τη βάσει μόνον των δημοτικών προϋπολογισμών, και τα οικοδομικά έξοδα να φροντίζωνται, και να απολογίζωνται μόνον από τους δημοτικούς εισπράκτορας, ως τούτο εκτελείται και δια τα λοιπά δημοτικά έξοδα».

Να σημειώσουμε πως τις πρώτες δεκαετίες, και μέχρι τη σύσταση του σώματος των πολιτικών μηχανικών, τις θέσεις των νομομηχανικών και επαρχιακών μηχανικών επάνδρωναν, κυρίως, στελέχη του σώματος του μηχανικού του στρατού.

Περίπου 15 χρόνια μετά, με το Βασιλικό Διάταγμα της 11ης Σεπτεμβρίου 1850 (ΦΕΚ αριθ. 33 της 22ας Σεπτεμβρίου 1850) «Περί υποχρεώσεων εις τας οποίας θέλουν υπόκεισθαι οι αναδεχόμενοι την εκτέλεσιν δημοσίων εργασιών εργολάβοι», **«προσδιορίζονται οι γενικοί όροι επί τη βάσει των οποίων θέλει εκτίθεσθαι εις δημοπρασίαν πάσα εκτέλεσις των δημοσίων έργων ή προμήθεια».**

Στο άρθρο 1 ορίζεται: **«Δεκτοί εις τους προς εκτέλεσιν δημοσίων έργων συναγωνισμούς είναι μόνον οι έχοντες τα προς επιχείρισιν αυτών απαιτούμενα προσόντα· επί τούτω πας συναγωνιζόμενος οφείλει να προσάγη εις την διενεργούσαν την δημοπρασίαν Αρχήν α) πιστοποιητικόν εκδιδόμενον εν προ της εμφανίσεως έτος και διαλαμβάνον τας εκτελεσθείσας παρ' αυτού εργασίας δημοσίας, δημοτικάς ή και αξίας λόγου ιδιωτικάς, και β) επίσημον πράξιν ή έγκυρον υπόσχεσιν εγγυήσεως».**

Στα επόμενα, **Άρθρο 2. «Η δια κινητής ή δια ακινήτου περιουσίας προσαγομένη εγγύησις απαιτείται να ήναι αξίας ίσης με το 1/5 του ολικού αντιτίμου της εργολαβίας [...]»**. **Άρθρο 3**. Στα υποβληθέντα σχέδιο και προϋπολογισμό η εγκρίνουσα αυτά Αρχή δύναται να κάνει προσθαφαιρέσεις. Στο **άρθρο 4**, απαγορεύεται στον ανάδοχο εργολάβο να παραχωρήσει μέρος ή το όλο της εργολαβίας σε άλλον. Απαγορεύεται στον εργολάβο να απομακρυνθεί από τον τόπο των εργασιών, εκτός αν λάβει άδεια από τον μηχανικό και αφήσει αντιπρόσωπό του. Στο **άρθρο 6**, ο εργολάβος προμηθεύεται διά ιδίων του εξόδων όλο το απαιτούμενο υλικό, εργαλεία, σκεύη κ.λπ. και (**άρθρο 7**) μεταφέρει τα υλικά στον τόπο των εργασιών. **Άρθρο 10**. Σε περίπτωση που ο μηχανικός διαπιστώνει κακή κατασκευή, ο εργολάβος υποχρεούται να την κατεδαφίσει με δικά του έξοδα. **Άρθρο 16**. **«Εις περίστασιν καθ' ην αι εργασίαι δεν θέλουν προοδεύει ένεκεν ελλείψεως υλικού, τεχνιτών εργατών κ.λπ., εκ δε της βραδύτητος ήθελεν εικάζεσθαι η μη αποπεράτωσίς των εντός της τεταγμένης δια της διακηρύξεως προθεσμίας, ο αρμόδιος Νομάρχης δι' ειδικής αποφάσεως, κοινοποιουμένης προς τον εργολάβον θέλει διατάσσει την απ' ευθείας υπό της αρχής και εις λογαριασμόν του εργολάβου εκτέλεσιν των εργασιών, δι' ημερομίσθων, δι' αποκοπής ή όπως άλλως θέλει εγκρίνη. Η νομαρχική αύτη απόφασις θέλει εκτελείσθαι άνευ ουδεμίας άλλης διατυπώσεως, μετά παρέλευσιν της εν αυτή οριζομένης προθεσμίας, εάν ο εργολάβος εντός αυτής δεν ήθελε σπεύσει να εκπληρώση τας επιβαλομένας εις αυτόν υποχρεώσεις»**. Απόκειται δε στο Υπουργείο των Εσωτερικών να διατάξει την εξακολούθηση της απευθείας ανάθεσης ή να προχωρήσει σε νέα δημοπρασία. **Άρθρο 18.** Ο εργολάβος δεν δύναται να ζητήσει αποζημίωση για ζημιές που οφείλονται εξ αμελείας σε αυτόν, εξαιρούνται αυτές από θεομηνία. **Άρθρο 21**. **«Ως προς την στερεότητα των αποτελουσών την εργολαβίαν εργασιών ο εργολάβος και ο εγγυητής αυτού υπάγονται εις τας γενικάς περί εργολαβιών διατάξεις του Νόμου (Αρμενόπουλος τίτλος Η΄, άρθρ. 43). Επομένως άμ' αποπερατωμένων των εργασιών θέλει γίνεσθαι η προσωρινή αυτών παραλαβή αναβαλλομένης της οριστικής μέχρις ου λήξει η προθεσμία της εγγυήσεως, κατά την διάρκειαν της οποίας ο τε εργολάβος και ο εγγυητής αυτού είναι υπεύθυνοι δια τας εργασίας και υπόχρεοι να συντηρώσιν επιμελώς αυτάς. Η προθεσμία της εγγυήσεως ταύτης θέλει είσθαι εκ τεσσάρων μηνών από της προσωρινής παραλαβής δια τα επιχώματα, εκχώματα και λιθοστρώσεις των οδών, εκ δύο ετών δια τα υδραυλικά εν γένει έργα και εξ ενός έτους δια τα λοιπά»**. **Άρθρο 23**. Κάθε είδους διαφορά μεταξύ του εργολάβου και του μηχανικού **«θέλουν διαλύεσθαι διαιτητικώς ή όπως άλλως ειδικώς θέλουν συμφωνεί τα**

συμβαλλόμενα μέρη, ήτοι ο εργοδότης και εργολάβος». Άρθρο 24. «Αι διατάξεις του παρόντος Διατάγματος εφαρμόζονται και επί των εις λογαριασμόν των επαρχιών και δήμων εκτελουμένων εργασιών, φυλαττομένης της αρμοδιότητος των επαρχιακών και δημοτικών συμβουλίων και των δημάρχων».

Λίγο αργότερα, στον νόμο αριθ. ΣΙΒ' της 1ης Οκτωβρίου 1852 (ΦΕΚ αριθ. 60 της 18ης Νοεμβρίου 1852) «Περί διοικήσεως των δημοσίων εσόδων και εξόδων και περί δημοσίου λογιστικού του Κράτους», και στο άρθρο 34 προβλέπεται ότι μπορούν κατ' εξαίρεση να συναφθούν συμφωνίες για έργα χωρίς να απαιτείται δημοπρασία στις περιπτώσεις, **«α) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργασίας, των οποίων η ολική δαπάνη δεν υπερβαίνει τας 1.000 δραχμάς. [...] ε) Δι' έργα και αντικείμενα των οποίων η εκτέλεσις δεν ειμπορεί να ανατεθή, ειμή εις τεχνίτας δεδοκιμασμένους. η) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργασίας, δι' ας ή ουδεμία έγεινε προσφορά ή προσεφέρθησαν απαράδεκτοι τιμαί· εν τοιαύτη δε περιπτώσει οφείλει η αρμοδία διοικητική αρχή να μην υπερβή τον παρ' αυτής τυχόν τεθέντα και δημοσιευθέντα όρον. θ) Δια προμηθείας, μετακομίσεις και εργασίας, όταν ανάγκη προφανώς κατεπείγουσα και από περιστάσεις απροόπτους προελθούσα, δεν συγχωρή την χρονοτριβήν δημοσίου συναγωνισμού».**

Δυόμισι δεκαετίες μετά, με τον Νόμο ΧΠΓ΄ της 6ης Φεβρουαρίου 1878 (ΦΕΚ αριθ. 27 της 4 Μαΐου 1878) «Περί συστάσεως σώματος των πολιτικών μηχανικών» επέρχεται μια τομή στη διαχείριση των δημοσίων έργων, μεταξύ των οποίων και της ναοδομίας. Συγκεκριμένα: Συνίσταται σώμα πολιτικών μηχανικών προς εκτέλεση των δημοσίων έργων (άρθρο 1). Ως προσωπικό του εν λόγω σώματος διορίζονται, μεταξύ άλλων, 1 Διευθυντής των δημοσίων έργων, 13 νομομηχανικοί και 38 επαρχιακοί μηχανικοί (άρθρο 2). Προσόντα για την κατάληψη των θέσεων θεωρούνται το δίπλωμα ειδικής σχολής, το δίπλωμα αρχιτέκτονα ή η προϋπηρεσία 10 ετών (άρθρο 3). Επίσης, δύνανται να καταταχθούν στο σώμα και στρατιωτικοί μηχανικοί (άρθρο 4).

Σε συνέχεια του παραπάνω νόμου, με το Βασιλικό Διάταγμα της 20ής Μαρτίου 1884 (ΦΕΚ αριθ. 108 της 22ας Μαρτίου 1884) «Περί των προς εκτέλεσιν δημοσίων έργων συμβάσεις», ορίζονται: **Άρθρο 2**. Κάθε διαγωνιζόμενος εργολάβος υποχρεούται να παρουσιάσει πιστοποιητικό της ικανότητάς του και εκπληρώσει τα περί εγγυοδοσίας διαταχθέντα στην εκάστοτε διακήρυξη. **Άρθρο 3**. Το πιστοποιητικό εκδίδεται από νομομηχανικό ή και παρά άλλων μηχανικών και αρχιτεκτόνων. Οι φέροντες δίπλωμα μηχανικού δεν χρειάζεται να προσκομίσουν πιστοποιητικό. **Άρθρο 5**. Συντάσσεται

συγγραφή υποχρεώσεων και, βάσει αυτής, εκδίδεται η διακήρυξη της δημοπρασίας.Η εγγύηση πρέπει να είναι στο ύψος του ενός εικοστού της αξίας του έργου και αίρεται μετά την εντελή αποπεράτωση του έργου. **Άρθρο 6**. Η διακήρυξη εκδίδεται από το Υπουργείο Εσωτερικών. **Άρθρο 7**. Η δημοπρασία αποκτα κύρος μόνο μετά την έγκρισή της από την αρμόδια Αρχή. **Άρθρο 8**. Μετά την έγκριση συντάσσεται συμβολαιογραφική πράξη στην οποία επισυνάπτονται αντίγραφα της συγγραφής υποχρεώσεων, της διακηρύξεως και του πρακτικού δημοπρασίας. **Άρθρο 10**. Απαγορεύεται ο εργολάβος να παραχωρήσει σε τρίτο πρόσωπο μέρος ή το όλον του έργου χωρίς άδεια του Υπουργείου. **Άρθρο 14**. **«Ο εργολάβος δεν δύναται κατά τη διάρκεια των εργασιών να απομακρυνθεί από τον τόπο των έργων».Άρθρο 19**. **«Τα υλικά λαμβάνονται εκ των εν τω προϋπολογισμώ υποδεικνυομένων μερών, εφ' ων εν ανάγκη ο εργολάβος ανοίγει λατομεία ιδίαις δαπάναις». Άρθρο 17**. Αν ο μηχανικός αντιληφθεί κακοτεχνίες πριν από την παράδοση του έργου, μπορεί να διατάξει την κατεδάφιση του προβληματικού τμήματος.

Για να οικοδομηθεί ένας ναός χρειαζόταν πρώτα απ' όλα, όπως είδαμε, η άδεια του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, που έκρινε για την αναγκαιότητα ή μη της ανέγερσης ή επισκευής. Κατόπιν, συντασσόταν **«παρ' ειδημόνων»** (σύμφωνα με το άρθρο 112 του περί Δήμων Νόμου) σχέδιο και προϋπολογισμός, ο οποίος υποβαλόταν στη Νομαρχία και από εκεί στο Υπουργείο των Εσωτερικών για έγκριση. Ακολουθούσε διακήρυξη και μειοδοτική δημοπρασία για την ανάθεση του έργου στον πρωτομάστορα – εργολάβο που πρόσφερε τη χαμηλότερη τιμή.

Τα πρώτα χρόνια διαπιστώνουμε πως δεν τηρούνταν πάντοτε πιστά οι παραπάνω τυπικοί όροι. Στις περιπτώσεις που γνωρίζουμε ότι ακολουθήθηκε η τυπική διαδικασία, το σχέδιο και τον προϋπολογισμό συνέτασσαν, κατά κανόνα, εμπειροτέχνες οικοδόμοι. Και το κύριο ερώτημα που μας απασχολεί είναι σε ποιον ουσιατικά ανήκει η πατρότητα του σχεδίου των ναών που χτίστηκαν τις πρώτες δεκαετίες μετά τη ίδρυση του ελληνικού κράτους· στους Λαγκαδινούς πρωτομάστορες που τους οικοδόμησαν, στους εμπειροτέχνες οικοδόμους που συνέταξαντα σχέδιακαι τους προϋπολογισμούς δαπάνης της εκτέλεσής τους προκειμένου να υποβληθούν από τις δημοτικές αρχές στο Υπουργείο και βάσει αυτών να προχωρήσει η μειοδοτική δημοπρασία, ή και στις τοπικούς παράγοντες, εκκλησιαστικές επιτροπές κ.λπ., που εμπλέκονταν στην ανέγερση του ναού. Τα σχέδια που συνέτασσαν οι εμπειροτέχνες ήταν τα σχέδια που ακολουθούσαν κατά βάση οι χτίστες του ναού ή, απλώς, είχαν τυπικό ρόλο. Θα προσπαθήσουμε

παρακάτω, στα επιμέρους κεφάλαια για τις οικοδομικές φάσεις του ναού Αγίου Τρύφωνα, να ανιχνεύσουμε τι πραγματικές συνθήκες στη δική μας τουλάχιστον περιοχή.

Με τον Νόμο ΧΠΓ΄ της 6ης Φεβρουαρίου 1878 συγκροτείται το σώμα των πολιτικών μηχανικών. Με την οργάνωση και λειτουργία του σώματος αυτού, από το αρμόδιο τμήμα του υπουργείου των Εσωτερικών ώς τις κατά τόπους υπηρεσίες των νομαρχιών και επαρχείων, η σύνταξη πλέον των σχεδίων και προϋπολογισμών της ναοδομίας γίνεται από τους επαρχιακούς και νομαρχιακούς ή και άλλους μηχανικούς. Θα το διαπιστώσουμε αυτό στο οικείο κεφάλαιο, το σχετικό με τις ανεγέρσεις των κωδωνοστασίων στη Βυτίνα, τη Γρανίτσα και τον Γαρζενίκο κατά τις δεκαετίες 1900 και 1910.

Κάνοντας μια τελευταία επισήμανση, να πούμε πως σύμφωνα με τις δικές μας, τουλάχιστον, γνώσεις και εκτίμηση οι δήμοι (το Δημοτικό Ταμείο) δεν αναλάμβαναν οικονομικά την ανέγερση των ναών. Η δαπάνη βάρυνε το Εκκλησιαστικό Ταμείο και η διορισμένη από τον δήμο Εκκλησιαστική Επιτροπή έδινε λόγο για τη διαχείρισή της στο Δημοτικό Συμβούλιο.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ

Πρώτα απ' όλα, χρησιμοποιώντας το ως οδηγό, ας δούμε τι αναφέρει για την ανέγερσή του ο Βυτιναίος λόγιος Αρχιμανδρίτης και Σχολάρχης Παναγιώτης Ζ. Παπαζαφειρόπουλος (ο οποίος, να σημειώσουμε, έζησε και πέθανε στη Βυτίνα) στο έργο του *Μεθυδριάς, ιστορική και τοπογραφική αφήγησις*, 1883, στις σελίδες 54-56, και στο κεφάλαιο Γ΄ με τον τίτλο «Περί των εν Βυτίνη ιερών Ναών και της αυτών διακοσμήσεως». Η αναφορά του στο γεγονός μπορεί να μην είναι εκτεταμένη, όμως το περιεχόμενό της είναι ουσιαστικό και ακριβές, και κάποιες λεπτομέρειες που μας δίνει απαντούν σε απορίες που δεν θα μπορούσαμε από τις άλλες διαθέσιμες πηγές να εξακριβώσουμε:

«[...] Διο εν τω κέντρω σχεδόν της ανατολικής συνοικίας της πόλεως εγείρεται κομψώς ο ναός του μεγαλομάρτυρος Τρύφωνος προστάτου και πολιούχου Βυτίνης. Ούτος δ' ανεκαινίσθη τω 1846 εκ βάθρων, εντός περιλαβών τα θεμέλια του πρότερον εκείνου μονοκόγχου αρχαίου της κρητικής σχολής ναού, όλου έσωθεν εζωγραφημένου προς δε την ανέγερσιν αυτού συνέδραμε δαψιλώς πως και ο μακαρίτης βασιλεύς Όθων (δραχ. χιλίας) και πολλοί των απανταχού παροικούντων συμπολιτών και άλλων φιλοθέων και ευσεβών προθύμως έσπευσαν ίνα και των αυτών οβολόν υπέρ αυτού καταθέσωσι, και δι' άλλων δωρεών κοσμήσωσι τον ναόν. Ούτω γουν καταφαίνεται έξωθεν επί της δυτικής του νάρθηκος μετόπης, (υφ' ην και αι τρεις εις τον ναόν εισάγουσαι πύλαι), η εκ μαρμάρου εικών του πολιούχου. Και ειργάσατο μεν ταύτην ο διάσημος νέος Ερμογλύφος Έλλην ο μακαρίτης Γεωρ. Φυτάλης, ανέθηκε δ' αυτήν τω ναώ ο ημέτερος συμπολίτης ηγούμενός ποτε της επί του Υμηττού Καισαρειανής μονής ιεροδιάκονος κ. Ιωσήφ Ταμπακόπουλος. Φέρει δε ο άγιος τη μεν σταυρόν, τη δε λαιά κλαδευτήριον. Η δε υπό ταύτην επιγραφή έργον του κ. Κων. Οικονομίδου ούσα έχει ώδε πως.

"Δαψιλεία τε θεοσεβούς βασιλέως Όθωνος και δαπάνη εγχωρίων. Ου μην αλλά και συνδρομή φιλοτίμω των απανταχού συμπολιτών και φιλοθέων ωκοδόμηται ουτοσίν ο ναός το αωμστ΄ έτος".

Καί περ μη φέρων ο τρίκογχος ούτος ναός, ως μη ώφειλε, σχέδιον αρχιτεκτονικόν, έχει όμως καλλονήν τινα ιδιάζουσαν και σπανίαν δια της θείας χάριτος μάλλον εμπνευσθείσαν του φερωνύμου αγίου, ή εκ της γνώσεως καλλιτεχνικών κανόνων. Και το μεν μήκός εστι τριάκοντα πήχεις βασ. περίπου το δε εύρος είκοσιν. Οι δε τοίχοι στερεοί και δια γρανίτου λίθου λαξευτού (φάτσα) κτισθέντες ουκ ατερπή την όψιν πα-

ρέχουσι· φέρουσι δε δύο ζώνας εκ λίθου λευκού την μεν περί το μέσον, την δε κατωτέρω [...]».

Ας πάμε τώρα να δούμε βήμα βήμα τα της ανέγερσης του ναού, ξεκινώντας από τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας. Οι πράξεις αυτές περιέχονται στο Αρχείο των Αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Νυμφασίας που αποτελούν μέρος του Αρχείου της Κοινότητας Βυτίνας, ψηφιοποιημένο το έτος 2014. Το σύνολο των εγγράφων των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας έχει βιβλιοδετηθεί πριν από 20 χρόνια περίπου. Η βιβλιοδέτηση, δυστυχώς, έχει δημιουργήσει πρόβλημα στην ανάγνωση των χειρογράφων, καθώς η μια άκρη κάθε σελίδας έχει ενσωματωθεί στη ραφή του τόμου, οπότε ένα τμήμα περίπου 2 εκατοστών δεν είναι ορατό.

Από τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου αντλούμε τις περισσότερες και σημαντικότερες πληροφορίες για την ανέγερση της εκκλησίας. Το Δημοτικό Συμβούλιο, όπως είπαμε, ήταν το αρμόδιο θεσμικό όργανο για να λάβει την απόφαση για την ανέγερση και να την διαβιβάσει κατόπιν, μέσω του Επάρχου Γόρτυνος και του Νομάρχη Αρκαδίας, στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, το οποίο χορηγούσε την άδεια οικοδόμησης. Πρόκειται για 6 συνολικά πράξεις του Δημοτικού Συμβουλίου και συγκεκριμένα η υπ' αριθ. 41 της 14ης Απριλίου 1846, η υπ' αριθ.42, η οποία δεν φέρει ημερομηνία, έχει ληφθεί όμως μεταξύ της 14ης Απριλίου και της 1ης Μαΐου, οι υπ' αριθ. 46 και 47 της 10ης Μαΐου 1846, η υπ' αριθ. 50 της 16ης Ιουνίου 1846και η απόφαση αριθ. 77 της 17ης Αυγούστου 1847. Οι αποφάσεις υπ' αριθ. 46, 47 και 50 είναι συμπληρωματικές των 2 βασικών υπ' αριθ. 41 και 42. Στην απόφαση αριθ. 77, η οποία έχει ως αντικείμενο τη δωρεά του απόδημου εύπορου Βυτιναίου Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη στον ναό και την Ελληνική Σχολή Βυτίνας, παρέχονται πληροφορίες για την αποπεράτωση της εκκλησίας.

Ξεκινάμε από τις 2 πρώτες χρονικά αποφάσεις, που εκκινούν τυπικά, αλλά και πρακτικά καθώς φαίνεται, τη διαδικασία οικοδόμησης του ναού. Η πρώτη απόφαση λήφθηκε στις 14 Απριλίου 1846, ημέρα Κυριακή (του Θωμά), αμέσως μετά το Πάσχα, το οποίο το έτος εκείνο ήταν στις 7 Απριλίου. Η δεύτερη δεν φέρει ημερομηνία, μάλλον όμως έχει ληφθεί λίγες μέρες αργότερα, όχι πάντως πριν από την 1η Μαΐου, οπότε έχει συνταχθεί η αμέσως επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, η πράξη αριθ. 43:

«αριθ. 41 Το Δημοτικόν συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό του Προέδρου του Ηλία Αναγνωστοπούλου και των υποφαινομένων μελών.

Συνελθόν σήμερον την δεκάτην τετάρτην του μηνός Απριλίου του έτους 1846 εν τω Δημοτικώ καταστήματι ενταύθα δια να συσκεφθή επί της εξής υποθέσεως. Επειδή κατά γενικήν θέλησιν των [κατοί**]κων Βυτίνης απεφασίσθη να ανακαινισθή ο [**ε**]νταύθα ναός του Αγίου Τρύφωνος δι' εκουσί[**ου**] συνεισφοράς των κατοίκων έκαστος των οποί[**ων**] [...] σημειώνει την συνεισφορά του εις ιδιαίτερον κα[**τά**]στιχον και επειδή το έργον αυτό απαι[**τεί**] του να διωρισθή επιτροπή από άτομα άξια επί της εισπράξεως της εκουσίου συνεισφοράς των δημοτών καθώς να εξέλθη και εις διάφορα μέρη όπου διαμένουν κάτοικοι της Βυτίνης δια να λάβουν και εξ αυτών όσην εκούσιον συνεισφοράν έκαστος δώση καθώς και από άλλους χριστιανούς όσοι προαιρεθούν να συνεισφέρουν τα ονόματα των οποίων θέλει καταγραφθούν ακολούθως εις τον κώδηκα του ναού να μνημονεύονται εν όσω ζώσι και μετά θάνατον. Εκλέγει ως άτομα της επιτροπής ταύτης τους κ.κ. Νικόλαον Θεοφιλόπουλον, Νικόλαον Ταμπακόπουλον, Αθανάσιον και Ζαφείριον ιερείς Παπαθανασοπούλους, Ιωάννην Λαμπρυνόπουλον, Ηλίαν Αναγνωστόπουλον, Κωνσταντίνον Λαμπρυνόπουλον, Ζαχαρίαν Νικολόπουλον, Ιωάννην Αλεβιζόπουλον, Παναγιώτην Πανταζόπουλον, Αθανάσιον Ζαχαρόπουλον, Γεώργιον Θαλασσινόν, Σωτήριον Ταμπακόπουλον, Κωνσταντίνον Ταμπακόπουλον, Ανάστον Νικολόπουλον, εξ ων οι μεν Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, Ηλίας Αναγνωστόπουλος και Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος διορίζονται ως ταμίαι προς τους οποίους θέλει παραδίδονται όλα τα συναζόμενα χρήματα και θέλει δίδουν [**από**]δειξιν παραλαβής. Επίσης θέλει λαμβάνουν [**από**]δειξιν δι' όσας τακτικάς δαπάνας κάμνουν, με την παρατήρησιν ότι δαπάνη άνευ τα[...]κής αποδείξεως δεν θέλει λογίζεσθαι ως [**πλη**]ρωμή αλλ' ούτε θα γίνεται παραδεκτή. Οι δε Αθανάσιος ιερεύς Παπαθανασόπουλος, Ιω[**άννης**] Λαμπρυνόπουλος και Ζαχαρίας Νικολόπουλος, θέλ[**ει**] εξέλθουν και περιέλθουν όθεν κάτοι[**κοι**] Βυτίνης διαμένουν δια να συνάξουν τας σ[**υνει**]σφοράς και τας παραδώσουν εις τους ταμίας [**με**] απόδειξιν. Οι δε Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος, Αν[**άστος**] Νικολόπουλος, Νικόλαος Ταμπακόπουλος, Πανα[**γιώ**]της Πανταζόπουλος και λοιπά μέλη θέλει συ[**νάξη**] τας ενταύθα συνδρομάς, φροντίζοντες δια την τροφήν των κτιστών. Οι δε [**διορι**]σθέντες ως ταμίαι θέλουν μεταβή εις τον [**συμ**]βολαιογράφον δια να συνταχθή το [**συμ**]φωνητικόν μετά των κτιστών έγγραφον. [**Υπο**]σχόμενοι άπαντες να συντρέξουν δια [**την**] ανέγερσιν του ναού. Διορίζονται επίσης [**να**] στέκωνται επάνω εις την οικοδομήν οι [**Ιωάν**]νης Αλεβιζόπουλος, Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, [**Αθανά**]σιος Ζαχαρόπουλος, Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος, Γεώργιος Θαλασσινός,**

και Κωνσταντίνος Ταμπακόπουλος. Συνετάχθη όθεν η παρούσα απ[όφασις**] και υπεγράφη από τα μέλη του Συμβουλίου.**

Ο πρόεδρος
Ηλίας Αναγνωστόπουλος

τα μέλη του συμβουλίου
Πέτρος Ν.Λαμπρινόπουλος,
Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος,
Γεώργιος Θαλασσινός,
Παν.Πανταζόπουλος,
Κων/νοςΛαμπρινόπουλος,
Ιωάννης Λαμπρινόπουλος,
Ηλίας Νικολόπουλος,
Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος»

[illegible]

Το Δημοτικόν Συμβούλιον [illegible]

συνελθόν [illegible] του προεδρεύοντος [illegible]

[illegible]

[illegible] Συμβουλίου [illegible] επειδή [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] το Συμβούλιον [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ο πρόεδρος

[illegible]

Τα μέλη

«αριθ. 42 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον υπό του προέδρου του Ηλία Αναγνωστοπούλου και τους κάτωθεν υποφαινομένους Συμβούλους. Συνελθόν σήμερον εν τω δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του Δημάρχου, παρατηρεί ότι ο ενταύθα ναός τιμώμενος ο Άγιος Τρύφων παλαιός ων και ως εκ του πυρπολισμού επαπειλεί πτώσιν καθ' όσον μάλιστα και δια το στενάχωρον αυτού πολλοί όντες οι κάτοικοι Βυτίνης δεν οικονομούνται ώστε να τελώσι την θείαν προς τον Θεόν λατρείαν ένδον αυτού και επειδή κατά γενικήν θέλησιν των κατοίκων αυτού ενεκρίθη η δι' εκουσίου αυτών συνεισφοράς ανέγερσίς του την θέλησιν ταύτην το Συμβούλιον καθυποβάλλει [υπ'] **όψιν του επαρχείου Γόρτυνος δια να εν...ση εάν απαιτείται να δωθή η προς την αν**[έγερ]**σιν ταύτην άδεια, ήτις παρακαλούμεν να δωθή [...] έστι τάχιον, διότι η περί της ανεγέρσεως μετά των κατοίκων και των κτιστών συμφωνία [...]νετο.**

Η παρούσα να καθυποβληθή [υπό] **του Δημάρχου εις τον Έπαρχον δια τα περαιτέρω**

Ο πρόεδρος	**τα μέλη**
Ηλίας Αναγνωστόπουλος	**Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος,**
	Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος,
	Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος
	Ιωάννης Λαμπρυνόπουλος
	Γεώργιος Θαλασσινός
	Παν. Πανταζόπουλος
	Ηλίας Νικολόπουλος».

Τις 2 παραπάνω αποφάσεις συμπληρώνουν 3 επόμενες, οι υπ' αριθ.46 και 47 της 10ης Μαΐου 1846 και η υπ' αριθ. 50 της 16ης Ιουνίου 1846.

Με την απόφαση υπ' αριθ. 46, στα 3 μέλη της επιτροπής που εντέλλονται **«να περιέλθωσι εις τα διάφορα μέρη του κράτους»** δίδονται και 2 βιβλία **«δια να χρησιμεύση εις την σημείωσιν του ονόματος εκάστου των προσφερτών δια να εκφωνούνται»**. Με τις 2 επόμενες, την αριθ. 47 και την αριθ. 50, επειδή η χρηματική συμβολή εκ μέρους των εκτός Βυτίνας κατοικούντων συμπατριωτών είναι καθοριστικής σημασίας, το Δημοτικό Συμβούλιο διορίζει και επιπλέον μέλη, Βυτιναίους που ζουν σε άλλα μέρη, για τη σύναξη των χρηματικών εισφορών τους. Αυτοί, μαζί με τις χρηματικές συνεισφορές που θα συγκεντρώσουν, θα αποστείλουν και κατάλογο με τα ονόματα των προσφερτών για να εκφωνούνται κατά τις ιερές ακολουθίες:

«αριθ. 46 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον πρόεδρον αυτού Ηλίαν Αναγνωστόπουλον και τα κάτωθεν υποφαινόμενα μέλη

Συνελθόν σήμερον εις συνεδρίασιν την δεκάτην Μαΐου του 1846 έτους εν τω Δημοτικώ καταστήματι κατά συνέπειαν του διορισμού των κ.κ. επιτρόπων Αθανασίου ιερέως Παπαθανασοπούλου, Ιωάννου Λαμπρυνοπούλου και Ζαχαρία Νικολοπούλου, διορισθέντων δια της υπ' αριθ. 41 πράξεως του Σώματος τούτου να περιέλθωσι εις τα διάφορα μέρη του κράτους επί σκοπώ συνδρομής περί της ανεγέρσεως του ανακαινιζομένου εις την κωμόπολιν ταύτην Ιερού Ναού τιμωμένου επ' ονόματι "ο Άγιος Τρύφων". Σκεφθέν ότι περί του σκοπού της προαιρετικής συνεισφοράς εκάστου απαιτείται να υπάρξη κώδηξ περί δε και έτερος κώδηξ δια να χρησιμεύση εις την σημείωσιν του ονόματος εκάστου των προσφερτών δια να εκφωνούνται κατά τα Ιερά έθιμα της Ορθοδόξου Ανατολικής του Χριστού ημών Εκκλησίας.

Αποφαίνεται παμψηφεί

Να δωθώσι δύω βιβλία εις τους σημειωθέντας επιτρόπους δια να χρησιμεύσωσιν ως προείρηται.

Επί της αρχής εκάστου βιβλίουνα σημειωθή εις αντίγραφον η παρούσα πράξις και ως τοιούτον επικυρωθή παρά του Δημάρχου και σφραγισθή με την Δημοτικήν σφραγίδα. Εις το βιβλίον των προαιρετικών συνεισφορών έκαστος προσφερτής να σημειή ολόκληρον το όνομά του και ιδιοχείρως το ποσόν της συνεισφοράς.

Ο πρόεδρος τα μέλη
Ηλίας Αναγνωστόπουλος Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος,
Γεώργιος Θαλασσινός»κ.λπ.

«Αριθ. 47 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον πρόεδρον αυτού Ηλίαν Αναγνωστόπουλον και τα υποφαινόμενα μέλη.

Συνελθόν σήμερον την δεκάτην του μηνός Μαΐου εν τω Δημοτικώ καταστήματι, παρόντος και του Δημάρχου του δια να αποφασίση περί διορισμού και ετέρου επιτρόπου επι τω σκοπώ του να ενεργήση και λάβη από [των] εις τα διάφορα μέρη φιλορθοδόξων χριστιανών προαιρετι[κήν] συνεισφοράν χρησιμεύσουσαν δια την ενεργουμένην ανα[καίνισιν] του εις την κωμόπολιν Βυτίνην τιμωμένου Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Σκεφθέν

Επειδή ο διορισμός και ετέρου επιτρόπου ανδρός τιμίου και [...] του να ενεργήση και λάβη προαιρετικήν συνεισφο[ράν**] παρά των διαφόρων ανδρών θέλει συντελέσει τα μέγιστα [**εις**] την ενεργουμένην ανακαίνισιν, και επειδή ως τοιούτον θε[**ωρεί**] το Δημοτικόν Συμβούλιον τον εκ Βυτίνης καταγόμενον [**Κωνστ.**] Βαρβάτην, άνδρα τίμιον δια τε τα προτερήματά του και τον εις το αγαθοεργόν κατάστημα ζήλον του.**

Αποφαίνεται παμψηφεί.

Διορίζει επίτροπον τον κύριον Κωνσταντίνον Βαρβάτην δια [να ενερ**]γήση και λάβη προαιρετικήν συνεισφοράν από τους εις [**διάφο**]ρα μέρη ευρισκομένους χριστιανούς, ήτις θέλει χρη[**σιμεύση**] δια την ανακαίνισιν του εν Βυτίνη ανακαινιζομένου Ναού "ο Άγιος Τρύφων".**

Ο επίτροπος ούτος αφού αποστείλει τας συναχθησομένας συνεισφοράς, να στείλη και σημείωσιν των προσφερτών δια να κατα[γραφώ**]σι τα ονόματα ενός εκάστου εις το επί τούτω συνταχθέν βιβλίον του Ναού δια να εκφωνούνται καθ' όλας τας επισήμους εορτάς κατά τα έθιμα [**της**] Ιεράς ημών Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας.**

Εν αντίγραφον της παρούσης να διαβιβασθή παρά του κυρίου [Δημάρ**]χου επικυρωμένον παρ' αυτού και σφραγισμένον με την [**Δημοτι**]κήν σφραγίδα προς τον διορισθέντα επίτροπον δια τα περαιτέρω**

Ο πρόεδρος **τα μέλη**

Ηλίας Αναγνωστόπουλος [**υπογραφές**]**»**

«Αριθ. 50 **Το Δημοτικόν Συμβούλιο Νυμφασίας**

Συγκείμενον υπό του Προέδρου Ηλία Αναγνωστοπούλου και των υποφαινομένων μελών.

Συνελθόν σήμερον την δεκάτην έκτηντου μηνός Ιουνίου του έτους 1846 εν τω Δημοτικώ καταστήματι, παρόντος και του κ. Δημάρχου αυτού Νικολάου Θεοφιλοπούλου του ν' αποφασίση περί διορισμού και ετέρου επιτρόπου επί σκοπώ του να ενεργήσουν και λάβουν από των εις τα διάφορα μέρη φιλορθοδόξων χριστιανών προαιρετικήν συνεισφοράν χρησιμεύουσαν δια την ενεργουμένην ανακαίνισιν του εις την κωμόπολιν Βυτίνην τιμωμένου ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Επειδή ο διορισμός και ετέρων επιτρόπων ανδρών τιμίων και ευυπολήπτων του να ενεργήσουν και λάβουν προαιρετικήν συνεισφοράν παρά των διαφόρων ανδρών, θέλει συντελέσει τα μέγιστα ως προς την ενεργουμένην ανακαίνισιν, και επειδή ως τοιούτους θεωρεί το Δημοτικόν Συμβούλιον τους εκ Βυτίνης καταγομένους, και ήδη κατοικούντας

εις Αθήνας κ.κ. Κωνσταντίνον Τ. Οικονομίδην, Κανέλλον Βερόπουλον και Ιωάννην Κ. Ταμπακόπουλον, άνδρας τιμίους δια τε τα προτερήματά των και τον εις τα αγαθοεργά καταστήματα ζήλον των.

Αποφαίνεται παμψηφεί:

Διορίζει επιτρόπους τους κ.κ. Κωνσταντίνον Τ. Οικονομίδην, Κανέλλον Βερόπουλον και Ιωάννην Κ. Ταμπακόπουλον δια να ενεργήσουν και λάβουν προαιρετικήν συνεισφοράν από τους εις διάφορα μέρη ευρισκομένους χριστιανούς, ήτις θέλει χρησιμεύσει δια την ανακαίνησιν του εν Βυτίνη ανακαινιζομένου ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Οι επίτροποι ούτοι αφού αποστείλωσι τας συναχθησομένας συνεισφοράς, να πέμπωσι και σημείωσιν των προσφερτών δια να καταγραφώσι τα ονόματα ενός εκάστου εις το επί τούτω συνταχθέν βιβλίον του Ναού, δια να εκφωνούνται εις όλας τας επισήμους εορτάς, κατά τα έθιμα της Ιεράς ημών Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας.

Αντίγραφον της παρούσης να διαβιβασθή παρά του κυρίου Δημάρχου επικυρωμένον παρ' αυτού και σφραγισμένον με την Δημοτικήν σφραγίδα προς τους επιτρόπους δια τα περαιτέρω

Ο πρόεδρος	**τα μέλη**
[υπογραφή]	[υπογραφές]**»**.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ: Μελετώντας τις παραπάνω αποφάσεις, και με οδηγό τα αναφερόμενα από τον Π. Παπαζαφειρόπουλο, ας εξετάσουμε τα δεδομένα για την οικοδόμηση της εκκλησίας:

Α΄.Η ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ: Στους φακέλους με τις αιτήσεις για άδεια ανέγερσης ναών των ΓΑΚ (βλέπε, Παράρτημα 1 στο τχ. 2 της περιοδικής έκδοσης *Γαρζενίκος*), στις περισσότερες των περιπτώσεων την τυπική διαδικασία εκκινά αίτηση των κατοίκων μιας ενορίας ή χωριού που συγκροτεί ενορία προς το Δημοτικό Συμβούλιο του δήμου στον οποίον ανήκουν. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση της ανέγερσης της εκκλησίας του Γαρζενίκου, όπου η τυπική διαδικασία ξεκίνησε με την αίτηση των κατοίκων προς το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας στις 20 Αυγούστου 1840. Στην περίπτωση της ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα, και σύμφωνα με τις παραπάνω αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, η διαδικασία ξεκινά κατόπιν γενικής επιθυμίας των κατοίκων της Βυτίνας (**«κατά γενικήν θέλησιν των κατοίκων»**) να οικοδομηθεί εκ θεμελίων νέος, μεγαλύτερος και καλύτερος του υπάρχοντος, ναός Αγίου Τρύφωνα στην Επάνω Συνοικία του οικισμού. Δεν μας δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για τις

όποιες διεργασίες ή επιμέρους πρωτοβουλίες στο εσωτερικό της κοινότητας πέρα από τη γενική αυτή φράση περί γενικής θέλησης των κατοίκων.

Σε αντίθεση με πολλές άλλες περιπτώσεις ανέγερσης ναών, για τον ναό Αγίου Τρύφωνα δεν χρειάστηκε αίτηση των κατοίκων της Βυτίνας· η Βυτίνα είναι το κεφαλοχώρι, η πρωτεύουσα και έδρα του Δήμου Νυμφασίας, που έχει με διαφορά τον μεγαλύτερο πληθυσμό απ' όλα τα υπόλοιπα χωριά που συγκροτούν τον δήμο –κάπου τον μισό του συνολικού–, και οι δημοτικοί σύμβουλοι στην πλειονότητά τους προέρχονταν από αυτήν. Έτσι, το Δημοτικό Συμβούλιο προχωρά στη λήψη της σχετικής απόφασης εκφράζοντας την, όπως λέει, **«γενικήν θέλησιν των κατοίκων»**. Και σε άλλεςπεριπτώσεις ανέγερσης ή επισκευής ναούπου βρίσκεται στον οικισμόέδρα του δήμου,το οικείο Δημοτικό Συμβούλιο είναι αυτό που ξεκινά την τυπική διαδικασία.

Ένα πρώτο ερώτημα, μια απορία που μας έρχεται στο μυαλό είναι αν η ανέγερση νέου ναού στη Βυτίνα, κατά το έτος 1846, 18 χρόνια περίπου μετά τον τερματισμό των εχθροπραξιών στην Πελοπόννησο, έχει καθυστερήσει. Στην περιοχή μας –και όχι μόνο– αμέσως μετά την ειρήνευση και ομαλοποίηση της κατάστασης ξεκίνησε η επισκευή των υπαρχουσών πυρπολημένων ή και η οικοδόμηση νέων εκκλησιών. Για παράδειγμα, στο Πυργάκι ο ναός Τιμίου Προδρόμου ανακαινίστηκε (άγνωστο σε ποια έκταση) το 1829, στη Νεμνίτσα το 1833, στα Μαγούλιανα ανοικοδομήθηκαν εκ θεμελίων κατά τη δεκαετία του 1830 οι 3 σημαντικότεροι ναοί του χωριού, του Αγίου Δημητρίου, του Τιμίου Προδρόμου και της Κοίμησης της Θεοτόκου, και στον Γαρζενίκο οικοδομήθηκε νέος ναός Κοίμησης της Θεοτόκου κατά τα έτη 1841-42. Στην ίδια τη Βυτίνα, στην Κάτω Συνοικία, ο ναός Αγίων Αποστόλων ανεγέρθηκε εκ βάθρων το 1831 και της Κοίμησης της Θεοτόκου ανακαινίστηκε το 1847. Στην Επάνω συνοικία, 15 χρόνια πριν από την ανέγερση του Αγίου Τρύφωνα, είχε ανοικοδομηθεί η Ελληνική Σχολή, η οποία είχε υποστεί μεγάλες ζημιές κατά τις επιδρομές του Ιμπραήμ το 1825-26. Αναρωτιέται κανείς, λοιπόν, γιατί η οικοδόμηση του Αγίου Τρύφωνα, σε κεφαλοχώρι με πολύ μεγαλύτερες από τους άλλους οικισμούς οικονομικές δυνατότητες, δεν πραγματοποιήθηκε νωρίτερα. Δεν έχουμε κανένα στοιχείο που να μας καθοδηγεί προς μιαν απάντηση. Ίσως το μέγεθος του έργου με το μεγάλο αναμφίβολα οικονομικό κόστος –που ιδέα δεν έχουμε σε ποιο ποσό ανήλθε– σε συνδυασμό με την προτεραιότητα που είχε μετά την Απελευθέρωση η ανέγερση και εξασφάλιση καλής λειτουργίας της Ελληνικής Σχολής να δίνει κάποια εξήγηση.

Β΄. Η ΠΡΟΫΠΑΡΧΟΥΣΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΗ ΤΗΣ ΤΟ ΕΤΟΣ 1825 – ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΥΤΙΝΑΣ: Ο υπάρχων μονόκογχος ναός αναφέρεται πως είναι παλαιός. Πόσο παλαιός, δεν γνωρίζουμε. Περιγράφοντας ο Π. Παπαζαφειρόπουλος στη *Μεθυδριάδα* του την παλαιά μικρή εικόνα του αγίου Τρύφωνα που βρίσκεται στον ναό, μας πληροφορεί ότι, **«[...] η δε κατασκευή της εικόνος ανέρχεται μέχρι του 1500 μ.Χ. ως εμαρτύρει επιγραφή τις εν μονοκόγχω αρχαίω ναώ τω ανακαινισθέντι ήδη, ήτις δυστυχώς δεν διεφυλάχθη»**.[47] Να υποθέσουμε ότι και η ανέγερση του παλαιότερου ναού ανάγεται σ' εκείνους τους αιώνες; Δεν αποκλείεται. Το σίγουρο είναι ότι το έτος 1699 κατά την καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας της Πελοποννήσουαπό τους Βενετούς (με στοιχεία που παρείχαν στις βενετικές αρχές οι κατά τόπους Μητροπολίτες κι Επίσκοποι), και ειδικότερα για τη Βυτίνα, η εκκλησία του Αγίου Τρύφωνα αναφέρεται πρώτη, και μαζί με αυτήν της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κάτω Συνοικία αποτελούσαν τις κεντρικές εκκλησίες του οικισμού:

«Χωρίον βυτίνα

Τη αυτή ημέρα [20 απριλίου 1699**] ανεφάνη οι Παπάδες παπα Κοσταντίς και οικονόμος παπα Ευστάθιος παπα Ιωάννης παπα Γεώργιος ευφημέριοι ομού του αγίου μαρτυρος Τριφωνος οπού είναι εν τη χώρα Βιτίνα και ετερα εκκλησία της Κυρίας θεοτόκου της Κοιμήσεως. Έχουν και άλλα πολλά ερημοκλήσια έσωθεν και έξωθεν της χώρας οι οποίοι μεθόρκου τους φανερώνουν ότι οι άνωθεν εκκλησίαις δεν έχουν άλλο τίποτες πάρεξ την αυλήν τον που οι χριστιανοί θάπτονται**

Όθεν υπογράφονται

Παπα Κοσταντίς και οικονόμος βεβαιοί

Ιωάννης ιερεύς βεβαιοί

Γεώργιος ιερεύς βεβαιοί».[48]

---

[47] Παπαζαφειρόπουλος Π., *Μεθυδριάς, ιστορική και τοπογραφική αφήγησις*, 1883, σ. 56-57.

[48] Ντόκος Κωνσταντίνος, *Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδο της Β΄Ενετοκρατίας, ανέκδοτα έγγραφα εκ των Αρχείων Ενετίας.* Τα στοιχεία για τη Βυτίνα δεν έχουν εκδοθεί. Τα αντίγραφα των χειρογράφων μου διέθεσε ο κ. Αργύρης Πετρονώτης, όπως τα είχε προμηθευτεί από τον ίδιο τον Κ. Ντόκο.

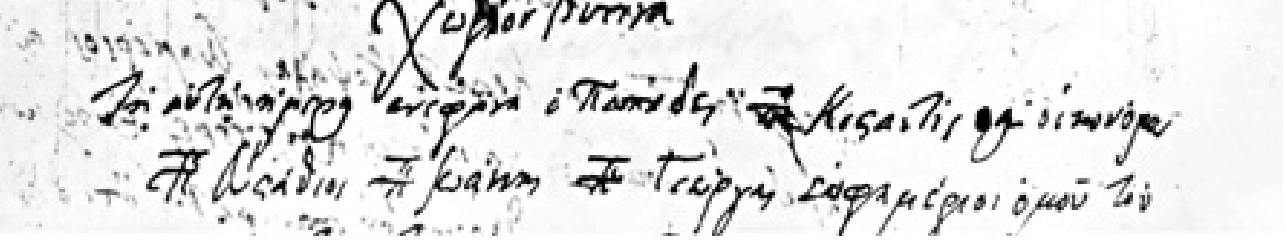

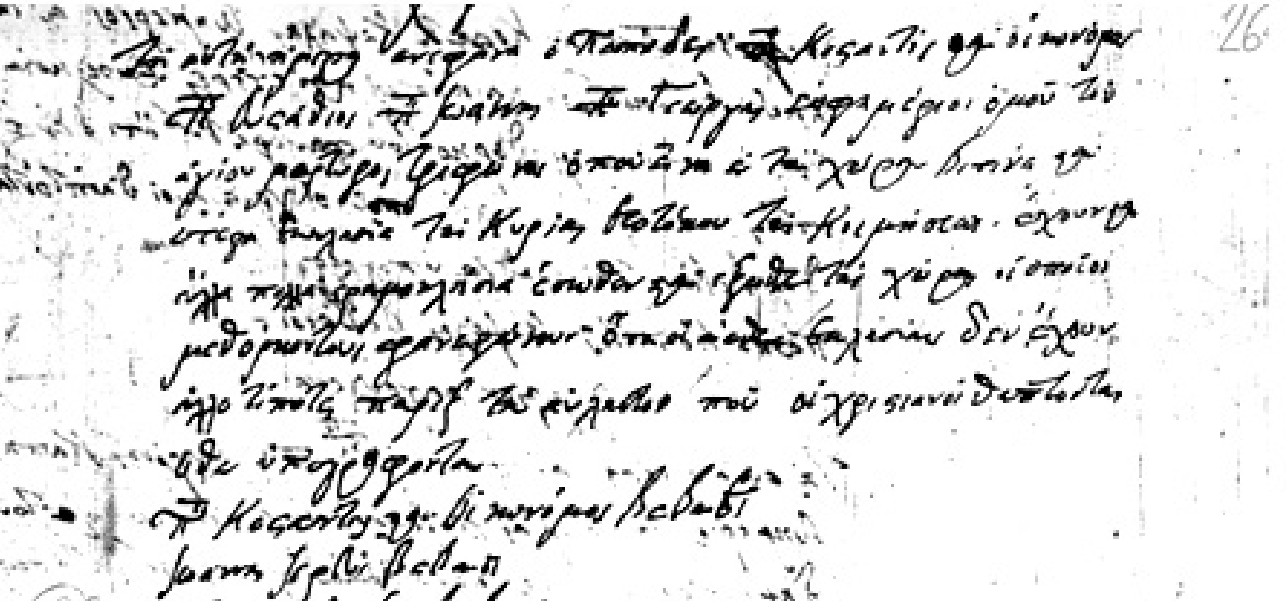

Προφανώς, πρόκειται για τον ίδιο, τον προϋπάρχοντα του σημερινού, ναό, στου οποίου τον περιβάλλοντα χώρο (**«την αυλήν»**) βρισκόταν και το νεκροταφείο, το οποίο και μετά την ανέγερση του νεότερου το 1846 παρέμεινε στο ίδιο σημείο ώς το έτος 1878, οπότε μεταφέρθηκε εκτός του οικισμού.

Πέραν της παλαιότητάς του, η κατάσταση του ναού είναι επιβαρημένη και από την πυρπόληση την οποία υπέστη κατά την Επανάσταση, τις επιδρομές, συγκεκριμένα, από τον στρατό του Ιμπραήμ κατά τα έτη 1825 και 1826. Έχει δε επιβαρυνθεί τόσο, ώστε υπάρχει κίνδυνος κατάπτωσής του («**παλαιός ων και ως εκ του πυρπολισμού επαπειλεί πτώσιν»**). Στις 25 Ιουνίου 1825, αμέσως μετά την ατυχή για τους Έλληνες μάχη των Τρικόρφων, ο στρατός του Ιμπραήμ προχώρησε προς το Διάσελο της Αλωνίσταινας και, εφορμώντας από 3 σημεία, υπερκέρασε το Διάσελο κι έφτασε στη Βυτίνα. **«Επί της εις Πελοπόννησον εισβολής των Αράβων εισήλασεν εις Βυτίναν ο δεινός της Αιγύπτου σατράπης Ιμπραήμ πασσάς τη 25 Ιουνίου 1825 και ερήμην αυτήν ευρών των κατοίκων φυγόντων, κατέλυσε σκηνώσας εν αυτή. Την δ' επιούσαν πυρπολήσας τας οικίας και λεηλατήσας την χώραν διέταξεν ανάλογον στρατόν μετ' αρχηγού ν' αναβή εις το παρακείμενον όρος Πατερίτσαν και διερευνών ανακαλύψη και αιχμαλωσί-**

ση τους φυγάδας Βυτιναίους».[49] Από τους αιχμαλώτους, πολλές νέες κοπέλες έδωσε ως συζύγους σε αξιωματικούς του, υποχρεώνοντας μάλιστα τον ιερέα να τελέσει και την τυπική εκκλησιαστική τελετή. Ο ίδιος ο Ιμπραήμ, αναφέρει ο απομνημονευματογράφος Φωτάκος, **«ήτο στρατοπεδευμένος, ανάμεσα και κατάρραχα εις τα δύο χωρία της Βυτίνας. Τότε συγχρόνως αιχμαλώτισαν και τον ιερέα Τρύφωνα και Οικονόμον της Βυτίνας, όστις μετά δύο ημέρας τους έφυγεν, αλλ' ήτο παρών τότε εις τους γάμους του Ιμβραήμ [...] Μετά τους γάμους τούτους ο Ιμβραήμ εκάθισεν δύο ημέρας εις την Βυτίναν, την οποίαν όλην αναποδογύρισεν. Εκείθεν δε ανεχώρησεν με ολίγον στρατόν και ετοποθετήθη εις τον Παληόπυργον και τον κάμπον του Δάρα. Όλον δε το λοιπόν στράτευμά του έτρεχε δεξιά και αριστερά αιχμαλωτίζον τους ανθρώπους και καίον τα χωρία της επαρχίας Καρύταινας[...]»**.[50] Ο στρατός του Ιμπραήμ επέδραμε επανειλειμμένα στη Βυτίνα, και τα γύρω χωριά και μονές, και το επόμενο έτος 1826. Ο Π. Παπαζαφειρόπουλος σημειώνει, **«Επί δε της ιεράς ημών Επαναστάσεως επτάκις διελθών τη Βυτίναν ο σατράπης της Αιγύπτου Ιμβραήμ Πασσιάς και επτάκις πυρπολήσας αυτήν [...]»**.[51]

Τι μπορεί να σημαίνουν στην πράξη οι εκφράσεις **«όλην αναποδογύρισεν»** και **«επτάκις πυρπολύσας»** ή η αναφορά του Π. Παπαζαφειρόπουλου, στο σχετικό με την ανέγερση του κτηρίου της Ελληνικής Σχολής κεφάλαιο, **«Ερειπωθέντος επί της επαναστάσεως του καταστήματος [**της Ελληνικής Σχολής**], ως και όλης της Βυτίνης παρανάλωμα του πυρός και της λύσσης των αράβων γινομένης, οι Βυτιναίοι κατά το 1828, ότε από του δια τον πόλεμον διασκορπισμού επανήρχοντο ενταύθα, μόνην περιουσίαν έχοντες τον ένθερμον προς την παιδείαν ζήλον, καίτοι άστεγοι και των πάντων εστερημένοι [...]»**.[52] Επίσης, η αναφορά που περιέχεται στην «Εγκύκλιο»-πρόσκληση της επιτροπής της Ελληνικής Σχολής στις 9 Ιουλίου του 1828 για τη συγκέντρωση χρηματικών συνεισφορών για την ανοικοδόμηση του κτηρίου της Σχολής: **«[...] την τακτικήν σύστασιν της κατηδαφισμένης σχολής [...]»**.[53] Και, επιπλέον, η φράση του Βυτιναίου ιατροχειρουργού Νικολάου Θεοφιλόπουλου, Δημάρχου Νυμφασίας το 1846, στην επιστολή του προς το Εκτελεστικό Σώμα στις 2 Μαρτίου του 1826, **«[...] και**

---

[49] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 64.

[50] *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής επαναστάσεως*, συγγραφέντα μεν υπό Φωτίου Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου, εκδοθέντα δε υπό Σταύρου Ανδροπούλου, εν Αθήναις 1899, τόμος Β΄, σ. 157-158.

[51] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 13.

[52] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ.30.

[53] «ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ προς άπαντας τους φιλογενείς και φιλομούσους πάσης τάξεως Έλληνας», Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 172.

μάλιστα από την καταλεηλασίαν των εχθρών, οίτινες έκαυσαν το οσπήτιόν μου μ' όλον μου το πράγμα [...]»; Ή η φράση, **«[...] Διότι η στυγερά και ιερόσυλος χειρ του του Αιγυπτίου παρέδωκεν εις το πυρ κατά τον Αγώνα κσι την πενιχράν μου οικίαν, και αφήρεσε παν ό,τι είχα»**, του ιερέα της Βυτίνας Γεωργίου Πλιάκου στην αίτησή του προς τη Βουλή στις 19 Αυγούστου του 1847 για παροχή σύνταξης;[54] Ασφαλώς, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια την έκταση και το μέγεθος των καταστροφών. Ο πολυάριθμος στρατός προέβη σε λεηλασίες και εμπρησμούς των σπιτιών και δημόσιων κτηρίων (εκκλησιών, Ελληνικού Σχολείου κ.λπ.) που προκάλεσαν κατάρρευση και της στέγης μικρού ή μεγαλύτερου μέρους αυτών.

Τα έκτακτα γεγονότα της περιόδου της Επανάστασης και ιδιαίτερα οι επιδρομές του Ιμπραήμ δεν προκάλεσαν μόνο την πυρπόληση του Αγίου Τρύφωνα αλλά και την απώλεια ιερών σκευών. Ένα έγγραφο με συστάσεις της Εκκλησιαστικής Επιτροπής που περιόδευσε στην Πελοπόννησο κατά το πρώτο εξάμηνο του 1829 μας δίνει τις λεπτομέρειες.

Για την Εκκλησιαστική αυτή Επιτροπή, να πούμε πως συστάθηκε από τον Ιω. Καποδίστρια με σκοπό να του παράσχει μιαν ακριβή, κατά το δυνατόν, εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε μετά την επτάχρονη Επανάσταση στα εκκλησιαστικά πράγματα. Με ψήφισμά του στις 23 Ιανουαρίου του 1828 ορίζει πενταμελή Εκκλησιαστική Επιτροπή, **«επιφορτιζομένη να προμηθεύη εις την Κυβέρνησιν όλας τας παρ' αυτής αιτουμένας πληροφορίας περί της καταστάσεως και των χρειών της Εκκλησίας»**. Τα μέλη της, που διορίστηκαν αρκετά αργότερα (στις 7 Οκτωβρίου 1828), ήταν οι αρχιερείς Αιγίνης Γεράσιμος, Τριπόλεως Δανιήλ, Ταλαντίου Νεόφυτος, Ανδρούσης Ιωσήφ και Δαμαλών Ιωνάς. Για να λάβει η Επιτροπή πληρέστερη γνώση της κατάστασης που επικρατούσε στον εμπόλεμο ακόμα ελληνικό χώρο, έκρινε απαραίτητο, και αιτήθηκε στις 18 Ιανουαρίου 1829 προς τον Καποδίστρια να περιοδεύσει στην ελεύθερη Ελλάδα και να λάβει **«επιτοπίους πληροφορίας»**. Ο Κυβερνήτης ενέκρινε την περιοδεία και με πιο αναλυτικές οδηγίες του στις 26 Ιανουαρίου 1829 μεταξύ άλλων τους ζητούσε, **«[...] δια τα περί της υλικής καταστάσεως των εκκλησιών, αξιούμεν να μας γνωστοποιήσητε όσον το δυνατόν πλέον περιστατωμένως τα εφεξής:**

Αον. Εάν ο αριθμός και η ικανότης των εκκλησιών αναλογώσι με τον αριθμόν των ενυπαρχόντων χριστιανών.

---

[54] ΓΑΚ, *Οθωνική περίοδος, Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικών, «οι αιτούντες σύνταξη κληρικοί»*.

Βον. Εάν είναι εφωδιασμένα με όλα τα αναγκαιούντα εις την θείαν υπηρεσίαν και θέλετε σημειώσει τα ελλείποντα είδη, όσα είναι εκ των ουκ άνευ εις μίαν εκκλησίαν».

Η Εκκλησιαστική Επιτροπή διαιρέθηκε σε 2 κλιμάκια: Το ένα, με τους αρχιερείς Τριπόλεως Δανιήλ, Ανδρούσης Ιωσήφ και Ταλαντίου Νεόφυτο και με γραμματέα τον Καλλίνικο Καστόρχη, περιόδευσε στην Πελοπόννησο, και το δεύτερο, με τους υπόλοιπους 2, στα νησιά του Αιγαίου. Δεν υπήρξε δυνατότητα περιοδείας στη Στερεά Ελλάδα μιας κι εκεί εξελίσσονταν ακόμα πολεμικές επιχειρήσεις. Η περιοδεία του πρώτου κλιμακίου ξεκίνησε στις αρχές Φεβρουαρίου του 1829 και διήρκεσε 3 μήνες, ώς τα τέλη Απριλίου. Ξεκινώντας από Αργολίδα και Κορινθία, κατευθύνθηκε διαδοχικά προς Κυνουρία, Λακωνία, Μεσσηνία, Ηλεία, Αχαΐα, έφθασε στις 26 Απριλίου στην Αρκαδία, και τη Βυτίνα, και κατέληξε την 1η Μαΐου στην Τριπολιτσά. Επιστρέφοντας στην Αίγινα, οι 3 αρχιερείς συνέταξαν έκθεση που την υπέβαλαν στις 10 Ιουνίου στην Κυβέρνηση.[55]

Κατά την παρουσία της στη Βυτίνα, μεταξύ των άλλων ζητημάτων, η Επιτροπή ασχολήθηκε και με την απώλεια ιερών σκευών από τον ναό του Αγίου Τρύφωνα και άλλων ναών. Κι εξέδωσε συστάσεις κι επιτίμια. Το κείμενο διέσωσε ο Π. Παπαζαφειρόπουλος και βρίσκεται στο Αρχείο του στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας:

«Αριθ. 234 Η Εκκλησιαστική Επιτροπή

Προς τους αιδεσιμωτάτους ιερείς, εντιμοτάτους προκριτοδημογέροντας και προς άπαντας τους ευσεβείς χριστιανούς της Επαρχίας Καρυταίνης, των πέριξ χωρίων της κωμοπόλεως Βυτίνης και των λοιπών μερών.

Ευρεθείσα ενταύθα η Εκκλησιαστική Επιτροπή επληροφορήθη ότι εις τας προλαβούσας επιδρομάς προς αυτά τα μέρη του εχθρού, ενώ οι κάτοικοι χριστιανοί άφινον τα πράγματά των άλλα μεν κεκρυμμένα εις διάφορα μέρη, άλλα δε φανερά εις τας οικίας των, και έφευγον δια ν' αποφύγουν το εχθρικόν σπαθί και την αξιοδάκρυτον αιχμαλωσίαν τινές των χριστιανών μιμούμενοι τους εχθρούς της πίστεως ημών τούρκους, δεν έφθασεν όπου άρπαξαν των αδελφών τους χριστιανών γειτόνων τα πράγματα, αλλά ασυνειδήτως και αυτόχρημα τούρκοι ετόλμησαν ν' αρπάξουν κλέψουν κρύψουν καταπατήσουν και τα πράγματα των εκκλησιών, καιτο χειρότερον μέχρι της παρούσης να επιμένουν εις την ασυνειδησίαν τους και να μην θέλουν να τα επιστρέψουν.

---

[55] Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου Οικονόμου του εξ Οικονόμων,*Τα σωζόμενα εκκλησιαστικά συγγράμματα*, τόμος Β', Αθήνησι 1864, σ. 50-61, Γριτσόπουλος Αθ. Τ., *Η υπό του Καποδίστρια διορισθείσα εκκλησιαστική επιτροπή και το έργον αυτής*, εν Αθήναις 1954.

Εις το μοναστήριον λοιπόν της Κερνίτζης είχον αποτεθειμένα τα ιερά σκεύη της εκκλησίας του αγίου Τρύφωνος του εν Βυτίνη. και ταύτα ήσαν. 1 ευαγγέλιον ασημένιον. 2 επιτραχήλια στόφινα. 1 φελώνιον και στιχάριον στόφινον. 2 ζυγιαίς υπομάνικα. 2 αέρας. 1 ωράριον πε[...]τάνι. 1 ορδινάριον. 1 δισκάριον και αστερίσκον. 1 περιζώνιον σεντεφένιον. 3 κανδηλάκια ασημένια. 1 περιζώνι ασημένιον. 1 κανδήλι ασημένιον. 2 κορώνας του αγίου Τρύφωνοςκαιτου αγίου Χαραλάμπους. Μίαν πενθ[…]ν. μίαν κολυμβήθραν. μίαν κανισκέλαν. Ένα τάσι του αγιασμού. Όλα ταύτα εκλάφθησαν και λείπουν τόσο και του μοναστηριού εκκλησιαστικά άμφια και χαλκώματα […]τικά. προς δε τούτοις λείπουν και από την εκκλησίαν του οπίσω μαχαλά της Παναγίας. 5 κορώνας ασημένιας. προύτζος καημένος. λαμπάδες. 10 ασημοκάνδηλα. παράδες όπου ήσαν εις τον μπάγκον. βιβλία. και ό,τι άλλο επήραν από την εκκλησίαν. Προς τούτοις εχάθησαν και από Αγριδάκι ένα δισκοπότηρον και μία στολή ιερά και άλλα. Σιμά δε εις αυτά παρέδωκαν και εις τον παπα Παρθένιον εις την Κερνίτζαν ένα ευαγγέλιον ασημένιον. ένα δισκάρι ασημένιον. 2 ασημοζώναρα. μίαν ταμπακέραν ασημένιαν και άλλα διάφορα πράγματα της εκκλησίας. Τα οποία αρνείται ήδη ο παπα Παρθένιος ότι δεν κατακρατεί. Επάρθησαν προς τούτοις και πολλά βιβλία του Σχολείου από την εκκλησία. Όσοι λοιπόν έχουν είδησιν από αυτά τα εκκλησιαστικά πράγματα. ή έκλεψαν. Ή αγόρασαν από άλλους και τα κατακρατούν. Δεν τα μαρτυρούν και δεν τα επιστρέφουν εις ταις εκκλησίαις των. Οι τοιούτοι και όσοι ηξεύρουν ποίος έχει τι και εάν μαρτυρήσουν, είτε ιερωμένοι είναι είτε κοσμικοί, είτε άνδρες είτε γυναίκες, ή μικροί ή μεγάλοι, υπάρχωσιν ομού αφωρισμένοι παρά θεού κατηραμένοι. ασυγχώρητοι και μετά θάνατον άλυτοι. Αι πέτραι και ο σίδηρος λαθείησαν αυτοί δε μηδεμώς. Σχισθείσα η γη καταπίοι αυτούς ως τον Ναθά Κορά[;] και Αβειράν. κληρονομήσειεν τη λέπρα του Γιαζή και την αγχόνην του Ιούδα. στένοντες και τρέμοντες είησαν επί της γης ως ο Κάιν και προκοπήν θεού μη ίδοιεν πάσας τας ημέρας αυτών. λύπη και πόνος, χολή και πίκρα και πάσα οδύνη και αναστεναγμός είη εν τω στόματι και επί τας καρδίας αυτών. τα πράγματά των και τα αποκτήματά των γεννηθείησαν εις παντελή εξολόθρευσιν και τέλειον αφανισμόν. έχοιεν και τας αράς των τριακοσίων δέκα και οκτώ θεοφόρων Πατέρων μας, έως ου μαρτυρήσωσι τα ιερά πασών των εκκλησιώνκαι επιστρέψωσιν αυτά, και τότε τύχωσι συγχωρήσεως.-

Τη 28 Απριλίου 1829, εν Βυτίνη

Η Εκκλησιαστική Επιτροπή

[υπογραφές]

ο Τριπόλεως Δανιήλ, ο Ταλαντίου Νεόφυτος, ο Ανδρούσης Ιωσήφ».

Εκτός από την κακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο υπάρχων παλαιός ναός, είναι, συν τοις άλλοις, και μικρός σε μέγεθος σε σχέση με τον αυξημένο πληθυσμό του οικισμού, και δεν χωρούν πλέον εντός του οι κάτοικοι της ενορίας κατά την τέλεση των ιερών ακολουθιών. (**«[...]καθ' όσον μάλιστα και δια το στενάχωρον αυτού πολλοί όντες οι κάτοικοι Βυτίνης δεν οικονομούνται ώστε να τελώσι την θείαν προς τον Θεόν λατρείαν ένδον αυτού»**). Ο αριθμός τους είναι μεγάλος, αυξημένος θα λέγαμε για να είμαστε πιο ακριβείς κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Δεν γνωρίζουμε τις διαστάσεις του προϋπάρχοντος ναού, σίγουρα όμως ήταν μικρότερος του νεότερου, καθώς ο νεότερος (ο σημερινός δηλαδή) **«ανηγέρθη εκ βάθρων εντός περιλαβών τα θεμέλια του πρότερον εκείνου μονοκόγχου αρχαίου της κρητικής σχολής ναού, όλου έσωθεν εζωγραφημένου».** Η πληροφορία πως ήταν εσωτερικά **«εζωγραφημένος»** με τοιχογραφίες της τεχνοτροπίας της Κρητικής Σχολής είναι μια ακόμα ενδιαφέρουσα πληροφορία για τον παλαιότερο ναό. Συνηθιζόταν τους προηγούμενους αιώνες οι ναοί να διακοσμούνται εσωτερικά με τοιχογραφίες· ένας τέτοιος ναός, ο οποίος σώζεται μέχρι σήμερα, είναι ο ναός Κοίμησης της Θεοτόκου στο κοντικό χωριό Αρκουδόρρεμα, εκκλησία οικοδομημένη το έτος 1719 και διακοσμημένη με τοιχογραφίες κατά τη δεκαετία του 1750.[56]

Για να έχουμε μια διαχρονική εικόνα του πληθυσμού της Βυτίνας, παραθέτουμε τα στοιχεία από τις καταμετρήσεις και απογραφές που έχουμε στη διάθεσή μας από τον 16ο αιώνα μέχρι σήμερα. Το ζήτημα της πληθυσμιακής εξέλιξης των ορεινών παραμαινάλιων οικισμών έχουμε προσπαθήσει –λιγότερο ή περισσότερο επιτυχώς– να αναπτύξουμε στα 2 προηγούμενα τεύχη της περιοδικής μας έκδοσης, στα θέματα τα σχετικά με τα διοικητικά όρια των κοινοτήτων του Μαινάλου και της ανέγερσης του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο. Επίσης, και σε εργασία σχετική με την καταγραφή πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας του έτους 1851.[57]

Για τη Βυτίνα, να επισημάνουμε κάποια ειδικότερα χαρακτηριστικά. Ο οικισμός συνεκροτείτο από 2 διακριτές χωρικά συνοικίες, την Επάνω και την Κάτω Συνοικία Βυτίνας, που βρίσκονται σε απόσταση 900 περίπου μέ-

---

[56] Η Κρητική Σχολή παραμένει περισσότερο πιστή στον βυζαντινό ιδεαλισμό. Είναι τέχνη συντηρητική, με χαρακτηριστικά τις συγκρατημένες κινήσεις, τη λιτότητα, την ευγένεια των προσώπων και γενικά την προσήλωση στη βυζαντινή παράδοση, με μυστικό και ασκητικό χαρακτήρα. Το φως είναι πλέον λιγοστό και μοιάζει να πηγάζει από κάποιο βάθος, στοιχείο που υποβάλλει στον θεατή βαθιά κατάνυξη...

[57] Παπαχατζής Φώτης, *Βιβλίον της καταγραφής όλων των κατοίκων του Δήμου Νυμφασίας, η καταγραφή πληθυσμού του έτους 1851*, Ελάτη 2015, σε ηλεκτρονική μορφή.

τρα, σε ευθεία γραμμή, μακριά η μία από την άλλη (από την κεντρική πλατεία της Επάνω Συνοικίας ώς τον ναό των Αγίων Αποστόλων της Κάτω Βυτίνας). Η Κάτω Συνοικία εκτεινόταν σε υψόμετρο από 960 ώς 1.000 μέτρα (από την εκκλησία της Παναγίας ώς την κορυφή του ανατολικότερου, ψηλότερου λόφου) και η Επάνω από 1.010 ώς 1.060 μέτρα περίπου. Ποια από τις 2 συνοικίες ήταν η κοιτίδα του οικισμού–αν υπήρχε στην πραγματικότητα κάποια τέτοια αρχική εγκατάσταση–, δεν γνωρίζουμε. Πάντως, ναός Αγίου Τρύφωνα στην Επάνω συνοικία γνωρίζουμε, από την επιγραφή που μνημονεύει ο Π. Παπαζαφειρόπουλος, πως υπάρχει ήδη από τον 16ο αιώνα και το έτος 1699, στη βενετική καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας της Πελοποννήσου, ο Άγιος Τρύφωνας αναφέρεται πρώτος από τους 2 κύριους ναούς του οικισμού. Και δεν ξέρουμε αν αυτό είναι τυχαίο ή δηλωτικό της μεγαλύτερης ανάπτυξης από τότε της Επάνω Συνοικίας. Επίσης, η αναφορά σε 2 βασικές εκκλησίες μας επιτρέπει να τολμήσουμε την υπόθεση πως, από τουλάχιστον την εποχή εκείνη της Βενετοκρατίας, η Βυτίνα διαιρούνταν σε 2 ενορίες, που χωρικά ταυτίζονταν με τις 2 συνοικίες. Από την εποχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους –και ίσως νωρίτερα– η Επάνω Συνοικία ήταν το οικονομικό κέντρο του χωριού (οικονομική δραστηριότητα και αγορά, τεχνικά επαγγέλματα κ.λπ.). Επίσης, από τότε, η Κάτω Βυτίνα έχει ήδη αρχίσει να χάνει με γρήγορους ρυθμούς τον πληθυσμό της λόγω της μόνιμης εγκατάστασης μεγάλου μέρους του πληθυσμού των χωριών του ορεινού χώρου στα πεδινά και παράλια μέρη της Πελοποννήσου (όπου μέχρι τότεμόνο παραχείμαζαν), και φθίνει ραγδαία, ώσπου στα τέλη του 19ου αιώνα φθάνει σχεδόν στην ερήμωση. Οι κάτοικοί της μεταναστεύουν κυρίως προς τους νομούς Ηλείας, Αχαΐας, αλλά και σε άλλα μέρη, και αρκετοί μετακινούνται στην Επάνω Βυτίνα. Η Επάνω Βυτίνα υφίσταται κι αυτή απώλειες (προς τους ίδιους προορισμούς αλλά και επιπλέον το Ναύπλιο) αλλά, όπως και τα άλλα κεφαλοχώρια της περιοχής μας, επιδεικνύει μεγαλύτερη αντοχή σε σχέση με τα άλλα μικρότερα χωριά και την Κάτω Συνοικία. Διατηρεί σημαντικό πληθυσμό και τους χειμερινούς μήνες, κατά βάση τους κατοίκους που τα επαγγέλματά τους δεν εξαρτώνται από την εποχικότητα. Μάλιστα, προς το τέλος του 19ου αιώνα, ο πληθυσμός της αυξάνεται κάπως και κρατιέται κατόπιν σταθερός, δείχνοντας αντοχές ακόμα και μετά τη μεγάλη μετανάστευση που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παραθέτουμε τα πληθυσμιακά στοιχεία που διαθέτουμε για τη Βυτίνα. Να επισημάνουμε πως οι αριθμοί των καταγραφών από του έτους 1829 ώς του έτους 1856 εμφανίζουν το πληθυσμιακό δυναμικό του οικισμού, που συνίσταται από τους εγγεγραμμένους δημότες ανεξαρτήτως αν

ακόμα διαμένουν στη Βυτίνα. Γι' αυτόν τον λόγο, στην απογραφή του έτους 1861 –την πρώτη απογραφή πληθυσμού στην Ελλάδα που ακολούθησε τις τότε επιστημονικές προδιαγραφές–, η οποία διεξήχθη κατά την περίοδο της άνοιξης και καταγράφει τους κατοίκους που είναι παρόντες εκείνο το χρονικό διάστημα, ο πληθυσμός εμφανίζεται αισθητά μειωμένος σε σχέση με τις προηγούμενες καταγραφές. Τα στοιχεία από του έτους 1861 και μετά απογραφών είναι σαφώς πιο κοντά στην πραγματικότητα:

ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

1. Σε κατάλογο χωριών του καζά της Καρύταινας των ετών 1566-1574, αναφέρεται η Βυτίνα με 51 φορολογικές εστίες.

2. Έτος 1700, βενετική απογραφή: Οικογένειες 113 – άτομα 385.

3.Έτος 1815, στοιχεία των Οθωμανικών Αρχών που δημοσίευσε ο Γάλλος πρόξενος Φ. Πουκεβίλ: Οικογένειες 400.

4. Έτος 1829, στοιχεία της Γαλλικής Αποστολής: Βυτίνα και Αγριδάκι: Οικογένειες 428 – άτομα 1.830.

5. Κατά την καταγραφή πληθυσμού των ετών 1834-1836: Βυτίνα σύνολο, οικογένειες 338 – άτομα 1.712.

6. Στους καταλόγους ψηφοφόρων για την εκλογή αντιπροσώπων τον Σεπτέμβριο του έτους 1843,στο οπισθόφυλλο σημειώνεται: «Οικογένειες εισι κατά το έτος 1843», Βυτίνα 470.

7. Έτος 1844: Βυτίνα σύνολο, άτομα 2.147.

8. Έτος 1848: Βυτίνα σύνολο, οικογένειες 380 – άτομα 2.128.

9. Λεπτομερής καταγραφή πληθυσμού του έτους 1851 με αναλυτικά ονομαστικά στοιχεία για το σύνολο των δημοτών Βυτίνας, την ηλικία τους, καθώς και το επάγγελμα των αρχηγών των οικογενειών:

	Οικογένειες	Άτομα
Κάτω συνοικία Βυτίνας	202	867
Επάνω Συνοικία Βυτίνας	306	1.492
Βυτίνα σύνολο	508	2.359

Όσον αφορά τα επαγγέλματά τους, στην Κάτω Βυτίνα οι πιο πολλοί είναι υλοτόμοι και ξυλουργοί, επίσης και αρκετοί μυλωνάδες, στην Επάνω Βυτίνα εργάτες, κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι και αρκετοί τεχνίτες, έμποροι και υπάλληλοι.

10. Έτος 1853: Στοιχεία από το Αρχείο της Ιεράς Συνόδου για τις ενορίες:
Επάνω συνοικία Βυτίνας: Ναός, Άγιος Τρύφων, οικογένειες 265.
Κάτω συνοικία Βυτίνας: Ναός, Άγιοι Απόστολοι, οικογένειες 65.

11. Έτος 1853: Βυτίνα σύνολο, άτομα 2.479.

12. Έτος 1856: Βυτίνα σύνολο, άτομα2.326.

13. 15 Μαρτίου – 15 Μαΐου 1861: Βυτίνα σύνολο, άτομα 795.

14. 19 Απριλίου 1879:	άτομα
Κάτω συνοικία Βυτίνας	148
Επάνω Συνοικία Βυτίνας	1.072
Βυτίνα σύνολο	1.220

15. 16 Απριλίου 1889:	άτομα
Κάτω συνοικία Βυτίνας	110
Επάνω Συνοικία Βυτίνας	990
Βυτίνα σύνολο	1.100

16. 5 Οκτωβρίου 1896: Βυτίνα σύνολο, κάτοικοι 1.804.
17. 27 Οκτωβρίου 1907: Βυτίνα, κάτοικοι 1.436.
18. 19 Δεκεμβρίου 1920: Βυτίνα, κάτοικοι 1.325.
19. 15 Μαΐου 1928: Βυτίνα, κάτοικοι 1.493.
20. 16 Οκτωβρίου 1940: Βυτίνα, κάτοικοι 1.288.
21. Έτος 1951: Βυτίνα, κάτοικοι 1.041.
22. Έτος 1961: Βυτίνα, κάτοικοι1.060.
23. Έτος 1971: Βυτίνα, κάτοικοι 1.000.
24. Έτος 2011: Βυτίνα, μόνιμοι κάτοικοι652.[58]

Γ΄. Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΟΣΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ – ΣΥΣΤΑΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: Η δαπάνη της ανέγερσης θα καλυφθεί από την οικονομική συνεισφορά των κατοίκων της Βυτίνας αλλά και των καταγόμενων από αυτήν και εγκατεστημένων σε άλλα μέρη· επιπλέον και από άλλους χριστιανούς που τυχόν θα ευαισθητοποιηθούν να συνεισφέρουν (**«δι'**

[58] Τα στοιχεία για την περίοδο 1566-1574 προέρχονται από, Kayapinar Levent, *Η δημογραφική δομή του Λεονταρίου ή Καρύταινας 1461-1574 σύμφωνα με τα Οθωμανικά Κατάστιχα*. Τα στοιχεία για τη βενετική απογραφή του έτους 1700 (απογραφή προνοητή Francesco Grimani) και την απογραφή Ελληνικού Κράτους του έτους 1861 προέρχονται από: Παναγιωτόπουλος Βασίλης*, Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1985. Για τα στοιχεία της απογραφής του 1861, βλ. και «Υπουργείον των Εσωτερικών, Γραφείον Δημόσιας Οικονομίας, Στατιστική της Ελλάδος, Πληθυσμός του έτους 1861. Εν Αθήναις 1862». Ο κατάλογος των χωριών με τον πληθυσμό τους του έτους 1815 από: Pouqueville,*Voyage de la Grece*. Τα στοιχεία της καταγραφής του έτους 1829 της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής από το έργο: *Expedition scientifique de Moree*, Paris 1834. Τα στοιχεία για την απογραφή μεταξύ των ετών 1834-1836 από τον ιστότοπο «Γορτυνιακά, Θέματα Γορτυνιακής ιστορίας, Απογραφή Γορτυνίας 1834». Τα στοιχεία για τον πληθυσμό του έτους 1844 προέρχονται από το έργο: Σταματάκης Δ. Ι., *Πίναξ χωρογραφικός της Ελλάδος, περιέχων τα ονόματα, τις αποστάσεις και τον πληθυσμόν των δήμων, πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων. Ερανισθείς εκ διαφόρων επισήμων εγγράφων της Βασ. Κυβερνήσεως. Εν Αθήναις 1846*. Τα στοιχεία για τις απογραφές πληθυσμού των ετών 1879 έως 1971 και του μόνιμου πληθυσμού της απογραφής του έτους 2011 προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ.

εκουσίου συνεισφοράς των κατοίκων Βυτίνης [...] και όπου διαμένουν κάτοικοι της Βυτίνης δια να λάβουν [τα μέλη της εντεταλμένης επιτροπής που θα διορισθεί**] και εξ αυτών όσην εκούσιον συνεισφοράν έκαστος δώση καθώς και από άλλους χριστιανούς όσοι προαιρεθούν να συνεισφέρουν»**). Για τον σκοπό αυτόν διορίζεται επιτροπή από το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας.

Ο τρόπος εξοικονόμησης του μεγαλύτερου μέρους των αναγκαίων χρηματικών ποσών που περιγράφεται είναι ο συνήθης τρόπος για την εποχή εκείνη, αλλά και την προηγούμενη της οθωμανικής περιόδου,όπου το μεγαλύτερο μέρος της δαπάνης καλύπτεται από τη συνεισφορά των πιστών. Η κοινότητα κινητοποιείται και, επειδή οι εντόπιες δυνατότητες είναι συνήθως μικρές και δεν αρκούν,εντεταλμένα άτομα περιοδεύουν πραγματοποιώντας εράνουςκαι σε άλλα μέρη όπου υπάρχουν συμπατριώτες και μη, ακόμα και στο εξωτερικό. Πέραν των εράνων, άλλες σημαντικές πηγές χρηματοδότησης δεν υπάρχουν. Το κράτος γενικά, εκτός εξαιρέσεων, δεν ενισχύει οικονομικά την οικοδόμηση ναών, μια από τις εξαιρέσεις ήταν η Βυτίνα, όπου ο βασιλιάς Όθωνας, όπως θα δούμε, συνεισέφερε 1.000 δραχμές. Οι οικονομικές δυνατότητες των ενοριακών ταμείων είναι περιορισμένες· οι πόροι τους προέρχονται κατά βάση από την πώληση των κεριών και την περιφορά δίσκου κατά την τέλεση των ιερουργιών, καθώς και τις εισφορές και δωρεές των πιστών. Έτσι, η συγκέντρωση χρημάτων και σε άλλα μέρη πέραν του οικισμού ήταν εκ των ων ουκ άνευ για κάλυψη σημαντικών δαπανών. Μάλιστα, κεφαλοχώρια όπως η Βυτίνα, είχαν εγκατεστημένο πολύ μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων τους στη διασποράαπ' όσους τα μικρότερα χωριά, από τους οποίους, μάλιστα, κάποιοι είχαν μεγάλη οικονομική επιφάνεια ή και προσβάσεις σε πρόσωπα της εξουσίας και πηγές χρηματοδότησης.

Πέρα από τις τακτικές ή έκτακτες εισπράξεις τους, οι ναοί ή ενορίες διαθέτουν κάποια ακίνητη περιουσία προερχόμενη, κυρίως, από κατά καιρούς δωρεές των πιστών (κτήματα, οικίες κ.λπ.), η εκμετάλλευση της οποίας αποφέρει εισοδήματα απαραίτητα για τη συντήρηση του ναού και αυτών που τον υπηρετούν (ιερείς και άλλους). Σε αρκετές περιπτώσεις ανέγερσης ή επισκευής ναών πρόσθετα έσοδα, όταν τα ποσά από τις συνεισφορές δεν επαρκούσαν για την κάλυψη της δαπάνης, μπορεί να προέρχονταν και από εκποίηση μικρού ή μεγάλου μέρους των περιουσιακών αυτών στοιχείων. Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο για την περιουσία των ναών της ενορίας της Επανω Βυτίνας, κατά καιρούς εκποιούνταν ακίνητα που ο δήμος (στον οποίον, να μην ξεχνάμε, ανήκε τον 19ο αιώνα η ενοριακή εκκλησιαστική περιουσία) θεωρούσε πως δεν προσέφεραν κάποιο ιδιαίτερο οι-

κονομικό όφελος όμως εκτιμούμε πως η μαζική εκποίηση περιουσιακών στοιχείων δεν ήταν επιθυμητή, αλλά αποτελούσε λύση ανάγκης. Λέει χαρακτηριστικά ο Π. Παπαζαφειρόπουλος, αναφερόμενος στην ανοικοδόμηση μετά την απελευθέρωση του πυρπολημένου από τον Ιμπραήμ κτηρίου της Ελληνικής Σχολής: **«[...]και δια τούτων [**των χρηματικών εισφορών**] ανήγειραν ευχερώς το κατάστημα, μη θίξαντες την ακίνητον της σχολής περιουσίαν τότε, ην μέρος εξεποίησαν μετά ταύτα [...]»**.[59]

Την παραπάνω πρακτική των εράνων προκειμένου να εξευρεθούν χρηματικοί πόροι είχεακολουθήσει το Κοινό της Βυτίνας και για την ανοικοδόμηση της Ελληνικής Σχολής, 18 χρόνια νωρίτερα, το έτος 1828,αμέσως μετά το τέλος της Επανάστασης. **«[...] και εν των πρωτίστων μελημάτων αυτών [**των κατοίκων**] ην η ανέγερσις της αρχαίας ευρυχώρου κατασκευής. Προΐσταντο δε των κοινών ημών τότε οι μακαρίται Δημήτριος Ταγκόπουλος, Συμεών Περδικάρης και Κωνσταντίνος Ταμπακόπουλος, οίτινες μεθ' απάντων των νοημονεστέρων συμπολιτών ειλικρινώς και εν ομονοία συνεργαζόμενοι πλείστην όσην κατεβάλλοντο σπουδήνκαι ενέργειαν περί την ανέγερσιν του οικοδομήματος. [...]Ουχ ήττον δ' επεκαλέσαντο δι' επίτηδες συστάσης επιτροπής (την επιτροπήν δε ταύτην συνεκρότουν οι συμπολίται Αθανάσιος ιερεύς Οικονόμος, Δημήτριος Πανταζόπουλος και Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, οίτινες απελθόντες πολλαχού της Πελοποννήσου συνέλεξαν συνδρομάς και βοηθείας υπέρ της σχολής) συνδρομάς και βοηθείας παρά των απανταχού παροικούντων συμπολιτών και ετέρων φιλομούσων, εν οις ηρίθμηται και ο αείμνηστος της Ελλάδος Κυβερνήτης Ιωάν. Αν. Καποδίστριας, ως γενναίως φαίνεται συνδραμών· [...] επερατώθη το κτίριον κατά το 1831 [...]»**.[60] Και ανακοινώνεται προς τους προσφερτές ότι, **«[...] και τα ονόματά Σας θέλουσι καταγραφή εις τον κώδηκα της ειρημένης σχολής»**.[61]

Για τη σύναξη, όπως είπαμε, των συνεισφορών διορίζεται με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου πολυμελής επιτροπή, που αρχικά αποτελείται μόνο από πρόσωπα που κατοικούν στη Βυτίνα, και συνίσταται από τους, Νικόλαο Θεοφιλόπουλο, Νικόλαο Ταμπακόπουλο, Αθανάσιο ιερέα Παπαθανασόπουλο και Ζαφείριο ιερέα Παπαθανασόπουλο, Ιωάννη Λαμπρυνόπουλο, Ηλία Αναγνωστόπουλο, Κωνσταντίνο Λαμπρυνόπουλο, Ζαχαρία Νικολόπουλο, Ιωάννη Αλεβιζόπουλο, Παναγιώτη Πανταζόπουλο, Αθανάσιο Ζαχαρόπουλο, Γεώργιο Θαλασσινό, Σωτήριο Ταμπακόπουλο,

---

[59] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 31.

[60] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 30-31.

[61] «ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ Προς άπαντας τους φιλογενείς και φιλομούσους πάσης τάξεως Έλληνας», Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 173.

Κωνσταντίνο Ταμπακόπουλο και Ανάστο Νικολόπουλο, τους 2 δηλαδήαπό τους ιερείς του Αγίου Τρύφωνα, τον Δήμαρχο Νυμφασίας και μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου, καθώς και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα της Επάνω Συνοικίας. Με τις επόμενες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, η επιτροπή διευρύνεται με πρόσωπα επιφανή που κατάγονται από τη Βυτίνα και ζουν σε διάφορα μέρη του ελληνικού κράτους, καθώς η συμμετοχή **«ανδρών τιμίων και ευϋπολήπτων του να ενεργήσουν και λάβουν προαιρετικήν συνεισφοράν παρά των διαφόρων ανδρών, θέλει συντελέσει τα μέγιστα ως προς την ενεργουμένην ανακαίνισιν»**. Αυτοί είναι, ο Κωνστ. Βαρβάτης και οι κάτοικοι Αθηνών Κωνσταντίνος Τρύφ. Οικονομίδης, Κανέλλος Βερόπουλος και Ιωάννης Κ. Ταμπακόπουλος, πρόσωπα έντιμα και γνωστά **«δια τε τα προτερήματά των και τον εις τα αγαθοεργά καταστήματα ζήλον των»** όπως χαρακτηριστικά διαβεβαιώνει η σχετική απόφαση.

Τα μέλη της επιτροπής επωμίζονται διάφορες υποχρεώσεις. Άλλοι, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του ταμία, θα λαμβάνουν τα συναζόμενα χρήματα αποδίδοντας απόδειξη παραλαβής γι' αυτά, όπως και για τα έξοδα που πληρώνουν· άλλοι θα **«εξέλθουν και περιέλθουν όθεν κατοικοι Βυτίνης διαμένουν δια να συνάξουν τας συνεισφοράς και τας παραδώσουν εις τους ταμίας με απόδειξιν»,** άλλοι, **«θέλει συνάξη τας ενταύθα συνδρομάς, φροντίζοντες δια την τροφήν των κτιστών»**,και, τέλος, άλλοι, **«διορίζονται επίσης να στέκωνται επάνω εις την οικοδομήν»**. Τα ονόματα των προσφερτών θα σημειώνονται σε ιδιαίτερο κατάστιχο και «**θέλει καταγραφθούν ακολούθως εις τον κώδηκα του ναού να μνημονεύονται εν όσω ζώσι και μετά θάνατον»**. Όσον αφορά τα χρηματικά ποσά, θα τηρείται αυστηρά τυπική δικαιολόγηση για κάθε είσπραξη και δαπάνη, ώστε να εξασφαλίζεται η αξιοπιστία και διαφάνεια της οικονομικής διαχείρισης και η αποφυγή καταχρήσεων. Τα ονόματα των προσφερτών θα καταχωρούνται εν τέλει στον κώδικα του ναού, πρακτική παλαιά και γνωστή με την οποία καταγράφονταν οι οικονομικές πράξεις και η περιουσία των ναών και μοναστηριών, καιανταμοιβόταν η προσφορά των πιστών με τη μνημόνευση των ονομάτων τους στις ιερές ακολουθίες (η ίδια πρακτική ακολουθήθηκε και κατά τη συγκέντρωση των χρηματικών εισφορών για την ανοικοδόμηση της Ελληνικής Σχολής, όπως είδαμε παραπάνω). Από τη συγκεκριμένη αναφορά πληροφορούμαστε ότι υπήρχε και στον ναό/ενορία Αγίου Τρύφωνα κώδικας, ο οποίος δεν έχει σωθεί.

Ας εστιάσουμε τώρα εν συντομία στα πρόσωπα που συγκροτούν την επιτροπή ανέγερσης:

Χρησιμοποιώντας ως πηγές την *Καταγραφή Πληθυσμού του έτους 1851* από το Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας και τον εκλογικό κατάλογο του

έτους 1850[62], παραθέτουμε την ηλικία και το επάγγελμά τους όπως έχει καταγραφεί στους καταλόγους αυτούς. Στη συνέχεια θα πούμε λίγα πράγματα παραπάνω για κάποιους απ' αυτούς:

	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1851		ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ 1850	
	ΗΛΙΚΙΑ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΗΛΙΚΙΑ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
Νικόλαος Θεοφιλόπουλος	60	ιατρός	64	ιατρός
Νικόλαος Ταμπακόπουλος	50	υπάλληλος	49	κτηματίας
Αθανάσιος Παπαθανασόπουλος	55	ιερέας		
Ζαφείριος Παπαθανασόπουλος	55	ιερέας		
Ιωάννης Λαμπρυνόπουλος	65	κτηματίας	52	ιδιοκτήτης
Ηλίας Αναγνωστόπουλος	55	κτηματίας	44	κτηματίας
Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος	50	υπάλληλος	44	κτηματίας
Ζαχαρίας Α. Νικολόπουλος	38	υπάλληλος	39	υπάλληλος
Ιωάννης Αλεβιζόπουλος			74	κτηματίας
Παναγιώτης Πανταζόπουλος	38	υπάλληλος	39	κτηματίας
Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος	56	κτηματίας	54	κτηματίας
Γεώργιος Θαλασσινός	60	μπακάλης	54	μεταπράτης
Σωτήριος Ταμπακόπουλος			69 (απεβίωσε)	κτηματίας
Ανάστος Νικολόπουλος			50	μπακάλης
Κωνσταντίνος Βαρβάτης				
Κων. Τρύφ. Οικονομίδης	50	διδάσκαλος	46	διδάσκαλος
Κανέλλος Βερόπουλος				
Ιωάννης Κ. Ταμπακόπουλος				

Με όση ακρίβεια μπορεί να διαθέτουν τα στοιχεία αυτά, ειδικά για τις ηλικίες, μας επιτρέπεται να διαπιστώσουμε πως η επιτροπή αποτελείται από τους ισχυρότερους οικονομικά και κοινωνικά κατοίκους της Βυτίνας. Δηλαδή από τους 2 εκ των ιερέων της Επάνω Βυτίνας[63] και από κτηματίες, υπαλλήλους (από τους οποίους κάποιοι είναι και αυτοί κτηματίες), μπακάληδες κι έναν ιατρό, τον Δήμαρχο Νυμφασίας Νικόλαο Θεοφιλόπουλο. Η ακίνητη περιουσία των κτηματιών αυτών δεν περιορίζεται μόνο στον χώρο της Βυτίνας (οικίες, εργαστήρια και αγρούς/αμπέλια), αλλά και σε μεγάλες εκμεταλλεύσεις γης σε πιο πεδινές περιοχές, κυρίως στον ευρύτερο χώρο του οικισμού Γκιούσι (σήμερα Παναγίτσα), που τις νέμονται από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Εκτός των ντόπιων, και οι υπόλοιποι 4 που διαμένουν εκτός Βυτίνας είναι της ίδιας κοινωνικής θέσης. Ο Κωνσταντίνος Βαρβάτης, που παραμένει το 1846 δημότης του Δήμου Νυμφασίας, είναι διδάσκαλος (καθηγητής Γαλλικών, όπως αναφέρει ο Τρύφων Ξηρός)[64]. Και οι άλλοι 3 πιθανότατα έμποροι.

---

[62] ΓΑΚ, *Αρχειομνήμων, Εκλογικά Συλλογής Γεωργίου Λαδά*, Σειρά 001, Φάκελος 008 – Εκλογικά έγγραφα Επαρχίας Γορτυνίας, Υποφάκελος 9, Δήμος Νυμφασίας.

[63] Τον συνολικό αριθμό τους εκείνη τη χρονική στιγμή δεν τον γνωρίζουμε ακριβώς, μάλλον είναι 4, δηλαδή, επιπλέον των 2 αναφερομένων, οι Κωνσταντίνος Αγγελάκος ή Αγγελόπουλος και ο ασθενής τότε Γεώργιος Πλιάκος.

[64] Ξηρός Τρύφ., *Η Βυτίνα και οι ήρωές της*, Εν Αθήναις 1939, σ. 197.

Ας δούμε, για να έχουμε τη συνολική εικόνα, τα επαγγέλματα που ασκούσαν οι άντρες κάτοικοι της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας, όπως καταγράφονται στην *Καταγραφή Πληθυσμού του έτους 1851*: Γεωργοί 21, εργάτες 61, υλοτόμοι 44, ποιμένες 46, κτηματίες 9, ράπτες 22, αγωγιάτες 3, μπακάληδες 13, μαραγκοί 12, έμποροι 3, σαμαρτζήδες 7, υπάλληλοι 13, χαλκείς (ή και σιδηρουργοί) 5, κλητήρες 3, διδάσκαλοι 5, ιατροί 2, παπουτσής 1, μπαλωματήδες 2, χρυσοχόοι 1, τοκιστής 1, ιερείς 3 (ο παπαΓεώργιος Πλιάκος έχει το 1851 αποβιώσει). Νομίζουμε πως από την επαγγελματική ιδιότητα των μελών της επιτροπής γίνεται αρκετά σαφής η εικόνα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και ισχύος στην μικρή κωμόπολη της Βυτίνας.

Παρόμοια εμφανίζεται η εικόνα και στον Γαρζενίκο, τηρουμένων των αναλογιών βέβαια, όπως είδαμε στην εργασία για την ανέγερση της εκκλησίας της Κοίμησης της Θεοτόκου, όταν εξετάζαμε την ταυτότητα των μελών της πενταμελούς επιτροπής που είχε την επιμέλεια της οικοδόμησης του ναού. Εκτιμούμε πως με την πάροδο των δεκαετιών η κοινωνική προέλευση των ατόμων που κατέχουν τα διάφορα τοπικά αξιώματα (μέλη Δημοτικού Συμβουλίου και επιτροπών διαχείρισης της ενορίας, της Ελληνικής σχολής κ.λπ.) παύει να προέρχεται αυστηρά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Αυτό σε μεγάλο βαθμό είναι αποτέλεσμα της μετανάστευσης πολλών εκ των μελών των ισχυρών οικογενειών, των οποίων το επαγγελματικό ενδιαφέρον στρέφεται σε άλλα, γρήγορα αναπτυσσόμενα, εμπορικά κέντρα. Δομικά συστατικά στοιχεία στη διαμόρφωση της ισορροπίας ισχύος στο εσωτερικό της κοινότητας αποτελούν οι ανταγωνισμοί, ο φατριασμός κ.λπ., που επανειλημμένα διεκτραγωδεί ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη της περιοχής ο Π. Παπαζαφειρόπουλος. Το δημαρχικό αξίωμα είναι το υψηλότερο τοπικό αξίωμα, στη διεκδίκηση του οποίου κορυφώνονται (αν το συνδυάσουμε μάλιστα και με τα ακόμα πιο υψηλά και ευρύτερης του τοπικού επιρροής αξιώματα του επαρχιακού συμβούλου και του βουλευτή) οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί. Αν εξαιρέσουμε τα λίγα χρόνια στη δεκαετία του 1830 όπου δήμαρχος ήταν ο Δημήτριος Ταγκόπουλος (κι αυτός από ισχυρή οικογένεια της Βυτίνας), το δημαρχιακό αξίωμα ώς την κατάργηση των δήμων το 1912-1914 μοιράζονται 2 οικογένειες της Βυτίνας, οι Λαμπρυνόπουλοι και οι Θεοφιλόπουλοι. Ο Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος και ο Νικόλαος Θεοφιλόπουλος τις πρώτες δεκαετίες, και οι Λαμπρυνός Ν. Λαμπρυνόπουλος, Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος, Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος, γιος του Νικολάου, αργότερα. Τέλος, από τη δεκαετία του

1880 και ώς το 1914, κυρίαρχος, εκτός μιας τετραετίας, είναι ο Ιωάννης Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος, γιος του προαναφερθέντος Κωνσταντίνου.[65]

Ας δούμε τις ημερομηνίες των δημοτικών εκλογών και τα πρόσωπα που κατέλαβαν τον δημαρχιακό θώκο:

1) Αρχές ώς 5 Μαρτίου 1841: Νικ. Θεοφιλόπουλος.
2) 16 ώς 22 Ιανουαρίου 1847: Νικ. Θεοφιλόπουλος.
3) 20 Σεπτεμβρίου ώς 13 Οκτωβρίου 1850: Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος. Από τα μέσα του 1859 ώς το 1866: Λαμπρυνός Ν. Λαμπρυνόπουλος.
4) 31 Μαρτίου ώς 3 Απριλίου 1866: Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος.
5) 12 ώς 15 Μαρτίου 1870: Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος.
6) 4 ώς 8 Ιανουαρίου 1874: Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος.
7) 8 Απριλίου 1879: Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος.
8) 3 Ιουλίου 1883: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.
9) 3 Ιουλίου 1887: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.
10) 5 Ιουλίου 1891: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.
11) 10 Σεπτεμβρίου 1895: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.
12) 5 Σεπτεμβρίου 1899: Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος.
13) 7 Σεπτεμβρίου 1903: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.
14) 1 Ιουλίου 1907: Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος.

Δεν γνωρίζουμε τίποτε για τυχόν διαφωνίες ή ανταγωνισμούς στην υπόθεση της ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα. Μάλιστα, όλες οι σχετικές αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας έχουν ληφθεί ομόφωνα. Και, το ενδιαφέρον μας σε σχέση με το θέμα αυτό επικεντρώνεται και συμπυκνώνεται σ' ένα ερώτημα: Κατά πόσο οι εσωτερικοί ανταγωνισμοί (μακροχρόνιοι κατά κανόνα) και οι ισορροπίες καθορίζουν τις προτεραιότητες και επηρεάζουν την πορεία ανέγερσης και την τελική μορφή των μνημείων που εξετάζουμε; Το, κεντρικό για τη ζωή της κοινότητας, ζήτημα της τοπικής κοινωνικής διαστρωμάτωσης και ισχύος θα το βρίσκουμε διαρκώς μπροστά μας και στα επόμενα κεφάλαια τα σχετικά με την προσθήκη του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων στον ναό, και την οικονομική διαχείριση, αλλά μόνο ακροθιγώς και με πολλή αβεβαιότητα είμαστε σε θέση να το προσεγγίσουμε.

Παραμένοντας στα πρόσωπα της επιτροπής ανέγερσης, τα περισσότερα είχαν και δράση κατά την Επανάσταση του 1821. Σύμφωνα με τα αναφερόμενα στις αιτήσεις τους και τις συνακόλουθες πιστοποιήσεις από οπλαρχηγούς κατά τη δεκαετία του 1840 φέρονται να έχουν συμβάλλει οι-

[65] Τα πρώτα χρόνια πρέπει να σημειώσουμε πως η τελική επιλογή του δημάρχου, σύμφωνα με τον περί Δήμων νόμο, γινόταν από τον βασιλιά.

κονομικά και συμμετάσχει ως επικεφαλής στρατιωτικών σωμάτων σε διάφορες μάχες.

Ο Γιαννάκης Αλεβιζόπουλος **«υπηρέτησε την πατρίδα στρατιωτικώς και πολιτικώς [**μέλος της Εφορείας της Επαρχίας Καρυταίνης**] και συνεισέφερε αδράς χρηματικάς ποσότητας εις διαφόρους δημοσίας ανάγκας και εκστρατείας. Ωδήγει κατά διαφόρους περιστάσεις διαφόρους κατά των εχθρών εκστρατείας μετά των συγχωρίων του 80 – 100 στρατιωτών, εφοδιαζωμένων εξ ιδίων τουμε τα αναγκαία του πολέμου»**.[66] Το ίδιο ο Κωνσταντίνος Ταμπακόπουλος. Φέρεται κι αυτός να έλαβε μέρος σε πολλές μάχες, **«ως έχων υπό την οδηγίαν του 80 – 100 και επέκεινα καλούς στρατιώτας τους οποίους εξ ιδίων του εμισθοδότει. [...] Εις τας μάχας διεκρίθη ως εκ των εμπειροτέρων αξιωματικών δια την γεναιότητά του και την χρηματικήν ποσότητα εις μισθούς, εις τροφάς και πολεμοφόδια των ειρημένων στρατιωτών [...]»**.[67] Και ο Σωτήριος Ταμπακόπουλος, **«[...] Εις όλας τας ανάγκας συνεισέφερε χρηματικήν ποσότητα εις διαφόρους εράνους κατ' εχθρών και εκστρατειών με πεντήκοντα και επέκεινα στρατιωτών εφοδιαζομένων εξιδίων του με τα αναγκαία του πολέμου»**.[68]

Αξίζει, τέλος,για τη δράση του, να μείνουμε λίγο περισσότερο στον Νικόλαο Θεοφιλόπουλο, Δήμαρχο Νυμφασίας κατά την ανέγερση της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα. Ήταν ιατροχειρουργός και, ως εκ του επαγγέλματός του, προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες κατά την Επανάσταση. Παραθέτουμε την επιστολή του προς το Εκτελεστικό με ημερομηνία 2 Μαρτίου 1826, με την οποία ζητούσε οικονομική ικανοποίηση για τα έξοδα που έκανε κατά την περίθαλψη των τραυματιών από τις μάχες:

«Σεβαστόν Εκτελεστικόν Σώμα

Αφ' ης ώρας τον Ελληνικόν έθνος εκίνησε τα όπλα κατά των εχθρών μας, και εγώ ο υποσημειούμενος πατριώτης κατ' επιταγήν και ζήτησιν του τε Αρχηγού Κολοκοτρώνη, των στρατηγών Κανέλλου Δηλιγιάννη, Δημητράκη Πλαπούτα, και των λοιπών τότε ευρεθέντων οπλαρχηγών, εφόρων και πατριωτών διωρίσθην δια να επισκέπτωμαι και θεραπεύω τους πληγωμένους και ασθενείς στρατιώτας. Έκτοτε δηλ. από το 821 έτος κατ' αρχάς της επαναστάσεως μέχρι της πτώσεως Τριπολιτζάς δεν έλειψα από του να απέρχωμαι αδιακόπως εις το εν Τρικόρφοις Γ.[ενικόν**] στρατόπεδον, παρομοίως να επισκέπτωμαι και όσους έστελλον εις το οσπήτιόν μου με δεσχερέδες οι ειρημένοι οπλαρχηγοί καθώς και ο Υψηλότατος Υψηλάντης Δημήτριος και άλλοι τόσοι. Μετά δε την πτώσιν Τριπολιτζάς μέχρι**

[66] Ξηρός, 1939, σ. 13.
[67] Ξηρός, 1939, σ. 201.
[68] Ξηρός, 1939, σ. 209.

της σήμερον ευρίσκομαι υποκείμενος εις τα ίδια χρέη και βάρη επισκεπτόμενος τους από το στρατόπεδον Πατρών, Δερβενακίων, αλλαχόθεν, και εφέτος από την Πολιανήν και Τρίκορφα σταλέντας πληγωθέντας και ασθενείς, ως γνωστόν τοις πάσι.

Είναι ομολογούμενον Σ. Διοίκησις, ότι καθ' όλην αυτήν την διάρκειαν καθ' ην εδούλευσα, ως εκ των εσωκλείστων αποδεικτικών μου πληροροφορηθήσετε, δεν έλαβον οβολόν, δια τους τόσους κόπους μου, δια τα ιατρικά μου και έξοδά μου, και δια τας ζωοτροφάς των πληγωμένων και ασθενών, τους οποίους έχων εις νοσοκομεία έτρεφον εξ ιδίων μου.

Το να παραστήσω εγώ, οποίους κόπους, οποία έξοδα και βάρη εδοκίμασα κατ' αυτούς τους χρόνους δεν ημπορώ, αλλ' η Σ. Διοίκησις δύναται να πληροφορηθεί από τους ειρημένους οπλαρχηγούς, και απ' άλλους πολλούς Πατριώτας.

Επειδή λοιπόν και εκ τούτων των υπερόγκων εξόδων μου έφθασα εις αμηχανίαν, και μάλιστα από την καταλεηλασίαν των εχθρών, οίτινες έκαυσαν το οσπήτιόν μου μ' όλον μου το πράγμα, και μ' όλα μου τα κατάστιχα δεσχερέδες και αποδεικτικά δοθέντα μοι από τους οπλαρχηγούς από την τότε εφορείαν, και Γερουσίαν και απ' άλλους πολλούς, παρρησιάζω ήδη προς την Σ. Διοίκησιν το εσώκλειστον κατάστιχον, εκ του οποίου πληροφορείται τα όσα εν καθαρώ συνειδότι ότι εξόδευσα εις τους πληγωθέντας και ασθενείς.

Και παρακαλώ θερμώς να εξεύρη και δι' εμέ πόρον αποζημιώσεως εις απάντησιν της ανάγκης μου. Και δια τους κόπους μου σιωπώ και αφίνω υπό την επίκρισιν της Σ. Διοικήσεως δια να αποφασίση ό,τι απαιτεί το δίκαιον. Και με όλον το καθήκον σέβας μένω.

τη 2 Μαρτίου 826 ναύπλιον **ο ευπειθής Πατριώτης Νικολάκης Θεοφιλόπουλος»**.

Ακολουθεί κατάστιχο με τους τραυματίες που περιέλθαψε. Παραθέτουμε το μέρος με τους τραυματίες από τη Βυτίνα και τον Γαρζενίκο:

«[...] Οι άνωθεν καθώς και οι κάτωθεν σημειωμένοι έμειναν υπό την επίσκεψίν μου, ο μεν ένα μήνα, ο δε δύο, άλλοι τρεις, και σχεδόν τέσσαρους οι περισσότεροι.

Ιατρικά εις τους άνωθεν, και τα εξής. πανιά, ρακί, κρασί, αυγά, λάδι και τα λοιπά αναγκαία έστ[...]σαν γρόσια 1.005

εις φαγητόν των ιδίων γινόμενον εξ ιδίων μου δι' όσας ημέρας έμεινεν ο καθείς, γρόσια 970

[...] εις δέκα Βυτινιώτες τον Στάθην Ντάγκαν, Λατζιβίρην, τον Μασουρόπουλον, δια τον Γυφτοπανάγον, το παιδί της Παρασκευούς, τον Στάθην, το παιδί του Κονίδη, το παιδί του Σιάμαρη, το παιδί του Δριμόνα, και τον Χαβαλέν. Ιατρικά εις αυτούς, γρόσια 1180
[...] εις εξ Γαρζενικιώτες, τον Γεωργάκην Ντρίτζαν, τον γαμβρόν του Χαϊβάνη, και λοιπούς, ιατρικά εις αυτούς γρόσια 445, εις φαγητόν των ιδίων γρόσια 222».[69]

Δ΄. ΣΥΝΑΨΗ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΟΡΟΙ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ: Οι ορισθέντες από τα μέλη της επιτροπής ως ταμίες (Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, Ηλίας Αναγνωστόπουλος και Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος) σύμφωνα με την πρώτη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, αριθ. 41 της 14/4/1846, θα συντάξουν στον Συμβολαιογράφο (Συμβολαιογραφούντα Ειρηνοδίκη τότε), επίσημο συμφωνητικό συμβόλαιο με τους χτίστες του ναού. Η επόμενη απόφαση, αριθμός 42, που δεν φέρει ημερομηνία αλλά έχει με βεβαιότητα ληφθεί πριν από την 1η Μαΐου 1846, αναφέρει πως το συμφωνητικό έχει ήδη συνταχθεί (**«[...] η περί της ανεγέρσεως μετά των κατοίκων και των κτιστών συμφωνία [...]νετο» [**εγένετο;**]**[70]).

Κοιτάζοντας όμως τη σειρά των τυπικών διαδικασιών που επέβαλε το Βασιλικό Διάταγμα της 12/24 Νοεμβρίου 1835, πριν από τη σύναψη συμφωνητικού με τους οικοδόμους έπρεπε να είχε υποβληθεί αίτημα για άδεια ανέγερσης στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και κατόπιν να συνταχθεί σχέδιο και προϋπολογισμός που να εγκριθεί από το Υπουργείο των Εσωτερικών, και ύστερα να ακολουθήσει μειοδοτική δημοπρασία και ανάθεση του έργου. Στην περίπτωση της ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα, το αίτημα για άδεια ανέγερσης υποβλήθηκε μετά την ανάθεση του έργου και την έναρξη των εργασιών οικοδόμησης, σύμφωνα τουλάχιστον με το περιεχόμενο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου. Και, απ' ό,τι φαίνεται, το έργο είχε ανατεθεί με συνοπτικές και ανεπίσημες διαδικασίες σε οικοδομικό συνεργείο χωρίς να αναφέρεται το ποσό της δαπάνης που συμφωνήθηκε. Παρακάτω, στην ανάπτυξη των στοιχείων για την παροχή της άδειας ανέγερσης, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε την πραγματικότητα της εποχής εκείνης και να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά των τοπικών αρχών.

---

[69] Αρχείο Αγωνιστών, Εθνική Βιβλιοθήκη.
[70] Δυστυχώς, λόγω της βιβλιοδέτησης που έγινε τα τελευταία χρόνια στα λυτά έγγραφα των αποφάσεων του Δήμου Νυμφασίας, δεν είναι εμφανές το πρώτο τμήμα της λέξης, ώστε να είμαστε απόλυτα σίγουροι για το νόημά της.

Ο πρωτομάστορας που οικοδόμησε τον ναό ήταν ο Αναγνώστης Χρόνη Λαδόπουλος από τα Λαγκάδια· αναρωτιόμαστε αν ένα τόσο μεγάλο οικοδόμημα το ανέλαβε μόνο με το δικό του οικοδομικό μπουλούκι ή συνεργαζόμενος και με άλλους Λαγκαδινούς πρωτομάστορες.[71] Το όνομά του το μαθαίνουμε από χάραγμα πάνω σε αγκωνάρι, κάτω χαμηλά στη νοτιοανατολική γωνία του ναού. Ο Αναγνώστης Λαδόπουλος έχτισε και πριν από 4-5 χρόνια (1841-42) την ενοριακή εκκλησία στον Γαρζενίκο, όπως είδαμε. Επίσης, ακόμα πιο πριν, το 1838, ανακαίνισε τον ναό των Ταξιαρχών στην Τρίπολη. Σύμφωνα με τους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Τευθίδος του έτους 1847 είναι τότε (το 1847) 39 ετών και χτίστης το επάγγελμα. Ο πατέρας του Χρόνης Λαδάς είναι 58 ετών και γεωργός το επάγγελμα. Έχει δε και, επίσης εγγεγραμμένο, αδελφό Νικόλαο, 26 ετών, μεταπράτη. Τον βρίσκουμε και στους εκλογικούς καταλόγους των ετών 1850 και 1872. Στου έτους 1872 είναι εγγεγραμμένος με τα στοιχεία, **«Αναγνώστης Χρόνη Λαδόπουλος, ετών 62, επάγγελμα κτηματίας»**.

[71] Ο Χρ. Κωνσταντινόπουλος αναφέρει ότι ένα πλήρες μπουλούκι χτιστών, ικανό να αναλάβει μεγάλα έργα, αποτελείτο συνήθως από 10-12 μαστόρους, 6-10 μαστορόπουλα και 10-15 υποζύγια (μουλάρια και γαϊδούρια). Σπάνια τα μέλη του μπουλουκιού υπερέβαιναν τα 25 άτομα. Τη λάξευση των απαραίτητων γωνιόλιθων και άλλων απαραίτητων προς λάξευση λίθων έκανε ο πελεκάνος, που συνήθως ήταν ο ίδιος ο πρωτομάστορας. Όταν το έργο, όπως ο Άγιος Τρύφωνας, απαιτούσε λάξευση μεγάλης ποσότητας πέτρας, εργάζονταν περισσότεροι πελεκάνοι. Κωνσταντινόπουλος Γ. Χρήστος, *Οι παραδοσιακοί κτίστες της Πελοποννήσου*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1983, σ. 53.

Δεν διαθέτουμε το συμφωνητικό που, υποτίθεται, συνετάχθη (απόφαση αριθ. 41, «**Οι δε [**διορι**]σθέντες ως ταμίαι θέλουν μεταβή εις τον [**συμ**]βολαιογράφον δια να συνταχθή το [**συμ**]φωνητικόν μετά των κτιστών έγγραφον»**), το αρχείο των Συμβολαιογραφούντων Ειρηνοδικών, των Συμβολαιογράφων αργότερα και του Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας των πρώτων μετεπαναστατικών δεκαετιών δεν έχει σωθεί. Το υπάρχον αρχείο του Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας ξεκινά από το έτος 1870. Στην προσπάθειά μας να πάρουμε μια ιδέα για τους όρους της συμφωνίας και το οικοδομικό σχέδιο που εκτελέστηκε, καταφεύγουμε σε 2 συμφωνητικά της ίδιας εποχής, τα οποία σε συνδυασμό με τις λίγες πληροφορίες από τις πηγές μας για την ανέγερση του ναού Αγίου Τρύφωνα, θα μας οδηγήσουν να σχηματίσουμε κάποια εικόνα. Πρόκειται για 2 συμφωνητικά συμβόλαια ανέγερσης ναών στη Μεσσηνία, το ένα για την ανέγερση του ναού Τιμίου

Προδρόμου στο Νησί (Μεσσήνη) το έτος 1838[72] και το άλλο για την ανέγερση του ναού Αγίου Κωνσταντίνου στην Ανδρούσα το έτος 1850[73]. Πρωτομάστορας και στις 2 περιπτώσεις είναι ο Ιωάννης (Γιαννίτσας) Ζούνης από τα Λαγκάδια.

Το πρώτο συμφωνητικό αφορά στην ανέγερση του ναού Τιμίου Προδρόμου στο Νησί της Μεσσηνίας. Το Νησί ήταν πόλη με μεγάλο πληθυσμό για τα δεδομένα της εποχής και διαιρείτο σε 3 ενορίες, μία εκ των οποίων η ενορία του Αγιάννη. Το συμφωνητικό συντάχθηκε στις 28 Δεκεμβρίου 1838 μεσυμβαλλόμενους τα μέλη, αφ' ενός, της διορισθείσας από το Δημοτικό Συμβούλιο Παμίσου επιτροπής, υπεύθυνης για την ανέγερση του ναού και, αφ' ετέρου, των Λαγκαδινών μαστόρων Ιωάννη Ζούνη, Κυριάκου Ιωάννου και Σπήλιου Χριστοδούλου. Σύμφωνα με τους όρους του Συμφωνητικού, οι χτίστες υποχρεούνται, **«να παραδώσουν εις την ρηθείσαν Επιτροπήν εις το όριον του χωρίου Σαμαρά του Δήμου Ιθώμης χίλια καντάρια άσβεστον καθαρόν, να είναι από άσπρην πέτραν, καλά εψημένος, και να τον μετακομίση η ιδία Επιτροπή με ιδικά της ζώα»**. Την πέτρα για την οικοδομή **«θέλουν την εκβάλλουν οι ίδιοι οι Κτίσται εις το μέρος του χωρίου Γαϊδουροχωρίου και να την μετακομίσουν όλην μέσα εις την αυλήν του Ναού με ιδικά των ζώα· όση δε πυρίτις ήθελε χρειασθή εις το εκβάλσιμον της πέτρας θέλει δίδεται από την Επιτροπήν»**. Επίσης, και όση άμμος χρειαστεί **«θέλει μετακομίζεσθαι όλος με τα ζώα των ιδίων Κτιστών μέσα εις την αυλήν του αυτού Ναού».** Το ίδιο και για τις προς λάξευση πέτρες για τα αγκωνάρια, καμάρες, παράθυρα, θύρες κ.λπ. **«θέλουν τας εκβάλλει οι Κτίσται, και εξ αυτών θέλει μετακομίση η Επιτροπή με ιδικά της ζώα φορτώματα τριακόσια πεντήκοντα, τα δε λοιπά όλα θέλουν τα μετακομίση οι Κτίσται με ιδικά των ζώα· όσας όμως μεγάλας πέτρας δεν δύνανται να τας φορτώσουν εις ζώα και μεταφέρουν ενταύθα, υποχρεούται η Επιτροπή να τας μετακομίζη, τόσον δια τα κεφαλοκόλωνα ως και δια την γριπίδα»**. Στη συνέχεια, **«οι ίδιοι Κτίσται υποχρεούνται να καταβιβάζουν όλην την σκεπήν του αυτού Ναού και τα τέσσερα τείχη αυτού να κρημνίζουν εκ θεμελίων. Μετά την μετακόμισιν του ασβέστου και της αναγκαίας πέτρας, αμέσως οι Κτίσται θέλουν αρχίζη νέα θεμέλια εν τω μέσω της αυλής του αυτού Ναού των οποίων το βάθος θέλουν κά-**

---

[72] ΓΑΚ Νομού Μεσσηνίας, *Συμβολαιογραφικά αρχεία περιφέρειας Ειρηνοδικείου Παμίσου, έδρα Νησί. Αρχείο συμβολαιογράφου Ηλία Γ. Βεργόπουλου, 1835-1844*, ΑΒΕ 47, φάκελος 578, αριθμός συμβολαίου 1047.

[73] ΓΑΚ Νομού Μεσσηνίας, *Συμβολαιογραφικά αρχεία περιφέρειας Ειρηνοδικείου Παμίσου, έδρα Νησί. Αρχείο συμβολαιογράφου Αναγνωστόπουλου Ιωάννη*, ΑΒΕ 47, φάκελος 587, αριθμός συμβολαίου 4312.

μνη όσον θελήση η Επιτροπή, και θέλουν θεμελιώση νέα τα τείχη του Ναού τούτου κατά μεν το μάκρος πήχεις τεκτονικάς τριάκοντα δύο, κατά δε το πλάτος δέκα οκτώ ή και περισσότερον ή και ολιγώτερον όσον η Επιτροπή θελήση· αλλά το πλάτος των τειχών θέλει είσθαι από της αρχής του θεμελίου έως το τέλος του ύψους πέντε και ήμισυ ή και εξ ρούπια του τεκτονικού πήχεως, και θέλει γίνεται το ύψος του Ναού τούτου όσον η Επιτροπή θελήση. Υποχρεούνται όμως οι Κτίσται να κάμνουν τον ασβέστην με την άμμον και νερόν έτοιμον δια κτίσιμον και να τον παραδίδουν με τας πέτρας.Υποχρεούνται οι ίδιοι Κτίσται να κτίζωσι δύο αράδας κολώνων πέτρινων των οποίων το χόνδρος θέλει είσθαι όμοιον με εκείνας του Ναού του Αγίου Δημητρίου ταύτης της Πόλεως· ο δε αριθμός των κολώνων τούτων θέλει είσθαι όσον η Επιτροπή θελήση και θέλουν τας κτίζη στερεάς με τα κεφαλοκόλωνα, καθώς θέλουν κατασκευάζουν οι ίδιοι Κτίσται τον Ναόν τούτον ομού και τον άρτικα όλον με θόλον κτιστόν με πέτρας αναγκαίας και ασβέστην, το δε χόνδρος του θόλου θέλει είσθαι όμοιον με εκείνο του Αγίου Δημητρίου και θέλει γίνεται εις είδος βαγενίου, και εις τρία διηρημένος ο θόλος [...]. Υπόσχονται οι Κτίσται να κάμνουν τρεις αχιβάδας, και η της μέσης να είναι μεγαλυτερα από τας άλλας δύο, καθώς και όσας θύρας, παράθυρα και καμάρας εις τον άρτικα ήθελε θελήση η Επιτροπή δια να γίνωνται εις τον Ναόν τούτον, οι Κτίσται θέλουν είσθαι εις χρέος να κάμνουν όλα με πέτρας πελεκητάς της γαδίστρας, καθώς και το δέσιμον του τείχου καμπαναρίου να γίνη εις όποιον αγκωνάρι του Ναού η Επιτροπή θελήση, και η αναγκαία γριπίδα να γίνη με πέτραν πελεκητήν της Γαδίστρας.

[...] Τελειωθείσης όλης της Οικοδομής του Ναού τούτου, τότε η Επιτροπή θέλει πληρώνη προς τους Κτίστας τον μεν άσβεστον έκαστον καντάριον εξ οκάδων τεσσαράκοντα τεσσάρων ανά λεπτά πεντήκοντα, το δε κτίσιμον των τεσσάρων τειχών δι' έκαστον τεκτονικόν πήχυν τετραγωνικόν ανά λεπτά εκατόν δέκα, και τα κουφώματα των κολώνων, αι καμάραι του άρτικα των θυρών και παραθύρων όλα αυτά θέλουν λογίζεσθαι εις το μέτρον με τον τεκτονικόν πήχυν δια να πληρώνονται και τα όμοια με τα λοιπά τείχη, και η πληρωμή των τριών θόλωνθέλει γίνεται χωρίς μέτρον, και δια το κτίσιμόν των θέλει η Επιτροπή πληρώνη προς τους Κτίστας δραχμάς Επτακοσίας πεντήκοντα. Έναρξις δε της ύλης θέλει γενή από της σήμερον, και μετά ταύτα το κτίσιμον.Υπόσχεται η Επιτροπή να παραδίδη προς τους Κτίστας δια το φαγητόν των γέννημα οκάδας χιλίας, κρασί φορτώματα δέκα τρία, κρέας οκάδας πεντήκοντα, λάδι οκάδας δέκα πέντε, φασούλια οκάδας εκατόν,και τυρί κατά τον ερχόμενον Απρίλλιον οκάδας πεντήκοντα. Υπόσχεται δε η Επιτροπή να διορθώνη τα

πικούνια των Κτιστών, όταν ήθελαν πειραχθή.Υπόσχονται οι Κτίσται μετά το τέλος της οικοδομής, όταν πληρωθούν ως προείρηται, παρά της Επιτροπής να δίδουν πρότερον αξιόχρεον εγγυητήν υποσχόμενον δια Συμβολαιογραφικού Εγγράφου ίνα ο Ναός ούτος δια τρία κατά συνέχειαν έτη μείνη αβλαβής και αν λάβη την παραμικράν βλάβην να ήναι εις βάρος του, και οι Κτίσται επιδιορθώνουν πάσαν τοιαύτην βλάβην άνευ πληρωμής».

Το δεύτερο συμφωνητικό συντάχθηκε την 1η Απριλίου του έτους 1850 με συμβαλλόμενους τους παπα-Σεραφείμ αρχιμανδρίτη και Νικόλαο Κολικούρδη επιτρόπους της εκκλησίας του Αγίου Κωνσταντίνου της Ανδρούσας από τη μία μεριά, και τον Λαγκαδινό πρωτομάστορα Ιωάννη Ζούνη από την άλλη. Η Ανδρούσα τα χρόνια εκείνα σύμφωνα με τις καταγραφές πληθυσμού είχε περίπου τριακόσιους πενήντα κατοίκους. Το χτίσιμο της εκκλησίας έχει ήδη ξεκινήσει (**«ανεγειρομένης ήδη»**) και με το συμφωνητικό οι συμβαλλόμενοι δεσμεύονται στα εξής: Ο Ιω. Ζούνης **«υπόσχεται ν' αποπερατώση την υπ' αυτού αρξαμένην ανέγερσιν του ρηθέντος ναού χωρίς να δύναται να την αφήση ατελείωτον και χωρίς να διακόπτη την εργασίαν του, οφείλων [...] να την κάμη συνεχώς και αδιακόπτως[...] εν Νησίω εκκλησίαν του Προδρόμου [...] παρατήρησιν ότι είναι υπόχρεος να κάμη και το γριπίδι ολόγυρα ως την του Ναζηρίου κάτωθεν και άνωθεν της Εκκλησίας. [...] οι ειρημένοι επίτροποι ως πληρωμήν εισίν υπόχρεοι να πληρώσωσι προς τον ρηθέντα Γιαννίτζαν ανά εκατόν δέκα πέντε λεπτά έκαστον τεκτονικόν πήχην αι δε κολώναι θέλουν μετρήσθαι ως βέργα μέχρι των κεφαλοκολώνων, άνωθεν των οποίων θα μετρήται κούτζουρον. Εκτός δε της τοιαύτης πληρωμής θέλουν του δώσει και δραχμάς πεντήκοντα δια τα τέσσερα ανωτέρω παράθυρα. Οι αυτοί επίτροποι είναι υπόχρεοι να φέρωσι τέκτονα προς κατασκευήν καλουπιών και παντός άλλου ξυλίνου έργου, φέροντες εξ ιδίων των και πέτρας από την Γαδίστραν προς χρήσιν αγκωναρίων και κεφαλοκολώνων κατασκευαζομένων όμως υπό του Γιαννίτζα, του οποίου παν εργαλείον καταστραφόμενον θέλουν επιδιορθώνει οι αυτοί επίτροποι, οίτινες θέλουν δίδει εις έκαστον των παρά τω Γιαννίτζα εργαζομένων κτιστών καθ' εκάστην εργάσιμον και μη άλευρον τριακόσια δράμια εξ οψίμου καρπού, οίνον μίαν οκάν εις τον μάστορα και τριακόσια δράμια εις τους υποδεέστερους. Δι' όλον το διάστημα της εντελούς αποπερατώσεως της εκκλησίας θέλουν τω δίδει κρέας οκάδες ογδοήκοντα, τυρόν οκάδες τεσσαράκοντα, κρεμμύδια τριάκοντα, άλας είκοσιν, έλαιον είκοσιν, όσπρια εξήντα και κριθήν [...] τά ογδοήκοντα. και Τρίτον, εκτός των δραχμών εξακοσίων είκοσιν,**

άτινας ο Γιαννίτζας Ζούνης έλαβεν προ καιρού από τους ρηθέντας επιτρόπους, ούτοι θέλουν δώσει προς αυτόν και ετέρας δραχμάς πεντακοσίας κατά τον προσεχή Νοέμβριον, υπόχρεον τότε να αρχίση και τελειώση την εκκλησίαν, μετά δε το τέλος της όλης εργασίας αυτής θέλει γίνεσθαι η καταμέτρησις και η αποπληρωμή και τότε οι επίτροποι θέλουν δίδει εις τον Γιαννίτζαν εν φέσιον[;]**. Ο παραβάτης θέλει πληρώνει και αποζημίωσιν δραχμάς τριακοσίας»**.

Από τα 2 συμφωνητικά προκύπτουν τα εξής δεδομένα:

Ο ναός Τιμίου Προδρόμου προβλέπεται να έχει διαστάσεις, πάνω κάτω, 32 επί 18 τεκτονικούς πήχεις (24 επί 13,5 μέτρα), παρόμοιες δηλαδή με του Αγίου Τρύφωνα, που είναι 21,60 μέτρα μήκος, 14,40 μέτρα πλάτος και 7,80 μέτρα ύψος από το δάπεδο του ναού (να υπενθυμίσουμε ότι στο μήκος των 24 μέτρων του Τιμίου Προδρόμου συμπεριλαμβάνεται και ο νάρθηκας). Για τον ναό Αγίου Κωνσταντίνου στην Ανδρούσα δεν δίνονται διαστάσεις, πάντως, αν σε όσα αναφέρονται στο κείμενο της συμφωνίας συνυπολογίσουμε και τον πληθυσμό του οικισμού, πρέπει να ήταν αρκετά μικρότερος.

Σύμφωνα με το συμφωνητικό για τον ναό Τιμίου Προδρόμου, η οικοδόμηση του ναού θα ξεκινήσει μετά τη σύναψη του συμβολαίου, ενώ στο συμφωνητικό για τον ναό της Ανδρούσας η οικοδόμηση έχει ήδη ξεκινήσει, άγνωστο πόσο χρονικό διάστημα πριν. Τον ασβέστη, τις πέτρες και την άμμο, σύμφωνα με το συμφωνητικό του Τιμίου Προδρόμου, θα τα προμηθευτεί και μεταφέρει το συνεργείο των χτιστών, και μάλιστα από αρκετή απόσταση. Η επιτροπή θα προμηθεύσει μόνο την απαραίτητη πυρίτιδα για την εξόρρυξη της πέτρας. Οι προς λάξευση πέτρες (οι οποίες έρχονται από αρκετά μακριά) κατά το συμφωνητικό του ναού του Νησιού θα εξορρυχθούν και, μέχρις έναν αριθμό φορτίων, θα μεταφερθούν από τους χτίστες, ενώ στο συμφωνητικό του ναού της Ανδρούσας τις πέτρες αυτές θα προμηθεύσουν οι επίτροποι, που επίσης υποχρεούνται να φέρουν άλλον μάστορα για την κατασκευή των ξύλινων μερών (καλούπια, στέγη ίσως κ.λπ.). Οι χτίστες στον Τίμιο Πρόδρομο υποχρεούνται να κατεδαφίσουν και τον παλαιότερο ναό· αμέσως μετά, δε, θα ξεκινήσουν τη θεμελίωση και ανέγερση του νέου. Το βάθος των θεμελίων, οι διαστάσεις του ναού καθώς και άλλες λεπτομέρειες όσον αφορά τεκτονικά μέρη του ναού, θα γίνουν σύμφωνα με τις υποδείξεις της επιτροπής ανέγερσης. Για την κατασκευή κάποιων μερών, ως υπόδειγμα λαμβάνονται αντίστοιχα μέρη από άλλους κοντινούς ναούς, και η τελευταία αυτή σημαντική παρατήρηση υπάρχει και στα 2 συμφωνητικά. Οι όροι για τις λεπτομέρειες κατασκευής του ναού

μάς δείχνουν ότι δεν εκπονήθηκε αρχιτεκτονικό σχέδιο από κάποιον μηχανικό, αλλά ακολουθήθηκε από τον πρωτομάστορα ένας τύπος ναού, ο παραδοσιακός της εποχής της Τουρκοκρατίας, ο οποίος εφαρμοζόταν στην πλειονότητα των νεοανεγειρόμενων ναών τότε, προσαρμοσμένος στις τοπικές ιδιαιτερότητες και τις προτιμήσεις των εργοδοτών-επιτροπών των 2 ναών (**«θέλει είσθαι όσον η Επιτροπή θελήση», «είναι υπόχρεος [**ο πρωτομάστορας**]»** κ.λπ.).[74] Στο συμφωνητικό του ναού της Ανδρούσας υπάρχει κι ένας επιπλέον όρος, οι χτίστες να μη διακόπτουν ούτε να αφήσουν ατέλειωτη την οικοδομή του ναού. Και η πρόβλεψη του συγκεκριμένου όρου μας αφήνει να καταλάβουμε πως υπήρχαν περιπτώσεις που οικοδομικά συνεργεία διέκοπταν τις εργασίες τους ή και εγκατέλειπαν για διάφορος λόγους ατελείωτες τις οικοδομές.

Για το χτίσιμο των 4 τοίχων, το συνεργείο θα πληρωθεί 1 δραχμή και 10 λεπτά τον τετραγωνικό πήχη για τον ναό του Νησιού και 1 δραχμή και 15 λεπτά, αντίστοιχα, για τον ναό της Ανδρούσας. Για, δε, τα υπόλοιπα δομικά μέρη (καμάρες, κολώνες, πόρτες, παράθυρα, θόλους κ.λπ.) θα πληρώνονται κατά περίπτωση, άλλα έχοντας ως μέτρο **«τη βεργα»** και **«το βαγένι»,** άλλα κατ' αποκοπή κ.λπ.

Και στα 2 συμφωνητικά, η επιτροπή ανέγερσης υποχρεώνεται να παρέχει στο οικοδομικό συνεργείο συγκεκριμένες ποσότητες τροφίμων, μάλιστα, στο συμφωνητικό του ναού της Ανδρούσας προβλέπεται και ποσότητα κριθαριού για τα υποζύγιά τους.

Και στα 2 συμφωνητικά επίσης, προβλέπεται ότι η επιτροπή ανέγερσης θα επιδιορθώνει τις φθορές στα εργαλεία των μαστόρων.[75]

Μετά την αποπεράτωση του ναού θα γίνει η καταμέτρηση όλης της οικοδομής και η αποπληρωμή, που για την εκκλησία της Ανδρούσας συμφωνήθηκε να είναι χρονικά ο ερχόμενος Νοέμβριος.

Τέλος, στο συμφωνητικό του Τιμίου Προδρόμου υποχρεώνονται οι χτίστες να φέρουν αξιόχρεο εγγυητή (όπως προέβλεπε το Βασιλικό Διάταγμα της 12/24 Νοεμβρίου 1835), που θα εξασφαλίζει με συμβολαιογραφική πράξη ότι σε περίπτωση βλάβης του ναού λόγω κατασκευαστικού

---

[74] Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και ο Χρ. Κωνσταντινόπουλος, η επιλογή δηλαδή του αρχιτεκτονικού τύπου, όταν δεν εφαρμοζόταν κάποιο σχέδιο μηχανικού, δεν ανήκε πάντα στους μαστόρους, αλλά πολλές φορές οι εκκλησιαστικές επιτροπές τους επέβαλαν να εφαρμόζουν «ομοίως και απαραλλάκτως» ένα συγκεκριμένο σχέδιο. Κωνσταντινόπουλος, 1983, σ. 56.

[75] Βασικά εργαλεία τους ήταν ο μπίκος ή μπικούνι, ο ματρακάς ή βαρίτσα, το σφυρί, το βελόνι, το χτένι, η γωνιά, το ζύγι κ.λπ. Ιδιοκτήτης των εργαλείων ήταν ο πρωτομάστορας ή και άλλος χτίστης. Κάθε μάστορας, επίσης, είχε το σφυρί και το μυστρί του. Κωνσταντινόπουλος, 1983, σ. 52.

ελαττώματος οι χτίστες θα αποκαταστήσουν τη βλάβη άνευ πρόσθετης πληρωμής. Η προσθήκη του όρου μάς αποκαλύπτει, επιπλέον, πως δεν πρέπει να ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις αστοχιών που καθιστούσαν τα οικοδομήματα επικίνδυνα, που απειλούσαν, ενίοτε, ακόμα και κατάρρευση. Στο συμφωνητικό της Ανδρούσας, ως κατακλείδα, προβλέπεται ότι όποιος εκ των συμβαλλομένων παραβεί τα συμφωνηθέντα θα υποχρεώνεται σε αποζημίωση 300 δραχμών.

Ανάλογους όρους συναντάμε και σε συμφωνητικά για ανέγερση ναών κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.[76] Θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε πως το πλαίσιο των συμφωνιών κατά τον 19ο αιώνα ακολουθεί μια γενική τυπολογία με επιμέρους διαφοροποιήσεις ανάλογα τις ιδιαιτερότητες κάθε περίπτωσης; Μάλλον, αν και για να έχουμε πιο καθαρή εικόνα θα έπρεπε να διαθέταμε περισσότερα παραδείγματα συμφωνητικών εγγράφων.

Εκτιμούμε, λοιπόν, πως παρόμοιο ήταν το περιεχόμενο και του συμφωνητικού που, σύμφωνα με τα λεγόμενα στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, συντάχθηκε μεταξύ των τριών ταμίων της επιτροπής ανέγερσης και του πρωτομάστορα Αναγνώστη Λαδόπουλου. Και τι περίπου πρέπει να προέβλεπε; Από τα λίγα στοιχεία που μας γίνονται γνωστά μπορούμε να είμαστε σίγουροι, με κάθε επιφύλαξη ασφαλώς, για τα εξής: α) Όσον αφορά το αρχιτεκτονικό σχέδιο, δεν εφαρμόστηκε κάποιο σχέδιο μηχανικού, αλλά η εκκλησία χτίστηκε βάσει του επικρατούντος τότε παραδοσιακού αρχιτεκτονικού τύπου. β) Η επιτροπή ανέλαβε να καλύψει μεγαλύτερο ή μικρότερο μέρος της διατροφής του οικοδομικού συνεργείου. γ) Η επιτροπή ήταν υποχρεωμένη να επιδιορθώνει τις φθορές των εργαλείων του οικοδομικού συνεργείου. Ας σταθούμε πιο αναλυτικά σε αυτά τα επιμέρους δεδομένα:

α) Όσον αφορά το αρχιτεκτονικό σχέδιο του ναού, μια πολύτιμη μαρτυρία του Π. Παπαζαφειρόπουλου μας αποκαλύπτει ότι η οικοδόμησή του δεν ακολούθησε κανένα ειδικά εκπονηθέν για τον συγκεκριμένο ναό αρχιτεκτονικό σχέδιο.Μάλιστα,εκφράζοντας ο ίδιος τον θαυμασμό του για το τελικό αποτέλεσμα και το κάλλος του ναού,συμπεραίνει πως για να επιτευχθεί δεν αρκούσε η αρχιτεκτονικήικανότητα των μαστόρων,αλλά απαραίτητη ήταν η συνέργεια της Θείας Χάριτος (**«Καί περ μη φέρων ο τρίκογχος ούτος ναός, ως μη ώφειλε, σχέδιον αρχιτεκτονικόν, έχει όμως καλλονήν τινα ιδιάζουσαν και σπανίαν δια της θείας χάριτος μάλλον ε-**

[76] Βλ., π.χ., 4 παραδείγματα συμφωνητικών που παραθέτει ο Χρ. Κωνσταντινόπουλος στο: Κωνσταντινόπουλος, 1983.

μπνευσθείσαν του φερωνύμου αγίου, ή εκ της γνώσεως καλλιτεχνικών κανόνων»). Ήταν το σχέδιο του ναού και το τελικό αποτέλεσμα προϊόν «έμπνευσης» και ικανότητας των μαστόρων ή είχαν, μεγαλύτερη ή μικρότερη, συμβολή οι προτιμήσεις και παρεμβάσεις της επιτροπής ανέγερσης; Δεν γνωρίζουμε. Και δεν μας βοηθά ιδιαίτερα η σύγκριση με τον ναό του Γαρζενίκου που έχτισε ο ίδιος πρωτομάστορας 5 χρόνια νωρίτερα. Τα μεγέθη, και άρα οι ανάγκες και δυνατότητες των 2 οικισμών, είναι πολύ διαφορετικά, η Βυτίνα είναι ένα αρκετά μεγάλο κεφαλοχώρι, ο Γαρζενίκος ένα μικρό χωριό που έχει ήδη από εκείνη την εποχή μπει σε γρήγορη πορεία απώλειας του πληθυσμού του, όσο κι αν οι αιτούντες Γαρζενικιώτες επιμένουν πως κατοικείται από ενενήντα οικογένειες. Επιπλέον, ο ναός του Γαρζενίκου είναι τύπου τρίκλιτης βασιλικής, ενώ του Αγίου Τρύφωνα, σταυροειδούς εγγεγραμμένου μετά τρούλου. Τέλος, η εκκλησία του Γαρζενίκου υπέστη σημαντικές ανακαινίσεις τις επόμενες δεκαετίες μετά την ανέγερσή της, που αλλοίωσαν κατά πολύ την αρχική της μορφή.

Για τον παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τύπο, όπως εκτελέστηκε στον Άγιο Τρύφωνα, δανειζόμαστε τις κρίσεις από τις μελέτες που έχουν κάνει ειδικοί στην ιστορία της αρχιτεκτονικής επιστήμονες. Συγκεκριμένα, να σημειώσουμε εν συντομία ότι κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα η ναοδομία των υπόδουλων ορθόδοξων χωρών παρουσιάζει σημαντική στροφή προς τις πρακτικές της κοσμικής αρχιτεκτονικής, με προϊούσα αποδέσμευση από την απλή μίμηση των βυζαντινών τρόπων δομής. Ήδη τον 18ο αιώνα έχει απομακρυνθεί σημαντικά από τον βυζαντινό της χαρακτήρα και, χωρίς να αποποιείται τις βασικές αρχές της ορθόδοξης εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, κινείται στο πλαίσιο της νεοελληνικής παραδοσιακής ναοδομίας. Σε όλο τον 18ο αιώνα, η ναοδομία έχει αρχίσει να επηρεάζεται από τον κλασικισμό των αρχιτεκτονικών ρευμάτων της Δύσης.[77] Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, το κλασικό και το βυζαντινό είναι οι 2 τάσεις στις οποίες κινείται η ναοδομία.[78] Κατά την οθωνική περίοδο, στην ανέγερση των παραδοσιακού τύπου εκκλησιών κυριαρχεί η παραλλαγή της τρίκλιτης βασιλικής. Επίσης, της τρουλλαίας σταυροειδούς βασιλικής, της σταυροειδούς εγγεγραμμένης (στην οποία ανήκει και ο Άγιος Τρύφωνας), της οκταγωνικής μορφής και του μονόχωρου τύπου.[79]

---

[77] Πουλημένος Α. Γρηγόρης, *Η Ελλάδική Ναοδομία στην περίοδο του Νεοκλασσικισμού 1830-1912*, επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, Αθήναι 1997,σ. 36.

[78] Ό.π., σ. 40.

[79] Πουλημένος, 1997, σ. 40-45.

Ο ναός Αγίου Τρύφωνα, σχολιάζει ο Γρηγ. Πουλημένος, ανήκει στον παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τύπο ναών και, **«αποτελεί το κορύφωμα μιας σειράς ναών, που από το 1821 και μετά κτίστηκαν στην ορεινή Ελλάδα στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού του νεοελληνικού τύπου δηλαδή του επιμήκους σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού. Στο μνημείο αυτό, κτισμένο με ιδιαίτερη επιμέλεια από ντόπια μαύρη μαρμαρόπετρα, ιδιαίτερη εντύπωση κάνει η επιμήκυνση και διεύρυνση των μεγεθών του, στην οριζόντια έννοια, σε ακραίο μάλιστα σημείο σε σχέση με παλαιότερα δείγματα του τύπου. Αντίθετα η καθ' ύψος επέκταση του ναού δεν ακολουθεί το μέτρο αυτό και, σε συνάρτηση με την ενιαία δίκλινη στέγαση, το σύνολο αποκτά βαρειές αναλογίες. Στα νεωτεριστικά στοιχεία του ναού συγκαταλέγεται η διαμόρφωση της δυτικής όψης του με τρίβηλη ανοικτή στοά,** [ο νάρθηκας] **που περικλείεται από τις βάσεις των καμπαναριών. Η γραφικότητα, οι βαριέςαναλογίες, μια κάποια αφέλεια στη διαμόρφωση της στοάς και η χρήση δύο ειδών"καμπανοστασίων" στους πύργους των καμπαναριών μαρτυρούν την απορία καιτους δισταγμούς των δημιουργών στις νέες ιδέες. Έτσι, τα στοιχεία που υιοθετούνται για πρώτη φορά αφήνονται να υλοποιηθούν αργότερα. Οι λίθινες διακοσμητικές ζώνες που περιτρέχουν το ναό στις τρεις άλλες πλευρές απεικονίζουν μια διάθεση μίμησης της διάπλασης της όψης του ναού στο κλασσικό πρότυπο: βάση, κορμός, στέψη. Η εφαρμογή είναι, όμως, αδόκιμη καιοι επιλογές της θέσης άστοχες, ώστε να δημιουργούν εύλογη αμηχανία. Ομολυβδοσκέπαστος τρούλλος συμπληρώνει τα δανεικά μορφολογικά στοιχεία που υιοθέτησαν οι δημιουργοί, σε μια προφανή προσπάθεια "εκσυγχρονισμού" του ύφους του ναού. Ο επιχειρούμενος, όμως, εκσυγχρονισμός στερείται της αναθεωρητικής ορμής που παρουσιάζεται στον Τίμιο Πρόδρομο στο Άργος, με συνέπεια να παραμένει επιφανειακός και λιγότερο ουσιαστικός.**

Περισσότερο ώριμο αρχιτεκτονικό έργο είναι η Κοίμηση της Θεοτόκου στα Μαγούλιανα. Ο ναός έχει περισσότερο συγκροτημένες τις διαστάσεις του και διατηρεί μια περισσότερο ισορροπημένη ογκοπλασία με σχεδόν αρμονικές αναλογίες. Τυπολογικά, παραμένει στα πλαίσια του παραδοσιακού, σταυροειδούς εγγεγραμμένου τρουλλαίου τύπου, χωρίς προσθήκες και προσκτίσματα. Οι μορφολογικές εξελίξεις είναι περισσότερο ποιοτικές στην αρμονικότητα και στην επιμελημένη απόδοση των ανοιγμάτων και του λίθινου διακόσμου, παρά στη θεματολογία που μένει στα πλαίσια των παραδοσιακών προτύπων. Αποτελεί ο ναός ένα δείγμα των τεχνικών δυνατοτήτων κάποιων δημιουργών στην όψιμη

φάση της παραδοσιακής ναοδομίας».[80] Είναι απαραίτητο να επαναλάβουμε βέβαια εδώ ότι ο νάρθηκας, οι βάσεις των 2 κωδωνοστασίων και το βόρειο κωδωνοστάσιο προστέθηκαν αργότερα, τα έτη 1869-1870, το δε δεύτερο, νότιο, κωδωνοστάσιο (το κωδωνοστάσιο του ρολογιού) κατά τη δεκαετία του 1900.

Οι διαστάσεις του ναού είναι, κατά τα τότε μέτρα, 20 επί 30 βασιλικοί πήχεις, όπως αναφέρει ο Π. Παπαζαφειρόπουλος, δηλαδή 21,60 μ. μήκος επί 14,40 μ. πλάτος, και ύψος από το δάπεδο του ναού 7,80 μ. ώς τη στέγη και 10,40 μ. μέχρι το κεντρί, όπως τις παραθέτει ο Λεωνίδας Αναγνωστόπουλος.[81] Να δώσουμε εδώ και τις διαστάσεις των ναών του Γαρζενίκου και της Κοίμησης της Θεοτόκου στα Μαγούλιανα. Του Γαρζενίκου είναι 14,50 μ. μήκος επί 10 μ. πλάτος και 8,10 μ. ύψος[82], ενώ των Μαγουλιάνων είναι 15 περίπου μέτρα μήκος επί 11 περίπου μέτρα πλάτος, και περίπου ίδιο ύψος με των άλλων δύο. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως, ενώ ο Άγιος Τρύφωνας καταλαμβάνει διπλάσια έκταση από τους άλλους 2 ναούς, έχει παρ' όλα αυτά το ίδιο περίπου ύψος, γεγονός που επισημαίνει ο Γ. Πουλημένος, αποδίδοντας στη μορφή του **«βαριές αναλογίες»**.

β) Από μια σύντομη αναφορά στην πρώτη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, αριθ. 41 της 14/4/1846, μαθαίνουμε πως η επιτροπή ανέγερσης θα φρόντιζε και για τη διατροφή των χτιστών του Αγίου Τρύφωνα (**«Οι δε Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος, Ανάστος Νικολόπουλος, Νικόλαος Ταμπακόπουλος, Παναγιώτης Πανταζόπουλος και λοιπά μέλη θέλει συνάξη τας ενταύθα συνδρομάς, φροντίζοντες δια την τροφήν των κτιστών»**). Και στα 2 συμφωνητικά από τη Μεσσηνία προβλέπεται κάτι ανάλογο, η επιτροπή ανέγερσης του ναού παρέχει ορισμένες ποσότητες από διάφορα βασικά είδη διατροφής. Τι ποσοστό από τις συνολικές ανάγκες του οικοδομικού συνεργείου ικανοποιούσαν δεν μπορούμε να υπολογίσουμε. Αυτό εξαρτάται από τον αριθμό των μελών του μπουλουκιού, το χρονικό διάστημα που θα κρατούσαν οι εργασίες οικοδόμησης του ναού κ.λπ.Στο συμφωνητικό για τον ναό της Ανδρούσας προβλέπεται και ποσότητα κριθαριού για τα υποζύγια. Ας έχουμε πάντως στη δική μας περίπτωση υπ' όψιν πως τα Λαγκάδια, η έδρα των χτιστών, είναι πολύ κοντά στη Βυτίνα (κάπου 5 ωρες με τα πόδια) αν συγκρίνουμε με τις πολύ μεγάλες αποστάσεις που χωρίζουν τα Λαγκάδια από τη Μεσσηνία, οπότε θα μπορούσε εύ-

---

[80] Πουλημένος, 1997, σ. 43.

[81] Αναγνωστόπουλος Γ. Λεωνίδας, *Οι Εκκλησίες της Βυτίνας*, Βυτίνα 1988, σ. 2.

[82] Ανδριώτη Ν. – Μπλέτσας-Υφαντής Γ., «Ο Ναός της Κοίμησης Θεοτόκου Ελάτης Αρκαδίας (Παναγία Γαρζενικιώτισσα)», *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 308.

κολα να υπάρχει φυσική επικοινωνία με το χωριό τους για κάθε ενδεχόμενη ανάγκη.

γ) Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον έχει η πρόβλεψη και στα 2 συμφωνητικά από τη Μεσσηνία για την υποχρέωση της επιτροπής ανέγερσης να επιδιορθώνει τις φθορές στα εργαλεία των μαστόρων. Σύμφωνα με το λίγο μεταγενέστερο της οικοδόμησης του Αγίου Τρύφωνα Βασιλικό Διάταγμα της 11ης Σεπτεμβρίου 1850, στο άρθρο 6 ορίζεται ότι ο εργολάβος προμηθεύεται διά ιδίων του εξόδων όλο το απαιτούμενο υλικό, εργαλεία, σκεύη κ.λπ., και, στο άρθρο 7, μεταφέρει τα υλικά στον τόπο των εργασιών. Και δεν ξέρουμε αν οι προβλέψεις αυτές παρακολούθησαν μια εθιμική πραγματικότητα. Πάντως, μεγαλύτερο, ίσως, πρόβλημα, δεν ήταν η προμήθεια των οικοδομικών εργαλείων αλλά η συντήρησή τους. Από τις πρωτογενείς γραπτές πηγές μας για την ανέγερση του Αγίου Τρύφωνα, δεν προκύπτει κάποια ανάλογη αναφορά για επιδιόρθωση των εργαλείων των μαστόρων, όμως αρκετές πληροφορίες μάς προσφέρει η προφορική παράδοση, όπως την αποδίδουν οι τοπικοί ερευνητές, καθώς κι ένα δημοσίευμα στην εφημερίδα *η Βυτίνα* (αριθ. φύλ. 12, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1981) του, επίσης Βυτιναίου, Χρήστου Π. Αναγνωστόπουλου.

Το άρθρο είναι αφιερωμένο στον ντόπιο σιδηρουργό Πανάγο Γιαννακόπουλο και τον ενδιαφέροντα βίο του. Τα λεγόμενα της παράδοσης επιβεβαιώνουν 2 χαράγματα ψηλά στις λαξευτές πέτρες στην κύρια, δυτική, όψη του εξωτερικού τοίχου του νάρθηκα, όπου αναγράφονται τα ονόματα 3 σιδηρουργών/χαλκουργών από τη Βυτίνα: του προαναφερθέντα Πανάγου Γιαννακόπουλου στη μια, στα αριστερά του κεντρικού παραθύρου, και των Θεόδωρου και Αγγέλη Γιαννακόπουλων στα αριστερά του βόρειου παραθύρου. Όμως, οι πέτρες με τα εν λόγω χαράγματα δεν βρίσκονται στο σώμα του κυρίως ναού που χτίστηκε κατά τα έτη 1846-47, αλλά στον τοίχο του νάρθηκα, η οικοδόμηση του οποίου, όπως είπαμε, πραγματοποιήθηκε κάπου 25 χρόνια αργότερα, στα 1869-1970. Και μας δημιουργείται ένα πρόβλημα εδώ, ποια από τα πρόσωπα αυτά έχουν προσφέρει τις υπηρεσίες τους κατά την ανέγερση του κυρίως ναού και ποια κατά την ανέγερση του νάρθηκα (ή και του νάρθηκα). Για τον Πανάγο Γιαννακόπουλο δεν ξέρουμε αν προσέφερε τις υπηρεσίες του μόνο κατά την ανέγερση του ναού (και σε αυτήν την περίπτωση το όνομά του χαράχτηκε πολύ μετά την ανέγερση του ναού) ή και κατά την οικοδόμηση του νάρθηκα και του βόρειου κωδωνοστάσιου. Υπάρχει και μια άλλη πιθανότητα, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο για την οικοδόμηση του νάρθηκα, η πέτρα με το όνομά του, που ενδεχομένως υπήρχε στον δυτικό τοίχο του κυρίως ναού, να μεταφέρθηκε στον οικοδομούμενο τοίχο του νάρθηκα όταν αφαίρεσαν μέρος του τοίχου

του κυρίως ναού για να επικοινωνεί ο γυναικωνίτης, που τοποθετήθηκε επάνω από τον νάρθηκα, με το εσωτερικο του ναού.

Ας δούμε παρακάτω όσα γνωρίζουμε για αυτά τα 3 πρόσωπα. Ξεκινάμε από την προφορική παράδοση όπως την αφηγείται ο Χρήστος Πάνου Αναγνωστόπουλος στην εφημερίδα *η Βυτίνα*:

«ΜΠΙΡ ΠΑΝΑΓΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ύστερα από πολλά χρόνια, εφέτος [1981**]κατώρθωσα να παρευρεθώ κατά την εορτή του Αγίου Τρύφωνος εις Βυτίνα.**

Την ημέραν της εορτής, μετά την Θείαν Λειτουργίαν, ανέμενον έξω του ναού, μετ' άλλων συγχωριανών, την έξοδον της εικόνος του Αγίου, ίνα παρακολουθήσω την περιφοράν της. Κατά τον χρόνον της αναμονής, εστραμμένος προς τον ναόν παρετήρησα επί της εξωτερικής προσόψεως του ναού και ακριβώς αριστερά του μεσαίου παραθύρου επί μιάς πέτρας πελεκημένης όπως και αι άλλαι την αναγραφήν:"Μπιρ Πανάγος Γιαννακόπουλος". Ενεθυμήθην τα όσα είχα ακούσει από ετών, αλλά και προσφάτως, από παλαιοτέρους περί του Πανάγου Γιαννακόπουλου.

Ούτος κάτοικος Βυτίνης ηκολούθησε τον Θεόδωρον Κολοκοτρώνην κατά την Επανάστασιν και εν συνεχεία τον υιόν του Γενναίον και έλαβε μέρος εις πολλάς μάχας. Κατά την μάχην των Δερβενακίων διεκρίθη, αλλά οι Τούρκοι κατά μίαν μάχην του απέκοψαν το ένα χέρι και τον ετραυμάτισαν με το γιαταγάνι εις το πρόσωπο (μάγουλο).

Μετά την λήξιν του Αγώνος επανήλθεν εις Βυτίνα και άνοιξε σιδηρουργείον εις οικόπεδον του Καμενίτσα (ακίνητον ευρισκόμενον μεταξύ των οικιών κληρονόμων Χαρ. Λαμπρυνοπούλου και Γεωρ. Καρπούζου, όπου υπήρχε μέχρι προ ολίγων χρόνων πάλιν σιδηρουργείον του πρότινος αποθανόντος Γρηγόρη Χαραλαμποπούλου). Ότε το έτος 1834 ήρχισεν η ανέγερσις του ναού του Αγίου Τρύφωνος ο Πανάγος με την τέχνην του προσέφερεν ανεκτιμήτους υπηρεσίας αμισθί εις τους δια της προσωπικής εργασίας επίσης εργαζομένους κατοίκους Βυτίνης, ήτοι έφτιαχνε τα κοπίδια με τα οποία οι μαστόροι επελεκούσαν τα μάρμαρα και τα αγκωνάρια του ναού και εις ανταμοιβήν των πολυτίμων δια την ανέγερσιν του ναού υπηρεσιών του, εσκέφθησαν οι ανεγείροντες τον ναόν να αναγράψουν επί της πέτρας το όνομά του.

Ο ανωτέρω δεν εδημιούργησεν οικογένειαν, προφανώς λόγω της αναπηρίας, αλλ' ούτε έτυχε και συντάξεως ως αγωνιστής, διότι δεν υπέβαλεν σχετικήν αίτησιν, ο σχετικός δε Νόμος, δι' ου εχορηγείτο εις τους πολεμιστάς σύνταξις έληξε το 1842.

Κατά το 1844 ήλθε εις Βυτίνα ο Γενναίος Κολοκοτρώνης και κατέλυσεν εις την οικίαν του τότε Δημάρχου Νικ. Θεοφιλοπούλου (πατρός του

φαρμακοποιού και μετέπειτα Δημάρχου Δημητρίου Θεοφιλοπούλου ή Ντασκούλια – λαβόντος το παρεπώνυμον εκ του γεγονότος ότι η δευτέρα σύζυγός του Παναγιώτα ήτο κόρη του Γ. Κολοκοτρώνη ή Ντασκούλια). Εκεί προσήλθον να τον καλοσωρίσουν άπαντες οι συμπολεμισταί του εκ Βυτίνης καταγόμενοι. Δεν προσήλθεν όμως ο Πανάγος Γιαννακόπουλος. Την απουσίαν του αντελήφθην ο Γενναίος και μετά του Ν. Θεοφιλοπούλου, απέστειλαν έναν των παρισταμένων ίνα τον προσκαλέση, επιστρέψας δε ούτος τους ανέφερεν ότι ο Μπιρ Πανάγος ηρνείτο να τον επισκεφθή και εζήτησε να τον επισκεφθή ο Γενναίος. Τότε ο τελευταίος εξεκίνησε να επισκεφθή. Οι δύο πολεμισταί συνηντήθησαν εις την θέσιν "Αλώνι" (ένθα σήμερον η οικία κληρονόμων Γ. Γιαβή), ενηγκαλίσθησαν και κατηυθήνθησαν εις την οικίαν του Θεοφιλοπούλου. Το παράπονον του Πανάγου ήτο ότι δεν εφρόντισεν ο Γενναίος να του χορηγηθή σύνταξις. Ο Γενναίος του υπεσχέθη ότι αν εκέρδιζε τας εκλογάς, αι οποίαι θα εγίνοντο μετά το Σύνταγμα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 θα επανέφερε την ισχύν του λήξαντος το 1842 νόμου περί συνταξιοδοτήσεως.

Ταύτα, εξ ων ενθυμούμαι, αντί μνημοσύνου επί του παρόντος εις τον γενναίον πολεμιστήν και πατριώτην και εις τον μεγάλον ευεργέτην δια την ανέγερσιν του ναού του Αγίου Τρύφωνος,
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΝΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ – Επίτιμος Πρόεδρος Εφετών».

Ο Λεωνίδας Αναγνωστόπουλος αναφέρει επιπλέον γι' αυτόν, βασιζόμενος προφανώς σε προφορικές παραδόσεις, πως **«κατασκεύασε όλα ανεξαιρέτως τα σίδερα του ναού που τον ενώνουν σε διάφορα μέρη και ιδίως στα κωδωνοστάσιά του»**[83] (προφανώς εννοεί το παλαιότερο των 2 κωδωνοστασίων, το βόρειο, αν ισχύει βέβαια η πληροφορία κι εάν ο Πανάγος Γιαννακόπουλος προσέφερε τις υπηρεσίες του και κατά την οικοδόμηση του νάρθηκα). Επιπλέον, ότι κατασκεύασε το σιδερένιο ηλιακό ρολόι το στερεωμένο στον τοίχο στη μέση της νότιας πλευράς του κυρίως ναού.

[83] Αναγνωστόπουλος, 1988, σ. 7.

Δεν γνωρίζουμε αν το πρόθεμα «Μπιρ» συνόδευε το όνομά του, δεν το έχουμε επιβεβαιώσει από κάποια άλλη πηγή. Ξέρουμε όμως πως ήταν γνωστός και με το παρωνύμιο «Γυφτοπανάγος», από το επάγγελμα που ασκούσε, οπότε άμεσα ο συνειρμός που κάνουμε είναι πως το όνομά του το συναντήσαμεπιο πριν στη λίστα των τραυματιών Βυτιναίων που περιέλθαψε ο ιατρός Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, επαληθεύοντας έτσι το μέρος της παράδοσης που αφορά στη συμμετοχή του στον Αγώνα και τον τραυματισμό του. Από δω και πέρα όμως, ερευνώντας για την ταυτότητά του στους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Νυμφασίας των ετών 1843, 1850, 1858 και 1872, καθώς και στην καταγραφή πληθυσμού του έτους 1851, τα πράγματα περιπλέκονται κάπως. Κι αυτό, γιατί με τα ίδια στοιχεία συναντάμε 2 πρόσωπα, στον εκλογικό μάλιστα κατάλογο του 1872 (από λάθος ίσως;) συναντάμε 3.

Στην *Καταγραφή Πληθυσμού* του έτους 1851, τα 2 πρόσωπα και οι οικογένειές τους καταγράφονται ως ακολούθως[84]:

[84] Παπαχατζής, 2015, σε ηλεκτρονική μορφή.

«οικογένεια	**αρ. 5**	**Πανάγος**	**Γιαννακόπουλος**	**ηλικία**	**50**	**γεωργός**
		Ελένη	**σύζυγός του**		**40**	
οικογένεια	**αρ. 125**	**Πανάγος**	**Γιαννακόπουλος**		**48**	**χαλκεύς**
		Μαρία	**σύζυγός του**		**40**	
		Γρηγόριος	**τέκνο του**		**19**	
		Σταθούλα	**τέκνο του**		**20**	
		Γεώργιος	**τέκνο του**		**10**	
		Ιωάννης			**8**	
		Σουσάννα			**12**	
		Σοφία			**4»**	

Στον κατάλογο των κατοίκων Βυτίνας που έχουν δικαίωμα ψήφου στις εκλογές για την αποστολή αντιπροσώπων στην Εθνοσυνέλευση του 1843 στην Αθήνα, ο πρώτος είναι εγγεγραμμένος ως **Παναγιώτης Γύφτος, ετών 39**, και ο δεύτερος ως **Πανάγος Γύφτος, ετών 40***.* Στον εκλογικό κατάλογο του έτους 1850 καταγράφονται αντίστοιχα, **Παναγιώτης Ιωάννου, ετών 44***,* και **Πανάγος Ιωάννου, ετών 40**. Και στον κατάλογο του έτους 1872, **Παναγιώτης Γιαννακόπουλος, ετών 63, χαλκεύς**, και **Πανάγος Γιαννακόπουλος, ετών 63, χαλκεύς**. Με βάση αυτά που μας διηγείται η προφορική παράδοση, το πρόσωπο που το όνομά του έχει χαραχτεί στον τοίχο του νάρθηκα είναι το πρώτο, καθώς είναι αυτός που στην απογραφή πληθυσμού του 1851 καταγράφεται χωρίς τέκνα. Έχουν τα 2 πρόσωπα συγγενική σχέση; Πιθανόν, αλλά περισσότερα δεν μπορούμε να ξέρουμε. Τέλος, στο σημείο που ο Χ. Αναγνωστόπουλος αναφέρει για το εργαστήριο που είχε ο Πανάγος Γιαννακόπουλος, από δικαιοπρακτικά έγγραφα του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, βρίσκουμε πως στη θέση εκείνη είχε αργότερα εργαστήριο ο Γρηγόριος Π. Γιαννακόπουλος, γιος, όπως προκύπτει από την απογραφή του 1851, του δεύτερου Πανάγου Γιαννακόπουλου.

Για τα άλλα 2 πρόσωπα που τα ονόματά τους είναι χαραγμένα στον τοίχο του νάρθηκα, τους Θεόδωρο και Αγγέλη Γιαννακόπουλους, γνωρίζουμε πως είναι και αυτοί σιδηρουργοί από τη Βυτίνα και όχι μάστορες του οικοδομικού συνεργείου που συνήθως τα ονόματά τους βρίσκουμε χαραγμένα στους λίθους των ναών. Τα δεδομένα που μας οδηγούν σε αυτήν τη βεβαιότητα προέρχονται από την προαναφερθείσα *Καταγραφή Πληθυσμού του έτους 1851* του Δήμου Νυμφασίας και τους εκλογικούς καταλόγους. Επιπλέον, και το γεγονός ότι δεν βρίσκουμε πρόσωπα με αυτά τα στοιχεία στους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Τευθίδος (Λαγκαδίων) της ίδιας εποχής, απ’ όπου κατάγονται οι τέκτονες του ναού. Ότι είναι Βυ-

τιναίοι σιδηρουργοί και, επιπρόσθετα, συγγενείς του Πανάγου Γιαννακόπουλου επισημαίνει και ο Λεωνίδας Αναγνωστόπουλος.[85]

Συγκεκριμένα, στην *Καταγραφή του 1851* σημειώνονται 2 οικογένειες:

«αρ. οικογενείας	**46**	**Δημήτριος**	**Γιαννακόπουλος**	**ηλικία**	**60**	**χαλκεύς**
		Βασίλω	**σύζυγός του**		**55**	
	47	**Θεόδωρος**	**Γιαννακόπουλος**		**35**	**χαλκεύς**
		Σταυριανή	**σύζυγός του**		**32**	
		Αγγελής	**τέκνο τους**		**8**	
		Βασίλω	**τέκνο τους**		**4»**	

Και στον εκλογικό κατάλογο του έτους 1872, **«Θεόδωρος Γιαννακόπουλος του Δημητρίου, ετών 49, χαλκεύς»** και **«Αγγελής Γιαννακόπουλος του Θεοδώρου, ετών 27, χαλκεύς»**.

Ο Δημήτριος Γιαννακόπουλος είναι λοιπόν ο πατέρας του Θεόδωρου και ο Αγγελής, γιος του Θεόδωρου. Θεωρούμε πως τα ονόματά τους μνημονεύτηκαν με χάραγμα στον τοίχο του νάρθηκα ως ανταπόδοση για τις υπηρεσίες που προσέφεραν κατά την ανέγερση του νάρθηκα στα 1869-70, τότε που ο Θεόδωρος ήταν κάπου 50-55 ετών και ο Αγγελής 27 ετών. Ο Θεόδωρος μπορεί να εργάστηκε και κατά την ανέγερση του κυρίως ναού, όχι όμως ο Αγγελής, καθώς τότε ήταν σχεδόν βρέφος.

Πέρα από τους 3 παραπάνω όρους που θεωρούμε πως περιέχονταν στο συμφωνητικό για τον Άγιο Τρύφωνα, όσον αφορά τους πιθανούς υπόλοιπους, να πούμε πως για τα κόστη και την αμοιβή των χτιστών τα 2 συμφωνητικά για τους ναούς της Μεσσηνίας μάς δίνουν πολύ χρήσιμες πληροφορίες. Οι τιμές για το χτίσιμο των τεσσάρων τοίχων του οικοδομήματος είναι 1 δραχμή και 10 ώς 15 λεπτά τον τετραγωνικό πήχη (οι διαστάσεις του τετρ. πήχη είναι 0,75 επί 0,75 του μέτρου). Εκτιμούμε πως η τιμή για την οικοδομή του Αγίου Τρύφωνα ήταν αρκετά μεγαλύτερη, καθώς ο τοίχος του χτίστηκε με λαξευμένες πέτρες, πράγμα που δεν έγινε, όπως προκύπτει από τα συμφωνητικά για τους άλλους 2 ναούς λόγω κόστους ή, το πιθανότερο, λόγω της έλλειψης σε κοντική απόσταση κατάλληλης προς λάξευση πέτρας.

Για τις πέτρες, τον ασβέστη και την άμμο, δεν γνωρίζουμε αν η μεταφορά τους ήταν υποχρέωση των χτιστών. Η πέτρα εξορρύχθηκε από το γνωστό νταμάρι της Βυτίνας στη θέση «Άγιος Δημήτριος». Η εν λόγω πέτρα, κατά τις γνώσεις μας, είναι καλής ποιότητας και καλά λαξεύσιμη (όχι πολύ σκληρή). Δεν αποκλείεται όμως μέρος της να εξορρύχθηκε και από άλλα κοντινότερα στον οικισμό σημεία. Ο ασβέστης, αν δεν κάνουμε λά-

[85] Αναγνωστόπουλος, 1988, σ. 7.

θος, προέρχεται από καμίνια στη θέση «Καψιάνικα», ανατολικά, όχι μακριά από τον οικισμό.

Όπως είπαμε παραπάνω, δεν γνωρίζουμε σε ποιον βαθμό οι επιθυμίες και οι προτιμήσεις της επιτροπής ανέγερσης ή και οι όποιες διαφωνίες και ανταγωνισμοί στο εσωτερικό της κοινότητας διαμόρφωσαν την τελική μορφή του ναού. Πάντως, να θεωρούμε δεδομένο ότι ο πρωτομάστορας Α. Λαδόπουλος και οι άλλοι τέκτονες σίγουρα γνώριζαν καλά να οικοδομούν ναούς του παραδοσιακού τύπου.

Επίσης, δεν γνωρίζουμε αν συνάφθηκε κάποιο εγγυητικό έγγραφο για την εξασφάλιση των εργοδοτών από τυχόν κατασκευαστικά ελαττώματα που θα οδηγούσαν μελλοντικά σε δυσάρεστα συμβάντα.

Τέλος, δεν έχουμε εξακριβώσει αν το οικοδομικό συνεργείο ανέλαβε και την κατασκευή της σκεπής του ναού ή αν τα ξύλινα μέρη είχε αναλάβει άλλος, ειδικευμένος σε αυτήν τη δουλειά, μάστορας.

Να τονίσουμε, επαναλαμβάνοντας, πως οι υποθέσεις ή οι διαπιστώσεις μας πάνω σε τεχνικά ζητήματα είναι σίγουρα παρακινδυνευμένες, καθώς δεν διαθέτουμε τις απαραίτητες ειδικές γνώσεις. Καταλληλότεροι σίγουρα να εκτιμήσουν είναι οι ειδικοί στις συγκεκριμένες τεχνικές επιστήμες (αρχιτέκτονες, μηχανικοί, οικοδόμοι κ.λπ.).

Ε΄. Η ΧΟΡΗΓΗΣΗ ΑΔΕΙΑΣ ΑΝΕΓΕΡΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ: Με την Πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ. 42, το αίτημα για την ανέγερση ναού θα προωθηθεί στο Επαρχείο Γόρτυνος, το οποίο θα ερωτηθεί κι εάν απαιτείται να εκδοθεί άδεια για την οικοδόμηση του ναού, και, εάν όντως απαιτείται, αυτή να εκδοθεί το συντομότερο γιατί ήδη, κατά τον χρόνο ψήφισης της δεύτερης Πράξης αριθ. 42, το συμφωνητικό με τους χτίστες έχει συνταχθεί και οι εργασίες, όπως φαίνεται, έχουν ξεκινήσει (**«[...] δια να ενημερώση εάν απαιτείται να δωθή η προς την ανέγερσιν ταύτην άδεια, ήτις παρακαλούμεν να δωθή το όσον έστι τάχιον, διότι η περί της ανεγέρσεως μετά των κατοίκων και των κτιστών συμφωνία [...]νετο»**).

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, η εξασφάλιση άδειας ανέγερσης από το Υπουργείο ων Εκκλησιαστικών ήταν η πρώτη ενέργεια της επιτροπής ανέγερσης. Από το περιεχόμενο της απόφασης μοιάζει η τοπική Αρχή να μην ήταν ενήμερη για τις τυπικές διαδικασίες που έπρεπε να ακολουθήσει. Γιατί πριν από την εξασφάλιση της άδειας έχει ήδη προχωρήσει σε συμφωνία με το οικοδομικό συνεργείο και, μάλλον, έχουν αρχίσει και οι εργασίες οικοδόμησης.

Η διαδικασία προς αδειοδότηση πάντως ξεκίνησε σύντομα, στο αρχειακό υλικό με τους φακέλους τους σχετικούς περί ανέγερσης και επισκευής ιερών ναών των Γενικών Αρχείων του Κράτους υπάρχει και ο φάκελος για την ανέγερση του ναού Αγίου Τρύφωνα, ο οποίος, δυστυχώς, περιέχει ένα μόνο έγγραφο από την αλληλογραφία που πραγματοποιήθηκε μεταξύ του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Νομαρχίας Αρκαδίας.[86] Ο συγκεκριμένος φάκελος πρέπει να περιείχε και άλλα σχετικά έγγραφα, όπως την απόφαση αριθ. 42 του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, τη γνωμοδότηση του τοπικού επισκόπου και του Επάρχου ή του Νομάρχη, την τελική έγκριση κ.λπ. Το υπάρχον έγγραφο φέρει ημερομηνία 9 Ιουνίου 1846, και είναι ένα έγγραφο απάντηση του Υπουργείου προς τη Νομαρχία Αρκαδίας, με το οποίο ζητά να δοθούν με επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας οι τυπικές διαβεβαιώσεις σχετικά με την τήρηση κάποιων προϋποθέσεων για την ανέγερση του ναού. Να δούμε το κείμενο του εγγράφου:

«Εν Αθήναις τη 9 Ιουνίου 1846

Αντεπιστέλλεται προς την Νομαρχίαν Αρκαδίας ομού με τα επισυνημμένα επί επιστροφή, δια να αναπληρωθή δι' ετέρας πράξεως του Δημοτικού Συμβουλίου η έλλειψις, η εις την έγκλειστον υπ' αριθ. 42 υπάρχουσα, ήτις είναι το ότι το Συμβούλιον αυτό, υπόσχεται και υποχρεούται να φροντίζη περί της ευπρεπείας και της φωταγωγίας του ιερού Ναού, και ταύτης δε της πράξεως να σταλή εις ημάς επίσημον αντίγραφον.

Όταν τούτο γένη θέλομεν απαντήσει οριστικώς εις την εν τη παρούση αναφορά διαλαμβανομένην αίτησιν.

ο υπουργός

[υπογραφή**]»**.

Να επισημάνουμε ότι στο Αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας δεν βρίσκεται τέτοια επόμενη συμπληρωματική απόφαση.

Την ακριβή ημερομηνία που ξεκίνησε η αλληλογραφία δεν την γνωρίζουμε, από το μοναδικό έγγραφο του φακέλου στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών μαθαίνουμε ότι το αίτημα διαβιβάστηκε προς τον Έπαρχο ή τον Νομάρχη με την πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ 42. Επίσης, ότι στις 9 Ιουνίου 1846 το Υπουργείο είχε ήδη λάβει τη σχετική αίτηση μαζί με

---

[86] ΓΑΚ, *Οθωνική περίοδος – Το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείον της Επικρατείας, Αγίου Τρύφωνος ενοριακή εκκλησία εις Βυτίνην*,Θυρίς 145, Φάκελος 15/Αρχειομνήμων, *Εκκλησιαστικών*, φάκελος αριθ. 275, «Αγίου Τρύφωνος ενοριακή εκκλησία εν Βυτίνη».

τα υπόλοιπα απαραίτητα τυπικά έγγραφα (γνωμοδότηση του Επάρχου ή του Νομάρχη και της Επισκοπής) και, απευθυνόμενο στον Νομάρχη, απλώς ζητά μια επιπλέον πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου για να ολοκληρωθεί η διαδικασία με τη θετική του απόφαση παραχώρησης της άδειας. Η πράξη θα διαβεβαίωνε ότι το Δημοτικό Συμβούλιο εγγυάται για την ευπρέπεια και την επαρκή φωταγώγηση του ναού, διαβεβαιώσεις που απαιτούσαν οι εγκύκλιοι και δεν είχαν συμπεριληφθεί στην απόφαση αριθ. 42.

Με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε ότι οι εργασίες οικοδόμησης του ναού Αγίου Τρύφωνα ξεκίνησαν τουλάχιστον δυο μήνες πριν από την τελική αδειοδότηση από το Υπουργείο.

Επίσης, δεν φαίνεται πως υπήρξε κάποια δυσκολία στη χορήγηση της άδειας. Η Βυτίνα δεν είναι ένα μικρό αποκομμένο χωριό, αλλά κεφαλοχώρι και έδρα δήμου, με μεγάλο σχετικά πληθυσμό και οικονομικές δυνατότητες, ικανή να διασφαλίσει την χωρίς προβλήματα αποπεράτωση και μετέπειτα συντήρηση του ναού. Και, οι άρχοντές της είχαν στενή επαφή και διασυνδέσεις με την κρατική διοίκηση. Επίσης, στην Επάνω Συνοικία δεν είχε εν τω μεταξύ ανεγερθεί κάποιος άλλος ναός, ώστε να υπάρχει κάποιο κώλυμμα, και η ανέγερση νέου ενοριακού ναού εύκολα κάλυπτε τις προϋποθέσεις του θεσμικού πλαισίου. Όμως, να μην ξεχνάμε σε ποια εποχή γίνεται η ανέγερση. Έχουν περάσει μόνο 15 χρόνια από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, και υπάρχει μεγάλη επιθυμία των τοπικών κοινωνιών για επισκευή και, κυρίως, οικοδόμηση νέων ναών, μεγαλύτερων και μεγαλοπρεπέστερων, μακριά από τους περιορισμούς και τις απαγορεύσεις που έθετε για αιώνες η οθωμανική διοίκηση. Παρ' όλα αυτά, να μην αποκλείουμε και τυχόν προβλήματα και αντιξοότητες για λόγους που δεν μας είναι γνωστοί. Ο ρόλος, για παράδειγμα, που μπορεί να έπαιζαν οι διάφοροι πολιτικοί συσχετισμοί και φατριασμοί στις τάξεις των προυχόντων στο ευρύτερο πλαίσιο της Επαρχίας Γορτυνίας, καθώς το 1844 διεξήχθησαν οι πρώτες βουλευτικές εκλογές, όπου τη μοναδική έδρα διεκδικούσαν οι οικογένειες των Δεληγιανναίων και των Πλαπουταίων.

Για μια καλύτερη εικόνα για το περιβάλλον της εποχής και τον τρόπο που συμπεριφέρονταν οι τοπικές, δημοτικές αρχές στις σχέσεις τους με την κεντρική διοίκηση όσον αφορά τη ναοδομία, μπορεί να δει κανείς στην εργασία για την ανέγερση του ναού του Γαρζενίκου και αρκετά άλλα παραδείγματα αδειοδότησης για επισκευή ή ανέγερση ναών κατά τις δεκαετίες 1830 και 1840 στην Πελοπόννησο.[87]

[87] *Γαρζενίκος*, 2020, Παράρτημα 1.

ΣΤ΄. Η ΧΟΡΗΓΗΣΗ ΑΔΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΑ ΜΑΓΟΥΛΙΑΝΑ: Για να κατανοήσουμε καλύτερα το περιβάλλον της εποχής εκείνης και τη συμπεριφορά των κατοίκων και των τοπικών Αρχών απέναντι στο νέο θεσμικό πλαίσιο που έθεσαν πριν από λίγα μόλις χρόνια η Βαυαρική Αντιβασιλεία, αρχικά, και ο βασιλιάς Όθωνας, χρήσιμο είναι να παραθέσουμε, εν συντομία, την ιστορία της ανέγερσης του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στα γειτονικά Μαγούλιανα, κατά τα έτη 1838 έως 1841.[88] Το παράδειγμα από τα Μαγούλιανα μας δείχνει το πως, ίσως, οι παλαιότερες συνήθειες και συμπεριφορές από την Τουρκοκρατία, οδηγούν τους επικεφαλής –τη Δημοτική αρχή του Δήμου Μυλάοντος– να αγνοήσουν τη Διοίκηση και το θεσμικό πλαίσιο και να ανοικοδομήσουν αυθαίρετα την εκκλησία τους.

Το Κοινό των Μαγουλιάνων, το κεντρικό χωριό και έδρα του Δήμου Μυλάοντος, με επικεφαλής τη Δημοτική Αρχή, ανοικοδομεί τον ναό τής Κοίμησης της Θεοτόκου στο κάτω μέρος του χωριού, αφού έχει κατεδαφίσει το έτος 1838 τον προϋπάρχοντα στην ίδια θέση παλαιό που έχει πυρποληθεί από τις επιδρομές του Ιμπραήμ και επισκευαστεί, εν τω μεταξύ, πιο μετά. Δεν έχει προμηθευτεί την απαραίτητη άδεια ανέγερσης από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, έχει μόνο, κατά τους ισχυρισμούς του Δημάρχου, ενημερώσει τον Επίσκοπο Γορτύνης Ιγνάτιο. Ούτε όμως και κάποια Αρχή τους έχει εμποδίσει κατά τις εργασίες οικοδόμησης. Η οικοδομή ολοκληρώνεται χωρίς εμπόδια στα τέλη μάλλον του 1840 ή, το πολύ, τις αρχές του 1841, όμως οι υπεύθυνοι έρχονται αντιμέτωποι με τις Αρχές όταν ζητούν από την Ιερά Σύνοδο να εγκαινιαστεί από επίσκοπο ο ναός (ο Επίσκοπος Ιγνάτιος έχει εν τω μεταξύ αποβιώσει το 1839). Και, σύμφωνα με την εγκύκλιο αριθ. 9199 της 7ης Μαΐου 1835, απαγορεύεται να εγκαινιάσει ο επίσκοπος κάποιον ναό αν δεν του προσκομιστεί πρώτα η άδεια ανέγερσης. Και από το χρονικό αυτό σημείο ξεκινά η αλληλογραφία του Δημάρχου Μυλάοντος με τον Έπαρχο Γόρτυνος και του Επάρχου με το Υπουργείο για να παραχωρηθεί εκ των υστέρων η άδεια.

Από τα έγγραφα του σχετικού φακέλου, ας δούμε την πρώτη επιστολή του Δημάρχου προς τον Έπαρχο Γορτυνίας, η οποία μας δίνει τις βασικές πληροφορίες για την οικοδόμηση του ναού:

---

[88] ΓΑΚ, *Αρχείο Οθωνικής περιόδου, Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως, Αρκαδίας ενοριακαί εκκλησίαι, Κλάδος Α΄, Θυρίς 100, Φάκελος 1, αριθ. 4 «Κοιμήσεως/Μαγούλιανα/ενοριακή εκκλησία*, και στον Αρχειμνήμονα, *Εκκλησιασικών*, Φάκελος 245, Αρκαδίας ενοριακαί εκκλησίαι.

«Αριθ. πρωτ. 2836
Εν Μαγουλιάνοις την 18 Ιουνίου 1841
Προς τον Β. Διοικητήν Γορτυνίας
Βλέποντες οι κάτοικοι Μαγουλιάνων καταστήσασα εις παντελή φθοράν την εκκλησία τιμωμένη επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου καθολικόν ούσαν πρότερον, δι' εκουσίου εισφοράς των ηθέλησαν κατά το 1838 ν' ανακαινίσουν ταύτην, πυρποληθείσαν μεν παρά των αράβων κατά το 1825 επιδιορθωθείσαν δε παρά των κατοίκων, επομένως δια να συνάζονται εν αυτή τελούντες καθ' ημέραν την ιεράν μυσταγωγίαν, και την οποίαν θέλοντες να οικοδομήσουν λαμπροτέραν κατεδαφίσαντες ταύτην ανήγειραν με ίδιά των ως είρηται εξοδα, δεν εζητήθη τότε η άδεια της Διοικητικής αρχής επί λόγω ότι δεν ανεγέρθη νέα τις εκκλησία, αλλά ανακαίνισις της έως τότε ευρισκομένης εν ενεργεία διηνεκεί έγινε, και ότι νομίσαντες ότι επειδή ο επίσκοπος έλαβε, εντελή γνώσιν του έργου τούτου ως αναφερθέντες προς αυτόν, να ειδοποιηθή και η Διοίκησις δια του επισκόπου, και ότι επομένως και αυτή η Διοίκησις επληροφορήθη από αναφοράν μεν προς την επί των Οικονομικών Β. Γραμματείαν αιτούντες παρ' αύτης του να προσφέρη δωρεάν τον της ξυλείας και ασβέστου φόρον, ήδη δε αιτούντες παρά της Ιεράς Συνόδου τον εγκαινιασμόν της μνησθείσης εκκλησίας, απαιτουμέθα παρ' αυτής του να της καθυποβάλλωμεν την άδειαν της ανεγέρσεως της Διοικητικής αρχής, και επειδή τοιαύτη δεν υπάρχει, παρακαλούμεν κύριε Διοικητά και τούτο λαβόντες αφορμήν από τας [...] των κατοίκων παρακλήσεις, ίνα ευαρεστηθέντες, εγκρίνεται την ανακαίνισιν της ρηθείσης εκκλησίας γεγονείας ούσης ένεστι λαμπράς δια της προσφοράς αδρών των κατοίκων εξόδων, πεπεισμένοι ότι η Διοίκησις δεν θέλει ανεχθή να απωλεσθούν τοιαύτα αδρά έξοδα, αφήνουσα εις διηνεκή παράπονα τοιούτον τον πολυπληθή λαόν αλλά θέλει αυαρεστηθή ίνα εγκρίνη την ανακαίνισιν ταύτην, στελλομεν επίτηδες τον επιφέροντα την παρούσαν μας και με τον οποίον περιμένομεν την απάντησίν της.

Ευπειθέστατος
ο Δήμαρχος Μυλάοντος
Τ.Σ. Αναγν. Παπαγιαννόπουλος».

Ο Έπαρχος Γόρτυνος Πάνος Ράγκος λαμβάνοντας την αναφορά του Δημάρχου την διαβιβάζει στις 22 Ιουνίου 1841 στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και στις 27 Ιουνίου το Υπουργείο ανταποκρίνεται ζητώντας να ενημερωθεί, α) αν όντως στάλθηκε από τον Δήμαρχο Μυλάοντος αναφορά-ενημέρωση στον Επίσκοπο Ιγνάτιο και τι απάντηση αυτός έδωσε, β) πόσοι

ιεροί ναοί υπάρχουν στα Μαγούλιανα και πόσων πιστών τις λατρευτικές ανάγκες καλύπτουν, και γ) αν κρίνεται απολύτως αναγκαίος για τον εκκλησιασμό των κατοίκων ο νεοανεγερθείς ναός. Ο Έπαρχος στη συνέχεια ζητά από τον Δήμαρχο τις σχετικές εξηγήσεις και ο Δήμαρχος του στέλνει, στις 12 Ιουλίου, αντίγραφο της αναφοράς του προς τον Επίσκοπο Ιγνάτιοτου έτους 1838. Ταυτόχρονα, τον ενημερώνει πως στα Μαγούλιανα οι 2 ανοικοδομηθέντες κατά τη δεκαετία του 1830 ναοί, του Τιμίου Προδρόμου και του Αγίου Δημητρίου, καλύπτουν τις ανάγκες 600 και 500 αντίστοιχα κατοίκων, ενώ το χωριό κατοικείται από 2.000 άτομα και άρα ήταν απαραίτητη η ανακαίνιση του ναού της Παναγίας. Παραθέτουμε εδώ το αντίγραφο της αναφοράς προς τον Επίσκοπο Ιγνάτιο:

«Εν Μαγουλιάνοις την 3 Ιουλίου 1838
Προς τον άγιον Επίσκοπον Γορτύνης
Σπεύδομεν να σας πληροφορήσωμεν άγιε επίσκοπε ότι κατεδαφισθείσα η εκκλησία της κοινότητος Μαγουλιάνων καλουμένη της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (ως τούτο νομίζομεν να το ηξεύρετε) αποφάσισαν άπαντες οι κάτοικοι να την ανακαινίσωσι με ιδίοις δαπάνοις.
ο Δήμαρχος Μυλάοντος
Αναγ. Παπαγιαννόπουλος
ότι ως αντίγραφον ακριβές
Εν Μαγουλιάνοις την 12 Ιουλίου 1841
Τ.Σ. ο Δήμαρχος
Αναγ. Παπαγιαννόπουλος».

Ο Έπαρχος, που έχει εν τω μεταξύ στις 2 Αυγούστου επισκεφθεί και ο ίδιος τα Μαγούλιανα, ανταπαντά (στις 5 Αυγούστου 1841) πληροφορώντας το Υπουργείο ότι: Στην Επισκοπή, που τώρα διοικείται από μια τριμελή προσωρινή επιτροπή ιερωμένων, δεν βρέθηκε (σύμφωνα με έγγραφό της που του στάλθηκε στις 13 Ιουλίου) στο πρωτόκολλο ούτε αναφορά του Δημάρχου Μυλάοντος ούτε απάντηση του Επισκόπου Ιγνατίου για το ζήτημα. Επίσης, στα Μαγούλιανα υπάρχουν 2 ναοί, του Τιμίου Προδρόμου και του Αγίου Δημητρίου, αρκετά ευρύχωροι που καλύπτουν τις ανάγκες των ενοριτών (σε αντίθεση με τον ισχυρισμό του Δημάρχου πως οι 2 υπάρχοντες ναοί δεν επαρκούν) κι ως εκ τούτου δεν ήταν αναγκαίο να ανεγερθεί ο εν λόγω ναός. Όμως, αφού έχει ήδη οικοδομηθεί, και μάλιστα με αρκετή φιλοκαλία και αδρά έξοδα, ο ίδιος προτείνει να επιτρέψει το Υπουργείο να εγκαινιαστεί ο ναός. Το Υπουργείο απευθύνεται και ζητά στις 11 Αυγούστου τη γνωμοδότηση της Ιεράς Συνόδου, η οποία στις 23 Αυγούστου γνωστοποιεί στο Υπουργείο πως θεωρεί σωστό να εγκαινιασθεί ο ναός και ότι

έχει ήδη διατάξει τον Μητροπολίτη Μαντινείας και Μεγαλοπόλεως να μεταβεί στα Μαγούλιανα προς τον σκοπό αυτόν. Στη συνέχεια, το Υπουργείο με επιστολή προς τον Έπαρχο Γορτυνίας στις 16 Σεπτεμβρίου 1841 ζητά να ψηφιστεί και διαβιβαστεί στο Υπουργείο πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου Μυλάοντος που να εγγυάται περί της εξασφάλισης των όρων περί ευπρέπειας και κατάλληλης εσωτερικής διακόσμησης και φωταγώγησης του ναού. Η απόφαση λαμβάνεται στις 5 Απριλίου του 1842 και μετά από πολύμηνη καθυστέρηση, λόγω διαφόρων τυπικών προβλημάτων, διαβιβάζεται από τον Έπαρχο προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών στις 8 Νοεμβρίου 1842. Να σημειώσουμε εδώ πως –όπως είδαμε στην εργασία για τον ναό του Γαρζενίκου–, το Υπουργείο γενικά έδειχνε ανοχή και παραχωρούσε εκ των υστέρων την άδεια αρκεί να τηρούνταν οι τυπικές προϋποθέσεις του θεσμικού πλαισίου.

Τι μπορούμε να συμπεράνουμε από το παράδειγμα της ανέγερσης του ναού των Μαγουλιάνων; Από το περιεχόμενο των εγγράφων προκύπτουν 2 ενδεχόμενα: α) Οι τοπικοί άρχοντες όντως, όπως ισχυρίζονται, δεν γνωρίζουν καλά το, πρόσφατα θεσπισθέν, νομικό πλαίσιο περί ανέγερσης ναών και θεωρούν πως ανοικοδόμηση ναού στο ίδιο σημείο δεν απαιτεί άδεια ανέγερσης, κι εδώ η υπόθεση μοιάζει πολύ με την περίπτωση της ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα που χτίζεται ακριβώς στη θέση της παλαιότερης εκκλησίας και η δημοτική αρχή θα απευθυνθεί στον Έπαρχο Γόρτυνος για να εξακριβώσει αν απαιτείται άδεια. β) Οι τοπικές αρχές, γνωρίζουν πως δεν υπάρχουν πολλές πιθανότητες να δώσουν θετική γνωμάτευση ο Έπαρχος και ο Επίσκοπος Γόρτυνος για ανέγερση και τρίτου ναού σ' ένα χωριό που στα χαρτιά μεν έχει περίπου 2.000 κατοίκους, αλλά στην πράξη η μετανάστευση που έχει ήδη ξεκινήσει έχει μειώσει τον πραγματικό αριθμό τους, και άρα ούτε το Υπουργείο θα παραχωρήσει την άδεια.[89] Έτσι, χωρίς, απ' ό,τι φαίνεται, να ενημερώσουν ούτε τον Επίσκοπο, κατεδαφίζουν την παλαιά εκκλησία και προχωρούν στην οικοδόμηση της νέας. Το χτίσιμο ανέλαβε σύμφωνα με προφορικές πληροφορίες πρωτομάστορας από τη γνωστή οικογένεια των Λαγκαδινών μαστόρων Γαρδίκα[90] που αρχίζοντας τις εργασίες, υποθέτουμε αμέσως (το καλοκαίρι του 1838), την αποπεράτωσε 2 χρόνια αργότερα (ή και λίγο περισσότερο) το έτος 1840 ή τις αρχές του 1841. Το δεύτερο ενδεχόμενο είναι μάλλον και αυτό που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Το μόνο που δεν γνωρίζουμε είναι αν η ανέγερ-

[89] Στην απογραφή των ετών 1834-1836 εμφανίζονται να έχουν πληθυσμό 2.046 κατοίκων, ο οποίος αυξάνεται ελαφρά κατά τη δεκαετία του 1840. Κατά την απογραφή δε τον Μάρτιο – Μάιο του έτους 1861, καταγράφονται 554 κάτοικοι.

[90] Κωνσταντινόπουλος, 1983, σ. 26.

ση είχε όντως πραγματοποιηθεί χωρίς να γνωρίζουν οι πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές της Επαρχίας Γορτυνίας τίποτα ή είχε μαθευτεί, χωρίς όμως να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες για τυχόν αντιδράσεις.

Συμπληρωματικά, για τον ναό των Μαγουλιάνων, ας κρατήσουμε μια φράση στην επιστολή του Δημάρχου Μυλάοντος προς τον Διοικητή Γορτυνίας (Έπαρχο τα προηγούμενα χρόνια) στις 18 Ιουνίου 1841, πως η εκκλησία, δηλαδή της Κοίμησης της Θεοτόκου, ήταν παλαιότερα ο κεντρικός ναός του χωριού (**«καθολικόν ούσαν πρότερον»**). Αν ο ισχυρισμός αυτός είναι αληθινός, αποτελεί μια καλή μαρτυρία για την ιστορία του οικισμού. Ο ναός βρίσκεται στο κάτω μέρος του χωριού, επάνω σε βράχο και σε υψόμετρο 1.205 μέτρα.

Ας κάνουμε, τέλος, με αφορμή την περίπτωση των Μαγουλιάνων, μια παρατήρηση που ισχύει και για τα 3 χωριά της περιοχής μας (Βυτίνα, Γαρζενίκος και Μαγούλιανα), αλλά και ευρύτερα: Μπορεί ο πληθυσμός των οικισμών να έχει αρχίσει να μειώνεται λόγω της μόνιμης εγκατάστασης πολλών από τους κατοίκους τους στα παραχειμάσια (περισσότερο στον Γαρζενίκο), όμως στην ανοικοδόμηση της εκκλησίας τους όλο το δυναμικό της κοινότητας συμμετέχει και συνεισφέρει. Μάλιστα, όσο πιο μεγάλο είναι το χωριό, τόσο μεγαλύτερο είναι και το πλήθος των ανθρώπων του στη διασπορά (καθώς και η επιρροή τους σε ισχυρούς παράγοντες και στις Αρχές), οι οποίοι συνεισφέρουν αποφασιστικά στην ανέγερση του ναού. Ο μακρύς κατάλογος των Γαρζενικιωτών στην αίτησή τους προς το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας, που πολλοί από αυτούς ζουν πια μόνιμα εκτός Γαρζενίκου, και ο διορισμός από το ίδιο Δημοτικό Συμβούλιο, 6 περίπου χρόνια μετά, μελών στην επιτροπή ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα από τους συμπατριώτες που ζουν μακριά από τη Βυτίνα, δείχνουν τη σημασία και το μέγεθος της συνεισφοράς των απόδημων.

Ανακεφαλαιώνοντας, και έχοντας υπ' όψιν και τις περιπτώσεις της ανέγερσης των ναών του Γαρζενίκου και των Μαγουλιάνων, εκτιμούμε πως για την εξασφάλιση της τυπικής αδειοδότησης της ανέγερσης του ναού Αγίου Τρύφωνα δεν υπήρχε, όπως είπαμε και πιο πάνω, οποιοδήποτε πρόσκομμα. Η πρόθεση των κατοίκων και της δημοτικής τους αρχής ανταποκρινόταν, και με το παραπάνω, στο γράμμα, αλλά και το πνεύμα θα λέγαμε, του θεσμικού πλαισίου. Από κει και πέρα, οι χτίστες γνωρίζουν καλά να χτίζουν ναούς του παραδοσιακού αρχιτεκτονικού τύπου –σε πιο μεγάλο από της Τουρκοκρατίας μέγεθος τώρα– (τρίκλιτης βασιλικής στον Γαρζενίκο, εγγεγραμμένου σταυροειδούς μετά τρούλου στα Μαγούλιανα, τον Βαλτεσινίκο κ.λπ., οκταγωνικού στη Δημητσάνα, τον Βαλτεσινίκο, τη Νεμνίτσα και τη

Λάστα αργότερα κ.λπ.), όμως οι διαστάσεις, η τελική μορφή και οι άλλες λεπτομέρειες καθορίζονται από τις προτιμήσεις, τις επιθυμίες και τις οικονομικές δυνατότητες των τοπικών φορέων, επιτροπών που έχουν αναλάβει από το αρμόδιο Δημοτικό Συμβούλιο την ευθύνη της ανέγερσης. Οι προτιμήσεις τους αυτές μπορεί να έχουν επιβληθεί από τους εσωτερικούς συσχετισμούς ισχύος, από ναούς που έχουν δει σε άλλους οικισμούς, είτε οι ντόπιοι είτε οι συμπατριώτες τους που ζουν σε άλλα μέρη και μεταφέρουν τις νέες ιδέες και παραστάσεις κ.λπ. Στον Γαρζενίκο και τα Μαγούλιανα, οι τοπικές αυτές επιλογές ή και οι ατομικές ακόμα επιδιώξεις είναι τόσο ισχυρές που μπορεί, σε συνδυασμό με τη διαχρονική δυσπιστία προς την κεντρική εξουσία ή τις ευρύτερες πολιτικές και πελατειακές σχέσεις, να οδηγήσουν ακόμα και σε παράκαμψη ή καταστρατήγηση του θεσμικού πλαισίου. Το φαινόμενο, άλλωστε, δεν είναι ξένο ούτε στις μέρες μας.[91]

Στη Βυτίνα δεν υπήρξαν τέτοιες προκλήσεις· η τυπική διαδικασία, από τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, αν και δεν έγινε με τον σωστό τρόπο και σειρά, προχώρησε γρήγορα και ομαλά. Τέλος, να υπενθυμίσουμε πάλι πως, όσον αφορά τη μορφή του ναού πρέπει να τη φανταστούμε χωρίς τον νάρθηκα και τα 2 κωδωνοστάσια στη δυτική πλευρά του, τα οποία προστέθηκαν ύστερα από 25 περίπου χρόνια. Προσθήκη που ακολουθεί τις επιρροές των νεότερων στον ελλαδικό χώρο αρχιτεκτονικών τύπων, στην περίπτωσή μας το νεοκλασικιστικό πρότυπο, που φτάνουν με την πάροδο του χρόνου από τα μεγάλα αστικά κέντρα και στον δικό μας χώρο.

Ζ΄. Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ: Όπως μας λένε οι αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, τον Απρίλιο του 1846 πάρθηκε η απόφαση για την ανέγερση του ναού και ξεκίνησε η διαδικασία, με τον διορισμό επιτροπής προς συγκέντρωση των χρημάτων για την κάλυψη της δαπάνης. Επίσης, συντάχτηκε και η συμβολαιογραφική πράξη, το συμφωνητικό με τους χτίστες. Δεν γνωρίζουμε τίποτα για το ποσό της δαπάνης, πρέπει σίγουρα να ήταν αρκετά μεγάλο. Ούτε για τον ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στα Μαγούλιανα μάς δίνεται από τις αναφορές του Δημάρχου Μυλάοντος και του Επάρχου Γορτυνίας το κόστος. Περιγράφεται γενικά ως μεγάλο, με τη φράση **«αδρά έξοδα»**. Μόνο για τον ναό του Γαρζενίκου γνωρίζουμε, από την αίτηση των κατοίκων προς το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας, για το προϋπολογισθέν ποσό της δαπάνης, το οποίο φτάνει τις 4.500 δραχμές. Αν σκεφτούμε πως ο ναός Αγίου Τρύφωνα, που τον έχτισε ο ίδιος ο πρωτομάστορας Αναγνώστης Λαδόπουλος, καλύπτει τη διπλάσια

[91] Βλ. *Γαρζενίκος*, 2020, σ.244-247.

έκταση από τον ναό του Γαρζενίκου, μπορούμε να εκτιμήσουμε πως το ύψος της δαπάνης θα ξεπερνούσε ίσως τις 10.000 δραχμές. Βέβαια, εκτός από το μέγεθος των ναών, πρέπει να συνυπολογίσουμε και άλλες ποιοτικές παραμέτρους στην κατασκευή που τυχόν διαμόρφωναν το τελικό κόστος. Αλλά, ακόμα και για το πραγματικό ποσό της δαπάνης του ναού του Γαρζενίκου δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι –εκτιμούμε ότι πρέπει πάντα να κρατούμε μεγάλη επιφύλαξη για τα επίσημα ποσά που μας δίνονται–, δεν αποκλείεται να ήταν μικρότερο από το πραγματικό. Επίσης, υπάρχει και το ενδεχόμενο στο αρχικό συμφωνηθέν ποσό να προστέθηκαν και επιπλέον έξοδα λόγω υπερβάσεων κ.λπ.

Εγχάρακτες αναγραφές επάνω στις λαξευτές πέτρες του ναού (βλ. στο σχετικό κεφάλαιο) μας λένε πως η έναρξη των οικοδομικών εργασιών έγινε τον Απρίλιο, τον ίδιο μήνα δηλαδή που ελήφθησαν και οι 2 πρώτες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου. Επίσης, υπάρχουν και χαράγματα που φέρουν ημερομηνία «Μάιος 1846», όπως αυτό με το όνομα του Λαγκαδινού πρωτομάστορα Αναγνώστη Χ. Λαδόπουλου σε αγκωνάρι στη νοτιοανατολική γωνία του ναού με ημερομηνία 14 Μαΐου 1846. Υπάρχει περίπτωση η οικοδόμηση να είχε ξεκινήσει νωρίτερα από τον Απρίλιο; Αν και δεν γνωρίζουμε, απ’ όσα μπορούμε να καταλάβουμε από τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου και τα χαράγματα, δεν το θεωρούμε πιθανό.

Η κινητοποίηση των μελών της επιτροπής ανέγερσης για τη συγκέντρωση των χρημάτων της δαπάνης ανέγερσης ήταν μεγάλη, και εντός αλλά και εκτός της Βυτίνας. Δεν έχει σωθεί ο κώδικας του ναού και τα βιβλία όπου καταγράφηκαν προς μνημόνευση τα ονόματα των δωρητών και τα ποσά που καθένας προσέφερε, κι έτσι θα περιοριστούμε να αναφέρουμε εδώ ό,τι στοιχεία σταχυολογούμε από τις πηγές:

Κατ’ αρχάς, για την προέλευση των χρηματικών ποσών μας ενημερώνει η πανηγυρική επιγραφή στην είσοδο του ναού, που αναφέρει:
«ΔΑΨΙΛΕΙΑιΤΕ ΘΕΟΣΕΒΟΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΘΩΝΟΣ/ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΗι ΕΓΧΩΡΙΩΝ ΟΥΜΗΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΣΥΝ/ΔΡΟΜΗι ΦΙΛΟΤΙΜΩι ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΣΥΜΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΘΕΩΝ ΩιΚΟΔΟΜΗΤΑΙ (ΟΥ)ΤΟΣΙΝ/Ο ΝΑΟΣ».

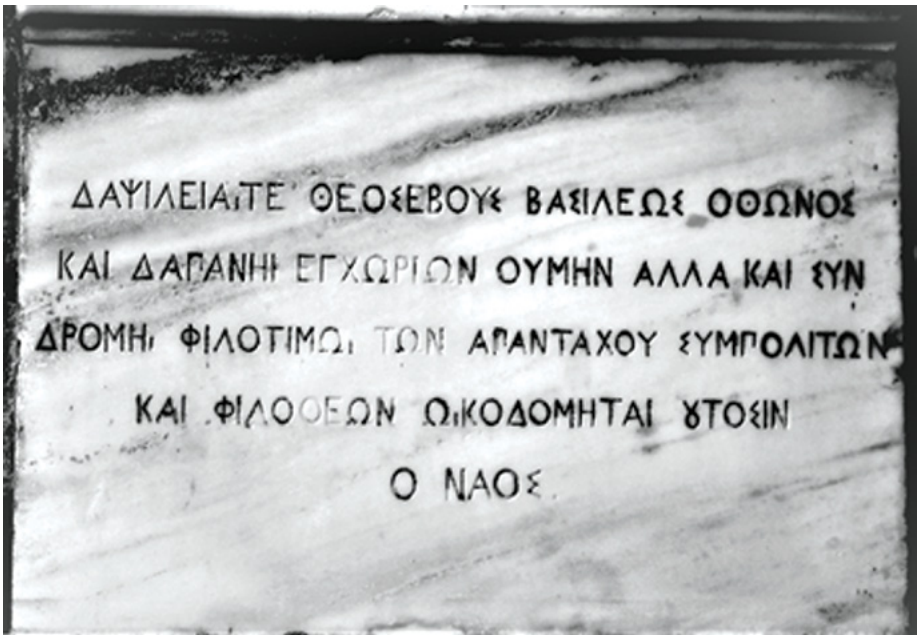

Το περιεχόμενο της επιγραφής επαναλαμβάνει και ο Π. Παπαζαφειρόπουλος στη *Μεθυδριάδα* του: **«[...]προς δε την ανέγερσιν αυτού συνέδραμε δαψιλώς πως και ο μακαρίτης βασιλεύς Όθων (δραχ. χιλίας) και πολλοί των απανταχού παροικούντων συμπολιτών και άλλων φιλοθέων και ευσεβών προθύμως έσπευσαν ίνα και των αυτών οβολόν υπέρ αυτού καταθέσωσι, και δι' άλλων δωρεών κοσμήσωσι τον ναόν».**[92] Η επιγραφή, που είναι δωρεά, σύμφωνα με τον Π. Παπαζαφειρόπουλο, του εξ Αθηνών μέλους της επιτροπής ανέγερσης Κωνσταντίνου Τρ. Οικονομίδη (**«Η δε υπό ταύτην επιγραφή έργον του κ. Κων. Οικονομίδου ούσα [...]»**), βρίσκεται σήμερα στο αριστερό μέρος της κεντρικής, μεγαλύτερης καμάρας του νάρθηκα. Και η επιμέρους φράση, **«Η δε υπό ταύτην επιγραφή [...]»**, μας φανερώνει ότι τα παλαιότερα χρόνια η επιγραφή δεν ήταν τοποθετημένη στο σημερινό σημείο αλλά κάτω από το ανάγλυφο του Γ. Φυτάλη που παριστάνει τον άγιο Τρύφωνα και βρίσκεται στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου του ναού.

Όπως διαπιστώνουμε, απ' όλες τις συνεισφορές η πιο εντυπωσιακή είναι του ίδιου του τότε βασιλιά Όθωνα. Για τις λεπτομέρειες, το πώς προέκυψε η εν λόγω δωρεά, μας πληροφορεί ανακοίνωση των μελών της επιτροπής ανέγερσης, δημοσιευμένη στην εφημερίδα των Αθηνών *ο Φίλος του Λαού*, στο φύλλο αριθ. 397 της 4ης Ιουνίου 1846:

[92] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 31.

«Κύριε Συντάκτα του Φιλολάου

Εκτός των πολλών και μεγάλων βοηθειών τας οποίας η μεγαλοδωρία της Α.Μ. του Βασιλέως έκαμε μετά την εις Τρίπολιν διήμερον διαμονήν του, συνέδραμε και εις την ανέγερσιν του εις Βυτίνην ανεγειρομένου ναού του Αγίου Τρύφωνος δια δραχμών χιλίων. Την μεγαλοδωρίαν ταύτην της Α.Μ. του Σεπτού ημών Άνακτος κοινοποιούντες δια της αξιοτίμου εφημερίδος σας διακηρύξατε συγχρόνως κύριε, και την βαθείαν ευγνωμοσύνην των κατοίκων της Κωμοπόλεως ταύτης προς τον Σεπτόν ημών άνακτα.

Εν Βυτίνη την 23 Μαΐου 1846

Οι επί της ανεγέρσεως του ναού Βυτίνης επίτροποι

Ν. Κ. Ταμπακόπουλος

Κωνσταν. Λαμπρυνόπουλος

Ηλίας Αναγνωστόπουλος

Σ.Σ. Συμμορφούμενοι, με την οποίαν οι επίτροποι του ανεγερθησομένου εν Βυτίνη Ναού εκφράζουσιν επιθυμίαν, συγχαίρομεν από καρδίας τους κατοίκους της ωραίας Κωμοπόλεως Βυτίνης, αξιωθέντας να στολίσωσι την πόλιν των με Ναόν, δια του οποίου την ανέγερσιν συνεισέφερεν μεγαλοδώρως ο Σεβαστός ημών Βασιλεύς. Τοιούροι χριστιανικαί και όντως βασιλικαί πράξεις φέρουσι τιμήν και εις τον Αρχηγόν του Έθνους, και εις τους κατοίκους Βυτίνης αξιωθέντας της μεγαλοδωρίας εστεμμένου, δια την ανέγερσιν του ναού των, συγκτήτορος!».

Το γεγονός της χρηματικής συνδρομής του Όθωνα σχολιάζει με υπερηφάνεια ο Π. Παπαζαφειρόπουλος: **«[...] και ούτως έσχον την ευτυχίαν αμφότεραι αι εν Βυτίνη λόγου τινός άξιαικατασκευαί η τε Σχολή λέγω και ο ναός του αγίου Τρύφωνος ίνα δια μεγάλων και λαμπρών ονομάτων επικοσμώνται, ο μεν του αειμνήστου βασιλέως Όθωνος, του αληθούς της Ελλάδος πατρός και ευεργέτου, χιλίας δραχμάς υπέρ αυτού προσενεγκόντως, η δε του μακαρίτου Καποδιστρίου, και δεικνύηται τοις πάσιν, ότι και η Βυτίνα ηξίωται πατρικής προστασίας και ευγενούς υπερασπίσεως»**.[93]

Αξίζει να μείνουμε λίγο στα της περιοδείας του βασιλιά Όθωνα στην Πελοπόννησο, όπου κατά την παραμονή του για 2 μέρες στην Τρίπολη στις 21-23 Μαΐου 1846 (με το παλαιό ημερολόγιο) ήρθε σε επαφή με τα μέλη της επιτροπής ανέγερσης. Τις πληροφορίες αντλούμε από δημοσιεύματα των εφημερίδων της εποχής. Διαβάζουμε λοιπόν στην εφημερίδα των Αθηνών *η Ελπίς* (αριθ. φύλ. 313 της 20ής Μαΐου 1846): **«Ο Βασιλεύς μετά**

[93] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 31.

της Βασιλίσσης ανεχώρησαν την νύχτα της 16 Μαΐου επί του ατμοπλόου "ο Όθων" προς περιήγησιν. Υπάγουν εις Αίγιναν, από Αιγίνης εις Πόρον και εκείθεν εις Ναύπλιον όπου τελεσθήσεται η εορτή της αναβάσεως εις τον Θρόνον. Από Ναυπλίου μεταβαίνουσιν εις Τρίπολιν όθεν ορμώνται εις περιοδείαν εντός της Πελοποννήσου. Ο Πρίγκηψ Βάζας έκπτωτος διάδοχος του Θρόνου της Σουηκίας και έχων συγγενικάς σχέσεις με τας Βασ. οικογενείας της Βαυαρίας και του Ολδεμπούργου [θείος της Βασιλίσσης] συνοδοιπορεί μετά του Βασιλέως». Η εορτή για την ανάρρηση στον Θρόνο τελέστηκε στο Ναύπλιο στις 20 Μαΐου,και αμέσως ο Όθωνας με την τεσσαρακονταμελή συνοδεία του αναχώρησαν για την Τρίπολη. Όταν μάλιστα έφθασαν παρά το όρος Παρθένιο, απ' όπου αρχίζει το οροπέδιο της Τρίπολης, **«[...] οκτώ περίπου χιλιάδες ψυχαί μετά διακοσίων ιππέων, επί κεφαλής των οποίων προΐστατο ο Στρατηγός Δημήτρ. Πλαπούτας, ευρέθησαν αιφνηδίως εν παρατάξει υπό τας υπωρείας του Παρθένη δια να συντροφεύσωσι τον Βασιλέα μέχρι της Τριπόλεως, απεχούσης τρεις ως έγγιστα ώρας [...]»**.[94] Αφού παρέμειναν στην Τρίπολη 2 μέρες, συνέχισαν για Μεσσηνία και Λακωνία. Μάλιστα, έτυχε να βρίσκονται στη Μεσσηνία κατά τους σεισμούς εκεί στις 28-29 Μαΐου και να διαπιστώσουν ιδίοις όμμασι τις καταστροφές. Από τη Μεσσηνία μετέβησαν στον νομό Λακωνίας και μετά από συνολικά 20 μέρες περιοδείας, ο Βασιλιάς επέστρεψε στην Αθήνα (**«Αι ΑΑ. ΜΜ. μετά του Πρίγκηπος Γουστάβου Βάζα και της λοιπής συνοδείας επανήλθον προχθές εις την πρωτεύουσαν, αφού περιήλθον τους νομούς Λακωνίας, Μεσσηνίας, Μαντινείας και άλλα παράλια της Πελοποννήσου μέρη. Ο πανταχού ενθουσιασμός του λαού, υποδεχθέντος μετά μεγίστης χαράς τον Σ. Βασιλέα του και την Σεπτήν Βασίλισσαν, είναι αξιοσημείωτος»**).[95]

Κατά την παραμονή του στην Τρίπολη, μεταξύ πολλών άλλων επαφών που είχε, τον Όθωνα προσέγγισαν και μέλη της επιτροπής ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα, εξασφαλίζοντας έτσι και το ποσό των 1.000 δραχμών.

Μέλη της επιτροπής μετέβησαν και στην Αθήνα.[96] Αυτό το μαθαίνουμε από μια αναφορά του Π. Παπαζαφειρόπουλου σχετικά με αποστολή βιβλίων από τον Κωνσταντίνο Βαρβάτη (μέλος της επιτροπής εκ των εκτός Βυτίνας κατοικούντων), για εμπλουτισμό της νεοσυσταθείσας βιβλιοθήκης

---

[94] Εφ. *ο Φίλος του Λαού*, αριθ. φύλ. 396, 30/5/1846.

[95] Εφ. *η Ταχύπτερος Φήμη*, φύλ. 582, 6/6/1846.

[96] Υπενθυμίζουμε ότι για τον σκοπό αυτόν η απόφαση αριθ. 41 του Δημοτικού Συμβουλίου είχε προβλέψει, «Οι δε Αθανάσιος ιερεύς Παπαθανασόπουλος, Ιωάννης Λαμπρυνόπουλος και Ζαχαρίας Νικολόπουλος, θέλει εξέλθουν και περιέλθουν όθεν κατοικοι Βυτίνης διαμένουν δια να συνάξουν τας συνεισφοράς και τας παραδώσουν εις τους ταμίας με απόδειξιν».

της Ελληνικής Σχολής. Ο Κ. Βαρβάτης απέστειλε κιβώτιο με βιβλία το οποίο συνόδευε και επιστολή του, που έλεγε:
«Τα καταγραφόμενα εν τω παρόντι καταλόγω αντίτυπα εκατόν τεσσαράκοντα τρία, τόμοι εκατόν ογδοήκοντα εννέα εσωκλεισθέντα εις εν κιβώτιον, παρεδόθησαν παρ' εμού εις τα μέλη της επί της συνεισφοράς επιτροπής του ανεγειρομένου εν Βυτίνη ναού αγίου Τρύφωνος ίνα τον μεταφέρωσιν εις την ειρημένην κωμόπολιν, και παρακαταθέσωσιν εις την αυτόθι Ελληνικήν Σχολήν προς χρήσιν αυτής, φυλαττομένης πάσης περί τα τοιαύτα ακρίβειας και τάξεως.
Αθήνησι τη 4 Ιουνίου 1846
Κων. Βαρβάτης».[97]

Είναι πολύ λογικό να υποθέσει κανείς, πως, μαζί με τα βιβλία, τα μέλη της επιτροπής θα μετέφεραν και συναχθείσες,από τους εκεί Βυτιναίους και μη, συνεισφορές για την ανέγερση του ναού.

Η προφορική παράδοση, όπως την μεταφέρει ο Χρήστος Αναγνωστόπουλος στο αφιέρωμά του για τον Πανάγο Γιαννακόπουλο στην εφημερίδα *η Βυτίνα*, που είδαμε παραπάνω, μιλά και για προσφορά προσωπικής εργασίας από τους κατοίκους της Βυτίνας στην οικοδόμηση του ναού (**«[...]ο Πανάγος με την τέχνην του προσέφερεν ανεκτιμήτους υπηρεσίας αμισθί εις τους δια της προσωπικής εργασίας επίσης εργαζομένους κατοίκους Βυτίνης [...]»**). Δεν διαθέτουμε κάποια άλλη πληροφορία, ούτε υπάρχει σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας για υποχρέωση των κατοίκων προς παροχή προσωπικής εργασίας, όπως έδινε τη δυνατότητα ο τότε ισχύων νόμος περί δήμων, και που θα συναντήσουμε αργότερα για άλλα έργα. Είναι πολύ πιθανόν όμως οι κάτοικοι να κινητοποιήθηκαν προσφέροντας διάφορες υπηρεσίες, όπως συμμετοχή στη μεταφορά των οικοδομικών υλικών κ.λπ. Και, επίσης, να υπήρξε κάποιας μορφής βοήθεια από λίγα ή περισσότερα άτομα σε διάφορες εξειδικευμένες εργασίες, όπως για παράδειγμα των σιδηρουργών που μαρτυρείται.

Η΄. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ: Η οικοδόμηση προχωρά και έχουμε την τύχη να διαθέτουμε κάποιες πληροφορίες για την πρόοδο των εργασιών από μια κοινοποίηση στην αθηναϊκή εφημερίδα *η Ταχύπτερος Φήμη* στις 5 Σεπτεμβρίου 1846, φύλ. αριθ. 598: **«Ευχαρίστως κοινοποιούμεν ότι οι αξιότιμοι κ.κ. Ν. Ιατρός, νυν Δήμαρχος Νυμφασίας, Κ. Κωνσταντάκος, πρώην Δήμαρχος και Ζαχ. Νικολόπουλος**

[97] Παπαζαφειρόπουλος, 1833, σ. 44.

αόκνως και εκ συμφώνως καταγίνονται εις την ανέγερσιν της εκκλησίας της Βυτίνης, πρωτευούσης του δήμου των· ήδη δε ευρίσκεται η οικοδομήεις του θόλους, και πλησιάζει να αποπερατωθή δια της δραστηριότητος και του ζήλουτων ανωτέρω κυρίων, των οποίων το επαινετόν παράδειγμα είθε να μιμηθώσι και άλλοι». Αν δεχθούμε ότι το περιεχόμενο της κοινοποίησης ανταποκρίνεται χρονικά στην πραγματικότητα, τότε έχουμε μια πολύ καλή εικόνα για την κατάσταση του κτίσματος όπως ήταν γύρω στον Δεκαπενταύγουστο. Ο Ν. Ιατρός είναι ο Δήμαρχος Νικόλαος Θεοφιλόπουλος, ιατρός, όπως είπαμε, το επάγγελμα, ο δε Κ. Κωνσταντάκος, ο Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος, ο προηγούμενος αλλά και ο επόμενος του Ν. Θεοφιλόπουλου δήμαρχος. Δεν είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε αν ο ρυθμός ανέγερσης του ναού είναι στο λογικό για την εποχή πλαίσιο ή αν μας μεταδίδεται μια πρόοδος εργασιών που δεν μπορεί να συμβεί στην πραγματικότητα. Δηλαδή είναι πρακτικά δυνατόν σε 4 ώς 5 μήνες η οικοδομή να έχει φτάσει ψηλά, ώς τις καμάρες, και να κοντεύει να αποπερατωθεί; Κι αν όχι, μήπως η οικοδόμηση του ναού έχει ξεκινήσει νωρίτερα από τον Απρίλιο; Δεν διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία, ούτε τις απαραίτητες τεχνικές γνώσεις για να απαντήσουμε. Οι ειδικοί στα τεχνικά αυτά ζητήματα επιστήμονες σίγουρα μπορούν να αποσαφηνίσουν καλύτερα τα ζητήματα αυτά.

Οι εργασίες συνεχίζονται, και μεσολαβεί ο χειμώνας του 1846-47. Όπως είδαμε και κατά την ανέγερση του ναού του Γαρζενίκου,[98] υπάρχει προβληματισμός για το τι είδους και σε ποιον βαθμό μπορούσαν να γίνουν σημαντικές οικοδομικές εργασίες κατά τη διάρκεια του χειμώνα στα ορεινά χωριά της περιοχής μας. Η βροχή, η χιονόπτωση και, κυρίως, ο ισχυρός παγετός, όχι μόνο εμποδίζουν αλλά και επηρεάζουν, περισσότερο ή λιγότερο, την ποιότητα της κατασκευής. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με πληροφορία που περιέχεται σε απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας (Πράξη αριθ. 77της 17ης Αυγούστου 1847), τον Αύγουστο του 1847 το χτίσιμο της εκκλησίας έχει ολοκληρωθεί και έχει τοποθετηθεί και η στέγη: **«[...] του οποίου[**ναού**]τα τοίχη προ ολίγου ετελείωσαν εις όλην την εντέλειαν και τον κάλλιστον καλλωπισμόν καθώς και η στέγη»**.[99]

Ο ναός δηλαδή, από τα θεμέλια ώς και την τοποθέτηση της στέγης, χτίστηκε σε χρονικό διάστημα περίπου 16 μηνών. Μια φράση, πάντως, αμέσως παρακάτω στην απόφαση μάς φανερώνει πως κάποιες, επιμέρους

---

[98] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 191.

[99] Η εν λόγω απόφαση αφορά στη δωρεά του Βυτιναίου Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη, που ζούσε στο Βουκουρέστι, προς τον ναό και την Ελληνική Σχολή Βυτίνας (βλ. παρακάτω αναλυτικότερη αναφορά στο θέμα και ολόκληρη την απόφαση).

ίσως, εργασίες συνεχίζονταν, καθώς οι χτίστες ακόμα βρίσκονταν εκεί (**«[...]Και σύντομα το Συμβούλιον μετά του κ. Δημάρχου θέλει διατάξει τους τέκτονας και αρμοδίους τεχνίτας, εις το να εγχαράξωσι το τίμιον αυτού όνομα [**του Π. Τριανταφυλλίδη**] εις την πλέον προφανή στήλην του Ναού τούτου»**).

Ίδιο χρονικό διάστημα έκανε να οικοδομηθεί, αν και αρκετά μικρότερος σε μεγέθος, ο ναός του Γαρζενίκου. Δηλαδή, από τον Μάιο του 1841 ώς τον Αύγουστο του 1842, σύμφωνα με τα έγγραφα αδειοδότησης και τις επιγραφές στον ναό. Λίγο περισσότερο πρέπει να κράτησε η ανέγερση του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στα Μαγούλιανα, από το καλοκαίρι του έτους 1838 μέχρι, χοντρικά, τα τέλη του 1840. Κοντά 2 χρόνια επίσης κράτησε και η οικοδόμηση του ναού Αγίων Θεοδώρων στον Βαλτεσινίκο (ναός κι αυτός χτισμένος κατά τον αρχιτεκτονικό τύπο του εξελιγμένου σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο) όπως μαρτυρεί κτητορική του επιγραφή: **«ΟΥΤΟΣ Ο ΠΕΡΙΚΛΕΗΣ ΝΑΟΣ ΑΡΧΙΣΕ/ΕΙΣ ΤΟ 1847 ΚΑΙ ΕΤΕΛΙΟΣΕ ΕΙΣ ΤΟ 1848/ΔΙΑ ΣΗΝΔΡΟΜΙΣ ΤΟΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΒΑΛΤΕ/ΣΙΝΙΚΟΥ ΔΙΜΑΡΧΕΒΟΝΤΟΣ Τ(ΟΥ) ΓΕΩΡΓΙ(ΟΥ)/ΠΟΥΜΠΟΥΛΑ»**.[100]

Δεν είναι μικρό δείγμα αυτάτα 4 παραδείγματα ναών από την περιοχή μας, πράγμα που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε πως τα 2ετήήταν ένα τυπικό χρονικό διάστημα αποπεράτωσης αυτού του μεγέθους ναών τα χρόνια εκείνα.

Θ΄. ΤΟ ΜΑΡΜΑΡΙΝΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΣΤΟ ΥΠΕΡΘΥΡΟ ΤΗΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ: Το έτος 1847, επίσης, φιλοτεχνήθηκε το μαρμάρινο, κλασικιστικού ύφους, ανάγλυφο από τον γλύπτη Γ. Βιδάλη (ή Φυτάλη), που βρίσκεται εντοιχισμένο στο υπέρθυρο της κεντρικής εισόδου της εκκλησίας. Είναι δωρεά του Βυτιναίου Ιωσήφ Δημ. Ταμπακόπουλου,ηγουμένου τότε της Μονής Καισαριανής στην Αθήνα και με πλούσια δράση κατά την Επανάσταση, και εικονίζει τον άγιο Τρύφωνα ολόσωμο να κρατά Σταυρό και γεωργικό – αμπελουργικό εργαλείο, στη βάση του δε διαβάζουμε την επιγραφή: **«Ο ΑΓΙΟΣ ΤΡΥΦΩΝ, ΔΑΠΑΝΗ/ΙΩΣΗΦ Δ. ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΥ/Γ. ΒΙΔΑΛΗΣ ΕΠΟΙΗΣΕ 1847»**.

---

[100] Γραίκος Νικόλαος,*Πολιτισμικά και εικονογραφικά ζητήματα. Ακαδημαϊκές τάσεις της εκκλησιαστικής ζωγραφικής στην Ελλάδα κατά τον 19 αιώνα*,διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 186.

Από σχετικό κείμενο στην ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης μεταφέρουμε εδώ κάποια στοιχεία για το έργο γενικά του Γεωργίου Φυτάλη:

«Φυτάλης Γεώργιος. Υστέρνια Τήνου 1830 – Αθήνα 1880. Προερχόμενος από μεγάλη καλλιτεχνική οικογένεια γράφτηκε στο Σχολείο των Τεχνών το 1846 και σπούδασε γλυπτική κοντά στον Κρίστιαν Ζίγκελ. Μαθητής ακόμα φιλοτέχνησε με τον αδελφό του Λάζαρο έργα σε διάφορες περιοχές. Το 1856 οι δύο αδελφοί έλαβαν μέρος στον Κοντοσταύλειο διαγωνισμό και μοιράστηκαν το μεγάλο βραβείο των χιλίων δραχμών για το έργο "Ποιμήν κρατών ερίφιον". Το 1858 άνοιξαν εργα-

στήριο, το Ανδριαντοποιείον, το οποίο αποτέλεσε σχολείο για πολλούς από τους γλύπτες της επόμενης γενιάς.

Αποφοίτησε από το Σχολείο των Τεχνών το 1857. Το ίδιο έτος συμμετείχε για δεύτερη φορά στον Κοντοσταύλειο διαγωνισμό και κέρδισε το βραβείο των χιλίων δραχμών. Το επόμενο έτος διορίστηκε καθηγητής στο Σχολείο των Τεχνών και παρέμεινε σ' αυτή τη θέση ως το 1868. Το 1860 ανακηρύχτηκε μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Συνεργάστηκε στενά με τον Λύσσανδρο Καυταντζόγλου, καθώς είτε μόνος του είτε με τον αδελφό του Λάζαρο, εξετέλεσε πολλά από τα γλυπτά που ο Καυταντζόγλου σχεδίασε.

Η κοινή εκθεσιακή δραστηριότητα των αδελφών Φυτάλη περιλαμβάνει συμμετοχές σε ομαδικές εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Έλαβαν μέρος στην Μεγάλη Έκθεση του Λονδίνου το 1851 και 1862, στην Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού το 1855 και το 1857 (μόνο ο Λάζαρος), καθώς και στα Ολύμπια του 1859, όπου τιμήθηκαν με το α΄βραβείο, και του 1870, όπου απέσπασαν έπαινο ως εισαγωγείς μαρμάρου.

Με σπουδές στο Σχολείο των Τεχνών και επαφή με την Ευρωπαϊκή γλυπτική, οι αδελφοί Φυτάλη είχαν στη διάθεσή τους ένα ευρύ φάσμα προτύπων, στο οποίο βασίστηκαν για να δημιουργήσουν συνθέσεις με μυθολογικά, αλληγορικά και ηθογραφικά θέματα, επιτύμβια μνημεία, ανδριάντες και προτομές. Τα έργα που προήλθαν από το εργαστήριό τους χαρακτηρίζονται από προσήλωση στα ιδεώδη του κλασσικισμού, ιδεαλιστικές και εξιδανικευτικές διατυπώσεις και ταυτόχρονη υιοθέτηση στοιχείων του ρεαλισμού. Τα τελευταία είναι περισσότερο συχνά στις συνθέσεις του Γεωργίου Φυτάλη, οι οποίες διακρίνονται ακόμη για την πλαστικότητα, την ισορροπία των όγκων και γενικά για την αποφυγή της κλασσικιστικής ψυχρότητας, ενώ αντίθετα στο έργο του Λάζαρου υπερισχύουν τα ιδεαλιστικά στοιχεία και η σχεδιαστική ακρίβεια [...]».

Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως το συγκεκριμένο γλυπτό, το αφιερωμένο στον νεόδμητο ναό Αγίου Τρύφωνα, είναι ένα από τα πρώιμα έργα του Γεωργίου Φυτάλη.

Ι΄. Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ ΣΤΟΝ ΝΑΟ: Τα μέλη της επιτροπής ανέγερσης ήρθανσε επαφή, εκτός των πολλών άλλων προσώπων, και με τον διαμένοντα και δραστηριοποιούμενο επαγγελματικά στο Βουζέου της Βλαχίας (σημερινή Ν. Α. Ρουμανία) ευκατάστατο Βυτιναίο Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη, ο οποίος είχε μεταναστεύσει από τη Βυτίνα μετά

τις τραυματικές περιπέτειές του κατά την επιδρομή του Ιμπραήμ το 1825.[101]

Η επιτροπή ανέγερσης του Αγίου Τρύφωνα απέστειλε, όπως μαθαίνουμε από τον ίδιο, επιστολή προς τον Π. Τριανταφυλλίδη στις 2 Μαΐου 1846, αμέσως σχεδόν μετά τη σύστασή της από το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας.Δυστυχώς, δεν γνωρίζουμε το ακριβές περιεχόμενο της αρχικής εκείνης επιστολής, πάντως ο Π. Τριανταφυλλίδης ανταποκρίθηκε με απαντητική του επιστολή στις 15 Δεκεμβρίου 1846, η οποία έχει ως εξής:

«Ευλαβέστατοι ιερείς και λοιποί φίλοι πατριώται χαίρετε. Την από 2 Μαΐου ενεστώτος έτους γραφήν σας έχων προ μικρού υπ' όψιν και τα εν αυτή μετ' επιστασίας διελθών ησθάνθην, Κύριοι, διπλήν και ενδόμυχον χαράν, εξ ενός μεν διότι αξιούμαι να συνδιαλεχθώ μακρόθεν μεθ' υμών μετά τοσούτου χρόνου παρέλευσιν, αφ' ετέρου δε, διότι βλέπω την εις τα καλά πρόοδον της μερικής μου πατρίδος, του τόπου, λέγω, εις τον οποίον είδον εν πρώτοις τας ζωογόνους ηλιακάς ακτίνας· εχάρην, και η χαρά μου αυτή καθίσταται ανέκφραστος, και δεν δύναμαι κατά συνέπειαν, ει μη να σας ευχαριστήσω εκ περισσού, Κύριοι, διότι με δίδετε την ευκαιρίαν να φανώ κι εγώ, το κατά δύναμιν, χρήσιμος εις την γλυκυτάτην μου πατρίδα, παραπονούμενος συγχρόνως ότι δεν με ηξιώσατε της αυτής τύχης του να φανώ επίσης, το κατά δύναμιν, χρήσιμος και κατά την ανέγερσιν της Ελληνικής σχολής.

Τούτου χάριν δεχθήτε, Κύριοι, δια του εν Ναυπλίω συμπολίτου μας κ. Πέτρου Βαρβάτη δραχμάς πεντακοσίας, τας οποίας δια λογαριασμόν μου θέλει του μετρήσει ο εκεί κ. Ιωάννης Δ. Κατελούζος, δίδοντες απόδειξιν της παραλαβής προς γνώσιν μου, και ευαρεστήθητε να κατατάξητε την μικράν μου ταύτην προσφοράν ομού με τάς των επιλοίπων συμπατριωτών, ίνα συντελέση εις την πρόοδον του μυριεπαίνου έργου σας.

Θέλων δε ίνα φανώ χρησιμώτερος εις την πατρίδα μου,προσφέρω οικειοθελώς εις ωφέλειαν της τε εκκλησίας και του σχολείου το εισόδημα των πατρικών μου κτημάτων, αφ' ης εποχής αποκατέστη ησυχία και τακτική Κυβέρνησις εις την πατρίδα (το οποίον, άλλως επιφυλάσσομαι του δικαιώματος να το ζητήσω από τον όστις αυθαιρέτως και άνευ της ειδήσεώς μου το νέμεται), καθώς και το εισπραχθέν χρηματικόν ποσόν ομολόγων τινών του μακαρίτου πατρός μου εγγράφων και επιθυμώ να ανα-

---

[101] Βλ. σχετικά: Ξηρός,1939, σ. 94, Γεωργιτσογιάννη Ν. Ευαγγελία, «Η ζωή και η κοινωφελής δραστηριότητα του Π. Τριανταφυλλίδη», εφ. *η Βυτίνα*, φ. 198, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2012. Για τον βίο και τις δωρεές του Π. Τριανταφυλλίδη, επίσης, Λαμπρόπουλος Θ. Αθ., *Παναγιώτης Τρ. Τριανταφυλλίδης Βυτιναίος Μέγας Εθνικός Ευεργέτης*, έκδοση του Σωματείου «Φίλοι του κληροδοτήματος Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη», Βυτίνα 2013.

δείξω πληρεξουσίους μου δια νομίμων μέσων τους εντίμους επιτρόπους της σχολής, ίνα αναδεχθέντες το βάρος, διεκδικήσωσι δια νομίμων μέσων το εισόδημα των παρελθόντων χρόνων, αναδεχθώσι δε συγχρόνως την φροντίδα του να δίδουν εις ενοικίασιν προς όφελος αύθις της σχολής, από του νυν έως ου εγώ ήθελα διατελεί εις την αλλοδαπήν. Και εις περίπτωσιν θανάτου μου εκτός της πατρίδος, να αποκατασταθώσιν ιδιοκτησία της σχολής.

Δι' όλα ταύτα, σας περικαλώ, κύριοι, ευαρεστηθήτε να μοι εκφράσητε την θέλησίν σας, αν δηλαδή αναδέχησθε παρομοίαν επιτροπείαν, δια να σπεύσω να σας ισχυροποιήσω δια των ανηκόντων τυπικών μέσων.

Εν τούτοις, υγιαίνετε και αγαπάτε τον συμπολίτην σας.

Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Την 15 Οκτωβρίου 1846 Βουκουρέστιον [η σωστή ημερομηνία είναι 15 Δεκεμβρίου**].**

Προς τους κυρίους Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον, Ιω. Αλεβιζόπουλον, Κωνστ. Ταμπακόπουλον, Ιωάννην Λαμπρινόπουλον και λοιπούς εγκρίτους της Βυτίνης».[102]

Από την επιστολή αντιλαμβανόμαστε πως αυτή είναι η πρώτη επικοινωνία του Π. Τριανταφυλλίδη με τη γενέτειρά του, τη Βυτίνα, μετά τη φυγή του πριν από 21 χρόνια περίπου. Και, ανταποκρινόμενος στο αίτημα των συμπατριωτών του να συνεισφέρει οικονομικά, προσφέρει χρηματικό ποσό 500 δραχμών. Επιπλέον, κρατώντας την κυριότητα, προσφέρει προς όφελος από κοινού της εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας το εισόδημα από την ακίνητη πατρική περιουσία του στη Βυτίνα (οικία και αγρούς/αμπέλους), αρχής χρονικά γενομένης από τα έτη μετά την απελευθέρωση και την αποκατάσταση της ευνομίας στην Ελλάδα. Τέλος, δωρεί τα χρεωστούμενα από τα ομόλογα του πατέρα του χρήματα. Θα εξουσιοδοτήσει δε, αν το αποδέχονται, τους επιτρόπους της Ελληνικής Σχολής να εισπράξουν τα εισοδήματα των παρελθόντων ετών από αυτούς που τα χρωστούν ή έχουν αυαθαίρετα καταπατήσει τα κτήματά του, και να διεκπεραιώνουν από εδώ και μπρος τις ενοικιάσεις των ακινήτων του για τα επόμενα χρόνια, όσο θα απουσιάζει στο εξωτερικό. Αν, δε, πεθάνει πριν επιστρέψει στη Βυτίνα, η κυριότητα των κτημάτων του να μεταβιβαστεί στην Ελληνική Σχολή.

---

[102] Γούδας Ν. Αν., *ΒίοιΠαράλληλοι των επί της Αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τόμος Γ΄, Εν Αθήναις 1870, σ. 285, Λαμπρόπουλος, 2013, σ. 14-15.

Ας δούμε και την απόφαση-απάντηση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας για την προσφορά και, αναλυτικότερα, κάποια στοιχεία της:

«Αριθ. 77 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό του Προέδρου Ηλιού Αναγνωστοπούλου και των υποφαινομένων μελών του Συμβουλίου.

Συνελθόν εν τω Δημοτικώ καταστήματι εις έκτακτον συνεδρίασιν, προσκαλούμενον υπό του Προέδρου, επιμελεία του κυρίου Δημάρχου, σήμερον την 17 Αυγούστου 1847 λαβόν υπ' όψιν την από ημερομηνίαν 15 Δεκεμβρίου περασμένου έτους επιστολήν του κυρίου Παναγιώτου Τριανταφυλλίδου, διαμένοντος εν Βουκουρεστίω, υποβληθείσαν εις την ολομέλειαν του Συμβουλίου, δι' ης ο ρηθείς κινούμενος από αισθήματα φιλοπάτριδα και φιλοκαλή ευαρεστήθη να συνεισφέρη εις την ανέγερσιν του ενταύθα Ναού "ο Άγιος Τρύφων" και εις την πρόοδον της Ελληνικής Σχολής δραχμάς 500 κ.λπ.

Διελθόν την ως ερρέθη επιστολήν εν λεπτομερεία και ακριβεία, θεωρεί δια ταύτης, ότι ο Παναγιώτης Τριανταφυλλίδης, γέννημα και τέκνον της πατρίδος ενταύθα, ησθάνθη το χρέος, το οποίον έκαστος χρηστός και τίμιος πολίτης οφείλει, και συνεισέφερε προς ανέγερσιν του ενταύθα Ναού "ο Άγιος Τρύφων" και εις πρόοδον της ομοίας Ελληνικής Σχολής δραχμάς πεντακοσίας, το εισόδημα όλων των πατρικών του κτημάτων αφ' ης εποχής ούτος εντεύθεν ανεχώρησεν δια Βουκουρέστιον, και όλον το εισπραχθέν ποσόν εκ των ενδιαλαμβανομένων χρημάτων εις πατρικά του ομόλογα. Δια ταύτα εκφράζεται ως εξ ονόματος όλης της ολομελείας των κατοίκων του Δήμου μας, της οποίας εφορεία κ.λπ. υπάρχει το Συμβούλιον τούτο, την ευαρέσκειάν του και ευχαρίστησιν υπέρ του τιμίου και ευγενούς φιλοπάτριδος κ. Παναγιώτου Τριανταφυλλίδου, δια τα ευγενή και γενναία του αισθήματα, τα οποία υπηγόρευσαν την αγαθήν αυτού ψυχήν, και οικειοθελώς εδωρήσατο το αναφερόμενον ως ανωτέρω άξιον δώρον, το οποίον αν και μέχρι τούδε δεν ελήφθη, μ' όλα ταύτα ελπίς βεβαία υπάρχει, ότι θέλουσι ληφθή καθ' όσον ούτος γράφει και θέλουσι χρησιμεύσει επαισθητώς εις τον καλλωπισμόν του ρηθέντος Ναού, του οποίου τα τοίχη προ ολίγου ετελείωσαν εις όλην την εν[τέ]λειαν και τον κάλλιστον καλλωπισμόν καθώς και η στέγη. Και σύ[ντο]μα το Συμβούλιον μετά του κ. Δημάρχου θέλει διατάξει τους τέκτονας και αρμοδίους τεχνίτας, εις το να εγχαράξωσι το τίμιον αυτού όνομα εις την πλέον προφανή στήλην του Να[ού] τούτου, προς δε τους ιερείς εις το να εγγράψωσι εις τα εκκλησιαστικά δημάστιχα της ιεράς εκφωνήσεως, λόγω ότι να μ[νη]μονεύηται το όνομα τούτου υπέρ υγείας και πανευτυχούς σωτηρίας, [...] θεωρεί δε αδύνατον του να εισπράξη το εισόδημα των

κτη[μά**]των των πατρικών του από τους ανόμως νεμομένους ταύτα, καθώς και τα χρηματικά ποσά εκ των πατρικών του ομολόγων εύχερον[;] να διορίση ο έντιμος ούτος πρ[**οσφερ**]τής δια των νομίμων και δικαίων μέσων πληρεξουσίους του ή αντιπροσώπους περί τοιούτων αντικειμένων.**

Παρακαλεί δε αυτόν ύστερον από την έκφρασιν της ευχαριστήσεώς του, να ευαρεστηθή ούτος ο αφιερώσας κύριος Παναγιώτης Τριανταφυλλίδης, να μας πέμψη πληρεξούσιον έγγραφον ή επιτροπικόν, ενισχυόμενον νομίμως, προς τους κ.κ. Κωνσταντίνον Λαμπρυνόπουλον, Νικόλαον Θεοφιλόπουλον Δήμαρχον, Ηλίαν Αναγνωστόπουλον, Σ. Ταμπακόπουλον και Ι. Λαμπρυνόπουλον Επαρχιακούς Συμβούλους, οίτινες να δύνανται και δικαστικώς και ειρηνικώς και άλλως πως να ενεργώσι παν ό,τι απαιτείται προς απόλαυσιν των ρηθέντων εισοδημάτων και χρημάτων κλπ. χρησιμευσομένων ως είρηται εις τον ανεγερθέντα ειρημένον Ναόν και σχολήν.

Ο κύριος Δήμαρχος θέλει αποστείλει προς τον κ. Παναγ. Τριανταφυλλίδην όμοιαν της παρούσης δι' ιδίου του επισήμου εγγράφου, ως ευχαριστήριον και τούτου.

Εξεδόθη και εγένετο εν Βυτίνη την 17 Αυγούστου 1847.

ο πρόεδρος	**τα μέλη**
Ηλίας Αναγνωστόπουλος	**Σωτήρος Ταμπακόπουλος**
	Γεώργιος Θαλασσινός
	Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος
	Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος
	Ι. Λυμπερόπουλος
	Κ. Πολυχρονόπουλος
	Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος».

Αυτό που, πρώτα απ' όλα, έχουμε να παρατηρήσουμε είναι πως τον Αύγουστο του 1847 η προσφορά του Π. Τριανταφυλλίδη δεν έχει ακόμα εξαργυρωθεί. Επιπλέον, η λήψη των χρεωστούμενων εισοδημάτων από τα κτήματά του και των ποσών από τα ομόλογα είναι αδύνατη, καθώς τα κτήματά του εκμεταλλεύονται διάφοροι χωρίς την άδειά του και δεν αποδίδουν, χρόνια τώρα, τα ενοίκια, οπότε είναι ανάγκη να διεκδικηθούν, με συμβιβασμό ή δικαστικά, από διορισμένους πληρεξουσίους του. Το Δημοτικό Συμβούλιο αποφαίνεται θετικά στο να επωμιστούν πληρεξούσιοι του Τριανταφυλλίδη το έργο της είσπραξης των εδώ εισοδημάτων από τα κτήματά του και της ενοικίασής τους από εδώ και μπρος, και ζητά μόνο ένα τυπικό έγγραφο πληρεξουσιότητας. Όμως, το πιο σημαντικό θέμα που

προκύπτει από την επιστολή του είναι το ποιος ακριβώς ορίζεται ως αποδέκτης και διαχειριστής της δωρεάς του. Κατά βάση, ο Π. Τριανταφυλλίδης επικεντρώνεται στην Ελληνική Σχολή και τους επιτρόπους της, αφού για κανένα μέρος της δωρεάς του δεν ορίζει ρητά ως αποκλειστικό αποδέκτη τον ναό. Η εξήγηση, κατά την εκτίμησή μας, είναι πως ο Π. Τριανταφυλλίδης όταν έκανε τη δωρεά είχε στο μυαλό του το διαχειριστικό στάτους για τα κοινά που ίσχυε την εποχή που ζούσε στη Βυτίνα, την εποχή δηλαδή της Τουρκοκρατίας. Τότε, με πατριαρχικό σιγγίλιο του έτους 1804, το Πατριαρχείο είχε υπό τη σκέπη και προστασία του, ως Σταυροπηγιακά, το Σχολείο των κοινών γραμμάτων και την Ελληνική Σχολή. Και είχε επικυρώσει τον διορισμό πενταμελούς επιτροπής για τη διαχείρισή τους, η οποία έδινε κατ' έτος ακριβή λογαριασμό παρουσία του εκάστοτε επισκόπου Δημητσάνης και των προεστώτων και προκρίτων της Βυτίνας που επικύρωναν υπογράφοντας σχετικά.[103]

Η Εκκλησία δηλαδή, διά του τοπικού επισκόπου, ήταν τότε άμεσα εμπλεκόμενη και υπεύθυνη στη διαχείριση της Σχολής και, εν τέλει, η περιουσία και η διαχείριση της Ελληνικής Σχολής και των ναών ήταν μεν διαχωρισμένη, αλλά υπό κοινή σκέπη και προστασία. Τέτοια, εκτιμούμε, θεωρεί ο Π. Τριανταφυλίδης πως είναι η κατάσταση και το 1846, και με αυτό το σκεπτικό ρυθμίζει τα της δωρεάς του. Όμως, τα επόμενα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, τα αγαθοεργά καταστήματα, όπως η Ελληνική Σχολή και οι ναοί, υπάγονται στον δήμο και διοικούνται από επιτροπές διορισμένες από το Δημοτικό Συμβούλιο (**«[...]της ολομελείας των κατοίκων του Δήμου μας, της οποίας εφορεία κ.λπ. υπάρχει το Συμβούλιον τούτο [...]»**, όπως λέει η απόφαση αριθ. 77 του Δημ. Συμβουλίου). Αλλά και υπό το νέο καθεστώς, ενώ οι φορείς (τα αγαθοεργά καταστήματα) παραμένουν διακριτοί και η περιουσία τους είναι διαχωρισμένη, η διαχείρισή της, όπως αναφέρουν και μεταγενέστερες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, αντιμετωπίζεται ως ανέκαθεν ενιαία: **«[...] Ότι δε κατά την υπουργικήν εγκύκλιον είναι καλόν να μην διορίζωνται Δημοτικοί Σύμβουλοι εις τας εφορείας των ελληνικών Σχολείων δια τον λόγον ότι θέλουν είναι διαχειρισταί και δοσίλογοι εις την περιουσίαν αυτών προς το Δημοτικόν Συμβούλιον λέγωμεν ότι την μικράν ενταύθα περιουσίαν του Ελληνικού Σχολείου συνισταμένην από εν τέταρτον υδρομύλου και από ολίγους αγρούς διαχειρίζεται η επιτροπή του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" διότι ανέκαθεν ούτω πως διεχειρίζετο δια το κοινόν και αναπόσπαστον των περιουσιών των δύω τούτων αγαθοεργών ενταύθα καταστημάτων και δια τας μεγαλυτέρας ανάγκας ας έχη η εκκλη-**

[103] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 158.

σία, ώστε διαχειρισταί και δοσίλογοι περί τούτων προς το Δημοτικόν Συμβούλιον είναι οι εκκλησιαστικοί επίτροποι ως τούτο κατά τους Δημοτικούς προϋπολογισμούς και του 1859 έτους και του 1860 εσημειώθη υπό των εκκλησιαστικών επιτρόπων του Αγίου Τρύφωνος» (πράξη αριθ. 133 της 12/12/1859).

Το ίδιο και σε απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας του έτους 1861: **«[...] Το Συμβούλιον παρατηρεί καλήν την υπάρχουσαν ένωσιν των εκκλησιαστικών εισοδημάτων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" της Βυτίνης και της ελληνικής σχολής της Βυτίνης διότι απ' αρχής εκκλησία και ελλην. σχολείον της Βυτίνης εν θεωρείται και το έσοδον εκ των κτημάτων της σχολής είναι ενωμένον με το της εκκλησίας και υπ' αυτής Διαχειρίζεται»** (απόφαση αριθ. 40 της 22 Νοεμβρίου 1861, τόμος 8 των βιβλιοδετημένων εγγράφων).

Για τον λόγο αυτόν, σε πολλές αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας που αφορούν τη διαχείριση των κτημάτων της Ελληνικής Σχολής παρατηρούμε ότι ως ιδιοκτήτης τους αναφέρεται άλλοτε η Σχολή και άλλοτε η Εκκλησία. Και, είναι σύνηθες, επίσης, η δημοτική αρχή να προσεγγίζει τη διαχείριση της περιουσίας τους με μια συνολική οπτική κατά την οποία Δήμος, ενορία και Ελληνική Σχολή λειτουργούν οικονομικά ως συγκοινωνούντα δοχεία, προκειμένου να καλυφθούν οι κατά καιρούς ανάγκες τους, όταν συμβεί να αδυνατεί να ανταποκριθεί κάθε φορέας μόνος του. Ένα παράδειγμα μας δίνει μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (πράξις 99 της 10/6/1857), με την οποία το Δημοτικό Συμβούλιο διορίζει πληρεξούσιους δικηγόρους ενώπιον του πρωτοδικείου Τριπόλεως προς υπεράσπιση της Ελληνικής Σχολής Βυτίνης που έχει υπό την κυριότητά της το 1/4 υδρόμυλου, μετά από αγωγή που έχει υποβληθεί κατά του δήμου από τους αδελφούς Δημητρίου Ταγκόπουλου **«περί της αναγνωρίσεως της κυριότητας υδρόμυλου και παραχωρήσεως αυτού μετά των εισοδημάτων του»**.Καιαποφαίνεται, εκτός των άλλων, ότι επειδή το εισόδημα του υδρόμυλου **«υπάγεται μέχρι τούδε εις το ταμείον του ναού του Αγίου Τρύφωνος και του αυτού εκκλησιαστικού ταμείου»**, το Εκκλησιαστικό Ταμείο αναλαμβάνει τα έξοδα της δίκης.

Ολοκληρώνοντας τα περί της αλληλογραφίας, ο Π. Τριανταφυλλίδης, ανταποκρινόμενος στην απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, στέλνει μετά από περίπου 4 μήνες το ζητούμενο πληρεξούσιο επιτροπικό έγγραφο:

«11 Φεβρουαρίου 1848

Προς τον έντιμον κ Δήμαρχον Νυμφασίας

Εις απάντησιν του υπ' αριθ. 692, 3 Οκτωβρίου παρελθόντος έτους εγγράφου σας, δι' ου μη διαβιβάζατε την υπ' αριθ. 77 πράξιν του δημοτι-

κού Συμβουλίου του Δήμου σας, δι' ης το μνησθέν συμβούλιον εκφράζει την ανάγκην του να αναδείξω δια πληρεξουσίου εγγράφου μου επιτρόπους προς εκτέλεσιν της υπέρ της ελληνικής σχολής του δήμου μας εκφρασθείσης εις την υπό χρονολογίαν 1846 Δεκεμβρίου 15 επιστολήν μου, επιθυμίας μου. Εσωκλείων ενταύθα παρόμοιον πληρεξούσιον επιτροπικόν προς τους εις την μνησθείσαν του συμβουλίου πράξιν ενδιαλαμβανομένους κυρίους συνδημότας μου, παρακαλώ υμάς, κύριε δήμαρχε, να διαβιβάσητε το μνησθέν έγγραφον προς τους ρηθέντας, καθώς και προς τον κύριον Προκόπιον Παπαδόπουλον, τον εν Άργει διατρίβοντα, ιδιαιτέραν μου ασφράγιστον επιστολήν».

Τέλος, το Δημοτικό Συμβούλιο με σχετικές πράξεις του, η μία στις 15 Φεβρουαρίου 1849 και η άλλη, χρόνια αργότερα, στις 31 Οκτωβρίου 1861, 2 χρόνια πριν από τον θάνατό του, τον ευχαριστεί για τις δωρεές του:

«πράξις 97 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον εκ των υποφαινομένων μελών ενέκρινε κατά την παρούσαν συνεδρίασίν του να γνωστοποιήση την ευγνωμοσύνην του εις τον κύριον Παναγιώτην Τριανταφυλλίδην, συμπολίτην μεν Βυτίνης, διαμένοντα δε εις Βουκουρέστιον, δια το οποίον έκαμε φιλοδώρημα και αφιέρωμα εις τον ενταύθα Ναόν της Βυτίνης του Αγίου Τρύφωνος, όλων των ετησίων εισοδημάτων του εν τη περιφερεία Βυτίνης και Γρανίτζης ευρισκομένων ακινήτων κτημάτων του, και μετρητών δραχμών πεντακοσίων.

Ο κύριος δήμαρχος Νυμφασίας θέλει κοινοποιήσει εις αυτόν την παρούσαν πράξιν του.

Εν Βυτίνη την 15 Φεβρουαρίου 1849

Οι Δημοτικοί σύμβουλοι

Κωνσταντίνος Λαμπρινόπουλος

Αθαν.Ζαχαρόπουλος

Παν.Πανταζόπουλος

Γεώργιος Θαλασσινός»

«αριθ. 38 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό των κάτωθι φαινομένων μελών

Συνελθόν εις πλήρη συνεδρίασίν του εν τω Δημοτικώ καταστήματι σήμερον την 31 Οκτωβρίου 1861 παρόντος και του Δημάρχου Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου, απεφάσισε κατά τα σημερινά πρακτικά της συνεδριάσεώς του να εκφράση την κοινήν ευχαρίστησίν του προς τον συμπατριώτην αυτού κύριον Παναγιώτην Τριανταφυλλίδην δια τα καλά υπέρ της πατρίδος αυτού της Βυτίνης και υπέρ του Δήμου μας αισθήματά του και

[...] τας οποίας μέχρι τούδε προσέφερεν εις την πατρίδα μας και ιδίως εις την Βυτίναν ευεργεσίας του.

Το Συμβούλιον όθεν έχον προ οφθαλμών όσα μέχρι τούδε ο κύριος Παναγ. Τριανταφυλλίδης προσέφερεν εις τα εν Βυτίνη αγαθοεργά καταστήματα και [τας] **εκ τούτων προσγινομένας ωφελείας, διότι εκτός των Βυτίνη προσφερθέντων κτημάτων του άτινα παρέδωκεν εις το εν αυτή Ελληνικόν Σχολείον, προσέφερε και χρήματά του προς ανέγερσιν του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", και γνωρίζον καλώς τας τοιαύτας ευεργεσίας του δια τας οποίας είχεν ανάγκην η πρωτεύουσα του Δήμου μας, ήτις θέλει θεωρεί αυτόν και κατά το μέλλον ευεργέτην και υπερασπιστήν αυτής, εκφράζει την κοινήν ως εξ ονόματος όλης της ολομελείας του Δήμου την οποίαν αντιπροσωπεύει το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον ευχαρίστησιν προς τον κ. Παναγ. Τριανταφυλλίδην και παρακαλεί ίνα ο κύριος Δήμαρχος Νυμφασίας υποβάλλη προς τούτον αντίγραφον της παρούσης πράξεώς του. και δημοσιεύσει όμοιον αυτής δια τινός εφημερίδος δι' εξόδων του Δήμου μας.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 31 Οκτωβρίου 1861.

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος του Δημοτ. Συμβουλίου**
Πέτρος Λαμπρυνόπουλος

τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Για τα ακίνητα που δώρισε ο Π. Τριανταφυλλίδης και την τύχη τους, θα ασχοληθούμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΚΑΛΛΛΩΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ –ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ

Τα επόμενα χρόνια, από την οικοδόμηση του ναού, οι υπεύθυνοι ρίχνουν το βάρος τους στον εσωτερικό καλλωπισμό και εφοδιασμό του ναού με τα απαραίτητα ιερά σκεύη, έπιπλα κ.λπ. Δεν θα ασχοληθούμε στην εργασία αυτήν με την περιγραφή του εσωτερικού διάκοσμου και τις εικόνες που κοσμούν τον ναό. Για πληροφορίες μπορεί, μεταξύ άλλων, να ανατρέξει κανείς στις εργασίες των Νικολάου Γραίκου (*Πολιτισμικά και εικονογραφικά ζητήματα Ακαδημαϊκές τάσεις της εκκλησιαστικής ζωγραφικής στην Ελλάδα κατά τον 19 αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2011), και Λεωνίδα Αναγνωστόπουλου (*Οι εκκλησίες της Βυτίνας*, Βυτίνα 1988). Εδώ θα περιοριστούμε να παραθέσουμε το περιεχόμενο αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας με τις οποίες η δημοτική αρχή αποδέχεται διάφορες κατά καιρούς δωρεές και αφιερώματα πιστών. Πριν δούμε αυτές τις αποφάσεις, ας παραθέσουμε τις αναφορές που κάνουν οι τοπικοί μελετητές:

Ο Π. Παπαζαφειρόπουλος παραθέτει τους ακόλουθους, **«[...] ήτοι τους Πέτρον Βαρβάτην αναθέντα τω 1846 επίχρυσον αργυρούν ευαγγέλιον, Χαράλαμπον Παζαράν αποστείλαντα τω ναώ δύο μεγάλα κηριοπήγια (μανουάλια), Ανάστον Νικολόπουλον, προσενεγκόντα τον ελάσσονα κρυστάλλινον πολυέλαιον· τον δε μείζονα απέστειλαν οι εν Ναυπλίω αδελφοί Κυριαζόπουλοι [...]»**.[104] Και ο Κ. Καρατζίνας, **«Αναθήματα και συνδρομάς εις τον Ναόν του Αγίου Τρύφωνος προσέφερον πλην του Βασιλέως Όθωνος οι αδελφοί Πέτρος, Χαράλαμπος, Ιωάννης, Δημήτριος Δεληγιάννης τρεις εικόνας μεγάλας και εικονοστάσιον, τας δε λοιπάς εικόνας Κ. Λαμπρινόπουλος, Νικ. Ι. Θαλασσινός, Παν. Ταγκόπουλος, Γεώργιος Κ. Ταμπακόπουλος και ιερεύς Παν. Παπαζαφειρόπουλος, ο Β. Δημητρακόπουλος εξ Αλωνισταίνης επίχρυσον την μικράν εικόνα του πολιούχου, ο Πέτρος Βαρβάτης τω 1846 επίχρυσον αργυρούν Ευαγγέλιον, ο Χαραλ. Παζαράς δύο μεγάλα κηροπήγια, ο Ανάστος Νικολόπουλος ένα πολυέλαιον, οι αδελφοί Κυριαζόπουλοιεκ Ναυπλίου ένα πολυέλαιον, ο Δημ. Φίτσιος επιτάφιον Ρωσικόν, ο Σωτήρ. Κούστας ωρολόγιον της πόλεως, ο Παν. Ταμπακόπουλος ένα πολυέλαιον, ο Βασ. Καπογιαννόπουλος τα κανδήλια του νάρθηκος, ο Γεωρ. Χρυσανθόπουλος εν πολυκάνδηλον, ο Γεωρ. Ταμπακόπουλος ένα εξαπτέρυγον, ο Δ. Ν. Αναγνωστόπουλος κατασκεύασε τον Άμβωνα, ο Ιωσήφ Ταμπακόπουλος ιερομόναχος Ηγούμε-**

[104] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 57.

νος Καισαριανής την ανάγλυφον επί της προσόψεως μαρμαρίνην του Αγίου πλάκα».[105]

Ερχόμαστε τώρα στα αφιερώματα που απασχόλησαν με αποφάσεις του το Δημοτικό Συμβούλιο. Εκτός από τις δωρεές του Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη, που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το Δημοτικό Συμβούλιο με πράξη του στις 15 Φεβρουαρίου 1849 εκφράζει τις ευχαριστίες του και προς τον Πέτρο Βαρβάτη:

«πράξις 96 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον εκ των υποφαινομένων μελών ενέκρ[ινε**] κατά την παρούσαν συνεδρίασίν του να κοινοποιήση ειςτον κ. Πέτρον Βαρβάτην την ευγνωμοσύνην του δια το οποίον έκαμε φιλοδώρημα και αφιέρωμα εις τον ενταύθα της Βυτίνης Ναόν του Αγίου Τρύφωνος ενός αργυρού Ευαγγελίου.**

Ο κύριος Δήμαρχος θέλει γνωστοποιήσει εις τον ειρημένον κ. Πέτρον Βαρβάτην την παρούσαν πράξιν μας.

Εν Βυτίνη την 15 Φεβρουαρίου 1849

Οι δημοτικοί σύμβουλοι

Κων/νος Λαμπρινόπουλος

Παν. Πανταζόπουλος

Αθαν. Ζαχαρόπουλος

Γεώργιος Θαλασσινός».

Η επόμενη χρονικά πράξη που διαθέτουμε μας έρχεται το έτος 1853, όμως πρέπει εδώ να υπενθυμίσουμε ότι στοΑρχείο των Αποφάσεων του Δήμου Νυμφασίας λείπουν οι αποφάσεις από τις 15/2/1849 ώς τη 1/4/1852:

«Πράξις Κ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συνελθόν πλήρες εις το Δημοτικόν κατάστημα αυτής, παρόντος και του Δημάρχου Κων. Λαμπρινοπούλου και πληροφορηθέν παρ' αυτού ότι ο εις Ερμούπολιν διαμένων κύριος Πέτρος Παζαράς, καταγόμενος εκ Βυτίνης και συμπολίτης μας υπάρχων, αφιερώσατο προ ημερών εις τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν του Αγίου Τρύφωνος εν ζεύγος ορειχάλκινων μανουαλίων, αξίας επέκεινα των εξακοσίων δραχμών, τα οποία εστάλησαν και ετέθησαν εις τον αυτόν Ναόν κατά τας διαταγάς του δωρητού τούτου, βεβαιωθέν τούτο το Συμβούλιον με μεγάλην της ψυχής του χαράν, και οφείλον προς αμοιβήν να απονείμη εις τον συμπολίτην του αυτόν την ευχαρίστησιν του δια το εις τον Ναόν μας τοιούτον αφιέρωμα, κατά το οποίον εύχεται να φανώσι όμοιοι και οι αλλαχού εν αλλοδαπή διαμένο-

[105] Καρατζίνας Γ. Κωνσταντίνος, *Ιστορία της Βυτίνης*, Εκδοτική Εταιρία «Πυθία», Εν Αθήναις 1976, σελ. 81.

ντες άλλοι συμπολίτες και γόνοι Βυτίνης, και λοιποί φιλογενείς και αγαθοποιοί κύριοι, εις τον προ μικρού ανακαινισθέντα λαμπρότατον τούτον ιερόν Ναόν, τον έχοντα την μεγάλην ανάγκην δια την εσωτερικήν στολήν του. Εκφράζει εγκαρδίως την πλήρη ευγνωμοσύνην του και εις τον κύριον Πέτρον Παζαράν και αποφασίζει του να εγχαραχθή το όνομα αυτού εις τους ιερούς κώδικας της εκκλησίας μας δια να εκφωνείται αενάως εις αυτήν και ζώντος και μετά θάνατον τούτου.

Διατάττει δε να κοινοποιηθεί εις αυτόν όμοιον αντίγραφον της παρούσης πράξεως του παρά του κυρίου δημάρχου και έτερον να δημοσιευθεί

Εγένετο εν Βυτίνη την 22α Απριλίου 1853

Οι δημοτικοί σύμβουλοι ο πρόεδρος του συμβουλίου
Νικ. Θεοφιλόπουλος Πέτρος Ν.Λαμπρινόπουλος
Αθαν. Ζαχαρόπουλος»

Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει να αποδεχθεί κληροδότημα του διαμένοντος στην Οδησσό Ιωάννου Αμβροσίου, εκ ποσού δραχμών 932, το οποίο δύναται να ανέλθει στις 1.553:

«πράξις κζ΄ Το ΔημοτικόνΣυμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον πρόεδρον αυτού Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον και τους δημοτικούς Συμβούλους Νικόλαον Θεοφιλόπουλον, Ηλίαν Αναγνωστόπουλον, Αθανάσιον Ζαχαρόπουλον, Ιωάννην Λυμπερόπουλον, Παναγιώτην Πανταζόπουλον, Γεώργιον Θαλασσινόν και Αναγνώστην Φάλαρην, απόντων των ετέρων μελών.

Συνελθόν εν τω δημοτικώ καταστήματι Νυμφασίας σήμερον την 15ην του μηνός Οκτωβρίου του τ.ε. 1853 κατά πρόσκλησιν του προέδρου του και πλήρως συγκροτηθέν, παρόντος και του β΄ Δημοτικού παρέδρου Νυμφασίας Λαμπρ.Ν. Λαμπρινοπούλου, κωλυομένου του τε Δημάρχου και του α΄ Δημοτικού παρέδρου, έλαβεν υπ'όψιν του την κοινοποιηθείσαν εις τον Δήμαρχον υπ' αριθ. 4504 διαταγήν του Επαρχείου Γόρτυνος, δι' ης κοινοποιείται η υπ' αριθ. 20025 από 24 Σεπτεμβρίου ε.ε. Διαταγήν του υπουργείου των Εσωτερικών περί κληροδοτήσεως εις τον εν Βυτίνη Ιερόν Ναόν του Αγίου Τρύφωνος δραχμών 932,14 και δραχμών ακόμη 621 εάν η εν Άνδρον Μονή της Αγίας Μαρίνης προς ην συνεισέφερε ταύτας δεν διατηρειται του εν Οδησσώ αποβιώσαντος ομογενούς κυρίου Ιωάννου Αμβροσίου, ευρισκομένας ταύτας εις τον εκτελεστήν της Διαθήκης κύριον Αλέξανδρον Κουμπάρην. Όθεν το Συμβούλιον ομοφώνως αποφασίζει παραδεχόμενον με ευχαρίστησίν του το κληροδότημα τούτο του μακαρίτου κυρίου Ιωάννου Αμβροσίου και επιφυλαττόμενον να κά-

μνει επομένως ό,τι το καθήκον του, υπέρ του μακαρίτου αυτού, διορίζει αντιπρόσωπον πληρεξούσιόν του δια την παραλαβήν του ανωτέρω κληροδοτήματος τον κύριον Ιωσήφ Ταμπακόπουλον ευρισκόμενον εις Αθήνας ηγούμενον Καισαριανής, προς ον παρακαλείται ο εκτελεστής της διαθήκης κύριος Αλέξανδρος Κουμπάρης να παραδώση το κληροδότημα τούτο, ο δε κύριος Ιωσήφ Ταμπακόπουλος παρακαλείται να εμβιβάση αυτό δι' ασφαλούς μέσου προς τους επιτρόπους του ενταύθα ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος.

Όθεν εγένετο η παρούσα πράξις ήτις υπεγράφη παρά των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου δια την ενέργειαν των περαιτέρω.

Εν Βυτίνη την 15 Οκτωβρίου 1853

Τα μέλη του Συμβουλίου **ο πρόεδρος**
Νικόλαος Θεοφιλόπουλος **Πέτρος Λαμπρυνόπουλος**
Ηλίας Αναγνωστόπουλος
Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος
Παν. Πανταζόπουλος
Γεώργιος Θαλασσινός
Ι. Λυμπερόπουλος
Αναγνώστης Φάλαρης».

Με 2 πράξεις του τα έτη 1855 και 1857, το Δημοτικό Συμβούλιο εκφράζει την ευγνωμοσύνη του και αποφασίζει με συλλείτουργα να τιμήσει τη μνήμη του Αναγνώστη Δεληγιάννη (της γνωστής οικογένειας των προυχόντων των Λαγκαδίων) και της συζύγου του Σμαράγδας, η οποία καταγόταν από τη Βυτίνα, και την οικογένεια των Ταμπακόπουλων. Η Σμαράγδα απεβίωσε το έτος 1854 και ο σύζυγός της Αναγώστης (που είχε γεννηθεί το 1771), το 1857.

«Πράξις ΜΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τηνσημερινήν πλήρη συνεδρίασιν της 28ης Ιανουαρίου 1855 του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, ευχαρίστως επληροφορήθησαν οι Δημοτικοί Σύμβουλοι Νυμφασίας, δι' επιστολής του εν Αθήναις κυρίου Κωνσταντίνου Λαμπρινοπούλου ότι η εν Μακαρία τη λήξει αξιότιμος καιαξιομνημόνευτος Σμαράγδα σύζυγος του κυρίου Αναγ. Δεληγιάννη, εδωρήσατο και κατά την τελευτήντης υπέρτιμον χρηματικόν ποσόν προς καλλωπισμόν και διόρθωσιν ελλείψεων του ανακαινισθέντος Ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" εν Βυτίνη και μιαν υπέρτιμον επίσης ιερατικήν στολήν εις τον αυτόν Ναόν, και συναισθησόμενοι τα οποία η αξιότιμος αύτη ποτέ κυρία Σμαράγδα, είχε λαμπρά υπέρ της πατρίδος της αισθήματα, φιλοδωρούσα πάντοτε εις τον τούτον ναόν, ευγνωμονούντες πολύ

περισσότερον την τελευταίαν ταύτην απόφασίν της επί των αφιερωμάτων αυτής και οφείλοντες να αποδώσουν αυτοί τε [άπ**]αντες οι κάτοικοι της Βυτίνης τας ικετηρίους [**ευχ**]άς των προς τον Ύψιστον υπέρ την αιωνίου Μακαρίας αυτής. Αποφασίζουν να τελεσθή εν τω αυτώ [**Ναώ**] του Αγίου Τρύφωνος Συλλείτουργον παρ' όλων των [**ιερέ**]ων του Δήμου μας, ως και του ιεροδιακόνου Κερνίτζης [**την**] προσεχή Κυριακήν της 30 ιστα-μένου μηνός υπέρ αναπαύσεως της Σμαράγδας. Οι συμπολίτες γνωρίζοντες η […] επίσης τα καλά των αφιερωμάτων της Σμαράγδας Α. Δεληγιάννη προς τον Ιερόν τούτον [**ναόν**] θέλουν φέρει πάντες τας ικετηρίους ευχάς [**των**] προς τον ύψιστον, όπως κατατάξη αυτήν εν Σκηναίς δικαίων. Αντίγραφον δε της παρούσης πράξεως θέλει κοινοποιηθή δια του Δημάρχου προς τον κύριον Αναγνώστην Δεληγιάννην όστις ως βεβαιούμεθα α[...] του να εκλπηρώση το ιερό Καθήκον του [...]σιοθέντων και αφιερωθέντων παρά της Σεπτής αυτού [συζύγ]ου υπέρ του ενταύθα ιερού Ναού.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 28η Ιανουαρίου 1855.

Ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου **τα μέλη αυτού**
Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλος [**υπογραφές**]**»**

«Πράξις 10 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της ενδεκάτης Ιουνίου 1857 της συνεδριάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, συγκειμένου εκ των κάτωθεν φαινομένων μελών και πλήρους συγκροτηθέντος παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας κ. Κωνστ. Λαμπρυνοπούλου, το Δημοτικόν Συμβούλιον έλαβεν αντικείμενον κατά πρότασιν του κυρίου Δημάρχου ίνα γνωμοδοτήσει και αποφασίση περί […] τελετής ενός μνημοσύνου κατά το έτος τ[ούτο**] υπέρ αναπαύσεως των αποβιωσάντων Αναγνώστου Δεληγιάννη και Σμαράγδας Α. Δεληγιάννη, εν τω ιερώ Ναώ της Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" δια τα αγαθά δωρήματα, τα οποία οι δύω ούτοι συνεισέφερον προς τον ανωτέρω σημειωθέντα ιερόν Ναόν της Βυτίνης.-**

Το Συμβούλιον όθεν οφείλον να γνωμοδοτήση και εκ μέρους αυτού, και εκ μέρους των [δι'**] αυτού αντιπροσωπευομένων συνδημοτών του κατοίκων Βυτίνης, δια τα δωρήματα όσα οι εν Κυρίω [**ανα**]παυθέντες Αναγ. Δεληγιάννης και η σύζυγός αυτού Σμαράγδα Α. Δεληγιάννη συνεισέφερον κατά καιρόν προς τον ανακαινισθέντα ιερόν Ναόν της Βυτίνης και ιδίως δια την τελευταίαν εκ διαθήκης των και πραγματευθείσαν συνεισφοράν αμφοτέρων αυτών παρά των κληρονόμων και τέκνων των, της εικονογραφίας των τριών Μεγάλων Δεσποτικών και της μεγαλοπρεπούς και χρυσοϋφάντου ιερατικής στολής προς τον ιερόν τούτον Ναόν.**

Οφείλον ως ερ[ρέθη**] δια την ανάμνησιν όλων αυτών να υψώση[…] […]τώ τας ευχάς του καθώς και όλοι οι συμπολίτες του προς τον Ύψιστον δια την ανάπαυσιν των Δωρητών [**και**] αποφασίζει ομοφώνως ίνα την τριακοστήν ισταμένου μηνός Ιουνίου, ημέραν Κυριακήν, εκτελεσθή κοινόν ιερατικόν μνημόσυνον εις τον Ναόν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων", δι' εξόδων του Δήμου, υπέρ της εν Κυρίω αναπαύσεως των Συζύγων Αναγνώστου και Σμαράγδας Α. Δεληγιάννη και κατά το μνημόσυνον τούτο τη επιμελεία των εκκλησιαστικών επιτρόπων του αυτού ιερού Ναού να ζητηθή παρακλητικώς δια να ιερουργήση ο Άγιος Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλουπόλεως μεθ' όλων των ιερέων του Δήμου μας.-**

Τα λοιπά δε θέλουν εκτελεσθή παρά του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, όπως δια προκηρύξεώς του λάβουν γνώσιν όλοι οι πολίτες, εκκλησιασθώσιν ευχαιτικώς εν τη τελετή του Μνημοσύνου εις τον Ναόν, να δημοσιευθή δε και δια μιάς των εν Αθήναις εφημερίδων.

Εγένετο εν Βυτίνη την ενδεκάτην Ιουνίου 1857

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου τα μέλη

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος [υπογραφές]

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας

Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος».

Το έτος 1866, οι αδελφοί Κυριαζόπουλοι, Βυτιναίοι που είχαν εγκατασταθεί στο Ναύπλιο, αφιερώνουν στον ναό έναν πολυέλαιο:

«Πράξις ΚΓ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού Ανδρέα Λιαρόπουλον και τα λοιπά υπογεγραμμένα μέλη. Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν Βυτίνη και εν τω Δημοτικώ καταστήματι Νυμφασίας σήμερον την 23 Αυγούστου 1866 έτους, ημέραν τρίτην, [και ώραν**] 10 π.μ., παρόντος και του Δημάρχου Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου, όπως αποφανθή [**περί**] αντικειμένου αφορώντος την δωρεάν των αδελφών Κυριαζοπούλων, Βασιλείου [**και**] Γρηγορίου Βυτινιωτών και αποκατασταθέντων εν Ναυπλίω, οίτινες υπό ευγ[**ενούς**] και αφιλοκερδούς ευλαβείας εμφορούμενοι απεφάσισαν και προμηθευθέντες [**πολύ**]τιμον και λαμπρόν πολυέλαιον έπεμψαν αυτόν ως στολισμόν του Να[**ού της**] αγαπητής αυτών πατρίδος "ο Άγιος Τρύφων". Διασκεφθέν, απ[**οφαί**]νεται παμψηφεί. 1) Διερμηνεύον την πλήρη ευγνωμοσύνην των κ[**ατοί**]κων Βυτίνης και ενοριτών του μνησθέντος ιερού Ναού, προς τους φιλ[**οπά**]τριδας κυρίους Κυριαζοπούλους, ομολογεί προς αυτούς χάριν, δι' ην έ[**πρα**]ξαν αγαθήν και θεάρεστον πράξιν, στολίσαντες λαμπρώς τον περικαλή [**Ναό**]ν της πατρίδος των. 2) Θεωρούν αναγκαίαν μιαν ικετή[**ριον**] προς τον Θεόν ευχήν υπέρ της ψυχής των γονέων των εν λόγω**

[δω**]ρητών, γνωμοδοτεί ίνα δαπάνη του αυτού Ναού τελεσθή μνημό[**συνον**] εν τω υπ' αυτών ευπρεπισθέντι Ναώ υπέρ εκείνων.**

Εις δε τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας ανατίθεται η εκτέλεσις [του**] παρόντος ψηφίσματος.**

Ο Πρόεδρος
Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **Δημήτριος Γ. Θαλασσινός**
Δημήτριος Ζαχαρόπουλος
Ιωάννης Θεοφιλόπουλος
Ζ. Νικολόπουλος
Δ. Κ. Ταμπακόπουλος
Α. Νικολόπουλος
Νικόλαος Τζεγκολιόπουλος».

Το ίδιο έτος, 1866, ο χατζη Γεώργιος Αναγνωστόπουλος, Βυτιναίος που ζει στην πόλη Μπουρνόβα της Μικράς Ασίας, προσέφερε στον ναό ρολόι τοίχου (για το εσωτερικό του ναού προφανώς), το οποίομετέφερε ο ίδιος στη Βυτίνα, αψηφώντας τις ταλαιπωρίες και τις διατυπώσεις του τελωνείου:

«Πράξις ΛΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον παρά του Προέδρου Ανδρέα Λιαροπούλου και των λοιπών προσυπογεγραμμένων αυτού μελών, συνελθόν εις έκτακτον συνεδρίασιν κατά την εν τοις πρακτικοίς σημειουμένην ημέραν, εν τω Δημαρχικώ καταστήματι ενταύθα, παρόντος και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας Δημ. Ν. Θεοφιλοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον των σκέψεών του [τη**]γαθοεργόν πράξιν, λαβούσαν χώραν και αυτής ενταύθα, διότι εκ των αγλαών τέκνων της Βυτίνης, ο φιλόπατρις κ. χατζη Γεώργιος Αναγνωστόπουλος, ος αποκατεστημένος ων προ ετών εις Μπουρνόβα της Μικρασίας, εμνήσθη της φιλτάτης πατρίδος του, και εις ουδέν λογ[**αρια**]σάμενος του τελωνείου την οχληρίαν, έφθασεν ενταύθα όπως [**ού**]τος απ' ευθείας προσφέρη εις τον πολιούχον αυτής, την παρ' ευσεβών και φιλοχρήστων Χριστιανών αείποτε αποδιδομένην τοις αγίοις[;] τιμήν και προσκύνησιν προσέφερεν ως δείγμα της εξαιρέτου προς τον άγιον της πατρίδος του ευλαβείας, εις στολισμόν [**του**] επ' ονόματι αυτού τιμωμένου ιερού Ναού, λαμπρόν [**και**] πολύτιμον ωρολόγιον του τοίχου.**

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή η πράξις μεν αύτη προΐόν ευσεβούς καρδίας, αφορά στολισμόν της εκκλησίας της Βυτίνης, οι κάτοικοι δε ταύτης ζωηρώς εξεφράσθησαν

υπέρ αυτής, [το**] δε Σώμα τούτο αντιπροσωπεύον την κοινότητα ταύτην δύναται να διερμηνεύση τα αισθήματα ταύτα.**

Αποφαίνεται παμψηφεί

Διερμηνεύον την πλήρη ευγνωμοσύνην των κατοίκων Βυτίνης και ενοριτών του μνησθέντος ιερού Ναού ομολογεί μεν χάριν προς τον φιλογενέστατον κ. χατζη Γεωργ. Αναγνωστόπουλον, δι' ην ούτος έπραξεν αγαθήν και θεάρεστον πράξιν, στολίσας τον περικαλή Ναόν της πατρίδος του, δια λαμπρού και πολυτίμου ωρολογίου. Θεωρεί αναγκαίον μίαν ικετήριον προς τον Θεόν ευχήν υπέρ των ψυχών των γονέων του εν λόγω δωρητού, γενησομένην δια μνημοσύνου τελεσθησομένου δαπανη του παρ' αυτού ευπρεπισθέντος ιερού Ναού.

Εις τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας ανατίθεται η εκτέλεσις του παρόντος ψηφίσματος.

Εγένετο την δευτέραν Ιανουαρίου 1867 εν Βυτίνη.

Ο πρόεδρος

Ο Δήμαρχος **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Το Δημοτικό Συμβούλιο θα ασχοληθεί πάλι με δωρεές ευσεβών Βυτιναίων αρκετά χρόνια αργότερα. Στις 24 Σεπτεμβρίου 1892, το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας με πράξη του αποδέχεται και ευχαριστεί τον Δημήτριο Π. Τζιάτζη, ο οποίος χρηματοδότησε την κατασκευή γύψινου επιχρυσωμένου άμβωνα στον ναό Αγίου Τρύφωνα:

«Αριθ. 17 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν σήμερον την 24 Σεπτεμβρίου 1892 παρουσία και του Δημάρχου Ιω. Κ. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του την επομένην πρότασιν του κ. Δημάρχου Ιω. Λαμπρυνοπούλου.

Ο μακαρίτης συμπολίτης ημών Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος ή Τζιάτζης πολλάκις εν τη ζωή του εξέφρασε την επιθυμίαν όπως, ιδία δαπάνη κατασκευασθή τι εις τον οσημέραι καθιστάμενον περικαλλέστερον ιερόν Ναόν του Αγίου Τρύφωνος, αλλά ο θάνατος προέλαβεν αυτόν πριν ή ορίση τι περί τούτου. Την Ιεράν εκείνου επιθυμίαν εξεπλήρωσεν ήδη ο ευγνώμων και φιλόκαλος υιός αυτού κ. Δημήτριος Π. Αναγνωστόπουλος εδιασκευασάμενος ιδία δαπάνη δια των χριστών Ιωάννου ΠαπαΓεωργίου και Ν. Κοντοπούλου, άμβωνα γύψινον επιχρυσωθέντα ωράισμα εξαίρετον του Ναού του ημετέρου πολιούχου, περί τας τριακοσίας δραχμάς δαπανήσας.

Ταύτα ακούσαν ευχαρίστως το Συμβούλιον και εγκρίνον ενετέλετο τω κ. Δημάρχω,

1) όπως εκφράση τω κ. Δ. Π. Αναγνωστοπούλω την άκραν ευαρέσκειαν του Σώματος και την ευγνωμοσύνην αυτού, διαπέμπον αυτώ και αντίγραφον της παρούσης πράξεως.

2) δημοσιοποιήση την πράξιν δια της εν Αθήναις εκδιδομένης εφημερίδος «η Πρωία».

Ο Δήμαρχος **ο Πρόεδρος**

Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

Το έτος 1855 μαθαίνουμε πως έχει δρομολογηθεί η κατασκευή ξύλινου τέμπλου στον ναό. Συγκεκριμένα, έχει συνταχθεί σχέδιο, το οποίο έχει γίνει αποδεκτό από τους υπεύθυνους του ναού, και με την πράξη αριθ. ΜΘ΄ της 12ης Ιουνίου 1855 του Δημοτικού Συμβουλίου ανατίθεται το έργο στον τεχνίτη Χριστόδουλο Γεωργίου, που πρόσφερε τη χαμηλότερη τιμή. Ας δούμε την απόφαση:

«Πράξις ΜΘ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον πρόεδρον αυτού Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον και τους Δημοτικούς Συμβούλους Νικόλαον Θεοφιλόπουλον, Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον, Αθ. Ζαχαρόπουλον, Ζαχ. Α. Νικολόπουλον, Π. Δ. Ταγκόπουλον, Ανδρέαν Λιαρόπουλον και Γεώργιον Θαλασσινόν, Συνελθόν εις το ενταύθα Δημοτικόν κατάστημα Νυμφασίας, κατά πρόσκλησιν του προέδρου του, σήμερον την 12η Ιουνίου 1855, απόντων των μελών των μη δυνηθέντων να συνέλθωσι από εργασίας των, Κωνστ, Αναστοπούλου, Αναγ. Φάλαρη, Παναγ. Πανταζοπούλου και Θεοδ. Αναγνωστόπουλου, και πληρες συγκροτηθέν εκ των ανωτέρω μελών παρόντος και του Β΄ Δημοτικού Παρέδρου Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου, κωλυομένων του Δημάρχου και του Α΄ Δημοτικού Παρέδρου, έλαβεν αντικείμενον κατά τα πρακτικά [της] συνεδριάσεώς του υπό σημερινήν ημερομηνίαν [ίνα] αποφασίση περί της κατασκευής του τεμπλέου [του] εν Βυτίνη ιερού Ναού Αγίου Τρύφωνος. Όθεν και κατά την πλειοψηφίαν των Δημοτικών Συμβούλων [της]εξαγομένης εκ της συζητήσεως των πρακτικών, ψηφίζει το τέμπλεον του εν Βυτίνη ιερού Ναού Αγίου Τρύφωνος να γείνη κατά το παραδεχθέν και συμπεφωνηθέν σχέδιον, ο Τεχνίτης Χριστόδουλος Γεωργίου, ο μειοδοτήσας δι' αναφοράς του […] της εργασίας όλου του τεμπλέου κατά πεντακοσίας δραχμάς, δηλ. Παραδεχόμενος να κάμη τούτο [κα]τά το συμπεφωνηθέν σχέδιον με δραχμάς δύο χιλιάδας [και] πεντακοσίας αντί των τριών χιλιάδων […] τας οποίας συνεφωνήθη να το κάμη ο Τεχνίτης Φίλιππος Ιωάννου, να αρχίση εργασίαν με […]τινών του αυτού τεμπλέου, τα οποία να παραδώση για να δοκιμαστούν από μηχανικούς Αρχιτέκτονες του εν Αθήναις Πολυτεχνείου και αν μεν ευρεθώσι σύμφωνα και ανάλογα εις την τέχνην κα[τά] το αυτό σχέδιον, να κάμη αυτός το τέμπλεον με τας δραχμάς 2.500 και με τα διακόσια ημερομίσθια τεκτονικά, άλλως τε δε να το κάμη ο Τεχνίτης Φίλιππος Ιωάννου κατά την μεταξύ τούτου συμφωνίαν των δραχμών τριών χιλιάδων και των διακοσίων τεκτονικών ημεροδουλίων.

Εγένετο την 12 Ιουνίου 1855 και θέλει ενεργηθή κατά τον Νόμον

Ο πρόεδρος **τα μέλη**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Στην απόφαση μάς δίνονται λεπτομέρειες για το διαδικαστικό μέρος για την κατασκευή του τέμπλου. Δηλαδή, προηγείται σχέδιο, το οποίο εγκρίνεται από κάποια επίσημη αρχή ίσως, μετά ακολουθεί μειοδοτική δημοπρασία και, πριν ο ανάδοχος προχωρήσει στην εργασία του, παραδίδει δείγματα, τα οποία αποστέλλονται προς **«μηχανικούς Αρχιτέκτονες του εν Αθήναις Πολυτεχνείου»** για να εξεταστεί η ποιότητα της δουλειάς. Δεν είμαστε σε θέση να σχολιάσουμε τη διαδικασία αυτήν, δεν γνωρίζουμε κατά πόσο τα παραπάνω εφαρμόζονταν, όχι μόνο στην περίπτωσή μας αλλά γενικά και στις άλλες κατασκευές τέμπλων στους ναούς της περιοχής μας.

Το σχέδιο του τέμπλου του ναού Αγίου Τρύφωνα μοιάζει πολύ με αυτό του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο, αλλά και του μοναστηριακού ναού της γειτονικής Ιεράς Μονής Κερνίτσας. Τα 2 αυτά όμως κατασκευάστηκαν 3-4 δεκαετίες αργότερα από τεχνίτες της γνωστής οικογένειας του Βαλτεσινίκου Ντινόπουλου. Και το γεγονός επιβεβαιώνει, ίσως, πως το σχέδιο συντάσσεται ανεξαρτήτως τον τεχνίτη που θα το εκτελέσει.

Όσο για τα 2 ονόματα τεχνιτών που μας δίνονται, το όνομα Φίλιππος το συναντάμε πάλι· είναι και του τεχνίτη που, όπως αναφέρει ο Παν. Παπαζαφειρόπουλος, κατασκεύασε το τέμπλο στον ενοριακό ναό της γειτονικής Γρανίτσας: **«[...] ως και το τέμπλεον [**κατασκευάστηκε**] δια του καλού τεχνίτου Φιλίππου [...]»**. Λογικά, πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο.[106]

[106] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 104.

Η ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΟΝ ΠΙΣΩ ΜΑΧΑΛΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΩ ΣΥΝΟΙΚΙΑΣ ΒΥΤΙΝΑΣ

Κι ενώ στο χρονικό διάστημα που στον νεοανεγερθέντα ναό Αγίου Τρύφωνα συνεχίζονταν οι εργασίες εσωτερικής διακόσμησης και πριν από την πρόσθετη ανέγερση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων στα 1869-1870, εκδηλώθηκε πρωτοβουλία για την ανοικοδόμηση του ερειπωμένου ναού Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγίτσα). Ο ναός βρισκόταν 150 μέτρα βορειοανατολικά της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα, και σε υψόμετρο 1.012 μέτρα. Δεν γνωρίζουμε τις διαστάσεις του, λογικά ήταν μικρότερος του νεότερου, σημερινού, που οικοδομήθηκε, όσο για την κατάστασή του, να υποθέσουμε πως ήταν ερειπωμένος από τα χρόνια της Επανάστασης και τις επιδρομές του Ιμπραήμ.

Από απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας της 9ης Δεκεμβρίου 1857 πληροφορούμαστε για πρώτη φορά σχετικά με την πρόθεση των κατοίκων και των Αρχών της Βυτίνας να ανοικοδομηθεί εκ βάθρων ο παλαιός ναός και να διοριστεί και εκκλησιαστικό συμβούλιο για τη διαχείρισή του, προφανώς να συσταθεί νέα, ξεχωριστή από του Αγίου Τρύφωνα, ενορία. Γιατί γνωρίζουμε ότι, από τη θεσμική συγκρότηση των ενοριών το έτος 1834, η Επάνω Συνοικία Βυτίνας συγκροτούσε μιαν ενορία με ενοριακό ναό αυτόν του Αγίου Τρύφωνα. Ας δούμε την αρχική απόφαση:

«Αριθ. 113 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της συνεδριάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, της 9 Δεκεμβρίου 1857 έτους, το Δημοτικόν Συμβούλιον έλαβεν αντικείμενον να συσκεφθή και αποφασίση περί ανεγέρσεως του κατηρειπωμένου παλαιού ιερού Ναού της υπεραγίας θεοτόκου εις την εν Βυτίνη συνοικησίαν του πίσω μαχαλά, και περί διορισμού εκκλησιαστικής επιτροπής επί τούτω.

Ομοφώνως όθεν παρετήρησε το Συμβούλιον την ανάγκην της ανεγέρσεως του ιερού αυτού Ναού εις την συνοικησίαν του πίσω μαχαλά της Βυτίνης μεμακρυσμένην ούσαν οπωσούν εκ του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Αποφασίζει όθεν δι' εξόδων του αυτού κατηρειπωμένου ιερού Ναού αν τυχόν έχη περιουσίαν του τινα, και δια συνεισφορών των κατοίκων Βυτίνης να γείνη η ανέγερσίς του εις τα αυτά παλαιά βάθρα, ή και εις άλλην εκεί πλησίον καταλληλοτέραν θέσιν της συνοικησίας του πίσω μαχαλά της Βυτίνης.

Διορίζει επί τούτω εκκλησιαστικήν επιτροπήν ίνα παρασταθή και επιτηρήση εις την ανέγερσιν του κυρίους Αθανάσιον ιερέα ΠαπαΑθανα-

σόπουλον, τους Γεώργιον Θαλασσινόν, Νικόλαον Δ. Πανταζόπουλον, Ιωάννην Τ. Οικονομίδην και Γιαν. Κοτζιόβελον, οι οποίοι θέλουν φροντίσει να δέχωνται και τας δοθησομένας συνεισφοράς από τους κατοίκους υπέρ της ανεγέρσεως του ιερού αυτού Ναού, φυλάττοντες καθ' όλον το διάστημα της υπηρεσίας των, τακτικόν λογαριασμόν δια να τον παραδώσωσιν εν καιρώ εις την επεξεργασίαν του Δημοτικού Συμβουλίου.

Όλα τα λοιπά περί του σχεδίου της ανεγέρσεως περί του προϋπολογισμού των εξόδων αυτής, περί ανακαλύψεως της υπαρχούσης περιουσίας του αυτού κατηρειπωμένου ιερού Ναού, και περί εκποιήσεως αυτής δια την ανέγερσιν, […] φανή αναγκαίον, ανατίθενται να ενεργηθώσι παρά του κυρίου Δημάρχου και της ήδη διορισθείσης εκκλησιαστικής επιτροπής.

Εγένετο εν Βυτίνη την 9 Δεκεμβρίου 1857

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου τα μέλη

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος [υπογραφές**]**

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας».

Ο ναός θα οικοδομηθεί, κατά προτίμηση, στα θεμέλια του παλιού με δαπάνη που δεν θα επιβαρύνει, προφανώς, το Ταμείο του Αγίου Τρύφωνα, αλλά θα προέλθει από χρήματα που θα συγκεντρωθούν για τον σκοπό αυτόν και από την εκποίηση, αν χρειαστεί, περιουσιακών στοιχείων του ναού Γέννησης της Θεοτόκου. Πρέπει, δε, να εξακριβωθεί ποια είναι τα περιουσιακά στοιχεία, καθώς από τους παλαιότερους χρόνους ο ναός είχε δικά του ακίνητα κτήματα, διακριτά από εκείνα του Αγίου Τρύφωνα. Για την εκτέλεση των παραπάνω ενεργειών θα συσταθεί, κατά τα ειωθότα, πενταμελής επιτροπή.

Η πρωτοβουλία εκείνη, για άγνωστους σ' εμάς λόγους, δεν είχε συνέχεια. Εννέα χρόνια αργότερα, το 1866, το θέμα επανέρχεται στο Δημοτικό Συμβούλιο, και αυτήν τη φορά είχε αίσια έκβαση, ο ναός οικοδομήθηκε. Ας δούμε τη δεύτερη απόφαση:

«Πράξις Κ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό του Προέδρου αυτού Ανδρέου Λιαροπούλου και των λοιπών μελών, παρουσία και του Δημάρχου Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου, κατά τα σημερινά πρακτικά έλαβεν ως αντικείμενον να σκεφθή και αποφασίση περί της ανεγέρσεως του κατηρειπωμένου ιερού ναού "η Γέννησις της Υπεραγίας Θεοτόκου", εις την εν Βυτίνη συνοικίαν Πίσω Μαχαλάς, και περί διορισμού επιτροπής προς τον σκοπόν να συλλέξη προαιρε[τικάς**] συνεισφοράς και επιστατήση εις την ανέγερσιν του περ[**ί ου**] πρόκειται ιερού Ναού.**

Ομοφώνως λοιπόν το Δημοτικόν Συμβούλιον α[ναγνω**]ρίζον την ανάγκην της ανεγέρσεως του προκειμένου [**Να**]ού, διότι ο εις και μόνος υπάρχων ιερός Ναός "ο [**Άγιος**] Τρύφων", δεν επαρκεί δια το όλον των κατοίκων της Επάνω Συνοικίας Βυτίνης. Αποφασίζει δε όπως ανακ[**αινι**]σθή δι' εξόδων του αυτού ανεγειρομένου Ναού, αν υπάρ[**χει**] περιουσία, και δια των ενεργηθησομένων συνεισφορών των κατοίκων Βυτίνης.**

Διορίζει δε εκκλησιαστικήν επιτροπήν δια να [επι**]τηρή και επιστατή την οικοδομήν τους κκ. Αθανάσιον ιερέα Οικονόμον, Τρύφωνα Κοτζιόβελον, Ιωάννην Δ. Πα[…]χρήν, Γ. Θαλασσινόν, Μιχαήλ Ματθαίον, Ηλίαν Αναγνωστό[**πουλον και**] Νικόλαον Γ. Σταθόπουλον ως κύρια μέλη, επιβοηθητικά δε τους κκ. Βησσα[**ρίω**]να Λάσκαρη, [**στο αριστερό περιθώριο της σελίδας υπάρχει συμπληρωματική του κειμένου σημείωση που συνεχίζεται λίγο και στην επόμενη σελίδα του κειμένου, η οποία όμως είναι δυσανάγνωστη λόγω της βιβλιοδεσίας**] Χρήστον Δ. Χρυσανθόπουλον και Απόστολον Βερόπουλον εις Τρίπολιν, Βασίλειον Κυριαζόπουλον και Πανταζήν Δ. Πανταζόπουλον εις Ναύπλιον, Χ[**αρά**]λαμπον Δ. Φακόπουλον και Γεώργιον Δ. Θεοφιλόπουλον εις Αθήναις, εις Πύργον Τρύφωνα Γ. Καψάλην, Παύλον Τρ. Κανελλόπουλον εις […]σίαν του, οι οποίοι θέλουν φροντίσει να δέχωνται και τας διδομένας συνεισφοράς από τους κατοίκους Βυ[**τίνης**] υπέρ της ανεγέρσεως του προκειμένου ιερού Ναού φυλάττοντες καθ' όλον το διάστημα της υπηρεσίας των τακτικόν λογαριασμόν δια να τον παραδώσωσιν εν καιρώ εις την επεξεργασίαν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου.**

Όλα τα λοιπά περί του σχεδίου της ανεγέρσεως, του προϋπολογισμού της δαπάνης, ανακαλύψεως της υπαρχούσης περιουσίας του αυτού Ναού, και περί εκποιήσεως αυτής αν ληφθή ανάγκη, ανατίθεται να ενεργηθώσιν υπό του κυρίου Δημάρχου Νυμφασίας και της άνω διορισθείσης εκκλησιαστικής επιτροπής.

Εγένετο εν Βυτίνη την 1 Αυγούστου 1866.

Ο Δήμαρχος	**τα μέλη**
Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος	**Π. Νικολόπουλος**
	Δημήτ. Ζαχαρόπουλος
Ο Πρόεδρος του Δημοτ. Συμβουλίου	**Ιωάν. Θεοφιλόπουλος**
Ανδρέας Λιαρόπουλος	**Δ. Κ. Ταμπακόπουλος**
	Ν. Τζιγκολιόπουλος
	Θεόδ. Σακελλαρόπουλος
	Δημήτ. Γ. Θαλασσινός».

Η απόφαση είναι πανομοιότυπη της πρώτης, η μόνη διαφορά είναι ότι αυτήν τη φορά η επιτροπή είναι αρκετά διευρυμένη, ο βασικός κορμός της αποτελείται από 7 μέλη, ενώ συμμετέχουν βοηθητικά και αρκετοί άλλοι Βυτιναίοι, κυρίως απόδημοι σε άλλα σημεία της Ελλάδας.

Ο ναός ανοικοδομήθηκε, δεν γνωρίζουμε όμως καμία περαιτέρω λεπτομέρεια ούτε το κόστος, ούτε τον χρόνο οικοδόμησης, ούτε ποιος οικοδόμος τον έχτισε. Πάντως, κάποια στιγμή λίγο αργότερα, ο ναός αποτέλεσε ενοριακή εκκλησία της νέας ενορίας της Γέννησης της Θεοτόκου, όπως μαρτυρείται από τους ετήσιους προϋπολογισμούς που υποβάλλονταν για έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο.

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΝΑΡΘΗΚΑ ΚΑΙ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΩΝ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ

Είκοσι χρόνια μετά την ανέγερσή του, αποφασίζεται να προστεθεί στη δυτική πλευρά του ναού νάρθηκας μαζί με 2 κωδωνοστάσια στις 2 πλευρές του. Ο νάρθηκας ήταν συνηθισμένος και σε άλλους ναούς την εποχή εκείνη, αλλά ποια, συγκεκριμένα, ήταν η ανάγκη που υποχρέωσε να γίνει η προσθήκη 2,5 δεκαετίες μετά στον ναό Αγίου Τρύφωνα, δεν μας γίνεται γνωστό από τις πηγές μας, όπως, επίσης, και γιατί δεν κατασκευάστηκε κατά την οικοδόμηση του κυρίως ναού. Σίγουρα η προστασία των πιστών από τις καιρικές συνθήκες, καθώς οι είσοδοι του ναού είναι στη δυτική πλευρά του, που εκτίθεται ιδιαίτερα, κυρίως κατά την περίοδο του χειμώνα, ήταν ο βασικότερος λόγος. Στη συγκεκριμένη όμως εκκλησία, η προσθήκη είναι διαφορετικού αρχιτεκτονικού στιλ από του κυρίως ναού, είναι επηρρεασμένη από τα νεοκλασικιστικά αρχιτεκτονικά πρότυπα που είχαν έρθει στον ελληνικό χώρο μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, με ό,τι συνέπειες αισθητικά μπορεί να έχει για το μνημείο. Αυτό όμως καλύτερα να το εκτιμήσουν οι ειδικοί στην ιστορία της Αρχιτεκτονικής μελετητές. Εμείς θα περιοριστούμε να πούμε πως η κοινότητα της Βυτίνας ήταν σε θέση να προχωρήσει σε αυτήν την προσθήκη, καθώς οι οικονομικές της δυνατότητες ήταν πολύ μεγαλύτερες από των άλλων μικρότερων χωριών του Δήμου.

Οι πηγές μας για την ανέγερση του νάρθηκα προέρχονται, σχεδόν αποκλειστικά, από το αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας. Το γεγονός, πάντως, ότι η ανέγερση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων έχει πραγματοποιηθεί σε μεταγενέστερο από την ανέγερση του κυρίως ναού χρόνο, μας είναι ήδη γνωστό από τον Παν. Παπαζαφειρόπουλο, που το έχει επισημάνει στη *Μεθυδριάδα* του, **«Τω δε 1869 προσετέθη τω ναώ ο νάρθηξ μετά δύο κωδωνοστασίων, ημιτελούς μέχρι του δε [**το 1883**] μένοντος του ετέρου»**.[107] Το έχουν δε μεταφέρει σε δημοσιεύσεις τους και νεότεροι τοπικοί μελετητές (Τρ. Ξηρός, Λ. Αναγνωστόπουλος κ.λπ.).

Αλλά, παρόλο που οι πληροφορίες από τις πηγές είναι αρκετά ικανοποιητικές, αντιμετωπίζουμε στη μελέτη της ανέγερσης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων ένα σημαντικό πρόβλημα, κι αυτό έχει να κάνει με το γεγονός ότι το 1 από τα 2 κωδωνοστάσια που σχεδιάστηκε να οικοδομηθούν, το νότιο, ολοκληρώθηκε δεκαετίες αργότερα, στις αρχές του 20ού αιώνα. Και δεν καθυστέρησε μόνο η ολοκλήρωση του δεύτερου κωδωνο-

[107] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 57.

στασίου. Μετά την ανέγερση του ναού στα 1846-47, εκκρεμούσε και η απομάκρυνση του νεκροταφείου από το προαύλιο του ναού και η κατασκευή νέου σε σημείο εκτός του οικισμού όπως απαιτούσε Βασιλικό Διάταγμα του έτους 1834. Και η μεταφορά του, που σχεδιάζεται, με βάση τις πληροφορίες που έχουμε, τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1850, τελικά πραγματοποιήθηκε το έτος 1878. Για να ανακαλύψουμε τις αιτίες αυτών των δυσκολιών και καθυστερήσεων, αναγκαστικά, εκτός από τα γεγονότα της ανέγερσης του νάρθηκα, πρέπει να μελετήσουμε και τις άλλες ανάγκες και προβλήματα που υποχρεωνόταν να αντιμετωπίσει τότε η Βυτίνα και, ενδεχομένως, επηρέασαν την πρόοδο των εργασιών στην ανέγερση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων, καθώς και τη μεταφορά του νεκροταφείου.

Η αιτία που, σύμφωνα με την εικόνα που έχουμε, καθυστέρησαν τα εν λόγω 2 έργα είναι ότι η Βυτίνα έπρεπε παράλληλα να αντιμετωπίσει τότε το μεγάλο και άμεσο πρόβλημα ύδρευσης του οικισμού (και των 2 συνοικιών) με πόσιμο νερό, που λυνόταν μόνο με τη μεταφορά ύδατος, με κατασκευή υδραγωγείου, από πηγές που βρίσκονταν αρκετά μακριά από τον οικισμό. Ένα έργο, που λόγω των τεχνικών δυσκολιών της εποχής εκείνης ή πιθανόν και της κακής διαχείρισης κατά την κατασκευή του, εξελίχθηκε σε μακρόχρονη περιπέτεια που ταλαιπώρησε την τοπική κοινωνία και απορρόφησε υπέρογκα χρηματικά ποσά. Υποχρεωτικά, λοιπόν, μαζί με την ανέγερση του νάρθηκα, θα παρακολουθήσουμε συνοπτικά και την πορεία των εργασιών των σχετικών με την κατασκευή του υδραγωγείου, και θα εξετάσουμε αν, και σε ποιο βαθμό, το απαιτητικό έργο της μεταφοράς του νερού καθυστέρησε την αποπεράτωση του δεύτερου κωδωνοστασίου και τη μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού. Λόγω των πολλών και απρόοπτων εναλλαγών και περιπλοκών στην εξέλιξη των διαφόρων έργων, ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870, όπου το ένα επηρεάζει την πρόοδο του άλλου, είναι απαραίτητο να κάνουμε προκαταρκτικά έναν συνοπτικό χρονικό κατάλογο με τα σημαντικότερα έργα στον ναό, την εξέλιξή τους και τη χρονολογία πραγματοποίησής τους, σε συνδυασμό με την πορεία της κατασκευής του υδραγωγείου. Επίσης, επειδή για την κάλυψη της δαπάνης των έργων επανειλημμένα το Δημοτικό Συμβούλιο παίρνει αποφάσεις για εκποίηση κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας, θα προσπαθήσουμε να κάνουμε κι έναν συγκεντρωτικό κατάλογο με τα κτήματα που αναφέρονται στις διάφορες αποφάσεις και για τα οποία εκφράστηκε η πρόθεση να εκποιηθούν ή και, εν τέλει, εκποιήθηκαν.

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΑΠΟ ΤΟ ΕΤΟΣ 1855 ΩΣ ΤΟ 1884: Μετά την ανέγερση του κυρίως ναού Αγίου Τρύφωνα στα έτη 1846-47, το εκκλησιαστικό συμβούλιο, με επικεφαλής του τον Δήμαρχο και ελέγχουσα αρχή το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας, ασχολείται, κάπου μια δεκαετία, με τον εσωτερικό καλλωπισμό του ναού και, μετέπειτα, με άλλα συμπληρωματικά και έργα συντήρησής του. Αναλυτικότερα:

1. Τον Ιούνιο του έτους 1855 ανατίθεται στον τεχνίτη Χριστόδουλο Γεωργίου η κατασκευή του τέμπλου.

2. Τον Φεβρουάριο του 1857 αποφασίζεται να ανεγερθούν εκκλησιαστικά καταστήματα, δυτικά έξω από τον ναό, στον χώρο της σημερινής πλατείας [όπου υπήρχαν από παλιά εργαστήρια (μαγαζιά) ιδιοκτησίας του ναού που ενοικιάζονταν σε ιδιώτες] ή παραδίπλα στο ερείπιο της οικίας του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου, το οποίο οι κληρονόμοι του είχαν δωρίσει στον ναό (ή και την Ελληνική Σχολή, δεν γνωρίζουμε ακριβώς).

3. Τον Δεκέμβριο του 1857 λαμβάνεται απόφαση για ανοικοδόμηση εκ βάθρων του ναού «Γέννησης της Θεοτόκου» στον λεγόμενο Πίσω Μαχαλά της Επάνω Βυτίνας. Η οικοδόμηση του ναού θα γίνει με έξοδα που θα καταβληθούν από την περιουσία του ναού αυτού, καθώς καιαπό εκούσιες συνεισφορές των κατοίκων. Μετά την οικοδόμησή της, η νέα εκκλησία θα αποτελέσει ενοριακό ναό δεύτερης ενορίας στην Επάνω Βυτίνα και θα διορισθεί ξεχωριστή εκκλησιαστική επιτροπή για τη διαχείρισή του. Η ανέγερση του ναού, για λόγους που δεν γνωρίζουμε, αναβάλλεται.

4. Τον Ιούνιο του 1862 επανέρχεται το θέμα της ανέγερσης, ενός τώρα, «εκκλησιαστικού καταστήματος» στη θέση του ερειπίου του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου για να στεγαστούν, επί ενοικίω, **«οι εν Βυτίνη Αρχές»**, το Ειρηνοδικείο, το Δημαρχείο και η Χωροφυλακή. Η δαπάνη θα καλυφθεί από το εκκλησιαστικό ταμείο και από εκποίηση κτημάτων του ναού. Εν ανάγκη, θα ενεργοποιηθεί και η διάταξη του Νόμου περί προσωπικής εργασίας την δημοτών. Το έργο ματαιώνεται.

5. Στις 5 Μαΐου 1863 προβλέπεται η κατασκευή νέου νεκροταφείου στη θέση «Αλώνια Αγίου Βλασίου», 1 χιλιόμετρο ανατολικά του οικισμού. Το έργο αναβάλλεται λόγω έλλειψης διαθέσιμων οικονομικών πόρων στο Εκκλησιαστικό Ταμείο, καθώς την ίδια εποχή ξεκινούν οι διαδικασίες για την κατασκευή του υδραγωγείου.

6. Την 1η Ιουνίου 1863 αποφασίζεται η κατασκευή υδραγωγείου για τη μεταφορά πόσιμου ύδατος στη Βυτίνα από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά» που βρίσκονται κοντά στο Διάσελο της Αλωνίσταινας. Η δαπάνη θα καλυφθεί από εράνους και από την εκποίηση κτημάτων της εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής. Το έργο όμως δεν προχωρά γιατί από τη σχετική

μελέτη μηχανικού το κόστος είναι ασύμφορο και τα μέσα για τη μεταφορά του νερού ανεπαρκή.

7. Την 1η Αυγούστου 1866 αποφασίζεται η ανοικοδόμηση του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στον Πίσω Μαχαλά και διορίζεται επιτροπή που θα συλλέξει προαιρετικές συνεισφορές από τους κατοίκους εντός κι εκτός Βυτίνας. Επιπλέον, τα έξοδα θα καλυφθούν κι από την εκποίηση περιουσιακών στοιχείων του ιδίου ναού.

8. Στον προϋπολογισμό του έτους 1867 προβλέπεται ποσό 1.000 δραχμών για τη μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού.

9. Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1867 εγκρίνονται εργασίες για τη στέγη του ναού αξίας περίπου 1.000 δραχμών.

10. Στον εκκλησιαστικό προϋπολογισμό του έτους 1868 (που εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο στις 14 Οκτωβρίου 1867), προβλέπεται ποσό 7.000 δραχμών για την ανέγερση νάρθηκα και 2 κωδωνοστασίων στον ναό Αγίου Τρύφωνα.

11. Στις 2 Απριλίου 1868 εγκρίνεται η πρόταση εμπειροτέχνη οικοδόμου για υδροσυλλογή και κατασκευή υδραγωγείου για μεταφορά νερού από τις πιο κοντινές στη Βυτίνα πηγές «Άγιος Γεώργιος» και «Μπάρτζι». Το δε κόστος, σύμφωνα με την πρότασή του, είναι οικονομικότερη από την πρηγούμενη, 5 χρόνια πριν, και προϋπολογίζεται στις 13.600 δραχμές. Η δαπάνη θα καλυφθεί από εκούσιες συνεισφορές των κατοίκων και από την προαποφασισθείσα εκποίηση των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής. Δεν υπάρχει νεότερη είδηση για την τύχη του έργου· φαίνεται δεν ήταν ρεαλιστική η εν λόγω πρόταση.

12. Στις 25 Μαΐου 1868 συζητούνται στο Δημοτικό Συμβούλιο τα αποτελέσματα της μειοδοτικής δημοπρασίας που έγινε για την ανέγερση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων, και απορρίπτεται η προσφορά, που ανέρχεται στις 8.000 δραχμές, του Αναγνώστη Χ. Λαδόπουλου, του πρωτομάστορα που έχτισε τον ναό, ως ακριβή. Εγκρίνεται δε, η ανέγερση του νάρθηκα να ανατεθεί με κόστος που να μην ξεπεράσει τις 6.000 δραχμές. Προφανώς, η μη έγκριση των πρακτικών της δημοπρασίας δεν έχει να κάνει με την τιμή προσφοράς, αλλά σχετίζεται με τις ενέργειες τότε να μεταφερθεί το νερό από τις θέσεις «Άγιος Γεώργιος» και «Μπάρτζι».

13. Στις 15 Ιουνίου 1869 εγκρίνεται η τελευταία μειοδοτική δημοπρασία για ανέγερση νάρθηκα και 2 κωδωνοστασίων που βασίζεται σε νέο σχέδιο του πρακτικού μηχανικού Σαράντου Μαντζαγριώτη από την Τρίπολη και με κόστος 12.933 δραχμές. Το έργο αναλαμβάνει ο Λαγκαδινός πρωτομάστορας Γ. Παναγιωτόπουλος με εγγυητή τον Απόστολο Μπαριάμη με προσφορά 10.500 δραχμών.

14. Στις 2 Οκτωβρίου 1869 ψηφίζεται η εκποίηση εκκλησιαστικών κτημάτων για να πληρωθούν οι χτίστες του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων. Από το τυχόν περίσσευμα θα χρησιμοποιηθεί ποσό για την κατασκευή του νέου νεκροταφείου εκτός του οικισμού.

15. Στις 10 Απριλίου 1870 η πλειοδοτική δημοπρασία εκποίησης κτημάτων έχει πραγματοποιηθεί και το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει ως συμφέρουσα την εκποίηση μέρους από αυτά.

16. Στις 12 Οκτωβρίου 1870 εγκρίνεται η δημοπράτηση για εκποίηση κι άλλων εκκλησιαστικών κτημάτων, καθώς και της οικίας του Π. Τριανταφυλλίδη, που έχει περιέλθει μετά τον θάνατό του στην Ελληνική Σχολή, προκειμένου να αποπερατωθεί ο νάρθηκας και τα 2 κωδωνοστάσια. Η πρόθεση αυτή δεν υλοποιείται, το έργο φαίνεται ότι σταματά, άγνωστο πότε ακριβώς, γιατί η δημοτική αρχή στρέφεται πάλι προς την κατασκευή υδραγωγείου από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά».

17. Πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου της 12ης Σεπτεμβρίου 1871: Με επιστολή του στις 18 Αυγούστου 1871, ο Παναγιώτης Ταμπακόπουλος γνωστοποιεί στο Δημοτικό Συμβούλιο ότι προτίθεται να προσφέρει 20.000 δραχμές για κοινωφελές έργο, που ως τέτοιο η δημοτική αρχή προκρίνει την κατασκευή του υδραγωγείου. Το έργο είναι δημοτικό και επιβαρύνει τον δημοτικό προϋπολογισμό.

18. Στις 19 Μαρτίου 1872 ανακοινώνεται στο Δημοτικό Συμβούλιο ότι ο μηχανικός που κλήθηκε για να συντάξει τη μελέτη της κατασκευής του υδραγωγείου διαπιστώνει πως ο νάρθηκας είναι κακής κατασκευής και επικίνδυνος ακόμα και να καταρρεύσει. Το Σώμα αποφασίζει, αν δεν αποκατασταθούν τα προβλήματα, να καταφύγει στα δικαστήρια. Δεν έχουμε καμία πληροφορία για την περαιτέρω εξέλιξη της υπόθεσης. Πιθανότατα δεν είχε κάποια συνέχεια. Την ίδια ημερομηνία επαναφέρεται και η πρόθεση να μεταφερθεί το νεκροταφείο εκτός του οικισμού, και για τον σκοπό αυτόν εγκρίνεται δαπάνη ποσού 2.000 δραχμών.

19. Στις 11 Ιουνίου 1872 ανακοινώνεται στο Σώμα πως η προϋπολογισθείσα από τον μηχανικό δαπάνη για την κατασκευή του υδραγωγείου ανέρχεται στις 35.883 δραχμές, που με τη μειοδοτική δημοπρασία λίγο αργότερα κατέβηκε στις 29.000, πολύ μεγαλύτερη από τη δωρεά των 20.000 δραχμών του Π. Ταμπακόπουλου. Για την κάλυψη της επιπλέον δαπάνης, θα διενεργηθεί έρανος, καθώς και εκποίηση των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής. Το έργο ξεκινά και η θεμελίωσή του γίνεται στις 11 Απριλίου 1873.

20. Στις 30 Ιουνίου 1874, ενώ το έργο του υδραγωγείου προχωρά, πραγματοποιείται η πλειοδοτική δημοπρασία για την εκποίηση 12 κτημά-

των του ναού και της Ελληνικής Σχολής. Επίσης, την ίδια εποχή, μαθαίνουμε ότι το έργο του υδραγωγείου πλησιάζει στο τέρμα του και για να έρθουν σε πέρας κάποιες συμπληρωματικές εργασίες αποφασίζεται, λόγω έλλειψης πόρων, να επιστρατευτεί το μέτρο της προσωπικής εργασίας των δημοτών της Βυτίνας.

21. Στις 4 Οκτωβρίου 1874 αποφασίζεται ότι τα χρήματα από την εκποίηση των κτημάτων θα διατεθούν για την αποπληρωμή του έργου του υδραγωγείου, καθώς οφείλονται στους εργολάβους 11.600 δραχμές. Το 1875, το υδραγωγείο έχει φτάσει κοντά στον οικισμό, όμως σταματά εκεί, καθώς απαιτούνται άλλες 34.000 δραχμές για να κατασκευαστεί το δίκτυο στον οικισμό. Στις 4 Αυγούστου 1874, έχοντας την αίσθηση εκείνη τη στιγμή πως η συνέχιση του έργου του υδραγωγείου έχει διευθετηθεί, ψηφίζεται, βάσει σχεδίου και προϋπολογισμού εμπειροτέχνη, δαπάνη 4.120 δραχμών για την κατασκευή του νέου κοιμητηρίου στη θέση «Κακούτσι».

22. Στις 30 Ιανουαρίου 1876 αποφασίζεται το νέο κοιμητήριο να κατασκευαστεί στη θέση «Μαδέλο», καθώς η κατασκευή του στη θέση «Κακούτσι» δεν είναι εφικτή. Για την κάλυψη της δαπάνης, θα γίνει και έρανος, καθώς τα χρήματα του εκκλησιαστικού ταμείου δεν επαρκούν.

23. Στις 2 Ιουνίου 1877 εγκρίνεται από το Δημοτικό Συμβούλιο η μειοδοτική δημοπρασία για την κατασκευή του ναΐσκου και του περιτοιχίσματος του νέου νεκροταφείου, και το έργο ξεκινά.

24. Στις 24 Μαΐου 1879 εγκρίνεται δαπάνη 1.150 δραχμών από το εκκλησιαστικό ταμείο για επισκευές στον ναό Αγίου Τρύφωνα.

25. Στις 15 Σεπτεμβρίου 1882 ψηφίζεται δαπάνη 1.500 δραχμών και, επιπλέον, εγκρίνεται η σύναψη από το εκκλησιαστικό ταμείο δανείου 2.000 δραχμών για την αποπληρωμή του έργου του νάρθηκα και κωδωνοστασίων και την αποπεράτωση του δεύτερου κωδωνοστασίου.

26. Στις 13 Οκτωβρίου 1884 εγκρίνεται δημοπρασία για εργασίες επιδιορθώσεων στον ναό Αγίου Τρύφωνα. Το κόστος προϋπολογίστηκε σε 1.000 δραχμές. Εν τω μεταξύ, το υδραγωγείο με την πάροδο των χρόνων υφίσταται διαρκώςφθορές.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΕΚΠΟΙΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ 1860 ΚΑΙ 1870: Ακολουθεί συγκεντρωτικός κατάλογος των κτημάτων της Εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας που το Δημοτικό Συμβούλιο είχε αποφασίσει να εκποιηθούν. Διεξοδικότερη αναφορά στα εκκλησιαστικά κτήματα και την τύχη τους θα γίνει σε επόμενο ξεχωριστό κεφάλαιο.

Α΄. ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ: Θα πρέπει, πριν δούμε τα ακίνητα κτήματα του ναού Αγίου Τρύφωνα, να υπενθυμίσουμε πως, αν και η ενορία και η Ελληνική Σχολή Βυτίνας ήταν τυπικά διακριτοί φορείς με διακριτά περιουσιακά στοιχεία, η διαχείριση των κτημάτων τους αντιμετωπιζόταν από την περίοδο της Τουρκοκρατίας από κοινού υπό την αιγίδα της Εκκλησίας, και η συνήθεια εξακολούθησε και στις πρώτες δεκαετίες της ζωής του ελληνικού κράτους, με τους 2 φορείς τώρα να υπάγονται στον Δήμο Νυμφασίας. Ως εκ τούτου, πολλές φορές συγχέεται ποιος φορέας είναι ο ιδιοκτήτης ενός κτήματος. Κάποιες φορές αναφέρεται πως είναι ο ναός, άλλες η Ελληνική Σχολή, κάποιες άλλες και οι δύο. Ας δούμε τώρα τα κτήματα που ανήκουν στον ναό Αγίου Τρύφωνα:

1. Πρώτα απ' όλα, ο ναός Αγίου Τρύφωνα κατέχει τον τόπο που βρίσκεται γύρω στον ναό. Στην ανατολική και νότια, και πιθανότατα και στη βόρεια, πλευρά του, ο εκκλησιαστικός χώρος καταλαμβανόταν από το νεκροταφείο. Στα δυτικά του, μπροστά από την είσοδό του, υπήρχε προαύλιος χώρος επί του οποίου είχαν οικοδομηθεί παλαιόθεν 2 κτίσματα που ενοικιάζονταν από τον ναό για εργαστήρια (μαγαζιά). Δίπλα στον προαύλιο χώρο, ακόμα πιο δυτικά, ο ναός ή η Ελληνική Σχολή, κατείχε οικόπεδο στο οποίο υπήρχε κατά τις πρώτες μετεπαναστατικές δεκαετίες και περίπου ώς τη δεκαετία του 1870 το ερείπιο της οικίας του Δημητρίου Παπαρρηγόπουλου, πατέρα του ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου. Το οικόπεδο είχαν δωρίσει, υποθέτουμε, τα παιδιά του.

2. Εντός της Βυτίνας είχε αφιερωθεί από τους κληρονόμους του στον ναό Αγίου Τρύφωνα (σε κάποιες αποφάσεις αναφέρεται ως ιδιοκτήτης και η Ελληνική Σχολή) ο τόπος με το ερείπιο της οικίας του Γιαννάκη Φραγκογιάννη. Μας είναι άγνωστο πού ακριβώς βρισκόταν το σπίτι αυτό. Ενδεχομένως, να ήταν κοντά στην οικία του Ανδρέα Λιαρόπουλου, Δημοτικού Συμβούλου τότε του Δήμου Νυμφασίας.

3. Στη θέση «Γούπατο» είχε αφιερωθεί στον ναό τόπος από **«τους αδελφούς Καλάκους»**, μέλη της γνωστής οικογένειας της Βυτίνας κατά τη δεκαετία μάλλον του 1840.

4. Αγρός στη θέση «Καμπούλης» ή «Καψιάνικο».

5. Δύο αγροί του Ιωάννη Αλεβίζου στη θέση «Κάμπος».

Β΄. ΑΚΙΝΗΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ: Να πούμε, κατ' αρχάς, πως για τα κτήματα της Ελληνικής Σχολής στοιχεία διαθέτουμε από την εποχή του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, το έτος 1830. Συγκεκριμένα, σε αναφορά του Διοικητή Καρυταίνης και Φαναρίου προς το Υπουργείο Παιδείας (αριθ. 916 της 14/8/1830) για τα περιουσιακά στοιχεία της Σχολής,

αναφέρονται τα ακόλουθα κτήματα ως ιδιοκτησία της· από τα χωράφια, τα 6 πρώτα βρίσκονταν στην περιοχή του ορεινού λιβαδιού της Αρπακωτής:

«εν τέταρτον νερόμυλου

χωράφια κείμενα εις βουνόν και αρπακωτήν

δύο κομμάτια εις Δοιχάλαν	**χωρούν σπόρον**	**κοιλά 2**
ένα κομμάτι στο Βουλωμένον	**»**	**κοιλά 11**
ένα κομμάτι στο Σταχτοκούλη	**»**	**κοιλά 2**
ένα κομμάτι στο Κάρκανον	**»**	**κοιλά ½**
τρία πεζούλια στα Πλάγια	**»**	**κοιλά 1**
ένα κομμάτι στην Αρπακωτήν	**»**	**κοιλά 2 και ½**
ένα κομμάτι στου Γιασε... το φύτεμα	**»**	**κοιλά ¾**
ένα κομμάτι στην Παναγίαν	**»**	**κοιλά ½**
ένα κομμάτι μερκουραίικο	**»**	**κοιλά 2**
τρία κομμάτια εις Νικίαν και Άγιον Βασίλειον	**»**	**κοιλά 3**
αμπέλια στρέμματα	**»**	**κοιλά 2 και ¾».**[108]

Η έκταση των χωραφιών στην Αρπακωτή είναι τόση, που δέχεται κατά τη σπορά τους σπόρο 19 κοιλών (ένα κοιλό = 24 οκάδες, μία οκά = 1.283 γραμμάρια).

Η τοποθεσία «Αρπακωτή» είναι ένα μεγάλο λιβάδι, ψηλά στο Ανατολικό Μαίναλο, σε υψόμετρο περίπου 1.300 μέτρα,με καλλιεργήσιμη έκταση περίπου 1.000 στρεμμάτων. Εκεί οι κάτοικοι της Βυτίνας, επί το πλείστον, κατείχαν αγρούς, κάποιους από τους οποίους είχαν αφιερώσει στην Ελληνική Σχολή.

Κατά την εποχή που μας ενδιαφέρει, από το 1860 δηλαδή ώς το 1880, η Ελληνική Σχολή κατέχει με βεβαιότητα τα εξής ακίνητα κτήματα:

1. Στην περιοχή της Αρπακωτής τους εξής αγρούς: α) αγρός στην επιμέρους θέση «Στακτοκούλι», β) αγρός στην επιμέρους θέση «Πλάγια», γ) αγρός στην επιμέρους θέση «Διχάλα», ε) αγρός στην θέση «Αρπακωτή», χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό, στ) αγρός στην επιμέρους θέση «Γούβα του κυρ Δημήτρη» (Παπαρρηγόπουλου). Η συνολική τους έκταση αναφέρεται πως είναι 25 στρέμματα.

2. Το ένα τέταρτο μερίδιο από τον υδρόμυλο που βρισκόταν στον ποταμό Μυλάοντα, λίγα μέτρα νοτιότερα από το Γεφύρι της Βυτίνας, ο λεγόμενος «Πετρέικος Μύλος».

3. Μικρό αμπέλι στην τοποθεσία «Λακκώματα».

---

[108] Κωνσταντινόπουλος Γ. Χρήστος, *Η Ελληνική Σχολή Βυτίνας κατά την περίοδον 1824-1832*,Πελοποννησιακά, τόμος Ζ΄, Αθήνα 1970, σ. 261.

4. Αγρό στη θέση «κάτωθεν των Αλωνίων» στην περιοχή του Αγίου Βλάση. Δεν πρόκειται για το σημερινό ξωκλήσι που βρίσκεται επί της εθνικής οδού Τρίπολης – Πύργου, κάπου 4 χιλιόμετρα νότια της Βυτίνας, αλλά για αγιωνύμιο που είναι κοντά, ανατολικά, στον οικισμό, στην τοποθεσία «Βραγκαλάγκαδο».[109]

5. Μικρό αμπέλι στη θέση «Κακούτσι».

6. Αμπελότοπο στη θέση «Χαλιάνικα», τον οποίον είχε ενοικιάσει και εμφυτεύσει ο Δημ. Κ. Ταμπακόπουλος.

7. Αμπελότοπο στη θέση «Κακούτσι», τον οποίον είχε ενοικιάσει και εμφυτεύσει ο Κων. Μπουγιουκλόπουλος.

8. Αμπελότοπο στην ίδια θέση «Κακούτσι».

9. **«Ετέρα ομοία [**άμπελο**]εις την αυτήν θέσιν»**.

10. Τα πατρικά κτήματα του Π. Τριανταφυλλίδη, που το εισόδημά τους προσέφερε το έτος 1846 προς όφελος του ναού και της Ελληνικής Σχολής, και που μετά τον θάνατό του το 1863 περιήλθαν, σύμφωνα με την επιθυμία του, στην ιδιοκτησία της Ελληνικής Σχολής. Τα κτήματα αυτά βρίσκονταν στις περιφέρειες της Βυτίνας, της Γρανίτσας (Νυμφασία σήμερα) και του Γκιουσίου (σημερινό χωριό Παναγίτσα). Είναι δε τα εξής: α) η οικία του κοντά (λίγο δυτικότερα) στο «Δραγασιό» (ή «Βεργασιό»), σημερινή πλατεία Οικονομίδου, β) αγρός στην περιοχή του χωριού Γκιούσι, γ) αγρός στην περιοχή του χωριού Γρανίτσα (σήμερα Νυμφασία), δ) αγρός στην τοποθεσία «Καινούρια Βρύση», ε) αγρός στη θέση «Παναγία», στ) αγρός στη θέση «Γούπατο», ζ) αγρός στη θέση «Κάμπος» (**«εις θέσιν "Κάμπον" πλησίον του Καραμέτζιου αγρού»**), η) αμπέλι στη θέση «Δαμασκηνιά», άγνωστο σε ποιον ανήκε (έτος αναφοράς 1874), θ) αμπέλι στη θέση «Ψηλή Ράχη» (ή «Αγιολιάς»).

Γ. ΚΤΗΜΑΤΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ: Στον ναό της Παναγίας (Γενέσιο της Θεοτόκου) ανήκουν: α) οικόπεδο στον χώρο που ήταν το «Δραγασιό» (ή «Βεργασιό»), που σήμερα έχει διαμορφωθεί η πλατεία Οικονομίδου, β) οικόπεδο 500 περίπου τετραγωνικών πήχεων κοντά στον ναό, γ) αμπελότοπος σε τοποθεσία που δεν μας γίνεται γνωστή.

[109] Προφορική πληροφορία από κ. Αθ. Θ. Λαμπρόπουλο.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΑ – ΠΡΟΘΕΣΗ ΓΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ: Όπως είπαμε, το έργο της οικοδόμησης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων συνδέεται και επηρεάζεται άμεσα από την κατασκευή του υδραγωγείου. Γι' αυτό, θα ξεκινήσουμε τη διαπραγμάτευση του θέματος λίγα χρόνια πριν από την οικοδόμησή του, από τα έτη 1862 και 1863, τότε που εκκινούνται τυπικά οι διαδικασίες για το έργο του υδραγωγείου.

Ας ξεκινήσουμε με μια πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας τον Ιούνιο του 1862 (πράξη αριθ. 63), από την οποία πληροφορούμαστε για την πρόθεση της δημοτικής αρχής να ανεγερθεί κτήριο ιδιοκτησίας του ναού, το οποίο θα στεγάσει, επί ενοικίω, τις υπηρεσίες του Δημαρχείου, του Ειρηνοδικείου και της Χωροφυλακής, οι οποίες στεγάζονταν σε οικίες ιδιωτών με αποτέλεσμα να δαπανούνται σημαντικά ποσά για ενοίκια. Το κτήριο θα ανεγερθεί σε εκκλησιαστικό οικόπεδο δίπλα στον ναό Αγίου Τρύφωνα. Με αυτήν την ενέργεια, και οι εν λόγω υπηρεσίες θα εξοικονομήσουν χρήματα και το εκκλησιαστικό ταμείο θα εξασφαλίσει επιπλέον ετήσιο εισόδημα. Η δαπάνη για την ανέγερση του καταστήματος θα καλυφθεί από το Εκκλησιαστικό Ταμείο, και επειδή αυτό δεν διαθέτει τους ανάλογους πόρους, θα εκποιηθούν, μετά από έγκριση της Νομαρχίας Αρκαδίας, όπως απαιτεί ο Νόμος, ακίνητα κτήματα του ναού. Η ιδέα ανέγερσης εκκλησιαστικού καταστήματος δεν ήταν, πάντως, καινούργια. Το θέμα είχε τεθεί και 5 χρόνια πριν, και είχε ληφθεί ανάλογη θετική απόφαση, όμως για λόγους που δεν γνωρίζουμε δεν υπήρξε τότε συνέχεια. Ας δούμε τις 2 αποφάσεις:

«αριθ. 92 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, περί ανεγέρσεως καταστημάτων του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος, το Συμβούλιον εν τη σημερινή πλήρη συνεδριάσει του παρόντος και του κυρίου Δημάρχου, ήκουσε με ευχαρίστησίν του την πρότασιν του αυτού κ. Δημάρχου, περί ανεγέρσεως εκκλησιαστικών Καταστημάτων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"κατά το παρά του αυτού Δημάρχου παρουσιασθέν σχέδιον και τον προϋπολογισμόν, και κατά το Σχέδιον των Αρχιτεκτόνων Βυτίνης υπό χρονολογίαν 6 Φεβρουαρίου ε.ε.

Το Συμβούλιον όθεν ομοφώνως επί του αντικειμένου τούτου κάμνει τας παρατηρήσεις του, ότι είναι πολύ συμφέρον εις τον ιερόν Ναόν της Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" δια να ανεγερθώσι εν τω τόπω αυτού, ήτοι εις τα έμπροσθεν της επαύλεως του αυτού Ναού υπάρχοντα παλαιά εργαστήρια ή εις τον ιδιόκτητόν του τόπον, τον καλούμενον του κυρ Δημήτρη. Τα εκκλησιαστικά καταστήματα κατά τα ανωτέρω σχέδια, διότι το εκ-

κλησιαστικόν ταμείον θέλει έχει κατ' έτος εισόδημα δια της ενοικιάσεως τούτων, πλέον των τετρακοσίων δραχμών (400) και καλλωπισμός πολύς θέλει γίνει δια της αναγέρσεως αυτού εις την πρωτεύουσα του δήμου τούτου και μάλιστα πλησίον του αυτούιερού ναού εις την υπάρχουσαν κατάλληλον θέσιν περί του καταστήματος αυτού.

Αποφασίζει λοιπόν το Συμβούλιον ομοφώνως-

Α΄ να ανεγερθώσι τα εκκλησιαστικά ταύτα καταστήματα προς όφελος και ιδιοκτησίας του ιερού Ναού Βυτίνης ο "Άγιος Τρύφων".

Β΄ η ανέγερσις των εκκλησιαστικών τούτων καταστημάτων, θέλει γείνη δι' εργολάβου επί τακτικής Δημοπρασίας της μειοδοσίας των σύμφωνα με το σχέδιον των Αρχιτεκτόνων, και δι' εξόδων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" διδομένων εκ του εκκλησιαστικού αυτού Ταμείου.

Γ΄ η Δημοπρασία προς μειοδοσίαν του εργολάβου των ανωτέρω Καταστημάτων θέλει γείνη εις την πρωτεύουσαν του Δήμου, ενεργηθησομένη εις καιρόν κατάλληλον, ήτοι εντός του μηνός Απριλίου ε.ε. και διευθυνομένη παρά των εκκλησιαστικών επιτρόπων του αυτού Ναού, του Δημάρχου Νυμφασίας, και του προεδρου του Δημοτικού Συμβουλίου, το δε αποτέλεσμα αυτής θέλει ληφθή εις σύσκεψιν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου δια να επιφέρη την γνωμοδότησίν του περί εγκρίσεως ή όχι.-

Δ΄ οι όροι της διακηρύξεως περί της εις μειοδοσίαν Δημοπρασίας της ανεγέρσεως τούτων των εκκλησιαστικών Καταστημάτων θέλουν διαγραφή και ορισθή παρά των προσδιορισμένων μελών επί της διευθύνσεως της Δημοπρασίας αυτής βάση τον συνταχθέντα προϋπολογισμόν, και το σχέδιον των Αρχιτεκτόνων, τα οποία θέλουν συνοδεύονται με την παρούσαν πράξιν του Συμβουλίου.-

Όλα δε τα περαιτέρω περί τούτου θέλουν ενεργηθή παρά των μελών του Συμβουλίου και των μελών της εκκλησιαστικής επιτροπής του αυτού Ναού.-

Εγένετο εν Βυτίνη την 6η Φεβρουαρίου 1857

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου **τα μέλη**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος **[**υπογραφές**]**
Ο Δήμαρχος Νυμφασίας
Κ. Λαμπρυνόπουλος

οι εκκλησιαστικοί επίτροποι Βυτίνης
Κωνστ. Μερκούρης
Γεώργιος Κ. Ταμπακόπουλος».

Μάλιστα, με επόμενη απόφαση τον Ιούνιο του 1857, διορίζεται και 5μελής επιτροπή που θα επιμελείται του έργου:

«Αριθ. 103 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της ενδεκάτης Ιουνίου 1857 της συνεδριάσεως του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας συγκειμένου εκ των κάτωθεν φαινομένων μελών, και πλήρους συγκροτηθέντος παρόντος και του Δημάρχου Κωνστ. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν αντικείμενον περί διορισμού πενταμελούς επιτροπής εις την επιτήρησιν του όλου οικοδομήματος του Εκκλησιαστικού Καταστήματος το οποίον πρόκειται να γείνη προς όφελος του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", το Συμβούλιον όθεν ομοφώνως αναγνωρίζον την ανάγκην περί του διορισμού της ανωτέρω επιτροπής δια την επιτήρησιν του οικοδομήματος, διορίζει μέλη της επιτροπής αυτής τους κυρίους Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον Δήμαρχον, Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον Πρόεδρον του Δημοτικού Συμβουλίου, Παν. Δ. Ταγκόπουλον, Ανδρέα Λιαρόπουλον, Αθαν. Ζαχαρόπουλον και Γεώργιον Θαλασσινόν, Δημοτικούς Συμβούλους.

[…] η επιτροπή αύτη θέλει έχει το καθήκον να επιτηρή εις την οικοδομήν του καταστήματος εάν γίνεται κατά τους όρους του Σχεδίου, εάν γίνωνται με ασφάλειαν καλώς τα τοίχη και όλα εν γένει τα οικοδομούμενα λαμβάνουσα περί όλων την φροντίδα μόνη αυτή εις όλην της επιτήρησιν επί του οικοδομήματος, και εάν τυχόν δοθή συνδρομή εκ μέρους τινός, να είναι υπόχρεος να δέχεται και την τοιαύτην συνδρομήν.-

Συνετάχθη δε η παρούσα πράξις και υπεγράφη

Εν Βυτίνη την 11 Ιουνίου 1857

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου τα μέλη

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος [υπογραφές**]**

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας

Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος».

Και η δεύτερη απόφαση:

«Πράξις 63 ΤοΔημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της συνεδριάσεως αντικείμενον έχοντα την ανέγερσιν εκκλησιαστικού καταστήματος εν Βυτίνη, ανήκοντος εις τον ιερόν Ναόν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων". Το Συμβούλιον παρατηρεί, ότι εθεωρήθη αναπόφευκτος η ανάγκη να ανεγερθή εκκλησιαστικόν κατάστημα ανήκον εις τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν, επί του εκκλησιαστικού εν Βυτίνη τόπου του ονομαζομένου "κυρ Δημήτρη το ερείπιον, [...]" εις την εκεί πλησίον λάκκαν του αυτού εκκλησιαστικού τόπου, προς τον σκοπόν του να χρησιμεύ[ση**] ως καταστήματα των εν Βυτίνη Αρχών, ήτοι του Ειρηνοδικείου, του Δημαρχείου, ως και της Χωροφυλακής, διότι προς ενοι-**

κίασιν τοιαύτων καταστημάτων επί άλλων ιδιοκτήτων οικιών παρουσιάζονται [π]άντοτε δυσκολίαι, και ζητούνται υπέρογκα εν μ[...] ενοίκια. Προς την ευκολίαν λοιπόν ταύτην το Συμβούλιον ομοφώνως αποφασίζει τα ακόλουθα.

Α΄ Οι εμπειρικοί τέκτονες της Βυτίνης Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, Δημήτριος Ζαχαρόπουλος, Ιωάννης Μεγαλοφώνης να συντάξωσι σχέδιον του καταστήματος τούτου, και προϋπολογισμούς των εξόδων του.

Β΄ Ως πόροι των εξόδων του εκκλησιαστικού τούτου καταστήματος ως ανήκοντος εις τον ιερόν Ναόν "ο Άγιος Τρύφων" και ως έχοντος[;] τα εξ αυτού [...]ματα αποφασίζεται να δοθώσιν εξ αυτού του ιερού Ναού, και διότι τα υπάρχοντα χρηματικά κεφάλαια δεν επαρκώσι, αποφασίζει το Συμβούλιον να εκποιηθώσιν αδεία της Κυβερνήσεως τα ακόλουθα εκκλησιαστικά κτήματα τα μη δίδοντα μέχρι τούδε ανάλογον ετήσιον εισόδημα και ως μη θεωρουμένης της ανάγκης του να ευρίσκονται τα τοιαύτα εκκλησιαστικά κτήματα, καθ' όσον ο ιερός Ναός παρετηρήθη ότι δια του δίσκου και των άλλων συνεισφορών διατηρείται και οικονομείται καλώς, και καθ' όσον το αυτού καταστήματος χορηγηθησόμενον ετησίως εισόδημα θέλει υπερτερεί του εισοδήματος των κτημάτων τούτων, ήτοι τα εν τη θέσει "Αρπακωτή" κείμενα χωράφια εκ στρεμμάτων ως έγγιστα είκοσι πέντε, των οποίων η Δημοπρασία θέλει γίνει κατά τεμάχιον ενός εκάστου χωραφίου, το εν τη αγορά της Βυτίνης κείμενον εργαστήριον του Ναού, τον εν τη θέσει "Δραγασίον" οικότοπον του Ναού, το αφιερωμένον ερείπιον υπό των κληρονόμων του Γιαννάκη Φραγκόγιαννη κείμενον εις την συνοικίαν Φραγκογιαννέικα της Βυτίνης τον αφιερωθέντα τόπον από τους αδελφούς Καλακαίους εις την θέσιν "Γούπατον" της Βυτίνης, και όλων τούτων η δημοπρασία θέλει ενεργηθεί δημοπρασία επί ενός εκάστου τούτων.

Γ΄ Διορίζεται επιτροπή συνισταμένη από τους κυρίους Αθανάσιον Ζαχαρόπουλον, Γεώργιον Θαλασσινόν, Αθανάσιον ιερέα Παπαθανασόπουλον, Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον, Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον, Παν. Πανταζόπουλον και Ανδρ. Λιαρόπουλον, καθήκον της οποίας θέλει είναι του να παρασταθή μετά του Δημάρχου και του εκκλησιαστικού Συμβουλίου εις την δημοπρασίαν των εκκλησιαστικών τούτων κτημάτων, να παρασταθή και να φροντίση εν γένει εις την ανέγερσιν του εκκλησιαστικού τούτου καταστήματος προμηθεύουσα δια της επιμελείας της και το αναγκαίον υλικόν του καταστήματος μέχρι την αποπεράτωσίν του, και να κρατήση ακριβή λογαριασμόν δια την εξέλεγξιν του δημοτικού Συμβουλίου.

Επιφυλάττεται εν ανάγκη το Δημοτικόν Συμβούλιον να αποφασίση δυνάμει του περί δήμων Νόμου και την δια χειρών προσωπικήν εργασίαν των Δημοτών εις προμήθειαν υλικού και λοιπά, προς τον αυτόν σκοπόν του εκκλησιαστικού τούτου καταστήματος.

Εγένετο εν Βυτίνη την [κενό**] Ιουνίου 1862 και ο κύριος Δήμαρχος θέλει ενεργήση ταχέως τα περαιτέρω προς έγκρισίν της**

ο Δήμαρχος ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου

Πέτρος Λαμπρυνόπουλος

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Από την πρώτη απόφαση του έτους 1857, αντιλαμβανόμαστε πως η αρχική ιδέα ήταν να επανοικοδομηθούν, στο ίδιο ή σε άλλο σημείο, τα 2 κτίσματα που ο ναός ενοικίαζε παλαιόθεν ως εργαστήρια σε ιδιώτες. Με τη δεύτερη απόφαση, προωθείται μιαπιο φιλόδοξηπροσπάθεια για,προφανώς, πιο μεγάλο κτήριο. Και παρατηρούμε πως, σε γενικές γραμμές, η διαδικασία που ψηφίζει το Δημοτικό Συμβούλιο είναι παρόμοια με αυτήν που ακολουθήθηκε κατά την ανέγερση του ναού. Σχέδιο και προϋπολογισμός από ντόπιους εμπειροτέχνες οικοδόμους, διορισμός επιτροπής για την επιμέλεια του έργου κ.λπ.

Η απόφαση για την εκποίηση κτημάτων εγκρίθηκε από τη Νομαρχία Αρκαδίας με την απόφασή της αριθ. 6199 της 12ης Αυγούστου 1862.

Από τα κτήματα αυτά, 6 βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της Αρπακωτής, και η απόφαση μάς πληροφορεί και για την έκτασή τους, που φτάνει συνολικά τα 25 στρέμματα. Επίσης, μαθαίνουμε ότι ο τόπος στη θέση «Γούπατο» είναι αφιέρωμα των αδελφών Καλακαίων από τη Βυτίνα.

Τα περισσότερα από τα χωράφια στην τοποθεσία «Αρπακωτή» ανήκουν από πολλά χρόνια, όπως είδαμε, στην Ελληνική Σχολή Βυτίνας.

Τα ακίνητα αυτάδημοπρατήθηκαν στη Βυτίνα τον Οκτώβριο του 1862 και απέδωσαν το χρηματικό ποσό των 4.725 δραχμών, η δημοπρασία όμως δεν επικυρώθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο γιατί το έργο ματαιώθηκε καθώς η δημοτική αρχή έθεσε πλέον ως άμεση προτεραιότητά της το μεγάλο έργο της κατασκευής υδραγωγείου για ύδρευση της Βυτίνας με πόσιμο νερό. Αυτό αναφέρεται ρητά στη σχετική απόφαση για την κατασκευή του υδραγωγείου: **«[...]να εκποιηθώσι επί Δημοπρασίας, τα κτήματα της τε Ελληνικής Σχολής και του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" της Βυτίνης, των οποίων η εκποίησις είναι εγκεκριμένη υπό της Νομαρχίας Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 6199 από 12 Αυγούστου 1862 έτους αποφάσεώς της προς τον σκοπόν εκκλησιαστικών καταστημάτων εν Βυτίνη, και τα οποία**

επί του παρόντος θεωρούνται περιττά, και ουχί αναγκαία, ως υπάρχει η μεγίστη ανάγκη του Νερού της Βυτίνης, το δε αντίτιμον αυτών να χρησιμεύση προς τον σκοπόν της μεταφοράς του Νερού αντί των εκκλησιαστικών καταστημάτων ως προαπεφάνθη δια της υπ' αριθ. 63 π.ε. πράξεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου».

Δεν ματαιώνεται όμως μόνο η οικοδόμηση του εκκλησιαστικού καταστήματος αλλά αναβάλλεται και η μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού, όπως προκύπτει από σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 5ης Μαΐου 1863:

«Αριθ. 9 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της σημερινής συνεδριάσεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, καθ' α αντικείμενον ήτον το περί προσδιορισμού Νέου Νεκροταφείου της Βυτίνης συνεπεία Διαταγών του επαρχείου, το Συμβούλιον παρόντος και του Δημάρχου αποφασίζει τα εφεξής.-Ως θέσις κατάλληλος δια Νεκροταφείον της Βυτίνης θεωρείταιη κατά ανατολάς αυτής θέσις του αγίου Βλάση, εις τα λεγόμενα αλώνια, αλλ' επειδή εκεί απαιτείται αναγκαίως να γείνη μικρά εκκλησία και να περιφραχθή η θέσις εκείνη δι' εξόδων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", ήδη δε το εκκλησιαστικόν τούτον Ταμείον δεν επαρκεί να εκπληρώση την ανάγκην ταύτην, δια ταύτα το Συμβούλιον παρατηρεί ότι επί του παρόντος να μην γείνη καμία ενέργεια μέχρις ου ίδη το Συμβούλιον ευπορίαν του ιερού Ναού, και αποφασίση κατά προϋπολογισμόν του περί των εξόδων τούτου.

Εγένετο εν Βυτίνη την 5η Μαΐου 1863

ο Δήμαρχος ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου

Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνόπουλος Πέτρος Λαμπρυνόπουλος

τα μέλη

[υπογραφές]».

Η ΔΡΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΥ: Το μέγεθος του προβλήματος της έλλειψης πόσιμου νερού στη Βυτίνα και την επιτακτική ανάγκη επίλυσής του μας περιγράφει ο Παναγ. Παπαζαφειρόπουλος στον πανηγυρικό λόγο του κατά τη θεμελίωση του υδραγωγείου για τη διοχέτευση του νερού από τις πηγές «Ποριά» και «Περδικονέρι», στις 11 Απριλίου 1873: **«[...] ελαττούτο όμως μέχρι τούδε [**η Βυτίνα**] κατά πολύ στερουμένη αφθόνων υδάτων, υπάρχουσι δηλονότι εν αυτή περί τα τριάκοντα φρέατα πόσιμα άπαντα και ένδεκα δεξαμεναί ιδιωτικαί. Πέριξ δε αυτής ολίγαι τινές πηγαί μικράν διαχέουσαι και μη επαρκούσαι το θέρος μάλιστα ποσότητα ύδατος. [...] ότι οι της ετέρας συνοικίας Βυτίνης κάτοικοι [**Κάτω

Βυτίνα] **τοσαύτην ύδατος έλλειψιν έχουσι κατά το θέρος μάλιστα, ώστε υδρευόμενοι από του εκεί παραρρέοντος Μυλάοντος ποταμού, ανέρχονται την βραχώδη όχθην αυτού και αναβιβάζουσι το ύδωρ εκείθεν μετά πολλής αγωνίας και κόπου. Και όμως τούτον έστιν αληθέστατον, ως επίσης εστίν αληθές και ομολογούμενον, ότι και πολλοί έτεροι της συνοικίας εκείνης κατασβενύουσι την εαυτών δίψαν υδρευόμενοι από της χθαμαλής και προσγείου πηγής Μούσγας, πέραν του Μυλάοντος αναβρυούσης και περί την ημίσειαν ώραν αφισταμένης από Βυτίνης»**.[110]

Παραθέτουμε ολόκληρη την απόφαση από την έκτακτη πανηγυρική συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου, πράξη αριθ. 12 της 1ης Ιουνίου 1863. Δήμαρχος την περίοδο εκείνη ήταν ο Λαμπρινός Ν. Λαμπρυνόπουλος, που αναπληρούσε τον εκλεγέντα Δήμαρχο Κωνσταντίνο Λαμπρυνόπουλο:

«Αριθ. 12 1 Ιουνίου 1863

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της α΄ Ιουνίου 1863 της συνεδριάσεώς του, καθ' ην το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον συνήλθε Δημοσίως εν τω Δημαρχικώ καταστήματι κατά πρόσκλησιν του Προέδρου του, και καθ' ην συνήλθον και πολλοί των προκριτωτέρων της Βυτίνης κατοίκων, παρουσία και του κ. Δημάρχου Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνόπουλου, το Δημοτικόν τούτον Συμβούλιον έλαβε με ευχαρίστησιν το Αντικείμενον περί της εν Βυτίνη μεταφοράς του Νερού, εκ της θέσεως "Ποριά" της αυτής Βυτίνης, κσι περί τούτου ομοφώνως το αυτό Συμβούλιον, και τη ομοθύμω θελήσει των κατοίκων Βυτίνης, απεφάσισεν τα επόμενα.

Η κωμόπολις Βυτίνη συγκειμένη εκ πεντακοσίων περίπου οικογενειών στερείται ως είναι γνωστόν τοις πάσι γνωρίζουσι ταύτην, ποσίμου ύδατος, ότι η έλλειψις ταύτη του Νερού επαισθητή ούσα, στενοχωρεί πολύ τους κατοίκους, και ιδίως μάλιστα κατά τους μήνας του θέρους, η δε ανάγκη του Νερού κατεστάθη πλέον πολύ αναπόφευκτος, και το Νερό εν Βυτίνη πολύ απολύτως αναγκαίον δια την συντήρησιν των κατοίκων.-

Ότι εις την θέσιν "Ποριά" της Βυτίνης, ημισείαν μόνον ώραν απέχουσαν αυτής, υπάρχει ύδωρ κοινοτικόν της αυτής Βυτίνης, το οποίον ευκόλως δύναται να μετενεχθή εντός της Βυτίνης, αφού δεν υπάρχει άλλο προς τον σκοπόν αυτόν. Εκ τούτου όθεν το Συμβούλιον αποφασίζει, τη θεία βοηθεία, δια την μεταφοράν του Νερού αυτού, έχον υπ' όψιν ότι άπαντες οι κάτοικοι της Βυτίνης συνησθάνθησαν ήδη υπέρποτε άλλοτε

---

[110] «Λόγος Παν. Παπαζαφειροπούλου, ιερέως Σχολάρχου, εκφωνηθείς τη 11 Απριλίου 1873 επί της θεμελιώσεως του υδραγωγείου Βυτίνης», Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας, Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου.

την ανάγκην αυτήν, και ότι προθύμως θέλουσι προσφέρει οίκοθεν δια την Μεταφοράν αυτού, προς συμπλήρωσιν των όλων εξόδων.

α) Διορίζεται επιτροπή υπό του Συμβουλίου, συγκειμένη εκ των εφεξής μελών κατοίκων Βυτίνης. 1) Ιωάννου Λαμπρυνοπούλου, 2) Γεωργίου Θαλασσινού, 3) Νικολάου Ταμπακοπούλου, 4) Κωνστ. Λαμπρυνοπούλου, 5) Ζαχαρία Νικολοπούλου, 6) Παναγ. Ταγκοπούλου, 7) Ανδρέα Λιαροπούλου, 8) Ηλία Αναγνωστοπούλου, 9) Δημητρίου Θεοφιλοπούλου, 10) Δημητρίου Ταμπακοπούλου και 11) του ιερέως Παναγιώτου ΠαπαΖαφειροπούλου, οίτινες μετά του Δημάρχου θέλουν φροντίσει τα περί της μεταφοράς του Νερού κατά τα κάτωθεν αποφασιζόμενα.-

β) προκαταρκτικώς δια Κεφάλαια των εξόδων της μεταφοράς του Νερού, να εκποιηθώσι επί Δημοπρασίας, τα κτήματα της τε Ελληνικής Σχολής και του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" της Βυτίνης, των οποίων η εκποίησις είναι εγκεκριμένη υπό της Νομαρχίας Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 6199 από 12 Αυγούστου 1862 έτους αποφάσεώς της προς τον σκοπόν εκκλησιαστικών καταστημάτων εν Βυτίνη, και τα οποία επί του παρόντος θεωρούνται περιττά, και ουχί αναγκαία, ως υπάρχει η μεγίστη ανάγκη του Νερού της Βυτίνης, το δε αντίτιμον αυτών να χρησιμεύση προς τον σκοπόν της μεταφοράς του Νερού αντί των εκκλησιαστικών καταστημάτων ως προαπεφάνθη δια της υπ' αριθ. 63 π.ε. πράξεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, και τα οποία κτήματα ούτα της Ελληνικής Σχολής της Βυτίνης, και μην δίδοντα αρκούσαν τινα πρόσοδον είναι τα εφεξής.- Εις αγρός εις την θέσιν "Διχάλα", όμοιος εις την θέσιν "Πλάγια", όμοιος εις την θέσιν "Αλώνια", όμοιος εις την θέσιν "Γκούβαν κυρ Δημήτρη", όμοιος εις το "Σταχτοκούλη", της θέσεως "Αρπακωτήν" της Βυτίνης,εν εκκλησιαστικόν εργαστήριον εις Βυτίνην, ο τόπος εις Δραγασιόν, ο οικότοπος του Φραγκογιάννη, και ο τόπος εις το "Γούπατον" της Βυτίνης, τα δε ανωτέρω κτήματα δημοπρατηθέντα ενταύθα κατά τον Οκτώβριον του περασμένου έτους και μη επικυρωθείσης της Δημοπρασίας των έφερον αντίτιμον δραχμών 4.725, αλλ' εις νέαν ήδη Δημοπρασίαν, θέλουν φέρει περισσότερον.-

γ) να εκποιηθώσι προσέτι και τα εφεξής άλλα εκκλησιαστικά κτήματα του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", τα οποία δεν δίδουν εισόδημα τι.- Η οικία του Π. Τριανταφυλλίδου η αφιερωμένη παρ' αυτού εις τον Ναόν, αι δύω μικραί άμπελοί του, η μία εις την θέσιν "Λακκώματα", η δε εις "Κακούτζη", ο αγρός τούτου εις Γκιούσι, ο αγρός του ιδίου εις Γρανίτζαν, ο αγρός του αυτού εις καινούριαν βρύσιν της Βυτίνης, ο αγρός ο πλησιάζων με τους αγρούς του Αλεβίζου εις τον Κάμπον Βυτίνης, ο αγρός εις την θέσιν "Παναγία", ο αγρός πλησίον της θέσεως "Γούπατον", η εμφυτευ-

θείσα από τον Δ. Ταμπακόπουλον άμπελος του ιδίου Π. Τριανταφυλλίδου, και η άμπελος η εμφυτευθείσα του αυτού, υπό του Κωνστ. Μπουγιουκοπούλου, και των οποίων η αξία κατά προϋπολογισμόν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου θέλει υπερβή τας τέσσαρας χιλιάδας δραχμάς.- Το ποσόν λοιπόν τούτων, ως και το ποσόν των άλλων κατά το β) μέρος της παρούσης κτημάτων, να χρησιμεύση προς τον σκοπόν της μεταφοράς του Νερού.-

δ) η διορισθείσα επιτροπή κατά το α) μέρος θέλει έχει καθήκον μετά του Δημάρχου από τούδε 1) την δια δημοπρασίας εκποίησιν των κτημάτων, 2) να συνοδεύση τας συμφωνίας όπως αποφασίση είτε δια μειοδοσίας επί δημοπρασίας είτε απ' ευθείας αν εύρη συμφερώτερον, με τους τεχνίτας εργολάβους της μεταφοράς του Νερού, αφού προηγουμένως προκαλέση δια τινός μηχανικού το διάγραμμα του δρόμου του Νερού και το κατά προϋπολογισμόν τούτου και άλλων[;], ποσόν των εξόδων. 3) να παραλάβη δια καθαρού λογαριασμού τα χρήματα των εκποιηθησομένων κτημάτων, να κάμνη τας αναγκαίας πληρωμάς δι' έξοδα της Μεταφοράς του Νερού. 4) να δεχθή τα χρήματα των εκουσίων συνεισφορών προς τον σκοπόν τούτον των κατοίκων, 5) να προκαλέση όπως γνωρίση συνεισφοράν εκούσιον προς τον αυτόν σκοπόν από τους απόντας και αλλαχού ευρισκομένους συμπολίτας μας εκ Βυτίνης, και τέλος να παρασταθή καθ' όλην την διάρκειαν μέχρι της αποπερατώσεως του έργου της μεταφοράς φροντίζουσα δι' όλα, και κρατούσα πάντοτε τακτικόν τον λογαριασμόν της όπως δοθή εν καιρώ λογοδοσία αυτής εις το Συμβούλιον. Αν δε μέλη τινά εκ των ως ανωτέρω διορισθέντων της επιτροπής είναι απόντα και δεν θελήσωσι να συμπράξωσι, θέλουν προχωρεί εις τα καθήκοντά των τα ευρισκόμενα παρόντα μέλη μέχρι των εξ.-

Το Δημοτικόν Συμβούλιον κατά την απόφασίν του ταύτην εύχεται να ίδη έργα καλά σύμφωνα με την επιθυμίαν του και με την επιθυμίαν όλης της κοινότητος της Βυτίνης, εύχεται να μην εισχωρήση τι εναντίον της αποφάσεώς του ταύτης εμπόδιον, και επιθυμεί να ίδη από τούδε έναρξιν των εργασιών προς το καλόν τούτο της πατρίδος μας.-

Συνέταξεν όθεν την παρούσαν πράξιν του, την οποίαν ο κ. Δήμαρχος θέλει υποβάλλει αρμοδίως προς ταχείαν έγκρισιν αυτής.-

Εγένετο εν Βυτίνη την α΄ Ιουνίου 1863

ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου Νυμφασίας
Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνόπουλος Πέτρος Λαμπρυνόπουλος

τα μέλη

Κ. Λαμπρυνόπουλος
Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος

Γεώργιος Θαλασσινός
Π. Ηλ. Νικολόπουλος
Ανάστος Λιαρόπουλος
Π. Λυμπερόπουλος
Κ. Παναγόπουλος».

Οι πηγές από τις οποίες θα μεταφερθεί νερό βρίσκονται στις θέσεις «Πο-ριά», σε υψόμετρο 1.200 περίπου μέτρα, και «Περδικονέρι», λίγο πιο ψη-λά, στα 1.350 μέτρα υψόμετρο, στα όρια της διοικητικής περιφέρειας της κοινότητας Βυτίνας, πριν απότο Διάσελο της Αλωνίσταινας. Απέχουν δε από τη Βυτίνα περίπου 4 χιλιόμετρα. Ως αρχικά κεφάλαια για την κατα-σκευή του υδραγωγείου θα χρησιμοποιηθούν τα έσοδα από την εκποίηση, με νέα δημοπράτηση, των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής. Επίσης, θα συνεισφέρουν οικονομικά και οι κάτοικοι της Βυτίνας. Τα εν λόγω κτήματα, τα οποία δεν αποφέρουν **«αρκούσαν τινα πρόσοδον»**, α-ναφέρονται ονομαστικά.Τα πρώτα 5 από αυτά βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της Αρπακωτής, μάλιστα το πρόσωπο που αναφέρεται ως ιδιοκτή-της, ο «κυρ Δημήτρης», είναι ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος, Βυτιναίος που ζούσε προεπαναστατικά στην Κωνσταντινούπολη, πατέρας των Κων-σταντίνου (του γνωστού ιστορικού) και Πέτρου Παπαρρηγόπουλων. Το α-ναφερόμενο εκκλησιαστικό εργαστήριο βρισκόταν στο προαύλιο μπροστά στον ναό, στη σημερινή πλατεία, το οικόπεδο στο «Δραγασίο» ή «Βεργα-σιό» είναι η σημερινή πλατεία Οικονομίδου, και ανήκε στον ναό της Γέν-νησης της Θεοτόκου (Παναγίτσα). Η θέση «Γούπατο» είναι εξω, κοντά στον οικισμό, στα βορειοανατολικά του˙ τον τόπο είχαν δωρίσει, όπως είπαμε, οι αδελφοί Καλακαίοι.

Εκτός των ανωτέρω κτημάτων, αποφασίζεται να εκποιηθούν κι επι-πλέον εκκλησιαστικά (και της Ελληνικής Σχολής θα προσθέταμε) κτήματα, τα οποία δεν αποδίδουν κάποιο εισόδημα. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται και τα κτήματα που δώρισε ο Π. Τριανταφυλλίδης στην Ελληνική Σχολή. Από τα κτήματα του Π. Τριανταφυλλίδη, το πατρικό του σπίτι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Λεπτομέρειες γι’ αυτό θα δούμε πιο κάτω, στη φάση της εκ-ποίησής του.

Για τη διενέργεια της νέας πλειοδοτικής δημοπρασίας εκποίησης, θα φροντίσει 11μελής επιτροπή, συν τον Δήμαρχο επικεφαλής. Η επιτροπή θα φροντίσει επίσης για τη συγκέντρωση των χρηματικών συνεισφορών, την σύνταξη σχεδίου από μηχανικό για τη διαδρομή του υδραγωγείου και ανά-λογο προϋπολογισμό της δαπάνης, και τη συμφωνία με τους εργολάβους τεχνίτες που θα εκτελέσουν το έργο. Σημασία για εμάς, για την ιστορία του

ναού δηλαδή, έχει η πρόσκληση επαγγελματιών μηχανικών, αντί των ντόπιων εμπειροτεχνών, για την εκπόνηση του σχεδίου, όπως άλλωστε ζητούσαν και τα σχετικά Βασιλικά Διατάγματα. Θα εξετάσουμε κατά πόσο οι μηχανικοί που θα προσκληθούν εμπλέκονται και στο αρχιτεκτονικό σχέδιο που εφαρμόστηκε στον νάρθηκα.

Τα επόμενα 5 έτη δεν έχουμε ειδήσεις για το έργο του υδραγωγείου, καθώς έχει παγώσει λόγω του υψηλού κόστους κατασκευής του. Όπως μας εξηγεί μια μεταγενέστερη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1868 (Πράξη αριθ. πγ΄) το έργο δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί, και ο λόγος είναι **«το πολυδάπανον της μεταφοράς αυτού, ως εξάγεται εκ των προϋπολογισμών και του σχεδιαγράμματος του μηχανικού κ. [**Αθ.**] Πολιτοπούλου και την κακήν ποιότητα εκείνου του ύδατος, και το ανεπαρκές των μέσων της μεταφοράς»**. (Ο Αθανάσιος Πολιτόπουλος είναι μηχανικός της Νομαρχίας από την Τρίπολη.) Παράλληλα, σ' έναν προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων του Αγίου Τρύφωνα του έτους 1867, επανέρχεται η εκκρεμότητα για τη μεταφορά του νεκροταφείου εκτός του οικισμού, καθώς προβλέπονται 1.000 δραχμές για τον σκοπό αυτόν (πράξις ΚΕ΄ της 25ης Σεπτεμβρίου 1866):

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων των ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας δια το έτος 1867

[…] Δια κατασκευήν κοιμητηρίου έξωθεν της πόλεως, δραχ. 1000».

Παρ' όλα αυτά, ούτε τότε προχώρησε το έργο της μεταφοράς του νεκροταφείου. Και ο λόγος δεν ήταν μόνο η προτεραιότητα που είχε η κατασκευή του υδραγωγείου, αλλά και το ότι έχει δρομολογηθεί και το έργο της οικοδόμησης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων, καθώς την επόμενη χρονιά, το 1867, έχουμε την πρώτη χρονικά πληροφορία για την ανέγερσή τους. Προέρχεται από τον προϋπολογισμό εσόδων – εξόδων του Αγίου Τρύφωνα για το έτος 1868 που υποβλήθηκε και ψηφίστηκε στις 14 Οκτωβρίου 1867 από το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας. Στα έξοδα, εκτός των άλλων, προβλέπεται και ποσό για την ανέγερση του νάρθηκα:

«Πράξις ΞΓ΄

Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του δήμου τούτου δια το επιόν έτος 1868.

Περί εσόδων και εξόδων των ενοριακών Ναών του Δήμου Νυμφασίας δια το έτος 1868

Α) Έσοδα του ενταύθα ιερού Ναού «ο Άγιος Τρύφων»

1) από δίσκους	**δραχ. 500**
2) από κηρόν	**δραχ. 500**

3) από δικαιώματα γάμων δραχ. [κενό**]**
4) από αγρούς δραχ. 100
5) από εκτάκτους συνεισφοράς δραχ. 200
6) από το 1/4 ενός υδρομύλου δραχ. 200
το όλον των εσόδων αναβαίνει εις δραχ. 1.500
Β) Έξοδα
1) δι' αγοράν ελαίου δραχ. 100
2) δι' αγοράν κηρού δραχ. 200
3) δι' αγοράν λιβανίου δραχ. 15
4) δι' επιδιορθώσεις του Ελληνικού Σχολείου δραχ. 200
5) δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος ως και δύο κωδωνοστασίων, συμφώνως με το σχέδιον του τέκτονος, όπερ υποβληθήσεται εις το Δημοτικόν Συμβούλιονδραχ. 7.000
το όλον των εξόδων δραχμές 7.515
τα δε ελλείμματα προς εξίσωσιν θέλουν ληφθή εκ των αποθεματικών κεφαλαίων των παρελθουσών χρήσεων και από εκποίησιν εκκλησιαστικών
[...] Εγένετο εν Βυτίνη την 14 Οκτωβρίου 1867».

Μαθαίνουμε λοιπόν, πιο συγκεκριμένα, ότι έχει ήδη ζητηθεί από οικοδόμο (τοπικό από τη Βυτίνα πιθανόν, αν δούμε την αντίστοιχη διαδικασία για την ανέγερση του εκκλησιαστικού καταστήματος) σχέδιο και προϋπολογισμός για την οικοδόμηση νάρθηκα και 2 κωδωνοστασίων, βάσει του οποίου η συνολική του δαπάνη υπολογίζεται σε 7.000 δραχμές. Η αναφορά για 2 κωδωνοστάσια μάς αφήνει να καταλάβουμε πως εξαρχής η πρόθεση ήταν να εφαρμοστεί ένα νεωτερικό αρχιτεκτονικό σχέδιο.

Αμέσως μετά ξεκινά η τυπική διαδικασία για τη διενέργεια μειοδοτικής δημοπρασίας ανάθεσης του έργου. Το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, κατ' αρχάς, μαζί με τον Δήμαρχο, που είναι πρόεδρός του, προχωρά σε τακτική δημοσίευση προς γνώση των ενδιαφερόμενων οικοδομικών συνεργείων (μπουλουκιών), όπως απαιτεί ο Νόμος. Την ημέρα της δημοπρασίας, που ο ακριβής χρόνος της δεν μας δίνεται, εμφανίζονται κάποιοι εργολάβοι, από τους οποίους μόνον ένας, ο Αναγνώστης Χ. Λαδόπουλος –αυτός που οικοδόμησε τον ναό πριν από 20 χρόνια–, κρίνεται αξιόπιστος. Όμως, η προσφορά του, 8.000 δραχμές, κρίνεται πολύ υψηλή, και το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει να ανατεθεί το έργο σε εργολάβο που θα προσφέρει τιμή που να μην ξεπερνά τις 6.000 δραχμές. Όλα αυτά τα πληροφορούμαστε από την απόφαση αριθ. 88 της 25ης Μαΐου 1868 του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας:

«Πράξις ΠΗ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού και τα λοιπά μέλη.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν κατά την εν τοις πρακτικοίς σημειουμένην ημέραν, εν τω ενταύθα Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον των σκέψεών του την ενεργηθείσαν [μειοδο**]τικήν δημοπρασίαν περί την εργολαβίαν ανεγέρσεως Νάρθηκος κ.λπ. του εν Βυτινη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", και**

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή ο μεν κ. Δήμαρχος Νυμφασίας από κοινού μετά του σχετικού εκκλησιαστικού Συμβουλίου ενεργήσας, έδωκε την απαιτουμένην εκείνην προς [τα**]κτικήν δημοσίευσιν, ώστε να λάβωσι γνώσιν πάντες οι τοιαύτα έργα [**ανα**]λαμβάνοντες τεχνίται· αλλ' ο παρουσιασθείς εις την ημέραν της Δημοπρασίας ως εργολάβος Α. Χ. Λαδόπουλος μικρόν ηλάττωσε την προϋπολογισθείσαν δαπάνην εκ δραχ. 8εις μόνης[;] δραχ. 8.000 ποσόν υπέρογκον κατά την κρίσιν του Συμβουλίου.**

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφεί

Εγκρίνει το Δημοτικόν Συμβούλιον την ανέγερσιν Νάρθηκος μ[ετά**] των παραρτημάτων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" υπό την[…]ήθελε καταβή το ποσόν της δαπάνης επί τηβάσει του εν τοις πρακτικοίς σχεδίου, εις δραχ. 6.000 ή και ολιγώτερον,επιφυλασσομέν[...] και κρίν[…]**

[**συμπληρωματική σημείωση στο κάτω αριστερό άκρο**]**: λοιπούς θεωρεί ως μη παρέχοντας εχέγγυα πίστεως και ασφαλείας**

Εγένετο εν Βυτίνη 25 Μαΐου 1868

Ο Πρόεδρος
Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας	**τα μέλη**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος	**Δ. Γ. Θαλασσινός**
	Ζ. Νικολόπουλος
	Θ. Σακελλαρόπουλος
	Κ. Παπαναστασίου
	Ν. Τζεγκολιόπουλος
	Δ. Ζαχαρόπουλος
	Α. Νικολόπουλος
	Ι. Θεοφιλόπουλος».

Για άλλη μια φορά όμως τα πράγματα ανατρέπονται, και ο λόγος είναι, απ' ό,τι προκύπτει, πως η δημοπρασία για την ανέγερση του νάρθηκα δεν ε-

γκρίθηκε όχι μόνο γιατί το ποσό προσφοράς των 8.000 δραχμών κρίθηκε πολύ υψηλό αλλά, κυρίως, γιατί το ίδιο χρονικό διάστημα επανεκκινείται το έργο του υδραγωγείου με μια εξέλιξη που γεννά ελπίδες για λιγότερο κοστοβόρα κατασκευή του. Συγκεκριμένα, έναν μήνα πριν από την παραπάνω απόφαση για τον Νάρθηκα, άλλη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου εγκρίνει την πρόταση εμπειροτέχνη για μεταφορά νερού από πιο κοντινές στη Βυτίνα πηγές από τις τοποθεσίες «Άγιος Γεώργιος» και «Μπάρτζι». Οι τοποθεσίες αυτές βρίσκονται ανατολικά της Βυτίνας σε απόσταση κάπου 1,5 με 2 χιλιόμετρα. Για την εξεύρεση του ποσού θα εκποιηθούν τα κτήματα του ναού και της Ελληνικής Σχολής, όπως έχουν ήδη εγκρίνει με πράξητους ταδιοικητικά τους συμβούλια στις 25 Δεκεμβρίου 1867. Στην απόφαση, επίσης, παρατίθεται ο κατάλογος των εν λόγω κτημάτων και η τιμή που προσδοκάται να αποδώσουν κατά τη δημοπρασία, η οποία ανέρχεται σε 13.600 δραχμές.

«Πράξις Πγ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού Ανδρέα Λιαρόπουλον και τα λοιπά παρευρεθέντα μέλη.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και τε του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την εις την κωμόπολιν Βυτίνης μεταφοράν ύδατος από της θέσεως "Άγιος Γεώργιος" και "Μπάρτζι".

Αναγνωρίζον την σπουδαίαν ταύτην έλλειψιν το Δημοτικόν Συμβούλιον, και λαβόν υπ' όψιν του τα υπό του κ. Δημάρχου υποβληθέντα διάφορα έγγραφα παρελθουσών χρήσεων πραγματευόμενα την μεταφοράν ύδατος εκ της θέσεως "Ποριά" της Βυτ[ίνης**], το πολυδάπανον της μεταφοράς αυτού, ως εξάγεται εκ των προϋπολογισμών και του σχεδιαγράμματος του μηχανικού κ. [**Αθ.**] Πολιτοπούλου [**και**] την κακήν ποιότητα εκείνου του ύδατος, και το ανεπαρκές των [**μέ**]σων της μεταφοράς. Το υποβληθέν πρωτόκολλον του εμπ[**ειρο**]τέχνου Στάικου Κ. Μαυροβουνιώτου, υποσχομένου επί ατομικήν του ευθύνην ίνα παραδώση κατά τον Αύγουστον ε.ε. εκ των δύο [...] "Άγιος Γεώργιος" και "Μπάρτζι", μικρόν απεχουσών της Βυτίνης [**με**] ποσότητα ύδατος ανάλογον δια τας ανάγκας του τόπου, 40 δρ[**α**]μίων, επί αμοιβή μόνον δραχ. 4.500 και αναλόγως αυξανομένου ή ελαττομένου του ποσού του ύδατος, να αυξάνη ή να ελαττούται η τιμή αυτή ανά δραχ. 100 δι' έκαστον δράμιον, μέχρι ανευρέσεως αυτού και παραδόσεως εις τας μνησθείσας θέσεις· α[...] [**τε**]χνικής εργασίας αναλαβών ο ρηθείς εμπειροτέχνης πάσαν π[...] τούτου δαπάνην, άπασα δε η περαιτέρω εργασία ως [**ερ**]ρέθη είναι εις βάρος της κοινότητος Βυτίνης, μέχρι της μετ[**αφο**]ράς εις Βυτίνην του ύδατος.**

Το Δημοτικόν Συμβούλιον λαβόν ως είρηται υπ' όψιν του όλας τας μέχρι τούδε ενεργείας, και τας προγενεστέρας πράξεις, διαγράμματα και προϋπολογισμούς, περί τε της μεταφοράς του ύδατος των Ποριών, και Αγίου Γεωργίου.

Γνωμοδοτεί ομοφώνως

Ίνα τεθή εις ενέργειαν η μεταφορά του ύδατος εκ των θέσεων «Άγιος Γεώργιος» και «Μπάρτζη», το μεν ως ολιγοδάπανον το δε ως καλής ποιότητος, και αναθέτει την ενέργειαν των περαιτέρω εις τον Δήμαρχον Νυμφασίας Δ. Ν. Θεοφιλόπουλον, προς ον παρέχει την πληρεξουσιότητα ίνα φροντίση, περί της όσον ένεστι[;] οικονομικωτέρας συμφωνίας με τον εμπειροτέχνην, καθ' όσον παρατηρεί ότι περί του αντικειμένου αυτού απαιτείται ειδικότης και δεν δύναται μέχρι της ανευρέσεως του ύδατος να ανατεθή το έργον δια μειοδοτικής δημοπρασίας.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον παρατηρήσαν, ότι είναι ανούσιος η ανεύρεσις πόρων προς τον σκοπόν αυτόν.

Αποφαίνεται ομοφώνως

Ίνα εγκριθή η υπό των εκκλησιαστικών Συμβουλίων και της επιτροπής της ενταύθα Ελληνικής Σχολής πράξις της 25 Δεκεμβρίου π.ε. και εκποιηθώσι τα εν αυτή αναφερόμενα κτήματα η αξία των οποίων πιθανόν να επαρκέση δια την μεταφοράν του ύδατος ενταύθα και ήτις προϋπολογίζεται να φθάση τας 13.600. Προς τούτο δε διορίζει εκ των μελών αυτού τους κ. Ανδρέαν Λιαρόπουλον, Δημήτριον Γ. Θαλασσινόν, Ζαχαρίαν Α. Νικολόπουλον και Αθ. ΠαπαΓεωργόπουλον, ίνα παρίστανται μετά του κ. Δημάρχου και του ενός μέλους των εκκλησιαστικών Συμβουλίων Δ. Λιαροπούλου εις τε την εκποίησιν των εις την μνησθείσαν πράξιν των εκκλησιαστικών Συμβουλίων κτημάτων, παραλαμβάνουν το τίμημα, και παρίστανται εις τας συμφωνίας και ενεργείας του Δημάρχου

Επίσης Το Δημοτικόν Συμβούλιον γνωμοδοτεί ίνα διορισθώσιν οι εξής. Ανδρέας Λιαρόπουλος, [Δημή]τριος Γ. Θαλασσινός, Χρήστος Γ. Θαλασσινός, Τρύφων Κοτζ[ιόβελος], Παναγιώτης Τζιάτζης, Λαμπρυνός Ιωαν. Λαμπρυνόπουλος, Βασίλειος Θ. Χρυσανθόπουλος, Γρηγόριος Κανελλόπουλος, Βασίλειος [Δι]αμαντόπουλος, Ανάστος Λιαρόπουλος, επιτροπή, ήτις θέλει συλλέξει εκουσίας συν[δρο]μάς προς τον σκοπόν αυτόν, από τε τους εντός και εκτός της Βυτίνης διαμένοντας συμπολίτες μας, κατοίκους Βυτίνης, ήτις δια τακτικών αποδείξεων θέλει κρατεί λογαριασμόν προς απολογίαν της μετά το πέρας της εργασίας. Αν δε [...] των μελών της επιτροπής απουσιάζουν, ή οπωσδήποτε [α]διαφορούν δια την εκτέλεσιν του έργου, τα παρόντα [ό]σα και αν είναι, δύνανται να ενεργούν το καθήκον των μετά του κ. Δημάρχου.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον προϋπολογίζει ως εξής τα[ς τι**]μάς των εκποιηθησομένων κτημάτων, άτινα εάν τύχ[**ωσι**] ταύτης, ή και υπερτερήσωσι, τότε άνευ γνωμοδοτήσεως του Σώματος, δύναται ο Δήμαρχος Νυμφασίας να ζητ[**ήση**] την έγκρισιν των πρακτικων της δημοπρασίας.**

1. δια το εν τη αγορά Βυτίνης εργαστήριον	**δραχ. 1...**
2. δια τον εν τη θέσει "Γούβαν" αγρόν	**δραχ. ...**
3. δια τον εν τη θέσει "Σταχτοκούλη" αγρό	**δραχ. ...**
4. δια τον εις θέσιν "Δραγασίον" οικότοπον	**δραχ. ...**
5. δια τον εις θέσιν "Γούπατον" τόπον	**δραχ. ...**
6. δια τα αλώνια "άγιος Βλάσιος"	**δραχ. 1.2...**
7. δια τον εις θέσιν "Διχάλα" αγρόν	**δραχ. 1.3..**
8. δια τον εις θέσιν "Πλαγιά" αγρόν	**δραχ. 110**
9. δια τον εις θέσιν "Αλώνια" αγρόν	**δραχ. 250**
10. δια τον εις θέσιν "Γκιούσι" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 700**
Οι απέναντι	**δραχ. 6.850**
11. δια τον εις θέσιν "Γρανίτζαν" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 300**
12. δια τον εις θέσιν "Καινούργια Βρύση" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 600**
13. δια τον εις θέσιν "Κάμπον" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 120**
14. δια τον εις θέσιν "Παναγίαν" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 200**
15. δια τον εις θέσιν "Γούπατον" αγρόν του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 100**
16. δια την εις θέσιν "Χαλιάνικα" άμπελον του Δ. Κ. Ταμπακοπούλου	**δραχ. 300**
17. δια την εις θέσιν "Κακούτζι" άμπελον του Κ. Μπουγιουκλοπούλου	**δραχ. 200**
18. δια την εις θέσιν "Κακούτζι" άμπελον του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 100**
19. δια την εις θέσιν "Λακκώματα" άμπελον του Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 100**
20. δια την οικίαν του Π. Τριανταφυλλίδου	**δραχ. 2.000**
21. δια το εν τέταρτον του υδρομύλου της Ελληνικής Σχολής	**δραχ. 3.000**
[ΣΥΝΟΛΟ]	**δραχ. 13.600**

Εγένετο εν Βυτίνη την 2 Απριλίου 1868

Ο πρόεδρος

Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

[**Σημ.** Τα ποσά από τα 7 πρώτα κτήματα δεν είναι αναγνώσιμα λόγω της βιβλιοδεσίας που έχει γίνει στα λυτά έγγραφα των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας].

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΡΘΗΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ

Περνάει πάνω από ένας χρόνος για να έχουμε την επόμενη είδηση, η οποία τώρα έχει να κάνει πάλι με την οικοδόμηση του νάρθηκα. Φαίνεται πως το σχέδιο του εμπειροτέχνη Στάικου Κ. Μαυροβουνιώτου για τη μεταφορά του νερού από άλλες πιο κοντινές πηγές ήταν μη ρεαλιστικό. Το αρχικό όμως σχέδιο και προϋπολογισμός εν τω μεταξύ έχουν τροποποιηθεί από άλλο νεότερο και έχουν γίνει και κάποιες άκαρπες μειοδοτικές δημοπρασίες για την ανάθεσή του, ώσπου με την τελευταία το έργο αναλαμβάνει ο Λαγκαδινός πρωτομάστορας Γ. Παναγιωτόπουλος. Ακολουθεί η σχετική της τελευταίας δημοπρασίας εγκριτική απόφαση (Πράξις ΡΙΖ΄ της 15 Ιουνίου 1869) του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας και αναλυτικότερος σχολιασμός της:

«Πράξις ΡΙΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον αναπληρούντα τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά ίνα γνωμοδοτήση περί της εγκρίσεως της από 15 Μαΐου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου [του**] ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος και δύο κωδωνοστασίων του αυτού Ναού, παρουσία και του Δημάρχου, παρουσιάσαντος εις το Σώμα τα πρακτικά των διαφόρων δημοπρασιών, μετά των προγραμμάτων του, το σχέδ[**ιον**]και προϋπολογισμόν του πρακτικού μηχανικού Σαράντου Μαντ[**ζα**]γριώτου, εξ ων εμφαίνεται, ότι ούτος προϋπελόγισε δαπάνην δραχμών 12.933 και 10/100 δια το όλον του έργου.**

Παρατηρήσαν ότι ουδεμία άλλη συμφέρουσα ελάττωσις κατά [τας**] διαφόρους μειοδοτικάς δημοπρασίας έλαβε χώραν, και ότι η προσφ[**ερ**]θείσα ελάττωσις κατά την τελευταίαν μειοδοτικήν δημοπρασίαν είναι λίαν συμφέρουσα δια τον Ναόν.**

Το Δημοτικόν Συμβούλιον εγκρίνει ομοφώνως τα πρακτικά της τελευταίας δημοπρασίας εις το όνομα του τελε[υταίου**] μειοδότου αυτών Γ. Παναγιωτοπούλου, υπό την εγγύησιν του Α[**ποστ.**] Μπαριάμη, κατοίκων Λαγκαδίων αντί δραχμών 10.500 και παραγγέλλει το εκκλησ. Συμβούλιον ίνα συμμορφωθή με το υπ' αρίθ. 117 πρόγραμμα κ.λπ. σχετικά περί της εκτελέσεως του σχεδίου.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Ιουνίου 1869

Ο Δήμαρχος ο προεδρεύων
Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος Ανδρέας Λιαρόπουλος
Τα μέλη του Δημοτ. Συμβουλίου [υπογραφές**]»**.

ρίζ'

Δημοτ. Συμβούλιον Μεγαρέων

Συνήφθησαν αι τοιαι πλειοψηφίαι δια τελεσθεν ο νεοδμητος ναος
Κοιμήσεως της Θεοτόκου εν Μεγαρεσι, εξαιτουν οι αιδεσιμωτατοι
ιερείς τας πρακτικας ίνα χορηγηθωσιν εις αυτούς εγγραφα δια
τον 15 Μαΐου τ.ε. τελεσιν του εκκλησιαστικου συμβουλιου
αναθεσεως ναου ο εξής τρόπον διότι ανήκουσι
εις αυτους δύο μονοστασια εις αυτον ναον, ναοι
μεν μικροι, παρακαλουσι δε οι αυτοι τας πρακτικας
ταυτας διαφόρων δημοσιευτων, μετα ταυτα υπογραφεισων υπο
εξ προϋπαρχουσων εις πρακτικων μαχομενων κοινοτικων Μεγαρ
ρίνων. Εξ ου εξαγεται, ότι ουδεν υπεύθυνον δικαιωμα
εις 12 933 γ 10/00 δεν υπαρχει εις τους ζωντας —
παρατηρουν ότι ουδεμια αιτησις συμφωνεια εξαιτουν υπο
διαφόρων μεμονωμενων δημοσιευτων εξαιρεσιν, εν ότι ο πρωτο
δικος εξαιτουν υπεκκλησιαστικου συμβουλιου μεμονωμενων δημοσιευτων
ως ειναι συμφωνεια δια ναον —
Οι αιδεσιμωτατοι ιερείς εξαιτουν ίνα χορηγηθωσιν αι πρα
κτικαι υπο υπογραφας δημοσιευτων εις τον τόπον υπο υπογρα
φεντος αυτων Π. Παναγιωτοπουλου, δια τας εγγραφας υπο
ποιεσεις, καθ' ον δικαιωμα αυτοι δεχ 18500, υπο
ρρυθμισης υπο κοιν. συμβουλιου ίνα συμφωνηθη μετ' αυτων δια
τη υπογραφη υπο εξαιτουν περι της κοινης ενεργειας.
εγενετο εν Αθηναις τη 15η Ιουνιου 1869

Ο Δήμαρχος Μεγαρέων
Δ. Κ. Μαυρομιχάλης

Ο Γραμματεύς
Ανδρ. Θεοδόσης

Οι μελη του δημοτ. συμβουλιου

Δ. Κ. Μαυρομιχάλης
Ανδ. Θεοδόσης
Δημητριος Δημητρ.
Ανδ. Γεωργαντζης
Δ. Σκαρασσος

Η πολύ ενδιαφέρουσα αυτή απόφαση μάς εξηγεί πολλά σχετικά με την εξέλιξη και τις αλλαγές που προέκυψαν και οδήγησαν στην οικοδόμηση του νάρθηκα και του ενός από τα 2 κωδωνοστάσια, του βόρειου, στη μορφή που βλέπουμε σήμερα.

Πρώτα απ' όλα, το αρχικό σχέδιο τροποποιείται και υιοθετείται άλλο σχέδιο, το τελικό που εφαρμόστηκε. Μας δίνεται μάλιστα, ευτυχώς, και το όνομα του **«πρακτικού μηχανικού»** που το συνέταξε, Σαράντος Μαντζαγριώτης. Πόσο διαφορετικό από το τελικό ήταν το πρώτο σχέδιο, δεν γνωρίζουμε. Αν κρίνουμε από το μικρότερο κόστος κατασκευής του στον προϋπολογισμό, σίγουρα θα ήταν πιο ταπεινό ή, αν το συνέταξαν ντόπιοι οικοδόμοι, θα ήταν απλώς πιο πρόχειρο, όμως στην κεντρική του σύλληψη, όπως είπαμε, προέβλεπε κι εκείνο νάρθηκα με 2 κωδωνοστάσια. Τις τυπικές διαδικασίες, όπως και στο πρώτο σχέδιο, τις διεκπεραιώνει το Εκκλησιστικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του Δημάρχου και με πράξη του της 15 Μαΐου 1869 υποβάλλει τα πεπραγμένα του προς έγκριση στην προϊστάμενή του αρχή, το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας. Η προϋπολογισθείσα δαπάνη έχει τώρα αυξηθεί και από τις 7.000 του προηγούμενου σχεδίου ανέρχεται πλέον στις **«12.933,10 δια το όλον του έργου»**, δηλαδή τον νάρθηκα και τα 2 κωδωνοστάσια. Μετά από **«διαφόρους μειοδοτικάς δημοπρασίας»**, επιτυγχάνεται με την τελευταία η μείωση του ποσού στις 10.500 δραχμές, και το έργο αναλαμβάνει ο τελευταίος μειοδότης Γ. Παναγιωτόπουλος με την εγγύηση του Απόστολου Μπαριάμη, οικοδόμοι και οι 2 και κάτοικοι Λαγκαδίων.

Πολύ θα θέλαμε να μάθουμε περισσότερα για τον Σαράντο Μαντζαγριώτη, καθώς είναι το πρόσωπο που έφερε στη Βυτίνα τις νεωτερικές αρχιτεκτονικές ιδέες για τη μορφή του νάρθηκα, που μαζί με 2 μεγάλου ύψους παράπλευρα κωδωνοστάσια έρχεται να προστεθεί σε έναν, ήδη οικοδομημένο, παραδοσιακού αρχιτεκτονικού τύπου, ναό.

Στους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Τρίπολης του έτους 1872, τον βρίσκουμε εγγεγραμμένο με τα στοιχεία, Σαράντος Μαντζαγριώτης του Δημητρίου, επάγγελμα τέκτων, ετών 30. Για την επαγγελματική του δραστηριότητα, μεγάλο ενδιαφέρον έχουν οι πληροφορίες που μας δίνει ο Τριπολίτης Μίμης Αθανασιάδης σε δημοσίευμά του στην εφημερίδα *Αρκαδικός Τύπος* (φ. 385-27/1/1952). Από κει μαθαίνουμε για την εμπλοκή του Σ. Μαντζαγριώτη στην οικοδόμηση του ναού Αγίου Βασιλείου στην Τρίπολη:[111] **«Η πλέον αδρανής περίοδος εις την συνέχισιν των εργασιών της οικοδομής του Αγ. Βασιλείου υπήρξεν από του έτους 1862, […] τον**

[111] Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τον κ. Γεώργιο Ζαχαρόπουλο από την Τρίπολη που μας παραχώρησε το δημοσίευμα.

Αύγουστον του 1866 το έργον εξετέθη εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν και τελευταίος μειοδότης ανεδείχθη ο συμπολίτης Δημητρ. Συναδινός. […] Δια λευκομαρμάρου δε είχεν αποφασισθή να ανεγερθή ολόκληρος η οικοδομή και στιλπνού και λείου τοιούτου μετά των ενδεικνυομένων αρχιτεκτονικών καλλωπισμάτων αι θύραι του Ναού. Το έργον της μαρμαρώσεως επώπτευσεν μετά ο μηχανικός του ενταύθα Γραφείου Αθ. Πολιτόπουλος, επιστατούντος και πάλιν του Σαραντ. Δ. Μαντζαγριώτου, όστις Μαντζαγριώτης εις ενεργηθείσαν νέαν δημοπρασίαν, τον Σεπτέμβριον του 1868 ανεδείχθη αντί 37.900 δρχ. τελευταίος μειοδότης της ανεγέρσεως εντός 2 ετών των τοίχων του Ναού και αντί 8 δρχ. έκαστον κυβικόν της κατασκευής του θόλου της σκάλας, χορηγούντος του Αδελφάτου του Ναού την αναγκαίαν ποσότητα της ασβέστου. Ο ατυχής όμως εργολάβος Μαντζαγριώτης ένεκεν αδυναμίας του και διότι εις το αρχικόν σχέδιον του κτιρίου επηνέχθησαν τροποποιήσεις, απέσχε της εργολαβίας και εποτάθη κατόπιν η δι' ημερομισθίων εξακολούθησις της οικοδομής. Εν τούτοις, άγνωστον πως, παρέμεινεν εις την εργολαβίαν ταύτην ο Μαντζαγριώτης, εποπτεύοντος του μηχανικού Ν. Σολωμού, μέχρι πέρατος της γριπίδος και η εργολαβία αύτη φαίνεται διαλυθείσα πολύ αργά τον Αύγουστον του 1876 […]». Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η παρουσία του Σ. Μαντζαγριώτη στη Βυτίνα συνδέεται με την παράλληλη χρονικά δράση εδώ των μηχανικών Αθανασίου Πολιτόπουλου και Νικολάου Σολωμού, που είχαν αναλάβει την εκπόνηση σχεδίων και προϋπολογισμών για την κατασκευή του υδραγωγείου της Βυτίνας.

Οι εργασίες οικοδόμησης ξεκινούν, λογικά, αμέσως μετά την έγκριση του αποτελέσματος της δημοπρασίας από το Δημοτικό Συμβούλιο και, για να καλυφθεί η δαπάνη ανέγερσης, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, με πράξη του της 18ης Σεπτεμβρίου 1869,εισηγείται στο Δημοτικό Συμβούλιο να εγκρίνει (συνταγμένα τώρα σε νέο κατάλογο και με διαφορετική σειρά αρίθμησής τους) την εκποίηση των 18 από τα 21 ακίνητα κτήματα που περιέχονταν στον κατάλογο που είχε συνταχθεί και περιγραφεί στην πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ. Πγ΄ της2ας Απριλίου 1868. Η εκποίηση είναι αναγκαία για να πληρωθούν οι χτίστες, **«αφού δεν είναι δυνατόν άλλως να πορισθή το απαιτούμενον χρηματικόν ποσόν προς αποπληρωμήν του Νάρθηκος και των κωδωνοστασίων»**. Το Δημοτικό Συμβούλιο λαμβάνει τη σχετική απόφαση στις 2 Οκτωβρίου 1869 και, μάλιστα, φιλοδοξεί το ύψος του χρηματικού ποσού που θα συγκεντρωθεί από την εκποίηση να είναι τόσο που να καλυφθεί και η δαπάνη για την κατασκευή (μεταφορά) του νέου νεκροταφείου εκτός του οικισμού (**«δια του τυχόν**

πλεονάσματος ανεγερθή το αναγκαίον νεκροταφείον έξωθεν της κωμοπόλεως Βυτίνης»):

«Πράξις ΡΛ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Προεδρεύοντα αυτού Δημοτικόν Σύμβουλον και τα λοιπά μέλη.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον την έγκρισιν της από 18 Σεπτεμβρίου ενεστ. έτους πράξεως του εκκλησιαστικού συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", δι' ης γνωμοδοτούν τα μέλη του εκκλησ. Συμβουλίου ίνα εκποιηθώσι τα κτήματα του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", και δια του [αν**]τιτίμου αυτών πληρωθώσιν οι κτίσται δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος και των δύο αυτού κωδωνοστασίων και [**δια**] του τυχόν πλεονάσματος ανεγερθή το αναγκαίον νεκροταφείον έξωθεν της κωμοπόλεως Βυτίνης.**

Το Σώμα ομοφώνως εγκρίνει ίνα εκποιηθώσι τα [εν τη**] αυτή πράξει του εκκλησιαστικού συμβουλίου αναφερόμενα κτήματα αφού δεν είναι δυνατόν άλλως να πορισθή το απαιτούμενον χρηματικόν ποσόν προς αποπληρωμήν του Νάρθηκος και των κωδωνοστασίων.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 2 Οκτωβρίου 1869

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Προεδρεύων του Δημοτ. Συμβουλίου

Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος Δημήτριος Γ. Θαλασσινός

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Η Νομαρχία Αρκαδίας εγκρίνει με την υπ' αριθ. 8909 της 20ής Οκτωβρίου διαταγής της την εκποίηση, ζητά μόνο το Δημοτικό Συμβούλιο με πράξη του να ορίσει 2 μέλη του με σκοπό να παρίστανται στη δημοπρασία που θα διενεργηθεί από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο. Το Δημοτικό Συμβούλιο λαμβάνει τη ζητούμενη απόφαση στις 9 Δεκεμβρίου:

«ΠράξιςΡΛΑ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό των προσυπογεγραμμένων αυτού μελών.

Συνελθόν εις έκτακτον συνεδρίασιν εν Βυτίνη, και εν τω Δημοτικώ καταστήματι, σήμερον κατά την 6 Δεκεμβρίου του έτους 1869 ημέραν Σάββατον και ώραν 9 π.μ. παρόντος και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του τον διορισμόν δύο εκ των μελών του, χρησιμευόντων εις την δημοπρασίαν εκποιήσεως κτημάτων τινών ανηκόντων εις την εκκλησίαν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων".

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή εγκρίνουσα η Νομαρχία Αρκαδίας την υπό Στοιχ. ΡΛ΄ πράξιν του Σώματος τούτου δια της υπ' αριθ. 8909 και από 20 Οκτωβρίου ε.ε. διαταγής της, δι' ης είχε προτείνει το Σώμα την εκποίησιν τινών κτημάτων της ρηθείσης εκκλησίας όπως δια της αξίας των ανεγερθή ο Νάρθηξ μετά των κωδωνοστασίων της αυτής εκκλησίας.- Διατάσσει, ότι δέον ίνα παρίστανται κατά την ενέργειαν της δημοπρασίας και δύο εκ των μελών του Σώματος.

Αποφαίνεται ομοφώνως

Προσδιορίζει δια τον εκτεθέντα σκοπόν του Δημοτικούς Συμβούλους Νικ. Τζεκολιόπουλον και Ι. Θ. Θεοφιλόπουλον οίτινες θέλουν παρίστασθαι καθ' όλην την διάρκειαν της δημοπρασίας συμπράττοντες μετά του κ. Δημάρχου κλπ. εις την εκποίησιν των κτημάτων.

Εν Βυτίνη την 6 Δεκεμβρίου 1869

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας ο Προεδρεύων του Δημοτ. Συμβουλίου

Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος Δ. Γ. Θαλασσινός

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Η διαδικασία για τη δημοπράτηση ξεκινά, γίνεται η σχετική δημοσίευση **«εις διαφόρους πόλεις προς γνώσιν των ενδιαφερομένων αγοραστών»** και πραγματοποιείται η δημοπρασία «**παρουσία των αρμοδίων επιτροπών και προσώπων, φερόντων επίσημον χαρακτήραν»**. Για τους καρπούς της μας πληροφορεί η επόμενη πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου της 10ης Απριλίου 1870:

«Πράξις ΡΜ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό των προσυπογεγραμμένων μελών.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εις το ενταύθα Δημοτικό κατάστημα Νυμφασίας, παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον την απαλλοτρίωσιν τινών κτημάτων της ενταύθα Ελληνικής Σχολής και του ιερού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων".

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή εκ των σχετικών εγγράφων, υποβληθέντων εις το Σώμα παρά του κ. Δημάρχου, ήτοι της εγκριτικής αποφάσεως της Νομαρχίας Αρκαδίας, εγκρινούσης την εκποίησιν των κτημάτων αυτών, του προγράμματος του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, μετά των αποδείξεων της δημοσιεύσεώς του εις διαφόρους πόλεις προς γνώσιν των ενδιαφερομένων αγοραστών, και τα πρακτικά της ενεργηθείσης δημοπρασίας, αποδεικνύεται, ότι τα πάντα ενηργήθησαν μεν προκαταρκτικώς, διεξήχθη δε η δημοπρασία μετά

πάσης τάξεως και συναγωνισμού, παρουσία των αρμοδίων επιτροπών και προσώπων, φερόντων επίσημον χαρακτήραν.

Επειδή εκ της ενεργηθείσης δημοπρασίας επί ενός εκάστου κτήματος, εξάγεται, ότι δια τινά μεν των κτημάτων αυτών έφθασεν ανάλογον ποσόν προς την αξίαν των, ώστε και εν επαναληπτική δημοπρασία δεν ελπίζεται ανωτέρα προσφορά, δι' άλλα δε αυτών των κτημάτων δεν εδόθη ανάλογος προσφορά. Και εν τοιαύτη περιπτώσει το Σώμα θεωρεί δίκαιον το να προτείνη την έγκρισιν μεν δια τα πρώτα, την ακύρωσιν δε δια τα λοιπά.

Δια ταύτα αποφαίνεται ομοφώνως

Παραδέχεται μεν την εκποίησιν των εξής κτημάτων.

Ήτοι, 1) Του εις θέσιν "Σταχτοκούλη" των ορίων Βυτίνης αγρού, αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 3 πρακτικά Δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του Δημ. Γ. Θαλασσινού δια δραχμάς 350.

2) του εις θέσιν"Αρπακωτή – Διχάλα" των αυτών ορίων αγρού, αναφερομένου εις το υπ' αριθ. 4 πρακτικόν Δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του αυτού δια δραχμάς 551.

3) του εις θέσιν "Πλάγια" των αυτών ορίων αγρού αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 5 πρακτικά, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του αυτού δια δραχμάς 50.

4) του εις θέσιν "Κάτωθεν Αλωνίων" των αυτών ορίων αγρού, αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 6 πρακτικά Δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του αυτού, δια δραχ. 350.

5) του εις θέσιν "Αρπακωτή" των αυτών ορίων αγρού, αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 18 πρακτικά δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του αυτού, δια δραχ. 70.

6) του εις θέσιν "Διχάλα" των αυτών ορίων αγρού, αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 4 πρακτικά δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του Χρήστου Γ. Θαλασσινού δια δραχ. 600.

7) του εις θέσιν "Κάμπον" των αυτών ορίων αγρού, αναφερομένου εις τα υπ' αριθ. 10 πρακτικά δημοπρασίας, κατακυρωθέντος επ' ονόματι του αυτού δια δραχ. 100.

8) της εις θέσιν "Λακκώματα" των αυτών ορίων αμπέλου, αναφερομένης εις τα υπ' αριθ. 16 πρακτικά δημοπρασίας, κατακυρωθείσης επ' ονόματι του Γ. Χ. Χλιβέρη δια δραχ. 147.

Προτείνει δε την ακύρωσιν των υπ' αριθ. 1, 2, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, και 18 πρακτικών δι' ων εις δημοπρασίαν διάφορα κτήματα κατεκυρώθησαν εις το όνομα διαφόρων αγοραστών, πλην ως παρατηρεί το

Σώμα, δεν έφθασεν η προσφερθείσα τιμή εις την αξίαν των αναφερομένων κτημάτων.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον έχον υπ' όψιν άπαντα τα σχετικά έγγραφα, και ιδίως τα αφορώντα την ανέγερσιν του Νάρθηκος μετά δύο κωδωνοστασίων του Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων", ούτινος η ανέγερσις απαιτεί δραχ. [κενό]**, εκτός του λοιπού υλικού απαιτούνται δραχμαί** [κενό]**, ενώ το εκκλησιαστικόν Ταμείον του αυτού Ναού εστερείται πόρων. Δια ταύτα προέβη εις την εκποίησιν των ανωτέρω κτημάτων, αφού η μεν ανέγερσις του Νάρθηκος θεωρηθείσα απολύτως αναγκαία, ενεκρίθη και παρά της Νομαρχίας Αρκαδίας, ο δε ιερός Ναός στερούμενος πόρων, δεν ηδύνατο να επαρκέση εις το έργον τούτο. Τα δε κτήματα μέ**[νον]**τα εις την κυριότητα του Ναού, ελάχιστα προσέφερον εισοδήματα.**

Περί τούτου και το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του [αυ]**τού Ναού δια πράξεώς του απεφήνατο, ότι ο μεν Ναός [...]κυψεν εις εκτάκτους δαπάνας δια την αρξαμένην ανέγερσιν του Νάρθηκος και των κωδωνοστασίων χωρίς να έχει αναλόγους πόρους το Εκκλησιαστικόν Ταμείον. Τα δε κτήματα δεν απέδιδον ανάλογον προς την αξίαν πρόσοδον. Και περί τούτου το Σώμα πείθεται αδιστάκτως.**

Την εκτέλεσιν του παρόντος ψηφίσματος ανατίθησιν εις τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας μετά την έγκρισίν του.

Εγένετο εν Βυτίνη την 10 Απριλίου 1870

ο Δήμαρχος ο προεδρεύων δημοτικός Σύμβουλος

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Δ. Κ. Ταμπακόπουλος

τα μέλη του δημοτικού Συμβουλίου

[υπογραφές**]»**.

Από την απόφαση, λοιπόν, μαθαίνουμε πως η δημοπρασία πραγματοποιήθηκε, το αποτέλεσμα όμως δεν ήταν το προσδοκώμενο καθώς, για κάποια μόνο από τα κτήματα δόθηκε η ανάλογη, της προσδοκώμενης από το Συμβούλιο, τιμή, ενώ για τα υπόλοιπα όχι. Έτσι, το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει την εκποίηση των πρώτων και την ακύρωση για τα δεύτερα. Το συνολικό ποσό δε από τα δημοπρατηθέντα κτήματα που εγκρίθηκε ως συμφέρουσα η εκποίησή τους ανήλθε σε 2.218 δραχμές. Δεν διαθέτουμε τον κατάλογο των προς δημοπρασία κτημάτων για να έχουμε ακριβή εικόνα των προτεινόμενων προς εκποίηση.

Αναφέρεται, επίσης, πως η εκποίηση των κτημάτων ήταν απαραίτητη για να καλυφθεί το ελλείπον ποσό της δαπάνης ανέγερσης, του οποίου το νούμερο δεν έχει συμπληρωθεί. Οι οικονομικές δυνατότητες του Εκκλησιαστικού Ταμείου είναι μικρές και συγκεκριμένες και τώρα ο ναός έχει

προχωρήσει, **«εις εκτάκτους δαπάνας δια την αρξαμένην ανέγερσιν του Νάρθηκος και των κωδωνοστασίων χωρίς να έχει αναλόγους πόρους το Εκκλησιαστικόν Ταμείον»**. Έτσι, η εκποίηση των κτημάτων είναι η μόνη επιλογή, και εκτίθεται και η αναγκαία, τυπική θα λέγαμε, δικαιολόγηση για την εκποίησή τους, που επαναλαμβάνεται και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις εκποιήσεων, ότι δηλαδή τα κτήματα, **«δεν απέδιδον ανάλογον προς την αξίαν πρόσοδον»**.

Όμως, ποιες ήταν οι οικονομικές δυνατότητες του Ταμείου του ναού τα χρόνια εκείνα; Μια επόμενη, 2 εβδομάδες μετά, απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (πράξη ΡΜΒ΄ της 1ης Μαΐου 1870) που έχει ως αντικείμενο την εξέλεγξη των απολογισμών του ναού των τελευταίων 4 ετών (1866-1870) μας δίνει μια ενδεικτική εικόνα για τους πόρους του ναού, το χρηματικό ποσό που είχε στη διάθεσή του το Εκκλησιαστικό Ταμείο για το έργο της ανέγερσης του νάρθηκα, το ελλείπον ποσό και λεπτομέρειες για την κάλυψή του:

«Στοιχ. ΡΜΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον προεδρεύοντα δημοτικόν σύμβουλον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την εξέλεγξιν των υποβληθέντων λογαριασμών του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" από της 5 Ιουλίου 1866 μέχρι της 30 Απριλίου ε.ε. Λαβόν όθεν υπ' όψιν του το Συμβούλιον τα διάφορα δικαιολογητικά έγγραφα και τους εγγράφους απολογισμούς του ανωτέρω εκκλησιαστικού συμβουλίου, και εξελέγξαν αυτούς εύρεν, ως ακολούθως.

Επειδή του έτους 1866 από της 5 Ιουλίου μέχρι τέλους Δεκεμβρίου του αυτού έτους, συμπεριλαμβανομένων και των εισπράξεων και του αποθεματικού κεφαλαίου των παρελθόντων ετών.

Δραχμάς	**2.750**
έσοδα του έτους 1867	**δραχ. 1.502**
έσοδα του έτους 1868	**δραχ. 1.328**
έσοδα του έτους 1869	**δραχ. 1.815**
έσοδα του έτους 1870 μέχρι της 30 απριλίου	**δραχ. 360**
το όλον των εσόδων	**δραχμάς 7.755**
έξοδα του έτους 1866	**δραχ. 688,72**
έξοδα του έτους 1867	**δραχ. 1.830,37**
έξοδα του έτους 1868	**δραχ. 960,30**
έξοδα του έτους 1869	**δραχ. 5.765,65**
έξοδα του έτους 1870 μέχρι της 30 απριλίου	**δραχ. 180**

το όλον των εξόδων δραχ. 9.465,04

Εκ των ανωτέρω εξάγεται, ότι ο ρηθείς ναός ένεκεν των δαπανών, ας υπέστη δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος και των δύο κωδωνοστασίων, υπεβλήθη εις χρέος προς διαφόρους κατοίκους Βυτίνης, ως τούτο φαίνεται ακριβώς εις το τελευταίον μέρος του λογαριασμού του εκκλησιαστικού συμβουλίου, το ποσόν του οποίου αναβαίνει εις δραχμάς 1.671,50, το οποίον οφείλει να πληρώση ο ναός είτε εκ των τακτικών εσόδων του τρέχοντος έτους, είτε εκ του εκπλειστηριάσματος των εκποιηθέντων κτημάτων του. Κατά συνέπειαν το συμβούλιον του δήμου ομοφώνως εγκρίνει τας μέχρι της 30 Απριλίου ε.ε. πράξεις του εκκλησιαστικού συμβουλίου του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", και εκφράζει την ευαρέσκειάν του δια τε τον ζήλον και τιμιότητα της διαχειρίσεώς του καθ' όλην την διάρκειαν της υπηρεσίας του, και θεωρεί ως καλώς διαχειρισθέντας τα τε έσοδα και έξοδα του προκειμένου ναού.

Ο κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει κοινοποιήσει αντίγραφον του παρόντος ψηφίσματος προς τα μέλη του εκκλησιαστικού συμβουλίου του ιερού ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Εγένετο εν Βυτίνη τη 1 Μαΐου 1870

ο Δήμαρχος ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Δ. Γ. Θαλασσινός

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Γιατί χρειάστηκε το Δημοτικό Συμβούλιο να ελέγξει τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή την οικονομική διαχείριση του ναού; Ίσως να ζητήθηκε από τη Νομαρχία Αρκαδίας, ώστε να αιτιολογηθεί η αδυναμία του Εκκλησιαστικού Ταμείου να ανταποκριθεί στη δαπάνη της κατασκευής του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων και να δικαιολογηθεί έτσι η αναγκαιότητα της εκποίησης μέρους των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής. Ίσως ακόμα, το ίδιο το Δημοτικό Συμβούλιο να είχε επιφυλάξεις ή να δυσπιστούσε απέναντι στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο σχετικά με την οικονομική του κατάσταση. Όπως θα δούμε παρακάτω σε άλλο κεφάλαιο, πολλές φορές τα εκλησιαστικά συμβούλια του δήμου απέφευγαν να αποδώσουν απολογισμό της διαχείρισής τους, όπως ήταν υποχρεωμένα από τον περί δήμων νόμο και τα συνοδά βασιλικά διατάγματα.

Στον συγκεκριμένο απολογισμό, να παρατηρήσουμε πως τα έσοδα από τις 5 Ιουλίου 1866 μέχρι τις 30 Απριλίου 1870, κοντά 4 έτη δηλαδή, ανέρχονται συνολικά στις 7.755 δραχμές και σε αυτά περιλαμβάνονται και τα αποθεματικά κεφάλαια από προηγούμενα έτη· οι ετήσιες δε εισπράξεις

κυμαίνονται κατά μέσο όρο στις 1.500 δραχμές. Επίσης, στα έσοδα του έτους 1870 δεν περιλαμβάνονται τα έσοδα από τη δημοπράτηση των κτημάτων, αυτών που η εκποίησή τους εγκρίθηκε στις 10 Απριλίου 1870. Όσο για τα έξοδα, αυτά ανέρχονται συνολικά στις 9.465,04 δραχμές, και βλέπουμε πως το Εκκλησιαστικό Ταμείο το 1869 καταγράφει ως έξοδα 5.765,65 δραχμές, που ασφαλώς το μεγαλύτερο μέρος τους διατέθηκε για το έργο του νάρθηκα, οι εργασίες του οποίου ξεκίνησαν τυπικά μετά την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 15 Ιουνίου 1869, όπως είδαμε. Βέβαια, είναι απαραίτητο να θέσουμε εδώ την επιφύλαξη κατά πόσο οι επίσημοι αριθμοί που δίνονται από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο ανταποκρίνονται στην αλήθεια, κι αν αποκρύπτονται ποσά από τα έσοδα ή τα έξοδα. Το πρόβλημα είναι διαχρονικό, απλώς για να το προσεγγίσουμε, εκτός από περισσότερα στοιχεία, θα πρέπει να γνωρίζουμε και τους λόγους που το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο τυχόν κατέφευγε σε απόκρυψη των πραγματικών εισπράξεων και δαπανών.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, έλλειμμα 1.671,50 δραχμών που για να το καλύψει το Εκκλησιαστικό Ταμείο κατέφυγε σε δανεισμό από διάφορους κατοίκους της Βυτίνας, το ποσό, δε, πρέπει να αποπληρώσει το τρέχον έτος 1870 από τα έσοδά του ή την εκποίηση των κτημάτων. Από τον κατάλογο των εξόδων προκύπτει πως από τη συνολική δαπάνη των 10.500 δραχμών που κόστιζε η ανέγερση του νάρθηκα και των 2 κωδωνοστασίων, το Εκκλησιαστικό Ταμείο πλήρωσε 5.000 ή, και λίγο παραπάνω, δραχμές. Και φιλοδοξούσε να συγκεντρώσει το υπόλοιπο ποσό και από την εκποίηση των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής.

Έξι μήνες μετά, στις 12 Οκτωβρίου 1870, το Δημοτικό Συμβούλιο επανέρχεται με 2 νέες πράξεις του και αποφασίζει την εκποίηση και άλλων κτημάτων, ώστε να αποπερατωθεί η οικοδόμηση του νάρθηκα και των 2 κωδωνοστασίων, **«[...] ούσα ήδη ημιτελής»**. Πρόκειται για κτήματα του ιερού ναού, καθώς και την πατρική του οικία που ο Π. Τριανταφυλλίδης, είχε ορίσει να περιέλθει στην ιδιοκτησία της Ελληνικής Σχολής μετά τον θάνατό του, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο (**«[...] Και εις περίπτωσιν θανάτου μου εκτός της πατρίδος, να αποκατασταθώσιν [**τα πατρικά του κτήματα**] ιδιοκτησία της σχολής»**). Ακολουθούν οι 2 πράξεις:

«Πράξις ΚΑ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι την 12 Οκτωβρίου 1870, παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν κατά πρότασιν αυτού το αντικείμενον της εκποι-

ήσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", το τίμημα των οποίων θέλει χρησιμεύση εις την αποπεράτωσιν του Νάρθηκος.

Επειδή το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον δια προγενεστέρας πράξεώς του, εγκριθείσης και παρά της Βασ. Νομαρχίας Αρκαδίας, παρεδέχθη την εκποίησιν των εκκλησιαστικών κτημάτων προς τον σκοπόν της ανεγέρσεως του Νάρθηκος εις τον αυτόν Ναόν, άλλως δεν συμπεριέλαβε όλα εν γένει τα κτήματα του Ναού.

Επειδή δια να έρθωσιν εις πέρας η εργασία του Νάρθηκος ούσα ήδη ημιτελής, ανάγκη να εκποιηθώσι και τα λοιπά του Ναού κτήματα.

Αποφαίνεται παμψηφεί

Θεωρεί λίαν αναγκαίον, εκτός των άλλων κτημάτων, ων η εκποίησις ενεκρίθη δια προγενεστέρας πράξεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου εγκριθείσης και παρά της Βασ. Νομαρχίας να εκποιηθώσι και τα εξής κτήματα, ανήκοντα αποκλειστικώς εις τον Ναόν "ο Άγιος Τρύφων", ήτοι. Ο εις θέσιν "Βεργασίω" της Βυτίνης κείμενος οικότοπος, τα αλώνια τα κείμενα εις θέσιν "Άγιος Βλάσιος" της Βυτίνης, δύο αγροί του Ιωάννου Αλεβίζου εις θέσιν "Κάμπον" της Βυτίνης, και τα δύω εργαστήρια του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" κείμενα εν Βυτίνη και έξωθι του αυτού Ναού, δια να χρησιμεύση το τίμημα αυτών εις την αποπεράτωσιν του ημιτελούς έργου του Νάρθηκος και

Ανατήθησι την εκτέλεσιν του παρόντος ψηφίσματος εγκριθησομένου εις τον Δήμαρχον.

Ο Δήμαρχος	**τα μέλη**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος	[υπογραφές]
Ο Πρόεδρος	
Ανδρέας Λιαρόπουλος».	

«Πράξις ΚΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εν τω Δημοτικώ καταστήματι εις συνεδρίασιν σήμερον την 12 Οκτωβρίου 1870 παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν υπ' όψιν κατά πρότασιν αυτού το αντικείμενον της εκποιήσεως της ενταύθα οικίας του Τριανταφυλλίδου, ούσα αφιέρωμα εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης.

Επειδή, ως εκ της πολυχρονιότητος, η ειρημένη οικία καταστάσα εντελώς σαθρά, πολύ επόμενον εντός ολίγου χρονικού διαστήματος να κατεδαφισθή, κατά συνέπειαν το Ταμείον της Σχολής επαισθητώς θέλει ζημιωθή, διότι ουδέ κατά το ήμισυ της σημερινής αξίας δύναται να ληφ-

θή εν περιπτώσει καθ' ην κατερειπωθεί, άλλως και πόροι δεν υπάρχουσι προς επισκευήν ή και εντελή ανακαίνισιν αυτής.

Επειδή τοιαύτης ούσης της καταστάσεως της ειρημένης οικίας, το της Ελληνικής Σχολής Ταμείον ουδέν απολαμβάνει, επομένως το Δημοτικόν Συμβούλιον θεωρεί αναγκαίον ίνα η προκειμένη οικία εκποιηθή, και το μεν τίμημα αυτής χρησιμεύση δια την αποπεράτωσιν του Νάρθηκος του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", το δε Ταμείον του Ναού, χρεωθή προς εκείνο της Σχολής δια την προς αυτό πληρωμήν του ληφθησομένου τιμήματος, χρεωλυτικώς, διδομένης προς τούτο πάσης ασφαλείας.

Αποφαίνεται παμψηφεί

Θεωρεί λίαν αναγκαίον και σύμφορον εν ταυτώ δια το Ταμείον της Ελληνικής Σχολής, να εκποιηθή η προκειμένη οικία, η επιλεγομένη του Τριανταφυλλίδου, κειμένη εν Βυτίνη, και το μεν τίμημα ταύτης να χρησιμεύση μεν δια την αποπεράτωσιν του Νάρθηκος, να χρεωθή δε το Ταμείον του Ναού "ο Άγιος Τρύφων" προς εκείνο το της Ελληνικής Σχολής, δια το ληφθησόμενον τίμημα όπερ υποχρεούται να πληρώνη χρεωλυτικώς, διδομένης πάσης ασφαλείας και ανατίθησι την εκτέλεσιν του παρόντος ψηφίσματος εγκριθησομένου, εις τον Δήμαρχον.

Ο Δήμαρχος **ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου**

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος **Ανδρέας Λιαρόπουλος**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Οικονομικοί, λοιπόν, πόροι δεν υπάρχουν και, για να αποπερατωθεί το ήδη ημιτελές έργο, υπάρχει μόνο η επιλογή να εκποιηθούν κι άλλα κτήματα, να υποθέσουμε κτήματα που περιέχονταν στον κατάλογο και δεν εγκρίθηκε η εκποίησή τους κατά την τελευταία δημοπρασία. Αυτά είναι κατά την πρώτη πράξη κτήματα, **«ανήκοντα αποκλειστικώς εις τον Ναόν "ο Άγιος Τρύφων"**, και συγκεκριμένα, ο οικότοπος ιδιοκτησίας του ναού «Το Γεννέσιο της Θεοτόκου» (Παναγία), τα αλώνια στην τοποθεσία **«**Άγιος Βλάσης», 2 αγροί του Ιωάννου Αλεβίζου στη θέση «Κάμπος», όλα στην περιφέρεια της Βυτίνας, και τα 2 εργαστήρια του Αγίου Τρύφωνα που βρίσκονταν στη σημερινή πλατεία, **«έξωθι του αυτού Ναού»**. Όσο για την οικία του Π. Τριανταφυλλίδη, που προβλέπει η δεύτερη πράξη, διαπιστώνεται ότι **«η ειρημένη οικία καταστάσα εντελώς σαθρά, πολύ επόμενον εντός ολίγου χρονικού διαστήματος να κατεδαφισθή»**, οπότε η αξία της θα μειωθεί κατά πολύ· άλλωστε, δεν υπάρχουν και οι ανάλογοι πόροι για τη συντήρησή της. Το ταμείο του ναού, δε, θα χρεωθεί προς εκείνο της Ελληνικής Σχολής, ώστε το τελευταίο να αποζημιωθεί για το ποσό της εκποίησης της οικίας. Τον

όρο για απόδοση στο ταμείο της Ελληνικής Σχολής του ποσού που θα προέλθει από την εκποίηση περιουσιακού της στοιχείου για έργο του ναού δεν τον συναντάμε για άλλα κτήματα της Σχολής που εκποιήθηκαν. Ίσως γιατί πρόκειται για οικία η οποία βρίσκεται εντός του οικισμού και αποτελούσε πολύτιμο περιουσιακό της στοιχείο.

Θα αναμέναμε να εκποιηθούν τα επιπλέον κτήματα και να αποπερατωθεί η οικοδόμηση του νάρθηκα και των 2 κωδωνοστασίων, όμως δεν συνέβη έτσι, καθώς στις 10 Σεπτεμβρίου 1871 εμφανίζεται μια επιστολή, συνταγμένη στις 8 Αυγούστου 1871, του αποδημούντος Βυτιναίου στο Κισνόβι της Ρωσίας Παναγιώτη Θ. Ταμπακόπουλου, συγγενούς του Παν. Τριανταφυλλίδη, ο οποίος εκφράζει την πρόθεση να δωρίσει ποσό περίπου 20.000 δραχμών για αγαθοεργό σκοπό. Δύο πράξεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, οι Λη΄ και Λθ΄ της 12ης Σεπτεμβρίου 1871 μας δίνουν τις σχετικές λεπτομέρειες.

Ο Κωνσταντίνος Λαμπρυνόπουλος, παλαιότερα δήμαρχος Νυμφασίας που τώρα ήταν βουλευτής, κατόπιν συνεννοήσεως με τους άλλους υπεύθυνους στη Βυτίνα υπέδειξαν στον Π. Ταμπακόπουλο ως ενδεδειγμένο και απόλυτης προτεραιότητας έργο, για το οποίο ήταν χρησιμότερο να προσφέρει το ποσό, τη μεταφορά πόσιμου νερού στη Βυτίνα από τις τοποθεσίες «Ποριά» και «Περδικονέρι» (που βρίσκονται κοντά στο Διάσελο της Αλωνίσταινας όπως έχουμε πει): **«[...]η προσφερομένη παρ' αυτού χρηματική ποσότης χρησιμεύση εις την διοχέτευσιν ύδατος, αντί παντός άλλου αγαθοεργού σκοπού, ούτινος ήττονα ανάγκην έχει».** Και δίνονται τα εχέγγυα προς τον Π. Ταμπακόπουλο ότι μηχανικός θα συντάξει προϋπολογισμό του έργουκαι εργολάβος θα αναλάβει την εκτέλεσή του, το δε ποσό των 20.000 θεωρεί το Δημ. Συμβούλιο πως είναι αρκετό για την ολοκλήρωση του έργου. (**«Μετά τα ανωτέρω, δηλοποιεί αυτώ [**στον Π. Ταμπακόπουλο**] ότι εγγυάται [**το Δημ. Συμβούλιο**] από κοινού μετά του Δημάρχου περί της εκτελέσεως του Συμβολαίου, το οποίον συνταχθήσεται μετά του αποδεχθησομένου της διοχετεύσεως του ύδατος εργολάβου και με το υπ' αυτού προσφερόμενον ποσόν των δραχμών είκοσι χιλιάδων, αίτινες θεωρούνται επαρκείς εις την αποπεράτωσιν του έργου»**). Να σημειώσουμε ότι το έργο γίνεται με ευθύνη του Δήμου και τα χρηματικά ποσά, έσοδα και δαπάνες ενσωματώνονται, ως εκ τούτου, στους δημοτικούς προϋπολογισμούς.

Με τη δεύτερη δε πράξη Λθ΄, εγκρίνει ποσό 100 δραχμών που θα καλυφθεί από το Δημοτικό Ταμείο για να έλθει μηχανικός στη Βυτινα και να συντάξει τον απαραίτητο προϋπολογισμό του έργου. (**«[**το Δημ. Συμβούλιο**] έλαβεν υπ' όψιν το αντικείμενον της επιψηφίσεως δραχμών εκατόν**

δια την πληρωμήν των εξόδων του Μηχανικού, όστις θέλει μεταβή ενταύθα, δια να συντάξη τους απαιτούμενους προϋπολογισμούς της διοχετεύσεως του ύδατος εν Βυτίνη, και παρατηρούν ότι η δαπάνη αύτη είναι απολύτως αναγκαία. Επιψηφίζει ομοφώνως δραχμάς εκατόν, εγκριθησομένων εκ των αποθεματικών κεφαλαίων τρέχοντος έτους εις τον μεταβασόμενον ενταύθα Μηχανικόν προς τον ανωτέρω σκοπόν»).

Στη συνέχεια, προσκαλείται, όπως μαθαίνουμε από την Πράξη Ν΄25 Μαΐου 1872, **«ο εν Τριπόλει υπολοχαγός του Μηχανικού Νικολ. Σολωμός»**, ο οποίος συντάσσει**«προϋπολογισμόν της δαπάνης και το διάγραμμα, δια την διοχέτευσιν του ύδατος εν Βυτίνη [...]»**. Ο ίδιος κατά την παρουσία του στη Βυτίνα καλείται από το Δημοτικό Συμβούλιο και τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους να ελέγξει την κατάσταση του οικοδομηθέντος τμήματος του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων, δηλαδή, εκτιμούμε, τον νάρθηκα τους 2 πύργους των κωδωνοστασίων και το βόρειο κωδωνοστάσιο, οι εργασίες του οποίου, αν καταλαβαίνουμε καλά, έχουν παγώσει από το έτος 1870 λόγω έλλειψης χρημάτων. Και διαπιστώνει τα ακόλουθα σύμφωνα με τη σχετική για το θέμα απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ. Μστ΄ της 19 Μαρτίου 1872:

«Πράξις Μστ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον προεδρεύοντα Δημοτικόν Σύμβουλον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι την 19 Μαρτίου 1872 παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν υπ' όψιν το αντικείμενον την κατάστασιν του ανεγερθέντος Νάρθηκος εν τω Ναώ "ο άγιος Τρύφων".

Επειδή ο εν Τριπόλει Μηχανικός υπολοχαγός Νικολ. Σολωμός, προσκληθείς ενταύθα υπό τε της Δημοτικής Αρχής και των εκκλησιαστικών επιτρόπων, ίνα παρατηρήση την γενομένην οικοδομήν δια τον Νάρθηκα εν τω Ναώ "ο Άγιος Τρύφων", δι' εκθέσεώς του αναγγέλλει ότι η μεταξύ των κωδωνοστασίων οικοδομή του πραγματικού Νάρθηκος είναι εντελώς κακής ποιότητος, διο και γνωμοδοτεί υπέρ της κατεδαφίσεως αυτής, ως υπαρχουσών υπονοιών καταπτώσεως.

Επειδή εν τοιαύτη περιπτώσει το Δημοτικόν Συμβούλιον θεωρούν ότι οι τεχνίται είναι υπόχρεοι εις αποζημίωσιν ή επανόρθωσιν της εργασίας, προς τον σκοπόν δε τούτον δεν συγκατατίθενται ειρηνικώς.

Επειδή ανάγκη να δοθή η απαιτουμένη άδεια του να εγερθή η κατ' αυτών δέουσα περί αποζημιώσεως αγωγή, να διορισθώσι προς τον σκοπόν τούτον πληρεξούσιοι δικηγόροι εις τα διάφορα του Κράτους δικα-

στήρια, και να επιψηφισθή εκ του εκκλησιαστικού Ταμείου η αναγκαιούσα δια την υπόθεσιν αυτήν Δικαστική δαπάνη.

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφεί

Δίδει την άδειαν του να εγερθή η δέουσα αγωγή περί αποζημιώσεως ή επανορθώσεως της εργασίας, κατά των τεχνιτών του ειρημένου έργου Αντωνίου Γ. Παναγιωτοπούλου, Αποστ. Μπαριάμη, Αριστ. Σταυροπούλου και Παναγ. Γ. Παναγιωτοπούλου κατοίκων Λαγκαδίων, και σύμφωνα με το δια την εργασίαν ταύτην Συμβόλαιον, και διορίζει προς τον σκοπόν τούτον πληρεξουσίους ίνα υπερασπισθώσι τα δίκαια του Ναού "ο Άγιος Τρύφων",δια μεν το Πρωτοδικείον Τριπόλεως τους αυτόθι Δικηγόρους Αναστάσιον Γ. Σεχιώτην, Χρήστον Διγενόπουλον, Αντώνιον Αντωνιάδην, Αθ. Γόντικαν, δια δε το εν Ναυπλίω Εφετείον τους αυτόθι δικηγόρους, Κωνστ. Φαρμακόπουλον και Ιωάννην Πολίτην, και δια τον Άρειον Πάγον τους δικηγόρους Πέτρον Παπαρρηγόπουλον και Τρύφωνα ΠαπαΣωτηρίου προς ους παρέχει την πληρεξουσιότητα να εγείρωσιν, είτε όλοι ομού είτε ιδία έκαστος την δέουσαν κατά των ειρημένων τεχνιτών αγωγήν και υπερασπίζωσι τα δίκαια του εκκλησιαστικού Ταμείου ενώπιον των Δικαστηρίων εφ' ων έκαστος υπάγεται, και επιψηφίζει [δια**] τηναναγκαιούσαν εις την υπόθεσιν ταύτην Δικαστικήν δαπάνην εκ του εκκλησιαστικού Ταμείου του Αγίου Τρύφωνος δραχμάς τριακοσίας πληρωνομένας αναλόγως της ανάγκης και επί τη βάσει αποδείξεων των δικαιούχων.**

Ανατήθησι την ενέργειαν των περαιτέρω εις τον Δήμαρχον.

Ο Δήμαρχος	**ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος	**Γεώργιος Η. Αναγνωστόπουλος**

Τα μέλη

[**υπογραφές**]**»**.

Σύμφωνα με την έκθεση που συνέταξε ο μηχανικός Ν. Σολωμός, η κατασκευή του νάρθηκα, και, πιο συγκεκριμένα, το τμήμα ανάμεσα στους πύργους των 2 κωδωνοστασίων, είναι κακότεχνη, επικίνδυνη ακόμα και να καταρρεύσει, γι' αυτό προτείνει την κατεδάφισή του. (**«[...] δι' εκθέσεώς του αναγγέλλει ότι η μεταξύ των κωδωνοστασίων οικοδομή του πραγματικού Νάρθηκος είναι εντελώς κακής ποιότητος, διο και γνωμοδοτεί υπέρ της κατεδαφίσεως αυτής, ως υπαρχουσών υπονοιών καταπτώσεως»**). Η δημοτική αρχή απευθύνεται στους κατασκευαστές του έργου, που θεωρεί πως είναι υποχρεωμένοι βάσει, προφανώς, της συμφωνίας που έχουν κάνει, **«εις αποζημίωσιν ή επανόρθωσιν της εργασίας»**, οι οποίοι όμως αρνούνται να συμμορφωθούν (**«[...] προς τον σκοπόν δε τούτον δεν συγκατατίθενται ειρηνικώς»**). Μας δίνονται εδώ και τα ονόματα των υπολόγων

προς το Δημοτικό Συμβούλιο χτιστών, πληροφορία πολύτιμη για το οικοδομικό συνεργείο που ανέλαβε το έργο: Αντώνιος Γ. Παναγιωτόπουλος, Απόστολος Μπαριάμης, Αριστ. Σταυρόπουλος και Παναγ. Γ. Παναγιωτόπουλος, κάτοικοι όλοι Λαγκαδίων. Κατόπιν των ανωτέρω, το Δημοτικό Συμβούλιο απειλεί με προσφυγή στα δικαστήρια και ορίζει μάλιστα και πληρεξούσιους δικηγόρους για την υπεράσπιση των συμφερόντων του στα αρμόδια κατά τόπους δικαστήρια. Ψηφίζει δε και δαπάνη δραχμών τριακοσίων που θα δοθεί από το Εκκλησιαστικό Ταμείο. Για τους εγκαλούμενους οικοδόμους να πούμε ότι ο Απόστολος Μπαριάμης ήταν κατά τη δημοπρασία ο εγγυητής για τον εργολάβο Γεώργιο Παναγιωτόπουλο, δεν αποκλείεται να συμμετείχε και στο οικοδομικό συνεργείο. Οι Αντώνιος και Παναγιώτης Γ. Παναγιωτόπουλοι λογικά ήταν αδέλφια, γιοι του εργολάβου του έργου Γ. Παναγιωτόπουλου.

Δεν έχουμε καμία είδηση για την εξέλιξη αυτής της υπόθεσης. Ούτε στον φάκελο με δικαστικές αποφάσεις του Δήμου Νυμφασίας που φυλάχτηκε αργότερα, μετά την κατάργηση των δήμων το 1912-14, στο Αρχείο της μετέπειτα Κοινότητας Βυτίνας, υπάρχει κάποια σχετική δικαστική απόφαση. Αλλά ούτε και για διορθωτικές εργασίες διαθέτουμε πληροφορίες ή έστω κάποιον υπαινιγμό. Ίσως, οι αιτιάσεις τελικά να μην είχαν κάποια ουσιαστική βάση, ίσως να σχετίζονταν με τη διακοπή των εργασιών και προστριβές με τους οικοδόμους. Το έργο της ανέγερσης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων, πάντως, μένει ατελείωτο και επανέρχεται στο προσκήνιο το έτος 1874, όταν η κατασκευή του υδραγωγείου πλησιάζει, με τα δεδομένα του έτους εκείνου, στην ολοκλήρωσή του.

Στην ίδια συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου (την ίδια μέρα), με άλλη απόφασή του, Πράξις Μζ΄ της 19ης Μαρτίου 1872, επανενεργοποιεί την πρόθεση για κατασκευή νεκροταφείου εκτός του οικισμού. Να υποθέσουμε πως η αναμόχλευση της μεταφοράς του νεκροταφείου σχετίζεται με τη δωρεά από τον Π. Ταμπακόπουλο των 20.000 δραχμών, που κατ' αρχάς η δημοτική αρχή το θεώρησε επαρκές για την κατασκευή του υδραγωγείου, και άρα αποδέσμευε ποσά από την εκποίηση κτημάτων του ναού; Δεν είμαστε βέβαιοι γιατί, όπως θα δούμε παρακάτω, το προϋπολογισθέν ποσό για την κατασκευή του υδραγωγείου ξεπερνάει κατά πολύ τις 20.000 δραχμές, κι αυτό γίνεται γνωστό το ίδιο εκείνο χρονικό διάστημα από τη μελέτη του μηχανικού Ν. Σολωμού.

Για την κατασκευή του νέου νεκροταφείου, το Εκκλησιαστικό, και το Δημοτικό κατ' απέκταση, Συμβούλιο πρέπει κατ' αρχάς να βρει κατάλληλο ελεύθερο χώρο, πράγμα το οποίο δεν είναι καθόλου εύκολο, και ο μόνος τρόπος είναι η ανταλλαγή εκκλησιαστικού τόπου με αντίστοιχης αξίας τόπο

ιδιώτη. Επίσης, για το έργο εγκρίνεται ποσό 2.000 δραχμών από το Εκκλησιαστικό Ταμείο για την κατασκευή του απαραίτητου κοιμητηριακού ναού και του περιτοιχίσματος (μάντρα) του κοιμητηρίου. Θα δούμε την εν λόγω απόφαση και την υπόθεση της μεταφοράς του νεκροταφείου σε ξεχωριστό κεφάλαιο παρακάτω· εδώ απλώς αναφέρουμε τη σχετική πράξη όπως αλληλεπιδρά με την πυκνή αλληλουχία των γεγονότων της κατασκευής του υδραγωγείου και της οικοδόμησης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων.

Σε επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (Πράξις Ν΄ της 25ης Μαΐου 1872), μαθαίνουμε πως ο Παν. Ταμπακόπουλος με επιστολή του στις 7 Απριλίου 1872, **«ζητεί ίνα δηλώσει το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον αν ο Δήμος Νυμφασίας αναδέχεται την πραγματοποίησιν του όλου έργου της διοχετεύσεως του ύδατος εν Βυτίνη με το υπ' αυτού προσφερόμενον ποσόν των δραχμών είκοσι χιλιάδων»**. Το Δημοτικό Συμβούλιο με την απόφασή του δηλοποιεί προς τον Π. Ταμπακόπουλο ότι αποδέχεται το ποσό για το έργο του υδραγωγείου και η πράξη αυτή εγκρίνεται από τη Νομαρχία στις 8 Ιουνίου 1872 (απόφαση αριθ. 3764), όπως μαθαίνουμε από μεταγενέστερη πράξη του Δημ. Συμβουλίου (αριθ. ΟΔ΄ της 10ης Ιουνίου 1873). Πληροφορούμαστε, επιπλέον, ότι η δημοτική αρχή έχει ήδη παραλάβει **«τον προϋπολογισμόν της δαπάνης και το διάγραμμα, δια την διοχέτευσιν του ύδατος εν Βυτίνη συνταχθέντα υπό του υπολοχαγού του Μηχανικού κ. Ν. Σολωμού»**. Όμως, ο προϋπολογισμός του έργου υπερβαίνει κατά πολύ το ποσό των 20.000 και διαπιστώνεται **«ότι με το ποσόν τούτο δεν είναι δυνατόν να αποπερατωθή το έργον εντελώς, απαιτούντος χρηματικόν ποσόν κατά τους υπολογισμούς του Μηχανικού και των λοιπών ελθόντων να αναλάβωσι το έργον τούτο, δραχμών τριάκοντα επτά χιλιάδων περίπου»**. Κατά συνέπεια, είναι αναπόφευκτη η εκποίηση των κτημάτων της εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής,και η διάθεση των εσόδων από αυτά προκειμένου να συμπληρωθεί το ποσό, καθώς η μόνη άλλη επιλογή, αυτή της συνεισφοράς των κατοίκων, των εράνων δηλαδή, δεν αποφέρει ιδιαίτερο χρηματικό όφελος. Αναγκαστικά, λοιπόν, το Δημοτικό Συμβούλιο ψηφίζει ανάλογη απόφαση στις 11 Ιουνίου 1872:

«Πράξις ΝΕ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι την 11 Ιουνίου 1872, παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν υπ' όψιν τας από πέμπτης και έκτης οδεύοντος μηνός δύω εκθέσεις της Εφορίας της εν Βυτίνη Ελληνικής Σχολής και του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" δι'

ων γνωμοδοτώσι περί εκποιήσεως των εις ένα έκαστον των φιλανθρωπικών τούτων καταστημάτων ανηκόντων κτημάτων, ίνα το τίμημα αυτών χρησιμεύση δια την διοχέτευσιν του ύδατος.

Επειδή,αν και ο αξιότιμος Ευπατρίδης κ. Ταμπακόπουλος προσέφερεν ποσόν δραχμών είκοσι χιλιάδων δια την διοχέτευσιν του ύδατος εν Βυτίνη, μ' όλα ταύτα το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον παρατηρεί, ότι με το ποσόν τούτο δεν είναι δυνατόν να αποπερατωθή το έργον εντελώς, απαιτούντος χρηματικόν ποσόν κατά τους υπολογισμούς του Μηχανικού και των λοιπών ελθόντων να αναλάβωσιτο έργον τούτο, δραχμών τριάκοντα επτά χιλιάδων περίπου.

Επειδή το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον δεν δύναται να κρίνη περί ευρέσεως άλλων πόρων προς αποπλήρωσιν του απαιτουμένου ποσού εκτός της εκουσίας των κατοίκων συνεισφοράς, ήτις δεν θέλει είσθαι κατά τους υπολογισμούς του Συμβουλίου ανωτέρα των τριών χιλιάδων δραχμών, επομένως ίνα μη ματαιωθή το έργον και αδικηθή κατά συνέπειαν η πάσχουσα εκ λειψυδρίας κοινωνία της Βυτίνης, δέον να εγκριθώσι αι ως είρηται εκθέσεις επί τω τέλει του να εκποιηθώσι τα εν αυταίς μνημονευόμενα κτήματα, ήτοι τα εξής· της μεν της Ελληνικής Σχολής,

Εις αγρός εις θέσιν "Γούβαν" ο επιλεγόμενο του κυρ Δημήτρη.
Εις όμοιος εις θέσιν "Σταχτοκούλι".
Έτερος εις θέσιν "Διχάλαν".
Όμοιος εις θέσιν "Πλάγια".
Εις όμοιος κάτωθι των αλωνίων.
Εις όμοιος εις θέσιν "Γκιούσι", του Τριανταφυλλίδου.
Εις έτερος εις Γρανίτζαν.
Εις όμοιος εις Καινούργιαν Βρύσιν.
Εις όμοιος εις "Κάμπον".
Εις όμοιος εις θέσιν "Παναγίαν".
Μία άμπελος εις θέσιν "Χαλιάνικα".
Μία ομοία εις θέσιν "Κακούτζι".
Ετέρα ομοία εις θέσιν "Κακούτζι".
Ετέρα ομοία εις την αυτήν θέσιν.
Άλλη ομοία εις θέσιν "Λακκώματα".
Μία οικία κειμένη εντός της Βυτίνης.
Το εν τέταρτον του υδρομύλουεις θέσιν "Γεφύριον".
Του δε Ναού "ο Άγιος Τρύφων".
Εν εργαστήριον εν τη αγορά Βυτίνης.
Δύο όμοια ερείπια παρά τον Ναόν.
Εις αγρός εις θέσιν "Γούπατον".

Εις οικότοπος εις θέσιν "Βεργασίον", και

Δύο έτεροι αγροί εις θέσιν "Κάμπον".

Άπαντα εντός της περιφερείας του Δήμου Νυμφασίας.

Επί τοσούτο μάλλον, καθόσον προς τον σκοπόν αυτόν και άλλοτε είχεν εγκριθή η πώλησις αυτών δια της υπ' αριθ. 63 του έτους 1862 πράξεως του Δημοτικού Συμβουλίου εγκριθείσης και παρά της Βασ. Νομαρχίας Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 6199 του αυτού έτους αποφάσεώς της.

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφεί

Εγκρίνει τας μνησθείσας από πέμπτης και έκτης οδεύοντος μηνός δύω εκθέσεις της εφορίας της εν Βυτίνη Ελληνικής Σχολής και του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" επί τω τέλει του να εκποιηθώσι τα εν αυταίς μνημονευόμενα και ανωτέρω περιγραφόμενα κτήματα και χρησιμεύση το τίμημα αυτών εις την διοχέτευσιν του ύδατος εν Βυτίνη, του απολύτως χρησίμου δια την ευζωΐαν των κατοίκων.

Το τίμημα των εκποιηθησομένων τούτων κτημάτων επί δημοπρασίας καθ' ην θέλει παρίστασθαι τα μέλη της τε εφορίας και του εκκλησιαστικού Συμβουλίου και δύω εκ των μελών του Συμβουλίου τούτου, θέλει κατατίθεσθαι επί παρουσία του κ. Νομάρχου Αρκαδίας εις το εν Τριπόλει υποκατάστημα της Εθνικής Τραπέζης, και επί τη βάσει του λαμβανομένου αποδεικτικού παρακαταθήκης, συνοδευομένου μετά διαταγής του κ. Νομάρχου, θέλει συντάττεσθαι το απαιτούμενον Συμβόλαιον μεταξύ των εφόρων της Σχολής ή επιτρόπων του Ναού και του εις όντινα κατακυρωθήσεται έκαστον κτήμα. Τα δε ούτω πως κατατεθιμένα χρήματα θέλουν δίδοσθαι εις τον εργολάβον, παραγγελλομένης της πληρωμής αυτού υπό του κ. Νομάρχου Αρκαδίας προηγουμένης προς αυτόν πιστοποιήσεως του Δημάρχου Νυμφασίας. Διατάσσει ίνα οι όροι ούτοι συμπεριληφθώσιν εις την υπό του Δημάρχου και των μελών της εφορίαςκαι του εκκλησιαστικού Συμβουλίου εκδοθησομένην διακήρυξιν της εκποιήσεως των κτημάτων, με τον ρητόν όρον, ότι αν εντός το πολύ πέντε ημερών από της κοινοποιήσεως της εγκρίσεως ο εις ον κατακυρωθήσεται έκαστον κτήμα δεν παρουσιάσει το Γραμμάτιον παρακαταθήκης μετά διαταγής του κ. Νομάρχου, δια να συνταχθή το απαιτούμενον Συμβόλαιον θέλει ανα πλειστηριάζηται το κτήμα εις βάρος του καταδιωκομένου δια την πληρωμήν του τέλους υπερβάλλοντος Νομίμως.

Η έγκρισις των πρακτικών της δημοπρασίας απομένει εις το Δημοτικόν Συμβούλιον και τας προϊσταμένας Διοικητικάς Αρχάς.

Ανατήθησι την ενέργειαν των περαιτέρω εις τον Δήμαρχον.

Εγένετο εν Βυτίνη την 11 Ιουνίου 1872

Ο Δήμαρχος **ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος **Ανδρέας Λιαρόπουλος**
Τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Σύμφωνα με την παραπάνω απόφαση, με εκθέσεις τους στις 5 και 6 Ιουνίου 1872, η εφορία της Ελληνικής Σχολής και το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο γνωμοδοτούν για την εκποίηση των κτημάτων τους για να συμπληρωθεί το ποσό των 37.000 περίπου δραχμώνπου εκτιμάται ως κόστος[112], καθώς τα έσοδα από εράνους δεν προσδοκάται ότι θα ξεπεράσουν τις 3.000 δραχμές (**«[...] δεν θέλει είσθαι κατά τους υπολογισμούς του Συμβουλίου ανωτέρα των τριών χιλιάδων δραχμών»**).

Η εκποίηση των παραπάνω κτημάτων είχε εγκριθεί με την υπ' αριθ. 63 του έτους 1862 πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου, η οποία είχε εγκριθεί από τη Νομαρχία Αρκαδίας με την απόφασή τηςαριθ. 6.199 της 12ηςΑυγούστου 1862. Να θυμηθούμε ποια κτήματα αναφέρονταν σ' εκείνη την πράξη: **«[...] τα εν τη θέσει "Αρπακωτή" κείμενα χωράφια εκ στρεμμάτων ως έγγιστα είκοσι πέντε, των οποίων η Δημοπρασία θέλει γίνει κατά τεμάχιον ενός εκάστου χωραφίου, το εν τη αγορά της Βυτίνης κείμενον εργαστήριον του Ναού, τον εν τη θέσει "Δραγασίον" οικότοπον του Ναού, το αφιερωμένον ερείπιον υπό των κληρονόμων του Γιαννάκη Φραγκόγιαννη κείμενον εις την συνοικίαν Φραγκογιαννέικα της Βυτίνης, τον αφιερωθέντα τόπον από τους αδελφούς Καλακαίους εις την θέσιν "Γούπατον" της Βυτίνης»**. Στην απόφαση δε αριθ. 12 της 1ης Ιουνίου 1863 περιγράφονται ως εξής: **«Εις αγρός εις την θέσιν "Διχάλα", όμοιος εις την θέσιν "Πλάγια", όμοιος εις την θέσιν "Αλώνια", όμοιος εις την θέσιν "Γκούβαν κυρ Δημήτρη", όμοιος εις το "Σταχτοκούλη", της θέσεως "Αρπακωτήν" της Βυτίνης, εν εκκλησιαστικόν εργαστήριον εις Βυτίνην, ο τόπος εις Δραγασιόν, ο οικότοπος του Φραγκογιάννη, και ο τόπος εις το "Γούπατον" της Βυτίνης, τα δε ανωτέρω κτήματα δημοπρατηθέντα ενταύθα κατά τον Οκτώβριον του περασμένου έτους και μη επικυρωθείσης της Δημοπρασίας των έφερον αντίτιμον δραχμών 4.725, [...] να εκποιηθώσι προσέτι και τα εφεξής άλλα εκκλησιαστικά κτήματα του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", τα οποία δεν δίδουν εισόδημα τι.- Η οικία του Π. Τριανταφυλλίδου η αφιερωμένη παρ' αυτού εις τον Ναόν, αι δύω μικραί άμπελοί του, η μία εις την θέσιν "Λακκώματα", η δε εις "Κακούτζη", ο αγρός τούτου εις Γκιούσι, ο αγρός του ιδίου εις Γρανίτζαν, ο αγρός του**

[112] Μεταγενέστερη απόφαση της 12ης Αυγούστου 1872, που θα δούμε στη συνέχεια, δίνει τον ακριβή προϋπολογισμό του έργου που ανέρχεται στις 35.883 δραχμές.

αυτού εις καινούριαν βρύσιν της Βυτίνης, ο αγρός ο πλησιάζων με τους αγρούς του Αλεβίζου εις τον Κάμπον Βυτίνης, ο αγρός εις την θέσιν "Παναγία", ο αγρός πλησίον της θέσεως "Γούπατον", η εμφυτευθείσα από τον Δ. Ταμπακόπουλον άμπελος του ιδίου Π. Τριανταφυλλίδου, και η άμπελος η εμφυτευθείσα του αυτού, υπό του Κωνστ. Μπουγιουκοπούλου, και των οποίων η αξία κατά προϋπολογισμόν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου θέλει υπερβή τας τέσσαρας χιλιάδας δραχμάς.-».

Μετά την παραπάνω απόφαση της 11ης Ιουνίου 1872, ακολουθεί μειοδοτική δημοπρασία, καθώς και δεύτερη επαναληπτική κατά την οποία το προϋπολογισθέν ποσό των 35.883 κατεβαίνει στις 29.000 δραχμές που προσέφερε ο τελευταίος μειοδότης Γεώργιος Θ. Πετρόπουλος, κάτοικος Βυτίνας, με την εγγύηση του επίσης Βυτιναίου Δημητρίου Κ. Ταμπακόπουλου. Εκκρεμεί δε να εγκριθεί από τη Νομαρχία η εκποίηση των κτημάτων, τα οποία είναι συμφέρουσα η εκποίησή τους, **«διότι τα κτήματα ταύτα και πρόσοδον ουδεμίαν δίδουσιν και τα καταστήματα εις α ταύτα ανήκουσιν διατηρούμενα εις ακμαίαν κατάστασιν ουδεμίαν χρείαν έχουσιν αυτών, άλλως και ο σκοπός δι' ον ταύτα εκποιούνται θεωρείται και είναι ιερώτερος, συντείνων εις την ευζωίαν των κατοίκων των πασχόντων τα πάνδεινα εκ της λειψυδρίας και την δημόσιον υγείαν»**. Οι τελευταίες αυτές εξελίξεις μάς γίνονται γνωστές από την απόφαση αριθ. Ξ΄ της 15ης Αυγούστου 1872 του Δημοτικού Συμβουλίου.

Η Νομαρχία Αρκαδίας εγκρίνει, με την υπ' αριθ. 6184 της 24ης Αυγούστου 1872 απόφασή της,την εκποίηση των κτημάτων (όπως μας πληροφορεί η πράξη αριθ. Οδ΄ της 10ης Ιουνίου 1873 του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας), και το έργο του υδραγωγείου ξεκινά. Η θεμελίωσή του γίνεται στις 11 Απριλίου 1873, όπως γνωρίζουμε από τον πανηγυρικό λόγο που εξεφώνησε την ημέρα εκείνη ο Π. Παπαζαφειρόπουλος. Μια επόμενη απόφαση δε του Δημοτικού Συμβουλίου μάς αποσαφηνίζει ότι το έργο του υδραγωγείου είναι δημοτικό και, ως εκ τούτου, το έσοδο από τη δωρεά του Π. Ταμπακόπουλου των 20.000 δραχμών (19.807,80 για την ακρίβεια) και η συνολική δαπάνη των 29.000 δραχμών για το έργο πρέπει να συμπεριληφθούν στον δημοτικό προϋπολογισμό (Πράξη ΟΔ΄ της 10ης Ιουνίου 1873).

Στη συνέχεια, με επόμενη απόφασή του το Δημοτικό Συμβούλιο (την πράξη Οστ΄ της 29ης Ιουλίου 1873), ψηφίζει ως αναγκαία τη διενέργεια εράνου για τη συγκέντρωση εκουσίων συνεισφορών από τους κατοίκους της Βυτίνας και των Βυτιναίων που διαμένουν σε άλλα μέρη του Κράτους γιατί η **«δωρηθείσα χρηματική ποσότης δια την κατασκευήν του υδρα-**

γωγείου Βυτίνης εκ δραχμών 19.809,80 δεν εξαρκεί προς εντελή αποπερράτωσιν του όλου έργου». Διορίζει δε ανάλογη επιτροπή από Βυτιναίους εντός κι εκτός της Βυτίνας. Για άλλη μια φορά, η δημοτική αρχή καταφεύγει στους 2 δοκιμασμένους τρόπους για να καλύψει τη δαπάνη, δηλαδή τον έρανο και την εκποίηση κτημάτων, στη συγκεκριμένη απόφαση, τον έρανο. Η διορισθείσα επιτροπή εκτός από τη συγκέντρωση των εκουσίων συνεισφορών θα έχει, για να αποπερατωθεί το έργο του υδραγωγείου, και τη δυνατότητα, αν χρειαστεί, να εκποιήσει την πατρική οικία του Παν. Τριανταφυλλίδη που ανήκε στην Ελληνική Σχολή και να ενεχειριάσει το ένα τέταρτο μερίδιο που κατέχει η Ελληνική Σχολή επί του υδρόμυλου, του επιλεγόμενου «Πετρέικου Μύλου» που βρίσκεται δίπλα στο «Γεφύρι της Βυτίνας» (ή «Γεφύρι του Ζαρζιού»), στον ποταμό Μυλάοντα. Ακολουθεί το μέρος της απόφασης που αφορά στα εν λόγω κτήματα:

«Πράξις Οστ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι σήμερον την 29 Ιουλίου 1873, ίνα σκεφθή επί του εξής αντικειμένου.[...]

Δια ταύτα

Παμψηφεί διορίζει μέλη της επί της εκουσίου συνεισφοράς των κατοίκων Βυτίνης, δια την κατασκευήν του υδραγωγείου τους ανωτέρω κυρίους, με την εντολήν του να δύνανται να εκποιώσι και την ενταύθα κειμένην οικίαν του ποτε Π. Τριανταφυλλίδου, την ήδη ανήκουσαν εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης, και ενεχυρ[...] και τον εν τη θέσει "Γεφύριον" της Βυτίνης υδρόμυλον της αυτής Σχολής, καθ' όσον εις αυτήν ανήκει, τα δε ληφθησόμενα χρήματα εκ τε της εκουσίας συνεισφοράς και εκ του αντιτίμου της οικίας και της ενεχειριάσεως του υδρομύλου κατά τα διατεταγμένα διαθέσωσι υπέρ της κατασκευής του υδραγωγείου Βυτίνης.

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας, θέλει κοινοποιήσει εις τους ανωτέρω τον διορισμόν των και ενεργήσει τα περαιτέρω.

Εν Βυτίνη την 29 Ιουλίου 1873

Ο Δήμαρχος	**ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος	**Ανδρέας Λιαρόπουλος**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Το έργο του υδραγωγείου προχωρά˙ τον επόμενο, μάλιστα, χρόνο, το 1874, όπως αναφέρεται σε πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1874, το έργο **«πλησιάζει εις το τέρμα του»**. Και δίνεται πλέον η δυνατότητα να αποπερατωθεί η κατασκευή του νάρθηκα και των 2 κωδωνοστα-

σίων, για την ακρίβεια, η αποπεράτωση του δεύτερου κωδωνοστασίου, καθώς ο νάρθηκας, οι 2 παράπλευροί του πύργοι και, προφανώς, το βόρειο κωδωνοστάσιο έχουν χτιστεί. Για τον σκοπό αυτόν, το ίδιο εκείνο έτος (1874) ενεργοποιείται με την απόφαση αριθ. ΙΑ΄ της 2ας Ιουνίου 1874 του Δημοτικού Συμβουλίου η παλαιότερη πράξη του αριθ. ΡΛ΄ της 2ας Οκτωβρίου 1869, εγκεκριμμένη διά των υπ' αριθ. 8909 της 20ης Οκτωβρίου 1869 και υπ' αριθ. 4299 της 2ας Ιανουαρίου 1870 αποφάσεων της Νομαρχίας Αρκαδίας για **«την εκποίησιν τινών κτημάτων της ρηθείσης εκκλησίας όπως δια της αξίας των ανεγερθή ο Νάρθηξ μετά των κωδωνοστασίων της αυτής εκκλησίας»**. Η απόφαση εκείνη είχε καταλήξει σε δημοπρασία, της οποίας είχε, με επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, εγκριθεί η εκποίηση μέρους από τα δημοπρατηθέντα κτήματα. Τώρα, το έσοδο από την εκποίηση θα, **«χρησιμεύσει δια την εξακολούθησιν της κατασκευής του Νάρθηκος μετά των δύο κωδωνοστασίων του Ναού "ο Άγιος Τρύφων" εν Βυτίνη [...]»**, η οποία έχει διακοπεί, όπως εκτιμούμε, από το έτος 1870.Για τον σκοπό αυτόν, με την παρούσα απόφασή του, το Δημοτ. Συμβούλιο ορίζει 2 δημοτικούς συμβούλους, **«ίνα συμπράξωσι μετά του κ. Δημάρχου και του διορισθησομένου αντιπροσώπου του κ. Επάρχου Γορτυνίας, εις την ενεργηθησομένην δημοπρασίαν εκποιήσεως»**. Ακολουθεί το κείμενο της απόφασης:

«Πράξις ΙΑ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εν τω Δημαρχικώ καταστήματι, παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την εκλογήν δύο εκ των μελών αυτού, όπως συμπράττωσι μετά του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, κατά την ενεργηθησομένηνδημοπρασίαν εκποιήσεως διαφόρων εκκλησιαστικών κτημάτων, εγκριθείσης της εκποιήσεως αυτής δια της υπ' αριθ. 8909 της 20 Οκτωβρίου 1869, και της υπ' αριθ. 4299 της 2 Ιανουαρίου 1870, αποφάσεων της Βασ. Νομαρχίας Αρκαδίας, ων το τίμημα θέλει χρησιμεύσει δια την εξακολούθησιν της κατασκευής του Νάρθηκος μετά των δύο κωδωνοστασίων του Ναού "ο Άγιος Τρύφων" εν Βυτίνη, την εκλογήν των οποίων παρήγγειλε ρητώς το Βασ. Επαρχείον Γορτυνίας δια της υπ' αριθ. 2176 της 12 Ιανουαρίου 1871.

Αποφαίνεται ομοφώνως ότι

Διορίζει εκ των μελών του τους κ.κ. Ιωάννην Θεοφιλόπουλον και Δημήτριον Ι. Χλιβέρην, ίνα συμπράξωσι μετά του κ. Δημάρχου και του διορισθησομένου αντιπροσώπου του κ. Επάρχου Γορτυνίας, εις την ενεργηθησομένην δημοπρασίαν εκποιήσεως των καθαρών εκκλησιαστικών κτη-

μάτων όσα μνημονεύονται εις το υπ' αριθ. [κενό**] πρόγραμμα του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, ου αντίγραφον θέλει καθυποβάλλει τη παρούση σύμφωνα με τας μνησθείσας διαταγάς της Βασ. Νομαρχίας Αρκαδίας.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 2 Ιουνίου 1874

ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Π. Ηλ. Νικολόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Οι εργασίες, εν τω μεταξύ, για το υδραγωγείο κοντεύουν να ολοκληρωθούν, αλλά πρέπει να γίνουν και έργα επιχωμάτωσής του, όπως και άλλες επιμέρους επιδιορθώσεις, που δεν προβλέπονται από τη συμφωνία με τον εργολάβο. Και, επειδή δεν υπάρχουν οικονομικοί πόροι, επιστρατεύεται η πρόβλεψη του περί δήμων Νόμου περί προσωπικής εργασίας. Την πρόβλεψη αυτή ενεργοποιεί το Δημοτικό Συμβούλιο με την απόφασή του αριθ. ΙΓ΄ της 21ης Ιουνίου 1874. Όσοι δε δεν συμμετάσχουν με φυσική παρουσία υποχρεώνονται να πληρώσουν το ανάλογο χρηματικό τίμημα. (**«Ακούσαν του Δημάρχου προτείνοντος ότι από το παρελθόν έτος αρξαμένης της κατασκευής του υδραγωγείου, από των θέσεων "Περδικονέρι" και "Ποριά" των ορίων Βυτίνης, προς διοχέτευσιν και μεταφοράν ποσίμου ύδατος, εις την επάνω Βυτίνην, πρωτεύουσαν του Δήμου τούτου, όπερ πλησιάζει εις το τέρμα του, ότι προς στερέωσιν του εν λόγω υδραγωγείου, ανάγκη καθίσταται η επιχωμάτωσις αυτού, και άλλαι παραπλήσιαι επιδιορθώσεις, αίτινες δεν ανήκουν τοις εργολάβοις. Ότι υπαρχούσης ελλείψεως χρημάτων προς ανταπόκρισιν των έργων τούτων εκ μέρους του Δημοτικού Ταμείου, αναγκαίως απαιτείται να ενεργηθή δια προσωπικής εργασίας των δημοτών μόνον της πόλεως επάνω Βυτίνης, δι' ην ιδίως χρησιμεύει το περί ου ο λόγος ύδωρ του υδραγωγείου [...] όλου, από την θέσιν "Περδικονέρι" και "Ποριά", αφ' ων άρχεται το υδραγωγείον, μέχρι της πόλεως Βυτίνης»**.)

Από μια επόμενη δε πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου, περίπου 3 μήνες μετά (αριθ. ΚΑ΄ της 9ης Σεπτεμβρίου 1874), μαθαίνουμε ότι διορίζονται 2 μέλη του τα οποία για 10 μέρες θα δέχονται τις δηλώσεις όσων επιθυμούν να συμμετάσχουν με προσωπική εργασία.

Στο τέλος του Ιουνίου, πραγματοποιείται η αποφασισθείσα δημοπρασία για την εκποίηση των κτημάτων, το αποτέλεσμα της οποίας εγκρίνεται από το Δημοτικό Συμβούλιο στις 6 Ιουλίου 1874 με την πράξη του αριθ. ΙΖ΄, αφού, όπως εκτιμά, **«αι προσφερθείσαι τιμαί υπερέβησαν την προσδο-**

κωμένην αξίαν ή μάλλον την πραγματικήν αξίαν των περί ων πρόκειται κτημάτων». Μένει δε να εγκριθεί η απόφαση και από τη Νομαρχία Αρκαδίας. Ας δούμε την πράξη:

«Πράξις ΙΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εν τω Δημαρχικώ καταστήματι, παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν των πρακτικών της δημοπρασίας εκ[ποιή]**σεως εκκλησιαστικών τινών κτημάτων ενεργηθείσης κατά τας 2[...] και 30 λήξαντος μηνός Ιουνίου ε.ε.**

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του το Δημοτικόν Συμβούλιον τα διάφορα σχετικά έγγραφα, οίον την υπ' αριθ. 74 [προ]**κήρυξιν του κ. Δημάρχου Νυμφασίας της 26ης Μαΐου, δι' ης προσδιορίζονται οι όροι και ο χρόνος της δημοπρασίας εκποιήσεως, τα υπ' αριθ. 1, […] 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11 και 12, δώδεκα το όλον πρακτικά δημοπρασίας** [εκ]**ποιήσεως των εκκλησιαστικών κτημάτων, εκ των οποίων εξάγεται** [ότι] **η δημοπρασία της εκποιήσεως ενηργήθη νομίμως, επί παρουσία των προς τούτο διορισθέντων να παρίστανται εις την εκποίησιν,** [και] **εκ των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου Ιωάννου Δ. Θεοφιλοπούλου και Δημητρίου Ι. Χλιβέρη και του εκκλησιαστικού Συμβούλου Κ. Γ. Ταμπακοπούλου διορισθέντων ως τοιούτων υπό του Δημοτικού Συμβουλίου, εγκριθείσης της πράξεως ταύτης υπό της Βασ. Νομαρχίας και του αντιπροσώπου του κ. Επάρχου, Ειρηνοδίκου Νυμφασίας διορισθέντος δια του υπ' αριθ. 1800 ε.ε. εγγράφου του κ. Επάρχου Γόρτυνος, εκ των οποίων εξάγεται ότι καθ' όλα ετηρήθησαν ο**[ι νό]**μιμοι τύποιοι απαιτούμενοι εις ομοίας περιστάσεις, και συνά**[μα]**αι προσφερθείσαι τιμαί υπερέβησαν την προσδοκωμένην αξίαν ή μάλλον την πραγματικήν αξίαν των περί ων πρόκειται κτημ**[άτων]**.**

Διο το Δημοτικόν Συμβούλιον αποφαίνεται ομοφώνως, ίνα ε[γκρι]**θώσι τα πρακτικά της δημοπρασίας ως έχουσιν.-**

α) Το υπ' αριθ. 1 εργαστήριον της εκκλησίας, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Γεωργίου Κ. Λαμπρινοπούλου δια δραχμάς 7[…].

β) Το υπό τον αριθ. 2 πρακτικόν επί του ενός τετάρτου υδρομύλου, [κει]**μένου εις θέσιν "Γεφύρι της Βυτίνης", επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Σπυρίδωνος Αντ. Σκυλλάκου δια δραχμάς 1800.**

γ) Το υπό τον αριθ. 3 πρακτικόν δημοπρασίας της εν Βυτίνη οι[κίας] **του Π. Τριανταφυλλίδου επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού δια δραχμάς 1460.**

δ) Το υπ' αριθ. 4α πρακτικόν δημοπρασίας της εις θέσιν "Λακκώματα" αμπέλου, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Νικολάου Β. Ζαχαρόπουλου δια δραχμάς 150.

ε) Το υπ' αριθ. 4β πρακτικόν δημοπρασίας της εις θέσιν "Κακούτσι" κειμένης αμπέλου, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού δια δραχμάς 70.

στ) Το υπ' αριθ. 5 πρακτικόν δημοπρασίας ενός αγρού κειμένου εις θέσιν "Γκιούσι", επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Ιωάννου Φίτζιου δια δραχμάς 520.

ζ) Το υπ' αριθ.6 πρακτικόν δημοπρασίαςδύο αγρώντου Αλεβίζου εις θέσιν "Κάμπον" της Βυτίνης επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Θεοδώρου Ν. Τριανταφύλλου δια δραχμάς 920.

η) Το υπ' αριθ. 7 πρακτικόν δημοπρασίας του εις θέσιν "Παναγία" αγρού, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Θεοδώρου Ν. Τριανταφύλλου δια δραχμάς 270.

θ) Το υπ' αριθ. 8 πρακτικόν δημοπρασίας του εις θέσιν "Γούπατον" κειμένου αγρού, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Μ. Ματθαίου δια δραχμάς 155.

ι) το υπ' αριθ. 10 πρακτικόν δημοπρασίας του εις θέσιν Γρανίτζα αγρού, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Θεοδώρου Ν. Καρνάβου δια δραχμάς 140.

ια) το υπ' αριθ. 11 πρακτικόν δημοπρασίας του εις θέσιν "Κάμπον" πλησίον του Καραμέτζιου αγρού, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού δια δραχμάς 140.

ιβ) και το υπ' αριθ. 12 πρακτικόν της εις θέσιν "Δαμασκηνιά" αμπέλου των Σιαρεταίων, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Αντ. Ν. Τζιεγκολιοπούλου δια δραχμάς 66.

Καθόσον τα εκποιηθέντα κτήματα έφθασαν εις τοιαύτην τιμήν την οποίαν εις ουδεμίαν άλλην εποχήν ηδύναντο να φθάσωσιν.

Ο δε κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει φροντίσει να διευθύνη την παρού[σαν] αρμοδίως εις την Β. Νομαρχίαν Αρκαδίας, ίνα εγκριθή, θέλει [δε] παραδεχθή και νέαν προσθήκην, εάν τοιαύτη προ της εγκρίσεως της Νομαρχίας ήθελε τω παρουσιασθή. Τας δε εγκρίσεις της Β. Νομαρχίας θέλει κοινοποιήση ταχέως εις τους αγοραστάς, και ενεργήση μετ' α[υτών] τα απαιτούμενα συμβόλαια, εις βάρος των οποίων θέλει είσθαι τα [έξο]δα των συμβολαίων και του Κήρυκος.

Εγένετο εν Βυτίνη την 6 Ιουλίου 1874

ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Π. Ηλ. Νικολόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Στην απόφαση περιέχονται αναλυτικά ο κατάλογος των εκποιηθέντων κτημάτων, τα πρόσωπα που πλειοδότησαν και τα πήραν, καθώς και το τίμημα που κατέβαλαν. Τα κτήματα αναλυτικά είναι:

1. Το εκκλησιαστικό εργαστήριο, στη σημερινή πλατεία κοντά στην είσοδο του Αγίου Τρύφωνα, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Γεωργίου Κ. Λαμπρινοπούλου διά δραχμάς 755.

2. Το έν τέταρτο μερίδιο από τον υδρόμυλο («Πετρέικος Μύλος») που βρίσκεται στη θέση «Γεφύρι της Βυτίνης», ιδιοκτησίας της Ελληνικής Σχολής, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Σπυρίδωνος Αντ. Σκυλλάκου διά δραχμάς 1800. [Ο Σπ. Σκυλλάκος είναι μυλωνάς, κάτοικος της Κάτω Συνοικίας της Βυτίνας, που διαθέτει εκείνη την εποχή και οικία στην Επάνω Συνοικία. Παρατηρούμε εδώ ότι τελικά το μερίδιο από τον υδρόμυλο εκποιήθηκε και δεν ενεχυριάστηκε, όπως είχε προβλεφθεί σε προηγούμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (Πράξις Οστ΄ της29ης Ιουλίου 1873)].

3. Η εν Βυτίνη οικία του Π. Τριανταφυλλίδη, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού διά δραχμάς 1.460.

4α. Η εις την θέση «Λακκώματα» άμπελος, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Νικολάου Β. Ζαχαρόπουλου διά δραχμάς 150.

4β. Η εις την θέση «Κακούτσι» άμπελος, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού διά δραχμάς 70.

5. Ο αγρός στη θέση «Γκιούσι», επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Ιωάννου Φίτζιου διά δραχμάς 520.

6. Οι 2 αγροί του Αλεβίζου στη θέση **«**Κάμπος**»** της Βυτίνας, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Θεοδώρου Ν. Τριανταφύλλου διά δραχμάς 920.

7. Ο εις την θέση «Παναγία» αγρός, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Θεοδώρου Ν. Τριανταφύλλου διά δραχμάς 270.

8. Ο εις την θέση «Γούπατον» αγρός, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Μ. Ματθαίου διά δραχμάς 155.

10. Ο εις το χωριό Γρανίτσα αγρός του Π. Τριανταφυλλίδη, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Θεοδώρου Ν. Καρνάβου διά δραχμάς 140.

11. Ο εις την θέση «Κάμπος» αγρός πλησίον του αγρού του Καραμέτζιου αγρού, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Δημητρίου Γ. Θαλασσινού διά δραχμάς 140.

12. Η εις την θέση «Δαμασκηνιά» άμπελος των Σιαρεταίων, επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Αντ. Ν. Τζιεγκολιοπούλου διά δραχμάς 66. Σύνολο 6.446 δραχμές.

Ένας απολογισμός των εσόδων και εξόδων για το έργο του υδραγωγείου που ενέκρίθη από το Δημοτικό Συμβούλιο την 1η Οκτωβρίου 1878 (πράξη αριθ. ΣΜΔ΄), δίνει περισσότερες λεπτομέρειες για τα χρηματικά ποσά που προήλθαν από την εκποίηση των εκκλησιαστικών/Ελληνικής Σχολής κτημάτων και τα οποία διοχετεύτηκαν με άλλη, επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου για την κατασκευή του υδραγωγείου. Σε αυτόν ως έσοδα καταγράφονται:

«1) εκ δωρεάς του συμπολίτου μας Παναγιώτου Ταμπακοπούλου Δραχ. 19.809,80

2) εκ του Ταμείου του ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος εις ας συμπεριλαμβάνονται και εκ της εκποιήσεως του κοινοτικού λειβαδίου Δραχ. 5.151

3) εκ των εκποιηθέντων εκκλησιαστικών κτημάτων ως ακολούθως εμφαίνονται

1. από Γεώργιον Κ. Λαμπρυνόπουλον	**Δρχ. 755**
2. από Θεόδωρον Ν. Τριανταφύλλην	**Δρχ. 1.190**
3. από Γιαννάκον Φίτζιον	**Δρχ. 520**
4. από Κωνσταντίνον Τζιεγκολίαν	**Δρχ. 66**
5. από Δημ. Μ. Ματθαίου	**Δρχ. 155**
6. από Νικ. Β. Ζαχαρόπουλον	**Δρχ. 30**
7. από Δημ. Γ. Θαλασσινόν	**Δρχ. 210**
8. από Θεόδωρον Ν. Κάρναβον	**Δρχ. 140**
9. από Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον	**Δρχ. 1.900**
10. από Χρήστον Γ. Πετρόπουλον	**Δρχ. 1.360**
11. από Δημ. Γ. Θαλασσινόν	**Δρχ. 100 […]»**.

Το σύνολο από την εκποίηση των κτημάτων ανέρχεται σε 6.426 δραχμές και το Γενικό Σύνολο των εσόδων σε 31.386,80 δραχμές. Τα δε έξοδα ανήλθαν σε 30.947,50 και το πλεόνασμα των 439,30 δραχμών επιστρέφεται στο Εκκλησιαστικό Ταμείο με σκοπό να δοθεί για το χτίσιμο του νέου κοιμητηρίου. (**«[...] 19. Υπόλοιπον Ταμείου δοθέν εις τους εκκλησιαστικούς Συμβούλους δια το Νεκροταφείον Βυτίνης Δραχ. 439,30»**).

Να σημειώσουμε ότι οι διαφορές στα ονόματα και τα ποσά από την εκποίηση των κτημάτων στον απολογισμό σε σχέση με αυτά που καταγράφονται στην πράξη αριθ. ΙΖ΄ της 6ης Ιουλίου 1874για εκποίηση, έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν ήταν σε όλες τις περιπτώσεις ίδια τα πρόσωπα

που εμφανίστηκαν στη δημοπρασία και που στο όνομά τους κατακυρώθηκε το ακίνητο με αυτά που στην πραγματικότητα το πήραν στην ιδιοκτησία τους.

Δεν είναι όμως μόνο τα χρήματα από την εκποίηση των ακινήτων που το Εκκλησιαστικό Ταμείο υποχρεώθηκε να αποδώσει για το έργο του υδραγωγείου. Νεότερη πράξη, 3 μήνες μετά (πράξη αριθ. ΚΖ΄ της 4ης Οκτωβρίου 1874), ψηφίζει ύστερα από σχετική γνωμοδότηση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, **«ίνα εκ των εκκλησιαστικών χρημάτων, και εκ των χρημάτων των εκποιηθέντων εκκλησιαστικών κτημάτων πληρωθή το ελλείπον ποσόν των 11.600 και 34/00 προς αποπληρωμήν των εργολάβων του κατασκευαζομένου υδραγωγείου, δια τε το αναγκαίον και κατεπείγον του έργου»**.

Αναλυτικότερα η απόφαση:

«Πράξις Κζ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εν τω Δημοτικώ καταστήματι, παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της υπό Στοιχ. 1 Πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ενταύθα Ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", δι' ης το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον γνωμοδοτεί ομοφώνως, ίνα εκ των εκκλησιαστικών χρημάτων, και εκ των χρημάτων των εκποιηθέντων εκκλησιαστικών κτημάτων πληρωθή το ελλείπον ποσόν των 11.600 και 34/00 προς αποπληρωμήν των εργολάβων του κατασκευαζομένου υδραγωγείου, δια τε το αναγκαίον και κατεπείγον του έργου.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον παραδεχόμενον τω όντι το έργον της μεταφοράς του ύδατος ως το μάλλον αναγκαίον και κατεπείγον, αποφαίνεται ομοφώνως όπως εγκριθή η δαπάνη αυτή, και πληρωθώσιν από το εκκλησιαστικόν Ταμείον αι Δραχμαί 11.600 και 34/00 προς αποπληρωμήν του έργου, του οποίου η ολική δαπάνη αναβαίνει εις Δραχμάς 31.493.

Εγένετο εν Βυτίνη την 4 Οκτωβρίου 1874
ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου
Π. Ηλ. Νικολόπουλος
ο Δήμαρχος Νυμφασίας τα μέλη
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος [υπογραφές**]»**.

Επομένως, αν τα έσοδα από την εκποίηση των κτημάτων έφτασαν στις 6.426 δραχμές, το Εκκλησιαστικό Ταμείο θα συνεισφέρει επιπλέον άλλες

5.200 δραχμές περίπου για να καλυφθεί η δαπάνη του υδραγωγείου, η οποία τώρα, με τις υπερβάσεις που προφανώς έχουν προκύψει, έχει φτάσει στο ποσό των 31.493 δραχμών.

Στην ίδια συνεδρίασή του της 4ης Οκτωβρίου 1874, το Δημοτικό Συμβούλιο με άλλη πράξη του (αριθ. ΚΘ΄) δρομολογεί και το έργο της μεταφοράς του νεκροταφείου εκτός του οικισμού. Εμπειροτέχνες οικοδόμοι κοστολογούν το έργο της κατασκευής του νέου κοιμητηρίου στις 4.120 δραχμών, ποσό που το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει να εξοικονομηθεί από εκούσια συνεισφορά των κατοίκων και από τα χρήματα που εισπράχθηκαν από την εκποίηση των εκκλησιαστικών/Ελληνικής Σχολής κτημάτων. Όπως είδαμε πιο πριν, το ποσό των εκκλησιαστικών χρημάτων που περίσσεψε από το έργο του υδραγωγείου και διατέθηκε για το νεκροταφείο είναι 439,30 δραχμές, ποσό βέβαια μικρό.Η διαδικασία για την κατασκευή του νέου κοιμητηρίου, οι εργασίες, πιο συγκεκριμένα, για το χτίσιμο του κοιμητηριακού ναού Αγίων Πάντων και του περιτοιχίσματος ξεκινούν το έτος 1876, και θα αποπερατωθεί κάπου στα 1877. Όμως, συνολικά, όπως είπαμε και σε άλλο σημείο, για τη μεταφορά του νεκροταφείου θα μιλήσουμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο, εκεί θα παραθέσουμε και την πράξη ΚΘ΄ του Δημοτικού Συμβουλίου.

Ενώ όμως η μεταφορά του νεκροταφείου ξεκινά και περίπου 2 χρόνια μετά ολοκληρώνεται, την ίδια στιγμή το έργο του υδραγωγείου έχει οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Αυτό το πληροφορούμαστε από μεταγενέστερη των σχετικών εξελίξεων πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου (αριθ. ΣΜΔ΄ της 1ης Οκτωβρίου 1878) που επεξεργάστηκε και ενέκρινε τον απολογισμό του έργου. Εκεί σημειώνεται πως το υδραγωγείο που έχει ξεκινήσει από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά» φτάνει το έτος 1875 στην τοποθεσία «ΓυφτοΠανάγου Αλώνι» (ονομασία προερχόμενη από τον γνωστό μας Πανάγο Γιαννακόπουλο), πολύ κοντά στη Βυτίνα. Από το σημείο εκείνο όμως, μελέτη του μηχανικού Αναστ. Αποστόλου της 10ης Σεπτεμβρίου 1875 διαπιστώνει ότι για να διοχετευτεί το νερό στον οικισμό με σιδερένιους πλέον σωλήνες, κι όχι πήλινους, όπως στο προηγούμενο τμήμα, απαιτούνται επιπλέον 24.000 δραχμές συν άλλες 10.000 για να μοιραστεί το νερό στις διάφορες συνοικίες. Το ποσό αυτό φυσικά είναι αδύνατο να εξευρεθεί και γι' αυτό το Δημοτικό Συμβούλιο σκέπτεται να αιτηθεί στη Βουλή των Ελλήνων να εξοικονομηθούν οι 34.000 δραχμές από το κληροδότημα του Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη, αυτό που με τη διαθήκη του διέθεσε στο Δημόσιο.

Ο νάρθηκας, οι 2 πύργοι και το 1 κωδωνοστάσιο οικοδομήθηκαν, όπως είδαμε, κατά τα έτη 1869 και 1870 και εκκρεμούσε η αποπεράτωση του

δεύτερου κωδωνοστασίου. Στα επόμενα έτη και στους εκκλησιαστικούς προϋπολογισμούς και απολογισμούς προβλέπονται για σχετικές εργασίες τα ακόλουθα ποσά: Σε απολογισμό του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου που υποβλήθηκε προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο και συζητήθηκε στη συνεδρίαση της 23ης Ιανουαρίου 1879 (πράξη αριθ. Ι΄) στα έξοδα της χρήσης από 12 Ιουνίου 1872 ώς 12 Ιουνίου 1873 καταγράφεται δαπάνη, **«δια την κατασκευήν κωδωνοστασίου Δραχ. 86»**. Στον προϋπολογισμό του ναού για το έτος 1880 (πράξη ΙΖ΄ της 25ης Οκτωβρίου 1879) προβλέπεται δαπάνη **«δια στρώσιμον του Νάρθηκος κ.λπ., δραχ. 390»**. Σε προϋπολογισμό του ναού του έτους 1881 (πράξη ΚΘ΄ της 6ης Οκτωβρίου 1880) προβλέπεται δαπάνη, **«δι' επισκευήν του Νάρθηκος, δραχ. 370»**.

Η πρόθεση για αποπεράτωση του έργου του νάρθηκα και των κωδωνοστασίωνενεργοποιείται ουσιαστικά 12 έτη μετά, δηλαδή το 1882. Σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (αριθ. ΚΖ΄ της 15ης Σεπτεμβρίου 1882) προέβλεπε τα ακόλουθα:

«Πράξις ΚΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικάέλαβεν ως αντικείμενον την έγκρισιν της από 17 Αυγούστου ε.ε. πράξιν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος, δι' ης ψηφίζει δαπάνην εκ Δραχμών χιλίων πεντακοσίων προς αποπεράτωσιν των δύο Κωδωνοστασίωντου ανωτέρω Ναού, και δι' ης αιτείται όπως τω χορηγηθή άδεια όπως ενεργήση δάνειον επ' ονόματι του αυτού Ναού δύο χιλιάδων δραχμών προς αποπληρωμήν του έργου.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν τα περιστατικά άτινα αναφέρει το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον, ένεκεν των οποίων δεν είναι δυνατή άλλως η αποπεράτωσις των δύο Κωδωνοστασίων άνευ της προσθέτου δαπάνης των 1500 δραχμών, ευρίσκει ότι είναι δικαία και απολύτως αναγκαία η δαπάνη αύτη, κατά συνέπειαν εγκρίνει αυτήν ίνα πληρωθή προς τον εργολάβον του όλου έργου Αντώνιον Γ. Παναγιωτόπουλον κάτοικον Λαγκαδίων από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του ανωτέρω Ναού μετά την ολοσχερή αποπεράτωσιν του έργου, συν τοις άλλοις και το ποσόν των Δραχμών χιλίων πεντακοσίων, όστις είναι υπόχρεος να τελειοποιήση το έργον, σύμφωνα με το εγκεκριμένο σχέδιον του τεχνίτου Σαράντου Μαντζαγριώτου, άλλως να τεθή το έργον υπό εξέτασιν.

Προς δε χορηγεί το δικαίωμα εις το αυτό εκκλησιαστικόν Συμβούλιον όπως ενεργήση δάνειον επ' ονόματι του ιδίου Ναού εκ δύο χιλιά-

δων δραχμών με τόκον συμφέροντα πληρωτέων εκ των εσόδων του αυτού Ναού, ίνα χρησιμεύση απολύτως προς αποπληρωμήν του έργου.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον χορηγεί την απαιτουμένην πληρεξουσιότητα εις το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον όπως κατά την εξόφλησιν του αρχικού Συμβολαίου δώση το δικαίωμα εις τον περί ου πρόκειται εργολάβον όπως ενεργήση οιασδήποτε έχει απαιτήσεις κατά των εγκαταλειψάντων αυτόν συνεταίρων του, άνευ βλάβης του Ναού. Προς δε κατά την σύνταξιν του εξοφλητικού Συμβολαίου, θεωρηθή υπεύθυνος ο εργολάβος εις αποζημίωσιν του Ναού δια πάσαν τυχόν βλάβην του έργου.

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1882

Ο Δήμαρχος **ο προεδρος δημ. Συμβουλίου**

Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος **Γιαννάκης Κοτζιόβελος**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Από την απόφαση αυτή μαθαίνουμε ότι απαιτούνται επιπλέον 1.500 δραχμές για την αποπεράτωση του έργου και άλλες 2.000 για την αποπληρωμή του, οι οποίες θα εξευρεθούν από δανεισμό, πρόταση την οποία το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει. Τα παραπάνω ποσά θα πληρωθούν στον πρωτομάστορα Αντώνιο Γ. Παναγιωτόπουλο, αυτόν που εξαρχής είχε αναλάβει το έργο, μετά την αποπεράτωση των εκκρεμουσών εργασιών. Οι εργασίες που εκκρεμούν, αν και δεν περιγράφονται λεπτομερώς, ξέρουμε ότι αφορούν, κατά βάση, την οικοδομηση του νότιου κωδωνοστασίου. Η απόφαση μας παρέχει και μιαν άλλη πληροφορία, ότι δηλαδή οι συμπράξαντες με τον Α. Γ. Παναγιωτόπουλο στην οικοδόμηση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων τον έχουν εγκαταλείψει, και οποιεσδήποτε απαιτήσεις του από εκείνους, που προέκυπταν από το αρχικό συμφωνητικό μεταξύ των εργολάβων και του ναού, δεν θα επιβαρύνουν σε καμία περίπτωση τον ναό.

Στην ίδια συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 15ης Σεπτεμβρίου 1882 με επόμενη πράξη (την υπ' αριθ. ΚΗ΄) ψηφίζεται και ο προϋπολογισμός του ναού για το έτος 1883, όπου στο τμήμα των εξόδων εγκρίνεται δαπάνη 6.000 δραχμών **«δια την αποπεράτωσιν των δύο κωδωνοστασίων»**. Να υποθέσουμε ότι το Εκκλησιαστικό Ταμείο χρωστούσε για το έργο συνολικά 6.000 δραχμές; Μάλλον.

Θα ανέμενε κανείς πως, επιτέλους, η οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου θα ολοκληρωνόταν, όμως ούτε σε αυτήν τη χρονική περίοδο αποπερατώθηκε, και δεν έχουμε καμία περαιτέρω πληροφορία για την εκκρεμότητα αυτήν μέχρι το έτος 1901, οπότε εμφανίζεται πάλι το έργο να είναι σε κίνηση και να οδηγείται τελικά στην ολοκλήρωσή του. Είναι πολύ

πιθανόν γι' αυτήν την παρατεταμένη αναβολή να ευθύνεται, σχεδόν αποκλειστικά, η περιπέτεια δίχως τέλος της κατασκευής του υδραγωγείου. Ένα σχόλιο του Παναγ. Παπαζαφειρόπουλου στη *Μεθυδριάδα* και μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 1885 (πράξη αριθ. 41) περιγράφουν με δραματικά λόγια την τύχη του έργου του υδραγωγείου. Λέει χαρακτηριστικά ο Π. Παπαζαφειρόπουλος: **«[...] απέτυχεν οικτρώς και μένει ημιτελές το έργον, κακώς αρξάμενον και κακώς διεξαχθέν· κατεσκευάσθη δε εκ του προχείρου οικοδόμημα έξω των ΝΑ της πόλεως εις Χαλιάνικα εις σχήμα πηγής, εις ην καταλήγει το υδραγωγείον, όπερ ανεπιτήρητον έκτοτε διατρέχει οδόν πανωλεθρίας»**.[113] Και στην απόφαση, **«[...] ούτινος η κατασκευή τυγχάνει εντελώς αθλία, μη γινομένης της εργασίας ως όφειλεν, έχει ανάγκην ουσιώδους επισκευής, καθ' όσον εις πλείστα μέρη αυτού εν τω μεταξύ, από της αρχής του, απεχούσης εκ της κωμοπόλεώς μας μίαν ώραν περίπου, μέχρι τέλους, ο τοίχος έχει καταπέσει, εις άλλα δε μέρη το εσωτερικόν αυτού, ήτοι η δια κορασανίου και λοιπών μιγμάτων επίστρωσις εφθάρη εντελώς εξερχομένου του ύδατος, και τούτου ένεκεν κινδυνεύει ο τοίχος να καταπέση, πολλά καλύμματα ελλείπουσιν και εν γένει τα επι[…]χια και όλος ο τοίχος έχουσιν ανάγκην εξωτερικού δι' ασβέστου χρίσματος, διότι άνευ αυτού θα καταστραφή εντελώς, δαπανηθεισών δια την κατασκευήν του περί τας 35 χιλιάδας Δραχμών, θα είναι δε αδύνατος πλέον η επιδιόρθωσίς του»**.

Στην επιτακτική ανάγκη να συντηρηθεί και να επιδιορθωθεί το υδραγωγείο συνέδραμε τον Δήμο, όντας εντελώς άπορο πλέον, όπως διατείνεται, κατά το έτος 1885 και το Δημόσιο με 800 δραχμές. Επιπλέον, δε, απαιτήθηκε να δαπανηθούν από το ΔημοτικόΤαμείοπλέον των 3.000 δραχμών, όπως μας ενημερώνει η ίδια απόφαση αριθ. 41 του Δημοτικού Συμβουλίου. Όμως, οι όποιες προσπάθειες αποβαίνουν τελικά μάταιες και το έργο της διοχέτευσης πόσιμου νερού από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά» εγκαταλείπεται (**«το έργον ημιτελές έμεινεν ένεκα δε του ορεινού και πετρώδους και του ολίγου ύδατος επαπειλείται καταστροφή»**)[114] και η δημοτική αρχή στρέφεται στην εξ αρχής κατασκευή νέου υδραγωγείου από την πηγή «Κεφαλόβρυσο» που βρίσκεται στα διοικητικά όρια του γειτονικού χωριού Νεμνίτσα (πράξη αριθ. 47 της 17ης Δεκεμβρίου 1889). Οι τοπικές αρχές και οι, πολύ λιγότεροι από παλαιότερα, κάτοικοι της Νεμνίτσας, προφανώς, πείστηκαν για την παραχώρηση και η διοχέτευση θα γίνει με μεταλλικούς σωλήνες. Για το έργο θα προσφέρει σημαντικά ποσά ο εγκαταστημένος στο Κάιρο της Αιγύπτου Βυτιναίος Τρύφωνας Σταμ. Ζαχαρό-

[113] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 61.
[114] Πράξη αριθ. 47 της 17ης Δεκεμβρίου 1889.

πουλος (πράξη αριθ. 54 της 18ης Μαρτίου 1890). Και, επιπλέον,σ' έναν δημοτικό προϋπολογισμό για το έτος 1892 (πράξη αριθ. 7 της3ης Ιανουαρίου 1892) προβλέπεται ότι, **«[...] Τα έσοδα ανέρχονται εις το ποσόν των δραχμών 6.780, τα δε έξοδα εις δραχμάς 3.985 ώστε έχωμεν περίσσευμα 2.170 οίτινες θέλουν χρησιμεύσει όπως δια σιδηρών σωλήνων διοχετευθή το [**ύδωρ**] εκ των Ποριών, εκ της θέσεως "Γύφτου Αλώνι" εις την πλατείαν της κωμοπόλεως»**.

Η ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ

Όπως είπαμε παραπάνω, κατά τα έτη 1869 και 1870 οικοδομήθηκε ο νάρθηκας, οι 2 παράπλευροί του πύργοι – βάσεις των κωδωνοστασίων, και το βόρειο κωδωνοστάσιο σύμφωνα με το σχέδιο του Τριπολίτη «πρακτικού μηχανικού» Σαράντου Μαντζαγριώτη. Η αποπεράτωση του νότιου κωδωνοστασίου, για τους λόγους που επιχειρήσαμε να αναπτύξουμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, καθυστέρησε πάνω από 3 δεκαετίες. Η επιθυμία και οι προσπάθειες για αποπεράτωσή του δεν έλειψαν στο διάστημα αυτό μέχρι που στις αρχές του 20ού αιώνα το έργο ολοκληρώθηκε.

Για τις διαδικασίες και την τελική επιτυχή έκβαση, τις κύριες πληροφορίες αντλούμε όχι από το Αρχείο των Πράξεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, το αρχειακό υλικό σταματά, δυστυχώς, στο έτος 1893, αλλά από 2 άλλες τοπικές πηγές, οι οποίες είναι: α) Το Αρχείο του γνωστού μας Αρχιμανδρίτη και Σχολάρχη Παναγιώτη Ζ. Παπαζαφειρόπουλου, που φυλάσσεται στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Βυτίνας και, β) το Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας και, συγκεκριμένα, τον φάκελο με δικαστικές αποφάσεις του Δήμου Νυμφασίας που διαφυλάχτηκε μετά την κατάργηση των δήμων το 1912-1914 στο Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας (λυτά έγγραφα, φάκελος 2 με τίτλο «Κοινότης Βυτίνης 1914 – Δικαστικά διάφορα του Δήμου Νυμφασίας από πολλών ετών. – Διαθήκη Γεωργίου Κούστα διά την εκκλησίαν Βυτίνης “ο Άγιος Τρύφων”»).

Ένα γεγονός προς τα τέλη της δεκαετίας του 1890, που συνδέεται άμεσα με την οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου, έχει αφήσει τεκμήρια στο διαθέσιμο αρχειακό υλικό και μας προσφέρει τις βασικές πληροφορίες για το έργο. Πρόκειται για τη διαθήκη του καταγόμενου από τη Βυτίνα και διαμένοντος στην Κόρινθο Γεωργίου Μήτρου Κούστα που, ασθενής πλέον, συντάσσει το 1896. Για να έχουμε μια εικόνα για την οικογένεια του Γ. Κούστα, ας δούμε τα μέλη της όπως έχουν σημειωθεί στην *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας* του έτους 1851[115]:

«αύξων αριθ. οικογένειας 126			**ηλικία**	**επαγ.**
αρχηγός οικογένειας	**Μήτρος Κούστας**		**63**	**ράπτης**
	Παρασκευή	**σύζυγός του**	**52**	
	Γεωργιος	**τέκνο του**	**29**	
	Παναγιώτης	**τέκνο του**	**26**	
	Σωτήριος	**τέκνο του**	**24**	

[115] Παπαχατζής, 2015, σε ηλεκτρονική μορφή.

Προκόπιος	**τέκνο του**	**15**
Αριστείδης	**τέκνο του**	**13**
Αθανάσιος	**τέκνο του**	**12**
Τρύφων		**9»**.

Ο Γεώργιος φέρεται να έχει γεννηθεί το έτος 1822, είναι δηλαδή 74 ετών όταν συντάσσει τη διαθήκη του. Είναι δε το πρωτότοκο, εν ζωή το 1851 τουλάχιστον, τέκνο του Μήτρου και της Παρασκευής Κούστα.

Με τη διαθήκη λοιπόν αριθ. 14.765 που συντάχθηκε από τον Συμβολαιογράφο Κορίνθου Κωνστ. Τζιρακόπουλο στις 29 Αυγούστου 1896 στην οικία του στη Νέα Κόρινθο, ο Γεώργιος Κούστας, ιατρός και κτηματίας, καθιστά κληρονόμους του τον αδελφό του Σωτήριο και τον ανιψιό του Δημήτριο Κούστα, γιο του αδελφού του Παναγιώτη και ιατρό το επάγγελμα. Στους όρους δε της διαθήκης περιλαμβάνεται και ο εξής: **«Υποχρεώ τους αυτούς κληρονόμους μου όπως το εικοστόν της καθαράς περιουσίας μου παραχωρήσωσι λόγω κληροδοσίας αναλόγως εις τους εν Κορίνθω ναούς Αποστόλου Παύλου, του Αγίου Νικολάου και του εν Βυτίνη αγίου Τρύφωνος όπως γίνεται ετήσιον μνημόσυνον υπέρ της ψυχής του διαθέτου, της συζύγου του Σμαραγδής και των γονέων του»**.[116]

Ο Γεώργιος Κούστας λίγο καιρό μετά φεύγει από τη ζωή, όμως η εκκαθάριση της περιουσίας του και η εκτέλεση της διαθήκης δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Διάφοροι διεκδικητές ποσών εμφανίζονται και οι διαδικασίες μπλοκάρονται λόγω και δικαστικών προσφυγών. Οι Αρχές της Βυτίνας, και ιδίως ο Π. Παπαζαφειρόπουλος, ογδοηκοντούτης πλέον και με βαρύνουσα παρουσία και κύρος στα τοπικά πράγματα, φίλος δε, όπως αναφέρει ο ίδιος, του μακαρίτη Γ. Κούστα, πιέζουν τους κληρονόμους προς απόδοση του ποσού που αυτοί εκτιμούν πως αναλογεί στον ναό, σύμφωνα με την εικόνα που έχουν για το συνολικό ύψος της καθαρής περιουσίας του διαθέτη, ποσό όμως που ο ανιψιός και κληρονόμος του Γ. Κούστα, Δημήτριος Π. Κούστας, θεωρεί υπερβολικό. Στον φάκελο με τα έγγραφα της υπόθεσης και στο Αρχείο του Π. Παπαζαφειρόπουλου έχει σωθεί μέρος της αλληλογραφίας μεταξύ του Δημάρχου Νυμφασίας και του Π. Παπαζαφειρόπουλου με τον Δημήτριο Π. Κούστα. Ας προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τη σειρά των γεγονότων που οδήγησαν στην οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου, όπως προκύπτει από την αλληλογραφία:

---

[116] Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας, φάκελος 2, «Κοινότης Βυτίνης 1914 – Δικαστικά διάφορα του Δήμου Νυμφασίας από πολλών ετών – Διαθήκη Γεωργίου Κούστα διά την εκκλησίαν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"».

Στην πρώτη σωζόμενη επιστολή του προς τον Δήμαρχο Νυμφασίας Δημήτριο Ν. Θεοφιλόπουλο (είχε εκλεγεί το έτος 1899) στις 6 Νοεμβρίου 1900, ο Δημήτριος Π. Κούστας παραπονείται για τις υπερβολικές, όπως τις θεωρεί, απαιτήσεις των Αρχών της Βυτίνας και τον ενημερώνει ότι ώς το χρονικό εκείνο σημείο η περιουσία του Γ. Κούστα **«δεν εκκαθαρίσθη λόγω πολλών χρεών και απαιτήσεων σοβαρών [...] προερχομένων όλων εκ σταφιδικών λογαριασμών και διατελούντων εις συνεχή δικαστικόν αγώνα από του θανάτου του μακαρίτου και προ αυτού έτι. [...] Εκτός των άλλων έχω και τον Τιμόθεον Κούσταν ζητούντα την ακύρωσιν της διαθήκης και την εξ αδιαθέτου διανομήν, ην απέτυχε πρωτοδίκως δια τον Σωτήριον Κούσταν εφεσιβλήθη δ' ήδη δι' αμφοτέρους»**. Και αυτός είναι ο λόγος που δεν μπορεί να εκτελέσει ακόμα τον όρο για απόδοση στον ναό Αγ. Τρύφωνα του αναλογούντος εκ της κληροδοσίας ποσού.

Σε αμέσως επόμενη επιστολή του προς τον Δήμαρχο στις 14 Νοεμβρίου 1900, ο Δημήτριος Κούστας πληροφορεί αναλυτικά για τα περιουσιακά στοιχεία του θείου του Γ. Κούστα. Η περιουσία, που συνίσταται σε οικίες (1 στην Κόρινθο και 2 στην Αθήνα), σταφιδάμπελους και ελαιώνες, αγρούς, μετρητά χρήματα και έπιπλα καθώς και χρεόγραφα, εκτιμήθηκε σε 185.695 δραχμές.

Από άλλη επιστολή του Δημ. Κούστα προς τον Π. Παπαζαφειρόπουλο στις 30 Οκτωβρίου 1900 μαθαίνουμε πως έχει ο ίδιος απομείνει μόνος διαχειριστής της περιουσίας του Γ. Κούστα:

«Σεβαστέ μοι διδάσκαλε

Μόλις εσχάτως κατόρθωσα να γείνω μόνος διαχειριστής της περιουσίας του αειμνήστου θείου μου συνεπεία επιχορηγήσεως μηνιαίας προς τον θείον μου Σ[ωτήριον**] Κούσταν ούτινος θα εμάθατε τους άθλους! Ήδη μοι εναπομένουν ο Τιμόθεος και οι δανεισταί μεθ' ων περιεπλέχθην εις δικαστικούς αγώνας ένεκα παραλόγων αξιώσεων.**

Τούτου ένεκεν και επειδή εύρομεν την έγκλειστον λύσιν και με τους ενταύθα ναούς, προτείνω και εις Υμάς ίνα συνεννοηθείτε με τους αυτόθι επιτρόπους και μοι κάμητε ομοίαν συμβολαιογραφικήν πράξιν ίνα σας εμβάσω το τίμημα όπερ ή δανείζετε επ' ονόματι της εκκλησίας ή χρησιμοποιείτε εις τι έργον αυτής. Δια των κατ' έτος δε τόκων του χρήματος θα εκτελείτε το μνημόσυνον την 1ην Κυριακήν Οκτωβρίου εκάστου έτους.

Αναμένων απάντησίν σας

ασπάζομαι την δεξιάν Σας

Δ. Κούστας».

Από τις επιστολές αντιλαμβανόμαστε πως, όπως είναι λογικό άλλωστε, η επικοινωνία των Αρχών της Βυτίνας με τους κληρονόμους είναι στενή από

την εποχή του θανάτου του Γ. Κούστα και τους πιέζουν, με προεξάρχοντα τον Π. Παπαζαφειρόπουλο, για την απόδοση αυτών που δικαιούται ο ναός, το χρηματικό ύψος των οποίων εκτιμούν ως ιδιαίτερα υψηλό. Οι δικαστικές διεκδικήσεις όμως κατά τους ισχυρισμούς του Δ. Π. Κούστα οδηγούν την εκκαθάριση της περιουσίας σε τέλμα και είναι άγνωστο πότε θα λάβει τα χρήματα το Εκκλησιαστικό Ταμείο. Γι' αυτό, ο Π. Παπαζαφειρόπουλος προτείνει στον Δήμαρχο Δ. Ν. Θεοφιλόπουλο εναλλακτικές λύσεις που, άμεσα ή έμμεσα, θα αποδεσμεύσουν ποσά προς τον ναό. Άλλωστε, σύμφωνα με τους όρους της διαθήκης, το κληροδότημα προς τον Άγιο Τρύφωνα συνδέεται με υποχρέωση των υπευθύνων του ναού για ετήσιο μνημόσυνο στη μνήμη του διαθέτη και των αποβιωσάντων συγγενών του, οπότε απαιτούνται για την τέλεσή του κάποια έξοδα που θα καλύπτονταν από το κληροδότημα. Για την εξοικονόμησή τους, ο Π. Παπαζαφειρόπουλος προτείνει να προσφέρουν οι κληρονόμοι σε μορφή δωρεάς το ρολόι που σχεδιάζεται να τοποθετηθεί στο νότιο κωδωνοστάσιο, που πρόκειται να ανεγερθεί, όπως και ποσό για την οικοδόμησή του, καθώς και τα έξοδα για την τέλεση του ετήσιου μνημοσύνου. Ας δούμε την επιστολή του προς τον Δήμαρχο:

«Φίλτατέ μοι Εν Βυτίνη τη 27 Νοεμβρίου 1900

Αξιότιμε κ. Θεοφιλόπουλε!

Δεν έκρινα εύκαιρον να γράψω, ως μοι είπατε, προς τον ιατρόν κ. Δ. Π. Κούσταν κληρονόμον του αειμνήστου φίλου μου Γεωργίου περί του κληροδοτήματος μήπως και δεύτερον παρεξηγηθώ. Υμίν δε και το δημοτ. Συμβουλίω απόκειται να αποφαίνητε γνώμην κύρος έχουσαν. Εγώ εν τούτοις εμμένω εις την αρχικήν μου ιδέαν δικαιολογουμένην ως εφεξής.

Αι 890 δραχμαί αι προσφερόμεναι ήδη υπό του κ. Δ. Κούστα αποφέρουσαι ετήσιον τόκον περί τας 30 δρχ είναι βεβαίως όλως ανεπαρκείς εις εκτέλεσιν μνημοσύνου δημοτελούς υπέρ του μακαρίτου Γεωργίου. Αν ο αξιότιμος ιατρός κ. Δ. Κούστας ευηρεστείτο να πέμψη τω ναώ μέγα ωρολόγιον φέρον και το όνομα του Γεωργίου προσθείς και μικρόν τι ποσόν προς συμπλήρωσιν του ετέρου ημιτελούς των κωδωνοστασίων, εφ' ου τεθήσεται το ωρολόγιον, το καθ' υμάς εκκλησιαστικόν Συμβούλιον αποδέχεται να εκτελή το περί ου ο λόγος μνημόσυνον δημοτελές και αντάξιον της μνήμης του δωρητού.

Προς δε η ημετέρα κοινότης ήθελε γνωρίζη και ανομολογή χάριν ακεραίαν και εις τον κ. Δημ. Κούσταν ως ακριβή εκτελεστήν της τελευταίας θελήσεως του μακαρίτου θείου του. Άλλως, ακαθαρίστου έτι ούσης της περιουσίας του μακαρίτου Γεωργίου, δέον φρονώ να αναμείνωμεν την εκκαθάρισιν. Δύναται δε ο κ. Δ. Κούστας να διαπέμπη το εκκλησ. Συμ-

βουλώ ετησίως δρχ εκατόν προς εκτέλεσιν του μνημοσύνου μέχρι της εκκαθαρίσεως. Τοιαύτη είναι η ταπεινή γνώμη μου.

Της παρούσης μου ποιήσατε οιανδήποτε χρήσιν εγκρίνητε.

Διατελώ μεθ' υπολήψεως και τιμής

Ευχέτης Π. Παπαζαφειρόπουλος ιερεύς και οικονόμος

Κύριον Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλον Δήμαρχον Νυμφασίας κ.λπ.

ενταύθα».

Η ιδέα υιοθετείται από τον Δήμαρχο, που την ανακοινώνει στον Δημήτριο Π. Κούστα, ο οποίος την αντιμετωπίζει θετικά. Αυτό προκύπτει από την ανταπάντηση του Δημάρχου προς τον Δ. Κούστα, στην οποία του επισυνάπτει σχέδιο και προϋπολογισμό του νότιου κωδωνοστασίου που έσπευσε να ζητήσει από τον Επαρχιακό Μηχανικό να συντάξει.

«Εν Βυτίνη την 24 Ιανουαρίου 1901

Φίλε Κύριε

Δεν σοι απήντησα επί της επιστολής σας δι' ης μοι ε[...] να σας πέμψω σημείωσιν της δεούσης δια την ανέγερσιν του κωδωνοστασίου κ.λπ.

Προεκάλεσα λοιπόν σχέδιον και προϋπολογισμόν από τον διευθύνοντα το Τμήμα της Επαρχίας μας μηχανικόν. Σας γνωρίζω ότι προϋπελόγισε δαπάνη δραχμών 3.700 δια το κωδωνοστάσιον. Δια δε την αξίαν του ωρολογίου, άλλοτε είχε γείνει λόγος όπως αγορασθεί ωρολόγιον με δύο[;] όψεις αντί δραχμών 2.500. Αφού λάβετε υπ' όψιν σας ταύτα και σκεφθείτε ότι το καλόν αυτό όπερ πρόκειται να κάμετε εις την υμετέραν πατρίδα πολύ θέλει τιμήση και την μνήμην του μακαρίτου θείου σας και υμάς. [...]

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος»

«Προϋπολογισμός της απαιτουμένης δαπάνης δια την κατασκευή του δευτέρου προς την μεσημβρινήν γωνίαν κωδωνοστασίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

	Ποσά	Τιμαί Μονάδος	Δαπάνη	Παρατηρήσεις
Λιθοδομή δια λαξευτών λίθων προερχομένων εκ των αυτών λατομεί-ων της περιφερείας Βυτίνης, εξ ων εξήχθη-σαν οι λίθοι του κατα-σκευασθέντος προη-γουμένως ετέρου κω-δωνοστασίου του αυ-τού Ναού προς κατα-σκευήν των στηλών, κορνιζών και θόλων των τριών στάσεων	50 ΜΚ	60	3000	Εις τας έναντι τιμάς συμπεριλαμβάνονται άπασαι αι δαπάναι δια την εξόρυξιν, λά-ξευσιν, μεταφοράν και τοποθέτησιν των λίθων, δια τας αμμο-κονίας, δια τα ικριώ-ματα και την τελειο-ποίησιν των ορατών επιφανειών. Το κωδωνοστάσιον θα κατασκευασθή όμοιον προς το υπάρχον έτε-ρον τοιούτον του αυ-τού Ναού, όπ... χρη-σιμεύση δια την το-ποθέτησιν του ω[ρο]λογίου
Λιθοδομή δι' ημιζεύτων λίθων δια τα εσωτερικά των θόλων εις ημι-σφαιρικά μέρη	25 ΜΚ	20	500	
Σιδερικά προς σύνδεσιν των στηλών και στερε-οποίησιν των θόλων	200	1	200	

Άθροισμα δραχ. 3700

Εν Δημητσάνη τη 20 Ιανουαρίου 1901

Ο Μηχανικός Γορτυνίας

[υπογραφή]».

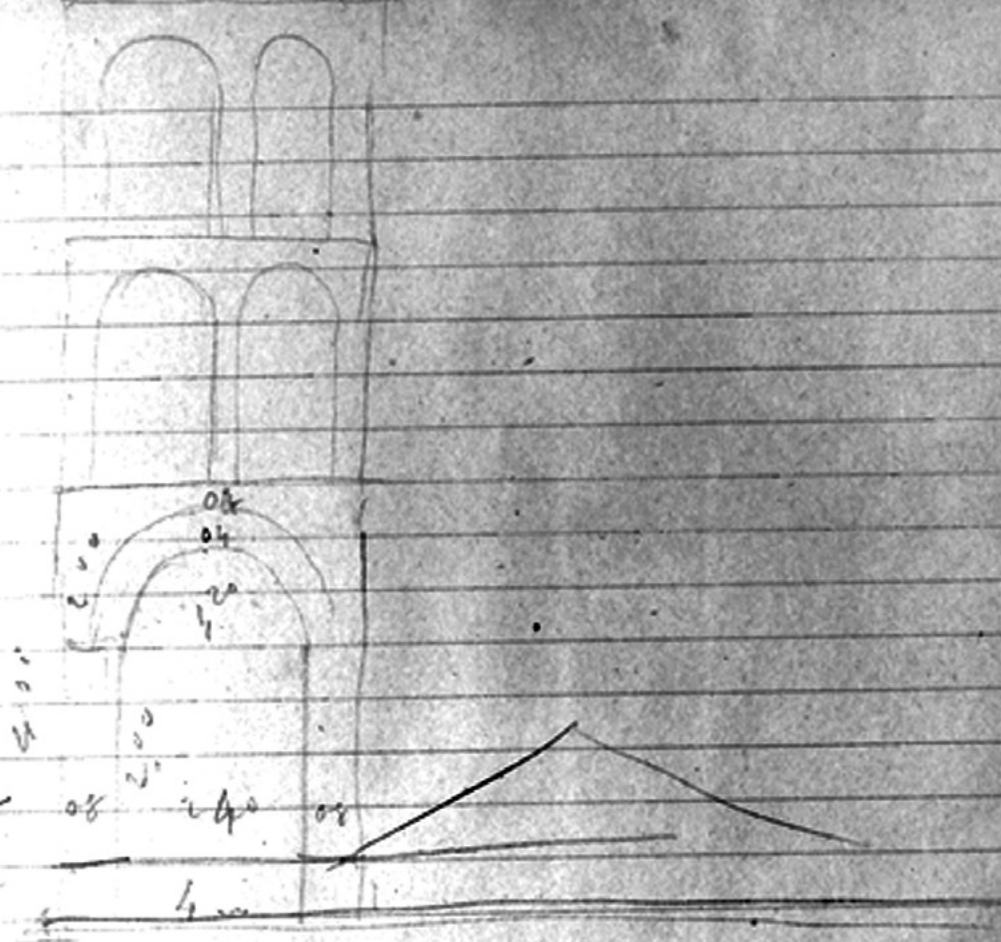

Aera pag A^r 4 0,8×0,8×2,00 = 5,12
B,3 16 0,7×0,7 2,00 16,00
Aya A 4 2,00×1,4 − 3,14×0,6²/4 0,8 24
B,T 24
64

3,14
0,36
1884
942
1,1304

364
6
1,72

Ο προϋπολογισμός συνοδεύεται και από πρόχειρο σχέδιο του κωδωνοστασίου, το οποίο είναι ακριβώς ίδιο στη μορφή με το ήδη οικοδομηθέν βόρειο, επιβεβαιώνοντας τα γραφόμενα στον προϋπολογισμό.

Είναι πραγματικά τύχη που έχει σωθεί στον φάκελο με την υπόθεση της διαθήκης του Γεωργίου Κούστα το σχέδιο και ο προϋπολογισμός για το νότιο κωδωνοστάσιο, το πρώτο χρονικά που, εμείς τουλάχιστον, διαθέτουμε για μνημείο της περιοχής μας, γιατί μας ξεκαθαρίζει πολλά πράγματα σχετικά με την εξέλιξη και έκβαση του έργου του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων. Μας επιβεβαιώνει, πρώτα απ' όλα, ότι το αρχικό σχέδιο του Σαράντου Μαντζαγριώτη προέβλεπε πως τα 2 κωδωνοστάσια θα ήταν ίδια, άρα η διαφοροποίηση στη μορφή του νότιου κωδωνοστασίου έγινε κατά τη δεκαετία του 1900, μετά το έτος 1901. Από την επιστολή, επίσης, μαθαίνουμε πως η πρόθεση για τοποθέτηση ρολογιού στο νότιο κωδωνοστάσιο δεν είναι καινούργια ιδέα, υπήρχε ήδη και, μάλιστα έχει γίνει και σχετική έρευνα για την τιμή αγοράς του, η οποία ανέρχεται στο αρκετά υψηλό ποσό των 2.500 δραχμών.

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό, όσον αφορά την οικοδόμησή του, είναι η διαφοροποιήσεις στην τυπική διαδικασία σε σχέση με την αντίστοιχη για την ανέγερση του κυρίως ναού, 55 χρόνια πριν, και του νάρθηκα και του βόρειου κωδωνοστασίου, τριάντα χρόνια περίπου πριν, δείχνοντάς μας έτσι στην πράξη την εξέλιξη και πρόοδο που έχει επιτευχθεί στην οργάνωση του, νέου ακόμα, ελληνικού κράτους. Όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, που ασχολείται με την περιγραφή του θεσμικού πλαισίου για την εκτέλεση των δημοσίων έργων, στα οποία περιλαμβάνονται και οι ναοί, το έτος 1878 συντελείται μια σοβαρή τομή με τη δημιουργία του Σώματος των Πολιτικών Μηχανικών (Νόμος ΧΠΓ΄ της 6ης Φεβρουαρίου 1878), που υπάγεται στο Υπουργείο των Εσωτερικών με κατά τόπους τμήματα στο επίπεδο της Νομαρχίας και του Επαρχείου. Με τη λειτουργία του νέου αυτού Σώματος, η εκπόνηση των σχεδίων και προϋπολογισμών για την ανέγερση ή επισκευή ναών γίνεται τώρα από μηχανικούς, με τις εξαιρέσεις μόνο που προέβλεπε ο Νόμος, απομακρύνοντας έτσι τους εμπειροτέχνες οικοδόμους από τον ρόλο αυτόν, όπως συνέβαινε τις προηγούμενες δεκαετίες. Με βάση, λοιπόν, αυτά τα νέα δεδομένα, πραγματοποιείται η οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου, του οποίου σχέδιο και προϋπολογισμό συντάσσει σε πρώτη φάση ο Επαρχιακός Μηχανικός Γορτυνίας το 1901.

Επιστρέφοντας τώρα στην αλληλογραφία των Αρχών της Βυτίνας με τον Δημήτριο Π. Κούστα, ο χρόνος περνά και η κατάσταση σχετικά με την εκκαθάριση της περιουσίας του Γ. Κούστα δεν αλλάζει. Σε επιστολή του

προς τον Π. Παπαζαφειρόπουλο στις 23 Ιανουαρίου 1904, ο Δημήτριος Κούστας επαναλαμβάνει πως λόγω απαιτήσεων των συγγενών του αποθανόντος η εκκαθάριση δεν είναι ακόμα δυνατή. Και το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγίου Τρύφωνα καταφεύγει στη δικαστική οδό, υποβάλλοντας αγωγή στο Πρωτοδικείο Κορίνθου:

«Ενώπιον των εν Κορίνθω Πρωτοδικών

Αγωγή

Του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη Ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" αποτελουμένου εκ

Κατά

Δημητρίου Κούστα και Σωτηρίου Π[;]. Κούστα, κατοίκων Κορίνθου.

Ο αποβιώσας Γεώργιος Π[;]. Κούστας δυνάμει της υπ' αριθ. 14765 και από 29 Αυγούστου 1896 δημοσίας διαθήκης του, συνταχθείσης ενώπιον του Συμβολαιογράφου Κορίνθου Κωνστ. Ντζιρακοπούλου εγκατέστησε κληρονόμους αυτού τον Δημήτριον Π. Κούσταν και Σωτήριον Κούσταν επ' απάσης της ακινήτου και κινητής αυτού περιουσίας. Δια της αυτής όμως διαθήκης του υπεχρέωσε τους κληρονόμους τούτους όπως το εικοστόν της καθαράς του περιουσίας παραχωρήσωσι λόγω κληροδοσίας αναλόγως εις τους εν Κορίκθω ναούς Αποστόλου Παύλου, Αγίου Νικολάου και τον εν Βυτίνη ναόν του Αγίου Τρύφωνος, όπως γίνηται κατ' έτος μνημόσυνον υπέρ της ψυχής του διαθέτου, της συζύγου του Σμαραγδής και των γονέων του.

Επειδή η καθαρά περιουσία του αποβιώσαντος Γ. Π[;]. Κούστα κατά τον χρόνον του θανάτου του 1896 ανήλθεν εις δραχμάς 600.000, το εικοστόν δε αυτής ταύτης εκ δραχ. 30 χιλιάδων ανήκει κατά την διαθήκην ως κληροδοσία συμμέτρως εις τους δύο ρηθέντες εν Κορίνθω ιερούς ναούς και τον ενάγοντα ιερόν ναόν του Αγίου Τρύφωνος εν Βυτίνη, ήτοι αναλογούσιν εις αυτόν δρ 10 χιλιάδες, ας εζήτησεν έκτοτε το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του ενάγοντος Ναού παρά των κληρονόμων του ούτοι ηρνήθησαν και δέον να υποχρεωθώσιν εις την πληρωμήν αυτών εντόκως από του θανάτου του διαθέτου προς 8% ετησίως, καθ' όσον εντός εξ μηνών από της εμφανίσεως της διαθήκης δεν επλήρωσαν τον ενάγοντα συμφώνως τη διατάξει 96 παρ. 3 και άλλες διότι έκτοτε εγένετο όχλησις και επήλθεν υπερημερία.

Επειδή η αγωγή είναι νόμιμος και βάσιμος

Να υποχρεωθώσιν οι εναγόμενοι να πληρώσωσι δραχμές 10 χιλιάδας δια την άνω αιτίαν εντόκως προς 8% από της [κενό**] ή άλλως από της αγωγής μέχρις εξοφλήσεως και να καταδικασθώσιν εις τα έξοδα και τέλη [...].**

Εν Βυτίνη τη 10 Ιουνίου 1905

Το ενάγον εκκλησιαστικόν συμβούλιον του ιερού εν Βυτίνη ναού "ο Άγιος Τρύφων"».

Κοντά 3 χρόνια αργότερα, στις 18 Ιανουαρίου 1907, η Νομαρχία Αρκαδίας με την υπ' αριθ. 218 απόφασή της εγκρίνει τον διορισμό δικηγόρων για την αγωγή του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου κατά των Σωτηρίου και Δημητρίου Π. Κούστα, όπως και για μια άλλη αγωγή του Δήμου κατά του τεχνίτη Ασημάκη Παπαηλιού από τη Στεμνίτσα που ανέλαβε να ξανακατασκευάσει καμπάνα του ναού Αγίου Τρύφωνα στα μέσα του έτους 1906, αγωγή που θα δούμε παρακάτω. Μπορεί η καθυστέρηση αυτή στην προώθηση της Αγωγής να σχετίζεται και με οικοδόμηση του κωδωνοστασίου σ' εκείνο το χρονικό διάστημα (1904-1907); Δεν αποκλείεται.

Δεν διαθέτουμε καμία άλλη πληροφορία για την οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου. Ούτε αν, τελικά, ο Δημήτριος Π. Κούστας συνεισέφερε κάτι για την οικοδόμηση. Λογικά, για να κινηθεί δικαστικά εναντίον του ο Δήμος Νυμφασίας, καθώς, όπως γνωρίζουμε, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο δεν είχε τότε νομική υπόσταση, ο Δ. Κούστας δεν είχε ανταποκριθεί οικονομικά ή, αν είχε, η συνεισφορά του ήταν πολύ μικρότερη του αναμενόμενου. Από την τελευταία χρονικά επιστολή του που διαθέτουμε προς τον Δήμαρχο Νυμφασίας Ιωάννη Κ. Λαμπρυνόπουλο στις 12 Δεκεμβρίου 1910, μαθαίνουμε πως ο ίδιος είχε ερευνήσει, μάλλον το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα μετά την επιστολή του Δημάρχου στις 24 Ιανουαρίου 1901,για την αγορά του ρολογιού. Ας δούμε την επιστολή:

«Κόρινθος 12 Δεκεμβρίου 1910

Φίλτατέ μοι κ. Δήμαρχε

Την επιστολήν σας έλαβον και τα εν αυτή είδον. Δεν μοι γράφητε αν έχητε κάμει προϋπολογισμόν τινα δι' αγοράν και τοποθέτησιν τοιούτου ωρολογίου, αν έχητε προτάσεις ή προσφοράν τινα δια την αξίαν του έργου δηλ. τι θα κουστίση η αγορά και τοποθέτησις αυτού; διότι εφρόντισα εγώ άλλοτε περί αυτού και εύρον λίαν δυσχερές και πολυδάπανον την τε

εγώ, όπως υπολογίσω τας δυνάμεις μου συμφώνως ταις περιστάσεσι, και κάμωμεν κάτι τι τέλειον και διαρκές.

Διατελώ μεθ' υπολήψεως

πρόθυμος φίλος σας Δ. Κούστας».

Η υπόθεση για την εξέλιξη των γεγονότων θεωρούμε πως έχει ως εξής:

Α) Σε πρώτη φάση, οι Αρχές της Βυτίνας πληροφορούνται πως, για να τοποθετηθεί ρολόι, πρέπει το κωδωνοστάσιο να έχει συγκεκριμένες μορφολογικές προδιαγραφές, τοποθέτησή του σε κωδωνοστάσιο του τύπου του βόρειου κωδωνοστασίου δεν μπορεί να γίνει. Υποχρεωτικά λοιπόν οι υπεύθυνοι πρέπει να οικοδομήσουν κατάλληλης μορφής κωδωνοστάσιο. Το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί το νότιο κωδωνοστάσιο είναι εντελώς διαφορετικό στη μορφή από το προϋπάρχον βόρειο.

Β) Δεν γνωρίζουμε ποιος εκπόνησε το τελικό σχέδιο και προϋπολογισμό, και ποιος πρωτομάστορας το οικοδόμησε. Γιατί είναι προφανές ότι δεν ακολουθήθηκε το αρχικό σχέδιο του Επαρχιακού Μηχανικού Γορτυνίας, αλλά συντάχθηκε νέο που να ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές για τοποθέτηση ρολογιού. Και δεν γνωρίζουμε αν η δαπάνη του ξεπέρασε την προϋπολογισθείσα των 3.700 δραχμών για το πρώτο σχέδιο του έτους 1901. Από 2 άλλα παραδείγματα ανέγερσης κωδωνοστασίων τα αμέσως επόμενα χρόνια, στον ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα και στον ναό Αγίας Τριάδας στη γειτονική Γρανίτσα, μαθαίνουμε για την εμπλοκή στην εκπόνηση σχεδίου και προϋπολογισμού τους του μηχανικού και διευθυντή τότε της Δασικής Σχολής Βυτίνας Θεόδωρου Αναργ. Διαμαντόπουλου. Ο ίδιος είχε συντάξει και τη μελέτη για την επισκευή του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο μετά τις ζημιές που υπέστη από τον σεισμό της 29ης Ιουλίου 1903 στα Κύθηρα.

Γ) Δεν γνωρίζουμε ακριβώς τον χρόνο οικοδόμησης του νότιου κωδωνοστασίου. Με βεβαιότητα, με βάση την αλληλογραφία των Αρχών της Βυτίνας με τον Δημ. Π. Κούστα, μπορούμε να πούμε πως δεν χτίστηκε νωρίτερα από το έτος 1902. Επίσης, όχι αργότερα από το 1905, κι αυτό το συμπεραίνουμε από τη σωζόμενη αλληλογραφία του Π. Παπαζαφειρόπουλου με τον Αρχιμανδρίτη, μετανάστη στις ΗΠΑ, Παρθένιο Λυμπερόπουλο από τη Γρανίτσα το έτος 1907, με σκοπό τη συγκέντρωση χρηματικών συνεισφορών από τους ομογενείς συμπατριώτες για τους ναούς Αγίου Τρύφωνα και Παναγίτσας (Γέννηση της Θεοτόκου). Η εκτίμηση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι η τυπική διαδικασία για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου του ναού Γέννησης της Θεοτόκου ξεκινά, πιθανότατα, το δεύτερο μισό του έτους 1905 ή, το αργότερο, τις αρχές του 1906, κάτι που ίσως σημαίνει

πως το κωδωνοστάσιο του Αγίου Τρύφωνα είχε στα τέλη του 1905 ολοκληρωθεί. Επιπλέον, και μια αγωγή του Δήμου Νυμφασίας κατά τεχνίτη από τη Στεμνίτσα το 1906 για επισκευή καμπάνας του ναού Αγίου Τρύφωνα, ίσως συνδέεται ως επακόλουθο με την αποπεράτωση του κωδωνοστασίου. Ας δούμε τα 2 τεκμήρια:

«Ενώπιον του Ειρηνοδικείου Νυμφασίας

Αγωγή

Ιωάννου Κ. Λαμπρυνοπούλου, Νικολάου Χρ. Θαλασσινού και Χρήστου Ν. Τζαβάρα, κατοίκων Βυτίνης αποτελούντων το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του ιερού ναού εν Βυτίνη "ο Άγιος Τρύφων".

Κατά

Ασημάκη Παπαηλιού, κατοίκου Στεμνίτσης

Δυνάμει συμβάσεως καταρτισθείσης, μεταξύ ημών με την ιδιότητά μας και του αντιδίκου, εν Βυτίνη τη 27η Φεβρουαρίου 1906 συνεφωνήθη όπως ο εναγόμενος παραλάβη έναν παλαιόν κώδωνα του ιερού ναού "ο Άγιος Τρύφων" εξ οκάδων 250 και κατασκευάση νέον τοιούτον και ελαφρύτερον κατά 10% και παραδώση τούτον εν Βυτίνη προς ημάς της τελείας αρεσκείας μας εντός τριών μηνών από της καταρτήσεως της συμβάσεως, επί αμοιβής Δραχμών 1 και και 50 δι' εκάστην οκάν, αν δε δεν ήθελεν αρέσκη εις ημάς να επιστρέψη το υλικόν εξ οκάδων 250 άνευ αποζημιώσεως τινός. Ο εναγόμενος όμως παρά τα συμπεφωνημένα και εκπροσθέσμως κατεσκεύασεν έναν κώδωνα εξ οκάδων 178 όλως ελαττωματικόν ως μη παρέχοντα τον προσήκοντα ήχον και και μη αρέσκοντα εις ημάς και μεταφερθέντος ενταύθα τη 25η Ιουνίου ε.ε. Ημείς δε αντιληφθέντες το ελαττωματικόν αυτού ως κώδωνος μη κατασκευασμένου κατά τους κανόνας της τέχνης και μη παρέχοντος τον πρέποντα ήχον και λόγω του μικροτέρου βάρους του, δηλώσαμεν αμέσως εις τον αντίδικον ότι δεν αρέσκει εις ημάς ποσώς και δια της από 10 Ιουλίου 1906 εξωδίκου διαμαρτυρήσεώς μας, επιδοθείσης τω αντιδίκω την 12 Ιουλίου 1906, διαμαρτυρήθημεν και τον προσκαλέσαμεν, όπως μας επιστρέψη το εξ οκάδων 250 υλικόν του παραδοθέντος αυτω κώδωνος.

Επειδή ο εναγόμενος εγκατέλιπεν εις το προαύλιον του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" τον κατασκευασθέντα παρ' αυτού κώδωνα εξ οκάδων 178, υποχρεούται δε ως παραβάς τα συντεθέντα και κατά την σύμβασιν να παραδώση το υπόλοιπον υλικόν εξ οκάδων 72 ή την αξίαν του δραχμών 252 καθόσον ημείς εδηλώσαμεν τω εναγομένω κατά την παράδοσιν ότι απαρέσκει ημίν ο κατασκευασθείς κώδων και ότι θέλομεν κρατήση τούτον απέναντι του επιστρεπτέου υλικού, όπερ εδέξατο ούτος καίτοι δε

πολλάκις οχληθείς αρνείται εις την επιστροφήν του υπολοιπομένου υλικού του παραδοθέντος αυτώ κώδωνος.

Επειδή η αγωγή μας είναι νόμιμος και αληθής [...] των προς έγερσιν νομίμων διατυπώσεων

Δια ταύτα εξαιτούμεθα

Να γείνη δεκτή η αγωγή. Να υποχρεωθή ο εναγόμενος και αποδώση ημίν οκάδας 72 του παραδοθέντος αυτώ εξ οκάδων 250 υλικού κώδωνος ή την αξίαν των δραχμών 252 και εντόκως από της αγωγής και,

Να καταδικασθή εις τα έξοδα και τέλη.

Εις δικαστικός κλητήρ επιδότω νομίμως την παρούσαν τω αντιδίκω

Εν Βυτίνη τη 2α Σεπτεμβρίου 1906»[117]

«JOHNKE k LIAPES co.
IMPORTERS AND DEALERS
IN GREEK AND AMERICAN PRODUCTS OF BEST QUALITY
GROCERIES, PROVISIONS, BAKERY, DRY GOODS, ETC.
RESTAURANT AND BOARDING HOUSE
1122 ELM STREET
PUEBLO, COLORADO11 Φεβρουαρίου 1907
Πανοσιολογιώτατε άγιε Αρχιμανδρίτα,
Κληθείς παρά της άρτι συσταθείσης Ελληνικής κοινότητος ενταύθα όπως καταθέσω τον θεμέλιον λίθον της ωκοδομουμένης Ελληνικής Ορθοδόξου εκκλησίας, αφίχθην την παρελθούσαν Κυριακήν όπου μετά την λειτουργίαν κατεθέσαμεν τον λίθον. Μετά το τέλος των ανωτέρω συνήντησα άπαντας τους ενταύθα ευρισκομένους πατριώτας οίτινες μεγάλης πατριωτικότητας με υπεδέχθησαν προς ους πολλάς οφείλω χάριτας. Επί τη ευκαιρία ταύτη συνήλθομεν άπαντες ομού και σκεφθέντες απεφασίσαμεν προηγηθείσης της ακολουθίας του αγιασμού εν η ανεγνώσαμεν και την ευχήν του πολιούχου Βυτίνης μεγαλομάρτυρος Αγίου Τρύφωνος, όλοι εν σώματι και με μίαν καρδίαν και με μίαν ψυχήν όπως φανώμεν χρήσιμοι προς την ιδιαιτέραν πατρίδα, και ακολούθως ενεργήσαμεν εράνους υπέρ των εξής δύο σκοπών, της αγοράς και τοποθετήσεως ωρολογίου εις το έτερον Κωδωνοστάσιον του Αγίου Τρύφωνος και υπέρ της αποπερατώσεως του Κωδωνοστασίου της Παναγίας. Εσωκλείστως ευρίσκετε δύο επιταγάς την υπ' αριθ. 69356 εκ λιρών 74 ήτις είναι προωρισμένη δια το ωρολόγιον του Αγίου Τρύφωνος, και την υπ' αριθ. 69357 εκ

[117] Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας, λυτά έγγραφα, φάκελος 2 με τίτλο «Κοινότης Βυτίνης 1914 – Δικαστικά διάφορα του Δήμου Νυμφασίας από πολλών ετών – Διαθήκη Γεωργίου Κούστα δια την εκκλησίαν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"».

λιρών 53, 8 φράγκων και 7 σεληνίων προς τον σκοπόν της αποπερατώσεως. Εν της επιταγής της Παναγίας, κρατήσατε μίαν λίραν την οποίαν προσθέτετε εις το ποσόν του Αγίου Τρύφωνος. Και εις ετέραν μας επιστολήν λαμβάνεις τους καταλόγους οίτινες φέρωσι τα ονόματα των προσφερόντων πατριωτών.- Συγχαίρω τα ευγενή τέκνα Βυτίνης δια τα πατριωτικά αισθήματα άτινα επεδείξαντο όχι μόνον προε την ιδιαιτέραν μας πατρίδα αλλά και ενταύθα όλοι ομού προσέφερον 200 δολάρια υπέρ της καλύνσεως του τεμπλέου της ενταύθα οικοδομουμένης εκκλησίας εξ οκτώ μεγάλων εικόνων αίτινες θα φέρωσι την επιγραφήν "Δαπάνη Βυτιναίων" μη υστερούσης και της εικόνος του Πολιούχου μας, μεγαλομάρτυρος Αγίου Τρύφωνος. Δεν δύναμαι άγιε Αρχιμανδρίτα να σας περιγράψω την χαράν ην ησθάνθην ευρισκόμενος μετά τόσων φιλοτίμων πατριωτών μου, πολύ δε με συνεκίνησε η προσφώνησις του Κυρίου Τρύφωνος Τρ. Τζίφα κατά την ώραν ενεχείρησε και το ποσόν το δωρηθέν υπό των συμπατριωτών μας προς τον Πρόεδρον της ενταύθα Ελληνικής κοινότητος, εξοχώτατον ιατρόν κ. Αργυρίου δια τον σκοπόν των εικόνων.

Σας προσκυνώ

Παρθένιος Λυμπερόπουλος».

Την επιστολή συνοδεύει και κατάλογος των προσφερτών και το ποσό που συνεισέφεραν. Ο κατάλογος καλύπτει 2 σελίδες, από τις οποίες έχει σωθεί μόνο η δεύτερη:

«Συνδρομηταί υπέρ της Θεοτόκου σελ. 2

Αδελφοί Χ. Τσελεπή	**3**
Ιωάννης Α. Παναγόπουλος	**1,50**
Πάνος Α. Τζιαβάρας	**1**
Δημήτρ. Π. Βέζος	**2,50**
Χρήστος Ν. Ξηρός	**1**
Αδελφοί Παν. Τζίφα	**5**
Θεόδωρος Παυλ. Λιαρόπουλος	**2**
Αδελφοί Ιω. Γερόπουλου	**5**
Ιωάννης Γ. Ξενόγιαννης	**2**
Κωνστ. Ιω. Ζαχαρόπουλος	**4**
Ιωάννης Π. Σακελλαρόπουλος	**3**

	31,00
	225,50
[σύνολο]	**256,50**

Κατάλογος Συνδρομητών

Υπέρ του ναού της Παναγίας
Λίρας 52».[118]

Πολύ σπουδαία η επιστολή του Παρθένιου Λυμπερόπουλου, μας μεταφέρει στο κλίμα της εποχής, μας δίνει τον τρόπο επαφής των τοπικών αρχών με τους εκτός Βυτίνας συμπατριώτες και, μάλιστα, στο εξωτερικό, σ' έναν νέο προορισμό μετανάστευσης, τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην επιστολή μάς μεταφέρεται η φωτεινή πλευρά μέσα από μια γιορτινή εκδήλωση. Αξίζει όμως να παραθέσουμε, επ' αφορμή, και μιαν άλλη, επώδυνη πτυχή. Σε επόμενη επιστολή του στις 8 Οκτωβρίου 1907, απαντώντας σε επιστολή του Π. Παπαζαφειρόπουλου με την οποία του ζητούσε πληροφορίες για συγγενείς του που έχουν μεταναστεύσει στις ΗΠΑ, ο Παρθένιος Λυμπερόπουλος, μεταξύ άλλων, ζητά από τον συνομιλητή του: **«[…] επληροφορήθην, ότι η μήτηρ μου ασθενεί προ πολλού· εάν αναρρώση και την ιδήτε παρακαλώ να τηνενθαρρύνητε καθόσον ένεκεν της μεγάλης της στεναχωρίας δι' εμέ ασθενεί»**.

Για το πρόσωπο του Παρθένιου να πούμε πως καταγόταν από το γειτονικό χωριό Γρανίτσα (Νυμφασία σήμερα). Κάποια στοιχεία γι' αυτόν μας δίνει το Μοναχολόγιο της Μονής των Αγίων Θεοδώρων (που βρίσκεται απέναντι από το Πυργάκι)[119], όπου είναι καταχωρημένος: **«Αύξων αριθ. 14, όνομα και επώνυμον. Το κατά κόσμον: Παντελεήμων Λυμπερόπουλος. Το Μοναχικόν: Παρθένιος Λυμπερόπουλος. Πατρίς: Γρανίτσα. Δήμος: Νυμφασίας. Ηλικία: 23. Βαθμός: Μοναχός. Παρατηρήσεις: Διαγράψαμεν τούτον εκ του Μοναχολογίου της Μονής συνεπεία της υπ' 2146/957 και από 26 Ιουλίου 1895 και αναφέρομεν την διαγραφήν του δια της υπ' αριθ. 17 αναφοράς μας 19 Αυγούστου 1895»**. Αν το πρόσωπο του αρχιμανδρίτη Παρθένιου Λυμπερόπουλου ταυτίζεται με αυτό του Μοναχολογίου, τότε μπορούμε να θεωρήσουμε πως μετανάστευσε στις ΗΠΑ στα τέλη του 19ου αιώνα ή τις αρχές του 20ού.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορούμε να εκτιμήσουμε πως το 1901 ή 1902 ξεκίνησαν οι τυπικές διαδικασίες για την οικοδόμηση του νότιου κωδωνοστασίου, δηλαδή συνετάχθη το τελικό σχέδιο και ο προϋπολογισμός, ακολούθησε έγκρισή τους από τη Νομαρχία Αρκαδίας, και κατόπιν μειοδοτική δημοπρασία, μία ή περισσότερες. Η διαδικασία δημοπράτησης δεν

---

[118] Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας.

[119] Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας, Μοναχολόγιον της εν τω Δήμω Νυμφασίας Ιεράς Μονής των Αγίων Θεοδώρων. Ευχαριστούμε την Ηγουμένη και τις Μοναχές της Ιεράς Μονής Κερνίτσας για την εμπιστοσύνη τους να μας επιτρέψουν να αντλήσουμε στοιχεία από το αρχειακό υλικό της Μονής.

αποκλείεται να ήταν χρονοβόρα, καθώς, όπως θα διαπιστώσουμε από τα παραδείγματα ανέγερσης των άλλων 2 κωδωνοστασίων στην περιοχή μας, η αρχική τιμή εκκίνησης, που οριζόταν από τον προϋπολογισμό του μηχανικού, συχνά εθεωρείτο μη συμφέρουσα από τους εργολάβους, με αποτέλεσμα οι δημοπρασίες να αποβαίνουν άκαρπες. Θεωρούμε, πάντως, πως το 1905 ή, το πολύ, το 1906, το κωδωνοστάσιο είχε αποπερατωθεί.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη διαδικασία οικοδόμησης του νότιου κωδωνοστασίου του Αγίου Τρύφωνα, μιας και τα στοιχεία που διαθέτουμε είναι ελλιπή, ας δούμε, εν συντομία, και τις περιπτώσεις ανέγερσης του κωδωνοστασίου του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στην Επάνω Συνοικία Βυτίνας και του κωδωνοστασίου στον περίβολο του ναού Αγίας Τριάδας στη γειτονική Γρανίτσα (Νυμφασία). Θα μας βοηθήσει σίγουρα.

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΒΥΤΙΝΑΣ

Τα στοιχεία για την οικοδόμηση των κωδωνοστασίων του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα και του ναού Αγίας Τριάδας στη Γρανίτσα τα αντλούμε από 3 φακέλους των λυτών εγγράφων του Αρχείου της Κοινότητας Βυτίνας. Είναι οι φάκελοι αριθμός 2 με τίτλο «ΔΗΜΟΣ ΝΥΜΦΑΣΙΑΣ – Νάρθηκας και κωδωνοστάσιο ναού Γέννησης της Θεοτόκου Βυτίνας 1908», αριθ. 3 με τίτλο «ΔΗΜΟΣ ΝΥΜΦΑΣΙΑΣ – Κωδωνοστάσιο Γρανίτσας 1908-1911» και αριθ. 4 με τίτλο «ΔΗΜΟΣ ΝΥΜΦΑΣΙΑΣ – Κωδωνοστάσια Βυτίνας και Γρανίτσας 1911-1912».

Ο ναός Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγίτσα) στον Πίσω Μαχαλά της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας ανοικοδομήθηκε εκ βάθρων επάνω στα ερείπια παλαιότερου ναού στα τέλη της δεκαετίας του 1860. Και 2 δεκαετίες αργότερα, σε εκκλησιαστικούς προϋπολογισμούς που εγκρίθηκαν με αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, προβλέπονται ποσά για ανέγερση νάρθηκα και κωδωνοστασίου στον ναό.

Συγκεκριμένα, σε προϋπολογισμό του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας Γέννησης της Θεοτόκου που εγκρίθηκε σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 7 Ιανουαρίου 1889 (πράξη αριθ. 41) προβλέπεται: **«Το αποθεματικόν κεφάλαιον θέλει χρησιμεύσει εις κατασκευήν κωδωνοστασίου του ιερού Ναού»**. Και στον αντίστοιχο προϋπολογισμό για το έτος 1890 (πράξη αριθ. 58 της 29ης Απριλίου 1890), **«[…]το περίσσευμα [**700 δραχμές**] θέλει χρησιμεύσει εις την κατασκευήν κωδωνοστασίου του ιερού Ναού»**. Στους εκκλησιαστικούς προϋπολογισμούς, επίσης, των επόμενων τριών ετών 1891, 1892 και 1893 (πράξη αριθ. 65 της 17ης Μαρτίου 1891, πράξη αριθ. 7 της 3ης Ιανουαρίου 1892 και πράξη αριθ. 19 της 27ης Νοεμβρίου 1892), προβλέπονται ποσά για κατασκευή κωδωνοστασίου, το οποίο τώρα εμφανίζεται να είναι υπό κατασκευή:

Για το έτος 1891, **«το περίσσευμα εκ δραχμών 250 θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου ιερού Ναού»**.

Για το έτος 1892, **«το περίσσευμα εκ δραχμών 200 θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου ιερού Ναού»**.

Και για το έτος 1893, **«Εάν υπάρξει περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου Ναού»**.

Κατά συνέπεια, είχε ανεγερθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1890 κάποιας μορφής κωδωνοστάσιο, το οποίο δεν πρέπει λογικά να ήταν κάποια άξια λόγου κατασκευή, καθώς λίγα χρόνια μετά, στις αρχές του 20ού αιώνα αποφασίζεται η οικοδόμηση κωδωνοστασίου. Η διαδικασία φαίνεται να ξεκινά το έτος 1905 ή, το πολύ, τις αρχές του έτους 1906.

Το πρώτο χρονικά έγγραφο το βρίσκουμε στον φάκελο αριθ. 2, και είναι μια αναφορά του Δήμου Νυμφασίας προς τον Νομάρχη Αρκαδίας που έχει συνταχθεί στις 25 Απριλίου 1906, με την οποία αιτείται προς τον Νομάρχη να διεκπεραιώσει το αίτημα του Δήμου για έγκριση σχεδίου και προϋπολογισμού του κωδωνοστασίου:

«Αριθ. 118
Εν Βυτίνη την 25 Απριλίου 1906
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας
Δια [...]ρίθμου αναφοράς μας της 27 Φεβρουαρίου ε.ε. υπεβάλλαμεν εις την Β. Νομαρχίαν Σχέδιον και προϋπολογισμόν δαπάνηςτου μηχανικού κ. Θ. Διαμαντοπούλου διευθυντού του Δασοκομικού τμήματος Βυτίνης δια την ανέγερσιν Νάρθηκος και Κωδωνοστασίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "το Γενέθλιον της Θεοτόκου" όπως εγκριθή και μας επιστραφή ίνα προβώμεν εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν της κατασκευής, αλλά μέχρι τούδε η Β. Νομαρχία δεν ευαρεστήθη και μας πέμψη τας διαταγάς της, μας επιστρέψη δε και το σχεδιάγραμμα και τον προϋπολογισμόν της δαπάνης.

Διο παρακαλούμεν την Β. Νομαρχίαν όπως ευαρεστηθή και μας επιστρέψη τα ανωτέρω έγγραφα […]».

Ο Νομάρχης απαντά στις 8 Μαΐου 1906 (αριθ. πρωτ. 2553) λέγοντας ότι τα σχετικά έγγραφα **«υπεβλήθησαν [**όπως απαιτούσε ο Νόμος**] προς θεώρησιν εις το υπουργείον των Εσωτερικών, μη επιστραφέντων εισέτι τούτων»**.

Το Υπουργείο ανταποκρίνεται θετικά, και ο Νομάρχης με τη Διαταγή του αριθ. 3561 της 26ης Ιουνίου 1906 δίνει το πράσινο φως για να προχωρήσει το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στη δημοπράτηση του έργου. Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, σε έγγραφο που δεν φέρει ημερομηνία, αναφέρει σχετικά:

«Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας.

Έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως, όπως επιφέρη γνώμιν επί του προκειμένου να ανεγερθή εις τον ενταύθα Ιερόν ναόν το Γενέθλιον της Θεοτόκου ο Νάρθηξ και το Κωδωνοστάσιον.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν τα υπό του κ. Δημάρχου υποβληθέντα έγγραφα, οίον την υπ' αριθ. 3561 της 26 Ιουνίου ε.ε. διαταγήν της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας δι' ης επεστράφησαν τεθεωρημένα το τε Σχεδιάγραμμα και ο προϋπολογισμός της δαπάνης υπό του μηχανικού κ. Θ. Διαμαντοπούλου, υπό τε του Μηχανικού Αρκαδίας του τμήματος των δημοσίων Έργων. Προς δε την από 29 Ιουνίου γνωμοδότησιν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ανωτέρω ναού όπως το έργον εκτεθή εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν.- Ακούσαν και την γνώμην του κ. Δημάρχου συστάσαντος τούτο.

Γνωμοδοτεί

όπως το έργον εκτεθή εις μειοδοτικήν Δημοπρασίαν και το αποτέλεσμα ταύτης υποβληθή εις την Β. Νομαρχίαν Αρκαδίας προς έγκρισιν εάν η προσφερθείσα τιμή κριθή συμφέρουσα.

Ο κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει ενεργήση τα περαιτέρω

Εγένετο εν Βυτίνη [κενό**]»**.

Η διακήρυξη της μειοδοτικής δημοπρασίας, όπως και των μεταγενέστερων, τοιχοκολλείται προς ενημέρωση των ενδιαφερόμενων οικοδόμων στην Τρίπολη και στα Λαγκάδια.

Ίδιου περιεχομένου με την παραπάνω είναι και απόφαση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας της Γέννησης της Θεοτόκου που φέρει ημερομηνία 5 Μαΐου 1907, απόφαση που αφορά κάποια επόμενη επαναληπτική δημοπρασία, καθώς η πρώτη, προφανώς, απεδείχθη άκαρπη. Αλλά και η δημοπρασία ή δημοπρασίες που πραγματοποιήθηκαν το 1907 ήταν άκαρπες, και ο λόγος είναι ότι η ανώτερη τιμή προσφοράς προσδιορίσθηκε, βάσει του προϋπολογισμού του μηχανικού, σε 3.918,69 δραχμές, ποσό που οι εργολάβοι θεωρούσαν ασύμφορο. Έτσι, φτάνουμε στο έτος 1908, όπου σε πρακτικό δημοπρασίας της 11ης Μαΐου 1908 πληροφορούμαστε ότι ορίζεται νέα για την Κυριακή 18 Μαΐου 1908, γιατί δεν εμφανίστηκε κανένας εργολάβος. Επίσης, μαθαίνουμε ότι ως πρώτη προσφορά κατά τον προϋπολογισμό του μηχανικού Θ. Διαμαντόπουλου έχει τεθεί το ποσό των 3918,69 δραχμών.

Όμως, ούτε τότε υπήρξε αποτέλεσμα, καθώς στις 12 Σεπτεμβρίου 1908 προκηρύσσεται νέα δημοπρασία για τις 19, 20 και 21 του ίδιου μήνα και φαίνεται πως έχει δρομολογηθεί συμφωνία με τον οικοδόμο Δημ. Μανιατόπουλο από τα Λαγκάδια, για τον οποίον όμως προκύπτει σύμφωνα με τηλεγράφημα από τη Νομαρχία Αρκαδίας ότι δεν είχε προσκομίσει το απαιτούμενο από τον Νόμο πιστοποιητικό περί των απαιτούμενων προσόντων για την ανάληψη δημοσίων έργων. Αξίζει να δούμε το κείμενο της

διακήρυξης, στην οποία εκτίθενται αναλυτικότερα οι όροι της εκτέλεσης του έργου, καθώς και του τηλεγραφήματος:

«Αριθ. 374 Βασίλειον της Ελλάδος

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας και το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του εν Βυτίνη ιερού ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου".

Ότι εκτίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασία η κατασκευή του Νάρθηκος και Κωδωνοστασίου του ενταύθα ιερού ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου", σύμφωνα με το σχέδιον και τον προϋπολογισμόν της δαπάνης κ.λπ. του μηχανικού κ. Θεοδώρου Διαμαντοπούλου, θεωρηθέντα υπό του μηχανικού Αρκαδίας και υπό του διευθυντού των Δημοσίων έργων, εγκριθέντα δε δια της υπ' αριθ. 5162 της 18 Αυγούστου αποφάσεως της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας, άτινά εισιν εκτεθειμένα εν τω Δημαρχικώ μας γραφείον προς γνώσιν των βουλομένων να συναγωνισθώσι εργολάβων.

Η δημοπρασία ενεργηθήσεται ενταύθα παρ' ημών εις τον συνήθη των δημοπρασιών τόπον κατά τας 19, 20 και 21 ελευσομένου μηνός Σεπτεμβρίου ε.ε. από της 10 ώρας π.μ. μέχρι της 2μ.μ. εκάστης ημέρας.

Οι βουλομένοι να μειοδοτήσωσιν οφείλουσι να προκαταβάλουν εις το Εκκλησιαστικόν Ταμείον το δεκατημόριον της προσφοράς, να προσαγάγωσι δε την ημέραν της δημοπρασίας και αξιόχρεον εγγυητήν, άλλως δεν γίνονται δεκτοί εις την δημοπρασίαν. Οφείλει δε ο αναδειχθησόμενος εργολάβος να κάμη έναρξιν του έργου εντός 15 ημερών από της κοινοποιήσεως της εγκρίσεως των πρακτικών υπό της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας. Να περαιώση δε τούτο εντός τριών μηνών από της ενάρξεως σύμφωνα με το άρθρον 2 της συγγραφής του μηχανικού. Η πληρωμή του εργολάβου γενήσεται εις τρεις ίσας δόσεις, η μεν μία άμα προχωρήση το έργον δύο μέτρα από της επιφανείας του εδάφους, η δευτέρα όταν το έργονπροχωρήση μέχρι του Τούρλου και η τελευταία μετά την αποπεράτωσιν και παράδοσιν του όλου έργου αφ' ου κρατείται το πέμπτον εκάστης δόσεως ως εγγύησιν αυτού.

Άπαντα τα απαιτούμενα υλικά, οίον λίθοι Μάρμαρα, σίδηρα, Πορσελάνη, τσιμεντο, ξύλα δια τον τούρλον και ικρίωμα και ημερομίσθια ανήκουν εις τον εργολάβον. Ούτος θέλει μεταχειρισθή τα υπάρχοντα υλικά του κατεδαφισθησομένου κωδωνοστασίου και την άσβεστον όσην έχει τοποθετημένην ο ναός.

Τα κηρύκεια δικαιώματα και έξοδα του συμβολαίου μεθ' ενός αντιγράφου ανήκουν εις τον αναδειχθησόμενον εργολάβον.

Ως ανωτέρα προσφορά ωρίσθη υπό του μηχανικού το ποσόν των 4.000δραχμών.

Εν Βυτίνη την 12 Σεπτεμβρίου 1908

ο Δήμαρχος **οι Εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι**
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Πέτρος Δ. Στρουσόπουλος**
Π. Κ. Ζαχαρόπουλος

Εθεωρήθη
Εν Τριπόλει τη 12η Σεπτεμβρίου 1908
ο Νομαρχών
[υπογραφή]»

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΙ
Τηλεγράφημα **ελήφθη την 16 Σεπτεμβρίου 1908**
Εν Τριπόλει αριθ. 313 λέξεις 50
αριθ. 7532
Δήμαρχον Νυμφασίας
Βυτίνα
Κατηγγέλθη ημίν ότι εργολάβος της κατασκευής του αυτόθι κωδωνοστασίου Δ. Μανιατόπουλος δεν κέκτηται την ικανότητα του εργολάβου ως μη λαβών το απαιτούμενον υπό του Β. Διατάγματος περί εκτελέσεως δημοσίων κ.λπ. έργον πιστοποιητικόν. Εν τοιαύτη περιπτώσει δεν θέλετε εγκαταστήση αυτόν εις το έργον αλλά να προκηρύξητε νέαν δημοπρασίαν ως μη ευθυνομένου απέναντι εργολάβου εστερημένου προσόντων.
Νομάρχης Αλεξανδρόπουλος».

Να σημειώσουμε ότι την εποχή εκείνη Δήμαρχος Νυμφασίας ήταν ο Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος και μέλη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας της Γέννησης της Θεοτόκου οι Πέτρος Δ. Στρουσόπουλος, Κ. Τριανταφύλλης και Π. Κ. Ζαχαρόπουλος.

Η αστοχία συνεχίζεται και τον επόμενο χρόνο, 1909, κατά τη διάρκεια του οποίου επαναλαμβάνεται το ίδιο σκηνικό. Η δημοπρασία που έχει οριστεί για τις 15 Φεβρουαρίου 1909 αναβάλλεται για τις 15 Μαρτίου κι εκείνη, με τη σειρά της, για τις 5 Απριλίου, αλλά ούτε και τότε εμφανίστηκε κάποιος εργολάβος, οπότεορίζεται νέα για τις 26 Απριλίου του ίδιου έτους. Ο μόνος επί της ουσίας λόγος που οι δημοπρασίες αποβαίνουν άκαρπες είναι η χαμηλή κατά τους εργολάβους τιμή εκκίνησης, καθώς δεν προκύπτει από τα διαθέσιμα έγγραφα κάποιος άλλος σοβαρός λόγος που να δικαιολογεί καθυστέρηση του έργου. Αυτό μας επιβεβαιώνει σε επιστολή του προς τον Νομάρχη Αρκαδίας στις 13 Απριλίου 1909 (αριθ. πρωτ. 450) ο Δήμαρχος Νυμφασίας με την οποία τον πληροφορεί ότι, **«ενεργήσαμεν πολλάς μειοδοτικάς δημοπρασίας καθ' ας ουδείς παρουσιάσθη μειοδότης εργολάβος, διότι ήλθον [...] εργολάβοι και εμελέτησαν τον προϋπο-**

λογισμόν, τας μελέτες του μηχανικού και το σχέδιον, αλλ' απεφάνθησαν ότι επί της τιμής αυτής των 4 χιλιάδων δραχμών είναι αδύνατον να το αναλάβη εργολάβος, αλλά πρέπει να αυξήση το ποσόν εις 5 χιλιάδες […]».

Το αίτημα του Δημάρχου εισακούεται, και στις 30 Μαΐου 1909 με την απόφαση αριθ. 3350, ο Νομάρχης διατάσσει να γίνει διακήρυξη για νέα δημοπρασία **«επί τη βάσει της νέας θεωρήσεως του προϋπολογισμού παρά της Διευθύνσεως των ΔημοσίωνΈργων ήτις ηύξησε τας εν τω προϋπολογισμώ τιμάς κατά εικοσιπέντε επί τοις εκατόν των αρχικών τοιούτων»**, δηλαδή στις 6.000 δραχμές. Άκαρπης όμως και της νέας, προκηρύσσεται στις 3 Ιουνίου άλληγια τις 21 Ιουνίου.

Αναρωτιέται κανείς αν το θεσμικό πλαίσιο και οι όροι του δεν εναρμονίζονται με την πραγματικότητα και οδηγούν το έργο στο τέλμα ή μεσολαβεί κάτι άλλο που μας διαφεύγει, πάντως φτάνουμε στο έτος 1910 και δεν έχει εγκατασταθεί ακόμα εργολάβος για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου. Και η αύξηση του ανώτερου ποσού προσφοράς, αν και έφτασε στις 6.000 δραχμές, πάλι δεν ικανοποίησε τους υποψήφιους εργολάβους, όπως αναφέρει ο Δήμαρχος Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος στον Νομάρχη στις 28 Απριλίου 1910:

«Νομάρχην Αρκαδίας

Αριθ. 212 Εν Βυτίνη την 28 Απριλίου 1910

Κατ' επανάληψιν εξεθέσαμεν την κατασκευήν του νάρθηκος και του κωδωνοστασίου του ενταύθα ιερού ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου", δια σχεδίου του μηχανικού Θ. Διαμαντοπούλου εγκεκριμένου υπό του μηχανικού Τριπόλεως και των δημοσίων έργων [...] υπό Στοιχ. Α΄ δια δραχμές 6 χιλιάδες, αλλ' οι προσερχόμενοι εργολάβοι δεν προσέφερον ουδεμίαν ελάττωσιν και η δημοπρασία δεν πραγματοποιείται […]».

Έχει προηγηθεί στις 10 Απριλίου 1910 προκήρυξη μειοδοτικής δημοπρασίας από τον Δήμαρχο για τις 25 Απριλίου 1910, η οποία, καθώς δεν προσήλθε κάποιος ενδιαφερόμενος εργολάβος, αναβλήθηκε για τις 16 Μαΐου 1910, για να έχει τα ίδια κι εκείνη αποτελέσματα. Το ίδιο και τον επόμενο χρόνο, 1911, έχουμε στοιχεία για προκήρυξη δημοπρασίας για τις 29-30 Μαΐου και 1η Ιουνίου.

Τελικά, στα τέλη του 1911 ή τις αρχές του 1912, το έργο δίνεται στον εργολάβο Δημήτριο Μανιατόπουλο από τα Λαγκάδια, αφού πρώτα έχει επιτραπεί από το Υπουργείο η συμμετοχή του σε δημοπρασία, καθώς, όπως είδαμε πιο πριν, δεν διέθετε τα απαιτούμενα τυπικά προσόντα για συμμετοχή σε διαγωνισμούς δημοσίων έργων. Ο Δ. Μανιατόπουλος ξεκινά

τις εργασίες την άνοιξη του 1912 με τον όρο όμως ότι θα πληρωθεί παραπάνω από το ορισθέν ποσό των 6.000 δραχμών, πράγμα που οι υπεύθυνοι του ναού αποδέχονται. Με την εφαρμογή όμως του νέου νόμου αριθ. 3596 της 8ης Μαρτίου 1910 περί ενοριακών ναών κ.λπ., διορίζεται νέο εκκλησιαστικό συμβούλιο, μέλη του οποίου δεν συμφωνούν στην αύξηση του ποσού δαπάνης. Τις πληροφορίες αυτές μας τις δίνει επιστολή του Δημάρχου στον Νομάρχη Αρκαδίας στην οποία, εκτός των άλλων, παρουσιάζει κι ένα μικρό ιστορικό της υπόθεσης από τότε που ξεκίνησε η τυπική διαδικασία το έτος 1906. Από το έγγραφο έχει σωθεί το πρώτο φύλλο, δεν διαθέτουμε όμως το δεύτερο.

«Αριθ. 685 Προς τον κ. Νομάρχην Νυμφασίας

Επί της υπ' αριθ. 7.509 ε.ε. Διαταγής σας περί του Κωδωνοστασίου Παναγίας Βυτίνης κ.λπ.

Εν Βυτίνη την 9 Νοεμβρίου 1912

Επί της υπ' αριθ. 7.509 ε.ε. Διαταγής σας απαντών σας δίδω τας εξής πληροφορίας.

Πολλοί κάτοικοι Βυτίνης και ιδίως της συνοικίας Παναγίας διαμένοντες εν Αμερική έπεμψαν 1.500 δραχμάς ως [...]την συνδρομήν να γίνη κωδωνοστάσιον εις τον Ιερόν Ναόν Βυτίνης "η Κοίμησις της Θεοτόκου" [το σωστό είναι "Γέννησις"**]. Παρεκαλέσαμεν τον Μακαρίτην Διαμαντόπουλον Διευθυντήν της Δασικής Σχολής όπως εκπονήση το σχέδιον μετά προϋπολογισμού το οποίον έκαμε και εστάλη προς έγκρισιν ενεκρίθη νομίμως αντί ποσού 4.000 δραχμών. Αρχίσαμεν δημοπρασίας ουδείς προσήρχετο να αναλάβη ως εκ του γλίσχρου Προϋπολογισμού, αναγκασθ[...] να ζητήσωμεν αύξησιν, όπως αρμοδίως αυξηθή κατά 1.000 δραχμάς αρχήσαμεν νέας δημοπρασίας ουδείς προσήρχετο εις αυτάς όπως ελάμβανον γνώσιν απεφήναντο ότι είναι αδύνατον να γίνη και με την αύξησιν. Τέλος εύραμεν έναν καλόν τεχνίτην εκ Λαγκαδίων ονόματι Δημ. Μανιατόπουλον ο οποίος υπέσχετο να το κάμη παρεκαλέσαμεν τον Νομάρχην Βιρβίλην[;] όπως ενεργήση και του δωθή η Άδεια να κάμη το συμβόλαιον με τον εργολάβον κατηρθώθη τούτο και ο Μανιατόπουλος άρχησε την εργασίαν από τας αρχάς της ανοίξεως του έτους ενεργήσαμεν όπως διαταχθή Μηχανικός και έλθη κάμη την εγκατάστασιν και επιβλέπη το έργον κατά την εγκατάστασιν ο Μανιατόπουλος μας είπεν ότι δια να γίνη το έργον, κατά το σχέδιον ίσως δεν φθάσωσι […] 1000 χιλ δραχμάς, είπεν δε τας αυξήση, και εάν παραδεχόμεθα να προχωρήσωσι εγώ ως Δήμαρχος και Πρόεδρος του εκκλησιαστικού συμβουλίου οι τότε εκκλησιαστικοί δύω σύμβουλοι, ο ιερεύς της εκκλησίας και [...] απεκρίθημεν ότι να γίνη και θα πληρώσωμεν κατά τον νέον Νόμον, ενεργήθη**

εκλογή νέου εκκλησιαστικού συμβουλίου εξελέγησαν οι δύω υπάρχοντες Γεωρ. Ι. Πλέσιας, Νικ. Τουρής και δύω άλλοι, ο Τρ. Ξυνογαλάς και Γεωρ. Σουλακιώτης οι οποίοι κατά την τελευταίαν Πιστοποίησιν του Μηχανικού εκ [κενό**] δραχμών ηρνήθησαν να πληρώσωσι εις εκ των συμβούλων εις επίστρατος ο Γεωρ. Σουλακιώτης, οι δύω θέλουν να πληρώσωσι και ο Τρ. Ξυνογαλάς δεν θέλει μάλιστα ως έμαθεν ο Πατήρ του εξύβρισεν τον εργολάβον, η εργασία [...] πολύ καλή· Δύναται να θεωρηθεί και εκτιμηθεί και πρέπει να διαταχθούν να πληρώσωσι [**η επιστολή διακόπτεται, καθώς δεν έχει σωθεί το επόμενο φύλλο του εγγράφου**]»**.

Μια ακόμα είδηση που μας δίνει η επιστολή είναι ότι ο μηχανικός Θεόδωρος Διαμαντόπουλος το 1912 δεν είναι πλέον στη ζωή.

Το ότι το κωδωνοστάσιο ανεγέρθηκε το 1912 το μαρτυρά και επιγραφή στο οικοδόμημα. Και, προφανώς, οι όποιες εκκρεμότητες που εκθέτει ο Δήμαρχος Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος στην επιστολή του δεν είχαν ιδιαίτερες επιπτώσεις στην αποπεράτωση του έργου.

Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΑΣ ΓΡΑΝΙΤΣΑΣ

Το κωδωνοστάσιο στον περίβολο του ναού Αγίας Τριάδας στη Νυμφασία (που ονομαζόταν Γρανίτσα μέχρι το έτος 1927) οικοδομήθηκε την ίδια εποχή που χτίστηκαν τα κωδωνοστάσια του ναού Αγίου Τρύφωνα (νότιο κωδωνοστάσιο του ρολογιού), της Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα και του ναού Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο (σήμερα Ελάτη). Τα κωδωνοστάσια του ναού Γέννησης της Θεοτόκου στη Βυτίνα και της Αγίας Τριάδας στη Γρανίτσα έχουν κατασκευαστεί βάσει σχεδίου που εκπόνησε ο μηχανικός Θεόδωρος Αργ. Διαμαντόπουλος που ήταν την εποχή εκείνη διευθυντής της Δασικής Σχολής Βυτίνας. Θεωρούμε πολύ πιθανό πως αυτός συνέταξε και το σχέδιο για το νότιο κωδωνοστάσιο του Αγίου Τρύφωνα. Με βεβαιότητα γνωρίζουμε πως ο ίδιος εκπόνησε και τη μελέτη για την επισκευή του ναού του Γαρζενίκου το 1905 μετά τις ζημιές, άγνωστης έκτασης, που υπέστη από τον ισχυρό σεισμό του 1903. Όσο για το κωδωνοστάσιο του ίδιου ναού, που κατασκευάστηκε κατά τα έτη 1916-18, δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποιος συνέταξε το σχέδιο, καθώς ο Θ. Διαμαντόπουλος είχε αποβιώσει περί το 1910.

Ας δούμε πιο αναλυτικά τα στοιχεία που διαθέτουμε για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου στον περίβολο του ναού Αγίας Τριάδας στη Γρανίτσα.

Η πρώτη είδηση μάς έρχεται από έγγραφο της 14ης Ιουνίου 1908 (απόφαση υπ' αριθ. 289) με την οποία εγκρίνεται από τη Νομαρχία Αρκαδίας **«ο προϋπολογισμός μετά της συγγραφής και σχεδιαγράμματος»** για την κατασκευή του κωδωνοστασίου και του περιβόλου του ναού:

«αριθ. 289 Βασίλειον της Ελλάδος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας και το Εκκλησιαστικόν συμβούλιον του εν Γρανίτση ιερού ναού της Αγίας Τριάδος

Διακηρύττει

ότι εκτίθεται εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν η κατασκευή του Κωδωνοστασίου και του περιβόλου του εν Γρανίτζη ιερού ναού της Αγίας Τριάδος σύμφωνα με το Σχέδιον και τον προϋπολογισμόν και συγγραφήν της δαπάνης του μηχανικού κ. Θεοδώρου Διαμαντοπούλου εγκριθέντος δια της υπ' αριθ. 3568 ε.ε. αποφάσεως της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας αφού προηγουμένως εθεωρήθη υπό τε του μηχανικού Αρκαδίας και της εν Αθήναις διευθύνσεως των δημοσίων έργων. Τα σχετικά όλα εισίν εκτεθειμένα εν τω Δημαρχικώ μας γραφείω και δύνανται οι βουλόμενοι να συναγωνισθώσιν να λάβωσι γνώσιν αυτών από τούδε.

Η δημοπρασία ενεργηθήσεται ενταύθα παρ' ημών και [ενός] **μέλους του Εκκλησιαστικού συμβουλίου εις τον συν**[ήθη] **των δημοπρασιών τόπον ήτοι εν τη πλατεία του αγίου** [Τρύ]**φωνος κατά τας 28 – 29 και 30 ισταμένου μηνός Ιουνίου ε.ε. από της 10 ώρας π.μ. μέχρι της 2 ώρας μ.μ. εκάστης ημέρας.**

Οι βουλόμενοι να μειοδοτήσωσιν οφείλουσι να προκαταβάλωσιν εις το εκκλησιαστικόν Ταμείον το δεκατημόριον της προσφοράς των και αξιόχρεον εγγυητήν, άλλως δεν γίνονται δεκτοί εις την δημοπρασίαν.

Οφείλουσι να κάμωσιν έναρξιν του έργου άμα τη κοινοποιήσει της εγκρίσεως των πρακτικών της δημοπρασίας υπό της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας και παραδώσωσι το έργον σύμφωνα με τον όρον όστις αναφέρεται εις την μελέτην και τον προϋπολογισμόν του μηχανικού ήτοι εντός εξ μηνών από της ενάρξεως του έργου, υποκειμένου εις ρήτραν δραχμών 30 δι' εκάστην υπερημερίαν πέραν της προθεσμίας ταύτης.

Η πληρωμή του εργολάβου γενήσεται κατά δόσεις συμφώνως προς την πρόοδον της εργασίας και επί τη πιστοποιήσει του μηχανικού παρακρατουμένου εξ εκάστης δόσεως του ενός πέμπτου προς ασφάλειαν.

Μετά την αποπεράτωσιν του έργου ο εργολάβος οφείλει να απομακρύνη τας περιττάς ύλας και απορρίματα. Άπαντα τα υλικά της κατασκευής, των ικριωμάτων, καλουπιών, λίθων, ασβέστου, άμμου, ύδατος, μαρμάρου και παντός υλικού επιβαρύνουσι τον εργολάβον. Τα της μεταφοράς των μαρμάρων από Βυτίνης εις Γρανίτζαν επιβαρύνουσι την Διαχειριστικήν του έργου Επιτροπήν. Τα κυρήκεια δικαιώματα και έξοδα του συμβολαίου μεθ' ενός αντιγράφου αυτού επιβαρύνουσι τον εργολάβον.

Ως ανωτέρα προσφορά ωρίσθη υπό του μηχανικού το ποσόν των δραχμών 15.000.

Εν Βυτίνη την 17 Ιουνίου 1908

ο Δήμαρχος **τα μέλη του Εκκλ. Συμβουλίου**

ΤΣ Ι. Κ. Λαμπρινόπουλος **[**υπογραφές**]**

Ακολουθεί σειρά μειοδοτικών δημοπρασιών για την ανάθεση του έργου, όμως κανένας εργολάβος δεν παρουσιάζεται, γιατί θεωρούν πως η τιμή εκκίνησης, 15.000 δραχμές, είναι μη συμφέρουσα, είναι χαμηλή. Η πρώτη στις 27, 28 και 29 Ιουνίου 1908, και άλλες, στις 22 Μαρτίου 1909, στις 5 Απριλίου 1909 και στις 25 Μαΐου του ίδιου έτους. Ας δούμε το πρακτικό της πρώτης δημοπρασίας:

«Πρακτικά δημοπρασίας περί της κατασκευής του κωδωνοστασίου του περιβόλου Γρανίτζης της Αγίας Τριάδος

27 Ιουνίου 1908πρώτη προσφορά 15.000 δραχμές
Ενεργηθείσης σήμερον της δημοπρασίας ουδείς παρουσιάσθη μειοδότης εργολάβος». Το ίδιο και για τις 2 επόμενες μέρες 28 και 29 Ιουνίου: **«παρελθούσης της ώρας αναβάλωμεν την Δημοπρασίαν, όπως κανονισθεί δια νέας Διακηρύξεως»**.

Και το πρακτικό της δημοπρασίας της 22 Μαρτίου 1909:
«Πρακτικά της μειοδοτικής δημοπρασίας δια την ανέγερσιν του κωδωνοστασίου του περιβόλου του εν Γρανίτζη ιερού ναού της Αγίας Τριάδος

22 Μαρτίου 1909, τιμή ορισθείσα υπό του Μηχανικού 15.000
παρελθούσης της ώρας και ουδενός παρουσιασθέντος να μειοδοτήση αναβάλλεται η Δημοπρασία δια τις 5 Απριλίου έτους 1909 ημέραν Κυριακήν αναβάλωμεν την Δημοπρασίαν, όπως κανονισθεί δια νέας Διακηρύξεως».

Το ίδιο χρονικό διάστημα οι κάτοικοι του χωριού κινητοποιούνται για τη συγκέντρωση του ποσού δαπάνης, που δεν είναι μικρό. Στην προσπάθεια συμβάλλουν ιδιαίτερα οι απόδημοι στις Ηνωμένες Πολιτείες Γρανιτσιώτες, υπό την καθοδήγηση του Αρχιμανδρίτη Παρθένιου Λυμπερόπουλου, που τον γνωρίσαμε από την αλληλογραφία του με τον Π. Παπαζαφειρόπουλο με αντικείμενο τη συγκέντρωση χρημάτων από τους ομογενείς για την οικοδόμηση του κωδωνοστασίου του ναού της Παναγίας στη Βυτίνα και την αγορά του ρολογιού για το νότιο κωδωνοστάσιο του Αγίου Τρύφωνα. Μια ανταπόκριση που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα των Αθηνών *Σκρίπ* τον Μάρτιο του 1909 μας δίνει περισσότερες λεπτομέρειες:
«ΓΡΑΝΙΤΣΑ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ
Το κωδωνοστάσιον και μία επιστολή των εν Αμερική Γρανιτσιωτών πλήρης πατριωτισμού και φιλοπατρίας

ΓΡΑΝΙΤΣΑ τη 1 Μαρτίου [1909**] (του τακτικού ανταποκριτού Βυτίνης)**

Υπείκοντες εις Χριστιανικόν αίσθημα και εκ καθήκοντος προς την ιδιαιτέραν αυτών πατρίδα έσπευσαν άπαντες οι εν Αμερική παρεπιδημούντες Γρανιτσιώται να προσγέρωσι καθείς κατά δύναμιν τον οβολόν του υπέρ ανεγέρσεως του εν Γρανίτση κωδωνοστασίου. Εν πρώτοις συνέλεξαν 4 χιλ. δραχμάς, αλλ' εκ της χρηματικής κρίσεως ήτις εμάστιζε άπαντα τον εν Αμερική γεωργικόν κλάδον κατηναλώθη το ποσόν εκείνο εις εις περίθαλψιν των εν τη πόλει Σαλτ Λακέ διαμενόντων πατριωτών Ελλήνων [Σολτ Λέικ της Πολιτείας Γιούτα**]**.

Τη πρωτοβουλία λοιπόν του εν τη ρηθείση πόλει δαμένοντος ελλογίμου αρχιμανδρίτου κ. Παρθενίου Λυμπεροπούλου και του εντίμου Νικ. Γιαννημάρα συνελέγη ποσόν εκ τριακοσίων (300) αγγλικών λιρών. Υπό-

σχονται δ' ούτοι την συλλογήν ετέρων τριακοσίων λιρών καθόσον το υπό του ρέκτου των δασολόγων και αρίστου μηχανικού κ. Θεοδ. Διαμαντοπούλου, ποιηθέν σχέδιον το εγκριθέν παρ' ολοκλήρου της επιτροπής εκ Γρανιτσιωτών αποτελουμένης, παρά του αρμοδίου υπουργείου, και υφ' ετέρων μηχανικών θαυμασθέν εκρίθη άξιον 16 χιλιάδων δραχμών.

Διερμηνεύοντες και ημείς τα των Γρανιτσιωτών κοινά αισθήματα, δημοσιεύομεν μίαν επιστολήν εξ Αμερικής των Γρανιτσιωτών ήτις έχει ακριβώς ούτω.

"Προς τους αιδεσιμωτάτους Βασιλ. ιερέα Παπαπαναγιώτου, Λεωνίδα ιερέα Παπαηλιόπουλον και Αθαν. Καυγάν, Γεώργ. Ευστ. Χρονόπουλον, Χ. Παπαηλιού, Γεωρ. Χ. Καρατασάκην, Σωτήρ. Γκαβογιάννην, Κωνστ. Τελώνην και τους αποτελούντας την επιτροπήν προς κατασκευή εν Γρανίτση κωδωνοστασίου του ιερού Ναού της Αγίας Τριάδος.

Αγαπητοί πατριώται Υμάς εξελέξατο επιτροπήν η ολομέλεια των ενταύθα και αλλαχού εις Αμερικήν ομογενών, όπως αναλάβητε την εν γένει φροντίδα δια την κατασκευήν του ιερού μας Ναού της Αγίας Τριάδος, συμφώνως τω εκπονηθέντι σχεδίω παρά του μηχανικού κ. Θεοδ. Διαμαντοπούλου.

Άπαντες οι συνεισφέραντες πατριώται μετά ιεράς πατριωτικής αγάπης αναθέτωσι προς την ανωτέρω επιτροπήν ην και καθιστώσιν υπεύθυνον ως εξουσιοδωτημένην ν' αναλάβη μετά ζήλου το ιερόν έργον και να ενεργήση εντός του Νόμου ίνα εγκριθή το έργον παρά της αρμοδίας αρχής και εκτεθή εις δημοπρασίαν, αφού προηγουμένως η επιτροπή συνεννοηθή με διαφόρους εργολάβους ίνα λάβωσι γνώσιν του έργου, έχοντες πεποίθησιν ότι, όχι μόνον η επιτροπή έσται εν συνεργασία, αλλά και πάντες οι συμπατριώται θέλετε προσπαθήσει να φανήτε αντάξιοι των πόθων των εν ξένη ταύτη χώρα βιούντων προσφιλών τέκνων σας και συμπατριωτών, και ότι θα δείξητε την εγνωσμένην των ανέκαθεν εις τα τοιαύτα Γρανιτσιωτών φιλοπατρίαν, και ότι αόκνως θα εργασθήτε, αλλά και ημάς τους μακράν ευρισκομένους θέλετε ανακουφίσει και ενθαρρύνει και εις άλλα πατριωτικά έργα"».

Μετά τη δημοπρασία της 5ης Απριλίου 1909, ο Δήμαρχος Νυμφασίας, ο οποίος είναι βάσει του Νόμου και πρόεδρος των εκκλησιαστικών συμβουλίων των ενοριών του Δήμου, ζητά από τον Νομάρχη Αρκαδίας να εγκρίνει την ανάθεση του έργου με δημοπρασία στον Λαγκαδινό πρωτομάστορα Χαράλαμπο Πασιά, ο οποίος εκείνον τον καιρό οικοδομούσε τον ναό Αγίου Γεωργίου στην Πιάνα. Ο Νομάρχης όμως είναι αρνητικός, γιατί οι όροι που θέτει ο Χ. Πασιάς προκειμένου να αναλάβει το έργο δεν θεωρούνται συμ-

φέροντες για τον ναό και σύμφωνοι με τους ισχύοντες για τα δημόσια έργα νόμους:

«αριθ. 450 Εν Βυτίνη την 13 Απριλίου 1909

Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Ενεργήσαντες κατ' επανάληψιν δημοπρασίαν δια την κατασκευήν του Κωδωνοστασίου και περιβόλου του εν Γρανίτζη ιερού ναού της Αγίας Τριάδος, ουδείς παρουσιάσθη μειοδότης εργολάβος, πάντες εκφράζοντες ότι το έργον προϋπελογίσθη εις ελαχίστην τιμήν.

Τελευταίως όμως παρουσιάσθη προς ημάς εις εργολήπτης ονόματι Χαράλαμπος Πασιάς, γνωστός ως μοι είπεν προς τον Κύριον Νομάρχην τους μηχανικούς Τριπόλεως και εις τον Κύριον Θεόδωρον Διαμαντόπουλον συντάκτην του σχεδίου προϋπολογισμού του ανωτέρω κωδωνοστασίου, δια το έργον όπερ έχει αναλάβει εις Πιάναν, ούτος μοι είπεν ότι δύναται να αναλάβη και εκτελέση το έργον, με έκπτωσιν 7 τοις εκατόν υπό τον όρον να μη δώση προκαταβολήν δια το δεκατημόριον της προσφοράς του, αλλά και αφήνει εις το ταμείον του ναού αντί 10, είκοσιν επί τοις εκατόν εκ των δόσεων ας θέλει λαμβάνει κατά την πρόοδον της εργασίας.

Συμφωνεί καθ' όλα τα λοιπά με το Σχέδιον κ.λπ. του μηχανικού.

Και παρακαλούμεν την Β. Νομαρχίαν όπως μας γνωρίση εάν εγκρίνη τα ανωτέρω, να εκθέσωμεν αύθις το έργον εις μειοδοικήν δημοπρασίαν, και κατακυρωθή το έργον επ' ονόματι του ανωτέρω ή επ' ονόματι άλλου εργολάβου αν τυχόν παρουσιασθή τοιούτος, άλλως να μας επιτραπή να διαθέσωμεν το έργον κατ' αποκοπήν.

Ευπειθέστατος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας

Ι. Κ. Λαμπρινόπουλος

Αριθ. 2309 Επιστρέφεται προς τον ίδιον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας, προς όν γνωρίζομεν ότι οι προβαλλόμενοι παρά του αναφερομένου έναντι εργολάβου όροι εισίν ασύμφοροι τω Ναώ, καθόσον άνευ προκαταβολής εγγυήσεως δεν εξασφαλίζονται επαρκώς τα συμφέροντα του Ναού, και παραγγέλωμεν αυτόν ίνα επαναλάβη την δημοπρασίαν επί τη βάσει της αρχικής Διακηρύξεως.

Εν Τριπόλει τη 2αν Μαΐου 1909

ο Νομάρχης».

Κατόπιν ακολουθεί κι άλλη μία άκαρπη μειοδοτική δημοπρασία, και τον επόμενο χρόνο, τον Απρίλιο του 1910, ο Δήμαρχος απευθύνεται πάλι στον Νομάρχη ζητώντας του να επιτρέψει να αναλάβει το έργο ο Χ. Πασιάς:

«αριθ. 213 Εν Βυτίνη την 28 Απριλίου 1910
Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας
Συνημμένως υποβάλλωμεν, το Σχέδιον, προϋπολογισμόν και συγγραφήν δια την κατασκευήν του κωδωνοστασίου και περιβόλου του εν Γρανίτζη του Δήμου μας ιερού ναού της Αγίας Τριάδος, και παρακαλούμεν την Β. Νομαρχίαν όπως επιτρέψει την κατασκευήν του έργου και εις πεπειραμένον τεχνίτην ή εργολήπτην αφού οι ανεγνωρισμένοι εργολάβοι απέσχον να μειοδ[οτήσω]**σιν καίτοι τετράκις μέχρι τούδε εξεθέσαμεν αυτό εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν,**

Ενώ εργολήπτης αναλαμβάνει το έργον υπό τους όρους του Σχεδίου του Μηχανικού κ. Θ. Διαμαντοπούλου εγκεκριμένου νομίμως, και [...] ενομίσαμεν αναγκαίον όπως συνυποβάλωμεν την υπ' αριθ. 450 αναφοράν μας δι' ης εξεθέσαμεν την μη παραδοχήν των εργολάβων του έργου και [παρακαλέ]**σαμεν την Β. Νομαρχίαν όπως επιτρέψη την διάθεσιν** [του] **έργου και εις εργολήπτην [...]** [το έγγραφο είναι φθαρμένο] **θέλωμεν δε συμφωνηθή καθ' όλα με τα σχεδιαγράμματα και προϋπολογισμούς των εγκεκριμένων προϋπολογισμών και σχεδιαγραμμάτων του κ. Νομά**[ρχου]**. Αλλ' αν δεν χορηγήσωμεν ευκολίας τινάς εις τον εργολήπτην ουδέποτε θα κατορθωθή η κατασκευή του έργου**

Ευπειθέστατος
ο Δήμαρχος Νυμφασίας
Ι. Κ. Λαμπρινόπουλος».

Η επόμενη είδηση μάς έρχεται στις αρχές του επόμενου έτους, 1911. Ο Δήμαρχος απευθύνεται εκ νέου στη Νομαρχία, και οι κάτοικοι της Γρανίτσας απευθύνονται με αίτησή τους προς το Υπουργείο Εσωτερικών:

«Αριθ. 715 Εν Βυτίνη τη 18 Ιανουαρίου 1911
Επί της υπ' αριθ. 7204 παρελθ. έτους Διαταγής σας περί του Κωδωνοστασίου του εν Γρανίτση ιερού Ναού "η Αγία Τριάς".

Προς τον κ. Νομάρχην Αρκαδίας

Απαντών εις την υπ' αριθ. 7204 π.ε. διαταγήν σας περί του Κωδωνοστασίου Γρανίτσης του Δήμου μας του ιερού Ναού "η Αγία Τριάς". Σας πληροφορώ κ. Νομάρχα ότι και το Εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του εν λόγω ιερού Ναού και το Δημοτικόν Συμβούλιον του Δήμου μας απέρριψαν την από 16 Δεκεμβρίου π.ε. αίτησιν του εργολάβου κ. Ανδρέου Ανδρικοπούλου ως εντελώς απαράδεκτον, καθόσον έχουν προτάσεις πολύ καλού εργολάβου ο οποίος υπόσχεται να κάμη το έργον τέλειον κατά

τους όρους και τας συμφωνίας του σχεδιαγράμματος και διακηρύξεως ως ο προϋπολογισμός έχει και υπό την επίβλεψιν οιουδήποτε μηχανικού.

Ο Εργολάβος ούτος είναι ο εκ Λαγκαδίων Χαράλαμπος Πασιάς ο οποίος ήδη οικοδομεί τον ιερόν Ναόν Πιάνας του Δήμου Φαλάνθου και ο οποίος ως ομολογούν όλοι κάμνει ανωτέραν εργασίαν και παρά των αρμοδίων μηχανικών υποδεικνυομένης και υποχρεω[...] υπόσχεται δε να φέρη εργολάβον έχοντα [...] τα προσόντα δια την σύνταξιν του Συμβολ[αίου] **[...] να κάμη έναρξιν της εργασίας αρχ[...] και εγώ κ. Νομάρχα πολλούς επαίνους ακούω και παρ' εργολάβων και παρά μηχανικών και παρ' όλων των κατοίκων Πιάνας ότι ο Χαράλαμπος Πασιάς εκτελεί εργασιαν ανωτέραν των υποχρεώσεών του. Χωρίς φωνασκείας και Ρεκλάμας και σας τον συνιστώ δια την εργασίαν του Κωδωνοστασίου του εν Γρανίτση ιερού Ναού "η Αγία Τριάς".**

Ευπειθέστατος
ο Δήμαρχος Νυμφασίας
ΤΣ Ι. Κ. Λαμπρινόπουλος»

«Αίτησις
Των κατοίκων του χωρίου Γρανίτσης του Δήμου Νυμφασίας
Εν Γρανίτση τη 10η Φεβρουαρίου 1911
Προς το Σεβαστόν επί των Εσωτερικών Υπουργείον
Λαμβάνομεν την τιμήν οι κάτωθι υποσημειούμενοι κάτοικοι του χωρίου Γρανίτσης να γνωρίσωμεν εις το Σεβαστόν Υπουργείον ότι, προ δύο ετών έχομεν παρά μηχανικού εκπονήσει σχεδιάγραμμα μετά συγγραφής και υποχρεώσεων προϋπολογισμού προς ανέγερσιν κωδωνοστασίου του ιερού Ναού "Αγία Τριάς" του χωρίου Γρανίτσης εγκεκριμένου παρά του Σεβαστού Υπουργείου συμφώνως τω Νόμω περί δημοσίων και κοινοτικών έργων. Επανειλημένως εξήχθη εις δημοπρασίαν κατά διαταγήν της Σεβαστής Β. Νομαρχίας και ουδείς εργολάβος επαρουσιάσθη όπως αναλάβη την ανέγερσιν τούτου· και τούτο διότι η τιμή είναι μικρά και το χρηματικόν ποσόν δεν υπάρχει ολόκληρον εις χείρας μας ανερχόμενον περί τας δεκατέσσερας χιλιάδας δραχμάς περίπου το όλον έργον καθότι τα χρήματα ταύτα προέρχονται εκ συνεισφοράς των εν Αμερική συμπατριωτών μας.

Όθεν παρακαλούμεν το Σεβαστον Υπουργείον όπως μας επιτρέψη και αναθέσωμεν αυτού την ανέγερσιν και δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας εις εμπειροτέχνην ανεγνωρισμένον και εξακολουθητικώς αναλόγως της εισπράξεως των χρημάτων με τους ανωτέρω εγκεκριμένους όρους, η δε επίβλεψις αυτού θέλει γίγνεται παρ' επιστήμονος μηχανικού διατασσο-

μένου παρά των προϊσταμένων αρχών και πληρονόμενος παρ' ημών ότε παρίσταται ανάγκη.

Ήδη δε παρουσιάσθη τοιούτος εμπειροτέχνης ο Χαράλαμπος Πασσιάς όστις έχει αναλάβει την ανέγερσιν του εν Πιάνη του Φαλάνθου ιερού Ναού "Άγιος Γεώργιος" αντί ποσού 65 χιλιάδων δραχμών, όστις δια της εγκλείστου δηλώσεώς του δηλοί ότι αποδέχεται τους παρ' ημών προτεινομένους όρους και αναλαμβάνει την ανέγερσιν αυτού κ.λπ.

Όθεν παρακαλούμεντο Σεβαστόν Υπουργείον όπως ευαρεστούμενον αποδεχθή την αίτησίν μας ταύτη, άλλως διατάξη την Σεβαστήν Β. Νομαρχίαν εις νέαν του έργου δημοπρασίαν παραδεχομένη κατ' αυτήν εμπειροτέχνας προς διαγωνισμόν της μειοδοτικής τοιαύτης. Διότι άλλως το έργον αυτού θα μείνει εκκρεμές εφ' όρου ζωής δια τους ανωτέρω εκτεθέντας λόγους.

Ευπειθέστατοι

οι αιτούντες κάτοικοι του χωρίου Γρανίτσης

Γεώργιος Θ. Καρατασάκης, Π. Ιω. Σφήκας, Διονύ, Κουντάνης, Σωτήρης Γ. Σιαρές, Γεώργιος Σιαρές, Ηλίας Κ. Παναγόπουλος, Κων. Α. Ντζίφας, Χ. Δεμίρης, Αναγνώστης Παπαβασιλείου, Βασίλειος ιερέας Παπαπαναγιώτου, Δημήτριος Παναγόπουλος, Νικόλαος Π. Γιαννημάρας, Φώτιος Π. Μπεχτσής, Κωνστ. Π. Τσιάμης, Θεόδωρος Τρ. Ντόσκας, Ι. Σκρουφούτας, Χρήστος Δ. Κο[...], Ευστάθιος Γ. Χρονόπουλος, Γεώργιος Δ. Κουντάνης, Ευστάθιος Κεφάλας, Αθαν. Κ. Κεφάλας, Αθανάσιος Γ. Καρασούλος, Λεωνίδας Π. Γιαννημάρας, Ιωα. Ν. Ρεπεστέκος, Π. Τελώνης, Παναγιώτης Γκαβογιάννης, Χρήστος Καρατασάκης, Αθαν. Στ. Καρασούλος, Γεώργιος Κ. Κρουμούτης,

βεβαιώ τους αγράμματους. Βασίλειος ιερέας Παπαπαναγιώτου

Παναγιώτης Μπεχτζής, Αντώνιος Κωσταρέλος, Ιωάννης Καρατασάκης, Αντώνιος Ιωάν. Καρατασάκης, Κωνσταντίνος Ιωα. Καρατασάκης, Πανάγος Τελώνης, Κωνστ. Τελώνης,

αγράμματοι δια χειρός Βασιλείου ιερέως Παπαπαναγιώτου»

«Δήλωσις

Χαραλάμπους Πασιά κατοίκου Λαγκαδίων και ήδη Πιάνης

Εν Πιάνη τη 9 Φεβρουαρίου 1911

Προς την Σεβαστήν Επιτροπήν της κοινότητος του χωρίου Γρανίτσης του Δήμου Νυμφασίας.

Γινόμενος ενήμερος του τε σχεδιαγράμματος μεθ' όλων των διατυπώσεων περί ανεγέρσεως του εν τω χωρίω Σας και επί του Ιερού Ναού Σας "Αγία Τριάς"κωδωνοστασίου, δηλώ ότι αναλαμβάνω την ανέγερσιν

του τοιούτου συμφώνως του σχεδιαγράμματος και των διατυπώσεων και της συγγραφής διατυπώσεως και με την πρόοδον του έργου αναλόγως των πόρων του Ταμείου Σας και με τον προς ευκολίαν Σας όρον να διακόπτετε την εργασίαν του έργου οπόταν κρίνητε ορθόν και να επαναλαμβάνετε ταύτην οπόταν βούλεσθε και χωρίς να επιβάλεσθε εις ουδεμίαν προς εμέ αποζημίωσιν. Και επιπροσθέτως δηλώ ότι αναλαμβάνω την ανέγερσιν του κωδωνοστασίου Σας με έκπτωσιν απασών των μονάδων προς τρεις δραχμάς τοις εκατόν.

ο δηλών εμπειροτέχνης οικοδόμος».

Δεν έχουμε πληροφορίες για την παραπέρα εξέλιξη της υπόθεσης. Η κατασκευή του κωδωνοστασίου γνωρίζουμε ότι ολοκληρώνεται 3 χρόνια αργότερα, το 1914, κι εκκρεμεί να επιβεβαιώσουμε αν όντως ο πρωτομάστορας που το οικοδόμησε ήταν ο Χαράλαμπος Πασιάς. Πάντως, 2 χρόνια μετά, το 1916, ο Χ. Πασιάς ξεκίνησε το χτίσιμο του κωδωνοστασίου στον ναό Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο.

ΕΠΙΣΚΕΥΕΣ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ

Σε αντίθεση με τον ναό Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο, όπου χρειάστηκαν να γίνουν σοβαρές επισκευές στο σώμα της εκκλησίας, η οικοδομή του Αγίου Τρύφωνα παραμένει μέχρι τις μέρες μας χωρίς να χρειαστεί παρεμβάσεις ή σοβαρές επισκευές στην τοιχοποιία του ναού. Δεν συνέβη το ίδιο με τη στέγη του, η οποία, όπως προκύπτει από τις πηγές, συχνά βρισκόταν σε ανάγκη επισκευών και συντήρησης, που απαιτούσε αρκετές δαπάνες. Το μεγάλο της μέγεθος, η παρουσία του τρούλου και τα πενιχρά τότε τεχνικά μέσα και υλικά, προφανώς ήταν ο λόγος που δεν μπορούσαν οι υπεύθυνοι του ναού να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα προβλήματα.

Στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, αρκετές φορές χρειάστηκε το Δημοτικό Συμβούλιονα εγκρίνει δαπάνες για επισκευή της στέγης. Η πρώτη απόφαση μάς έρχεται το έτος 1867 (πράξη Νγ΄), 20 χρόνια μετά την οικοδόμηση του ναού, με την οποία εγκρίνεται διενεργηθείσα μειοδοτική δημοπρασία για εγκατάσταση εργολάβου προς επισκευή της στέγης του Αγίου Τρύφωνα:

«ΠράξιςΝγ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη.

Συνελθόν εις Δημοσιαν συνεδρίασιν κατά την εν αυτοίς πρακτικοίς σημειουμένην ημέραν, εν τω ενταύθα Δημοτικώ καταστήματι, παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Δημ. Ν. Θεοφιλοπούλου, ίνα σκεφθή επί των υποβληθέντων υπ' όψιν του εγγράφων του πρακτικού της επί δέκα ημέρας ενεργηθείσης Δημοπρασίας μειοδοτικής δια την κατ' εργολαβίαν ενοικίασιν της εργασίας της επισκευής της στέγης του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Επειδή εκ της εκθέσεως ην υπέβαλον εργολάβοι τινές δια την εν γένει εργασίαν, δια τε το είδος της εργασίας, και δια την ύλην και τας υποχρεώσεις εν γένει του τε εργολάβου και της εκκλησίας, εξάγεται, ότι η εργασία αύτη είναι μεν ικανή εις το να εξασφαλίση την οικοδομήν, απαιτεί δε δαπάνην ανάλογον.

Επειδή εκ των λοιπών εγγράφων και άλλων πληροφοριών ανεδειχθεισών ενώπιον του Σώματος, αποδεικνύεται, ότι τακτικώς ενεργήθη η μειοδοτική δημοπρασία, η δε εργασία ως περιγράφεται θέλει εξασφαλίσει την οικοδομήν.

Επειδή ο μεν συναγωνισμός ενεργήθη δι' όλης της ζωηρότητος και ελευθερίας, κατώτερον δε ποσόν των δραχ. 290 δεν προσδοκάται παρ' ουδενός.

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφεί

Γνωμοδοτεί ίνα εγκριθή η τελευταία δημοπρασία δια δραχ. 290 επ' ονόματι του Νικολ. Πετροπούλου υπό την εγγύησιν του Γεωργ. Πετροπούλου, όπως επισκευασθή η στέγη του εν Βυτίνη Ναού "ο Άγιος Τρύφων" κατά την έκθεσιν ευρισκομένη εν τοις πρακτικοίς.

Εγένετο εν Βυτίνη την 4 Ιουλίου 1867

Ο πρόεδρος

Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχοςτα μέλη

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος [υπογραφές]**»**.

Το εύρος των εργασιών δεν μας προσδιορίζεται, όμως έναν μήνα μετά ακολουθεί και δεύτερη απόφαση, με την οποίαν εγκρίνεται επιπλέον δαπάνη 822 δραχμών για τα υλικά. Αυτό σημαίνει ότι η επισκευή δεν ήταν μικρή:

«Πράξις ΝΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού και τα λοιπά παρευρεθέντα μέλη αυτού, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου την επιψήφισιν δαπάνης μη προβλεπομένης υπό του προϋπολογισμού του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" δραχμών 822 δια το χρησιμεύσαν υλικόν δια την επισκευήν της στέγης του αυτού ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του το υπό του Δημάρχου υποβληθέν ψήφισμα του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του αυτού ιερού Ναού "Άγιος Τρύφων", δι' ου εμφαίνονται τα διάφορα είδη του χρησιμεύσαντος υλικού δια την επισκευήν της στέγης του ιερού Ναού.

Επίσης έλαβεν υπ' όψιν του τον υποβληθέντα υπό του Δημάρχου Προϋπολογισμόν Δαπάνης μη προβλεπομένης υπό του προϋπολογισμού του αυτού Ναού δια την επισκευήν του καταστήματος του ενταύθα Ελληνικού Σχολείου, υπό της αυτής εκκλησιαστικής επιτροπής παρασκευασθέντα και αναβάντα εις δραχμάς 264, αφού προηγουμένως εκτεθή το έργον εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν.

Το Δημοτικόν Συμβούλιον ομοφώνως αποφαίνεται ότι παραδέχεται τας ανωτέρω δαπάνας ως πραγματικάς και αναγκαίας, και γνωμοδοτεί ίνα εγκριθώσιν αι πράξεις του εκκλησιαστικού Συμβουλίου, αφού και δια την επισκευήν του Ελληνικού Σχολείου φροντίση η επιτροπή να εκθέση το έργον εις μειοδοτικήν δημοπρασίαν, ήτις εάν μεν φθάση το ποσόν των

δραχμών 264 ή και έλαττον τούτου, τότε να θεωρηθή εγκεκριμένη και η δαπάνη αύτη.

Εγένετο εν Βυτίνη την 11 Αυγούστου 1867

Ο πρόεδρος

Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας τα μέλη

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος[υπογραφές**]»**.

Δώδεκα χρόνια μετά, το 1879, απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου μιλά για επισκευή στον ναό χωρίς να γίνεται πιο λεπτομερής. Το έργο θα ανατεθεί χωρίς δημοπρασία σε ντόπιους οικοδόμους:

«Πράξις Ζ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της από 2 Μαΐου ε.ε. πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος, δι' ης ψηφίζει δαπάνην δραχμάς 1150 εκ του εκκλησιαστικού Ταμείουπρος επισκευήν του Ναού σύμφωνα με τον προϋπολογισμόν των εμπειροτεχνών Γεωργίου Πετροπούλου και Κωνστ. Γ. Πετροπούλου.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τα υποβληθέντα έγγραφα, ήτοι το από 28 Απριλίου ε.ε. πρωτόκολλον των ανωτέρω εμπειροτεχνών, εξ ου εμφαίνονται τα χρήζοντα επισκευής μέρη του ανωτέρω Ναού και η απαιτουμένη προς τούτο δαπάνη, την επ' αυτού πράξιν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του προκειμένου Ναού.

Αποφαίνεται ομοφώνως όπως εγκριθή η δαπάνη αύτη, το [δε**] έργον διατεθή εις τους εμπειροτέχνας με ιδιαιτέραν συμφωνίαν ενεργηθησομένην υπό τε του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ειρημένου Ναού, του Δημάρχου Νυμφασίας και τριών Δημοτικών Συμβούλων κ.κ. Δημητρίου Ιω. Χλιβέρη, Κωνσταντίνου Χατζηιωάννου και Ματθαίου Ποταγόπουλου, αφού το έργον δεν δύναται δια μειοδοτικής δημοπρασίας να διατεθή.**

Η δε συμφωνία αύτη θέλει έχει ως βάσιν το ποσόν το οποίον εψηφίσθη δια της ειρημένης πράξεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου, και μετά την πραγματοποίησίν της θέλει υποβληθή αύθις εις την έγκρισιν του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας.

Εγένετο εν Βυτίνη την 24 Μαΐου 1879

Ο Δήμαρχος ο προεδρος δημ. Συμβουλίου

Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

Τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Η παραπάνω δαπάνη περιέχεται και στον απολογισμό του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου που εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο στις 15 Σεπτεμβρίου 1881 (πράξη αριθ. Ιζ΄). Στο τμήμα των εξόδων εγγράφεται προϋπολογισθείσα δαπάνη **«Δια το έτος 1879 Δραχ. 1.020. Δι' ιδιαιτέρου ψηφίσματος του αυτού έτους προς επισκευήν του Ναού Δραχ. 1.150»**, και ως δαπάνη, **«1879 εξ ιδιαιτέρου ψηφίσματος δια την επισκευήν του Ναού Δραχ. 627,08»**.

Το έτος 1884 εγκρίνεται σε έκτακτη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου δημοπρασία για επισκευή του ναού, χωρίς πάλι να μας δίνονται περισσότερες πληροφορίες για το είδος των εργασιών:

«Πράξις ΚΓ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον Δημήτριον Ι. Χλιβέρην και τα λοιπά προσυπογεγραμμένα μέλη, συνελθόν σήμερον εν τω ενταύθα Δημοτικώ καταστήματι Νυμφασίας εις έκτακτον συνεδρίασιν κατά τα σημερινά πρακτικά, παρουσία και του Δημάρχου Ι. Κ. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του την έγκρισιν της ενεργηθησομένης δημοπρασίας της επιδιορθώσεως του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" κατά το σχεδιάγραμμα του επαρχιακού Μηχανικού Κ. Κολλιοντσή.

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή ο μεν Δήμαρχος μετά των λοιπων νομίμων μελών του εκκλησιαστικού Συμβουλίου ενήργησεν νομίμως και τακτικώς την ενεργηθείσαν δημοπρασίαν κατά την οποίαν εγένετο η δέουσα δια συναγωνισμού μειοδοσία και ενώ ο επαρχιακός Μηχανικός υπελόγισε την δαπάνην του έργου εις χιλίους περίπου δραχμάς, η μειοδοσία έφθασεν εις το ήμισυ.

Δια ταύτα

Το δημοτικόν Συμβούλιον αποφαίνεται και εγκρίνει την γενομένην δημοπρασίαν επ' ονόματι του τελευταίου μειοδότου Θεοδώρου Γιαννοπούλου [...] ως λίαν συμφέρουσα, εις δε τον Δήμαρχον Νυμφασίας ανατίθεται η εκτέλεσις με την υποχρεωτικήν παρατήρησιν ότι θέλει κοινοποιήση την έγκρισιν νομιμοποιηθησομένην αφού δεν ήθελε δοθή νέα προσφορά.

Εγένετο εν Βυτίνη την 13 Οκτωβρίου 1884

Ο Δήμαρχος **ο Πρόεδρος**
Ιω. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Δημ. Ιω. Χλιβέρης**
τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Σε εκκλησιαστικό προϋπολογισμό για το έτος 1892 (πράξη αριθ. 7 της 3ης Ιανουαρίου 1892) προβλέπεται πως, **«Το περίσσευμα εκ δραχμών 220 θέλει χρησιμεύσει δια την επιδιόρθωσιν της στέγης του ιδίου ιερού Ναού»**. Και στον προϋπολογισμό για το έτος 1893 (πράξη αριθ. 19 της 27ης Νοεμβρίου 1892), **«Το περίσσευμα [**δραχ. 270**] θέλει χρησιμεύσει δι' αγοράν Μηναίων και επιδιόρθωσιν της στέγης του ιδίου Ναού»**.

Από το αταξινόμητο αρχείο των Γενικών Αρχείων του Κράτους και τον σχετικό φάκελο (αριθ. 72/13 «Νυμφασίας 1914-1918») βρίσκουμε σειρά εγγράφων που αφορούν σε επισκευή στον τρούλο κατά το έτος 1914. Όπως θα δούμε σε άλλο σημείο παρακάτω, με τον νόμο 3596 του 1910 οι ενορίες απαγκιστρώθηκαν από τους δήμους και αποτέλεσαν αυτοτελή νομικά πρόσωπα. Και με Βασ. Διάταγμα το έτος 1913 επανακαθορίστηκαν οι ενορίες της Βυτίνας. Έτσι, οι τυπικές διαδικασίες ελαφρώς τροποποιούνται, δεν χρειάζεται πλέον απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου για την εκτέλεση κάποιου έργου, αλλά η απόφαση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, συνοδευόμενη από σχέδιο και προϋπολογισμό μηχανικού, και γνωμοδότηση της τοπικής επισκοπής, προωθείται στη Νομαρχία και από εκεί στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών προς έγκριση.[120]

Το έτος 1914 εκκινείται από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγίου Τρύφωνα, με την υποβολή αναφοράς και σχετικού προϋπολογισμού προς τη Νομαρχία Αρκαδίας, η τυπική διαδικασία για επισκευή του τρούλου του ναού, η στεγανοποίησή του για την ακρίβεια, καθώς εισέρχονται από εκεί τα όμβρια ύδατα εντός της εκκλησίας. Η απόφαση λαμβάνεται με αφορμή κληροδότημα του αποθανόντος Γ. Μεγαλόφωνου, Βυτιναίου που κατοικούσε στον Πειραιά. Αναφέρεται συγκεκριμένα σε αίτηση του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Αγίου Τρύφωνα της 21ης Αυγούστου 1914 προς το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών:

«[…] Προ έτους και πλέον αποθανών εν Πειραιεί εις των συμπολιτών μας [Γ. Μεγαλόφωνος**] κατέλιπεν εν τω Ναώ ημών 800 δραχμάς υπό τον ρητόν όρον και ταύτας χρησιμοποιήσωμεν προς θεραπείαν του ναού ανάγκης. Το Συμβούλιον άμα τη λήψει του κληροδοτήματος τούτου συνελθόν απεφάσισεν ίνα επισκευάση τον κουμπέν του Ναού, όστις τα όμβρια ύδατα εισάγει εντός του Ναού και εξ ου κίνδυνος υπάρχει, ίνα ολόκληρος η στέγη καταρρεύση […]»**. Για τον σκοπό αυτόν, κλήθηκε μηχανικός, οοποίος υπέβαλε προϋπολογισμό δαπάνης των απαιτούμενων εργασιών που ανέρχεται σε 750 δραχμές. Για τη σκοπιμότητα του έργου, θετική γνωμοδότηση έδωσε ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννης στις 5

[120] Βασιλικό Διάταγμα της 16ης Απριλίου 1912 (ΦΕΚ, αριθ. 119 της 20ης Απριλίου 1912), άρθρο 5.

Σεπτεμβρίου 1914 και τον προϋπολογισμό ενέκρινε ο Νομομηχανικός Αρκαδίας. Το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών εγκρίνει την εκτέλεση του έργου στις 11 Νοεμβρίου 1914, **«δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας κατόπιν προχείρου συναγωνισμού μεταξύ καταλλήλων και εμπείρων εργολάβων ή εμπειροτεχνών ενώπιον επιτροπής αποτελουμένης εκ του Εκκλησ. Συμβουλίου και του Επισκοπικού αντοπροσώπου»**.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 αντικαταστάθηκε το στέγαστρο στον τρούλο του ναού. Δεν διαθέτουμε κάποιο γραπτό τεκμήριο για το έργο, η ενορία έχει πλέον απεξαρτηθεί από τη δημοτική/κοινοτική αρχή κι έτσι δεν απαιτούνται σχετικές αποφάσεις του Κοινοτικού Συμβουλίου, καθώς δεν έχει κανέναν λόγο ή αρμοδιότητα για έργα στον ναό. Η μοναδική μαρτυρία και απόδειξη που διαθέτουμε είναι από μια φωτογραφία της δυτικής όψης του ναού του έτους 1929, στην οποία εικονίζεται το παλαιότερο στέγαστρο. Η φωτογραφία προέρχεται από τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας και το φωτογραφικό Αρχείο του κ. Αθανασίου Θ. Λαμπρόπουλου.

ΤΑ ΑΚΙΝΗΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ – ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΥΤΙΝΑΣ

Για την εξεύρεση οικονομικών πόρων για την εκτέλεση των εκκλησιαστικών έργων δεν υπήρχαν πολλές εναλλακτικές δυνατότητες. Τα έσοδα των εισπράξεων από τις ιεροπραξίες (κεριά, περιφορά δίσκου κ.λπ.) ήταν συγκεκριμένα και μικρά. Και οι υπεύθυνοι κατέφευγαν, είτε σε εράνους και εκούσια συνεισφορά χρημάτων από τους κατοίκους της Βυτίνας και τους αποδημούντες Βυτιναίους είτε, όταν ούτε εκείνα επαρκούσαν, στην εκποίηση περιουσιακών στοιχείων της ενορίας, που προέρχονταν και αυτά κυρίως από δωρεές πιστών κατά το παρελθόν. Η πρόθεση εκποίησης μέρους των κτημάτων ενεργοποιείται επανειλημμένα κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870 προκειμένου να αρχίσει ή να προχωρήσει ένα έργο που ήδη έχει ξεκινήσει και δεν υπάρχουν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι για να συνεχιστεί. Θα δούμε σε αυτό το κεφάλαιο πιο αναλυτικά ποια ήταν τα εκκλησιαστικά κτήματα, μαζί και της Ελληνικής Σχολής, όπως επίσης και την τύχη τους, για όσα από αυτά γνωρίζουμε.

Όπως είδαμε στο οικείο κεφάλαιο όπου ασχοληθήκαμε με τη δωρεά του Π. Τριανταφυλλίδη στον ναό Αγίου Τρύφωνα και την Ελληνική Σχολή Βυτίνας, ενώ η διοίκηση και τα περιουσιακά στοιχεία των 2 αυτών φορέων ήταν διακριτά, η διαχείρισή τους αντιμετωπιζόταν από κοινού. Αναφέρεται χαρακτηριστικά σε μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας του έτους 1859 (πράξη αριθ. 133 της 12ης Δεκεμβρίου 1859): **«[…]Ότι δε κατά την υπουργικήν εγκύκλιον είναι καλόν να μην διορίζωνται Δημοτικοί Σύμβουλοι εις τας εφορείας των ελληνικών Σχολείων δια τον λόγον ότι θέλουν είναι διαχειρισταί και δοσίλογοι εις την περιουσίαν αυτών προς το Δημοτικόν Συμβούλιον λέγωμεν ότι την μικράν ενταύθα περιουσίαν του Ελληνικού Σχολείου συνισταμένην από εν τέταρτον υδρομύλου και από ολίγους αγρούς διαχειρίζεται η επιτροπή του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" διότι ανέκαθεν ούτω πως διεχειρίζετο δια το κοινόν και αναπόσπαστον των περιουσιών των δύω τούτων αγαθοεργών ενταύθα καταστημάτων και δια τας μεγαλυτέρας ανάγκας ας έχη η εκκλησία, ώστε διαχειρισταί και δοσίλογοι περί τούτων προς το Δημοτικόν Συμβούλιον είναι οι εκκλησιαστικοί επίτροποι ως τούτο κατά τους Δημοτικούς προϋπολογισμούς και του 1859 έτους και του 1860 εσημειώθη υπό των εκκλησιαστικών επιτρόπων του Αγίου Τρύφωνος»**.

Για την υλοποίηση σημαντικών και πολυδάπανων έργων, εκκλησιαστικών, δημοτικών, του Δημοτικού Σχολείου και της Ελληνικής Σχολής, όπως η ανέ-

γερση ναών, η κατασκευή του υδραγωγείου, η συντήρηση των σχολείων κ.λπ., επειδή δεν αρκούσαν οι οικονομικές δυνατότητες του επιμέρους φορέα (υπό τηδιεύθυνση του δήμου πάντα), συνέβαλαν με τα περιουσιακά τους στοιχεία και οι άλλοι φορείς.

Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, έχουμε πληροφορίες για δωρεές κτημάτων στον ναό και την Ελληνική Σχολή, από τα οποία κάποια αργότερα εκποιήθηκανως μη αποφέροντα αξιόλογο εισόδημα και η πώλησή τους κρινόταν ως πιο συμφέρουσα και αποδοτική επιλογή. Είπαμε στο κεφάλαιο για την ανέγερση του κυρίως ναού Αγίου Τρύφωνα ότι δεν διαθέτουμε κάποια αναφορά για εκποίηση κτημάτων για την κάλυψη της δαπάνης ανέγερσης. Δωρεές όμως ακινήτων κτημάτων πρέπει να υπήρξαν τότε με αφορμή την ανέγερση του ναού, χωρίς πάλι να έχουμε συγκεκριμένες αναφορές. Εξαίρεση τα κτήματα που την εκμετάλλευσή τους παραχώρησε ο Π. Τριανταφυλλίδης στον ναό και τη Σχολή και, μετά τον θάνατό του, στην ιδιοκτησία της Σχολής.

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική καταγραφή των ακινήτων κτημάτων των ναών, να σημειώσουμε ότι από την ίδρυση του ελληνικού κράτους και μέχρι περίπου το 1860, η Επάνω Συνοικία Βυτίνας συγκροτούσε μία ενορία, με ενοριακό ναό αυτόν του Αγίου Τρύφωνα. Αργότερα, μετά και την ανοικοδόμηση του ναού Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγίτσα), συστάθηκε και δεύτερη, αυτή της Γέννησης της Θεοτόκου, με δικό της Διοικητικό Συμβούλιο.

ΤΑ ΑΚΙΝΗΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ – Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΑΝΟΥ ΓΕΡΑΝΙΟΥ: Μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του έτους 1847 (πράξη αριθ. 73 της 23ης Ιουλίου 1847), συμπληρωμένη από ένα δικαιοπρακτικό έγγραφο του έτους 1876 (πωλητήριο συμβόλαιο αριθ. 1100 της 10/9/1876) μας πληροφορούν πως το έτος 1828 δωρήθηκε με διαθήκη οικόπεδο με ερείπιο σπίτι εντός του από τον Ανδριανό Γεράνιο, κάτοικο Βυτίνας, το επιλεγόμενο στην απόφαση ως «της Ανδριανίνας». Ας δούμε πρώτα την απόφαση:

«Αριθ. 73 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον υπό του προέδρου αυτού Ηλία Αναγνωστοπούλου και των υπογεγραμμένων μελών του, συνελθόν εις συνεδρίασιν κατά πρόσκλησιν του προέδρου του, σήμερον την εικοστήν του μηνός Ιουλίου του 1847 έτους επί παρουσία και του Δημάρχου Νικολάου Θεοφιλοπούλου δια να σκεφτή και αποφασίση επί του εξής αντικειμένου.

Ο εν Βυτίνη ναός "ο Άγιος Τρύφων" από το έτος 1828 δυνάμει διαθήκης δι' ης αφιερώθη προς αυτόν το εν τη Βυτίνη κείμενον ερείπιον ο-

νομαζόμενον "Ανδριανίνας" κατείχεν αυτό και κατά το έτος 1839 αφού εδόθη η απαιτούμενη άδεια παρά της αρμοδίας αρχής δια να το εκποιήση εξέθεσεν αυτό εις Δημόσιον πλειστηριασμόν και ηγοράσθη από τον Βασίλειον Τζαφολόπουλον κάτοικον Βυτίνης όστις έλαβε την κατοχήν αυτού από την ημέραν της αγοράς. Η Ευσταθού Δ. Γεράνιου και η Μαρία Π. Γκουνιά νομίζουσαι ότι έχουν κληρονομικάς αξιώσεις επί του ερειπίου τούτου εκίνησαν αγωγήν ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών κατά του αγοραστού Βασιλείου Τζαφολοπούλου, ούτος δε [ανε**]κοίνωσεν προς τους επιτρόπους του Ναού την δίκην προσκαλών αυτούς εις αποζημίωσιν εν περιπτώσει [**καθ'**] ην ήθελεν ηττηθή. Το Συμβούλιον ε[**πειδή**] πρόκειται εις την δίκην ταύτην να λάβη μέρος κά[...] ο ναός "ο Άγιος Τρύφων" διορίζει ως πληρεξούσιόν του τον Δήμαρχον Νυμφασίας Νικόλαον Θεοφιλόπουλον δια την υπόθεσιν δυνάμενον να αναθέση την υπόθεσιν και εις δικηγόρον τινα/τον Δικηγόρον παρά τοις εν Τριπόλει Πρωτοδίκαις κ. Χρηστάκην Ι. Στεφανόπουλον δια να παρασταθή [**ενώ**]πιον του σημειωθέντος δικαστηρίου και υπερασπισθή τα δίκαια του ναού συμφώνως με τον Νόμον.**

Η παρούσα πράξις να καθυποβληθή εις την έγκρισιν του Βασ. Επαρχείου Γόρτυνος δια τα περαιτέρω.

οι Δημοτικοί Σύμβουλοι **ο Πρόεδρος**

[υπογραφές] **Ηλίας Αναγνωστόπουλος»**.

Το οικόπεδο αυτό πούλησε ο ναός το 1839 στον Βασίλειο Τσαφολόπουλο, κάτοικο Βυτίνας, όμως συγγενείς του Ανδριανού Γεράνιου διεκδικούν λόγω κληρονομικού δικαιώματος μερίδιο από το οικόπεδο. Από το πωλητήριο συμβόλαιο του 1876 μαθαίνουμε πως η Μαρία Π. Γκουνιά (ή Γκουνία) ήταν ανιψιά του Α. Γεράνιου και πως το 1876 κατέχει και αυτή οικότοπο στο ίδιο σημείο, συνορεύον με το επίδικο δωρηθέν στον ναό, το οποίο παραχωρεί στον, προφανώς, συγγενή της Κωνστ. Αντ. Σουγλέρη από την Αλωνίσταινα ως ανταπόδοση για τις φροντίδες που της προσφέρει, μιας και είναι πλέον ηλικιωμένη. Το οικόπεδο δε αυτό περιγράφεται ως εξής: **«Ένα οικόπεδον κείμενον κατά την συνοικίαν Χλιβερέικα πλησιαζόμενον γύρωθεν με δημόσιον δρόμον, οικία Ποταγοπούλων, των κληρονόμων Γιαν. Χλιβέρη και Βασιλείου Τζαφολοπούλου, όσης εκτάσεως κι αν είναι μετά της περιοχής του [...]»**.[121]

[121] Τα στοιχεία προέρχονται από το Αρχείο του Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε την κυρία Σταυρούλα Οικονομοπούλου-Καραγιάννη, υποθηκοφύλακα Βυτίνας, για τις σημαντικές αυτές πληροφορίες που με προθυμία μας παρείχε.

Από άλλο συμβόλαιο (αριθ. 11.090 της 20/7/1887) μαθαίνουμε πως τα παιδιά του Βασιλείου Τσαφολόπουλου, Ανδρέας, Γεώργιος και Γεωργίτσα, πωλούν την πατρική τους οικία στον Παναγιώτη Ν. Δεληγιάννη. Η οικία αυτή, η οποία είναι, είτε το ερείπιο το οποίο επισκεύασε ο Β. Τσαφολόπουλος είτε νέα οικία κατασκευασμένη από τον ίδιο, περιγράφεται με τα εξής σύνορα: **«[...] οικία μετά της όλης περιοχής και των εν γένει εξαρτημάτων αυτής, συνορευομένη γύρωθεν με ομοίας Παναγιώτου Χλιβέρη, [...] Δημητρίου Χλιβέρη και δρόμον δημόσιον»**.[122] Η περιγραφόμενη οικία βρισκόταν πίσω, στην ευρύτερη περιοχή (τετράγωνο), όπου σήμερα είναι το ερείπιο της οικίας της οικογένειας Πόταγα και η ταβέρνα «Οινοθεραπευτήριο».

ΕΚΠΟΙΗΣΗ ΚΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟ 1857: Κάποια χρόνια αργότερα, κι αφού έχει οικοδομηθεί ο ναός Αγίου Τρύφωνα, αποφασίζεται με πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου (πράξη αριθ. 97 της 9ης Φεβρουαρίου 1857) η εκποίηση κάποιων, **«γινομένων νεωστί αφιερωμάτων ακινήτων τινών μικρών κτημάτων προς τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν του Αγίου Τρύφωνος»**:

«Αριθ. 97 (εστάλη εις το επαρχείον)

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

κατά τα σημερινά πρακτικά της σημερινής διαρκούς και πλήρους συνεδριάσεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, γινομένης παρόντος και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, το Συμβούλιον έλαβεν αντικείμενον της παρούσης συσκέψεώς του ίνα αποφασίση περί της εκποιήσεως γινομένων νεωστί αφιερωμάτων ακινήτων τινών μικρών κτημάτων προς τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόντου Αγίου Τρύφωνος, αφού περί τούτου έλαβε μάλιστα αφορμήν και από την παρευρεθείσαν εις την σύσκεψίν του ταύτην εκκλησιαστικήν επιτροπήν του αυτού Ναού.- ΤοΣυμβούλιον όθεν παρατηρούν ότι τα μικρά αύτα αφιερώματα ολίγων ακινήτων δεν δίδουν καμίαν ετήσιον πρόσοδον εις τον Ναόν αυτόν και καθίστανται ανωφελή εάν μείνουν ανεκποίητα καθ' όσον μάλιστα δύνανται και να φθαρούν και καταστραφούν, ενώ άλλωςδια του τιμήματος να οφεληθή αρκετά ο Ναός δια της διορθώσεωςκαι βελτιώσεως ενός άλλου εκκλησιαστικού κτήματος, το Συμβούλιον τη γνωμοδοτήσει και της εκκλησιαστικής επιτροπής αποφασίζει ομοφώνως να εκποιηθώσι δια τακτικής Δημοπρασίας τα μικρά ταύτα, ακίνητα αφιερώματα, ονομαστικώς δε σημειούμενα τα εφεξής:

1) το αφιέρωμα από την οικίαν των Μεμαίων

2) Το όμοιον επί των κτημάτων του Αθανασίου Σταθοπούλου

---

[122] Ό.π.

3) Τον αφιερωθέντα αγρόν από τους Νταλαίους εις Καψιάνικον
4) τον αφιερωθέντα αγρόν των Μπελμπαίων εις Ποριάν
5) το ονομαζόμενον του Γάλλου αλώνι
6) τα αλώνια εις Άγιον Βλάσιν
7) το αφιέρωμα εκ του ερειπίου του Γιαννάκη Φραγκογιάννη
8) τον αφιερωθέντα τόπον από τους αδελφούς Καλακαίους

Η δημοπρασία τούτων θέλει διευθύνεται τακτικώς παρά της εκκλησιαστικής επιτροπής του Ναού "ο Άγιος Τρύφων" προεδρευομένης παρά του κυρίου Δημάρχου και τα πρακτικά αυτής θέλει υποβληθώσιν πάλιν εις την γνωμοδότησιν του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου. Επειδή δε είναι ενδεχόμενον κατά τη Δημοπρασίαν αυτών να αναφανώσιν διενέξεις παρά τινός τρίτου, και ως εκ τούτου να φανή αναγκαία η Δικαστική οδός, δια ταύτα το Συμβούλιον διορίζει περί των διενέξεων τούτων εις τας διαφόρους δικαστικάς συζητήσεις επί των απαιτήσεων του ιερού Ναού ή [...] αυτού, πληρεξούσιον αντιπρόσωπόν του, τον Δήμαρχον Νυμφασίας κύριον Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον, όστις αυτοπροσώπως μεν θέλει παρασταθεί προς υπεράσπισιν των συμφερόντων του ιερού Ναού ενώπιον του Ειρηνοδικείου Νυμφασίας, προς απόπειραν συμβιβασμού, δια πληρεξουσίων δε δικηγόρων τους οποίους λαμβάνει το δικαίωμα παρά του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, ίνα διορίζει ο ίδιος ο κύριος Δήμαρχος, ενώπιον των άλλων Πολιτικών Δικαστηρίων, ήτοι του Πρωτοδικείου Τριπόλεως, του εν Ναυπλίω Εφετείου και Αρείου Πάγου.

Διο και συνετάχθη η παρούσα πράξις και υπεγράφη παρά του Δημοτικού Συμβουλίου ίνα ενεργηθώσι τα περαιτέρω αυτής παρά του κυρίου Δημάρχου.-

Εν Βυτίνη την 9 Φεβρουαρίου 1857».

Τα κτήματα που προτίθενται να εκποιήσουν είναι μικρά κι έχουν αφιερωθεί τα τελευταία χρόνια, δεν προσδιορίζεται το πότε ακριβώς, λογικά η δωρεά κάποιων από αυτά συνδέεται με την ανέγερση του ναού. Δεν αναφέρεται ο σκοπός για τον οποίον εκποιούνται, η πώλησή τους, σε κάθε περίπτωση, εκτιμάται ως συμφέρουσα για τον ναό, καθώς τώρα δεν αποδίδουν κανένα εισόδημα, μάλιστα μπορεί με τον καιρό να φθαρούν, οπότε η εκποίησή τους θα είναι λιγότερο αποδοτική. Η δικαιολόγηση αυτή επαναλαμβάνεται, οφείλουμε να πούμε, σε κάθε εκποίηση κτημάτων του ναού, όπως θα δούμε και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις. Τέλος, για να αντιμετωπίσει το Δημοτικό Συμβούλιο τυχόν διεκδικήσεις από τρίτους, όπως έγινε και στην περίπτωση του ερειπίου του Ανδριανού Γεράνιου, διορίζει εκπρόσωπό του με σκοπό να παρασταθεί στο Ειρηνοδικείο Νυμφασίας, όπως

και δικηγόρους στα υπόλοιπα ανώτερα δικαστήρια, όπου τυχόν θα καταφύγουν οι διεκδικητές. Τα κτήματα, δε, θα εκποιηθούν με πλειοδοτική δημοπρασία, όπως προέβλεπε ο περί δήμων Νόμος του 1834.

Δεν μας δίνονται πληροφορίες σε επόμενες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου αν και ποια από τα αναφερόμενα κτήματα εκποιήθηκαν. Πάντως, κάποια από τα κτήματα, όπως τον αγρό στη θέση «Καψιάνικο» –που δεν είμαστε βέβαιοι πως ταυτίζεται με τον αναφερόμενο στον κατάλογο–, τα αλώνια στον Άγιο Βλάση, την ερείπιο οικία του Γιαννάκη Φραγκογιάννη και τον τόπο των αδελφών Καλακαίων (ο οποίος βρισκόταν στη θέση «Γούπατο») τα συναντάμε και σε μεταγενέστερες εκποιήσεις κτημάτων του ναού. Τα υπόλοιπα όχι, και το γεγονός αυτό ίσως να σημαίνει ότι εκποιήθηκαν.

Τα ακίνητα κτήματα ενοικιάζονται για ένα έτος από τις εκκλησιαστικές αρχές σε ιδιώτες μετά από πλειοδοτική δημοπρασία. Ένα σοβαρό πρόβλημα που προκύπτει από τις ενοικιάσεις αυτές και απασχολεί σε όλη σχεδόν τη διάρκεια του 19ου αιώνα τις διοικητικές αρχές της Εκκλησίας και του Δήμου, είναι η μη απόδοση εκ μέρους των ενοικιαστών των τιμημάτων που έχουν συμφωνηθεί. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις ιδιώτες προβαίνουν σε καταπατήσεις της περιουσίας της ενορίας και της Ελληνικής Σχολής. Το φαινόμενο δεν είναι, καθώς φαίνεται, καινούργιο. Ήδη από τα χρόνια της Επανάστασης έχουμε πληροφορίες για τέτοιου είδους αυθαιρεσίες και καταπατήσεις στα κτήματα της Ελληνικής Σχολής.

Στο εισαγωγικό μέρος του κεφαλαίου για την οικοδόμηση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων παραθέσαμε συγκεντρωτικό κατάλογο με τα κτήματα του ναού και της Ελληνικής Σχολής, που αναφέρονται στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου ως υποψήφια προς εκποίηση κατά τις δεκαετίες 1860 και 1870.

ΤΑ ΑΚΙΝΗΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΝΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΩ ΣΥΝΟΙΚΙΑΣ ΒΥΤΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ 1860 ΚΑΙ 1870

Α΄. ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ: Θα πρέπει, πριν δούμε πιο αναλυτικά τα στοιχεία που διαθέτουμε για τα ακίνητα κτήματα του ναού Αγίου Τρύφωνα, να υπενθυμίσουμε πως, επειδή, αν και ήταν τυπικά διακριτοί φορείς με διακριτά περιουσιακά στοιχεία, η διαχείριση των κτημάτων του ναού και της Ελληνικής Σχολής αντιμετωπιζόταν από την περίοδο της Τουρκοκρατίας από κοινού. Ως εκ τούτου, πολλές φορές συγχέεται το ποιος είναι πραγματικά ο ιδιοκτήτης ενός κτήματος. Κάποιες φορές αναφέρεται ο ναός, άλλες η Ελληνική Σχολή, κάποιες άλλες και οι δύο. Το τελευταίο μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις ο δωρητής του κτήματος το διέθεσε, ίσως, αόριστα και στους 2 φορείς.

1. Πρώτα απ' όλα, ο ναός Αγίου Τρύφωνα κατέχει τον τόπο που βρίσκεται μπροστά από την είσοδό του στα δυτικά, τον προαύλιο χώρο του. Εκεί υπήρχαν παλαιόθεν 2 κτίσματα (ή και 1 ενιαίο) που ενοικιάζονταν από τον ναό ως εργαστήρια (μαγαζιά). Δίπλα από τα εργαστήρια, ακόμα πιο δυτικά δηλαδή, ο ναός αναφέρεται στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου ότι κατείχε οικόπεδο στο οποίο υπήρχε και ερείπιο οικίας που ανήκε παλαιά στον Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο, πατέρα του ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, το οποίο δώρισαν, προφανώς, τα παιδιά του (**«[...] δύω εργαστήρια του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" κείμενα εν Βυτίνη και έξωθι του αυτού Ναού».«[...] εις τα έμπροσθεν της επαύλεως του αυτού Ναού υπάρχοντα παλαιά εργαστήρια ή εις τον ιδιόκτητόν του τόπον, τον καλούμενον του κυρ Δημήτρη το ερείπιον εις την εκεί πλησίον λάκκαν του αυτού εκκλησιαστικού τόπου»**). Πρέπει να σημειώσουμε εδώ, πάντως, πως είναι πολύ πιθανό ο οικότοπος του Δ. Παπαρρηγόπουλου να μη δωρήθηκε στον ναό αλλά στην Ελληνική Σχολή Βυτίνας, κι επειδή, όπως αναπτύξαμε παραπάνω, η διαχείριση της περιουσίας του ναού και της Ελληνικής Σχολής ήταν ενιαία, γι' αυτό και ο τόπος αναφέρεται ως εκκλησιαστικός.

Όσον αφορά τα εργαστήρια, κατά τις δεκαετίες 1850 και 1860, το ένα φαίνεται πως ήταν σε καλή κατάσταση και αναφέρεται ότι ενοικιαζόταν σε ετήσια βάση. Κατά τη δεκαετία του 1870, τα εργαστήρια υπήρχαν μεν, αλλά πρέπει να ήταν ερείπια, καθώς μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του έτους 1870 (πράξη αριθ. ΚΑ΄ της 12ης Οκτωβρίου 1870) μιλά για **«[...] δύω εργαστήρια του ιερού Ναού ο "Άγιος Τρύφων" κείμενα εν Βυτίνη και έξωθι του αυτού Ναού»**. Και σε μια επόμενη του έτους 1872 (πράξη αριθ. ΝΕ΄ της 11ης Ιουνίου 1872), στην οποία περιέχεται κατάλογος

κτημάτων της εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής που το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει την εκποίησή τους για την κατασκευή του υδραγωγείου, περιέχεται και **«εν εργαστήριον εν τη αγορά Βυτίνης»**, και **«δύο όμοια ερείπια παρά τον Ναόν»**. Να υποθέσουμε πως τα 2 ερείπια είναι το δεύτερο εργαστήριο και το ερείπιο της οικίας του Δ. Παπαρρηγόπουλου; Πολύ πιθανόν. Το εργαστήριο του ναού πωλήθηκε κατά την πλειοδοτική δημοπρασία της 29ης και 30ης Ιουνίου 1874 στον Γεώργιο Κ. Λαμπρυνόπουλο για δραχμές 755. Δεν ξέρουμε τι απέγινε το κτίσμα αυτό, πάντως σε μεταγενέστερη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, αριθ. 65 της 12ης Ιουλίου 1887, πληροφορούμαστε ότι ο χώρος μπροστά στην είσοδο του ναού προορίζεται να διαμορφωθεί σε πλατεία χωρίς να αναφέρεται τίποτε για το εργαστήριο και την τύχη του. Κατά τις δεκαετίες 1850 και 1860, το Εκκλησιαστικό και το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισαν με δαπάνες του Εκκλησιαστικού Ταμείου την ανέγερση κτηρίου ιδιοκτησίας του ναού στον χώρο του προαυλίου του ναού και του ερειπίου του Δ. Παπαρρηγόπουλου, στο οποίο θα στεγάζονταν δημόσιες υπηρεσίες. Το θέμα το είδαμε πιο αναλυτικά στο εισαγωγικό μέρος του κεφαλαίου για την ανέγερση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων.

Ο χώρος ο λεγόμενος **«του κυρ Δημήτρη το ερείπιον εις την εκεί πλησίον λάκκαν»** τοποθετείται με ακρίβεια εκεί που σήμερα είναι το κτίσμα που στεγάζει το Λαογραφικό Μουσείο και το ΚΕΠ. Στη θέση που είναι το σημερινό κτίσμα παλαιότερα ήταν πρανές, στο οποίο θεωρούμε πως βρισκόταν το ερείπιο της οικίας του Παπαρρηγόπουλου. Όσο για την **«πλησίον λάκκα [...]»**, αυτή φαίνεται πως είναι ο χώρος της πλατείας στον οποίο σήμερα έχει τοποθετηθεί το άγαλμα του Μ. Πόταγα.

Ποια είναι όμως τα στοιχεία που μας οδηγούν να τοποθετήσουμε τον οικότοπο του Παπαρρηγόπουλου στη θέση αυτήν; Στο Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας και στα λυτά έγγραφα, στον φάκελο αριθ. 169 που φέρει τίτλο «Αποκαλυπτηρίων Παπαρρηγοπούλου 1939», υπάρχουν έγγραφα σχετικά με την τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής του ιστορικού Κ. Παπαρρηγόπουλουπου τελέστηκαν την 1η Οκτωβρίου 1839. Πιο συγκεκριμένα, σε απόκομμα της εφημερίδας *Ελληνική Περιήγησις, δεκαπενθήμερος τουριστική επιθεώτησις Αθηνών*, φύλλο 76-66, της 7ης Οκτωβρίου 1939, που περιέχεται στον φάκελο, αναφέρονται τα σχετικά με την τελετή των αποκαλυπτηρίων: **«[...] [**οι επίσημοι μετέβησαν**] από τα γραφεία της Κοινότητος όπου είχον συγκεντρωθή εις το προ αυτής δημιουργηθέν πρότινος αλσύλλειον, όπου ήτο η πατρική οικία του Παπαρρηγοπούλου και ήδη εστήθη η προτομή»**. Και σε πρόποση του Γεωργίου Κοτσόβελου: **«[...] Μνήμων των αρετών και της πνευματικής μεγαλοφυίας του Μεγάλου**

ανδρός, ο Σύλλογός μας, έστησε την προτομήν του εις τον περίβολον της πατρικής του οικίας». Επιπλέον, σε επιστολή της 27ης Σεπτεμβρίου 1939 προς τον πρόεδρο της κοινότητας Βυτίνας Επαμεινώνδα Πανταζόπουλο του καταγόμενου από τη γειτονική Λάστα και διαμένοντος στην Αμαλιάδα λαογράφου Νικόλαου Λάσκαρη, που είχε προσκληθεί στην τελετή των αποκαλυπτηρίων, διαβάζουμε: **«[...] Συν τούτοις Σας ευχαριστώ δια την πρόσκλησιν, πλην η πολλή μου γεροντική ηλικία δεν επιτρέπει τούτο [...] Θα λείπω σωματικώς την 1ην Οκτωβρίου από τα ερείπια της οικίας Παπαρρηγοπούλου, όπου τα επρόφθασα, και όπου θα γείνουν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Μεγάλου Ιστορικού, πλην νοερώς θα είμαι εν μέσω Υμών. Ν. Λάσκαρις»**.

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ: Όλος αυτός ο χώρος των παλαιών εργαστηρίων και της οικίας του Δ. Παπαρρηγόπουλου κατά τη δεκαετία του 1890 διαμορφώθηκε σε πλατεία, τη σημερινή πλατεία της Βυτίνας. Μάλιστα, στη βορειοδυτική άκρη, στο εκεί τότε πρανές, φυτεύτηκε αλσύλλιο το οποίο υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του 1950. Επίσης, όπως είπαμε, το έτος 1939 στον χώρο που βρισκόταν το ερείπιο της οικίας τοποθετήθηκε προτομή του ιστορικού Κ. Παπαρρηγόπουλου.

Το έτος 1887, το Δημοτικό Συμβούλιο έχει ήδη αποφασίσει ότι όλος ο παραπάνω εκκλησιαστικός τόπος στα δυτικά του ναού θα διαμορφωθεί σε πλατεία, τη σημερινή κεντρική πλατεία της Βυτίνας. Υπάρχει όμως ένα πρόβλημα που το Δημοτικό Συμβούλιο καλείται να διευθετήσει. Στο μπροστά, νότιο μέρος του χώρου υπάρχει ιδιόκτητος τόπος των αδελφών Β. Ζαχαρόπουλου, έκτασης 208 τετραγωνικών πήχεων (περίπου 120 τετραγωνικά μέτρα), στον οποίο ξεκίνησαν να χτίζουν οικοδομή κρύβοντας έτσι τον χώρο της μελλοντικής πλατείας. Και, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα αυτό, ο Δήμαρχος προτείνει στο Δημοτικό Συμβούλιο να πάρει στην ιδιοκτησία του ο Δήμος τον ιδιόκτητο τόπο των αδελφών Ζαχαρόπουλων, παραχωρώντας τους ως αντάλλαγμα ίδιας έκτασης εκκλησιαστικό τόπο. Ας δούμε την απόφαση:

«Αριθ. 65 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού
Συνελθόν σήμερον την 12ην Ιουλίου 1887 ογδοηκοστού εβδόμου έτους εν τω Δημοτικώ καταστήματι εις έκτακτον συνεδρίασιν παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας Ιωάννου Κ. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του το εξής αντικείμενον.

Ο Δήμαρχος ανεκοίνωσε το Σώματι ότι εις το κεντρικώτερον μέρος της κωμοπόλεως Βυτίνης και έξωθι του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" το

προωρισμένον δια πλατείαν, οι αδελφοί Βασιλ. Ζαχαρόπουλοι κέκτηνται οικόπεδον εις το μέσον του μέρους τούτου εκτάσεως 208 πήχεων περίπου εν ο ήρξαντο οικοδομήν. Επειδή δια της οικοδομής ταύτης γενομένης εν τω μέσω καθίσταται άχρηστον και το υπόλοιπον μέρος της πλατείας.

Επειδή το προς δυσμάς του οικοπέδου τούτου προαύλιον του Δημοτικού Σχολείου, και το προς ανατολάς αυτού προαύλιον της εκκλησίας καθίστανται άχρηστα σμικρυνόμενα και αποκαθιστάμενα σκοτεινά, και ως εκ τούτου μεγάλως βλάπτονται τα συμφέροντα του Δήμου.

Επειδή δια της προκειμένης οικοδομής καταστρέφεται η πλατεία, κόσμος δε εκάστης πόλεως και κωμοπόλεως είναι η πλατεία και άνευ τοιαύτης ουδεμίαν θέαν και ουδέν θέλγητρον παρέχει τοις επισκεπτομένοις αυτήν, άλλως τε μεγάλως συντελεί και εις την υγείαν των κατοίκων και πλείστα άλλα παρέχει πλεονεκτήματα.-

Επειδή η εκκλησία και επομένως η κοινότης έχει εις την απόλυτον κατοχήν και κυριότητά της προς το βορεινόν μέρος οικόπεδον αρκετής εκτάσεως και ελάσσονος μάλιστα αξίας συνορευόμενον προς το περί ου πρόκειται οικόπεδον των Ζαχαροπούλων, δέον όπως ανταλλάξωμεν το οικόπεδον τούτο και χορηγήσωμεν εις τους αδελφούς Ζαχαρόπουλους οικόπεδον εκ του της Εκκλησίας ιδίας εκτάσεως ίνα οικοδομήσωσιν επ' αυτού και ούτω μείνη πλατεία αρκετής εκτάσεως και τετραγωνική συνεπιφέρουσα άπαντα τα ανωτέρω πλεονεκτήματα. [Σημείωση παραπλεύρως**] Εφ' ου μ[...]φιλονικεί τούτο ο Κωνστ. Β. Δια[**μαντό**]πουλος και διε[**κδικεί**] τούτο ως ιδι[**κόν του**] ενεργών πρά[...] νομής**

Διο γνωματεύει όπως ανταλλαγεί το οικόπεδόν των δι' ίσης εκτάσεως εκ του της Εκκλησίας.-

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή οι λόγοι ους ο κ. Δήμαρχος προτείνει, εισί ορθοί και νόμιμοι, δέον όπως γίνωσι δεκτοί και επομένως ανταλλαγή το περί ου πρόκειται οικόπεδον των Β. Ζαχαροπούλων δι' ίσης εκτάσεως εκ του της Εκκλησίας και αιρουμένου εκ του μέσον τούτου μείνη ελεύθερος η πλατεία και ικανοποιηθή η κωμόπολίς μας αποκτώσα ούτω πλατείαν της ιδίας κατοχής της, αλλά υπό τον όρον να συντάξη ο Δήμαρχος ως αντιπρόσωπος του Δήμου Συμβόλαιον μετά των ιδιοκτητών Β. Ζαχαροπούλων περί της ανταλλαγής, ίνα μη ποτε εκνικηθή τούτο υπό τρίτου ή άλλου τινός διαταραχθή, να ευθύνωνται οι ιδιοκτήται, προς δε να μη δύναται ούτε η εκκλησία να οικοδομηση. [**Σημείωση παραπλεύρως**] **επί της** [**εκτ**]**άσεως ταύτης** [**του ιε**]**ρού ναού** [...]**κάνη** [...] [**χρησ**]**ιμεύη** [**από**]**κλειστικώς** [**το**] **μέρος τούτο** [**δια**] **πλατεία.**

Δια ταύτα αποφαίνεται ομοφώνως

Αποδέχεται την γνώμην του κ. Δημάρχου. Προτείνει να ανταλλαγή το εκ διακοσίων οκτώ πήχεων και εν τω μέσω της πλατείας υπάρχον οικόπεδον των ιδιοκτητών αδελφών Β. Ζαχαροπούλων δι' ίσης εκτάσεως εκ του προς βορράν υπάρχοντος τοιούτου της Εκκλησίας, και

Παρέχει εις τον αυτόν κ. Δήμαρχον την πληρεξουσιότητα να συντάξη ως αντιπρόσωπος του Δήμου μετά των ιδιοκτητών υπό τους ανωτέρω όρους, και

Ανατίθησιν εις τον αυτόν κ. Δήμαρχον την ενέργειαν των περαιτέρω.

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος**

Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Ευθ. Γ. Θαλασσινός**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Πολύ ενδιαφέρουσα η παραπάνω απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, καθώς μας δίνει εικόνα για τη μορφή του χώρου εκείνου πριν διαμορφωθεί η σημερινή πλατεία, όπως επίσης και για το πότε ξεκίνησε η εν λόγω διαμόρφωση.

Το οικόπεδο των αδελφών Ζαχαρόπουλων βρισκόταν στο νότιο μέρος, και σε κεντρικό σημείο της σημερινής πλατείας, έκτασης κάπου 120 τετραγωνικών μέτρων, δηλαδή –ας υποθέσουμε– με διαστάσεις 10 επί 12 μέτρα ή 8 επί 15 ή λίγο παρεμφερείς, και ήταν περιτοιχισμένο. Δυτικά του βρισκόταν το προαύλιο του Δημοτικού σχολείου, το κτήριο του οποίου ήταν περίπου εκεί που σήμερα είναι το Πανταζοπούλειο Πνευματικό Κέντρο, το οποίο μετέπειτα, μετά μάλλον την οικοδόμηση του σημερινού Δημοτικού Σχολείου, στέγασε το δημοτικό (κοινοτικό μετά το 1914) κατάστημα. Με βάση συμβολαιογραφικές πράξεις των χρόνων εκείνων εκτιμούμε πως, ανάμεσα στο οικόπεδο των αδελφών Ζαχαρόπουλων και το προαύλιο του Δημοτικού Σχολείου, περνούσε δρόμος, όπως επίσης και μεταξύ του οικοπέδου και των απέναντι (προς τα νότια) ιδιοκτησιών των οικογενειών Ν. Κάρναβου (σήμερα καφετέρια με την ονομασία «1.033») και Ασημακόπουλου ή Σκαρπέλου. Βόρεια και δυτικά το οικόπεδο των Ζαχαρόπουλων συνόρευε με εκκλησιαστικό τόπο, την περιοχή δηλαδή που βρίσκονταν τα εργαστήρια του ναού και το οικόπεδο με το ερείπιο του Δ. Παπαρρηγόπουλου. Από συμβιβαστικό συμβόλαιο του έτους 1884 (αριθ. 257 της 20/2/1884) μαθαίνουμε πως οι αδελφοί Δημήτριος και Βασίλειος Ν. Ζαχαρόπουλοι διεκδίκησαν με αγωγή το έτος 1864 το εν λόγω οικόπεδο, ως κληρονομιά από τη γιαγιά τους Γαρούφω, σύζυγο Θάνου Μπιζανιώτη, το οποίο είχαν καταπατήσει χτίζοντας περιτοίχισμα οι αδελφοί Λιαρόπουλοι.

Η δικαστική διαμάχη κράτησε μέχρι το έτος 1878, και οι 2 πλευρές τελικά προχώρησαν σε συμβιβασμό το 1884. Με αυτόν, οι Θεόδωρος Λιαρόπουλος και Γεώργιος Θ. Λιαρόπουλος, κάτοικοι Ναυπλίου, αναγνώρισαν ως κύριους και ιδιοκτήτες του οικοπέδου τούς Ζαχαρόπουλους, οι οποίοι σε αντάλλαγμα τους πλήρωσαν 1.328 δραχμές.

Για την ανταλλαγή οικοπέδων μεταξύ του ναού και των Ζαχαρόπουλων, ήταν απαραίτητο να συναφθεί συμβόλαιο προκειμένου να εξασφαλιστεί ο ναός, και κατ' επέκταση η δημοτική αρχή, από τυχόν διεκδίκηση του οικοπέδου από τρίτους. Μάλιστα, σημειώνεται πως ήδη έχει προβάλει αξιώσεις επ' αυτού ο γειτνιάζων στα βόρεια του εκκλησιαστικού χώρου Βασίλειος Διαμαντόπουλος. Η ανταλλαγή, δε, θα γίνει με τεμάχιο ίσης έκτασης από τον προς βορρά του οικοπέδου εκκλησιαστικό τόπο (**«δι' ίσης εκτάσεως εκ του προς βορράν υπάρχοντος τοιούτου της Εκκλησίας»**).

Η πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου για ανταλλαγή οικοπέδων με τους αδελφούς του Β. Ζαχαρόπουλου εγκρίθηκε από τη Νομαρχία Αρκαδίας στις 16 Μαρτίου 1891, και στις 16 Αυγούστου 1891 συντάχθηκε στον συμβολαιογράφο Νυμφασίας Γ. Ι. Λαμπρυνόπουλο το συμβόλαιο μεταξύ του Δημάρχου Νυμφασίας, ως προέδρου και εκπροσώπου του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου της ενορίας, και των αδελφών Β. Ζαχαρόπουλου (αριθ. 12292 της 16/8/1891)[123]:

«[...] αφ' ενός Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος Δήμαρχος Νυμφασίας ως αντιπρόσωπος του ναού "ο Άγιος Τρύφων" και αφ' ετέρου ο Κωνσταντίνος Β. Ζαχαρόπουλος και Διονύσιος Β. Ζαχαρόπουλος μεταπράτες κάτοικοι Βυτίνης οίτινες εζήτησαν την σύνταξιν του παρόντος εν ο μοι είπον να εκθέσω ότι συνεπεία ψηφίσματος του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας υπ' αριθ. εξήκοντα πέντε της 12ης Ιουλίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού ογδοηκοστού εβδόμου εγκριθέν και παρά της Βασιλικής Νομαρχίας Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 2909 της 16 Μαρτίου τρέχοντος έτους εγκρίσεως διαταγής της επιτρεπούσης εις τον Δήμαρχον Νυμφασίας ως αντιπρόσωπον του ενταύθα ιερού ναού "ο Άγιος Τρύφων" να ανταλλάξη εν οικότοπον του ιερού ναού εκ πήχεων τετραγωνικών 208 κειμένου έξωθι του ιερού ναού "ο Άγιος Τρύφων" και συνορευόμενον γύρωθεν με όμοιον του αυτού ναού, δρόμον και την πλατείαν του ναού εντός της Βυτίνης του Δήμου Νυμφασίας, προς έτερον των αδελφών Β. Ζαχαροπούλου όσης έκτασης και κείμενον εντός της Βυτίνης του αυτού Δήμου και συνορευόμενον γύρωθεν με οικίαν Δημ. Ν. Καρνάβου, Γ. Στασινοπούλου ή Σκαρπέλου και δημόσιον δρόμον προς τον σκοπόν του να [...] και εκτανθή η προκειμένη πλατεία του Αγίου Τρύφωνος [...]».

[123] Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας.

Ο τόπος που παραχώρησε η Εκκλησία στους αδελφούς Κωνσταντίνο και Διονύσιο Β. Ζαχαρόπουλου είναι το οικόπεδο όπου σήμερα βρίσκονται τα 2 σπίτια/καφενεία επί της πλατείας, ιδιοκτησίας των οικογενειών Τζίφα και Μπαμπίλη. Στις οικογένειες αυτές τα πώλησαν οι κληρονόμοι των Κωνσταντίνου και Διονυσίου Ζαχαρόπουλων κατά τη δεκαετία του 1910.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως η ιδιοκτησία του χώρου που διαμορφώθηκε σε πλατεία παρέμενε εκκλησιαστική, καθώς η ανταλλαγή συνάφθηκε από τον Δήμαρχο ως επικεφαλής και εκπρόσωπο του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, και δεν γίνεται πουθενά λόγος για δικαιώματα ιδιοκτησίας του Δήμου Νυμφασίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 φυτεύτηκε, όπως είπαμε, και το αλσύλλιο στον χώρο της οικίας του Δ. Παπαρρηγόπουλου. Αυτό το μαθαίνουμε από προϋπολογισμούς του Δήμου, όπου προβλέπονται και ποσά για τη φύτευση και συντήρηση των δενδρυλίων, συγκεκριμένα, στον προϋπολογισμό του έτους 1891 (πράξη αριθ. 65 της 17ης Μαρτίου 1891) προβλέπεται: **«[...] δι' αγοράν δένδρων προς φυτείαν εν τη πλατεία και ποτισμόν αυτών, δραχ. 50»**. Όπως, δε, αναφέρει ο Τρ. Ξηρός, ο δάσκαλος Ν. Θαλασσινός **«μετά των μαθητών του εδενδροφύτευσε το πάρκο του Παπαρρηγοπούλου [...]»**.[124]

Για το ιδιοκτησιακό καθεστώς της πλατείας κατά τον 20ό αιώνα δεν έχουμε σαφή εικόνα. Γιατί με τον νόμο 3596 του έτους 1910, οι ενορίες αποσπώνται από τους υπό κατάργηση δήμους και αποτελούν αυτοτελή νομικά πρόσωπα. Και με το Βασιλικό Διάταγμα της 16ης Απριλίου 1912 (ΦΕΚ 119 της 20ής Απριλίου 1912) «περί διαχειρίσεως της περιουσίας των ενοριακών ναών», ορίζονται τα σχετικά με τα περιουσιακά τους στοιχεία:

«Άρθρον 1. Οι επίτροποι των ενοριακών ναών, εντός πέντε ημερών από της επικυρώσεως της εκλογής αυτών υπό του οικείου ειρηνοδίκου, παραλαμβάνουσι παρά των προκατόχων αυτών τα τε βιβλία της διαχειρίσεως και πάσαν την περιουσίαν του ναού δια τακτικού και λεπτομερούς πρωτοκόλλου εις τετραπλούν, υπογραφομένου υπό πάντων, των τε αποχωρούντων και των νέων επιτρόπων. Εκ των τεσσάρων ομοιογράφων πρωτοκόλλων, εν υποβάλλεται εις τον Νομάρχην, εν προς τον επίσκοπον και ανά εν λαμβάνουσιν οι τέως και οι νέοι επίτροποι.

[…] Κατά την πρώτην του νόμου εφαρμογήν υπό των κατά τον ανωτέρω τρόπον παραλαβόντων εκκλησιαστικών επιτρόπων, θέλει συνταχθεί λεπτομερής έκθεσις της οικονομικής καταστάσεως του ναού, εν η πρέπει να αναφέρηται η κτηματική τυχόν περιουσία αυτού μετά της κατ' εκτίμησιν αξίας ταύτης και το τυχόν αποθεματικόν κεφάλαιον ή χρέος. Η

[124] Ξηρός, 1939, σ. 22.

περιουσία των εξωκλησίων, παρεκκλησίων και νεκροταφείων ανήκει εις τον ενοριακόν ναόν, εις ον δια Β. Διατάγματος συνεχωνεύθησαν. Η Έκθεσις αύτη, αφού αναγνωσθή επ' εκκλησίας, θέλει κατατεθήεις τον ναόν, ίνα λάβωσι γνώσιν οι βουλόμενοι των ενοριτών, μετά πάροδον δε δέκα ημερών υποβάλλουσιν αντίγραφον της εκθέσεως ταύτης εις τον Επίσκοπον, τον Νομάρχην και το Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως». Προφανώς, λοιπόν, συνετάχθη και για την ενορία του Αγίου Τρύφωνα ανάλογο πρωτόκολλο κι έκθεση με κατάλογο των περιουσιακών στοιχείων του ναού, στοιχεία που δεν έχουμε στη διάθεσή μας. Από τον κατάλογο εκείνον θα διαπιστώναμε αν ο χώρος της πλατείας παρέμεινε εκκλησιαστικός ή, επειδή η πλατεία είχε διαμορφωθεί με δαπάνες του Δήμου Νυμφασίας, περιήλθε στη διάδοχη του Δήμου – Κοινότητα Βυτίνας.

2. Εντός της Βυτίνας είχε αφιερωθεί από τους κληρονόμους του στον ναό Αγίου Τρύφωνα (σε κάποιες αποφάσεις αναφέρεται ως ιδιοκτήτης και η Ελληνική Σχολή) ο τόπος με το ερείπιο της οικίας του Γιαννάκη Φραγκογιάννη. Μας είναι άγνωστο πρόσωπο ο Γ. Φραγκογιάννης, άγνωστο επίσης και πού ακριβώς βρισκόταν το σπίτι του. Από μεταγενέστερη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου μαθαίνουμε ότι η δημοτική αρχή προτίθεται να προσφύγει στη Δικαιοσύνη εναντίον του Ανδρέα Λιαρόπουλου και του γιου του, γιατί έχουν καταπατήσει το ερείπιο της οικίας με την περιοχή της. Υπάρχει ένα ενδεχόμενο, η συγκεκριμένη οικία να βρισκόταν κοντά στην οικία του Ανδρέα Λιαρόπουλου.

3. Τόπος στη θέση «Γούπατο», ο οποίος είχε αφιερωθεί στον ναό από **«τους αδελφούς Καλάκους»**, μέλη της γνωστής οικογένειας της Βυτίνας, κατά τη δεκαετία μάλλον του 1840.

4. Αγρός στη θέση «Καμπούλης» ή «Καψιάνικο».

5. Δύο αγροί του Ιωάννη Αλεβίζου στη θέση «Κάμπος». Ο Ιωάννης (Γιαννάκης) Αλεβίζος μάς είναι γνωστό πρόσωπο, προύχοντας της Βυτίνας κατά την εποχήτης Επανάστασης του 1821.

Να σημειώσουμε, τέλος, ότι ο Π. Τριανταφυλλίδης με την επιστολή του προς την επιτροπή ανέγερσης του ναού στις 15 Δεκεμβρίου 1846 προσέφερε το εισόδημα από τα πατρικά του κτήματα προς όφελος του ναού και της Ελληνικής Σχολής, όρισε όμως μετά τον θάνατό του τα κτήματα αυτά να περιέλθουν στην ιδιοκτησία της Σχολής.

Σε απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (αριθ. 29 της 26ης Μαρτίου 1860) αναφέρονται ως εκκλησιαστική περιουσία **«δύο μικροί αμπελώνες»**. Εκτιμούμε πως πρόκειται για αμπέλους του Π. Τριανταφυλλίδη, που μετά τον θάνατό του περιήλθαν στην ιδιοκτησία της Σχολής.

Β΄. ΤΑ ΑΚΙΝΗΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ: Τα πρώτα χρονικά στοιχεία που διαθέτουμε για ακίνητα κτήματα της Ελληνικής Σχολής είναι ένας κατάλογος για τα περιουσιακά της στοιχεία από την εποχή του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια το έτος 1830,όπως περιέχεται σε αναφορά (αριθ. 916 της 14/8/1830) του Διοικητή Καρυταίνης και Φαναρίου προς το Υπουργείο Παιδείας:

«εν τέταρτον νερομύλου

χωράφια κείμενα εις βουνόν και αρπακωτήν

δύο κομμάτια εις Δοιχάλαν	**χωρούν σπόρον**	**κοιλά 2**
ένα κομμάτι στο Βουλωμένον	**»**	**κοιλά 11**
ένα κομμάτι στο Σταχτοκούλη	**»**	**κοιλά 2**
ένα κομμάτι στο Κάρκανον	**»**	**κοιλά ½**
τρία πεζούλια στα Πλάγια	**»**	**κοιλά 1**
ένα κομμάτι στην Αρπακωτήν	**»**	**κοιλά 2 και ½**
ένα κομμάτι στου Γιασε... το φύτεμα	**»**	**κοιλά ¾**
ένα κομμάτι στην Παναγίαν	**»**	**κοιλά ½**
ένα κομμάτι μερκουραίικο	**»**	**κοιλά 2**
τρία κομμάτια εις Νικίαν και Άγιον Βασίλειον	**»**	**κοιλά 3**
αμπέλια στρέμματα	**»**	**κοιλά 2 και ¾».**[125]

Πρόκειται για το ένα τέταρτο μερίδιο από τον υδρόμυλο που βρισκόταν στον ποταμό Μυλάοντα, λίγα μέτρα νοτιότερα από το «Γεφύρι της Βυτίνας», στον κεντρικό τότε ημιονικό δρόμο που οδηγούσε από τη Βυτίνα προς τη Γορτυνία, τον λεγόμενο «Πετρέικο Μύλο». Ο υδρόμυλος είχε και νεροτριβή, επιπλέον και μωρεοπερίβολο δίπλα του. Προεπαναστατικά ο υδρόμυλος ανήκε στην Τζόγια Πανάγου Κουλά. Δωρήθηκε δε το 1/4 μερίδιο στην Ελληνική Σχολή το έτος 1821. Κατά τη δεκαετία του 1850, τα τέκνα του Δημητρίου Ταγκόπουλου από τη Βυτίνα διεκδίκησαν δικαστικά το μερίδιο της Σχολής, ισχυριζόμενοι ότι ο πατέρας τους αγόρασε το έτος 1814 το ήμισυ μερίδιο από την Τζόγια Π. Κουλά. Το 1830 μετά από συμβιβαστικό συμβόλαιο μεταξύ του Δημ. Ταγκόπουλου και των κληρονόμων της Τζόγια (η Τζόγια είχε αποβιώσει το 1821), η κατοχή του περιορίστηκε στο εν τέταρτο, το οποίο, όπως ισχυρίζονταν οι κληρονόμοι του Δ. Ταγκόπουλου, κατέλαβαν αυθαίρετα το έτος 1833 οι Επίτροποι της Ελληνικής Σχολής. Τελικά, με απόφαση του Πρωτοδικείου Τριπόλεως τον Δεκέμβριο του 1861, η

[125] Κωνσταντινόπουλος, 1970, σ. 261.

Σχολή δικαιώθηκε με το επιχείρημα ότι ασκούσε ανεμπόδιστα δικαιώματα κατοχής και κυριότητας επί του μεριδίου από το έτος 1821.[126]

Από τους δημοτικούς προϋπολογισμούς των επόμενων χρόνων από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, μαθαίνουμε πως η Σχολή είχε από τον υδρόμυλο πρόσοδο 100 δραχμών κατά τις δεκαετίες 1840 και 1850, και περίπου 200 δραχμές αργότερα. Το μερίδιο από τον υδρόμυλο εκποιήθηκε για την κατασκευή του υδραγωγείου κατά την πλειοδοτική δημοπρασία στις 29 και 30 Ιουνίου 1874. Τα θεμέλια του υδρόμυλου εκείνου υπάρχουν ακόμα και σήμερα δίπλα στο ποτάμι.

Όσο για τα υπόλοιπα κτήματα, πρόκειται για χωράφια στην περιοχή της Αρπακωτής και χωράφια και αμπέλια κοντά στη Βυτίνα. Η έκταση των χωραφιών στην Αρπακωτή είναι τόση που δέχεται κατά τη σπορά τους σπόρο 19 κοιλών (ένα κοιλό = 24 οκάδες, μία οκά = 1.283 γραμμάρια). Η τοποθεσία «Αρπακωτή» είναι ένα μεγάλο λιβάδι, ψηλά στο ανατολικό Μαίναλο, πάνω από το χωριό Βλαχέρνα σε υψόμετρο περίπου 1.300 μέτρων με καλλιεργήσιμη έκταση περίπου 1.000 στρέμματα. Εκεί οι κάτοικοι της Βυτίνας, κυρίως, κατείχαν αγρούς, κάποιους από τους οποίους είχαν, προφανώς, αφιερώσει στην Ελληνική Σχολή.

Κατά τις δεκαετίες 1850-1870, στην περιοχή της Αρπακωτής πληροφορούμαστε πως η Ελληνική Σχολή κατέχει τους εξής αγρούς, με συνολική έκταση 25 στρέμματα:

α) Αγρός στην επιμέρους θέση «Σταχτοκούλι».

β) Αγρός στην επιμέρους θέση «Πλάγια».

γ) Αγρός στην επιμέρους θέση «Διχάλα».

δ) Αγρός στη θέση «Αρπακωτή», χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό.

ε) Αγρός στην επιμέρους θέση «Γούβα του κυρ Δημήτρη» (Παπαρρηγόπουλου).

Εκτός από τα χωράφια στην «Αρπακωτή», η Σχολή κατείχε επίσης:

α) Μικρό αμπέλι στην τοποθεσία «Λακκώματα».

β) Αγρό στη θέση «κάτωθεν των Αλωνίων» στην περιοχή «Άγιος Βλάσης». Δεν πρόκειται για το σημερινό ξωκκλήσι που βρίσκεται επί της εθνικής οδού Τρίπολης – Πύργου, κάπου 4 χιλιόμετρα νότια της Βυτίνας, αλλά για αγιωνύμιο που είναι κοντά, ανατολικά, στον οικισμό, στην τοποθεσία «Βραγκαλάγκαδο».[127]

γ) Μικρό αμπέλι στη θέση «Κακούτσι».

---

[126] Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας, Λυτά έγγραφα, φάκελος δικαστικών αποφάσεων του Δήμου Νυμφασίας.

[127] Προφορική πληροφορία από κ. Αθ. Θ. Λαμπρόπουλο.

δ) Αμπελότοπο στη θέση «Χαλιάνικα», τον οποίον είχε ενοικιάσει κι εμφυτεύσει ο Δημ. Κ. Ταμπακόπουλος.

ε) Αμπελότοπο στη θέση «Κακούτσι», τον οποίον είχε ενοικιάσει κι εμφυτεύσει ο Κωνστ. Μπουγιουκλόπουλος.

στ) Αμπελότοπο στην ίδια θέση «Κακούτσι».

ζ) **«Ετέρα ομοία [**άμπελος**] εις την αυτήν θέσιν»**.

Τα κτήματα που είχε ορίσει ο Π. Τριανταφυλλίδης να περιέλθουν μετά τον θάνατό του στην ιδοκτησία της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας, και είναι τα εξής:

α) Η πατρική οικία του κοντά, λίγο δυτικότερα, στο «Δραγασιό» (ή «Βεργασιό»), σημερινή πλατεία Οικονομίδη. Αυτήν την είχε ενοικιάσει στα τέλη της δεκαετίας 1840 η οικογένεια του Γιάννη Τρ. Οικονομίδη, η οποία τα τελευταία έτη δεν πλήρωνε το ετήσιο ενοίκιο και αρνείτο την ίδια στιγμή να την εκκενώσει.

β) Αγρός στην περιοχή του χωριού Γκιούσι (σήμερα ονομάζεται Παναγίτσα).

γ) Αγρός στην περιοχή του χωριού Γρανίτσα (σήμερα Νυμφασία).

δ) Αγρός στην τοποθεσία «Καινούργια Βρύση».

ε) Αγρός στη θέση «Παναγία».

στ) Αγρός στη θέση «Γούπατο».

ζ) Αγρός στη θέση «Κάμπος» (**«εις θέσιν Κάμπον πλησίον του Καραμέτζιου αγρού»**), και, όπως αναφέρεται στην απόφαση αριθ. ΞΗ΄ της 30ής Ιανουαρίου 1876, **«αγρόν της κοινότητος, του ονομαζομένου Τριανταφυλλίδου, κειμένου εις θέσιν "Κάμπον" πλησίον του δρόμου του άγοντος εις Βρύσιν της Βυτίνης»**. Δεν ξέρουμε αν και πώς ο αγρός περιήλθε στην κατοχή της Κοινότητας, αφού ο Π. Τριανταφυλλίδης είχε ορίσει πως τα πατρικά του κτήματα θα περιέχονταν μετά τον θάνατό του στην ιδιοκτησία της Σχολής.

η) Αμπέλι στη θέση «Ψηλή Ράχη» (ή «Αγιολιάς»).

Γ. ΚΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΟΝ ΝΑΟ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (ΠΑΝΑΓΙΤΣΑ): Στον ναό της Παναγίας (το Γενέσιο της Θεοτόκου) ανήκουν:

α) Οικόπεδο στον χώρο που ήταν το «Δραγασιό» (ή «Βεργασιό»), ο χώρος που σήμερα έχει διαμορφωθεί σε πλατεία Οικονομίδου.

β) Οικόπεδο 500 περίπου τετραγωνικών πήχεων κοντά στον ναό.

γ) Αμπελότοπος σε τοποθεσία που δεν μας γίνεται γνωστή.

Τέλος, υπάρχει στην κατοχή των ναών ή της Ελληνικής Σχολής αμπέλι στη θέση «Δαμασκηνιά»,του οποίου δεν προσδιορίζεται ο ιδιοκτήτης (έτος αναφοράς 1874).

ΕΝΟΙΚΙΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Μια απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του έτους 1859 μας μεταφέρει για πρώτη φορά τα προβλήματα που υπήρχαν σχετικά με τη διαχείριση και αξιοποίηση των κτημάτων των ναών και της Ελληνικής Σχολής. Τα κτήματα αυτά ενοικιάζονταν σε ιδιώτες σε ετήσια βάση με πλειοδοτική δημοπρασία και απέφεραν εισοδήματα στο Εκκλησιαστικό Ταμείο και τη Σχολή, που ήταν ζωτικής σημασίας για τη συντήρησή τους. Όμως, σε πολλές περιπτώσεις οι ιδιώτες δεν απέδιδαν τα ενοίκια ή αυθαιρετούσαν εκμεταλλευόμενοι ή και καταπατώντας, κάποιες φορές, κτήματα. Πρόκειται για ένα χρόνιο πρόβλημα, καθώς ήδη από τα χρόνια της Επανάστασης υπάρχουν πληροφορίες για καταχρήσεις σε βάρος των κτημάτων της Σχολής. Αναφέρει επιτιμητικά σε επιστολή του προς τους ιερείς, προύχοντες και κατοίκους της Βυτίνας ο αναπληρών τον Υπουργό της Θρησκείας κατά τη διάρκεια της Επανάστασης Δανιήλ Γεωργόπουλος (έγγραφο υπ' αριθ. 1739 της 21ης Αυγούστου 1824): **«[...] Διότι οι κάτοικοι της Βυτίνης ιερείς και λαϊκοί, από μικρού έως μεγάλου βλέπουν με μεγάλην αδιαφορίαν το σχολείον της πατρίδος των. Διότι θέλουν να κατατρώγουν ασυνειδήτως και αθεοφόβως, ό,τι αναλογεί τον καθ' ένα από τα αφιερώματα των πατέρων τους, τα οποία αφιέρωσαν εις την σχολήν υπέρ ψυχικής των σωτηρίας [...]»**.[128] Από τα στοιχεία που θα αναπτυχθούν παρακάτω, εκτιμούμε πως το φαινόμενο των καταχρήσεων εις βάρος της περιουσίας της Σχολής δεν πρέπει να οφειλόταν μόνο στην αναστάτωση που επικρατούσε στα χρόνια της Επανάστασης, αλλά ήταν μια συμπεριφορά που είχε να κάνει με την ένδεια των κατοίκων και, ενδεχομένως, με το κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον της εποχής.

Στην απόφαση, λοιπόν, του έτους 1859 (πράξη αριθ. 140 της 15/4/1859), η δημοτική αρχή αναγκάζεται να καταφύγει στη Δικαιοσύνη για να υποχρεώσει τον ενοικιαστή της πατρικής οικίας του Π. Τριανταφυλλίδη, που είχε δώσει την επικαρπία της στην Εκκλησία και την Ελληνική Σχολή, να αποδώσει τα ενοίκια ή να εκκενώσει το σπίτι. Ας δούμε την απόφαση:

«Αριθ. 140 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της 15 Απριλίου 1859 συνεδριάσεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, το Συμβούλιον παρόντος και του κ. Δημάρχου ενέκρινεν ομοφώνως ίνα αποφασίση περί διορισμού πληρεξουσίων προς εκδίκασιν κατά του Ιωάννου Τ. Οικονομίδου ενοικιαστού του εν Βυτίνη εκκλησιαστικού οίκου του Π. Τριανταφυλλίδου δια την εκκένωσιν

[128] Κωνσταντινόπουλος, 1970, σ. 257.

αυτού [και] δια την πληρωμήν των υπό τούτου οφειλομένων ενοικίων. Έχει δε ούτως η υπόθεσις αύτη. [Εις] την εν Βυτίνη Ελληνική Σχολή [ο] εν τη αλλοδαπή μένων Παναγιώτης Τριανταφυλλίδης δι' εγγράφου του αφιέρωσε τα εν τη Βυτίνη κτήματά του και την οικίαν του, διορίσας ειδικούς του πληρεξουσίους αντιπροσώπους προς α[...] του αφιερώματός του και προς ακριβή εξέλεγξιν των εξ αυτών εισοδημάτων και διαχείρισίν των. Η επιτροπή εκείνη ενοικίασεν προ πολλών ετών τον αφιερωθέντα οίκον του προς τον Ιωάννην Τ. Οικονομίδην ανά δραχμάς τεσσαράκοντα ετησίως, ο δε ενοικιαστής καθήμενος εις τον οίκον αυτόν έκτοτε, δεν παρέδωκεν το συμπεφωνηθέν μεταξύ τούτων ενοίκιον μέχρι τούδε δια να το παραλάβη η Ελληνική Σχολή και ζητηθείς ήδη υπό των ειδικών αυτού επιτρόπων ως και υπό των εφορευτικών της Ελληνικής Σχολής επιτρόπων ο ενοικιαστής ίνα εκκενώση την οικίαν διότι εκτός του ότι είναι με την μεγαλυτέραν υπο[...]μησιν του ενοικιαστού ενοικιασμένος υπ' αυτού δι' ολίγον τότε καιρόν, είναι χρήσιμος η οικία αύτη και δια το σχολείον των Κορασίων του Δήμου μας όπως δι' αυτού οφελείται η Σχολή δραχ. Εκατόν και επέκεινα ετησίως, τας οποίας ο Δήμος πληρώνει εις άλλην οικίαν δια κατάστημα του σχολείου των κορασίων, και με ενοχλήσεις πολλάς διότι ουδείς κάτοικος έχει τοιαύτην κατάλληλον οικίαν Σχολείου των κορασίων, ως μπορεί να είναι ο προσημειωθείς οίκος. Ο ενοικιαστής Ιωαν. Οικονομίδης δεν ηθέλησε την οικίαν να εκκενώση ούτε τα μέχρι τούδε καθυστερούμενα υπ' αυτού ενοίκια να πληρώση.

Το Συμβούλιον όθεν παρατηρήσαν την ανάγκην να διεκδικηθή δικαστικώς η υπόθεσις αύτη δια τους ανωτέρω λόγους, και θεωρούν εαυτό αρμόδιον του να συμπράξη προς τούτο μετά των ειδικών διορισμένων πληρεξουσίων επιτρόπων του αφιερωτού Π. Τριανταφυλλίδου, διορίζει ομοφώνως και εκ μέρους αυτού, παρόντων και των εφορευτικών μελών της Ελληνικής Σχολής κυρίους Λ. Ν. Λαμπρυνοπούλου και Νικ. Δ. Πανταζοπούλου και του ιερέως και γνωμοδοτησάντων καλώς περί αυτού τούτου, πληρεξουσίους τους αυτούς διωρισμένους εκ μέρους του Δωρητού, κυρίους Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον Δήμαρχον Νυμφασίας, Ιωάννην Λαμπρυνόπουλον και Ηλίαν Αναγνωστόπουλον, οίτινες λαμβάνουν την πληρεξουσιότητα και από το Δημοτικόν Συμβούλιον ως και από την εφορευτικήν επιτροπήν ίνα ενάξωσιν όλοι ομού [...] εις μόνον ενώπιον των αρμοδίων Πολιτικών Δικαστηρίων τον ενοικιαστήν Ιωαν. Τ. Οικονομίδην περί εκκενώσεως του εκκλησιαστικού οίκου εις ον κάθεται και περί πληρωμής των οφειλομένων υπ' αυτού ενοικίων. Οι αυτοί πληρεξούσιοι έχουν το δικαίωμα να διορίζωσιν επ' αυτώ τούτω και τους αναγκαίους ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων Δικηγόρους πληρεξουσίους τους

οποίους εγκρίνουν. Αποφασίζει προσέτι το Συμβούλιον ότι όλα τα συμβησόμενα έξοδα επί της Δικαστικής ταύτης διαφοράς, να πληρωθώσιν από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του ιερού Ναού ο "Άγιος Τρύφων" [ο] έχων την ιδιοκτησίαν μετά της Σχολής του περί ου ο λόγος οίκου, και ταύτα να δοθώσι δια τακτικών αποδείξεων.

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Απριλίου 1859 και θέλει ενεργηθή δια τα περαιτέρω.

Ο Πρόεδρος του Συμβουλίου **οι Δημοτικοί Σύμβουλοι**
Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος **[**υπογραφές**]**

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας
Κ. Λαμπρυνόπουλος

Οι εφορευτικοί επίτροποι της Ελλην. Σχολής
Αθαν. Ιερέας Παπαθανασόπουλος
Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνόπουλος
Ν. Πανταζόπουλος».

Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ο Π. Τριανταφυλλίδης με επιστολή του στις 11 Φεβρουαρίου 1848 είχε δώσει στον Δήμο Νυμφασίας την πληρεξουσιότητα να διοριστούν επίτροποι που θα διαχειρίζονταν τα πατρικά του κτήματα προς όφελος της ενορίας και της Ελληνικής Σχολής. Μετά δε τον θάνατό του, τα πατρικά του κτήματα να περιέλθουν στην κυριότητα της Σχολής. Οι επίτροποι αυτοί ενοικίασαν την οικία του στον Γιάννη Τρ. Οικονομίδη (αδελφό, εκτιμούμε, του νομομαθούς Βασιλείου Τρ. Οικονομίδη) με ενοίκιο 40 δραχμές ετησίως. Όμως, αυτός δεν απέδιδε το ενοίκιο και κατά συνέπεια οι πληρεξούσιοι επίτροποι και οι επίτροποι της Σχολής τού ζήτησαν να εκκενώσει το σπίτι, το οποίο σκέπτονταν να χρησιμοποιήσουν για να στεγαστεί το Σχολείο των Κορασίων. Ο Γ. Οικονομίδης, παρ' όλα αυτά, δεν υπάκουε και εξακολουθούσε να κατοικεί στο σπίτι χωρίς να αποδίδει τα ενοίκια. Έτσι, το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει να κινηθεί η δικαστική διαδικασία για να εκκενώσει ο Γ. Οικονομίδης την οικία και να πληρώσει τα χρεωστούμενα ενοίκια. Τα δικαστικά έξοδα θα καλυφθούν από το Εκκλησιαστικό Ταμείο, καθώς, όπως είπαμε, το έτος 1859 ο Π. Τριανταφυλλίδης ήταν εν ζωή και τα εισοδήματα από την ενοικίαση της οικίας του χρησιμοποιούνταν και για τις ανάγκες της εκκλησίας.

Από μια μεταγενέστερη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου (αριθ. 41 της 1ης Αυγούστου 1865) μαθαίνουμε πως ο Γιάννης Τρ. Οικονομίδης έχει στο μεταξύ αποβιώσει και η χήρα του (που από άλλη, επόμενη απόφαση μαθαίνουμε πως το όνομά της είναι Βασιλική) με την κόρη τους Αικατερίνη εξακολουθούν να κατοικούν στο σπίτι (που τώρα, μετά τον θάνα-

τό του Π. Τριανταφυλλίδη, έχει περιέλθει στην ιδιοκτησία της Ελληνικής Σχολής) χωρίς να πληρώνουν τα χρεωστούμενα ενοίκια, αλλά ούτε και να έχουν σκοπό να την εκκενώσουν.

Εκτός από την παραπάνω υπόθεση, η δημοτική αρχή έχει να αντιμετωπίσει και άλλα ζητήματα αυθαιρεσιών εις βάρος των κτημάτων της εκκλησίας και της Σχολής, αλλά και οφειλές χρημάτων από εκκλησιαστικό επίτροπο, που την αναγκάζουν να καταφύγει στα δικαστήρια για να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των 2 δημοτικών φορέων. Ας δούμε την απόφαση:

«Αριθ. 41 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

κατά τα σημερινά πρακτικά της συνεδριάσεώς του, έλαβεν υπό σύσκεψιν το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον να αποφασίση περί του εφεξής αντικειμένου.

Επειδή τινές κατεπάτησαν τα εκκλησιαστικά κτήματα ανήκοντα εξ αφιερωμάτων παλαιών εις τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν "ο Άγιος Τρύφων" και εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης –και κατακρατούσι ταύτα μην παραδεχόμενοι εις την παράδοσιν των εκκλησιαστικών κτημάτων, αφού πολλάκις εζητήθησαν ειρηνικώς από το Δημοτικόν Συμβούλιον και τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους δια την παράδοσίν των, αλλά ηρνήθησαν και αρνούνται εις την παραχώρησιν αυτών και μάλιστα έκαμον χρήσιν επί των τοιούτων κτημάτων, ώστε απαιτείται δικαστική διεκδίκησις κατά τούτων διότι άλλως δεν πείθονται εις την απόδοσιν· επίσης και τινές άλλοι οφείλοντες εξ ενοικιάσεως παρελθόντων ετών εκκλησιαστικών άλλων χρημάτων, τας δόσεις της ενοικιάσεως εις χρήματα δεν απέδωκαν ταύτα ούτε αποδίδουσιν ειρηνικώς αφού και ούτοι πολλάκις εζητήθησαν, ώστε και δι' αυτούς αναγκαι[...] έπεται[;] προς απολαβήν των εκκλησιαστικών χρημάτων και των συμφερόντων του ιερού Ναού "Άγιος Τρύφωνας".- Τοιούτοι δε ως ανωτέρω εξετέθησαν είναι:

1) οι Ανδρέας Λιαρόπουλος και οι υιοί του Δημήτριος και Πέτρος Ανδρ. Λιαρόπουλοι κατακρατήσαντες το αφιερωθέν εις την Ελληνικήν Σχολήν και τον ιερόν Ναόν Βυτίνης ερείπιον του Γ. Φραγκογιάννη μετά της περιοχής του εν Βυτίνη.

2) η χήρα Γιάννη Τ. Οικονομίδου μετά της ορφανής θυγατρός αυτής Αικατερίνας Ιω. Τ. Οικονομίδου κατέχουσαι την εξ ενοικιάσεως οικίαν προ πολλών ετών του Π. Τριανταφυλλίδου εν Βυτίνη, μη θέλουσαι να εκκενώσωσιν αυτήν ουδέ να πληρώσωσι τα κατ' έτος οφειλόμενα ενοίκια από την οικίαν αυτήν, αφιερωμένην από τον ιδιοκτήτην εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης.

3) ο Δημήτριος Κ. Ταμπακόπουλος κατακρατών επίσης το εξ ενοικιάσεως χρηματικόν ποσόν εκ δραχμών τριακοσίων μετά των ετησίων ενοικίων κατά την μεταξύ τούτου και των διορισμένων επιτρόπων από τον αφιερωτήν επί μιάς αμπέλου κειμένης εις "Χαλιάνικα" της Βυτίνης.

4) ο Κωσταντής Ι. Μπουγιουκόπουλος κατακρατών επίσης το ενοίκιον μιάς ομοίας [...] αμπέλου εκκλησιαστικής εν Βυτίνη.

5) οι Νικόλαος Κάρναβος, Θεόδωρος Ν. Κάρναβος, Κωνσταντίνος Γ. Φαρμάκης, Ανάστος Ηλ. Νικολόπουλος και Γεώργιος Δηληγιάννης, οφείλοντες τα ενοίκια των αυτών εκκλησιαστικών αγρών κατά τα παρελθόντα έτη τους οποίους ενοικίασαν και καλλιέργησαν.

6) ο Κωνστ. Μερκούρης οφείλων εκ της διαχειρίσεώς του ως εκκλησιαστικός επίτροπος του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" ποσότητα πλέον των πεντακοσίων δραχμών από τα παρελθόντα έτη.

7) οι Γεώργιος Κ. Ταμπακόπουλος, Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος, οίτινες προς τον αυτόν της καταπατήσεως εκκλησιαστικόν τόπον του Αγίου Τρύφωνος και πλησίον αυτού ρίπτωσι χώματα, ίνα κερδίσωσι δικαιώματα διακατοχής.

Δι' όλα λοιπόν τα ανωτέρω το Συμβούλιον εις την παρούσαν συνεδρίασίν του παρόντων και των εκκλησιαστικών μελών, αποφασίζει ομοφώνως, ίνα κινηθώσι τακτικαί αγωγαί ενώπιον των Πολιτικών Δικαστηρίων κατά των ανωτέρω προσώπων προς διεκδίκησιν των δικαιωμάτων του ιερού Ναού και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνης.

Προς τον αυτόν σκοπόν διορίζονται πληρεξούσιοι Δικηγόροι ενώπιον των αρμοδίων Δικαστηρίων, ενώπιον μεν του Ειρηνοδικείου Νυμφασίας τους δικολάβους Μιχ[αήλ**] Δεληγιάννην, και Ευστάθειον Γ. Νικολόπουλον ενώπιον του εν Τριπόλει Πρωτοδικείου τον Αλέξιον Νικόπουλον, Αθανάσιον Π. Γόντικαν και Ευστάθειον Μαλλιαρόπουλον Δικηγόρους. Ενώπιον των εν Ναυπλίω Εφετών τους Δικηγόρους Κωνστ. Φαρμακόπουλον, Ν. Καράπαυλον και Γ. Στεφόπουλον· ενώπιον του εν Αθήναις Αρείου Πάγου τον Π. Παπαρρηγόπουλον και Τρύφωνα Παπασωτηρίου Δικηγόρους.**

Όλα τα αναγκαία Δικαστικά έξοδα επί των Δικαστικών τούτων υποθέσεων να δοθώσιν από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του Αγίου Τρύφωνος υπό των εκκλησιαστικών επιτρόπων [...] επί αποδείξεσι.

Εγένετο εν Βυτίνη την 1 Αυγούστου 1865

ο Πρόεδρος του Συμβουλίου	**τα μέλη αυτού**
Λ. Ν. Λαμπρυνόπουλος	**[**υπογραφές**]**
ο εκκλησ. επίτροπος	**ο Δήμαρχος**
Αθανάσιος ιερεύς Οικονόμος	**[**υπογραφή**]»**.

Από την καταγραφή των κτημάτων που η δημοτική αρχή ισχυρίζεται πως καταπατούνται, μπορούμε να θεωρήσουμε πιθανό πως το ερείπιο και ο οικότοπος του Φραγκογιάννη βρισκόταν κοντά στην οικία του Ανδρέα Λιαρόπουλου.

Όσον αφορά την τύχη της οικίας Τριανταφυλλίδη, να πούμε πως σε μεταγενέστερη πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου (πράξη αριθ. ΚΒ΄ της 12ης Οκτωβρίου 1870), η οικία περιγράφεται ότι βρίσκεται σε κακή κατάσταση και, ως εκ τούτου, δικαιολογείται η προτιθέμενη εκποίησή της προκειμένου να καλυφθεί η δαπάνη για την ανέγερση του ναρθηκα ή, όπως τελικά συνέβη, την κατασκευή του υδραγωγείου (**«Επειδή, ως εκ της πολυχρονιότητος, η ειρημένη οικία καταστάσα εντελώς σαθρά, πολύ επόμενον εντός ολίγου χρονικού διαστήματος να κατεδαφισθή, κατά συνέπειαν το Ταμείον της Σχολής επαισθητώς θέλει ζημιωθή, διότι ουδέ κατά το ήμισυ της σημερινής αξίας δύναται να ληφθή εν περιπτώσει καθ' ην κατερειπωθεί, άλλως και πόροι δεν υπάρχουσι προς επισκευήν ή και εντελή ανακαίνισιν αυτής»**). Όσον αφορά δε τους ενοικιαστές της, τη χήρα και τη θυγατέρα του Γιάννη Τρ. Οικονομίδη, δεν αναφέρεται κάτι. Πολύ πιθανόν να την είχαν εκκενώσει ή η χήρα να είχε αποβιώσει.

Η οικία τελικά με τη δημοπρασία της 29ης και 30ης Ιουνίου 1874 εκποιείται, και το τίμημα από την εκποίηση θα διατεθεί για το έργο της μεταφοράς πόσιμου ύδατος στη Βυτίνα. Θα εκποιηθεί επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότη Δημητρίου Γ. Θαλασσινού για 1.460 δραχμές και η σχετική απόφαση έγκρισης των πρακτικών από το Δημοτικό Συμβούλιο (πράξη αριθ. ΙΖ΄ της 6ης Ιουλίου 1874) θα εγκριθεί από τη Νομαρχία Αρκαδίας στις 15 Ιουλίου 1874 με την απόφασή της αριθ. 5381. Η σχετική συμβολαιογραφική πράξη μεταβίβασης θα συνταχθεί 3 χρόνια αργότερα, στις 22 Αυγούστου του έτους 1877. Το πωλητήριο συμβόλαιο συντάχθηκε από τον Συμβολαιογράφο Βυτίνας Γεώργιο Ιω. Λαμπρυνόπουλο και ο αγοραστής της οικίας δεν είναι ο πλειοδότης Δ. Γ. Θαλασσινός αλλά ο Χρήστος Γ. Πετρόπουλος. Ας δούμε το συμβόλαιο:

«Αριθ. 2440 Εν Βυτίνη σήμερον την εικοστήν δευτέραν Αυγούστου του 1877 έτους, ημέραν δευτέραν, ενώπιον εμού του Συμβολαιογράφου Βυτίνης Γεωργίου Λαμπρυνοπούλου κατοικοεδρεύοντος εν Βυτίνη, εν τη ενταύθα οικία του Δημ. Ν. Θεοφιλοπούλου ένθα το φαρμακείον αυτού, μεταβάντος δια την σύνταξιν του παρόντος, παρουσία και των δύω ενηλίκων και καλώς γνωστών μοι μαρτύρων, πολιτών Ελλήνων, και μη εξαιρετέων Θεοδώρου Βακαλοπούλου δημοτικού εισπράκτορος και Παναγιώτου Ρουμελιώτου ράπτου κατοίκων Βυτίνης, ενεφανίσθησαν αυτοπροσώπως οι γνωστοί μοι και ανεπίδεκτοι εξαιρέσεως, αφ' ενός ο Δημή-

τριος Ν. Θεοφιλόπουλος Δήμαρχος Νυμφασίας, ως πρόεδρος του εκκλησιασικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" και αφ' ετέρου ο Δημήτριος Γ. Θαλασσινός παντοπώλης και Χρήστος Γ. Πετρόπουλος χρίστης, κάτοικοι άπαντες Βυτίνης, οίτινες εζήτησαν την σύνταξιν του παρόντος, μοι είπον να εκθέσω [...], ότι [...] των εκποιη[...] του Ναού του Αγίου Τρύφωνος ανηκόντων κτημάτων συνεπεία πράξεως του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας εγκριθείσης και παρά της Νομαρχίας Αρκαδίας, ενεργήθη επί [...] τούτης δημοπρασία περί εκποιήσεως μιας οικίας μετά της περιοχής της κειμένης εν Βυτίνη και συνορευομένης γύρωθεν με οικότοπον Ζαχαρία Νικολοπούλου, κήπον Δημ. Κ. Ταμπακοπούλου και δρόμον δημόσιον, καθ' ην ανεδείχθη τελευταίος πλειοδότης ο Δημήτριος Γ. Θαλασσινός αντί δραχμών χιλίων τετρακοσίων εξήκοντα, τα δε πρακτικά της δημοπρασίας ταύτης ενεκρίθησαν παρά της Νομαρχίας Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 5381 της 15 Ιουλίου 1874 αποφάσεώς της, κατά συνέπειαν τούτων, ο Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος ως εκ της ιδιότητός του συγκατατεθιμένου προς τούτο και του τελευταίου πλειοδότου Δημητρίου Γ. Θαλασσινού επώλησεν την ειρημένην οικίαν μετά της περιοχής της προς τον Χρήστον Γ. Πετρόπουλον αντί δραχμών χιλίων τετρακοσίων εξήκοντα τας οποίας ο αγοραστής Χρήστος Γ. Πετρόπουλος υπόσχεται να πληρώση εις τον Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλον, ως Πρόεδρον του εκκλησιαστικού Συμβουλίου μετά παρέλευσιν ενός μηνός από σήμερον [...]».[129]

Ο Χρήστος Γ. Πετρόπουλος, καθώς και ο πατέρας του Γεώργιος Θ. Πετρόπουλος, οι οποίοι ασκούσαν οικοδομικά επαγγέλματα, συμμετείχαν ως εργολάβοι στην κατασκευή του υδραγωγείου από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά» στη Βυτίνα.

Όσον αφορά τώρα το ζήτημα της καταπάτησης των κτημάτων, με επόμενη πράξη μόλις 1 έτος μετά, την απόφαση αριθ. 41 της 1ης Αυγούστου 1865, το Δημοτικό Συμβούλιο επανέρχεται και αποφασίζει να προσφύγει δικαστικά εναντίον των ιδιωτών. Κάποιοι από αυτούς δεν αποδίδουν τα ενοίκια από τα κτήματα που έχουν ενοικιάσει, και κάποιοι άλλοι έχουν καταπατήσει κτήματα εκκλησιαστικά και της Ελληνικής Σχολής και δεν δέχονται ειρηνικά να αποχωρήσουν αλλά προχωρούν μάλιστα, μερικοί τουλάχιστον, και σε εργασίες εντός των κτημάτων. Στην εν λόγω απόφαση το στοιχείο που έχει ιδιαίτερη αξία για εμάς είναι ότι διαχωρίζονται τα ακίνητα κτήματα των 2 ναών της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας, του Αγίου Τρύφωνα και της Παναγίας (Γέννησης της Θεοτόκου). Ας δούμε την απόφαση:

[129] Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας.

«Πράξις ΚΗ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού Ανδρέαν Λιαρόπουλον και τα λοιπά υπογεγραμμένα μέλη αυτού, συνελθόν σήμερον εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ κατσστήματι παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Δ. Ν. Θεοφιλοπούλου έλαβεν υπό σύσκεψιν κατά τα σημερινά πρακτικά, […] αποφασίση περί του εξής αντικειμένου· επειδή δε τινές κατεπάτησαν εκκλησιαστικά κτήματα ανήκοντα εξ αφιερωμένων παλαιών εις τους εν Βυτίνη ιερούς Ναούς "ο Άγιος Τρύφων" και "η Γέννησις της Θεοτόκου" ως και εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης, και κατακρατ[ώσι**] ταύτα μη θέλοντες να παραδώσωσιν ταύτα, καίτοι [**πολλά**]κις εζητήθηκεν ειρηνικώς από το Συμβούλιον και τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους, ηρνήθησαν την παραχώρησιν αυ[**τών**] και τινές μάλιστα έκαμον χρήσιν επί των τοιούτων κτημάτων ώστε απαιτείται δικαστική διεκδίκησις, διότι άλλως [**δεν**] πείθονται εις την απόδοσιν αυτών, καθώς και τινές άλλοι [**οφεί**]λοντες από ενοικιάσεις εκκλησιαστικών και λοιπών κτημάτων παρελθόντων ετών, αρνούνται επίσης την απόδοσιν των ενοικίων αφ' ού πολλάκις εζητήθηκεν από τας αρμο[**δίους**] επιτροπάς, ώστε και δι' αυτούς θεωρείται αναγκαία [**η δικα**]στική διεκδίκησις, τοιούτοι δε είναι οι ακόλουθοι. Ο Ιω[**άννης**] Κατζινόπουλος, όστις από τινών ετών κατέχει πεντακο[**σίους**] περίπου πήχεις οικοτόπου ανήκοντος εις τον Ναόν "η Γέννησις της Θεοτόκου" επί του οποίου ωκοδόμησεν οικίας. Ο Σπύρος Ν. Μπέλμπας, όστις κατεπάτησεν [**από**] τινός χρόνου ήμισυ περίπου στρέμμα γης ανηκ[**ούσης**] εις τον ανωτέρω ιερόν Ναόν, επί της οποίας εφύτευσεν άμπελον. Ο Κανέλλος Λιαρόπουλος κατακρατεί έναν αγρόν εις θέσιν "Καμπούλη" ή "Καψιάνικον" ο οποίος ανήκει εις τον ενταύθα Ναόν "ο Άγιος Τρύφων". Οι Θεόδωρος Λιαρ[**όπουλος**], Βασίλειος Διαμαντόπουλος, Γεώργιος Δ. Κόλιας, Κωνστ. Δ. Κό[**λιας**], Ηλίας Κολέτας, Γιάννης Κολέτας, Ηλίας, Γεώργιος, Πανα[…], Κωνσταντίνος και Δημήτριος Γ. Καλάκου, κατακρατούν αγρούς εις την θέσιν "Αρπακωτήν" τους ανήκοντας [**εις**] την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης.**

Ο Νικόλαος Δ. Τριανταφύλλης κατακρατεί μίαν άμπελον εις θέσιν "Υψηλήν Ράχην" ανήκουσα εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης ως αφιέρωμα του Τριανταφυλλίδου. Ο Κωνσταντίνος Μπουγιουκλόπουλος κατακρατεί το ενοίκιον μίας αμπέλου εκκλησιαστικής εν Βυτίνη.

Ο Νικόλαος Κάρναβος, Θεόδωρος Ν. Κάρναβος, Κωνσταντίνος Γ. Φαρμάκης, Ανάστος Ηλ. Νικολόπουλος, Γεώργιος Δεληγιάννης, Σπύρος Καμενίτζας, οφείλοντες τα ενοίκια των εκκλησιαστικών αγρών κατά τα παρελθόντα έτη.

Ο Κωνστ. Μερκούρης οφείλει ως εκ της διαχειρίσεώς του ως εκκλησιαστικός επίτροπος του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", ποσότητα δραχμών από τα παρελθόντα έτη.

Δι' όλα λοιπόν ταύτα το Δημοτικόν Συμβούλιον αποφασίζει ομοφώνως ίνα κινηθώσι τακτικώς Πολιτικαί αγωγαί ενώπιον των Δικαστηρίων κατά των ανωτέρω προσώπων, προς διεκδίκησιν των δικαιωμάτων των ιερών Ναών και της Σχολής Βυτίνης, προς τον σκοπόν τούτον διορίζει Πληρεξουσίους Δικηγόρους, ενώπιον μεν του Ειρηνοδικείου Νυμφασίας τους δικολάβους Θεμιστοκλήν Ταγκόπουλον και Δημ. Λιαρόπουλον, ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών τους δικηγόρους Ευστάθιον Μαλλιαρόπουλον, Αθ. Καλπακίδην και Παναγ. Κ. Μανέταν ενώπιον των εν Ναυπλίω Εφετών τον Γεώργιον Σταυρόπουλον και Αναστάσιον Δημητριάδην και ενώπιον του Αρείου Πάγου τον Πέτρον Παπαρρηγόπουλον και Στυλιανόν Παπαχρήστου, τα δε δικαστικά έξοδα θέλουν καταβάλ[...] από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του Αγίου Τρύφωνος.

Εγένετο εν Βυτίνη τη 31 Οκτωβρίου 1866

Ο Πρόεδρος

Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος [υπογραφές]».

Λίγους μήνες μετά, το Δημοτικό Συμβούλιο ξανασυζητά το θέμα, διευρύνοντας περαιτέρω τον κατάλογο των ιδιωτών που καταπατούν ή δεν αποδίδουν τα ενοίκια και εκκλησιαστικών επιτρόπων που κρατούν χρήματα του ναού. Και εγκρίνει να καταφύγει η δημοτική αρχή στη Δικαιοσύνη:

«Πράξις ΝΕ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον αυτού και τα λοιπά προσυπογεγραμμένα μέλη

Συνελθόν εις δημοσίαν συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι κατά την εν τοίς πρακτικοίς σημειουμένην ημέραν, παρόντος και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας Δημητρ. Ν. Θεοφιλοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του το ότι οφείλει το Σώμα, ίνα αποφασίση επί του ζητήματος περί των κτημάτων και πραγμάτων, όσα ανήκοντα εις τους ιερούς Ναούς της Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" και "το Γενέσιον της Θεοτόκου" και εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης, είτε κατακρατούνται παρά διαφόρων, είτε κατεκυριεύθησαν δυναστικώς, δια να ζητηθώσι ταύτα πάντα είτε ειρηνικώς και συμβιβαστικώς, είτε εν αρνήσει δικαστικώς κατά τους κειμένους Νόμους.

Σκεφθέν κατά τον Νόμον

Επειδή καθ' α προκύπτει εκ των διαφόρων εξηγήσεων και συζητήσεων γενομένων σήμερον ενώπιον του Σώματος, και εκ των πράξεων και εκθέσεων των εκκλησιαστικών Συμβουλίων των ειρημένων Ναών, ας το Σώμα ελαβεν υπ' όψιν του, ότι πολλοί ήτοι. 1) ο Ιωάν. Κατζινόπουλος κατέχει εν οικόπεδον της εκκλησίας "το Γενέσιον της Θεοτόκου", συγκείμενον εκ πήχεων πεντακοσίων και κείμενον εντός της Βυτίνης. 2) ο Σπύρ. Ν. Μπέλμπας κατέχει ήμισυ στρέμμα αμπελοτόπου του αυτού Ναού, κείμενον εντός των αυτών ορίων, 3) ο παπαΓεώργιος Κούστας κατεπάτησεν ικανόν μέρος εκ του δραγασίου, θέσεως κειμένης εντός της Βυτίνης, και ανήκοντος εις τον αυτόν Ναόν, 4) ο Κανέλ. Λιαρόπουλος κατακρατεί έναν αγρόν εις θέσιν "Καμπούλη" του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", 5) ο Θεόδ. Π. Λιαρόπουλος. 6) ο Βασίλ. Διαμαντόπουλος. 7) ο Γεώργ. Δ. Κόλλιας. 8) ο Κωνστ. Δ. Κόλιας. 9) ο Ηλ. Κωλέττας. 10) ο Ιωάν. Κωλέττας. 11) οι Ηλίας, Γεώργιος, Πανάγος, Κωνσταντίνος και Δημήτρ. Γιαν. Καλάκου, κατακρατώσι τους εις θέσιν "Αρπακωτήν" όριον Βυτίνης αγρούς της Ελληνικής Σχολής Βυτίνης. 12) ο Νικολ. Δ. Τριανταφύλλης κατακρατεί μίαν άμπελον εις θέσιν "Υψηλήν Ράχην", ανήκουσαν εις την αυτήν Σχολήν. 13) ο Κωνστ. Μπουγιουκλόπουλος κατακρατεί μίαν άμπελον της αυτής Σχολής εις θέσιν "Κακούτζη". 14) οι Κωνστ. Γ. Φαρμάκης. 15) Νικολ. Κάρναβος. 16) Θεοδ. Ν. Κάρναβος. 17) Αναστ. Ηλ. Νικολόπουλος. 18) Γεωργ. Δεληγιάννης και 19) Σπυρ. Γ. Καμενίτζας, οφείλοντες τα ενοίκια των εκκλησιαστικών αγρών κατά τα παρελθόντα έτη. 20) Κωνσταντίνος Μερκούρης, Κωνστ. Σ. Περδικάρης, Δημ. Κ. Λαμπρυνόπουλος και Βασιλ. Δ. Ταμπακόπουλος, οφείλωσι ποσότητας χρημάτων [ως] χρηματίσαντες εκκλησιαστικοί Επίτροποι του Ναού "ο Άγιος Τρύφων". 21) η Βασιλική χήρα Ι. Τ. Οικονομίδου οφείλει ως επίτροπος της θυγατρός της και δι' εαυτήν το ενοίκιον της οικίας Τριανταφυλλίδου, όπερ ανήκει εις την Ελληνικήν Σχολήν Βυτίνης.

Επειδή τινές ήγειρον αγωγάς ή προτίθενται να εγείρωσι κατά του Δήμου, λόγω αποζημιώσεως, είτε ως χρηματίσαντες δημοτικοί υπάλληλοι ενταύθα είτε ως υπηρετήσαντες διδάσκαλοι κ.λπ. Εν τη περιπτώσει δε ταύτη απαιτείται η Νόμιμος αντιπροσωπεία του Δήμου και της περιουσίας του.

Επειδή κατά τα εκτεθέντα, ενδέχεται τα συμφέροντα του Δήμου και ιδίως αι περιουσίαι των τε ιερών Ναών, [...] ανωτέρω σημειωθέντων, και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνης να παραβλαφθώσι, εάν δεν παρασταθή ο Νόμιμος αντιπρόσωπος ενώπιον των αρμοδίων Δικαστηρίων.

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφή

Θεωρεί απολύτως αναγκαίαν την απαίτησιν των ανωτέρω σημειωθέντων κτημάτων και πραγμάτων, των αποτελούντων μέρος της λοιπής περιουσίας του Δήμου, ήτοι των μνημονευομένων Ναών και της Ελληνικής Σχολής, δια τα οποία πρέπει να εγερθώσιν ενώπιον των αρμοδίων Δικαστηρίων αι παρά του Νόμου προβλεπόμεναι δίκαι. Θεωρεί επίσης απολύτως αναγκαίαν την υπεράσπισιν των συμφερόντων του Δήμου υπό την ανωτέρω [...], δια να μην υφαρπασθώσιν άνευ νομικής υπερασπίσεως ερημοδικίαι κατά του Δήμου και των περιουσιών του, και

Διορίζει ως πληρεξούσιον αντιπρόσωπον του Δήμου και των σημειωθέντων ιερών Ναών και καταστημάτων, γενικά και ειδικά, τον Δήμαρχον Νυμφασίας κ. Δημήτρ. Ν. Θεοφιλόπουλον, προς ον παρέχει άπασαν την από του Νόμου χορηγουμένην δικαιοδοσίαν, δυνάμενον να παριστά τον Δήμον κλπ ως ενάγοντα και εναγόμενον κ.λπ, καθ' όλους τους βαθμούς της δικαστικής δικαιοδοσίας και ενώπιον όλων των αρμοδίων δικαστηρίων του Κράτους, είτε αυτοπροσώπως, είτε και διορίζων κατά την χρείαν εκάστοτε, και άλλους τακτικούς πληρεξουσίους. Αι δε δαπάναι δια τας εν γένει δίκες θέλουσι χορηγείσθαι και προκαταβάλλεσθαι αρμοδίως πάντοτε παρά των αρμοδίων ταμείων των Ναών και της Σχολής, υπέρ ων και δι' ους θέλουσιν είσθαι αι δίκαι προσηκόντως σημειούμεναι.

Εγένετο εν Βυτινη τη 25 Ιουλίου 1867

Ο πρόεδρος

Ανδρέας Λιαρόπουλος

Ο Δήμαρχος **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Από την απόφαση να υπογραμμίσουμε την πληροφορία ότι στηνπεριουσία του ναού της Παναγίας ανήκει ο οικότοπος στη θέση «Δραγασιό» ή «Βεργασιό», ο οποίος σήμερα έχει διαμορφωθεί στην πλατεία Οικονομίδη. Το σπίτι του παπα-Γιώργη Κούστα, που υπάρχει και σήμερα, βρίσκεται ακριβώς δίπλα, στα βόρεια του οικοτόπου.

Εκτός από την εκκρεμότητα σχετικά με τα κτήματα των ναών και της Σχολής, ο Δήμος έχει να αντιμετωπίσει και αγωγές από υπαλλήλους και δασκάλους στους οποίους οφείλονται χρήματα.

Ανάλογες αποφάσεις ψηφίζονται και στις 19 Νοεμβρίου 1867 (πράξεις αριθ. Ο΄ και ΟΒ΄) μετά απο ανάλογες γνωμοδοτήσεις του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου και της Ελληνικής Σχολής.

Από μεταγενέστερη πράξη (πράξη ΙΕ΄ της 12ης Οκτωβρίου 1870) μαθαίνουμε ότι εκκρεμούν οι αγωγές εκ μέρους των διδασκάλων και υπαλλήλων, και ο Δήμος δεν έχει ακόμα προσφύγει στη Δικαιοσύνη για τα κτήματα των ναών και της Σχολής. Στον φάκελο των δικαστικών υποθέσεων του Δήμου Νυμφασίας που έχει σωθεί στο Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας, βρίσκουμε αρκετές δικαστικές αποφάσεις σχετικές με διεκδικήσεις χρημάτων από δημοδιδασκάλους, καμία όμως σχετική με δικαστικές προσφυγές του Δήμου εναντίον όσων οφείλουν ενοίκια ή καταπατούν εκκλησιαστικά κτήματα. Φυσικά, αυτό δεν αποκλείει το γεγονός να έγιναν δικαστικές προσφυγές, και απλώς να μην έχουν σωθεί τα αντίστοιχα έγγραφα.

Εν πάσει περιπτώσει, η εκκρεμότητα φαίνεται πως, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, ρυθμίστηκε και την επόμενη, και τελευταία, είδηση για καταχρήσεις εις βάρος των κτημάτων των ναών και της Σχολής την αντλούμε από το αρχείο των δημοτικών αποφάσεων το έτος 1884 (πράξη αριθ. Κ΄ της 6ης Αυγούστου 1884). Με αυτήν εξουσιοδοτείται ο δήμαρχος Ιω. Κ. Λαμπρυνόπουλος να εκπροσωπήσει τον Δήμο και τους ναούς ως ενάγων εναντίον των καλλιεργητών των αγρών των ναών που αρνούνται να αποδώσουν τα ενοίκια του προηγούμενου, αλλά και άλλων ετών, για τους αγρούς που καλλιέργησαν.

ΕΝΟΙΚΙΑΣΕΙΣ: Ας παραθέσουμε τώρα και τις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας με τις οποίες εγκρίθηκαν διάφορες πλειοδοτικές δημοπρασίες για την ενοικίαση των αγρών της εκκλησίας και της Ελληνικής Σχολής:

Σε απόφαση της 26ης Μαρτίου 1860 (πράξη αριθ. 29), εγκρίνονται τα πρακτικά δημοπρασίας ενοικιάσεως κτημάτων του ναού Αγίου Τρύφωνα. Συγκεκριμένα, το Δημοτικό Συμβούλιο **«έλαβεν αντικείμενον να γνωμοδοτήση επί των πρακτικών της γενομένης επί δημοπρασίας ενοικιάσεως των αγρών εν τη πεδιάδι της Βυτίνης, των δύο μικρών αμπελώνων και του εν τη αγορά της Βυτίνης εργαστηρίου του ιερού ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" και παρετήρησεν ότι δια μεν τους αγρούς τελευταίος πλειοδότης ανεδείχθη ο Παναγ. Ηλ. Νικολόπουλος δια δραχμάς εξήκοντα της ενοικιάσεώς των από τούδε [**26 Μαρτίου 1860**] μέχρι του μηνός αυγούστου του 1861 έτους, δια δε τας αμπέλους ανεδείχθη τελευταίος πλειοδότης ο Ιωάννης Δ. Θεοφιλόπουλος δια δραχμάς είκοσι από τούδε μέχρι του μηνός οκτωβρίου του έτους 1862 και δια το εργαστήριον ανεδείχθη τελευταίος πλειοδότης ο Κωνστ. Ιω. Μπουγιουκόπουλος δια δραχμάς εκατόν τεσσαράκοντα από της 6 ισταμένου μηνός μέχρι της 6 Μαρτίου 1861 ως αρχομένης από τότε της ενοικιάσεώς του εφέτος κατά**

τα πρακτικά της περυσινής ενοικιάσεως αυτού. Αλλά επειδή επί του εργαστηρίου ο τελευταίος αυτού πλειοδότης δεν παρέλαβεν αυτό μέχρι τούδε ένεκα της μη γενομένης εκκενώσεώς του από τον περυσινόν ενοικιαστήν Παν. Ηλ. Νικολόπουλον, όστις προσεκλήθη και εγγράφως επί αποδείξει περί αυτής υπό του Δημάρχου μετά την λήξιν του της ενοικιάσεώς του, ο ειρημένος πλειοδότης Κωνστ. Μπουγιουκόπουλος παρουσιασθείς σήμερον εις το Σώμα του Συμβουλίου εξέφρασεν ότι δεν παραδέχεται την ενοικίασιν, δια τον λόγον ότι δεν παρέλαβεν το ενοικιασθέν υπό αυτού εργαστήριον κατά την εποχήν καθ' ην ο περυσινός ενοικιαστής Παναγ. Ηλ. Νικολόπουλος προσεκλήθη να εκκενώση αυτό, και καθ' ην του εδόθη προθεσμίαν, ειμή κατακρατεί τούτο έως σήμερον.

Το Συμβούλιον όθεν περί μεν των αγρών και των αμπέλων παρατηρεί συμφέρουσαν την προσενεχθείσαν τιμήν από τους ενοικιαστάς και ομοφώνως γνωμοδοτεί δια την έγκρισιν της ενοικιάσεως, περί δε του εργαστηρίου προτείνει κατά πλειονοψηφίαν να εκτεθή εις νέαν Δημοπρασίαν ενοικιάσεως, και αν εξ αυτής προέλθη έλλειμμα να θεωρηθή υπόλογος εκείνος εις όντινα ανήκει, είτε δηλαδή ο περυσινός ενοικιαστής δια την μη εμπρόθεσμον εκκένωσίν του, είτε ο εφετεινός πλειοδότης Κωνστ. Ι. Μπουγιουκόπουλος ως μη παραδεχόμενος αυτό, η δε μειονοψηφία του Συμβουλίου και των μελών Ν. Δ. Πανταζοπούλου, Παναγ. Ηλ. Νικολοπούλου και Ανάστου Λιαροπούλου επρότειναν και θεωρούν υπόλογον δια καθ' έλλειμμα τον εφετεινόν πλειοδότην Κωνστ. Ι. Μπουγιουκόπουλου ως μη παραδεχόμενον αυτό καθ' όσον ο περυσινός ενοικιαστής παρέλαβεν το εργαστήριον την πρώτην απριλίου π.ε. και την α΄απριλίου ε.ε. όφειλε να το παραδώση.

Εν Βυτίνη την 26 Μαρτίου 1860».

Με την απόφαση αριθ. 14 της 29ης Απριλίου 1861 εγκρίνεται η δημοπρασία της 16ης Απριλίου του ίδιου έτους για τη μονοετή ενοικίαση των αγρών της Ελληνικής Σχολής στηνπεριοχή της Αρπακωτής, κατά την οποίαν ο τελευταίος πλειοδότης Κωνστ. Γ. Δ[...]κας προσέφερε 130 δραχμές.

Με την απόφαση αριθ. 20 της 14/6/1861, εγκρίνονται τα πρακτικά της δημοπρασίας **«δια την ενοικίασιν του εν Γκιούσι εκκλησιαστικού αγρού Αγίου Τρύφωνος του Τριανταφυλλάκου δια το έτος 1862, δι' ων προσεφέρθη τιμή δραχμών 82,50 παρατηρεί ότι είναι συμφέρουσα εις το εκκλησιαστικόν Ταμείον και γνωμοδοτεί υπέρ της εγκρίσεως των πρακτικών»**. Ο αγρός στο Γκιούσι είναι ένας από τους πατρικούς αγρούς του Π. Τριανταφυλλίδη. Εκτιμούμε ότι το επώνυμο με το οποίο ήταν γνωστός στη Βυτίνα, ήταν Τριανταφυλλάκος.

Στις 22 Νοεμβρίου 1861, το Δημοτικό Συμβούλιο (πράξη αριθ. 41) εγκρίνει τα πρακτικά της δημοπρασίας που διενεργήθηκε στις 8 Νοεμβρίου για τη μονοετή ενοικίαση του εργαστηρίου του Αγίου Τρύφωνα, δίπλα στην είσοδό του ναού. **«Το Δημοτικόν Συμβούλιον, παρόντος και του εκκλησιαστικού επιτρόπου Κωνστ. Μερκούρη, θεωρεί συμφέρουσαν την τιμήν των δραχμών εξήκοντα μιας από τον τελευταίον πλειοδότην Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον δια την ενοικίασιν ενός έτους, και γνωμοδοτεί περί της εγκρίσεως αυτού»**.

Στις 29 Δεκεμβρίου 1864, το Δημοτικό Συμβούλιο (πράξη αριθ. 29) εγκρίνει τα πρακτικά της δημοπρασίας **«μονοετούς ενοικιάσεως των εν τη περιφερεία Βυτίνης εκκλησιαστικών αγρών του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" και παρετήρησεν ότι κατά τα πρακτικά ταύτα φέροντα χρονολογίαν από 29 Αυγούστου 1864 έτους, προσηνέχθη τιμή υπό του τελευταίου πλειοδότου Θεοδ. Ν. Καρνάβου και υπό την εγγύησιν του Νικολάου Καρνάβου δραχμών ογδοήκοντα εννέα.- Επειδή δε η τιμή αύτη είναι συμφέρουσα εις το εκκλησιαστικόν Ταμείον γνωμοδοτεί περί της εγκρίσεως»**.

Τον Ιούνιο του 1865, το Δημοτικό Συμβούλιο (πράξη αριθ. 36) εγκρίνει τα πρακτικά της δημοπρασίας **«της μονοετούς ενοικιάσεως των εκκλησιαστικών αγρών Βυτίνης της θέσεως "Αρπακωτής" καθ' ης δια την ενοικίασίν των δια το ενεστώς έτος προσεφέρθησαν υπό του τελευταίου ενοικιαστού Ανάστου Νικολόπουλου, υπό την εγγύησιν του Αθανασίου Σ. Περδικάρη, δραχμές εκατόν εξήκοντα, το Συμβούλιον γνωμοδοτεί ίνα εγκριθή η ενοικίασις αύτη ως συμφέρουσα εις το εκκλησιαστικόν Ταμείον»**. Τα κτήματα στην περιοχή της Αρπακωτής, όπως έχουμε πει, ανήκουν στην ιδιοκτησία της Ελληνικής Σχολής. Όμως, η από κοινού προσέγγιση στη διαχείριση των κτημάτων του ναού και της Σχολής οδηγεί στο να αναφέρονται τα εν λόγω κτήματα ως εκκλησιαστικά.

Με απόφαση της 8ης Αυγούστου 1866 (πράξη ΚΒ΄) εγκρίνονται τα πρακτικά ενοικίασης **«των εκκλησιαστικών αγρών του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".**

Λαβόν λοιπόν υπ' όψιν του τα πρακτικά της Δημοπρασίας, γνωμοδοτεί ομοφώνως ότι η προσφερθείσα τιμή είναι κατάλληλος και ανωτέρα της προσφερθείσης παρελθόντος έτους, και εύχεται όπως εγκριθώσιν υπό της προϊσταμένης Διοικητικης Αρχής».

Με πράξη της 25ης Μαρτίου 1867 (πράξη ΜΓ΄) εγκρίνονται τα πρακτικά της δημοπρασίας της 5ης Μαρτίου 1867 για την ενοικίαση των αγρών στην περιοχή της Αρπακωτής. Τελευταίος πλειοδότης ο Ιωάννης Κινινής για 169 δραχμές.

Με την πράξη αριθ. ΟΕ΄ της 26ης Δεκεμβρίου 1867 εγκρίνεται η ενοικίαση (προς καλλιέργεια) των αγρών του Αγίου Τρύφωνα στη θέση «Κάμπος» στον Ιωάννη Θ. Αναγνωστόπουλο για 119 δραχμές.

Με την πράξη αριθ. ΙΣΤ΄ της 12ης Οκτωβρίου 1870, το Δημ. Συμβούλιο εξετάζει τη δημοπρασία ενοικίασης των εκκλησιαστικών αγρών και **«[...] θεωρεί συμφέρον ίνα εγκριθή επ' ονόματι του τελευταίου πλειοδότου Νικολάου Τζαβάρα και δια δραχμάς εκατόν δέκα ως ενοικίασις της καλλιέργειας των εις θέσιν "Κάμπον" της Βυτίνης εκκλησιαστικών και της Ελληνικής Σχολής αγρών»**.

Κατά τη δημοπρασία της 29ης και 30ης Ιουνίου 1874, εκποιήθηκαν σε ιδιώτες 12 κτήματα των ναών και της Ελληνικής Σχολής, όπως είδαμε, προκειμένου να ολοκληρωθεί το έργο της μεταφοράς πόσιμου ύδατος από τις πηγές «Περδικονέρι» και «Ποριά». Η προϊσταμένη δημοτική αρχή συνέχιζε και τα επόμενα χρόνια να ενοικιάζει όσα δεν εκποιήθηκαν. Με απόφαση λοιπόν της 8ης Σεπτεμβρίου 1875 (πράξη αριθ. ΝΔ΄) εγκρίνεται η δημοπρασία ενοικίασης των αγρών της Σχολής στην περιοχή της Αρπακωτής. Τελευταίος πλειοδότης ο Κωνστ. Ιω. Λαμπρυνόπουλος για 140 δραχμές.

ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Τους παλαιότερους αιώνες, στον περιβάλλοντα χώρο των ναών φιλοξενούνταν και κοιμητήριο, για την ακρίβεια, ο προαύλιος χώρος ήταν και χώρος ταφής των νεκρών. Το είδαμε και στην περίπτωση του Γαρζενίκου, όπου οι νεκροί θάπτονταν, ώς περίπου το έτος 1910, στο προαύλιο του ενοριακού ναού Κοίμησης της Θεοτόκου, και του παλαιότερου ναού και του σημερινού από τότε που οικοδομήθηκε στα 1841-42. Στη Βυτίνα, υπήρχε για αιώνες, καθώς φαίνεται, νεκροταφείο στον προαύλιο χώρο του παλαιότερου ναού Αγίου Τρύφωνα. Στη βενετική καταγραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας της Πελοποννήσου και στην αναφορά στην εκκλησιαστική περιουσία της Βυτίνας, που είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι εφημέριοι της Βυτίνας (και των 2 συνοικιών) βεβαιώνουν ότι υπάρχει ο ναός Αγίου Τρύφωνα, καθώς και άλλοι ναοί και ερημοκλήσια εντός και εκτός του οικισμού, και **«[...]μεθόρκου τους φανερώνουν ότι οι άνωθεν εκκλησίαις δεν έχουν άλλο τίποτες [**ακίνητη δηλαδή ιδιοκτησία**] πάρεξ την αυλήν τον που οι χριστιανοί θάπτονται»**. Κοιμητήριο υπήρχε, και θάπτονταν μέχρι τις μέρες μας νεκροί, και στον περίβολο του ναού της Παναγίας στην Κάτω Συνοικία Βυτίνας, αλλά και στον περίβολο άλλων ναών και εξωκλησίων, όπως, για παράδειγμα, στον ναΐσκο του Προφήτη Ηλία στην τοποθεσία «Ψηλή Ράχη». Όπως αναφέρεται σε μεταγενέστερη της ανέγερσης του σημερινού ναού Αγίου Τρύφωνα εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου του έτους 1874 –που παρατίθεται παρακάτω– οι πιστοί θεωρούσαν **«εκ προλήψεως και εκ κακώς νοουμένης ευλαβείας»** πως είναι ωφέλιμο για την ψυχή των αποδημούντων να ενταφιαστούν εντός των ναών ή στον περίβολό τους.

Πολύ σύντομα μετά την εγκαθίδρυση της μοναρχίας και τον ερχομό του βασιλιά Όθωνα στο νεοϊδρυθέν ελληνικό κράτος ψηφίζεται από την Αντιβασιλεία νόμος για την απομάκρυση των κοιμητηρίων από τους οικισμούς και τα προαύλια των ναών, όπου κατά κανόνα ευρίσκονταν. Συγκεκριμένα, με το Βασιλικό Διάταγμα της 28ης Μαρτίου/9ης Απριλίου 1834 (ΦΕΚ αριθ. 16 της 5ης Μαΐου 1834), ορίζονται τα εξής:

«Άρθρον 1. Απαγορεύεται ο ενταφιασμός των νεκρών εις τας εκκλησίας και άλλα καταστήματα, εις τα οποία εκκλησιάζονται προς λατρείαν του θεού οι οπαδοί οποιασδήποτε θρησκείας, ωσαύτως και η ταφή αυτών εντός των πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων.

Άρθρον 2. Εις έκαστον δήμον θέλει κατασκευασθή νεκροταφείον δια δημοτικής δαπάνης. Όταν δε πλειότερα χωρία ενωμένα συνιστώσι τον

δήμον, θέλουν κατασκευασθή κατά την χρείαν ιδιαίτερα νεκροταφεία εις τα διάφορα χωρία.

Άρθρον 3. Έκαστον νεκροταφείον πρέπει να απέχη από την πόλιν, κωμόπολιν ή χωρίον, εις το οποίον ανήκει, τουλάχιστον εκατόν μέτρα· θέλει δε γενή προς το μέρος της πόλεως, κωμοπόλεως ή χωρίου όθεν πνέουν σπανιώτερα άνεμοι, ως επί το πολύ δε προς το βόρειον ή ανατολικόν μέρος, εις τόπον αεριζόμενον και οπωσούν υψηλόν, ει δυνατόν, μη υποκείμενον εις πλημμύρας και συναγωγήν υδάτων, και όσον ενδέχεται εις ασβεστώδες ή αμμώδες, ή ξηρόν και αργιλώδες έδαφος.

Όλα τα νεκροταφεία πρέπει να περικλείωνται με τοίχον, ή με τάφρους και φράκτας· το δε προς την πόλιν, κωμόπολιν ή χωρίον αντικρύζον μέρος πρέπει να είναι δενδρόφυτον.

Άρθρον 4. Δεν συγχωρείται να κατασκευασθή, άνευ ιδιαιτέρας αδείας του Νομάρχου, κατοικία ή πηγάδιον, απέχοντα ολιγώτερον των εκατό μέτρων από τον περίβολον του νεκροταφείου.

Εάν υπάρχωσιν ήδη οικίαι ιδιωτικαί κείμεναι εντός της περιοχής των εκατό μέτρων, δεν γίνεται να γένη εις αυτάς, άνευ της ιδιαιτέρας αδείας του Νομάρχου, καμμία επισκευή ούτε νέον οικοδόμημα. Τα εντός της περιοχής ταύτης ευρισκόμενα πηγάδια θέλουν εξετασθή από ειδήμονας ιατρούς, και θέλουν καταχωσθή, εάν τούτο θεωρηθή αναγκαίον δια λόγους υγειονομικούς.

Άρθρον 5. Τα νεκροταφεία πρέπει να ήναι αρκετά ευρύχωρα, ώστε να δέχωνται όλους τους νεκρούς του δήμου ή του χωρίου.

Κανένας τάφος δεν δύναται να ανοιχθή και να βαλθή εκ νέου εις χρήσιν, προτού γίνη η τελεία σήψις του εν αυτώ πτώματος.

Επί τούτω θέλουν γίνεσθαι αι εις τα νεκροταφεία ενταφιάσεις κατά σειράν.

Άρθρον 6. Έκαστος τάφος πρέπει να έχη δια μεν τους ηλικιωμένους μήκος τουλάχιστον δύο μέτρων, και πλάτος ενός μέτρου, δια δε τα παιδία μήκος ενός μέτρου, και πλάτος ημίσεος μέτρου, γενικόν δε βάθος τουλάχιστον δύο μέτρων, και πρέπει να σκεπάζεται με γεώλοφον ύψους τουλάχιστον ενός μέτρου. Θέλουν δε απέχει απ' αλλήλων οι τάφοι ήμισυ μέτρον.

Άρθρον 7. Διαδοχικά ταφεία δύνανται τότε μόνον να συγχωρηθούν, όταν εξαιτίας αυτών δεν αφαιρήται το αναγκαιούν μέρος προς ενταφιασμόν των νεκρών του δήμου.

Ως προς την δοθησομένην περί τούτου άδειαν πρέπει να λαμβάνωνται υπ' όψιν οι κατά νόμον κανονισμοί περί της απαλλοτριώσεως ακινήτου κοινοτικής περιουσίας.

Άρθρον 8. Άμα τα νέα νεκροταφεία φθάνουν εις κατάστασιν ώστε να γίνωνται ενταφιασμοί εις αυτά, θέλει παύει η χρήσις των ήδη υπαρχόντων. Η σπορά ή η φυτεία των τελευταίων τούτων δεν συγχωρείται ειμή μετά παρέλευσιν τριετίας.

Δια πάσαν ανακομιδήν ή ανέγερσιν κτιρίων επ' αυτών απαιτείται προηγουμένως η γνωμοδότησις ιατρού, ή η ιδιαιτέρα άδεια των αστυνομικών Αρχών.

[…] Άρθρον 11. Εις έκαστον νεκροταφείον πρέπει να κατασκευασθή όσον τάχιστα κτίριον, όπου ημπορούν να μένωσιν οι νεκροί μέχρι του καιρού της ενταφιάσεως, Ταυτοχρόνως θέλει διορισθή φύλαξ δια να επιτηρή τόσον τα πτώματα, καθώς και το νεκροταφείον.

Άρθρον 12. Αι παραβάσεις του παρόντος διατάγματος θέλουν παιδεύεσθαι κατά τους ορισμούς των άρθρων 573, 646 και 648 του Ποινικού Κώδηκος [...]».

Από νεότερες εγκυκλίους της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος όμως, πληροφορούμαστε πως δεν υπήρξε ιδιαίτερη πρόοδος στο ζήτημα της μεταφοράς των νεκροταφείων εκτός των οικισμών. Οι εγκύκλιοι αυτοί λογικά ακολούθησαν σειρά εγκυκλίων των αρμόδιων υπουργείων που πίεζαν, χωρίς αποτέλεσμα, τους δήμους προς απομάκρυνση των νεκροταφείων από τις περιβόλους των ναών:

«Εγκύκλιος 112β, αριθ. πρωτ. 7791 - Εν Αθήναις, την 30 Οκτωβρίου 1857

Περί του τόπου της ταφής των Νεκρών

Προς του Σεβ Μητροπολίτας, Αρχιεπισκόπους κι Επισκόπους.

Πληροφορείται επισήμως η Σύνοδος ότι εν τισι μέρεσι του Βασιλείου εξακολουθεί εισέτι η συνήθεια του να ενταφιάζονται οι νεκροί είτε εντός των ιερών Ναών είτε πέριξ αυτών, και τούτο γινόμενον ου μόνον επάγει μεγίστην βλάβην προς την δημοσίαν υγείαν, αλλά και παράβασιν των περί Νεκροταφείων και του ενταφιασμού των νεκρών διατεταγμένων δια του από 28 Μαρτίου (9 Απριλίου) 1834 Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος δια της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως αριθ. 16.

Θέλουσα δε ίνα συντελέση και αυτή κατά το εαυτής καθήκον εις την ακριβή εφαρμογήν των περί του αντικειμένου τούτου διατασσομένων, και θεωρούσα, ότι ως προς τούτο ολίγον εξαρτάται και εκ της κατά τόπον Εκκλησιαστικής αρχής, δια τούτο προσκαλεί υμάς, ίνα, έχοντες υπ' όψιν το προμνησθέν Β. Διάταγμα, και τας εν τω 12 άρθρω αυτού μνημονευομένας ποινάς κατά του παραβάτου, ου μόνον υμείς αποποιήσθε να ενταφιάζητε λείψανα εις έτερον οποιονδήποτε μέρος παρά τα προσδιορισμένα δημοτικά Νεκροταφεία, αλλά και προς άπαντας τους υφ' ημάς

εφημερίους εκδώσητε τας αναγκαίας διαταγάς, απαγορεύοντες αυτοίς αυστηρώς το τοιούτον, και θέτοντες υπ' όψιν τας ποινάς ας ο παραβάτης υποστήσεται

[υπογραφές**]»**.

Επίσης, 17 χρόνια αργότερα:

«Εγκύκλιος 169, αριθ. πρωτ. 1008, - Εν Αθήναις τη 13 Δεκεμβρίου 1874

Απαγόρευσις ταφής εντός ιερών ναών

Προς τους κατά την Επικράτειαν Σεβασμιωτάτους Ιεράρχας.

Πληροφορουμένη η Σύνοδος ότι κατά την υμετέραν Ποιμαντορικήν παροικίαν επικρατεί το άτοπον και ψυχοβλαβές έθος του ενταφιάζειν τους νεκρούς εντός των ιερών ναών, εξ ου προκύπτει η βεβήλωσις, εντέλλεται υμίν όπως αυστηρώς απαγορεύσητε τούτο και μηδενί μηδέποτε συγχωρήσητε ίνα ενταφιάση εντός των ιερών ναών και των περιβόλων αυτών νεκρόν είτε κοσμικού είτε ιερωμένου προσωπου.

Εάν δε πού ποτε συμβεί τοιούτο τι, οφείλετε ίνα από της ημέρας, αφ' ης εγένετο εντός του ναού ο ενταφιασμός, απαγορεύσητε την εν αυτώ τέλεσιν της τε θείας λειτουργίας και των λοιπων ιερών τελετών μέχρι της ανακομιδής του νεκρού», και,

«αριθ. πρωτ. 1002, - Εν Αθήναις, τη 13 Δεκεμβρίου 1874

Ευλαβέστατοι ιερείς και ευλαβέστατοι χριστιανοί, χάρις είη υμίν παρά Θεού.

Εκ προλήψεως και εκ κακώς νοουμένης ευλαβείας πληροφορείται η Σύνοδος ότι επεκράτησε παρ' υμίν ψυχοβλαβές και κακόν έθιμον, καθ' ο πολλοί, εαυτούς πλανώντες, νομίζουσιν ότι λίαν ωφελούσι τας ψυχάς των εις Κύριον εκδημούντων συγγενών αυτών, αν τους νεκρούς αυτών θάπτουσιν είτε εντός των ιερών ναών είτε εν τοις περιβόλοις αυτών. Πλάνη τούτο, αγαπητοί, και απάτη, ην ανέκαθεν η αγία ημών εκκλησία ως ψυχοβλαβή και ως προς τους ζώντας και ως προς τους κοιμηθέντας κατέκρινε και κατεδίκασεν. Οι ιεροί ναοί, τα σκηνώματα ταύτα της δόξης του Θεού, ωρίσθησαν εις σύναξιν των πιστών προς δόξαν και ευχαριστίαν και αίνον του υπερευλογημένου αυτού ονόματος· ως εκ τούτου πρέπει να αποπνέωσιν οσμήν ευωδίας προερχομένην εκ τε της συντριβής και κατανύξεως των εις αυτούς προσερχομένων πιστών και εκ των λοιπών αισθητών θυμιαμάτων, όπερ απεικονίζουσι της προσευχής ημών το νοητόν θυμίαμα.

Εκ τούτου δε δήλον ότι παν μολυσμόν, δυσωδίαν και αποφοράν αποπνέον πράγμα, είτε αισθητόν είτε νοητόν, πρέπει μακράν να απέχη των ιερών σκηνωμάτων της δόξης του Θεού. Δια δε τον ενταφιασμόν των

εν Κυρίω αναπαυομένων αδελφών ημών ανέκαθεν η αγία ημών Εκκλησία ώρισε τα κοιμητήρια.

Εκεί λοιπόν οφείλετε και υμείς να ενταφιάζητε τους νεκρούς των συγγενών υμών, και ουχί εντός των ιερών ναών ή των περιβόλων αυτών, όπως μη αντί βοηθείας και ψυχικής ωφελείας προξενήτε και εις αυτούς και εις υμάς κατάκρισιν και ψυχικήν ζημίαν.

Ταύτα λοιπόν η Σύνοδος περί τε της των ιερών ναών ευκοσμίας και περί της υμετέρας σωτηρίας προνοούσα.

Υμείς δε, ευλογημένοι χριστιανοί, ούτω του λοιπού ως προς τούτο πολιτευόμενοι και εις παν χριστιανικόν και θεάρεστον έργον προκόπτοντες, έξετε την χάριν του πανοιρκτίμονος Θεού και την ευλογίαν της μητρός ημών Εκκλησίας.

[υπογραφές**]».**[130]

Και στον Δήμο Νυμφασίας, η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη. Ο Π. Παπαζαφειρόπουλος μάς πληροφορεί το έτος 1883 ότι η γειτονική Γρανίτσα είχε ήδη φροντίσει να απομακρύνει το κοιμητήριο από τον οικισμό, δεν μας λέει όμως πότε ακριβώς. Στο Πυργάκι, το νεκροταφείο βρισκόταν στο παρεκκλήσι της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο νοτιοανατολικό άκρο του οικισμού, μεταφέρθηκε δε στη σημερινή του θέση στην τοποθεσία «Παναγία» κατά τη δεκαετία του 1880. Στον Γαρζενίκο μεταφέρθηκε γύρω στα 1910, ενώ για τη Νεμνίτσα δεν έχουμε πληροφορίες.

Για τη Βυτίνα που μας ενδιαφέρει, στα χρόνια που ακολούθησαν την ανέγερση του κυρίως ναού Αγίου Τρύφωνα, εκδηλώνεται η πρόθεση του Δημοτικού Συμβουλίου να συμμορφωθεί με τις επιταγές του Νόμου και να απομακρύνει το νεκροταφείο από τον περίβολο του ναού, όμως η προτεραιότητα που είχαν άλλες πιο επείγουσες ανάγκες, άφησε την υποχρέωση αυτήν πίσω. Έτσι, μόλις το έτος 1878, η δημοτική αρχή κατάφερε να υλοποιήσει το έργο της κατασκευής νέου νεκροταφείου. Μάλιστα, παραπονείται ο Π. Παπαζαφειρόπουλος στη *Μεθυδριάδα* του, το 1883, στο κεφάλαιο με την περιγραφή των υπόλοιπων χωριών του Δήμου, και ειδικότερα τη Γρανίτσα, για την καθυστέρηση: **«[...] Και το νεκροταφείον δε έξωθεν του χωρίου προς δυσμάς κείμενον μετά ναού συνιστά τους Γρανιτσιώτας ως μάλλον πεπολιτισμένους ετέρων χωρικών και υπερτερούντας και αυτών των Βυτιναίων κατά τούτο, οίτινες εν τω κέντρω της πόλεως περί τον ναόν του Αγίου Τρύφωνος ενταφιάζοντες μέχρις εσχάτων τους εαυτών νεκρούς, μόλις εφρόντισαν ου προ πολλού περί της ουσιώδους ταύτης ελλείψεως, και κατήρτισαν έξω της πόλεως νεκροταφείον κατά την βόρειον**

[130] *Συλλογή των σπουδαιοτέρων εγκυκλίων*..., 1877.

αυτής άκραν».[131] Επίσης, αναφέρει πως εντός του νεκροταφείου, στη νότια πλευρά του ναού, υπήρχαν και 2 αγριοαχλαδιές (γκορτσιές): **«Η κοιλάς της Βυτίνης ην άλλοτε σύδενδρος· νυν δ' ολίγας αχράδας (γκορτσιάς) φέρουσα, ων δύο και εν τω περιβόλω του ναού "ο άγιος Τρύφων" κατά την νότειαν πλευράν πεφύκασι «η αχλαδίτσαι"»**.[132]

Η πρώτη πληροφορία σχετικά με την απομάκρυνση του νεκροταφείου από τον ναό Αγίου Τρύφωνα μάς έρχεται από το πλούσιο αρχειακό υλικό των πράξεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας. Συγκεκριμένα, το έτος 1863, υπακούοντας σε διαταγές του Επαρχείου Γορτυνίας, το Δημοτικό Συμβούλιο λαμβάνει την παρακάτω απόφαση:

«Αριθ. 9 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Κατά τα σημερινά πρακτικά της σημερινής συνεδριάσεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, καθ' α αντικείμενον ήτον το περί προσδιορισμού Νέου Νεκροταφείου της Βυτίνης συνεπεία Διαταγών του επαρχείου, το Συμβούλιον παρόντος και του Δημάρχου αποφασίζει τα εφεξής.- Ως θέσις κατάλληλος δια Νεκροταφείον της Βυτίνης θεωρείταιη κατά ανατολάς αυτής θέσις του αγίου Βλάση, εις τα λεγόμενα αλώνια, αλλ' επειδή εκεί απαιτείται αναγκαίως να γείνη μικρά εκκλησία και να περιφραχθή η θέσις εκείνη δι' εξόδων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", ήδη δε το εκκλησιαστικόν τούτον Ταμείον δεν επαρκεί να εκπληρώση την ανάγκην ταύτην, δια ταύτα το Συμβούλιον παρατηρεί ότι επί του παρόντος να μην γείνη καμία ενέργεια μέχρις ου ίδη το Συμβούλιον ευπορίαν του ιερού Ναού, και αποφασίση κατά προϋπολογισμόν του περί των εξόδων τούτου.

Εγένετο εν Βυτίνη την 5η Μαΐου 1863

ο Δήμαρχος **ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου**

Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνόπουλος **Πέτρος Λαμπρυνόπουλος**

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Από την απόφαση μαθαίνουμε ότι ο Δήμος δέχεται οχλήσεις από την Πολιτείαγια εφαρμογή του Νόμου περί της μεταφοράς των νεκροταφείων εκτός των οικισμών, οπότε, καθώς φαίνεται, η εισαγωγή του θέματος προς συζήτηση στο Δημοτικό Συμβούλιο γίνεται εξαναγκαστικά, μιας και την ίδια περίοδο για τη Βυτίνα απόλυτη προτεραιότητα αποτελεί το έργο της μεταφοράς πόσιμου νερού με υδραγωγείο. Η πρώτη κατάλληλη τοποθεσία που σκέπτεται το Δημοτικό Συμβούλιο για το νέο νεκροταφείο είναι τα αλώνια

[131] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 105.
[132] Παπαζαφειρόπουλος, 1883, σ. 13.

στη θέση «Άγιος Βλάσης», κάπου 1 χιλιόμετρο ανατολικά της Βυτίνας. Ο τόπος βρίσκεται στη θέση «Βραγγαλάγκαδο»[133] και αποτελεί ιδιοκτησία του ναού Αγίου Τρύφωνα. Εκτός από τον τόπο, το Εκκλησιαστικό Ταμείο θα καλύψει και τη δαπάνη για την ανέγερση του απαραίτητου κοιμητηριακού ναού και την κατασκευή της περίφραξης. Να παρατηρήσουμε εδώ πως ο νόμος περί νεκροταφείων όριζε πως τα νεκροταφεία κατασκευάζονται **«δια δημοτικής δαπάνης»**, καθώς αποτελούν δημοτική περιουσία. Εδώ όμως τη δαπάνη καλείται να καλύψει το Εκκλησιαστικό Ταμείο, μάλιστα, να διευκρινίσουμε, ότι συμμετέχουν και οι 2 ενορίες της Επάνω Συνοικίας, του Αγίου Τρύφωνα και της Γέννησης της Θεοτόκου. Αλλά ούτε το Εκκλησιαστικό Ταμείο στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο είχε τη δυνατότητα να ανταποκριθεί, οπότε το Δημοτικό Συμβούλιο αναβάλλει το έργο για αργότερα όταν τα οικονομικά του ναού θα είναι καλύτερα. Στην πραγματικότητα, η αναβολή αυτή, όπως είπαμε, συνδέεται με το γεγονός ότι εκείνη τη χρονική στιγμή προτεραιότητα είχε το έργο της κατασκευής του υδραγωγείου, όπως προκύπτει από πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου της 1ης Ιουνίου 1863.

Η επόμενη πληροφορία για κατασκευή νέου κοιμητηρίου μάς έρχεται από έναν προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων του ναού Αγίου Τρύφωνα για το έτος 1867 (απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, αριθ. ΚΕ΄ της 25ης Σεπτεμβρίου 1866). Εκεί, και στο μέρος των εξόδων, προβλέπεται **«δια κατασκευήν κοιμητηρίου έξωθεν της πόλεως, δραχ. 1000»**. Ούτε τότε όμως προχώρησε η διαδικασία για την απομάκρυνση του νεκροταφείου.

Τον Οκτώβριο του 1867, το Δημοτικό Συμβούλιο ψηφίζει ποσό 7.000 δραχμών για την ανέγερση νάρθηκα και 2 κωδωνοστασίων στον ναό Αγίου Τρύφωνα, και τον Απρίλιο του 1868 επανενεργοποιείται η κατασκευή υδραγωγείου, αυτήν τη φορά από τις πηγές στις θέσεις «Άγιος Γεώργιος» και «Μπάρτζι». Το έργο όμως ναυαγεί, και επανέρχεται και υλοποιείται το έργο της ανέγερσης του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων. Το θέμα, πάντως, της μεταφοράς του νεκροταφείου παραμένει στο προσκήνιο, καθώς σε απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 2 Οκτωβρίου 1869 (πράξη αριθ. ΡΛ΄), που αφορά σε εκποίηση κτημάτων εκκλησιαστικών και της Ελληνικής Σχολής για την ανέγερση του νάρθηκα, αναφέρεται ότι **«[...] δια του τυχόν πλεονάσματος [**της εκποίησης**] ανεγερθή το αναγκαίον νεκροταφείον έξωθεν της κωμοπόλεως Βυτίνης»**. Τελικά όμως κατασκευάζεται ο νάρθηκας και μόνο το ένα κωδωνοστάσιο λόγω έλλειψης χρημάτων. Τον Αύγουστο του 1871, με τη δωρεά ποσού 20.000 δραχμών από τον Π. Τα-

[133] Προφορική πληροφορία από κ. Αθ. Θ. Λαμπρόπουλο.

μπακόπουλο, ξεκινά η προσπάθεια για υλοποίηση του έργου του υδραγωγείου.Με τις αρχικές εκτιμήσεις το ποσό υπερεπαρκεί για την κατασκευή του και, ως εκ τούτου, με πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου της 19ης Μαρτίου 1872, αποφασίζεται η κατασκευή του νέου νεκροταφείου. Ας δούμε την απόφαση:

«Πράξις Μζ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον προεδρεύοντα Δημοτικόν Σύμβουλον και τα προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι την 19 Μαρτίου 1872, παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν υπ' όψιν το αντικείμενον του να μεταφερθή εκ της πόλεως το κοιμητήριον.

Επειδή εκτός του ότι είναι και απρεπές του να υπάρχη το νεκροταφείον εντός της πόλεως, αλλά και βλαβερόν εστί, διότι πολλάκις ως εκ της σύψεως των πτωμάτων γεννώνται νόσοι μολυσματικαί, εξ ων πολλοί πολλάκις προσεβλήθησαν, και επομένως το νεκροταφείον Βυτίνης, ον μέχρι τούδε εις το κέντρον της πόλεως, και πέριξ του καθολικού και κεντρικού αυτής Ναού, δέον να μεταφερθή αλλαχού, εις τόπον κατάλληλον, ίνα προληφθώσι ούτω ενδεχόμενα κακά ως εκ της διαδόσεως μολυσματικών νοσημάτων, την δε ανάγκην ταύτην το Δημοτικόν τούτο Συμβούλιον συναισθάνθη υπερβαλόντως.

Επειδή δια να μεταφερθή το νεκροταφείον ανάγκη να ευρεθή τόπος κατάλληλος, και προς τον σκοπόν τούτον να δοθή η πληρεξουσιότης εις τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους "ο Άγιος Τρύφων", ίνα ανταλλάξωσι τόπον ισάξιον του Ναού, με άλλον τινά πολίτην όπως χρησιμεύση δια νεκροταφείον, συντάττοντες περί τούτου το ανήκον της ανταλλαγής έγγραφον, αλλά πάντοτε υποβαλλόμενον εις την έγκρισιν του Συμβουλίου.

Επειδή ανάγκη να επιψηφισθή δια τον ειρημένον σκοπόν και η απαιτουμένη χρηματική δαπάνη, ήτοι, δια την κατασκευήν του εν τω νεκροταφείω Ναού, δια την περιτοίχισιν αυτού και λοιπά.

Δια ταύτα αποφαίνεται παμψηφεί

Να μεταφερθή το εν Βυτίνη Νεκροταφείον εκ του ένθα μέχρι τούδε υπάρχει τόπου ήτοι πέριξ του Ναού "ο Άγιος Τρύφων"του όντος καθολικού και κεντρικού, παρά της αγοράς Βυτίνης, εις άλλον τόπον κατάλληλον, και προς τον σκοπόν τούτον, χορηγεί την πληρεξουσιότητα εις τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους του Ναού "ο Άγιος Τρύφων"να κάμουν ανταλλαγήν ισαξίου τινος εκκλησιαστικού κτήματος με άλλον τινα πολίτην, δια να χρησιμεύση εις νεκροταφείον, συντάσσοντες το ανήκον της ανταλλαγής έγγραφον, όπερ θέλουσιν υποβάλλει εις την έγκρισιν του Συμβουλίου, και επιψηφίζει δια την κατασκευήν του εν τω Νεκροταφείω

Ναού, την περιτοίχισιν αυτού και λοιπά δραχμάς δύω χιλιάδας (2.000) εκ του εκκλησιαστικού Ταμείου του αυτού ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", εξοδευομένας επί τη βάσει των απαιτουμένων δικαιολογητικών και αποδείξεων, υποβαλλομένου του περί τούτου λογαριασμού εις το Συμβούλιον προς θεώρησιν.

Ανατήθησι την ενέργειαν των περαιτέρω εις τον Δήμαρχον.

Ο Δήμαρχος ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος Γεώργιος Η. Αναγνωστόπουλος

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Από τη συγκεκριμένη απόφαση μαθαίνουμε πως, για να κατασκευαστεί το νέο νεκροταφείο, 2 είναι τα προβλήματα που καλείται να λύσει η δημοτική αρχή. Το ένα είναι η εύρεση κατάλληλου χώρου. Η θέση «Αλώνια Αγίου Βλασίου», στην οποία προσανατολιζόταν με την προηγούμενη απόφαση του έτους 1863, δεν αποτελεί πλέον επιλογή. Δεν ξέρουμε γιατί. Στους καταλόγους των προς εκποίηση κτημάτων του ναού περιλαμβάνεται και το συγκεκριμένο, όμως δεν περιέχεται σε αυτά που τελικά εκποιήθηκαν. Αναζητείται λοιπόν κατάλληλος χώρος και, επειδή τέτοιος, εκκλησιαστικός ή της Ελληνικής Σχολής, δεν υπάρχει, η λύση είναι η ανταλλαγή με αντίστοιχο ιδιωτικό τόπο που πληροί κατά την εκτίμηση της δημοτικής αρχής τις προϋποθέσεις που ορίζει ο Νόμος. Το δεύτερο πρόβλημα είναι, ασφαλώς, το οικονομικό, γιατί στον τόπο που θα επιλεγεί πρέπει να χτιστεί κοιμητηριακός ναός και να περιφραχθεί με μάντρα ο χώρος. Για τις εργασίες αυτές (κι επιπλέον άλλες μικρότερες) ψηφίζεται δαπάνη 2.000 δραχμών.

Η απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου εγκρίνεται από τη Νομαρχία Αρκαδίας στις 31 Μαρτίου 1872 με την υπ' αριθ. 2032 απόφασή της, και η διαδικασία σιγά σιγά προχωρά. Φαίνεται όμως πως το έργο της κατασκευής του υδραγωγείου, που θεμελιώνεται και ξεκινά τον Απρίλιο του 1873, καθυστερεί τις διαδικασίες, μέχρι που τον Οκτώβριο του 1874 άλλη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου μας πληροφορεί πως έχει επιλεγεί ο χώρος κι έχει γίνει το σχετικό σχεδιάγραμμα και ο προϋπολογισμός:

«Πράξις Κθ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν σήμερον εν τω Δημοτικώ καταστήματι, παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον διασκέψεως την με[ταφο**]ράν του Κοιμητηρίου της Κωμοπόλεως Βυτίνης, από το προαύλιον του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" εις την ευρύχωρον θέσιν την ονομαζομένην "[**Κα**]κούτσι" της Βυτίνης. Λαβόν όθεν υπ' όψιν**

του τας προγενεστέρους ενε[ργείας**] και την υπ' αριθ. 2032 της 31 Μαρτίου 1872 αποφάσεως της Βασ. Νομαρχίας Αρκαδίας, εκδοθείσαν επί της υπό Στοιχ. ΜΖ΄ Πράξεως του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, δι' ης εγκρίνεται δαπάνη δραχμών 2000 προς ανέγ[**ερσιν**] του νεκροταφείου κτλ, τον από 24 λήξαντος μηνός Αυγούστου ε.ε.Προϋπολογισμόν των εμπειροτεχνών Γεωργίου Πετροπούλουκαι Αναστ[**ασίου**] Σπηλιώτου και το Σχεδιάγραμμα αυτών, δι' ου προϋπολογίζε[**ται**] δαπάνη 4.120 Δραχμών, δια τε το περίφραγμα του νεκροταφείου και του Ναΐσκου.**

Αποφαίνεται ομοφώνως ότι εγκρίνει καθ' όλα τον προϋπολογισμόν αυτόν των εμπειροτεχνών, παραδέχεται ως λίαν κατάλληλον θέσιν δια την μεταφοράν του Νεκροταφείου και ψηφίζει την δαπάνην των 4.120 Δραχμών δια την ανέγερσιν του περιφράγματος και του Ναΐσκου του Νεκροταφείου, εκ του πλειστηριά[σμα**]τος των εκκλησιαστικών κτημάτων, και εκ των συνδρομών των κατοίκων, και αναθέτει εις τον κ. Δήμαρχον τα περαιτέρω δια να φροντίση και διατεθή το έργον δια μειοδοτικής Δημοπρασίας ενεργηθησομένης ενταύθα υπό την έγκρισιν του Συμβουλίου εάν η προϋπολογισθείσα υπό των εμπειροτεχνών δαπάνη […]νθή δεκαπέντε τοιςεκατόν, εάν όμως α[...] τύχει ελαττώσεως είκοσι τοις εκατόν, το Συμβούλιον θεωρεί περιττόν να γνωμοδοτήση περί της εγκρίσεως.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 4 Οκτωβρίου 1874

ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Π. Ηλ. Νικολόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Η τοποθεσία που επιλέγεται είναι στη θέση «Κακούτσι», δίπλα, στα βορειοανατολικά του οικισμού. Εκεί, μάλιστα, η Ελληνική Σχολή κατείχε τεμάχια αμπελότοπων. Τα βασικά έργα είναι η οικοδόμηση κοιμητηριακού ναού και η περίφραξη με μάντρα του χώρου. Το σχεδιάγραμμα και τον προϋπολογισμό συνέταξαν 2 εμπειροτέχνες, επιβεβαιώνοντας ως πάγια, θα λέγαμε, μέχρι τη σύσταση του Σώματος των Πολιτικών Μηχανικών το έτος 1878, την πρακτική να συντάσσονται τα σχέδια και οι προϋπολογισμοί των έργων από εμπειροτέχνες οικοδόμους. Εξαίρεση αποτέλεσε το έργο της κατασκευής του υδραγωγείου, του οποίου τα σχέδια και τους προϋπολογισμούς συνέταξαν μηχανικοί από την Τρίπολη, προφανώς επειδή ένα τόσο πολυδάπανο έργο δεν θα μπορούσε να παρεκκλίνει από τις διαδικασίες που προέβλεπε ο Νόμος, αλλά κι επειδή, ίσως, οι τεχνικές του δυσκο-

λίες ξεπερνούσαν τις γνώσεις και την εμπειρία των τοπικών εμπειροτεχνών.

Για τους 2 εμπειροτέχνες στην περίπτωσή μας, ο ένας, ο Γεώργιος Π. Πετρόπουλος ή Ντάλας, γνωρίζουμε πως είναι κάτοικος Βυτίνας. Στην *Καταγραφή Πληθυσμού* του έτους 1851 βρίσκουμε την οικογένειά του με τα εξής στοιχεία:[134]

«οικογ.	**αρ. 183**	**Παναγιώτης**	**Πετρόπουλος**	**ηλικία**	**52**	**εργάτης**
		Γεώργιος			**13**	
		Σταθούλα			**9**	
		Άννα			**70»**	

Για τον άλλον, τον Αναστάσιο Σπηλιώτη, δεν γνωρίζουμε. Πάντως, δεν πρέπει να κατάγεται από τη Βυτίνα, αλλά ούτε και στα Λαγκάδια, γνωστό μαστοροχώρι, και τους εκλογικούς καταλόγους του Δήμου Τευθίδος του έτους 1872 βρίσκουμε το όνομά του.

Η δαπάνη προϋπολογίζεται σε 4.120 δραχμές και θα καλυφθεί από το Εκκλησιαστικό Ταμείο και τα έσοδα του ναού, από συνεισφορές των κατοίκων και από το ποσό που περίσσεψε από την εκποίηση των κτημάτων μετά τη δημοπρασία της 29ης και 30ης Ιουνίου 1874 για την αποπληρωμή του έργου του υδραγωγείου. Το περίσσευμα, πάντως, από την εκποίηση των κτημάτων για το υδραγωγείο δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντικό, ανερχόταν στις 439,30 δραχμές. Το ύψος του ποσού το πληροφορούμαστε από έναν μεταγενέστερο απολογισμό των εσόδων και εξόδων για την κατασκευή του υδραγωγείου που εγκρίθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο την 1η Οκτωβρίου 1878 (πράξη αριθ. ΣΜΔ΄). Σύμφωνα με αυτόν, το Γενικό Σύνολο των εσόδων ανέρχεται σε 31.386,80 δραχμές,εκ των οποίων οι6.426 προέρχονται από την εκποίηση των εκκλησιαστικών κτημάτων. Τα δε έξοδα σε 30.947,50 δραχμές, και το πλεόνασμα των 439,30 δραχμών αποφασίζεται να επιστραφεί στο Εκκλησιαστικό Ταμείο με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του νέου κοιμητηρίου. (**«[...] 19. Υπόλοιπον Ταμείου δοθέν εις τους εκκλησιαστικούς Συμβούλους δια το Νεκροταφείον Βυτίνης Δραχ. 439,30»**).

Το πλεόνασμα από τον συμψηφισμό εσόδων και εξόδων του ναού για το επόμενο έτος 1875 εκτιμάται, όπως διαβάζουμε σε προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων του ναού που ψηφίστηκε την ίδια μέρα (πράξη αριθ. ΛΑ΄ της 4ης Οκτωβρίου 1874) σε 1.375 δραχμές, **«τα λοιπά θέλουν δαπανηθώσι δια την κατασκευήν του κοιμητηρίου»**. Το περιεχόμενο του εν

[134] Παπαχατζής, 2015.

λόγω προϋπολογισμού επαναλαμβάνεται και στον προϋπολογισμό του επόμενου έτους 1876 (πράξη αριθ.ΝΗ΄ της 21ης Σεπτεμβρίου 1875).

Τέλος, σύμφωνα με την απόφαση, το Δημοτικό Συμβούλιο στοχεύει, κατά την ενεργηθησόμενη μειοδοτική δημοπρασία, σε μείωση της δαπάνης τουλάχιστον κατά 15%.

Το έργο όμως καθυστερεί για έναν και πλέον χρόνο μετά την απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 1874, και ο λόγος είναι ότι στην τοποθεσία «Κακούτσι» είναι αδύνατη η κατασκευή του νεκροταφείου, καθώς για να έχει την απαιτούμενη έκταση χρειάζεται να παραχωρήσουν τόπο και γειτνιάζοντες ιδιώτες, οι οποίοι δεν συναινούν. Ακολουθεί η σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου που ψηφίστηκε στις 30 Ιανουαρίου 1876:

«Πράξις ΞΗ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού
Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημότικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την ανεύρεσιν καταλλήλου τοποθεσίας δια την ανέγερσιν του Κοιμητηρίου Βυτίνης. Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τα αφορώντα την υπόθεσιν αυτήν προενεργηθέντα και πεισθέν ότι καθίσταται αδύνατος η ανέγερσις Νεκροταφείου επί της θέσεως "Κακούτζι" της περιφερείας Βυτίνης, διότι εις των ιδιοκτητών δεν συναινεί να δωρήση ή οπωσδήποτε παραχωρήσει την ιδιοκτησίαν του, αφ' ετέρου δε κριθέν ότι καταλληλότερον μέρος ο αγρός του Θεοδώρου Βακαλοπούλου κείμ[ενος] **έξωθεν των αμπέλων Βυτίνης, της θέσεως "Μαδέλα" τον οποίον παραχωρεί ούτος εις την κοινότητα, αφού ανταλλάξη τούτον με έτερον [...] της κοινότητος. Το Δημοτικόν Συμβούλιον αποφαίνεται ομοφ**[ώνως] **όπως γίνη ανταλλαγή με τον κριθέντα ως κατάλληλον δια νεκροταφείον αγρόν του Θεοδώρου Βακαλοπούλου, με τον η[...] αγρόν της κοινότητος, του ονομαζομένου Τριανταφυλλίδου,** [κει]**μένου εις θέσιν "Κάμπον" πλησίον του δρόμου του άγοντος** [εις] **Βρύσιν της Βυτίνης, εις οίον μέρος εγκρίνει ο Δήμαρχος [...]τα την παραχώρησιν γίνει το προς τούτο απαιτούμενον Συμβόλαιον, τα έξοδα του οποίου θέλουν επιβαρύνει τον ιδιοκ**[τήτην] **Βακαλόπουλον. Καθ' όλα δε τα λοιπά θεωρεί εν ισχύ** [το] **Δημοτικόν Συμβούλιον τα προενεργηθέντα, και θέλει προ**[βή] **μετά τούτο η Δημοτική Αρχή εις την δια μειοδοτικής Δημοπρασίας διάθεσιν του έργου κατά τα προαποφασισθέντα ως προείρηται.**

Εγένετο εν Βυτίνη την 30 Ιανουαρίου 1876.
ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου
Π. Νικολόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Η λύση που τελικά βρίσκεται είναι η κατασκευή του νεκροταφείου στη διπλανή στο Κακούτσι τοποθεσία «Μαδέλα». Εκεί κατέχει κατάλληλο αγρό για τον σκοπό αυτόν ο Θεόδωρος Βακαλόπουλος, ο οποίος δέχεται να τον ανταλλάξει με αντίστοιχης αξίας αγρό που θα του παραχωρήσει ο Δήμος. Ο αγρός προς ανταλλαγή βρίσκεται στην τοποθεσία «Κάμπος», **«πλησίον του δρόμου του άγοντος εις Βρύσιν της Βυτίνης»**, και ανήκει στην Ελληνική Σχολή, είναι δε από εκείνους που δώρισε ο Π. Τριανταφυλλίδης. Ο ιδιώτης Θεόδωρος Ν. Βακαλόπουλος κατάγεται από τον Γαρζενίκο. Γεννήθηκε γύρω στα 1820 και άσκησε το επάγγελμα του δασκάλου. Παντρεύτηκε το έτος 1860 την κόρη του Βυτιναίου Ευθυμίου Λιαρόπουλου και διέμενε από τότε στη Βυτίνα. Πέθανε στα τέλη της δεκαετίας του 1890 και η χήρα του κατόπιν μετοίκησε στη Μεσσηνία, όπου είχαν εγκατασταθεί τέκνα τους, πωλώντας και την οικία τους στη Βυτίνα.

Το ποσό της δαπάνης προϋπολογίστηκε, όπως είπαμε, σε 4.120 δραχμές. Με βάση τους υπολογισμούς που είδαμε, το ποσό που επίσημα διαθέτειτο Εκκλησιαστικό Ταμείο είναι 1.815 δραχμές. Τα υπόλοιπα θα καλυφθούν από εκούσιες συνεισφορές των κατοίκων (έρανο). Για τον σκοπό αυτόν, το Δημοτικό Συμβούλιο με πράξη του λίγες μέρες μετά, στις 19 Φεβρουαρίου 1876, ορίζει επιτροπή **«εκ των προκριτωτέρων κατοίκων Βυτίνης»**, που θα φροντίσουν για τη διενέργεια του εράνου. Τα πρόσωπα που ορίζονται είναι ο ιερέας Π. Παπαζαφειρόπουλος, ο γνωστός μας λόγιος και Σχολάρχης, συγγραφέας της *Μεθυδριάδας*, ο Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος, γιος του, δημάρχου παλαιότερα, Κωνστ. Λαμπρυνόπουλου που έχει το 1876 αποβιώσει, ο Ιωάννης Χ. Νικολόπουλος, ο Ζαχαρίας Νικολόπουλος και ο Ευθύμιος Γ. Θαλασσινός. Αυτοί θα επιτηρούν την κατασκευή του ναΐσκου και του περιτοιχίσματος και μετά την αποπεράτωση και λειτουργία του κοιμητηρίου θα είναι Εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι που θα φροντίζουν για το νεκροταφείο. Ας δούμε την απόφαση:

«Πράξις ΟΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού
Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι πα[ρου**]σία και του Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον κα[**τά τα**] σημερινά πρακτικά τα αφορώντα την ανέγερσιν του περιφρά[**γματος**] και του Ναΐσκου του Κοιμητηρίου Βυτίνης. Λαβόν όθεν υπ' όψιν [**του ότι**] οι υπάρχοντες προς τούτο πόροι του εκκλησιαστικού Ταμείου του [**ιερού**] Ναού "ο Άγιος Τρύφων" Βυτίνης, ως και της Παναγίας δεν είναι επα[**ρκείς**] προς**

αποτελείωσιν του έργου, εθεώρησεν αναγκαίον να συστή[ση**] επιτροπήν εκ των προκριτωτέρων κατοίκων Βυτίνης, οίτινες θ[**έλουν**] φροντίσει να συλλέξουν συνδρομάς εκουσίους από τους κατοίκους [**Βυ**]τίνης προς τον σκοπόν της αποπληρωμής του έργου, οίτινες συνά[**μα**] θέλουν συμπράττει μετά του κ. Δημάρχου εις την επιτήρησιν του [**εργο**]λάβου κατά την κατασκευήν του περιφράγματος και του Ναΐ[**σκου**] του Κοιμητηρίου. Προς δε και εις το μετά ταύτα να θεωρούνται ως [**και;**] εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι του Ναΐσκου, και ενεργούν ότι συμφ[**έρον**] προς τελειοποίησιν του Ναού και προς καλλωπισμόν αυτού, και δενδρο[**φύ**]τευσιν του κοιμητηρίου, ως τοιούτους δε ομοφώνως το Δημοτικόν Συμβούλιον διορίζει τους Παναγιώτην ιερέα Παπαζαφειρόπουλον Σακελλ[**άριον**], Ιωάννην Κ. Λαμπρυνόπουλον, Ιωάννην Χ. Νικολόπουλον, και Ζαχ[**αρί**]αν Νικολόπουλον, και Ευθύμιον Γ. Θαλασσινόν.**

Ο κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει ενεργήσει τα περαιτέρω.

Εγένετο εν Βυτίνη την 19 Φεβρουαρίου 1876

ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Π. Νικολόπουλος

ο Δήμαρχος Νυμφασίας **τα μέλη**

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος **[**υπογραφές**]»**.

Η μειοδοτική δημοπρασία διενεργείται σε ημερομηνία που δεν μας δίνεται, να υποθέσουμε λίγο πριν από την υποβολή των πρακτικών της από τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο στις 26 Μαΐου 1877, το οποίο και τα εγκρίνει στις 2 Ιουνίου 1877. Και μας δημιουργείται προβληματισμός εδώ για το κενό του ενός –και παραπάνω– έτους από την απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1876 ώς το καλοκαίρι του 1877 που εγκρίνεται η δημοπρασία. Τον προβληματισμό μας ενισχύει ένας απολογισμός εσόδων και εξόδων του ναού Αγίου Τρύφωνα, από το έτος 1870 ώς τις 15 Αυγούστου 1877, όπως παρατίθεται προς έγκριση στην απόφαση Ι΄ της 23ης Ιανουαρίου 1879 του Δημοτικού Συμβουλίου. Στην απόφαση αναφέρεται, επιπλέον, ότι για το έτος 1877 δεν υποβλήθηκε προϋπολογισμός στο Δημοτικό Συμβούλιο:

Έσοδα	**Δια το έτος 1876**	**Δραχ.**	**1.313,95**
	Δια το έτος 1877 μέχρι της 15 Αυγούστου	**Δραχ.**	**811,75**
Έξοδα	**Δια το έτος 1876 μέχρι τέλους**	**Δραχ.**	**2.195,54**
	Δια το έτος 1877 μέχρι 15 Αυγούστου	**Δραχ.**	**692,30**

Ας δούμε τη σχετική εγκριτική απόφαση για τη μειοδοτική δημοπρασία:

«Πράξις ΣΙΔ΄ 2 Ιουνίου 1877

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την έγκρισιν της από 26 Μαΐου ε.ε. πράξιν των εκκλησιαστικών Συμβουλίων των εν Βυτίνη ιερών Ναών "ο Άγιος Τρύφων" και "το Γενέθλιον της Θεοτόκου", δι' ης γνωμοδοτήθη όπως εγκριθώσι τα πρακτικά της ενεργηθείσης μειοδοτικής δημοπρασίας δια την κατασκευήν του περιτοιχίσματος και του Ναΐσκου του Νεκροταφείου Βυτίνης, θεωρήσαντα συμφέρουσα την προσφερθείσα τιμήν δια δραχμάς 1 και 70/οο δι' έκαστον κτητόν πήχην τοίχου επ' ονόματι του τελευταίου μειοδότου εργολάβου Χρήστου Χ. Ράλλη και υπό εγγύησιν του Αναστασίου Κιάμου, κατοίκων Λαγκαδίων και υπό τους εν τη πράξει και τη ανα[…] όρους, επί τη βάσει του αρχικού προγράμματος της νειοδοτικής δημοπρασίας του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, υπ' αριθ. 120 της 24 Φεβρουαρίου 1876.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τας μέχρι τούδε ενεργείας εξ ων προκύπτει ότι η τελευταία αύτη προσφορά είναι λίαν συμφέρουσα δια την κοινότητα, εγκρίνει ομοφώνως την ρηθείσαν πράξιν των εκκλησιαστικών Συμβουλίων καθ' όλα της τα μέρη και παραγγέλλει ίνα μετά σπουδής περατωθεί το έργον. Θέλει εκτεθή το έργον εις νέαν μειοδοτικήν δημοπρασίαν επί πριν η κοινοποιηθεί η έγκρισις εις τον τελευταίον αυτόν μειοδότην, δοθεί κατωτέρα προσφορά παρ' αξιοχρέου εργολάβου.

Ο Δήμαρχος τα μέλη

Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος [υπογραφές**]»**.

Από την απόφαση παίρνουμε την πολύτιμη πληροφορία για τον εργολάβο χτίστη, που είναι ο Λαγκαδινός μάστορας Χρήστος Χ. Ράλλης με την εγγύηση του επίσης Λαγκαδινού Αναστάσιου Κιάμου. Προστρέχοντας στον εκλογικό κατάλογο του Δήμου Τευθίδος του έτους 1872, που βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, με τα στοιχεία αυτά συναντάμε τα εξής πρόσωπα:

«1. αριθ. 1609 Χρήστος Ράλλης του Χαράλαμπου 40 κτίστης
2. αριθ. 56 Αναστάσιος Κιάμος του Σπήλιου ηλικία 37
3. αριθ. 57 Αναστάσιος Κιάμοςτου Ιωάννη ηλικία 37
4. αριθ. 165 Αναστάσιος Κιάμος του Παναγιώτη 25, κτίστης».

Η τιμή για το χτίσιμο του τοίχου του ναού και του περιτοιχίσματος που προσέφερε ο Χ. Ράλλης ήταν, **«δια δραχμάς 1 και 70/οο δι' έκαστον κτητόν πήχην τοίχου»**.

Με βάση τα παραπάνω, τυπικά το έργο της οικοδόμησης του ναΐσκου και του περιτοιχίσματος ξεκίνησε την άνοιξη/καλοκαίρι του 1877. Αποπερατώθηκαν δε ώς το φθινόπωρο του 1878, και αυτό το συμπεραίνουμε από την εξέλεγξη κι έγκριση από το Δημοτικό Συμβούλιο του απολογισμού των εσόδων και εξόδων του ναού για τη χρονική περίοδο από τις 20 Ιουλίου 1877 μέχρι την 1η Νοεμβρίου 1878, όπως καταγράφεται αναλυτικά στην πράξη αριθ. ΣΜΗ΄ της 20ής Νοεμβρίου 1878. Σε αυτόν μεταξύ των εξόδων σημειώνονται και τα εξής για την κατασκευή του νεκροταφείου:

«[...] 10) Εις τους κτίστες του Νεκροταφείου	**Δραχ.**	**1658,45**
11) Δι' αγοράν [...] του Νεκροταφείου	**Δραχ.**	**80**
12) Δι' αγοράν […] ναού	**Δραχ.**	**50**
13) Δι' αγοράν ξυλείας Αυλοθύρας	**Δραχ.**	**20**
14) Δια σιδηρικά της Αυλοθύρας	**Δραχ.**	**10,95**
15) Δι' αγοράν της κλειδαριάς	**Δραχ.**	**1**
16) Δια ημερομίσθια μαραγκών	**Δραχ.**	**37**
17) Εις Γ. Πετρόπουλον σουβαντζή	**Δραχ.**	**3**
18) Δια καρφιά και πρόκες	**Δραχ.**	**20»**.

Το νέο κοιμητήριο αποπερατώθηκε το 1878, ο κοιμητηριακός ναός αφιερώθηκε στη μνήμη των Αγίων Πάντων αλλά, προφανώς, θα εκκρεμούσαν κι επιμέρους εργασίες για την τελειοποίησή του, όπως μαθαίνουμε από προϋπολογισμό του Αγίου Τρύφωνα για το έτος 1880 (πράξις του Δημοτικού Συμβουλίου αριθ. ΙΖ΄της25ης Οκτωβρίου 1879). Στα έξοδα προβλέπεται και ποσό, **«[...] δια την επισκευήν του Νεκροταφείου δραχ. 300»**. Επίσης, στον αντίστοιχο προϋπολογισμό του έτους 1882 (πράξη αριθ. ΙΣΤ΄ του Δημοτικού Συμβουλίου της 15ης Σεπτεμβρίου 1881) προβλέπεται στα έξοδα, **«δια την αγοράν τούβουλων, μεταφοράν αυτών και επίστρωσιν του ναού των Αγίων Πάντων και δια την εργασίαν των τεχνιτών δραχ. 650»**.

Από απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου πληροφορούμαστε ότι το έτος 1889 ο Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος, που είχε διατελέσει και Δήμαρχος Νυμφασίας, άφησε με διαθήκη του, μεταξύ άλλων, 500 δραχμές υπέρ του κοιμητηριακού ναού Αγίων Πάντων:

«αριθ. 59 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού

Συνελθόν σήμερον την 29 Απριλίου 1890 έτους εν Βυτίνη και εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Ιω. Κ. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του το εξής.

Ο Δήμαρχος λαβών τον λόγον εξέθεσεν ότι.-

Ο αποβιώσας Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος εκ Βυτίνης δια διαθήκης του [υπό] **τον αριθ. 13645 π.ε. εκληροδότησεν εις τον Δήμον Νυμφασίας 4.500 δια να χρησιμεύσωσιν αι μεν δραχμαί 4.000 δια την διοχέτευσιν του ύδατος εν Βυτίνη και αι δραχμαί 500 δια το [...]μον του εν Βυτίνη ιερού Ναού "οι Άγιοι Πάντες", αλλά εκτός τ**[ούτων] **δια της αυτής διαθήκης του καταλίπει υπέρ των εν τω Δήμω αγα**[θοερ]**γών καταστημάτων άπασαν την εν τη διαθήκη του αναφερομένην περιουσίαν του εν η περιπτώσει ο υποκατάστατος κληρονόμος του ήθελε παρενοχλήσει την χήραν αυτού Μαρίαν Π. Ν. Λαμπρυνοπούλου [...] και δι' απλού λόγου κατά την έκφρασιν του διαθέτου. Δέον επομένως το Συμβούλιον να αποδεχθή ως συμφέροντα τα εις τον Δήμον κληροδοτήματα ταύτα του αειμνήστου διαθέτου και πληρώση φόρον ευγνωμοσύνης να αναγράψη αυτόν ευεργέτην του Δήμου και [...] ο Λαμπρυνός Ν. Λαμπρυνόπουλος ως κάτοικος Βυτίνης και εξ [...]θέτου κληρονόμος του αποβιώσαντος κληροδότου Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου δι' αγωγής ζητεί κατά της χήρας του κληροδότου την ακύρωσιν της διαθήκης αυτού δι' ους εν τη αγωγή του εκθ[...] λόγους νόμιμον και δίκαιον θεωρή προς τα συμφέροντα του Δήμου και των εν αυτώ αγαθοεργών καταστημάτων ίνα παρέμβη ε[...] εις την εκκρεμή μεταξύ αυτών δίκην και υποστηρίξη τα δίκαια αυτού, συνάμα δε να διορίση πληρεξουσίους δικηγόρους ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών ένθα μένει εκκρεμής η δίκη και εις τους μετ' αυτών ανωτέρους βαθμούς δικαστηρίων ίνα παριστάμενοι υπερασπίσωσι και υποστηρίξωσι τα συμφέροντα του Δήμου. Εγκρίνει δε και τας μέχρι τούδε ενεργηθείσας προπαρασκευαστικάς πράξεις του Δημάρχου αυτού ως αντιπροσώπου του Δήμου.-**

Το Συμβούλιον συσκεψάμενον αποφαίνεται

Επειδή τα υπό του αειμνήστου Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου κληροδοτηθέντα κληροδοτήματα εις τον Δήμον Νυμφασίας και των αγαθοεργών αυτού καταστημάτων είναι λίαν συμφέροντα δέον επομένως να αποδεχθή ταύτα και πληρώση φόρον Ευγνωμοσύνης να ονομάση ευεργέτην του Δήμου τον αείμνηστον Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον.-

Επειδή συμφέρον εις τον Δήμον είναι να παρέμβη εκουσίως εις την μεταξύ του Λαμπρυνού Ν. Λαμπρυνοπούλου κατά της χήρας Μαρίας Πετρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου εκκρεμή ενώπιον του εν Τριπόλει Πρωτοδι-

κών δίκην περί ακυρώσεως της διαθήκης αυτού και υποστηρίξη τα υπό των κληροδοτημάτων δίκαια του Δήμου επί τοσούτο μάλλον καθ' όσον αι απαιτήσεις του Δήμου δεν φαίνονται προφανώς άλογαι ως περί τούτου μαρτυρεί επισήμως και ο εν Τριπόλει Δικηγόρος του Δήμου Γεωργ. Λαδόπουλος και συνάμα να εγκρίνη και τας μέχρι τούδε ενεργηθείσας όντως φιλοτίμως προπαρασκευαστικάς υπό του Δημάρχου πράξεις συνάμα δε να χορηγήση και την αναγκαίαν πίστωσιν δια την εξακολούθησιν της δίκης απαιτουμένης χρηματικής δαπάνης.

Επειδή νόμιμον είναι να διορισθώσιν προς υπεράσπισιν των δικαίων του Δήμου και των εν αυτώ αγαθοεργών καταστημάτων πληρεξούσιοι δικηγόροι ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών και των ανωτέρω δικαστηρίων προς α τυχόν ήθελεν μεταβιβασθή [...] υπ[...] και υποστηρίξωσι τα δίκαια αυτού.-

Δια ταύτα

Αποδέχεται παμψηφεί τα υπό του αειμνήστου Πέτρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου κ[ληροδο**]τηθέντα εις τον Δήμον και των εν αυτώ αγαθοεργών καταστημάτων κληροδο[**τήματα**] ως λίαν συμφέροντα και ονομάζει τον κληροδότην Π. Ν. Λαμπρυνόπουλον Ευεργέτην.**

Εξουσιοδοτεί τον Δήμαρχον Νυμφασίας ως αντιπρόσωπον του Δήμου και [των**] εν αυτώ αγαθοεργών καταστημάτων να παρέμβη εκουσίως εις την μεταξύ του Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου κατά της χήρας του αειμνήστου κληροδότου Μαρίας Π. Ν. Λαμπρυνοπούλου εκκρεμή δίκην ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών περί ακυρώσεως της [**διαθή**]κης του κληροδότου Πέτρου Ν. Λαμπρυνοπούλου και εγκρίνει τας πάνυ φιλοτίμως [...] ενεργηθείσας παρ' αυτού προπαρασκευαστικάς πράξεις επί της εκουσίας [...].-**

Διορίζει πληρεξούσιον αντιπρόσωπόν του τον Δήμαρχον Νυμφασίας προς [...] χορηγεί την εντολήν και πληρεξουσιότητα να διορίση οίους ήθελεν [ως**] πληρεξουσίους δικηγόρους ενώπιον των εν Τριπόλει Πρωτοδικών ένθα [...] εκκρεμής η περί ης πρόκειται δίκη και ενώπιον των εν Ναυπλίω Εφετών και του Αρείου Πάγου προς α δικαστήρια τυχόν ήθελεν μεταβιβασθή η υπόθεσις και υποστηρίξωσι τα συμφέροντα του Δήμου και των εν αυτώ αγαθοεργών καταστημάτων.**

Χορηγεί πίστωσιν εκ των αποθεματικών κεφαλαίων του εφετεινού προϋπολογισμού δια την αναγκαίαν δικαστικήν δαπάνην προς εξακολούθησιν [...] δραχ. 50 επιφυλασσομένου να συμπληρώση ταύτην εάν τυχόν θεωρ[ήσει**] ανεπαρκεις.- Ανατήθησι την εκτέλεσιν της παρούσης εις τον Δήμαρχον**

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος**
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Τρύφων Χλιβέρης**
Τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Το νεκροταφείο σήμερα παραμένει στην ίδια εκείνη θέση που κατασκευάστηκε, είχαν μάλιστα φυτευτεί και αρκετά κυπαρίσσια εντός του. Ένας φάκελος στο Αρχείο της Κοινότητας Βυτίνας, στο τμήμα των Λυτών εγγράφων, με επικεφαλίδα «Νεκροταφείον 1940», μας διηγείται την απόπειρα που έγινε κατά τη δεκαετία του 1930 για μεταφορά του νεκροταφείου λίγο πιο μακριά από τον οικισμό, στη θέση «Άγιος Βλάσης», εκεί που αρχικά, κατά τη δεκαετία του 1860, είχε προβλεφθεί να μεταφερθεί. Ο λόγος για την εκ νέου μεταφορά ήταν η οικιστική επέκταση της Βυτίνας.

Για την πρόθεση μεταφοράς μάς ενημερώνει μια απόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου Βυτίνας στις 2 Αυγούστου 1930[135] (οι δήμοι είχαν καταργηθεί και στη θέση τους είχαν συσταθεί από το 1912-14 οι Κοινότητες):

«ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Εν Βυτίνη σήμερον την 2αν του μηνός Αυγούστου του έτους 1930 συνήλθεν εν τω Κοινοτικώ Καταστήματι η δια της υπ' αριθ. 76 ε.ε. Πράξεως του Κοινοτικού Συμβουλίου Βυτίνης συσταθείσα Επιτροπή, απαρτιζομένη εκ των κ.κ. 1) Πέτρου Φ. Λιαροπούλου, 2) Ομήρου Κ. Γιαβρούμη, 3) Γεωργίου Ν. Σουλακιώτη, 4) Λυκούργου Λ. Λιαροπούλου5) Δημητρίου Γ. Καρνάβου, 6) Καψάλη Κ. Παναγιώτου, 7) Ηλία Δ. Νικολοπούλου, 8) Αναστασίου Κ. Νικολοπούλου, 9) Βασιλείου Θ. Χρυσανθοπούλου και 10) Αθανασίου Τρ. Ζαχαροπούλου, προς μελέτην του ζητήματος της μεταφοράς του Νεκροταφείου Βυτίνης και ευρισκομένη εν απαρτία παρόντων 9 μελών ήρξατο της συζητήσεως.

Κατ' αρχήν διεπίστωσεν η Επιτροπή την ανεπάρκειαν του Νεκροταφείου Βυτίνης, ως τούτο έχει σήμερον, και την συνεπεία τούτου κρατούσαν μεγίστην εν αυτώ αταξίαν περί την ταφήν των νεκρών. Παρίσταται συνεπώς ανάγκη επιτακτική επεκτάσεως τούτου εις τον παρά του Ιερού Ναού "Άγιος Τρύφων" αγορασθέντα παρακείμενον χώρον δια δαπάνης ανερχομένης περίπου εις 15.000 δραχ. τουλάχιστον. Επιπλέον δε λόγοι υγιεινής σοβαροί αφ' ενός, αισθητικοί δε αφ' ετέρου επιβάλλουν την μεταφορά του Νεκροταφείου εις χώρον οπωσδήποτε απομεμακρυσμένον και αθέατον εκ της κωμοπόλεως. Λόγοι οικονομικοί δεν πρέπει να παρακωλύσουν την εν λόγω μεταφοράν, διότι η μεν Κοινότης προσφέρε-

[135] Όλα τα σχετικά έγγραφα προέρχονται από το Αρχείο της πρώην Κοινότητας Βυτίνας, Λυτά έγγραφα, φάκελος 191, Νεκροταφείου 1940.

ται να παραχωρήση δωρεάν τον κατάλληλον δι' αγοράς ή απαλλοτριώσεως, δι' εισφοράς δε εκ μέρους των δύο Ναών "Άγιος Τρύφων" και "Γέννησις της Θεοτόκου" και πωλήσεως των εν τω νυν Νεκροταφείω κυπαρίσσων είναι εύκολον να εξευρεθή το αναγκαιούν ποσόν δια την περιτείχισιν και δενδροφύτευσιν του νέου Νεκροταφείου.

Εφ' όσον η Επιτροπή ευρέθη σύμφωνος προς τα ανωτέρω, συνεζήτησεν ακολούθως περί του καταλλήλου χώρου δια την μεταφοράν του Νεκροταφείου, και ως τοιούτον εν ομοφωνία εξέλεξε την τοποθεσίαν "Άγιος Βλάσιος", ένθα η άμπελος του Γεωργίου Πλέσσια, συμφώνως προς τον κατωτέρω παρατιθέμενον πίνακα.

Εν τέλει η Επιτροπή εκφράζει την ευχήν, όπως η Κοινότης ως αρμοδιωτέρα αναλάβη την πρωτοβουλίαν και επισπεύση την μεταφοράν του Νεκροταφείου, όπερ σήμερον, εις ην ευρίσκεται κατάστασιν, ουδόλως περιποιεί τιμήν δια την Βυτίναν, την φιλοδοξούσαν να κατέχη επίζηλον θέσιν μεταξύ των προοδευτικών Κωμοπόλεων της Ελλάδος. Εφ' ω συνετάχθη το παρόν πρακτικόν, όπερ υπογράφεται παρά πάντων των μελών ως ακολούθως

[υπογραφές**]»**.

Περνούν αρκετά χρόνια για να έχουμε την επόμενη είδηση, μια γνωμοδότηση του Αναπληρούντος τον Νομομηχανικό Αρκαδίας και του προϊσταμένου του Υγειονομικού Κέντρου Αρκαδίας για την καταλληλότητα του χώρου, όπου θα κατασκευαστεί το κοιμητήριο:

«ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΙΣ

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι Ηλίας Παπαδόπουλος Μηχανικός των Δημοσίων Έργων αναπληρών τον Νομομηχανικόν Αρκαδίας και 2) Ιωάννης Σωτηρόπουλος προϊστάμενος του Υγειονομικού Κέντρου Αρκαδίας μεταβάντες επί τόπου κατόπιν του υπ' αριθ. 3363/18-2-1937 εγγράφου της Νομαρχίας Αρκαδίας ίνα εξετάσωμεν περί της καταλληλότητος του εν τη περιφερεία της Κοινότητος Βυτίνης προτεινομένου δια την μεταφορά του Νεκροταφείου της ρηθείσης Κοινότητος γηπέδου ανήκοντος ήδη εις τους κληρονόμους Θ. Λιαροπούλου και εις Παν. Λιαρόπουλον και κείμενον παρά τη Εθνική οδώ Βλαχέρνας – Βυτίνης, παρετηρήσαμεν τα κάτωθι.

1) Ότι ο ως άνω χώρος κέκτηται επιφάνειαν 45 επί 80 μέτρων κρινομένην επαρκή δια τον ον προορίζεται σκοπόν.

2) Ότι κείται εις απόστασιν ενός περίπου χιλιομέτρου από του κατωκημένου μέρους της κωμοπόλεως.

3) Ότι σύστασις του εδάφους είναι γαιώδης και ότι παρουσιάζει εγκαρσίαν κλίσιν επαρκή δια την ροήν των ομβρίων υδάτων

Επί των παρατηρήσεών μας τούτων στηριζόμενοι.

Γνωμοδοτούμεν

ότι είναι κατάλληλος ο ως άνω χώρος δια την μεταφοράν του Νεκροταφείου

Εν Τριπόλει τη 4 Ιουνίου 1937

[υπογραφές]**»**.

Μετά την έγκριση, η Κοινότητα προχωρά στην κοπή των κυπαρισσιών, των οποίων η πώληση της ξυλείας θα συμβάλλει σημαντικά στην κάλυψη της δαπάνης. Η κοπή αποφασίζεται με την πράξη αριθ. 394 του έτους 1938 του Κοινοτικού Συμβουλίου Βυτίνας, η οποία εγκρίνεται με την απόφαση αριθ. 12859 της 1/6/1938 της Νομαρχίας Αρκαδίας, **«δι' ης απεφασίσθη η εκποίησις των κυπαρίσσων του Νεκροταφείου»**.

Για την υλοτόμηση των κυπαρισσιών εργάστηκαν 21 υλοτόμοι και εργάτες, και πληρώθηκαν από την κοινότητα Βυτίνας 4.445 δραχμές για 71 μεροκάματα.

«Κατάστασις

Πληρωμής υλοτόμων και εργατών εργασθέντων δια την υλοτόμησιν των κυπαρίσσων του Νεκροταφείου της Κοινότητος Βυτίνης.

1. Διον. Διαμαντόπουλος	**1**	**60**
2. Παν. Γ. Μπαμπίλης	**4**	**200**
3. Κων. Α. Μπαμπίλης	**4**	**200**
4. Δημ. Α. Καλάκος	**3 ¾**	**225**
5. Ηλίας Καπογιαννόπουλος	**3**	**180**
6. Γ. Κατσίνης	**3**	**180**
7. Ιω. Θεοφιλόπουλος	**3**	**210**
8. Ιω. Καραντώνης	**6**	**420**
9. Μιλτ. Τζίφας	**7**	**490**
10. Νικολ. Τουρής	**3**	**210**
11. Φώτης Τζίφας	**6**	**420**
12. Ε. Καρδαράς	**7**	**490**
13. Τρ. Φ. Τζίφας	**3**	**150**
14. Κωνστ. Τζίφας	**2**	**120**
15. Τρ. Δ. Θαλασσινός	**2**	**80**
16. Ηλίας Πλέσσιας	**2**	**140**
17. Παν. Τουρής	**3**	**210**
18. Στυλ. Αθηναίος	**2**	**120**

19. Διον. Διαμαντόπουλος	**2**	**120**
20. Αθ. Σταμάτης	**2**	**120**
21. Β. Παλούκος	**3**	**180»**.

Κατόπιν, με τη Διακήρυξη αριθ. 249 του Προέδρου της Κοινότητας της 18ης Μαρτίου 1939, η Κοινότητα προχωρά στη διενέργεια πλειοδοτικής δημοπρασίας για την πώληση της ξυλείας με πρώτη τιμή προσφοράς τις 1.000 δραχμές το κυβικό μέτρο.

Εν τω μεταξύ, με τον Αναγκαστικό Νόμο αριθ. 2200, της 1ης Φεβρουαρίου 1940 (ΦΕΚ αριθ. 42 της 1/2/1940), τα νεκροταφεία περνούν από τη δικαιοδοσία των ενοριών στην αρμοδιότητα των κοινοτήτων. Είχαν, δε, περιέλθει από τους δήμους στις ενορίες με τον Νόμο 3596 της 6ης Μαρτίου 1910 (ΦΕΚ αριθ. 93 της 9ης Μαρτίου 1910) «περί ενοριακών ναών κ.λπ.», όπου στο άρθρο 1 προβλεπόταν ότι, **«εξωκκλήσια και παρεκκλήσια, πλην των δυνάμει τίτλων ιδιοκτήτων ναών, και νεκροταφεία υπάγονται εις τους ενοριακούς ναούς, ως εξαρτήματα αυτών […]»**. Έτσι, την 1η Απριλίου 1940 συντάσσεται το σχετικό πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής μεταξύ του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Αγίου Τρύφωνα με την Κοινότητα Βυτίνας. Να σημειώσουμε ότι ο κοιμητηριακός ναός Αγίων Πάντων είχε υπαχθεί με το Βασιλικό Διάταγμα της 10ης Φεβρουαρίου 1912 (ΦΕΚ αριθ. 105 της 2ας Απριλίου 1912) στην ενορία του Αγίου Τρύφωνα.

«ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

Παραδόσεως και παραλαβής του Ιερού Ναού "Άγιοι Πάντες" χρησιμοποιημένου ως Νεκροταφείον Βυτίνης.

Εν Βυτίνη σήμερον την 1ην Απριλίου του έτους 1940 το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον του Ιερού Ναού Αγίου Τρύφωνος εις την δικαιοδοσίαν ούτινος το Νεκροταφείον υπήγετο, αποτελούμενον εκ του ιερέως Λάμπρου Σταθοπούλου εφημερίου και των μελών Χρήστου Ζαχαροπούλου και Λάμπρου Παπαλάμπρου αφ' ενός και του Προέδρου της Κοινότητος Βυτίνης Επαμ. Πανταζοπούλου αφ' ετέρου, συνελθόντες προκειμένου να γίνη η παράδοσις του Νεκροταφείου υπό του εκκλησιαστικού Συμβουλίου εις την Κοινότητα Βυτίνης κατόπιν της υπ' αριθ. 272 διαταγής του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γόρτυνος – Μεγαλοπόλεως ως ο αναγκαστικός Νόμος 2200 δια του άρθρου 7 ορίζει, απεφάσισαν την παράδοσιν και παραλαβήν τούτου μετά των εν αυτώ ευρισκομένων.

1. Του Ιερού Ναού "ΑΓΙΟΙ ΠΑΝΤΕΣ"

2. Των εντός αυτού ευρισκομένων

α) Ιερών Εικόνων δι ων κοσμήται πλήρως το τέμπλον, β) των Ιερών σκευών, ήτοι μιας λόγχης, μιας Λαβίδος, ενός δισκαρίου, ενός Αγίου Πο-

τηρίου και γ) τριών καλυμμάτων, δ) ενός Εσταυρωμένου, ε) ενός προσκυνηταρίου μετά εικόνος, στ) μιας θερμάστρας, ζ) μιας Τραπέζης, η) ενός θυμιατού εξ ορειχάλκου, θ) εξ κανδηλίων, ι) δύο μαναλίων

3. Ολόκληρον τον περίβολον χρησιμοποιουμένου ως τόπου ταφής του εμπερικλειομένου δια μανδροτείχου ως και ο εκτός αυτού ευρισκόμενος χώρος.

Εγένετο το παρόν εις διπλούν και υπογράφεται δεόντως.

Το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον ο Πρόεδρος της Κοινότητος

Παραδίδον Παραλαμβάνων

άπαντα τα ανωτέρω αριθμούνται όπισθεν λεπτομερώς.

1) Εν τω Ιερώ του Ναού, εν Ευαγγέλιον, εν αντιμίνσιον, δύο κηροπήγια, εν δισκοπότηρον, εν δισκάριον, μίαν λαβίδαν, μίαν αγίαν λόγχην, ένα αστερίσκον, τρία καλύμματα, εν κηροπήγιον επί της προσκομιδής, εν θυμιατήριον, εξ ορείχαλκοι, μίαν λειτουργική φυλλάδα, έναν εσταυρωμένον.

2) Εν τω κυρίως Ναώ. Μίαν παρακλητική, έναν Απόστολον, δύο μανουάλια κοινά, μίαν θερμάστραν, μίαν τράπεζαν, εν εικονοστάσιον, έναν πολυέλαιον, επί του τέμπλου, πέντε εικόναι μεγάλαι, ένδεκα μικραί, μίαν ωραίαν Πύλη μετά εικονοστασίου.

ο εφημέριος ο Πρόεδρος της Κοινότητος».

Το έργο ήλθε, δυστυχώς, να ματαιώσει ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940 και η γερμανική εισβολή και Κατοχή που ακολούθησε. Μάλιστα, η ξυλεία των κυπαρισσιών τελικά δεν εκποιήθηκε, αλλά προσφέρθηκε προς εξαγορά στο Υπουργείο των Στρατιωτικών τον Απρίλιο του 1941, λίγο πριν από τη γερμανική εισβολή:

«ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

παραδόσεως και παραλαβής

Εν Βυτίνη σήμερον την 17ην Απριλίου 1941 οι κάτωθι υπογεγραμμένοι Επαμ. Πανταζόπουλος Πρόεδρος Κοινότητος Βυτίνης και Ανσρ. Ρογκάν ανθυπολοχαγός Μηχανικού ενεργήσαντες την παράδοσιν και παραλαβήν της εκ Κυπαρίσσου ξυλείας της Κοινότητος Βυτίνης ην η Κοινότης αύτη προσέφερε προς το Υπουργείον Στρατιωτικών και το οποίον απεδέχθη την εξαγοράν δια της υπ' αριθ. 168874/6-3-1841 διαταγής του. Ο πρώτος εκ των ανωτέρω παρέδωσε. και ο δεύτερος παρέλαβε την περί ης πρόκειται ξυλείαν συγκειμένην εκ τεμαχίων πεντακοσίων τριάκοντα ενός (531) διαφόρων μηκών και από δύο μέτρων και άνω συμπο-σουμένης της ξυλείας ταύτης εις κυβικά μέτρα είκοσι επτά (27).

Εφ' ω συνετάγη το παρόν εις διπλούν και υπογράφεται ως έπεται».

Με επιστολή του από την Αθήνα προς τον Πρόεδρο της Κοινότητας στις 16 Μαΐου 1941, ο Βυτιναίος Η. Δρυμώνας τον πληροφορεί πως έχει αποστείλει διά του Ι. Σταθόπουλου 50.300 δραχμέςπου εισέπραξε από την τράπεζα για την παραδοθείσα ξυλεία.

Τέλος, μ' ένα τελευταίο έγγραφο της 8ης Ιουνίου 1941 της Κατοχικής Κυβέρνησης δίνεται η άδεια γιαχορήγηση ατελούς ξυλείας από το γειτονικό ελατόδασος για παραγωγή ασβέστου που θα χρησιμοποιηθεί και για τις εργασίες του νεκροταφείου, το οποίο όμως ποτέ δεν κατασκευάστηκε:

«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ Αριθ. 55818

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΑΣ Εν Αθήναις 6-6-1941

Προς το Δασαρχείον Βυτίνης

[...] εγκρίνομεν την χορήγησιν ατελούς αδείας υλοτομίας 20 κ.μ. ξυλείας ελάτης και της απαραιτήτου καυσίμου ύλης προς παραγωγήν 500 στατήρων ασβέστου εις την αιτούσαν κοινότητα Βυτίνης εκ του Δημοσίου δάσους Βυτίνης δια την ανέγερσιν Νεκροταφείου και αποχωρητηρίων της ως άνω κοινότητος [...]».

ΙΕΡΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΩ ΣΥΝΟΙΚΙΑΣ ΒΥΤΙΝΑΣ

Α. ΙΕΡΕΙΣ: Πριν προχωρήσουμε σε αναλυτικότερα στοιχεία για τους ιερείς που υπηρέτησαν στους ναούς της Επάνω, κυρίως, Συνοικίας Βυτίνας, ας δούμε, επί τροχάδην, τους αρχιερείς στην τοπική μας επισκοπή, την Επισκοπή Δημητσάνης και Αργυροκάστρου, όπως ονομαζόταν παλαιότερα, Γορτύνης από το 1834 μέχρι το 1852 και Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως από το έτος 1797 ώς το 1919. Από το 1796 ώς το 1821, αρχιεπίσκοπος Δημητσάνης ήταν ο κυπριακής καταγωγής Φιλόθεος Χατζής, ο οποίος πέθανε από τις κακουχίες στις 10 Σεπτεμβρίου 1821 στις φυλακές της Τριπολιτσάς, όπουείχε εγκλειστεί κατά το ξέσπασμα της Επανάστασης από τους Τούρκους μαζί με πολλούς άλλους αρχιερείς και προκρίτους της Πελοποννήσου. Τον Φιλόθεο Χατζή διαδέχτηκε τον Οκτώβριο του 1824, ως τοποτηρητής, ο τιτουλάριος επίσκοπος Χαριουπόλεως Βησσαρίων, που παρέμεινε στην επισκοπή μέχρι τον θάνατό του στις 21 Απριλίου 1833. Ορίστηκε ως τοποτηρητής, γιατί κατά τη διάρκεια της Επανάστασης δεν τοποθετούνταν τακτικοί επίσκοποι. Μετά τον θάνατο του Βησσαρίωνος, καθήκοντα ασκεί προσωρινά μια τετραμελής επιτροπή ιερέων μέχρι τη διαίρεση του Βασιλείου σε επισκοπές και τον διορισμό επισκόπων το έτος 1834. Τότε ιδρύονται η Επισκοπή Ερυμανθίας με έδρα τη Δημητσάνα και επίσκοπο τον πρώην επίσκοπο Αρδαμερίου Ιγνάτιο, και η Επισκοπή Γορτύνης με έδρα την Καρύταινα κι επίσκοπο τον πρώην Παραμυθίας Προκόπιο. Ο Προκόπιος παραιτείται για λόγους υγείας τον Ιούλιο του 1834 και οι 2 επισκοπές συγχωνεύονται σε 1, την Επισκοπή Γορτύνης με έδρα τη Δημητσάνα κι επίσκοπο τον Ιγνάτιο, ο οποίος φεύγει από τη ζωή στις 17 Σεπτεμβρίου 1839. Κατά τις 20 Μαρτίου 1840, τον διαδέχεται –πάλι– προσωρινή 3μελής επιτροπή από ιερείς, οι Αθανάσιος Οικονόμος Καζής και Γεώργιος Ι. Καζής από τη Δημητσάνα, και ο πρωτοσύγκελλος Ανανίας Δημόπουλος από τον Γαρζενίκο.Ο Ανανίας πεθαίνει στις 17 Αυγούστου 1841 και στη θέση του η Ιερά Σύνοδος ορίζει τον **«εκ Δημητζάνης Πρεσβύτερον Θεόδωρον Ιω. Θεοδωρόπουλον»**.

Πολύ σύντομα όμως, στο τέλος του 1841, η διοίκηση από προσωρινή επιτροπή τερματίζεται με την υπαγωγή της Επισκοπής Γόρτυνος στη Μητρόπολη Μαντινείας, και τις πνευματικές υποθέσεις της επισκοπής χειρίζεται μια τριμελής επιτροπή ιερέων με έδρα τη Δημητσάνα.Το 1852 ιδρύεται η Επισκοπή Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως, που αποτελείται από τις 2 αντίστοιχες επαρχίες και υφίσταται, ως μητρόπολη πλέον, μέχρι σήμερα. Επίσκοπος δε διορίζεται ο Φιλόθεος Καλουμένης από την Τήνο, ο οποίος πεθαίνει το έτος 1874. Τον διαδέχεται εκ νέου Επιτροπή ιερέων που ασκεί καθήκοντα για 27 έτη μέχρι το 1901. Μέλος της διετέλεσε και ο γνωστός

αρχιμανδρίτης Ιερώνυμος Βογιατζής από τη Δημητσάνα. Η Ιερά Σύνοδος χειροτονεί Επίσκοπο στις 30 Ιουνίου 1901 τον αρχιμανδρίτη Ιωάννη Μαρτίνο που είχε γεννηθεί στη Στεμνίτσα στις 10 Ιουνίου 1839, **«άνδρα εμπρέπουσαν έχοντα τω ιερώ σχήματι την διαγωγήν και τοις Ιεροίς εννεάσαντα θεσμίοις»**.[136] Είναι φυσικό πως, όταν ο νέος Επίσκοπος ανέλαβε τη διοικηση, βρέθηκε αντιμέτωπος με πολλά προβλήματα κι εκκρεμότητες που είχαν συσσωρευτεί τόσα χρόνια από την έλλειψη επισκόπου.Ο Ιωάννης Μαρτίνος παρέμεινε στον επισκοπικό θρόνο ώς τις 18 Ιανουαρίου 1919, οπότε παύθηκε για λόγους υγείας. Απεβίωσε δε στις 29 Ιανουαρίου 1923.

Για τους ιερείς της Βυτίνας τώρα, ο Βυτιναίος ερευνητής Λεωνίδας Γ. Αναγνωστόπουλος έχει δημοσιεύσει κατάλογομε τους ιερείς της Βυτίναςαπό την προεπαναστατική περίοδο ώς τις μέρες μας.[137]

Ας δούμε επιγραμματικά τα ονόματα των ιερέων:

Επίσκοπος Βυτίνας Σωφρόνιος, από την εποχή της Βενετοκρατίας
Παπαθανασίου Λαμπρ. Αθανάσιος 1715
Παπαθανασίου Αποστ. Λαμπρινός 1835
Παπαθανασόπουλος Αθαν. Ιωάννης 1755 – παππούς του Π. Παπαζαφειρόπουλου
Παπαθανασόπουλος Ιω. Ζαφείρης 1785 – πατέρας του Π. Παπαζαφειρόπουλου
Παπαζαφειρόπουλος Ζαφ. Παναγιώτης 1819-1908
Παπαθανασίου Αναγν. Κωνσταντίνος 1845
Οικονομίδης Τρύφωνας 1783
Γαλανόπουλος Νικόλαος 1802
Παπαφωτίου Φώτιος 1825
Οικονομόπουλος Θεοδ. Αντώνιος 1817 – Κάτω Βυτίνα
Παπαπαναγιωτόπουλος Λαμπρινός 1845
Παπαντωνίου Αντ. Παναγιώτης 1845 – Κάτω Βυτίνα
Παπαντωνίου Αντ. Δημήτριος 1848 – Κάτω Βυτίνα
Κούστας Γεώργ. Χρόνης 1795
Κούστας Χρόνη Γεώργιος 1826
Τσελεπής Κωνσταντίνος 1823
Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος 1828
Παπαγεωργίου Αθαν. Γεώργιος 1842
Παπαγεωργίου Χρ. Γεώργιος 1828
Παπαγεωργόπουλος Γεωρ. Αθανάσιος 1868
Βασιλόπουλος Δημήτριος 1828

---

[136] Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας.
[137] Αναγνωστόπουλος, 1988, σ. β΄-δ΄.

Πουλιάκος ή Πλιάκος Γεώργιος 1831
Γεωργακόπουλουλος Αθ. Γεώργιος 1841
Βουγιουκλόπουλος Κωνστ. Βασίλειος 1873
Βουγιουκλόπουλος Κωνστ. Ιωάννης 1876
Χαμεζόπουλος Φώτιος 1874 – λειτουργούσε το έτος 1874 στην Παναγία
Σταυρόπουλος Σταύρου Φώτιος 1815 – από το Μεθύδριο
Κουβόπουλος Παν. Δημήτριος 1842
Παπανικολόπουλος –λειτουργούσε στη Βυτίνα το έτος 1883
Χρυσανθόπουλος Χρ. Νικόλαος 1845
Ζαχαρόπουλος Αθ. Τρύφωνας 1845
Ρουμελιώτης Κωνστ. Βασίλειος
Σεβδαλής Ανδρ. Θεόδωρος 1850
Κουντάνης Δημ. Γεώργιος 1870 – από τη Νυμφασία
Κουντάνης Γεωρ. Ηλίας 1908
Σταθόπουλος Δημ. Λάμπρος 1906 – από την Καμενίτσα
Μπούρης Ανδρ. Σωτήριος 1915 – από το Θεόκτιστο
Ντάβος Βασ. Νικόλαος 1953 – από Ράπτη Γορτυνίας

Λειτουργώντας συμπληρωματικά, θα προσπαθήσουμε, έχοντας ως οδηγό 3 έγγραφα του 19ου αιώνα που περιέχουν τα ονόματα των ιερέων της Βυτίνας, να δώσουμε μια εικόνα για τους ιερείς της Επάνω, κυρίως, Συνοικίας κατά τον αιώνα αυτόν.

Πρώτα απ' όλα, να πούμε πως για το θεσμικό πλαίσιο που καθόρισε τα των ενοριών, του κλήρου και της μισθοδοσίας του, τα εξετάσαμε, κατά το δυνατόν, στο προηγούμενο, δεύτερο, τεύχος της περιοδικής μας έκδοσης, και το σχετικό κεφάλαιο για τους ιερείς του Γαρζενίκου κατά την οθωνική περίοδο. Επίσης, το διαπραγματευόμαστε και στο παρόν τεύχος, στην εργασία για το νομικό καθεστώς των ενοριών και του κλήρου κατά τον 19ο και 20ό αιώνα. Εδώ, ας προσθέσουμε στο σώμα των όσων θεσπίστηκαν για τον ενοριακό κλήρο κατά τη δεκαετία του 1830, κι ένα Βασιλικό Διάταγμα του έτους 1856 (ΦΕΚ αριθ. 26 της 26ης Ιουνίου 1856) «περί διαιρέσεως των ενοριών κατά πόλεις, κωμοπόλεις και χωρία», το οποίο κάνει κάποιες τροποποιήσεις κι εξειδικεύσεις στις αρχικές εγκυκλίους και Διατάγματα:
«Έχοντες υπ' όψιν το ΙΑ΄ άρθρον του Σ΄ νόμου· μετά γνωμοδότησιν της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος· και κατά πρότασιν του Ημετέρου υπουργού των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως αποφασίζομεν και διατάττομεν.

Άρθρο Α΄ Ο αριθμός των δι' εκάστην κοινότητα και ενορίαν αναγκαίων πρεσβυτέρων και διακόνων, και η διαίρεσις των ενοριών, κανονίζεται κατά τα εξής·

α) Κατά χωρία

1) Χωρίον εξ εικοσιπέντε μέχρις εβδομήκοντα οικογενειών συνιστάμενον, αποτελεί ενορίαν και έχει εφημέριον ένα.

2) Χωρίον, εξ 71 μέχρις εκατόν πεντήκοντα οικογενειών συνιστάμενον, αποτελεί ενορίαν μίαν ή δύο· και έχει, κατ' αναλογίαν, ένα έως δύο εφημερίους κατ' ενορίαν.

3) Χωρία, δύο ή και τρία, κατά εν ή κατά δύο τεταρτημόρια της ώρας απ' αλλήλων απέχοντα, και αριθμόν οικογενειών εικοσιπέντε μέχρις εβδομήκοντα ομού συναποτελούντα, δύνανται να απαρτίσωσιν ενορίαν και να έχωσι κοινόν έναν εφημέριον, εάν δεν υπάρχωσι τυχόν φυσικά και ανυπέρβλητα εμπόδια, δια την από του ενός εις το έτερον χωρίον διάβασιν των κατοίκων.

4) Χωρίον δε, εξ άλλων χωρίων υπέρ την μίαν ώραν απέχον, και εκ δεκαπέντε μέχρις εικοσιτεσσάρων οικογενειών συνιστάμενον, δύναται να αποτελέση ενορίαν ιδίαν και να έχει ίδιον εφημέριον, οπόταν οι κάτοικοι χορηγώσι τα δι την συντήρησιν του ιερέως των απαιτούμενα [...].

β) κατά κωμοπόλεις

1) Κωμόπολις, εξ 151 μέχρι διακοσίων οικογενειών συνισταμένη, αποτελεί ενορίαν 1 έως 2, και έχει ένα ή δύο εφημερίους και ένα διάκονον κατ' ενορίαν.

2) Κωμόπολις, εκ 201 μέχρι τριακοσίων οικογενειών κατοικουμένη, αποτελεί ενορίας 2 – 3 και έχει ένα ή δύο εφημερίους και ένα διάκονον κατ' ενορίαν.

3) Εις οποιανδήποτε κωμόπολιν υπάρχουσι πλείους των τριών ενοριακοί ναοί, εις ταύτην προσδιορίζονται αι μεν ενορίαι κατά κατά τους ναούς, ο δε αριθμός των πρεσβυτέρων και των διακόνων κατά την εν τω αμέσως προηγουμένω εδαφίω 2 του παρ. β΄, προσδιορισθείσαν αναλογίαν των οικογενειών […]».

Εν συνεχεία, ορίζονται ανάλογα οι ενορίες, οι ιερείς και οι διάκονοι για τις μεγαλύτερες κωμοπόλεις και τις πόλεις.

Στο **άρθρο Γ΄** ορίζεται ότι καθένας από τους 24 –κατά την εποχή εκείνη– επισκόπους του βασιλείου πρέπει να τηρεί βιβλίο ή κώδικα όπου θα καταγράφονται οι ενορίες και ο ναός ή οι ναοί καθεμιάς, καθώς και οι λειτουργούντες και διακονούντες στον ενοριακό ναό εφημέριοι και η πατρίδα

τους. Επίσης, θα σημειώνεται και ο αριθμός των οικογενειών που απαρτίζουν κάθε ενορία.

Άρθρο Δ΄. «Εν οιωδήποτε ενοριακώ ναώ εισί Κανονικώς καθισταμένοι δύο ή πλείους των δύο εφημέριοι, ούτοι έχουσιν ως ίδιον έκαστος κλήρον, ίσον (εφ' όσον είναι δυνατόν) αριθμόν οικογενειών εκ των σταθερώς εκκλησιαζομένων εν αυτώ τω ναώ».

Άρθρο Ε΄. Εάν σ' ένα χωριό ή κώμη υπάρχουν πρεσβύτεροι υπεράριθμοι, οι πλεονάζοντες, ή διορίζονται από τον Επίσκοπο σε άλλη ενορία της επισκοπής που έχει ανάγκη ή συνεχίζουν να ιερουργούν στο χωριό ή πόλη που βρίσκονται ως τακτικοί εφημέριοι. Όταν δε κάποιος αποβιώσει, δεν αντικαθίσταται.

Άρθρο ΣΤ΄. «Εάν εφημέριος, εκ τινός φυσικής αιτίας καταστή ανίκανος προς την εκτέλεσιν των ιερατικών καθηκόντων αυτού, αντικαθίσταται μεν δι' ετέρου, απολαύει δε εφ' όσον ζη, ως περίλθαψιν, το τριτημόριον εξ όλων των ενοριακώνδικαιωμάτων της εφημερίας του [...].

Άρθρο Ζ΄. Παρεκκλήσια ή εξωκκλήσια, ουδαμού δύνανται να θεωρηθώσιν ή να κατασταθώσιν ως ενοριακαί εκκλησίαι.

Αθήνησι τη 8 Ιουνίου 1856».

Κατ' αρχάς, να επαναλάβουμε τα ονόματα 4 ιερέων από την εποχή της Βενετοκρατίας, που εμφανίζονται να βεβαιώνουν για τα περιουσιακά στοιχεία των ναών της Βυτίνας το έτος 1699, όπως είδαμε σε άλλο κεφάλαιο.

«Χωρίον βυτίνα

Τη αυτή ημέρα [20 απριλίου 1699**]ανεφάνη οι Παπάδες παπα Κοσταντίς και οικονόμος παπα Ευστάθιος παπα Ιωάννης παπα Γεώργιος ευφημέριοι ομού του αγίου μαρτυρος Τριφωνος οπού είναι εν τη χώρα Βιτίνα και ετερα εκκλησία της Κυρίας θεοτόκου της Κοιμήσεως. Έχουν και άλλα πολλά ερημοκλήσια έσωθεν και έξωθεν της χώρας οι οποίοι μεθόρκου τους φανερώνουν ότι οι άνωθεν εκκλησίαις δεν έχουν άλλο τίποτες πάρεξ την αυλήν τον που οι χριστιανοί θάπτοντα**

Όθεν υπογράφονται

Παπα Κοσταντίς και οικονόμος βεβαιοί

Ιωάννης ιερεύς βεβαιοί

Γεώργιος ιερεύς βεβαιοί».[138]

Ας δούμε τώρα τα 3 έγγραφα-καταλόγους με ονόματα εφημερίων της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας:

---

[138] Ντόκος, *Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία...,* αντίγραφα των εγγράφων μας παραχώρησε ο κ. Αργύρης Πετρονώτης, τον οποίον ιδιαίτερα ευχαριστούμε.

Ο πρώτος είναι ένας κατάλογος με τις ενορίες και τους 118 ιερείς τους που συνέταξε και απέστειλε προς την Ιερά Σύνοδο ο Επίσκοπος Γορτύνης Ιγνάτιος, εκτελώντας τις εντολές της εγκυκλίου αριθ. 599 της 7ης Μαρτίου 1834 της Ιεράς Συνόδου περί διαίρεσης των ενοριών του βασιλείου. Στον κατάλογο αναφέρεται και η Βυτίνα, που κατοικείται από 414 οικογένειες, μοιρασμένες σε 2 ενορίες και 2 ενοριακούς ναούς, του Αγίου Τρύφωνα στην Επάνω Συνοικία και των Αγίων Αποστόλων στην Κάτω Συνοικία. Ιερείς, δε, είναι οι παπα-Αθανάσιος Αθανασόπουλος, παπα-Ιωάννης Μιχαλόπουλος, παπα-Γεώργιος Πλιάκος, παπα-Ζαφείριος Αθανασόπουλος, παπα-Σωτήριος Οικονομόπουλος και παπα-Αθανάσιος Παπαπαναγιωτόπουλος. Αν ερμηνεύουμε σωστά, οι 4 πρώτοι εφημερεύουν στην ενορία του Αγίου Τρύφωνα και οι υπόλοιποι 2 στην ενορία των Αγίων Αποστόλων.[139]

Πριν προχωρήσουμε στον δεύτερο καταλογο, να αναφέρουμε πως στην *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας* του έτους 1851, καταγράφονται και οι οικογένειες των ιερέων Αθανασίου Παπαθανασόπουλου, Ζαφειρίου Παπαθανασόπουλου και Κωνσταντίνου Αγγελάκου, όπως και του Π. Παπαζαφειρόπουλου, που το 1851 δεν είχε ακόμα λάβει το ιερατικό σχήμα:[140]

«25	**Αθανάσιος (Παπαθανασόπουλος)**		**ηλικία**	**55**	**ιερεύς**
	Αικατερίνα	**σύζυγός του**		**40**	
	Γεωργίτσα	**τέκνο του**		**18**	
	Χαραλάμπω			**16**	
	Γεώργιος			**14**	
	Βασίλω			**10**	
52	**Κωνσταντής Αγγελάκος**			**48**	**ιερεύς**
	Γεωργούλα	**σύζυγός του**		**36**	
	Αγγέλω	**τέκνο του**		**16**	
	Βασίλω	**τέκνο του**		**14**	
	Παναγιώτης	**τέκνο του**		**11**	
	Θανάσω	**τέκνο του**		**8**	
	Ελένη	**τέκνο του**		**6**	
	Ειρήνη	**τέκνο του**		**4**	
	Χρήστος	**τέκνο του**		**2**	
68	**Παπα Ζαφείρης**				

[139] *Γαρζενίκος*, 2020, σ. 62.
[140] Παπαχατζής, 2015.

	(Παπαθανασόπουλος)		**55**	**ιερεύς**
	Ειρήνη	**σύζυγός του**	**55**	
69	**Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος**		**36**	**διδάσκ.**
	Αικατερίνα	**σύζυγός του**	**22»**	

Ο δεύτερος είναι ένας κατάλογος με ιερείς που συνέταξε και δημοσίευσε στη μελέτη του με τίτλο «Εφημέριοι της Γορτυνίας από το 1460 ώς το 1900» ο Σοφοκλής Δημητρακόπουλος[141].

Για τη Βυτίνα (σ. 28) αναφέρονται οι: **«Στάθης Ξενόπουλος [**έτος που μαρτυρείται το όνομά του στις πηγές**] 1690, Σωτήριος Οικονομόπουλος 1834-1835, Ιωάννης Μετζούμης 1834-1835, Γεώργιος Πλιάκος 1834-1835. Ο Γ. Πλιάκος το 1835 «αργεί από πάθος» (ασθένεια).**
Ναός Άγιος Τρύφων (έτος ανέγερσης **1846), Οικογένειες το 1853, 265**
Αθανάσιος Παπαθανασόπουλος [έτος χειροτόνησης**] 1822, Ζαφείριος Παπαθανασόπουλος 1823**[142]**, Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος, σακελλάριος - σχολάρχης 1859, Τρύφων Α. Ζαχαρόπουλος 1868-1925, Φώτιος Σταυρόπουλος 1879, Θεόδωρος Σεβδαλής 1881-1937, Γεώργιος Χαμιτζόπουλος 1889, Δημήτριος Κοντόπουλος 1889, Γεώργιος Κουντάνης 1899-1936.**

Ναός Άγιοι Απόστολοι (Κάτω Βυτίνα), Οικογένειες το 1853, 65
Αθανάσιος Παπαπαναγιωτόπουλος 1815, Κωνσταντίνος Τσελεπής 1846, Αντώνιος Σωτηρόπουλος 1853, Λαμπρινός Α. Παναγιωτόπουλος 1879, Αντώνιος Οικονομόπουλος 1879-1889, Δημήτριος Παπαθανασίου 1889, Παναγιώτης Παπαντωνίου 1889
Ναός Γενέσιον της Θεοτόκου
Βασίλειος Ρουμελιώτης 1883-1927, Νικόλαος Χρυσανθόπουλος 1879-1889».

Στον κατάλογο αναφέρεται και μια τρίτη ενορία, με ενοριακό ναό αυτόν της Γέννησης της Θεοτόκου στον Πίσω, λεγόμενο, Μαχαλά της Επάνω Συνοικίας. Η ενορία αυτή φαίνεται πως συστάθηκε, με απόφαση, φυσικά, της Ιεράς Συνόδου και του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών, μετά την ανοικοδόμηση του ναού κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1860.

Επίσης, να υποθέσουμε πως ο Στάθης Ξενόπουλος ταυτίζεται με τον ιερέα Ευστάθιο, που βεβαιώνει για τα περιουσιακά στοιχεία των ναών της

---

[141] *Άγιος Γρηγόριος ο Ε΄*, τχ. 4, 2011, αφιέρωμα «Εφημεριακός Ιερός κλήρος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως 1460-2011».
[142] Η πληροφορία για τους 2 ιερείς προέρχεται από το Αρχείο της Ιεράς Συνόδου.

Βυτίνας το έτος 1699 και ο Ιωάννης Μετζούμης ταυτίζεται με τον Ιωάννη Μιχαλόπουλο του πρώτου καταλόγου.

Στο ίδιο αφιέρωμα και στη μελέτη του Βασίλειου Σκολαρίκου με τίτλο «Εφημέριοι Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως 1900-2011» για τη Βυτίνα (σ. 90) αναφέρονται οι ακόλουθοι:

«Ζαχαρόπουλος Τρύφων 1868-1921
Κανελλόπουλος Θεόδωρος (1935) 1964-
Κουντάνης Γεώργ. Ηλίας (1908} 1937-
Κουντάνης Δημ. Γεώργιος 1899-1936
Μητράκος Νικόλαος (1951) 1977-
Μπαχός Ιωάννης (1966) 2003-
Μπούρης Ανδρ. Σωτήριος 1949-
Ντάβος Νικόλαος (1953) 1976-
Παπαζαφειρόπουλος Παναγιώτης 1912-
Ρουμελιώτης Κ. Βασίλειος 1883-1927
Σεβδαλής Ανδρ. Θεόδωρος 1881-1937
Σταθόπουλος Δημ. Λάμπρος 1934-
Τσούνης Κοσμάς ιεροδιάκονος».

Ο τρίτος κατάλογος έχει συνταχθεί απότον Π. Παπαζαφειρόπουλο και σώζεται στο Αρχείο του, που βρίσκεται στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας. Το έγγραφο δεν φέρει ημερομηνία, είναι όμως της δεκαετίας του 1880, πιθανότατα τη χρονική περίοδο μετά τον διορισμό του ως Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας το 1884. Την περίοδο εκείνη, όπως είδαμε, η Επισκοπή Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως χήρευε, και διοικείτο (μέχρι το 1901) από επιτροπή πρεσβυτέρων. Αυτή, κατά το έγγραφο, είχε ζητήσει σχετικές πληροφορίες από τον Π. Παπαζαφειρόπουλο. Ας δούμε το απαντητικό έγγραφο:

«Κατά την υμετέραν παραγγελίαν παρέχω υμίν την [...] πληροφορίαν περί των εφημερίων εκάστου χωρίου του καθ' ημάς δήμου.

Εν Βυτίνη υπάρχουσιν εν μεν το επάνω τμήματι επτά ιερείς εις δύο εκκλησίας ιερουργούντες· ήτοι εν τω ναώ ο Άγιος Τρύφων οι
Φώτος Σταυρόπουλος προχειρισθείς τω 1854
Λάμπρος Ζαχαρόπουλος προχειρισθείς τω 1867
Τρύφων Θεοδώρου Σεβνταλής προχειρισθείς τω 1881
Δημήτριος Κουβόπουλος προχειρισθείς τω 1884
Π. Παπαζαφειρόπουλος προχειρισθείς τω 1860
Εν τω της Υπεραγίας Θεοτόκου [Γέννηση της Θεοτόκου**] δύο, ήτοι οι**
Νικόλαος Χρυσανθόπουλος προχειρισθείς τω 1862

Βασίλεος Κ. Ρουμελιώτης προχειρισθείς τω 1883
Εν τω κάτω τμήματι Βυτίνης εισί τρεις
Αντώνιος Οικονομόπουλος προχειρισθείς τω 1844
Λαμπρινός Παπαπαναγιωτόπουλος προχειρισθείς τω 1873
Παναγιώτης Παπαντωνίου προχειρισθείς τω 1876
[…] ιερείς εμπεπιστευμένοι την πνευματικήν διαγωγήν και πατρότητα μόνον εν Γρανίτζη, έρχεται ο εξ Αγριδίου παπα-Νικολάκης και εξομολογεί τους χριστιανούς προ ετών, φέρομεν δε και εγώ και ο Τρύφων Ζαχαρόπουλος ενταλτήρια παρά της Ιεράς Συνόδου […]».[143]

Όσο για τις ενορίες της Βυτίνας και την εξέλιξη του καθεστώτος τους, να πούμε πως, κατά συνέπεια της αναδιαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου για τις ενορίες και του κλήρου με τον Νόμο 3596 της 9ης Μαρτίου 1910 «περί ενοριακών ναών και της περιουσίας αυτών, περί προσόντων εφημερίων και μισθοδοσίας αυτών», καθορίζονται με Βασιλικό Διάταγμα οι ενορίες του βασιλείου, μεταξύ αυτών και του Δήμου Νυμφασίας. Κατ' αρχάς, με το Βασιλικό Διάταγμα της 31ης Οκτωβρίου 1911 (ΦΕΚ αριθ. 328 της 1ης Δεκεμβρίου 1911) «περί ορισμού των ενοριών του Δήμου Νυμφασίας», οι ενορίες του Δήμου καθορίζονται ως εξής:

«ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντες υπ' όψιν 1) το 9 άρθρ. του 3596 Νόμου περί ενοριακών ναών κλπ, 2) το προς εκτέλεσιν αυτού Ημέτερον διάταγμα της 29 Ιουλίου 1911, και 3) την υπ' αριθ. 5327 ενεστ. έτους πρότασιν του Νομάρχου Αρκαδίας, στηριζομένην α) εις το υπ' αριθ. 94 της 27 Αυγούστου εν. έτους ψήφισμα του οικείου δημοτικού συμβουλίου και β) εις την μετ΄αυτό υπ' αριθ. 258 εν. έτους συμβουλευτικήν γνωμοδότησιν του Σεβασμ. Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προτάσει του Ημετέρουεπί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργού, διατάσσομεν τάδε:

Αι ενορίαι των χωρίων του δήμου Νυμφασίας καθορίζονται ως εξής: 1) Της Βυτίνης εις μίαν, και 2) της Γρανίτσης εις μίαν.

Εις τον αυτόν Ημέτερον Υπουργόν ανατίθεται η δημοσίευσις και η εκτέλεσις του παρόντος διατάγματος.

Εν Αθήναις τη 31 Οκτωβρίου 1911

Εν ονόματι του Βασιλέως

Ο ΑντιβασιλεύςΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ο ΥπουργόςΑΠ. Γ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ».

---

[143] Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας.

Με νεότερο Β. Διάταγμα, 3 μήνες αργότερα (ΦΕΚ αριθ. 105 της 2ας Απριλίου 1912), «περί ορισμού των ενοριών των χωρίων του Δήμου Νυμφασίας», τα οριζόμενα του πρώτου ανακαθορίζονται ως εξής:

«ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντες υπ' όψιν 1) το 9 άρθρ. του 3596 Νόμου περί ενοριακών ναών κλπ, 2) το προς εκτέλεσιν αυτού Ημέτερον διάταγμα της 29 Ιουλίου 1911, και 3) την υπ' αριθ. 7758π. έτους πρότασιν του Νομάρχου Αρκαδίας, στηριζομένην α) εις το υπ' αριθ. 94 της 28 Αυγούστου π. έτους ψήφισμα του οικείου δημοτικού συμβουλίου και β) εις την μετ' αυτό υπ' αριθ. 268 π. έτους συμβουλευτικήν γνωμοδότησιν του Σεβασμ. Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Προτάσει του Ημετέρουεπί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργού, διατάσσομεν τάδε:

Αι ενορίαι των χωρίων του δήμου Νυμφασίας καθορίζονται ως εξής: 1) του χωρίου Βυτίνης εις δύο ήτοι΄ α) την του Αγίου Τρύφωνος εις ην υπάγεται ο ναός των Αγίων Αποστόλων, ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, της κάτω συνοικίας Βυτίνης, ως και τα εξωκκλήσια Άγιος Νικόλαος, Άγιος Ηλίας, Αγία Παρασκευή και Άγιοι Πάντες του νεκροταφείου Βυτίνης, και β) την της Γεννήσεως της Θεοτόκου, εις ην υπάγεται και το εξωκκλήσιον της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, και 2) του χωρίου Γρανίτσης εις μίαν, την της Αγίας Τριάδος, εις ην υπάγεται ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου του νεκροταφείου Γρανίτσης, το εξωκκλήσιον Άγιος Κωνσταντίνος, ο ναός της Αναλήψεως της αγροτικής συνοικίας Γκιουσίου και το εξωκκλήσιον Άγιος Νικόλαος ή Κακονικόλαος.

Εις τον αυτόν Ημέτερον Υπουργόν ανατίθεμεντην δημοσίευσιν και την εκτέλεσιν του παρόντος διατάγματος.

Εν Αθήναις τη 10 Φεβρουαρίου 1912

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ο Υπουργός ΑΠ. Γ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ».

Από το τελευταίο Β. Διάταγμα διαπιστώνουμε πως η ενορία της Κάτω Συνοικίας Βυτίνας καταργείται, και ο λόγος είναι η μεγάλη πληθυσμιακή συρρίκνωσή της στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Μάλιστα, στις αρχές του 20ού αιώνα δεν διαθέτει καν ιερέα, γεγονός που υποχρεώνει τον επίσκοπο Ιωάννη Μαρτίνο να διατάξει την κάλυψη των ιερατικών αναγκών των λίγων κατοίκων από τους εφημέριους της Επάνω Συνοικίας:

«Αριθ. 41 Εν Δημητσάνη 4 Νοεμβρίου 1907

Προς τον Επίτροπον Νυμφασίας

Εκ περιτροπής ας μεταβαίνωσιν εις κάτω Βυτίναν οι του Αγ. Τρύφωνος πλην των δύο γερόντων.

+ο Γόρτυνος – Μεγαλοπόλεως Ιωάννης».

Για τις ενορίες και τους ιερείς των χωριών της Επισκοπής Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως (που τώρα είναι Μητρόπολη) κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, διαθέτουμε έναν κατάλογο, από τον οποίον παραθέτουμε εδώ τα στοιχεία για τα χωριά του πρώην Δήμου Νυμφασίας:

«Ενορία του Αγ. Τρύφωνος

Παρεκκλήσια και εξωκκλήσια

1) Αγ. Αποστόλων, 2) Προφ. Ηλιού, 3) Αγ. Πάντων, 4) Κοιμήσεως, 5) Αγ. Παρασκευής, 6) Αγ. Νικολάου, 7) Αγ. Αθανασίου, 8) Αγ. Βλασίου

Οικογένειαι 210

Εφημέριοι

1) Τρύφων Ζαχαρόπουλος. Ετών 87. Β΄ Ελληνικού Σχολείου. Χειροτ. το 1868 Οικονόμος και Πνευματικός από του Γόρτυνος Φιλοθέου. Απεβίωσε την 12η Δεκεμβρίου 1925.

2) Θεόδωρος Σεβδαλής. Ετών 74. Σχολαρχείου Εχειροτονήθη 1881. Χαρτοφύλαξ υπό του Ιθάκης Γαβριήλ

3) Γεώργιος Κουντάνης. Ετών 54. Β΄ Γυμνασίου. Εχειροτονήθη το 1899. Σακελλάριος. Υπό του Αθηνών Προκοπίου. Πνευματικός

Βυτίνα Κάτω[;] Μαχαλάς

Ενορία Γενεσ. Θεοτόκου

Παρεκκλήσια και εξωκκλήσια

1) Μεταμορφώσεως

Οικογένειαι 70

Εφημέριος, Βασίλειος Ρουμελιώτης ετών 76. Σχολαρχείου. Εχειροτονήθη τω 1888. Χαρτοφύλαξ υπό του Καλαβρύτων Ευθυμίου. Απεβίωσε τη 15η Αυγούστου 1927.

Πυργάκι – Νεμνίτσα – Γαρζενίκον

Ενορία Τιμίου Προδρόμου

Παρεκκλήσια και εξωκκλήσια

1) Αγ. Παντελεήμονος, 2) Κοιμήσεως, 3) Αγίου Νικολάου [στο Πυργάκι**]**

Οικογένειαι 24

Νεμνίτσα Ναός Αγίου Παντελεήμονος Οικογ. 16

Γαρζενίκον Ναός Κοίμησις της Θεοτόκου Οικογ. 20

Εφημέριος
Πέτρος Παπαδημητρίου. Ετών 60
Εχειροτονήθη τω 1907. Πνευματικός υπό του Γόρτυνος Ιωάννου».

Ακολουθούν κάποιες παρατηρήσεις του μητροπολίτη Πολυκάρπου (ο οποίος διαδέχτηκε τον Ιωάννη Μαρτίνο) σχετικά με την κατάσταση των ενοριών, του κλήρου, και των ναών:

«ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αι ενορίαι της Ι. Μητροπόλεως Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως είναι εν μεν τη επαρχία Γορτυνίας τρεις και εννενήκοντα (93), εν δε της Μεγαλοπόλεως εννέα και τεσσαράκοοντα (49) ήτοι εν όλω 142. Τινές τούτων μικραί δύνανται να ενωθούν προς τας πλησιεστέρας.

Εκ των ενοριών αυτών ολίγιστοι έχουν πλέον των τριακοσίων οικογενειών, ως η του Αγίου Νικολάου Μεγαλοπόλεως, η του Αγίου Νικολάου Ίσαρι και δύο των Λαγκαδίων, η του Τιμίου Προδρόμου και Ταξιαρχών.

Ολίγαι έχουν πλέον των διακοσίων (200), ως της Αγ. Κυριακής και Αγίου Χαραλάμπους εν Δημητσάνη, Αγ. Γεωργίου εν Στεμνίτση, Αγίου Τρύφωνος εν Βυτίνη, Εισοδίων Δυρραχίου, Αγίου Νικολάου Ακόβου, Αγίου Νικολάου Βυζικίου και Αγίου Γεωργίου Τροπαίων.

Περισσότεραι πλέον των εκατόν (100-130-150-170), ως η των Αγίων Αποστόλων Λεονταρίου, της Αγίας Μαρίνης Γαρδικίου, των Ταξιαρχών Σκορτσινού, Κοιμήσεως Θεοτόκου Τουρκολέικα, Κοιμήσεως Κραμποβού, Κοιμήσεως Βάστα, Κοιμήσεως Χράνων, Αγίου Δημητρίου Κούρταγα, Αγίου Δημητρίου Δεδέμπεη, Ευαγγελισμού Καρυταίνης, Προφήτου Ηλιού Μουλατσίου, Αγίας Παρασκευής Στεμνίτσης, Τιμίου Προδρόμου Μαγουλιάνων, Αγίου Κωνσταντίνου Καρνεσίου, Αγίων Θεοδώρων Τοπορίτσης, Κοιμήσεως Γλανιτσάς, Αγίας Τριάδος Κερπινής, δύο Βαλτεσινίκου, Αγίων Αποστόλων Λαγκαδίων, Αγίου Δημητρίου Ρεκουνίου, Αγίου Γεωργίου Καλλιάνι, Αγίου Νικολάου Βρετεμπούγας, Αγίου Δημητρίου Σπάθαρι, Αγίας Ζώνης Παραλογγών, Κοιμήσεως Μοναστηράκι, Κοιμήσεως Βελημάχι, Αγίου Γεωργίου Κοντοβαζαίνης, Αγίου Δημητρίου Βυδιακίου, Αγίας Τριάδος Ραχών, Τιμίου Προδρόμου Σέρβου, Κοιμήσεως Ζατούνης, Αι δε λοιπαί κυμαίνονται από 40 ή 50 μέχρι 100.

Εκ των εφημερίων οι γηραιότεροι είναι απόφοιτοι Δημοτικού Σχολείου ή Α΄ Ελληνικού ή και του Σχολαρχείου. Οι νεώτεροι είναι του Σχολαρχείου, Εξαμήνου Παρασκευαστικής Σχολής, πέντε Δημοδιδάσκαλοι Διδασκαλείου, ολίγοι διετούς Ιερατικής Σχολής και ολίγοι νεοδιδασκαλείου.

Η μισθοδοσία των εφημερίων εκ του Ενοριακού Ταμείου είναι μικρά, η μεγαλυτέρα είναι 150-200 δραχ. μηνιαίως.

Τα έσοδα των ιερών ναών είναι μικρά και ολίγοι αυτών έχουν και κτηματικήν περιουσίαν.

Οι Ι. Ναοί είναι μικροί και ακαλλώπιστοι, ενιαχού δε ανηγέρθησαν καλοί Ναοί, αλλά το πλείστον άνευ σχεδίου αρχιτεκτονικού. Εσωτερικώς έχουν καλλωπισθή ελάχιστοι και δη ο της Ζατούνης, Κοντοβαζαίνης, Τροπαίων, Καρυταίνης, Ίσσαρι και ει τις άλλος.

Εν Δημητσάνη τη 1 Ιανουαρίου 1925

+ ο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Πολύκαρπος».[144]

Από τις τοπικές αρχειακές πηγές και από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους αντλούμε επιμέρους στοιχεία για κάποιους από τους ιερείς της Βυτίνας. Έτσι, από το αρχείο της Ιεράς Μονής Κερνίτσας μαθαίνουμε για 2 ιερείς του 18ου αιώνα με το όνομα Αθανάσιος. Τα στοιχεία προέρχονται από αφιερώματα στο μοναστήρι προς μνημόνευση του ονόματός τους στις θείες ακολουθίες:

«10 Ιανουαρίου 1781 ο παπα κυρ Αθανάσιος του ποτε Ηλία το όνομά του Αθανασίου ιερέως, Παναγιώτας πρεσβυτέρας

8 Οκτωβρίου 1788 η παπαΘανάσενα το όνομά της Μαρίας πρεσβυτέρας και αφιέρωσε ένα αμπέλι οπού είχε προικιό της ευρισκόμενο εις το βαρκό συμπλιάζει το πάνω μέρος ο Αποστόλης το κάτω ο Γαλάνης Μαρκόπουλος στο πλάγι ο Κόλιας Μεγαλοφώνης».[145]

Πρόκειται, προφανώς, για 2 διαφορετικά πρόσωπα-ιερείς, καθώς οι σύζυγοί τους έχουν διαφορετικό όνομα. Και το όνομά τους, Αθανάσιος, μας παραπέμπει αμέσως στους 2 ιερείς του 18ου αιώνα με το επώνυμο Παπαθανασόπουλος, τον Αθανάσιο και τον Ζαφείριο. Δεν γνωρίζουμε αν και τι είδους συγγενική σχέση έχουν μεταξύ τους τα 4 πρόσωπα. Πάντως, για τους 2 νεότερους ξέρουμε πως γεννήθηκαν περί το 1790 και ο Σοφ. Δημητρακόπουλος στον κατάλογό του με τους ιερείς της Βυτίνας μεταφέρει και το έτος χειροτόνησής τους, το 1822 ο Αθανάσιος Παπαθανασόπουλος και το 1823 ο Ζαφείριος Παπαθανασόπουλος. Απεβίωσαν δε και οι δύο, το πιο πιθανό, κατά τη δεκαετία του 1860. Για τον Αθανάσιο Παπαθανασόπουλο διαθέτουμε και μια πολύ ενδιαφέρουσα επιστολή του προς το Υπουργείο της Θρησκείας των επαναστατημένων Ελλήνων το έτος 1824. Ας δούμε την επιστολή:

---

[144] Αρχείο Ιεράς Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως.

[145] Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας.

«Προς το Ιερόν Υπουργείον της Θρησκείας
Γνωστοποιώ δια της παρούσης μου ότι ο προς μητρός μου θείος Αναγνώστης Παπαστασινόπουλος, αποθανόντος του μακαρίτου αδελφού του και θείου μου Ανάστου εις Σμύρνην. και μηδέν αφήσαντος κληρονόμου υπήγε εκείσε κρυφίως ημών, ίνα τον κληρονομήση. Φθάσας λοιπόν εκεί, εύρεν εν εργαστήριον του μακαρίτου μετά συντρόφου, εν ω η δια πράγματος χρηματική αναλογία αυτού ήτο τρεις χιλιάδας εκτός της άλλης του περιουσίας. τας οποίας λαβών, εξ ων την μεν έδωκε της γυναικός του μακαρίτου. την δε εις την Οθωμανικήν κρίσιν, και την άλλην αυτός. ήλθεν ενταύθα εις Πατρίδα. τότε τοίνυν τον εζητήσαμεν και ημείς, αυτός δε μας ηρνήθη όλως την λαβήν των άνωθεν γροσίων μ' όλον ότι όντες και άλλοι ανεψιοί και εξάδελφοί μου τότε εν Σμύρνη, έλαβον την λαχούσαν κατά νόμον εκ της του μακαρίτου περιουσίας, κληρονομίαν. Μετά ταύτα δε τότε αμέσως του εζήτησα και τινός αμπέλου του μακαρίτου την αναλογίαν μου, και μη θέλων δούναι, εξεκκλησιασθείς προς του τότε αοιδίμου αρχιερέως Αγίου Δημητσάνης. έδωκέ μοι ταύτην περίπου μετά ένα χρόνον. την οποίαν και μετά την δικαίαν ταύτην γενικήν αποστασίαν [εννοεί την Επανάσταση του 1821**] κατακρατεί βιαίως ταύτην αύθις λαβώ. μετά δε ταύτην την αποστασίαν ήλθε και ο άνωθεν σύντροφος του εργαστηρίου, παρ' ου έλαβε και τα ενοίκια του εργαστηρίου γρόσια 830 και είπεν ότι έδωκεν αυτώ τω ρηθέντι θείω μου και τας ρηθείσας χιλιάδας. όθεν εζήτησα κ' εγώ το ανάλογον τούτων των ενοικίων και των προ τούτων παρ' αυτού ληφθέντων χιλιάδων, αλλ' ουδόλως ηθέλησεν ουδέν οβολόν δούναι, λέγων: δεν έχω δίκαιον΄ καίτοι οι εδώ Δημογέροντες εξετάσαντες την υπόθεσιν ταύτην, τον υποχρέωσαν να με γνωρίση ως κληρονόμον. δίδων μοι ακολούθως και την αναλογίαν μου, πλην δεν υπήκουσε. δι' αυτά πάντα τοίνυν προστρέχων, παρακαλώ το Ιερόν τούτο υπουργείον, να με υπερασπισθή κατά το δίκαιον. επιτάττον τον ρηθέντα θείον μου εντόνως, να με δώση κατά τον νόμον ό,τι με αναλογεί. ως εικός δε προσκυνών, αναμένω [...] την περί τούτων απάντων εντελή και δικαίαν δραστήριον απόφασιν.**

την 14 αυγούστου 1824
Εν Βυτίνη
ο υποκλινέστατος δούλος
Αθανάσιος ιερεύς Παπαθανασόπουλος».

Προσφεύγει ο Αθ. Παπαθανασόπουλος στο Υπουργείο της Θρησκείας προκειμένου να βρει το δίκιο του σε μια οικογενειακή οικονομική υπόθεση. Από το περιεχόμενο της επιστολής αντλούμε κάποια στοιχεία για την προ-

επαναστατική Βυτίνα. Μαθαίνουμε ή, μάλλον, επιβεβαιώνουμε, μεταξύ άλλων, τις πληροφορίες από τις πηγές για το, μεγαλύτερης ή μικρότερης έκτασης, μεταναστευτικό ρεύμα στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα προς την περιοχή της Σμύρνης και από τα χωριά της περιοχής μας. Επίσης, σχετικά με τον τρόπο διευθέτησης διαφορών κατά την προεπαναστατική εποχή και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, τον ρόλο του τοπικού Αρχιερέα (στην προκειμένη περίπτωση είναι ο Επίσκοπος Δημητσάνης Φιλόθεος, που πέθανε από τις κακουχίες κατά τον εγκλεισμό του από τους Οθωμανούς στην ειρκτή του σεραγιού στην Τριπολιτσάτο 1821) και των τοπικών προυχόντων.

Ο Αθανάσιος Παπαθανασόπουλος ασκούσε κατά τα χρόνια της Επανάστασης, πιθανόν και νωρίτερα, και χρέη δασκάλου των Κοινών Γραμμάτων στη Βυτίνα. Σε περιοδεία του στην Πελοπόννησο ο Ι. Π. Κοκκώνης και σε έκθεσή του προς τον Ι. Καποδίστρια στις 25 Οκτωβρίου 1830 για την εκπαίδευση στη Βυτίνα αναφέρει: **«Εις Βυτίναν – Αθανάσιος ιερεύς εντόπιος διδάσκει τα Κοινά Γράμματα. Μαθηταί 35. Κατά το παρόν και 70 το καλοκαίριον»**.

Για τον Ζαφείριο Παπαθανασόπουλο αναφέρεται πως κατά το ξέσπασμα της Επανάστασης, επειδή σκόπευε να ακολουθήσει τον δρόμο της ιεροσύνης, δεν συμμετείχε ενεργά στις μάχες και γι' αυτό ο Θ. Κολοκοτρωνης διέταξε να κάψουν τα σπαρτά του. Παρ' όλα αυτά, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους τού απονεμήθηκε το έτος 1836 το χάλκινο Αριστείο για τις υπηρεσίες του στον Αγώνα. Το Αριστείο του παρεδόθη στις 25 Απριλίου 1836 **«με την άδειαν του νατο φέρη εις πάσαν περίστασιν»**.[146]

Τρία χρόνια αργότερα, με αίτησή του προς τον Δήμαρχο Νυμφασίας Κωνστ. Λαμπρυνόπουλο, αιτείται προς την εντεταλμένη υπηρεσία την ανταμοιβή του με το αργυρούν Αριστείο:

«Αριθ. πρωτοκ. 341 Προς τον Κύριον Δήμαρχον Νυμφασίας
Ελήφθη την 15 Απριλίου 1839
Ο υποσημειούμενος Ζαφείριος ιερεύς παπαΘανασόπουλος γεννηθείς και διαμένων εις την Κωμόπολιν Βυτίνης του Δήμου Νυμφασίας της Γόρτυνος διάγων ήδη το 50 έτος της ηλικίας μου παρατηρήσας την υπ' αριθ. 357 διακήρυξίν σας εκδοθείσης συνεπεία εγκυκλίου της επί των Στρατιωτικών Β. Γραμματείας αντικείμενον εχούσης το περί απονομής Αριστείου δια τους αγωνισθέντας υπέρ Πατρίδος καθ' όλην την διάρκειαν του ιερού Αγώνος, όθεν και ο υποσημειούμενος καθ' όλον τον διάστημα με τον υπό

[146] Αρχείο Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας και, επίσης, ΧώραςΑθ. Γεώργιος, *Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος ιερεύς και Σχολάρχης Βυτίνης 1819-1908*, Αθήναι, εκδόσεις Παπαζήση 1979, σ. 22-23.

τας διαταγάς των οπλαρχηγών κ.κ. Θ. Κολοκοτρώνη και Δ. Πλαπούτα στρατόν, παρά των οποίων έλαβον έγγραφον απόδειξιν των εκδουλεύσεων και αγώνων μου και την οποίαν εγκαίρως καθυπέβαλον με αναφοράν μου εις την επί των στρατιωτικών εκδουλεύσεων Εξεταστικήν Επιτροπήν εξαιτούμαι να βραβευθώ ως και οι λοιποί διατρέξαντες το τοιούτον στάδιον ιερείς. Και επειδή μέχρι σήμερον δεν απήλαυσα τούτο, δια ταύτα παρακαλείσθε κ. Δήμαρχε να διευθύνητε την παρούσαν με τας απαιτ[…] δικαίας παρατηρήσεις σας όπου α[…] δια να επιτύχω και εγώ το ανήκον εις εμέ αργυρούν Αριστείον χάριν των μεγάλων αγώνων μου.

Εύελπις ων εις την επιτελείαν της δικαίας αιτήσεώς μου υποσημειούμαι.

Εν Βυτίνη την 15 Απριλίου 1839

Ζαφείριος ιερεύς παπα αθανασόπουλος».[147]

Κατά τη δεκαετία του 1860, και πιθανότατα από νωρίτερα, ασκούσε χρέη επισκοπικού επιτρόπου στην περιοχή του Δήμου Νυμφασίας, όπως μαθαίνουμε από επιστολή του Επισκόπου Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως προς τον γιο του, ήδη ιερέα τότε, Παναγιώτη Παπαζαφειρόπουλο το έτος 1867:

«Αριθ. πρωτ. 1559 Βασίλειον της Ελλάδος

Εν Βυτίνη την 21 Αυγούστου 1867

Ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Φθάσαντος του κατά τον Δήμον Νυμφασίας ημετέρου Επιτρόπου πρεσβυτέρου Ζαφειρίου Παπαθανασοπούλου πατρός Σας ένεκα βαθυτάτου γήρατος εις ανικανότητα προς εκπλήρωσιν των προ πολλού ανατεθέντων παρ' ημών προς αυτόν καθηκόντων του Επισκοπικού Επιτρόπου, ανατιθέμεθα από τούδε ταύτα προς την αιδεσιμότητά Σας προς αντικατάστασιν του ανικάνου, και [...] προσκαλούμεν […] δια της εις τα χρέη ταύτα πείρας και Ικανότητός Σας ανταποκριθείτε εις τα ήδη επιφορτισθέντα του Επισκοπικού Επισκόπου καθήκοντα, και δικαιώσητε την εκλογήν μας.

Τον διορισμόν Σας δε τούτον θέλετε κοινοποιήσει και προς τους ιερείς του Δήμου επί αποδείξει προς γνώσιν των.

+ο Επίσκοπος Γόρτυνος – Μεγαλοπόλεως Φιλόθεος».[148]

Για την ξεχωριστή προσωπικότητα του Παναγιώτη Παπαζαφειρόπουλου δεν μπορούμε να αναφερθούμε λεπτομερώς εδώ. Θα μείνουμε μόνο σε κάποια στοιχεία για την ιερατική του σταδιοδρομία:

---

[147] ΓΑΚ, Αρχείο Οθωνικής περιόδου, Αριστεία.

[148] Αρχείο Παπαζαφειρόπουλου, και Χώρας, 1979.

Γεννημένος το έτος 1819, στις 19 Απριλίου 1844 έλαβε στην Αθήνα το Απολυτήριο Γυμνασίου και αμέσως γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Βασιλικού Πανεπιστημίου Όθωνος χωρίς να γνωρίζουμε αν ολοκλήρωσε τις σπουδές του.[149] Στις 25 Σεπτεμβρίου 1846 διορίστηκε διδάσκαλος στο Ελληνικό Σχολείο Νησίου (Μεσσήνης της Μεσσηνίας). Στις 12 Αυγούστου 1849 μετατέθηκε στο Ελληνικό Σχολείο Βυτίνας. Το έτος 1852 νυμφεύτηκε την Αικατερίνη, θυγατέρα Συμεών Περδικάρη. Τον Αύγουστο του 1853 προάγεται σε **«διδάσκαλον Β΄ Τάξεως»** και μετατίθεται στο Ελληνικό Σχολείο Καλαβρύτων. Στις 27 Μαρτίου 1856 μετατίθεται στη Βυτίνα **«εις το εκεί Ελληνικόν Σχολείον»**. Στις 3 Ιουλίου 1860 χειροτονήθηκε ιερέας:

«Αριθ. πρωτ. 1963 Βασίλειον της Ελλάδος

Εν Βυτίνη την 3 Ιουλίου 1860

Ο Επίσκοπος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Πιστοποιεί

Ότι εξ αιτήσεως των κατοίκων του Επάνω τμήματος της κωμοπόλεως Βυτίνης του Δήμου Νυμφασίας της Γορτυνίας και τη εγκρίσει της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος από 14 Μαΐου π.ε. 1859 και υπ' αριθ. 9635 ότι εχειροτονήσαμεν τη χάριτι του Παναγίου και Τελεταρχικού Πνεύματος υποδιάκονον, διάκονον και πρεσβύτερον τον εκ της αυτής κωμοπόλεως Παναγιώτην παπα Ζαφειρόπουλον ελληνοδιδάσκαλον, διαφυλαχθέντων απαραβάτως όσα περί του μυστηρίου τούτου οι Θείοι και Ιεροί Κανόνες διακελεύουσιν. Όθεν και εδόθη αυτώ το παρόν ημέτερον επίσημον έγγραφον προς δήλωσιν, εφ' ω χορηγείται και η άδεια του Ιεροπρατείν ακωλύτως εν ταις του Θεού εκκλησίαις.

Ο Επίσκοπος

+Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Φιλόθεος».

Το 1863, η Σχολή Βυτίνας αναβαθμίζεται σε σχολαρχείο και ο Π. Παπαζαφειρόπουλος στις 8 Αυγούστου 1863, σε Σχολάρχη. Στις 30 Αυγούστου 1881 παύεται από την υπηρεσία του και συνταξιοδοτείται ως πρώην σχολάρχης.

Στις 8 Φεβρουαρίου 1879, η Επισκοπική Επιτροπή της Επισκοπής Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως κοινοποιεί στον Π. Παπαζαφειρόπουλο τη διαταγή αριθ. 2552 της 29ης Ιανουαρίου 1879 της Ιεράς Συνόδου **«ήτις σας απονέμει το λειτούργημα της Πνευματικής πατρότητος εν τη Κωμοπόλει Βυτίνη ως και άπαντα τα χωρία του Δήμου Νυμφασίας»**.

Στις 28 Οκτωβρίου 1884, η Επισκοπική Επιτροπή κοινοποιεί στον Παν. Παπαζαφειρόπουλο τη διαταγή αριθ. 308 της 24ης Οκτωβρίου 1884 της

[149] Χώρας, 1979, σ. 25-29.

Ιεράς Συνόδου που τον **«εδιόρισεν εν τω Δήμω Νυμφασίας Επισκοπικόν Επίτροπον, αντί του τέως Τρύφωνος Ζαχαροπούλου απολυομένου, παρά του οποίου θέλετε παραλάβει τον Πίνακα γάμων και δικαιώματα»**. Χρέη Επισκοπικού Επιτρόπου Νυμφασίας είχε, όπως είδαμε, ασκήσει και μετά την απαλλαγή του πατέρα του το έτος 1867. Φαίνεται πως στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα στην ίδια θέση είχε τοποθετηθεί ο ιερέας Λάμπρος Ζαχαρόπουλος.

Στις 13 Νοεμβρίου 1893, η διοικούσα Επιτροπή της Επισκοπής κοινοποιεί στον Π. Παπαζαφειρόπουλο τη διαταγή αριθ. 1745 της 10ης Νοεμβρίου 1893 της Ιεράς Συνόδου που του απονέμει τον βαθμό του Οικονόμου.

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1901 χειροτονείται στη Βυτίνα αρχιμανδρίτης από τον νέο Επίσκοπο Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως Ιωάννη Μαρτίνο.

Στις 20 Φεβρουαρίου 1902 στέλνει στον Επίσκοπο την παραίτησή του από εφημέριος της ενορίας του Αγίου Τρύφωνα, προκειμένου να αντικατασταθεί από τον πρόσφατα χειροτονηθέντα ιερέα Γεώργιο Κουντάνη:

«Αριθ. 18 Εν Βυτίνη τη 20 Φεβρουαρίου 1902

Προς τον Σεβασμιώτατον Επίσκοπον Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως

Σεβασμιώτατε!

Ευχαριστών τω εν Τριάδι Θεώ τω Κυρίω ημών Ιησού Χριστώ τω καταξιώσαντί με γενέσθαι θύτην και τελεστήν των Θείων Αυτού μυστηρίων, πιστόν με ηγησαμένω εις διακονίαν από των μέσων περίπου του απιόντος αιώνος άχρι σήμερον. Εξαιτούμενος δε και τας αγίας ευχάς και ευλογίας της υμετέρας Σεβασμιότητος υποβάλλω δια της παρούσης μου την από της ενορίας μου παραίτησιν υπέρ του ιερέως Γεωργίου Κουντάνη ευχόμενος και παραγγέλλων αυτώ αγάπην εκ καθαράς καρδίας και συνειδήσεως αγαθής και πίστην ανυπόκριτον.-

Ευπειθέστατος

Π. Παπαζαφειρόπουλος

Αρχιμανδρίτης».

Απεβίωσε, πλήρης ημερών, στις 5 Μαΐου 1908.[150]

Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και τους φακέλους τους σχετικούς με αιτήσεις για συνταξιοδότηση ιερέων του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών της οθωνικής περιόδου, περιέχεται και αίτηση για παροχή οικονομικής συνδρομής από το Δημόσιο κι ενός άλλου εφημέριου της Βυτίνας, του Γεωργίου Πλιάκου. Ας δούμε τα σχετικά έγγραφα:

[150] Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, και Χώρας,1979.

«Εν Βυτίνη την 19 Αυγούστου 1847
Προς την Σεβ. Βουλήν της Ελλάδος

Ο υποφαινόμενος Γεώργιος ιερεύς Πλιάκος κάτοικος Βυτίνης του Δήμου Νυμφασίας της Γόρτυνος, υπηρετών την Εκκλησίαν της Πατρίδος μου προ 30 ετών μόλις επόριζα τα προς το ζην εμαυτού τε και της πολυαρίθμου οικογενείας μου. Διότι η στυγερά και ιερόσυλος χειρ του Αιγυπτίου παρέδωκεν εις το πυρ κατά τον Αγώνα κσι την πενιχράν μου οικίαν, και αφήρεσε παν ό,τι είχα.

Εν τοιαύτη πενία διατρέχων το 70 έτος της ηλικίας μου. Σεβαστή Βουλή! Δεν ετόλμησα πώποτε να ενοχλήσω την Σεβαστήν Κυβέρνησιν δι' αιτήσεως μικράς τινος βοηθείας· αλλά προϊόντος του χρόνου, αι μεν ανάγκαι αποκαθίσταντο μεγαλήτεραι, η δε αδυναμία μου, δια το προβεβηκός της ηλικίας μ' εγκατέλιπεν. Θεωρών λοιπόν Σ. Βουλή! τους περί εμαυτόν πεινώντας, γυμνούς, θήλεα και άρρενα τέκνα, αδύνατα και ανήλικα, ευρισκόμην πολλάκις περίλυπος μέχρι θανάτου. και τα δεινά ταύτα υπερισχύσαντα και τρομερά γενόμενα εμβρόντητον και απόπληκτον μ' έρριψαν την 21 Μαρτίου ε.ε. και ιδού κείμαι νεκρός άταφος, διότι προσεβλήθην καθ' όλον το ήμισυ του σώματός μου προς τα δεξιά.

Προς τον σκοπόν του να βοηθώ τα αδύνατα τέκνα μου Σ. Βουλή! προσκαλεσάμενος τους αρίστους ιατρούς κατηνάλωσα και τον τελευταίον οβολόν, αλλ' η ασθένεια ριζωθείσα προ χρόνων κατέστη ανίατος. Δεν έχω πόδας να εξέλθω επαιτήσων και ουδέ χείρας δι' ων λειτουργών τον Ύψιστον ν' απολαμβάνω παρά των χριστιανών μικρόν τι. Κατάκειμαι λοιπόν νεκρός, και μόνον συμμερίζομαι τους στεναγμούς και τα δάκρυα της οικογενείας μου. Σύγκειται δε αύτη εκ δύω θήλεων, δύω αρρένων και της γηραιάς συζύγου μου. Και θέλουσιν εγκαταλειφθή δι' απώλειαν ψυχαί εξ; Μη γένοιτο!

Όθεν προστρέχων προς την Σ. Βουλήν της Πατρίδος, την μόνην δυναμένην σώσαι απάσας τας χρηζούσας πατρικής προστασίας Ελληνικάς οικογενείας, παρακαλώ μετά θερμών δακρύων όπως γενομένη ίλεως βοηθήση τον υποφαινόμενον και την όλως αδύνατον οικογένειάν του δι' αναλόγου πατρικής βοηθείας.

Και η Δημοτική Αρχή Σ. Βουλή επιβεβαιοί δια του εσωκλείστου την οικτράν κατάστασίν μου.

Εύελπις λοιπόν υποσημειούμαι με το προς την Σ. Βουλήν ταύτην οφειλόμενον σέβας.

Ευπειθέστατος

Δια τον αδυνατούντα να υπογράψη Γεώργιον ιερέα Πλιάκον κατ' αίτησίν του

Κωνσταντίνος ιερεύς Αγγελόπουλος
Εν Βυτίνη την 8 Αυγούστου 1847
Βασίλειον της Ελλάδος»

«Ο Δήμαρχος Νυμφασίας
Πιστοποιώ
Ότι ο Γεώργιος ιερεύς Πλιάκος κάτοικος Βυτίνης του δήμου τούτου, διατρέχων ήδη το εβδομηκοστόν έτος της ηλικίας του προσεβλήθη περί τα μέσα του μηνός Μαρτίου ε.ε. υπό ασθενείας τοσούτον, ώστε κατέστη έκτοτε νεκρός άταφος, ουδέ είναι παραμικρά ελπίς περί θεραπείας αυτού. Ότι εκ της κινητής και ακινήτου περιουσίας αυτού ασημάντου ούσης, δεν δύναται ου μόνον τα ανήλικα τέκνα του να πορίσωσι τα προς το ζην, αλλ' ούδ' αυτός μόνος να τρέφητε. Και ότι η οικογένεια αυτού σύγκειται εκ της γηραιάς συζύγου του, δύο θήλεων ανηλίκων και αρρένων πέντε, εξ ων ο πρώτος προ χρόνων αποσυρθείς μόλις πορίζη τα προς το ζην δι' εαυτόν· ο δεύτερος προ επτά ετών αποδημήσας αγνοείται αν ζη ή απέθανεν· ο τρίτος κληρωθείς διατελεί παρά τω Βασιλικώ Στρατώ προ ενός έτους ως στρατιώτης, οι δε δύο τελευταίοι εισίν παντί ανήλικες.

Όθεν κατ' αίτησίν του επαφίεται αυτώ το παρόν συμφωνητικόν ίνα τω χρησιμεύση όπου ανήκει.

Ο Δήμαρχος
Νικόλαος Θεοφιλόπουλος».

Ο Γεώργιος Πλιάκος έχει υποστεί εγκεφαλική συμφόρηση τον Μάρτιο του 1847 και βρίσκεται κατάκοιτος. Όμως, όπως αναφέρει ο ίδιος και επιβεβαιώνουμε και από τον κατάλογο ιερέων που παραθέτει ο Σοφ. Δημητρακόπουλος (το έτος 1835 **«αργεί από πάθος»**), πολλά χρόνια υποφέρει από ασθένεια. Δεν γνωρίζουμε αν έλαβε κάποιο βοήθημα ή σύνταξη, δεν υπάρχει στον φάκελο κάποιο σχετικό έγγραφο, καθώς σύντομα μετά την αίτησή του έφυγε από τη ζωή.

Β. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ: Στον περί δήμων Νόμο της 27ης Δεκεμβρίου 1833/8 Ιανουαρίου 1834 και στο άρθρο 114 ορίζεται:
«Άρθρον 114. Η διοίκησις των τοπικών αγαθοεργών καταστημάτων τίθεται υπό την άμεσον διεύθυνσιν των δι' ιδιαιτέρων διαταγμάτων σχηματισθησομένων επιτροπών. [...] Δια την διοίκησιν των τοπικών εκκλησιαστικών καταστημάτων διορίζονται Εκκλησιαστικά Συμβούλια συνιστάμενα από τον Δήμαρχον, τον ανήκοντα Εφημέριον και δύο έως τέσσαρας Δημότας, διοριζομένους παρά του Δημοτικού Συμβουλίου». Οι εκκλησια-

στικοί επίτροποι κρατούν κατάστιχο το οποίο ενημερώνουν τακτικά για τη διαχείρισή τους.

Όπως προκύπτει από αρκετές αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας, η ανανέωση της θητείας των εκκλησιαστικών επιτροπών των ενοριών του Δήμουπραγματοποιόταν κατόπιν σχετικής διαταγής του Επαρχείου Γόρτυνος, το οποίο, σαφώς, ακολουθούσε οδηγίες του Υπουργείου των Εσωτερικών στο οποίο υπάγονταν οι δήμοι. Η επιλογή των εκκλησιαστικών επιτρόπων επικυρωνόταν, όπως προκύπτει από αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου, από την προϊσταμένη του Δήμου Αρχή, το Επαρχείο Γόρτυνος. Τα παυόμενα εκκλησιαστικά συμβούλια ήταν υποχρεωμένα να δώσουν απολογισμό για τη διαχείρισή τους, σε επιτροπή από δημοτικούς συμβούλους που οριζόταν ειδικά για τον σκοπό αυτόν από το Δημοτικό Συμβούλιο.

Πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι στην επιλογή των εκκλησιαστικών συμβούλων καθοριστικό ρόλο παίζει η παράταξη και το πρόσωπο που έχει καταλάβει το δημαρχικό αξίωμα και έχει την πλειοψηφία των μελών στο Δημοτικό Συμβούλιο, καθώς, όπως είπαμε, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο επιλέγεται από το Δημοτικό Συμβούλιο. Γι' αυτό, χρήσιμο είναι να παραθέσουμε εδώ έναν κατάλογο με τους δημάρχους Νυμφασίας και την ημερομηνία εκλογής τους:

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ – ΔΗΜΑΡΧΟΣ

Αρχές ώς 5 Μαρτίου 1841 – Νικ. Θεοφιλόπουλος
16/22 Ιανουαρίου 1847 – Νικ. Θεοφιλόπουλος
20 Σεπτεμβρίου/13 Οκτωβρίου 1850 – Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος
Από τα μέσα του 1859 ώς το 1866 – Λαμπρυνός Ν. Λαμπρυνόπουλος
31 Μαρτίου/3 Απριλίου 1866 – Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος
12/15 Μαρτίου 1870 – Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος
4/8 Ιανουαρίου 1874 – Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος
8 Απριλίου 1879 – Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος
3 Ιουλίου 1883 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
3 Ιουλίου 1887 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
5 Ιουλίου 1891 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
10 Σεπτεμβρίου 1895 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
5 Σεπτεμβρίου 1899 – Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος
7 Σεπτεμβρίου 1903 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
1 Ιουλίου 1907 – Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος
9 Φεβρουαρίου 1914 – Δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, η Βυτίνα αποτελεί πλέον ξεχωριστή κοινότητα.

Ένα άλλο ποιοτικό χαρακτηριστικό που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι η συνεργασία των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων των ενοριών του Δήμου Νυμφασίας με την προϊστάμενή τους δημοτική αρχή, κατά κανόνα δεν ήταν αγαστή. Όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στη συνέχεια, επανειλημμένες είναι οι αναφορές σε αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου για ολιγωρία ή και άρνηση Εκκλησιαστικών Συμβουλίων να δώσουν την απαιτούμενη λογοδοσία για τη διαχείρισή τους, όπως τους υποχρέωνε ο Νόμος και οι διαταγές του Υπουργείου. Και δεν είναι καθόλου σπάνιο φαινόμενο, εκκλησιαστικοί σύμβουλοι να παύονται λόγω αυτής τους της συμπεριφοράς. Σε μία περίπτωση μάλιστα, εκκλησιαστικοί σύμβουλοι στην ενορία του Αγίου Τρύφωνα και σε μια άλλη στην ενορία της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Γαρζενίκο, εκκλησιαστικοί σύμβουλοι κατηγορούνται ανοιχτά για καταχρήσεις. Όσο για την ακρίβεια των χρηματικών ποσών που αναφέρονται στους προϋπολογισμούς και απολογισμούς που παραδίδουν τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια στη δημοτική αρχή, δεν είμαστε σε θέση να επιβεβαιώσουμε αν οι αριθμοί ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα ή είναι χαμηλότεροι των αληθινών. Ή, ακόμα, αν τηρούνται διπλά βιβλία, όπως γνωρίζουμε ως πάγια σχεδόν τακτική κατά τον 20ό αιώνα.

Από το αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας συγκεντρώσαμε όλα τα ονόματα των εκκλησιαστικών επιτρόπων της μοναδικής, τις πρώτες δεκαετίες, ενορίας της Επάνω Συνοικίας Βυτίνας, αργότερα και της δεύτερης, αυτής της Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγίας).

Από το διαθέσιμο αρχειακό υλικό των αριθμημένων πράξεων του Δημοτικού Συμβουλίου προκύπτει ότι δεν υπάρχουν πράξεις για όλους τους κατά καιρούς διορισμούς εκκλησιαστικών επιτρόπων.

Ξεκινώντας, στις πράξεις αριθμός ΙΘ΄ της 28ης Δεκεμβρίου 1844 και ΚΔ΄ της 18ης Μαρτίου 1845 περιέχονται τα ονόματα των υπηρετούντων ως εκκλησιαστικοί επίτροποι, που είναι ο ιερέας Ζαφείρης Παπαθανασόπουλος, ο Νικόλαος Ταμπακόπουλος, ο Συμεών Περδικάρης και ο Θάνος Χρυσανθόπουλος.

Την 1η Ιουλίου 1845, με την πράξη αριθ. ΚΖ΄, διορίζεται από το Δημοτικό Συμβούλιο νέα εκκλησιαστική επιτροπή **«του ιερού ενταύθα Ναού του Αγίου Τρύφωνος»**, αποτελούμενη από τους **«Αθανάσιον ιερέα Παπαθανασόπουλον, Αναγνώστην Χρυσαντάκην, Γεώργιον Θαλασσινόν και Νικόλαον Σταθόπουλον αντί των παυθέντων πρώτων επιτρόπων του Ναού τούτου»**. Ο δε ιερέας Ζαφείριος Παπαθανασόπουλος διορίζεται μέλος της **«επιθεωρητικής επιτροπής»** της Δημοτικής Σχολής (Δημοτικού σχολείου), καθώς και της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας. Ήταν πάγια πρακτική να διορίζονται μέλη των εφοριών των σχολείων οι ιερείς, για τους λόγους που

αναπτύξαμε παραπάνω σε άλλα κεφάλαια για τις σχέσεις της Εκκλησίας με την τοπική εκπαίδευση, και η πρακτική αυτή συνεχίστηκε και τις επόμενες δεκαετίες.

Με την πράξη αριθ. 59 της 27ης Ιανουαρίου 1847, το Δημοτικό Συμβούλιο **«διορίζει επιτροπήν τους κυρίους: Αθανάσιον Ζαχαρόπουλον, Γεώργιον Θαλασσινόν και τον ιερέαν Κωνσταντίνον Αγγελόπουλον, οίτινες θέλουν ενεργεί την του [...] Ναού διαχείρισιν των τε εσόδων και εξόδων συμφώνως με τους περί τούτου κανονισμούς και προς τους οποίους θέλει κοινοποιηθή ο διορισμός των δια να αναλάβωσι τα καθήκοντά των»**. Δεν είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε τους λόγους που οδήγησαν το Δημοτικό Συμβούλιο να αλλάξει τους εκκλησιαστικούς επιτρόπους, σε στιγμή που η οικοδόμηση του ναού είναι σε εξέλιξη. Ίσως επειδή οι προηγούμενοι επίτροποι, που ήταν διορισμένοι και ως μέλη της επιτροπής ανέγερσης του ναού, ήταν πολύ απασχολημένοι, χρειάζονταν κι επιπλέον πρόσωπα για να καλύπτονται και οι καθημερινές υποχρεώσεις της ενορίας.

Για τα αμέσως επόμενα χρόνια, έχουμε ένα μικρό κενό· στο Αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας λείπουν οι πράξεις από τις 15/2/1849 ώς την 1/4/1852. Λογικά, πρέπει να έχει μεσολαβήσει μία τουλάχιστον απόφαση για διορισμο Εκκλησιαστικού Συμβουλίου στην ενορία Αγίου Τρύφωνα.

Στη συνέχεια, με την πράξη ΛΘ΄ της 30ης Ιουλίου 1854, το Δημοτικό Συμβούλιο, **«έλαβεν υπ' όψιν του την παρά του Δημάρχου υποβληθείσαν εις αυτό Διαταγήν του Βασ. Επαρχείου Γόρτυνος υπ' αριθ. 3018 περί διορισμού και ανανεώσεως εκκλησιαστικών επιτρόπων δια τας εκκλησίας του Δήμου τούτου.**

Όθεν το Δημοτικόν Συμβούλιον ανανεώνον τα μέλη των εκκλησιαστικών επιτροπών του Δήμου μας διορίζει ως τοιαύτα τους εφεξής.

Της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνος της Βυτίνης τους κυρίους Γεώργιον Κ. Ταμπακόπουλον, Κωνστ. Μερκούρην και τον ιερέα Φώτιον Σταύρου.

[…] Όθεν οι εκκλησιαστικαί επιτροπαί θέλουν εποπτεύει εις τας εκκλησίας του δήμου μας διαχειριζόμεναι καλώς τας περιουσίας και τα έξοδα αυτών δια τακτικού καταστίχου και προεδρεία του Δημάρχου Νυμφασίας κατά τον νόμον· τα δε μέχρι τούδε υπάρχοντα εκκλησιαστικά συμβούλια παύονται από της κοινοποιήσεως του διορισμού των ήδη εξελεχθέντων νέων εκκλησιαστικών συμβουλίων».

Με την πράξη αριθ. 89 της 5ης Φεβρουαρίου 1857, **«Εις τον ενοριακόν ναόν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" διορίζονται οι, Γεώργιος**

Κ.Ταμπακόπουλος και ο Κωνσταντίνος Μερκούρης μετά του ιερέως παπαΑθανασίου Παπαθανασόπουλου.

[…] Όλοι οι προϋπάρχοντες εκκλησιαστικοί επίτροποι των ανωτέρω χωρίων, οι παυόμενοι δυνάμει τηςπαρούσης οφείλουν εντός τριών μηνών από σήμερον να δώσουν λόγον της διαχειρήσεως των».

Με την πράξη αριθ. 144 της 15ης Απριλίου 1859 επαναλαμβάνεται η προηγούμενη απόφαση (**«Εις τον εν βυτίνη ιερόν ναό του αγ. τρύφωνος διορίζει το συμβούλιο τους κυρίους Γεώργιον Κ Ταμπακόπουλο, Κωνσταντίνο Μερκούρη, και τον ιερέα Φώτιο Σταύρου»**).

Από μια επόμενη πράξη το ίδιο έτος, πληροφορούμαστε για ένα τυπικό, αλλά και ουσιαστικό, κώλυμμα που έχει προκύψει στη διοίκηση της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας, που ενδιαφέρει και τη διοίκηση της ενορίας. Το Δημοτικό Συμβούλιο έχει διορίσει μέλος της εφορείας της Ελληνικής Σχολής πρόσωπο που είναι την ίδια στιγμή και δημοτικός σύμβουλος Νυμφασίας, τον πρώην δήμαρχο Κωνστ. Λαμπρυνόπουλο, πράγμα ασυμβίβαστο σύμφωνα με τον Νόμο. Δήμαρχος Νυμφασίας είναι από το καλοκαίρι του 1859 ο Λαμπρυνός Ν. Λαμπρυνόπουλος, συγγενής του Κωνσταντίνου. Ο Έπαρχος Γορτυνίας δεν εγκρίνει τον διορισμό και το Δημοτικό Συμβούλιο Νυμφασίας επανέρχεται με νέα πράξη:

«αριθ. 13 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

κατά τα σημερινά πρακτικά της 12 Δεκεμβρίου 1859 της συνεδριάσεως των μελών του Δημοτικού τούτου Συμβουλίου, το Συμβούλιον παρόντος και του κυρίου Δημάρχου αυτής Λαμπρ. Ν. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν αντικείμενον κατά την υπό του αυτού Δημάρχου υποβληθείσαν εις αυτό υπ' αριθ. 6433 από 23 Νοεμβρίου ε.ε. Διαταγήν του Β. Επαρχείου Γόρτυνος, εμπεριέχουσαν και κοινοποιουμένης δι' αυτής εν αντιγράφω την υπ' αριθ. 2372 από 24 Μαΐου 1857 εγκυκλίου Διαταγής του επί των Εκκλησιαστικών κ.λπ. Υπουργείου, περί διορισμού των εκκλησιαστικών επιτροπών και των εφορειών των Σχολείων, ήκουσε δε και τον αυτόν Δήμαρχον προτείνοντα ότι κατά την υπουργικήν αυτήν εγκύκλιον τα μέλη των δημοτικών συμβουλίων είναι ασυμβίβαστα να διορίζωνται και ως μέλη των εφορειών των ελληνικών Σχολείων, και εν τη τοιαύτη περιπτώσει το Συμβούλιον να διορίση άλλο μέλος εφορείας του εν Βυτίνη Ελληνικού Σχολείου αντί του κυρίου Κωνσταντίνου Λαμπρυνοπούλου Δημοτικού όντος Συμβούλου. Το Συμβούλιον επί της τοιαύτης προτάσεως του κυρίου Δημάρχου και της υποβληθείσης Διαταγής περί του αυτού τούτου του κυρίου Επάρχου Γόρτυνος παρατηρεί και αντιτείνει, ότι και κατά την ήδη υποβληθείσαν υπουργικήν εγκύκλιον και κατά τον περί ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων Νόμον, δεν βλέπει, ως και άλλοτε περί τούτου

έκαμε λόγον ουδεμίαν Διάταξιν αποκλείουσα τα μέλη των Δημοτικών Συμβουλίων του δικαιώματος του να επιλέγωνται μέλη εφορειών των ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων, μάλιστα δε έχει υπ' όψιν του ομοίαν περίστασιν εις τα εν Τριπόλει ελληνικά Σχολεία και Γυμνάσιον εις α είναι διωρισμένοι μέλη εφορειών Δημοτικοί Σύμβουλοι. Επομένως το Συμβούλιον τούτο καταλληλότερον εθεώρησε να διορίση μέλος εφορείας του εν Βυτίνη Ελληνικού Σχολείου τον κύριον Κωνστ. Λαμπρυνόπουλον αν και είναι Δημοτικός Σύμβουλος. Ότι δε κατά την υπουργικήν εγκύκλιον είναι καλόν να μην διορίζωνται Δημοτικοί Σύμβουλοι εις τας εφορείας των ελληνικών Σχολείων δια τον λόγον ότι θέλουν είναι διαχειρισταί και δοσίλογοι εις την περιουσίαν αυτών προς το Δημοτικόν Συμβούλιον λέγωμεν ότι την μικράν ενταύθα περιουσίαν του Ελληνικού Σχολείου συνισταμένην από εν τέταρτον υδρομύλου και από ολίγους αγρούς διαχειρίζεται η επιτροπή του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" διότι ανέκαθεν ούτω πως διεχειρίζετο δια το κοινόν και αναπόσπαστον των περιουσιών των δύω τούτων αγαθοεργών ενταύθα καταστημάτων και δια τας μεγαλυτέρας ανάγκας ας έχη η εκκλησία, ώστε διαχειρισταί και δοσίλογοι περί τούτων προς το Δημοτικόν Συμβούλιον είναι οι εκκλησιαστικοί επίτροποι ως τούτο κατά τους Δημοτικούς προϋπολογισμούς και του 1859 έτους και του 1860 εσημειώθη υπό των εκκλησιαστικών επιτρόπων του Αγίου Τρύφωνος. [Ακολουθεί παράγραφος που έχει εκ των υστέρων διαγραφεί.**] Αν δε υποθέσωμεν ότι η μέχρι τούδε τοιαύτη διαχείρισις της περιουσίας του Ελληνικού Σχολείου εκ μέρους της εκκλησιαστικής επιτροπής είναι άτακτος, δυνάμεθα να παραδεχθώμεν του να γείνεται η διαχείρισις του λοιπού της περιουσίας του Ελληνικού Σχολείου εκ μέρους των εφορειών αυτής, και εν τη περιπτώσει ταύτη ο Κωνστ. Λαμπρυνόπουλος καθ' ο έφορος του Ελληνικού Σχολείου και Δημοτικός Σύμβουλος ως δοσίλογος προς το Συμβούλιον της διαχειρίσεώς του, ας μην λαμβάνει μέρος ως ελεγκτής μεταξύ των μελών του Δημοτικού Συμβουλίου, ειμί μόνον να παρίσταται ως δοσίλογος [τέλος διεγραμμένης παραγράφου].**

Επί τούτοις λοιπόν δεν εγκρίνεται από το Συμβούλιον η απόκλεισις του Κωνστ. Λαμπρυνοπούλου από την εφορείαν του Ελληνικού Σχολείου και ο διορισμός άλλου εις αυτήν αντί τούτου.

Παρατηρεί το Συμβούλιον ότι εις την ενταύθα πράξιν του διεγράφησαν στήχοι ένδεκα ως περιττοί.

Εν Βυτίνη την 12 Δεκεμβρίου 1859».

Στην ίδια συνεδρίαση της 12ης Δεκεμβρίου, με την πράξη αριθ. 16, διορίζονται προς αντικατάσταση και 2 νέα μέλη του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου:

«αριθ. 1612 Δεκεμβρίου 1859

[...] Το Συμβούλιον ομοφώνως αποφασίζει και διορίζει εκκλησιαστικούς επιτρόπους, προς ανανέωσίν των, του Ιερού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" τους Βασίλειον Ταμπακόπουλον και Σταμάτην Ζαχαρόπουλον».

Ο Σταμάτης Ζαχαρόπουλος είναι ο πατέρας του Τρύφωνα Ζαχαρόπουλου, που μετανάστευσε στο Κάιρο και κατά τη δεκαετία του 1890 πρόσφερε σημαντικά ποσά για την κατασκευή του υδραγωγείου της Βυτίνας από την πηγή «Κεφαλόβρυσο».

Με την πράξη αριθ. 34 της 30ης Οκτωβρίου 1861 διορίζονται επιπλέον μέλη στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο του Αγίου Τρύφωνα. Το Σημοτικό Συμβούλιο συνεδριάζει με σκοπό **«να διορίση κατά πρότασιν του Δημάρχου τα εκκλησιαστικά Συμβούλια του εν Βυτίνη Ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" και του εν Γρανίτζη ιερού Ναού "η Αγία Τριάς" προς [...] των, διότι τα υπάρχοντα είναι ελλειπή. Όθεν το Συμβούλιον συμφώνως με τας διατάξεις του αριθ. 114 του περί Δήμων Νόμου, το Συμβούλιον διορίζει ως μέλη εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" τους κυρίους Κωνστ. Σ. Περδικάρην, Δημήτριον Κ. Λαμπρυνόπουλον και Βασίλειον Ταμπακόπουλον και τον ιερέα Αθανάσιον ΠαπΑθανασόπουλον [...], οίτινες θέλουν αναλάβη τα χρέη των και ενεργούν Νομίμως τα προς οικονόμησιν και διακόσμησιν των ιερών Ναών καθήκοντά των»**.

Η επόμενη είδηση για διορισμό εκκλησιαστικών επιτρόπων στην ενορία του Αγίου Τρύφωναμας έρχεται 4,5 χρόνια μετά. Με την πράξη αριθ. Γ΄ της 24ης Μαΐου 1866, το Δημοτικό Συμβούλιο, **«παραδέχεται ως εύλογον και αναγκαίαν την αντικατάστασιν των μελών όλων των επιτροπών των διαφόρων εκκλησιών του Δήμου, εκτός των του Πυργακίου, καθ' ων δεν υπάρχει αφορμή επί του παρόντος, και προτείνει τονα διορισθώσι νέοι εις αντικατάστασιν των παυομένων, παρέχοντες ομολογουμένην ασφάλειαν της εκκλησιαστικής περιουσίας· ήτοι εις μεν τον Ναόν "ο Άγιος Τρύφων" της επάνω Βυτίνης να διορισθώσιν οι κύριοι Γεώργιος Θαλασσινός, Γεώργιος Κ. Ταμπακόπουλος, Δημήτριος Ανδρ. Λιαρόπουλος, Δημήτριος Π. Στρουσόπουλος και Φώτιος ιερέας Σταυρόπουλος [...] Εις δε τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας ανατίθεται εκ [...] η εκτέλεσις του παρόντος ψηφίσματος με την παρατήρησιν, ότι είναι πρέπον και νόμιμον, ίνα προσκληθώσι παρ' αυτού τα μέχρι τούδε εκκλησιαστικά Συμβούλια, ίνα δώ-**

σωσι λόγον της διαχειρίσεώς των ενώπιον της [...] σημειουμένης και διοριζομένης προς τούτο επιτροπής, συγκροτηθησομένης παρά των εξής μελών του Δημοτικού Συμβουλίου, ήτοι των κ. Ανδρέου Λιαροπούλου, Ζαχαρία Νικολοπούλου και Αθανασίου ΠαπαΓεωργοπούλου, οίτινες θέλουσι παραδώσει τους λογαριασμούς και παν αντικείμενον εκκλησιαστικόν, έγγραφα κτλ., άτινα ήθελον παραλάβει, προς τα νέα εκκλησιαστικά Συμβούλια, συμφώνως με τα προς τούτο διατεταγμένα». Το διορισθέν Εκκλησιαστικό Συμβούλιο είναι αυτό που θα αναλάβει την οικοδόμηση του νάρθηκα και των 2 κωδωνοστασίων κατά τα έτη 1869-70. Δύο χρόνια αργότερα, το 1868, με την πράξη αριθ. ΠΑ΄ της2ας Απριλίου 1868 το Δημοτικό Συμβούλιο υποχρεώνεται να διορίσει 2 νέους εκκλησιαστικούς επιτρόπους προς αντικατάσταση τεθνεώτων. **«[…] έλαβεν ως αντικείμενον την εκλογήν δύο εκκλησιαστικών συμβούλων δια τε τον ιερόν Ναόν "ο Αγιος Τρύφων" της επάνω συνοικίας Βυτίνης, προς αντικατάστασιν των αποβιωσάντων. Προς τούτο λοιπόν το Δημοτικόν Συμβούλιον εκλέγει, δια τον μεν ιερόν Ναόν "ο Άγιος Τρύφων" τον Ι.[;] Θ. Χρυσανθόπουλον και Ευθ. Γ. Θαλασσινόν»**.

Ενώ όμως η οικοδόμηση του νάρθηκα και των κωδωνοστασίων βρίσκεται σε εξέλιξη, το Δημοτικό Συμβούλιο προχωρά σε διορισμό νέου Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, κρατώντας από το προηγούμενο μόνο τον Κωνστ. Γ. Ταμπακόπουλο. Με την πράξη αριθ. ΡΜΒ΄ της 1ης Μαΐου 1870, **«[...] εις μεν τον Ναόν "ο Άγιος Τρύφων" [...] της Βυτίνης, και διορισθώσιν οι Λαμπρυνός Ιωάν. Λαμπρυνόπουλος, Κωνσταντίνος Γ. Ταμπακόπουλος, Δημήτριος Κ. Λαμπρυνόπουλος και ο εφημέριος της αυτής εκκλησίας Παναγιώτης ιερεύς Παπαζαφειρόπουλος Σακελλάριος [...]»**. Δεν αποκλείεται οι αλλαγές να οφείλονται στην εκλογή νέου Δημάρχου Νυμφασίας κατά τις εκλογές που διεξήχθησαν στις 12 με 15 Μαρτίου 1870, από τις οποίες νέος Δήμαρχος εκλέχτηκε ο Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος, επικρατώντας του μέχρι τότε δημάρχου Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλου. Να σημειώσουμε εδώ τον διορισμό για πρώτη φορά ως μέλους της Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Παναγιώτη Παπαζαφειρόπουλου.

Ο επόμενος διορισμός Εκκλησιαστικού Συμβουλίου μάς έρχεται το έτος 1874. Όμως, δεν αφορά την ενορία Αγίου Τρύφωνα, αλλά τη νεοσυσταθείσα ενορία Παναγίας, της Γέννησης της Θεοτόκου,στον λεγόμενο Πίσω Μαχαλά της Επάνω Συνοικίας. Με την πράξη αριθ. ΙΗ΄ της 6ης Ιουλίου 1874, το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει, **«[…] την αντικατάστασιν των εκκλησιαστικών Συμβουλίων των Ναών των "Αγίων Αποστόλων" εις την κάτω συνοικίαν Βυτίνης και της "Παναγίας" της επάνω συνοικίας Βυτίνης και ομοφώνως το Δημοτικόν Συμβούλιον εκλέγει [...] δια δε την Παναγί-**

αν της επάνω συνοικίας Βυτίνης τους Νικόλαον ιερέα Χρυσανθόπουλον, Δημήτριον Γ. Θαλασσινόν, Ιωάννην Π. Ξυνογαλάν και Τρύφωνα Κοτζιόβελον άπαντες κάτοικοι Βυτίνης, εις δε τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας ανατίθεται εν καιρώ η εκτέλεσις του παρόντος ψηφίσματος με την παρατήρησιν ότι είναι πρέπον και νόμιμον ίνα προσκληθώσι παρ' αυτού τα μέχρι τούδε εκκλησιαστικα Συμβούλια των ανωτέρω Ναών ίνα δώσουν λόγον της διαχειρίσεώς των ενώπιον του Δημάρχου και δύο εκ των μελών του Σώματος τα οποία εκλέγονται ήδη κυρίων Παναγιώτου Ηλ. Νικολοπούλου, και Γιαννάκη Κοτζιοβέλου προς ους θέλουν παραδώσει τα κατάστιχά των κ.λπ. μέχρι της ημέρας της διαχειρίσεώς των.

Οι δε νεοδιορισθέντες εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι, εις τους ανωτέρω Ναούς, ως και οι υπάρχοντες εις τους Ναούς εν γένει του Δήμου οφείλουν κατ' έτος κατά την σύνταξιν του προϋπολογισμού των εσόδων και εξόδων των εκκλησιών, να δίδουν ακριβή λόγον της διαχειρίσεώς των μέχρι της εποχής εκείνης». Η απόφαση μιλά όχι για αρχικό διορισμό, αλλά για αντικατάσταση των εκκλησιαστικων συμβούλων, αυτό σημαίνει ότι έχει ήδη ιδρυθεί η ενορία και προηγηθεί διορισμός Εκκλησιαστικής Επιτροπής. Αυτό πρέπει να συνέβη μετά την οικοδόμηση εκ βάθρων του ναού της Παναγίας στα έτη 1866-1867.

Με νεότερη απόφαση, έναν χρόνο μετά, την υπ' αριθ. Νστ΄ της 8/9/1875, το Δημοτικό Συμβούλιο υποχρεώνεται σε αντικατάσταση 2 εκ των διορισθέντων επιτρόπων **«ήτοι των Τρύφωνος Κοτζιοβέλου και Ιωάννου Π. Ξυνογαλά, οίτινες δεν εδέχθησαν να υπηρετήσωσιν. Το Δημοτικόν Συμβούλιον αποφαίνεται ομοφώνως όπως αντικατασταθώσιν οι ανωτέρω εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι δια των Παύλου Π. Στρουσοπούλου και Ηλία Β. Χρυσανθοπούλου»**.

Όσο για την ενορία του Αγίου Τρύφωνα, η διορισθείσα το 1870 επιτροπή παραμένει αυτούσια ώς το έτος 1877 (**«[...] διατελούσιν από το έτος 1870 άχρι τούδε ως επίτροποι και Σύμβουλοι του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"»**, Πράξη Σιη΄ της 7ης Ιουλίου 1877). Και αντικαθίσταται με την πράξη αριθ. Σιθ΄στις 7 Ιουλίου 1877:

«[...]Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τα αφορώντα την διοίκησιν των αγαθοεργών καταστημάτων, ιδία το από 1 Δεκεμβρίου 1836 Β. Διάταγμα και αφού η τριετής υπηρεσία του έληξε προ πολλού προβαίνει εις την αντικατάστασιν αυτού και εκλέγει ομοφώνως τον Παναγιώτη ιερέα Παπαζαφειρόπουλον Ιωάννην Ζ. Νικολόπουλον ιατρόν Δημήτριον Ανδρ. Λιαρόπουλον και Χρηστον Γ. Θαλασσινόν έμπορον, κατοίκους Βυτίνης.

Εγένετο εν Βυτίνη την 7 Ιουλίου 1877».

Όμως, όπως προκύπτει από σειρά αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου,με πρώτη την υπ' αριθ. Σιη΄ της 7ης Ιουλίου 1877, εκείνα τα χρόνια υπάρχει σύγκρουση μεταξύ της δημοτικής αρχής και των 3, εκτός του ιερέα, διορισθέντων εκκλησιαστικών συμβούλων· η δημοτική αρχή τους κατηγορει για οικονομικές ατασθαλίες. Κατονομάζονται δε σε επόμενη απόφαση, την υπ' αριθ Σμη΄ της 30ης Οκτωβρίου 1878. Το 1877 τους καλεί σε λογοδοσία για τη διαχείρισή τους από το έτος 1875 ώς τον Ιούλιο του 1877, αυτοί αρνούνται και το Δημοτικό Συμβούλιο τους αντικαθιστά με τους Χρήστο Γ. Θαλασσινό, Ιωάννη Ζ. Νικολόπουλο και Δημήτριο Α. Λιαρόπουλο. Δεν βρίσκεται η σχετική για τον διορισμό τους απόφαση, ίσως να μην υπήρξε τέτοια πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου, καθώς στο Αρχείο των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας που διαθέτουμε, η αρίθμηση των σωζόμενων πράξεων είναι συνεχής, χωρίς κενά.

Στις 15 Ιουλίου 1879 και από την απόφαση αριθ. Ιγ΄ του Δημοτικού Συμβουλίου, μαθαίνουμε ότι τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια των ενοριών του Δήμου έχουν κληθεί να δώσουν λογαριασμό της διαχείρισής τους, αλλά αρκετά εξ αυτών δεν έχουν παρουσιαστεί, μεταξύ αυτών και της ενορίας της Γέννησης της Θεοτόκου. Και το Δημοτικό Συμβούλιο «**προβαίνει εις την αντικατάστασιν αυτών και τάσσει προθεσμίαν τεσσαρακονθήμερον όπως παραδώσουν εις τον Δήμαρχον τους απολογισμούς της διαχειρίσεώς των επί ποινή καταδιώξεως [...] ομοφώνως δε εκλέγει ως εκκλησιαστικούς Συμβούλους, 1) Δια τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν "η Γέννησις της Θεοτόκου" τους κ.κ. Νικόλαον Γ. Σταθόπουλον, Ιωάννην Π. Ξυνογαλάν, Δημήτριον Μ. Ματθαίου και Νικόλαον ιερέα Χρυσανθόπουλον [...]**».

Στις 12 Οκτωβρίου 1883 (πράξη αριθ. Β΄), το Δημοτικό Συμβούλιο αποφασίζει να αντικαταστήσει εκ νέου τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια των ενοριών του Δήμου γιατί, **«αι μέχρι τούδε εκκλησιαστικαί επιτροπαί, είτε μη δυνάμεναι είτε μη επαρκούσαι, δεν ανταπεκρίθησαν εις τον αγαθοεργόν σκοπόν της συστάσεώς των, και ως εκ τούτου τα των εκκλησιών του Δήμου δεν έβαινον κατ' ευχήν.**

Όθεν το Συμβούλιον προέβη εις την αντικατάστασιν αυτών ως ακολούθως. Εις τον ιερόν Ναόν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" εκλέγει τους Γεώργιον Λ. Πόταγαν, Λαμπρυνόν Ι. Λαμπρυνόπουλον, Κωνσταντίνον Γ. Ταμπακόπουλον, Θεόδωρον Κ. Τριανταφύλλην και Ευθύμιον Αναστ. Λιαρόπουλον.

Εις τον έτερον ιερόν Ναόν Βυτίνης "το Γενέσιον της Θεοτόκου" τους Νικόλαον Γ. Σταθόπουλον, Κωνστ. Βουγιουκλόπουλον και Κωνσταντίνον Τρύφωνα Κοτζιόβελον […]

[...] Άπασαι δε αι επιτροπαί αύται άμα τη αναλαβή των καθηκόντων των, θέλουσι συνεννοηθή μετά του Δημάρχου Νυμφασίας περί της τακτικής προόδου των εργασιών των και της εξασφαλίσεως οιασδήποτε περιουσίας των Ναών εκάστης κοινότητος του Δήμου, κρατούντες ακριβή σημείωσιν και εγγραφήν των τε εσόδων και εξόδων των εκκλησιών εις επί τούτω παρασκευασθησόμενα βιβλία και κατάστιχα, εις δε τας μέχρι τούδε επιτροπάς των μνημονευομένων ιερών Ναών, δίκαιον είναι ίνα χορηγηθή τριακονθήμερος προθεσμία προς τακτοποίησιν και παράδοσιν των λογαριασμών όσων ανήκουσιν εις τους ιερούς Ναούς, γνωστοποιούμενοι δια τε του δημάρχου ότι αι αρνήσεις θέλουσιν επισύρη καθ' εαυτών βαρείαν ευθύνην, καταγγελθησόμενοι ενώπιον των Ποινικών Δικαστηρίων επί κατακρατήσει και ιδιοποιήσει της εκκλησιαστικής περιουσίας». Οι αντικαταστάσεις εκείνες ασφαλώς σχετίζονται με την αλλαγή πάλι, 9 χρόνια μετά, του Δημάρχου κατά τις εκλογές της 3ης Ιουλίου 1883. Η παράταξη του Δημητρίου Ν. Θεοφιλόπουλου ηττάται από αυτήν του Ιωάννη Κ. Λαμπρυνόπουλου, γιου του Κωνσταντίνου Λαμπρυνόπουλου, και στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της ενορίας Αγίου Τρύφωνα επανέρχονται οι κατηγορηθέντες για οικονομικά ζητήματα Λαμπρυνός Ι. Λαμπρυνόπουλος και Κωνσταντίνος Γ. Ταμπακόπουλος. Για να ισχύσει όμως η αντικατάσταση των εκκλησιαστικών επιτρόπων χρειάστηκε και δεύτερη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις αρχές του επόμενου χρόνου 1884 (πράξη αριθ. Η΄ της 7ης Ιανουαρίου 1884), κι αυτό γιατί «**η προϊσταμένη Διοικητική Αρχή κακώς ποιούσα ηκύρωσε το ψήφισμα εκείνο»**, δηλαδή την απόφαση Β΄ της 12ης Οκτωβρίου 1883. Μάλιστα, με πράξη του 3 περίπου χρόνια αργότερα (απόφαση αριθ. 57 της 7ης Φεβρουαρίου 1887), το Δημοτικό Συμβούλιο απαλάσσει τους 3 κατηγορηθέντες το έτος 1877 για καταχρήσεις εκκλησιαστικούς συμβούλους.

Η επόμενη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου για διορισμό εκκλησιαστικής επιτροπής μάς έρχεται στις 18 Μαρτίου 1890 (πράξη αριθ. 55) και αφορά την ενορία της Γέννησης της Θεοτόκου.Το Δημοτικό Συμβούλιο προέβη στον **«διορισμόν εκκλησιαστικών συμβούλων μη δεχθέντων των [...] τοιούτων διορισθέντων εις τον ενταύθα ιερόν Ναόν "η Γέννησις της Θεοτόκου" και εις τον εν Γαρζενίκω όμοιον "η Κοίμησις της Θεοτόκου".**

Ο Δήμαρχος [Ιω. Κ. Λαμπρυνόπουλος**] λαβών τον λόγον εξέθεσεν ότι αι μέχρι τούδε εκκλησιαστικαί επιτροπαί των ειρημένων Ναών [...] παρετάθησαν και άλλως δεν εδέχθησαν ουκ θέλουν να αναλάβουν την υποχρέωσιν αυτήν δέον το Σώμα να σκεφθή και αποφασίση περί διορισμού νέων τοιούτων»**. Κι επιλέγει, **«εις μεν τον ιερόν Ναόν Βυτίνης "η Γέννησις της Θεοτόκου" τους Βασιλ. Δ. Θαλασσινόν, Τρυφ. Κοτζιόβελον, Αθανά-**

σιον Καλάκον, εις δε τον εν Γαρζενίκου τον Αριστείδην Δ. Γιαννακόπουλον, κάτοικον Γαρζενίκου».

Όσο για την ενορία Αγίου Τρύφωνα, η επόμενη πληροφορία για ονόματα εκκλησιαστικών επιτρόπων μάς έρχεται από μια απόφαση του έτους 1891. Στα χρόνια που έχουν μεσολαβήσει από το 1884 δεν έχουμε άλλη είδηση για διορισμό Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, αν και τέτοιος διορισμός έχει γίνει. Πρέπει να σημειώσουμε πάντως πως στο υπάρχον αρχειακό υλικό των αποφάσεων του Δήμου Νυμφασίας έχουμε ένα χρονικό κενό, από τις 13/7/1887 ώς τις 4/12/1889, και ίσως σε αυτό το διάστημα να έχει γίνει η αλλαγή του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου. Στην πράξη λοιπόν αριθ. 5 της 10ης Νοεμβρίου 1891, διορίζονται 2 νέοι επίτροποι, γιατί **«οι υπάρχοντες εκκλησιαστικοί σύμβουλοι του ως είρηται Ναού, Γεώργιος Φαρμάκης και Κωνστ. Βελέντζας ανεχώρησαν, ο μεν δια Κόρινθον, ο δε δι' Αίγιον, και κατά πάσα πιθανότητα θα παραμείνουν εκεί ολόκληρον τον χειμώνα και ίσως έως τον Μάιον, ώστε ανάγκη απόλυτος καθίσταται όπως το Σώμα σκεφθή και αποφασίση τον διορισμόν και δύο ετέρων, μην παραμεληθή η τήρησις του ως είρηται Ναού ως εκ της σπουδαίας ταύτης ελλείψεως.**

Το Σώμα σκεφθέν αποφαίνεται

Τα υπό του κ. Δημάρχου λεχθέντα εισίν αληθή ως και εξ ιδίας αντιλήψεως γνωρίζωμεν διο και προτείνομεν να διορισθούν οι, Γεώργιος Λ. Πόταγας, Δημήτριος Ν. Τριανταφύλλης και Πάνος Χ. Καρατζίνας».

Το σωζόμενο αρχειακό υλικό των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας φτάνει ώς τις 7/1/1893, κατά συνέπεια, για τα επόμενα χρόνια, και ώς τις πρώτες 2 δεκαετίες του 20ού αιώνα, οι πληροφορίες μας για τα μέλη των εκκλησιαστικών επιτροπών είναι πενιχρές.

Ακολουθεί ένας συγκεντρωτικός κατάλογος με τους εκκλησιαστικούς συμβούλους των ενοριών της Επάνω συνοικίας Βυτίνας από το 1844 ώς το 1893. Από την *Καταγραφή Πληθυσμού του Δήμου Νυμφασίας του έτους 1851* και τους εκλογικούς καταλόγους της εποχής, προσδιορίζουμε κατά προσέγγιση και τη χρονολογία γέννησής τους και το επάγγελμα κάποιων από αυτούς:

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΚΛ. ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ

ΕΝΟΡΙΑ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑ

Ζαφείρης Παπαθανασόπουλος	ιερέας	1795	
Αθανάσιος Παπαθανασόπουλος	ιερέας	1795	
Νικόλαος Ταμπακόπουλος		1800	υπάλληλος
Συμεών Περδικάρης		περί το 1170	κτηματίας
Θάνος Χρυσανθόπουλος		1780	μπακάλης
Αναγνώστης Χρυσαντάκης		1785	τοκιστής

Γεώργιος Θαλασσινός		1790	μπακάλης
Νικόλαος Σταθόπουλος		1810	ράπτης
Αθανάσιος Ζαχαρόπουλος		1795	κτηματίας
Κωνσταντίος Αγγελόπουλος	ιερέας	1803	
Γεώργιος Κ. Ταμπακόπουλος		1805	μπακάλης
Κωνσταντίνος Μερκούρης		1803	κτηματίας
Φώτιος Σταύρου	ιερέας		
Βασίλειος Ταμπακόπουλος		1810	μπακάλης
Σταμάτης Ζαχαρόπουλος		1790	κτηματίας
Κωνσταντίνος Σ. Περδικάρης		1830	
Δημήτριος Κ. Λαμπρυνόπουλος		1839	
Δημήτριος Ανδρ. Λιαρόπουλος		1826	
Δημήτριος Π. Στρουσόπουλος		1803	μαραγκός
Β. Θ. Χρυσανθόπουλος		1820	μπακάλης
Ευθύμιος Γ. Θαλασσινός		1836	
Λαμπρυνός Ιω. Λαμπρυνόπουλος		1838	
Π. Παπαζαφειρόπουλος Σακελλάριος	ιερέας	1819-1908	
Ιωάννης Ζ. Νικολόπουλος		1844	
Χρήστος Γ. Θαλασσινός		1831	
Γεώργιος Λαμπρ. Πόταγας		1843	
Θεόδωρος Κ. Τριανταφύλλης		1838	
Ευθύμιος Αναστ. Λιαρόπουλος ή Ροζής		1844	
Γεώργιος Ι. Φαρμάκης		1833	
Κωνστ. Βελέντζας			
Δημήτριος Ν. Τριανταφύλλης		1831	εργάτης
Πάνος Χ. Καρατζίνας			

ΕΝΟΡΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ (ΠΑΝΑΓΙΑ)

Νικόλαος ιερέας Χρυσανθόπουλος	1819	
Δημήτριος Γ. Θαλασσινός	1820	μπακάλης
Ιωάννης Π. Ξυνογαλάς	1825	ράπτης
Παύλος Π. Στρουσόπουλος		
Ηλίας Β. Χρυσανθόπουλος	1849	
Νικόλαος Γ. Σταθόπουλος		
Δημήτριος Μιχ. Ματθαίου	1831	γεωργός
Κωνσταντίνος Βουγιουκλόπουλος		
Κωνσταντίνος Τρύφ. Κοτζιόβελος		
Βασίλειος Δ. Θαλασσινός		
Τρύφων Κοτζιόβελος	1815	υλοτόμος
Αθανάσιος Καλάκος	1837	

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ

Στον περί δήμων Νόμο, όπως είδαμε, ορίζεται το καθεστώς λειτουργίας των αγαθοεργών καταστημάτων, στα οποία ανήκουν και οι ναοί, και τον τρόπο διοίκησής τους. Θυμίζουμε, οι ενορίες υπάγονται στους δήμους, το Δημοτικό Συμβούλιο επιλέγει τα μέλη των Εκκλησιαστικων Συμβουλίων, τα οποία αποτελούνται από τον εφημέριο και 2 ώς 4 δημότες. Πρόεδρός τους δε, είναι ο δήμαρχος. Με το Βασιλικό δε Διάταγμα της 1/13 Δεκεμβρίου 1836 υποχρεούνται να συντάσσουν και να υποβάλουν κατ' έτος προς έγκριση στο Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου που υπάγονται προϋπολογισμό, καθώς και να δίνουν λογαριασμό για τη διαχείρισή τους.

Συγκεκριμένα,

«Άρθρο 7. Προ της ενάρξεως εκάστου και πριν συνταχθή ο γενικός δημοτικός προϋπολογισμός, το αδελφάτον χρεωστεί να συντάξη προϋπολογισμόν των εισοδημάτων και των εξόδων του αγαθοεργού καταστήματος. Τον προϋπολογισμόν τούτον καθυποβάλλει εις το Δημοτικόν Συμβούλιον, το οποίον επί παρουσία αυτού τον συζητεί, και αφού τον εγκρίνη, τον συμπεριλαμβάνει εις τον γενικόν μεν προϋπολογισμόν, αλλ' εις ιδιαίτερον κεφάλαιον.

[...] 9. Μετά την έγκρισιν του γενικού προϋπολογισμού παρά της προϊσταμένης αρχής, ο ανήκων Δήμαρχος εκδίδει τα εντάλματα περί της δαπάνης των αγαθοεργών καταστημάτων, αφού πρώτον συναποφασίσουν και τα άλλα μέλη της επιτροπής και γίνη πράξις έγγραφος εις το βιβλίον των συνεδριάσεων αυτής».

Οι εκκλησιαστικοί επίτροποι υποχρεούνται να κρατούν κατάστιχο το οποίο ενημερώνουν τακτικά για τα έσοδα και έξοδα που κάνουν. Αναφέρεται, συγκεκριμένα, σε πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας με αντικείμενο τους προϋπολογισμούς των ενοριών του Δήμου(Πράξις ΛΘ΄ της 30ης Ιουλίου 1854): **«[…] Όθεν οι εκκλησιαστικαί επιτροπαί θέλουν εποπτεύει εις τας εκκλησίας του δήμου μας διαχειριζόμεναι καλώς τας περιουσίας και τα έξοδα αυτών δια τακτικού καταστίχου και προεδρεία του Δημάρχου Νυμφασίας κατά τον νόμον»**. Το ιδανικό, βέβαια, είναι τα έξοδα να μην υπερβαίνουν τα έσοδα, αλλά αυτό δεν μπορεί να συμβαίνει πάντα. Όταν πρόκειται για την πραγματοποίηση δαπανηρών έργων ή έκτακτων δαπανών, τα έξοδα είναι πολύ μεγαλύτερα. Το έλλειμμα καλύπτεται είτε από αποθεματικά κεφάλαια περασμένων χρήσεων ή από συνεισφορές των πιστών ή, ακόμα, και από δανεισμό.

Εκτός των ετήσιων προϋπολογισμών, τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια υποχρεούνται να δίνουν και απολογισμό της διαχείρισής τους όταν καλούνται από τη δημοτική αρχή, ή, οπωσδήποτε, όταν παύονται.

Στο Αρχείο των αποφάσεων του Δήμου Νυμφασίας, που ξεκινά από το έτος 1843, και ώς το έτος 1857, δεν βρίσκουμε στους δημοτικούς προϋπολογισμούς που ψηφίζονται από το Δημοτικό Συμβούλιο παράρτημα με τους αντίστοιχους εκκλησιαστικούς των ενοριών του Δήμου. Δεν γνωρίζουμε αν τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια απέφευγαν ή αδυνατούσαν να τηρήσουν συστηματικά το κατάστιχο των εσόδων και εξόδων και αν συνέτασσαν και υπέβαλαν προϋπολογισμό στη δημοτική αρχή ή, μήπως, στη σχετική πράξη έγκρισης του δημοτικού προϋπολογισμού δεν τους καταχωρούσαν τα πρώτα χρόνια κατά τη σύνταξη των πρακτικών. Απόφαση, πάντως του Δημοτικού Συμβουλίου κατά το έτος 1857 αναφέρεται σε απροθυμία των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων των ενοριών του Δήμου να υποβάλλουν τον ετήσιο προϋπολογισμό, αν και είχαν κληθεί από τη δημοτική αρχή, κατόπιν σχετικών διαταγών και οδηγιών του Υπουργείου. Προφανώς, είχε διαπιστωθεί γενικευμένη δυσλειτουργία στο εν λόγω ζήτημα:

«Αριθ. 114 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας εις την παρούσαν διαρκήν συνεδρίασίν του την 9 Δεκεμβρίου 1857 έτους, το Συμβούλιον ειδ[…] ότι καίτοι προσκληθέντες παρά του κυρίου Δημάρχου Νυμφασίας επί αποδείξεως των αρμοδίων ειδικών παρέδρων οι εκκλησιαστικοί επίτροποι των ενοριακών ιερών ναών της περιφερείας του Δήμου μας, προ πολλού ίνα συντάξωσι και υποβάλλωσιν εις το Δημαρχείον τους ετησίους δια το έτος 1858 εκκλησιαστικούς προϋπολογισμούς των, προς τον σκοπόν του να συμπεριληφθώσιν εν ιδίω κεφαλαίω τα τε έσοδα και έξοδα αυτών, εις τον ήδη συνταχθέντα παρά του Συμβουλίου δημοτικόν προϋπολογισμόν του Δήμου τούτου δια το έτος 1858 σύμφωνα με τας προκοινοποιηθείσας υπουργικάς οδηγίας περί τούτου, κανέν των εκκλησιαστικών Συμβουλίων της περιφερείας του Δήμου, δεν υπέβαλαν ως προδιετάχθησαν τους ετησίους αυτούς προϋπολογισμούς των, ως εκ τούτου λοιπόν δεν εσημειώθη εις τον ήδη ψηφισθέντα παρά του Δημοτικού Συμβουλίου Δημοτικόν προϋπολογισμόν, τίποτε περί εκκλησιαστικών εσόδων και εξόδων των αγαθοεργών καταστημάτων της περιφερείας του Δήμου δια το έτος 1858.

Επιφυλάττεται το Συμβούλιον εις προσεχή […] συνεδρίασίν του εις συμπληρωτικόν του επί του δια το 1858 Δημοτικού προϋπολογισμού, τα τε έσοδα και έξοδα των διαφόρων αγαθοεργών καταστημάτων της περιφερείας του Δήμου μας, αφού κατ' επανάληψιν προσκληθώσι πάλιν πα-

ρά του κυρίου Δημάρχου, τα εκκλησιαστικά συμβούλια να συντάξωσι και υποβάλλωσι εις το Δημαρχείον τους ετησίους πρϋπολογισμούς των.

Εγένετο εν Βυτίνη την 9 Δεκεμβρίου 1857

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου τα μέλη

Πέτρος Ν. Λαμπρυνόπουλος [υπογραφές**]**

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας».

Από εδώ και μπρος, σε πολλούς ετήσιους δημοτικούς προϋπολογισμούς του Δήμου Νυμφασίας θα περιλαμβάνεται και Παράρτημα με τους αντίστοιχους των ενοριών. Και από το περιεχόμενό τους θα αντλήσουμε πολλές πληροφορίες για την κίνηση των εσόδων και εξόδων, και για τα έργα που σχεδιάζονταν ή είχαν πραγματοποιηθεί στους ναούς των χωριών του Δήμου, συμπεριλαμβανομένου και του Αγίου Τρύφωνα, ασφαλώς, πουμας ενδιαφέρει ειδικότερα. Να επισημάνουμε ότι όσα έργα περιλαμβάνονται προς εκτέλεση τη χρονιά που έρχεται δεν σημαίνει απαραίτητα ότι εκτελούνται κιόλας.

Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε πως σε πολλούς προϋπολογισμούς της ενορίας Αγίου Τρύφωνα συμπεριλαμβάνονται και έσοδα ή δαπάνες που αφορούν περιουσιακά στοιχεία της Ελληνικής Σχολής Βυτίνας. Όπως είδαμε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο για την ακίνητη περιουσία των ναών της Επάνω Βυτίνας, η εκκλησία και η Ελληνική Σχολή, ενώ είχαν διακριτή περιουσία και διοίκηση, η διαχείρησή τους ήταν ενιαία από την εποχή της Τουρκοκρατίας, καθώς με Πατριαρχικό Σιγγίλιο του έτους 1806 η Ελληνική Σχολή λειτουργούσε υπό την αιγίδα της Εκκλησίας. Θυμίζουμε το περιεχόμενο της απόφασης αριθ. 40 της 22ας Νοεμβρίου 1860: **«[...] Το Συμβούλιον παρατηρεί καλήν την υπάρχουσαν ένωσιν των εκκλησιαστικών εισοδημάτων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" της Βυτίνης και της ελληνικής σχολής της Βυτίνης διότι απ' αρχής εκκλησία και ελλην. Σχολείον της Βυτίνης εν θεωρείται και το έσοδον εκ των κτημάτων της σχολής είναι ενωμένον με το της εκκλησίας και υπ' αυτής Διαχειρίζεται»**.

Την πρώτη καταγραφή εκκλησιαστικών προϋπολογισμών στα πρακτικά την έχουμε στην πράξη αριθ 135 της 28ης Ιανουαρίου 1859. Σε αυτήν δεν αναφέρονται αναλυτικά τα έσοδα και έξοδα, αλλά μόνο το γενικό σύνολο καθενός:

«Προϋπολογισμός έτους 1859

Έσοδα των εκκλησιών δια το έτος 1859

Έσοδα του ενοριακού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" κατά τον ειδικόν προϋπολογισμόν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου αυτού. Δραχ. 1110

[…] Έξοδα των αυτών ενοριακών εκκλησιών δια το αυτό έτος 1859 και κατά τους ειδικούς προϋπολογισμούς των εκκλησιαστικών Συμβουλίων

Έξοδα του ιερού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων" δραχ. 1060

[…] Εν Βυτίνη την 28 Ιανουαρίου 1859».

Ακολούθως, στις 22 Νοεμβρίου 1859, με την πράξη αριθ. 5, ψηφίζεται ο προϋπολογισμός των ενοριών για το έτος 1860:

«Προϋπολογισμοί του 1860 των ενοριακών του Δήμου ναών

Έσοδα

Του εν Βυτίνη του Αγίου Τρύφωνος κατά τον προϋπολογισμόν των εκκλησ. Επιτρόπων

Έσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 300**
από κηρόν	**δραχ. 200**
από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 25**
από αγρούς	**δραχ. 90**
από άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 80**
από το εν τέταρτον μύλου	**δραχ. 100**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 795**

Παρατηρείται ενταύθα ότι οι εκκλησ. επίτροποι εσημείωσαν ελαττωμένα τα έσοδα εκ του κηρού.

Έξοδα

δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 120**
δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 200**
δι' αγοράν λειβανίου	**δραχ. 20**
δια τα δωδεκάορτα	**δραχ. 200**
Σύνολο	**δραχ. 540**

εις το περί των δωδεκαόρτων εξόδων το συμβούλιον παρατηρεί ότι τα περισσότερα τούτων ε[...] δια της συνεισφοράς των κατοίκων, επίσης νομίζει ότι θέλουν γίνη και τα άλλα».

Στο τμήμα των εσόδων να παρατηρήσουμε ότι τα έσοδα από αγρούς προέρχονται από την ενοικίαση των αγρών του ναού. Το δε έσοδο από το ¼ υδρόμυλου αφορά έσοδα από την ενοικίαση του μεριδίου του υδρόμυλου που κατείχε η Ελληνική Σχολή.

Με την πράξη αριθ. 45 της 24ης Οκτωβρίου 1860 εγκρίνονται οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί των ενοριών του Δήμου για το επόμενο έτος 1861:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων των ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας δια το 1861.
[...] της Βυτίνης του Ναού "ο Άγιος Τρύφων" κατά τον προϋπολογισμόν των εκκλησιαστικών επιτρόπων

Έσοδα

από δίσκους	**δραχ. 300**
από κηρόν	**δραχ. 200**
από δικαιώματα γάμων	**δραχ. 25**
από αγρούς	**δραχ. 90**
από άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 80**
από το τέταρτο ενός υδρομύλου	**δραχ. 100**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 795**

Έξοδα

δι' αγορά ελαίου	**δραχ. 120**
δι' αγορά κηρού	**δραχ. 200**
δι' αγορά λιβανίου	**δραχ. 20**
δι' επισκευήν κωδωνοστασίου	**δραχ. 20**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 360**

Από τον προϋπολογισμό αυτόν πληροφορούμαστε ότι πριν από την οικοδόμηση του νάρθηκα και του βόρειου κωδωνοστασίου στα έτη 1869-70, υπήρχε ή είχε κατασκευαστεί, μετά την ανέγερση του νέου ναού Αγίου Τρύφωνα, κάποιας μορφής κωδωνοστάσιο.

Στα μέσα του 1860, το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει να διατεθεί από το Εκκλησιαστικό Ταμείο του Αγίου Τρύφωνα ποσό για αντιμισθία ενός ψάλτη, του ιερομόναχου Γερμανού Σταύρου. Σίγουρα, δεν ήταν εύκολο τα χρόνια εκείνα να βρεθούν άνθρωποι εγγράμματοι και ικανοί να αντεπεξέλθουν στο έργο αυτό. Στους προϋπολογισμούς των επόμενων ετών θα συναντάμε συχνά παρόμοιο κονδύλι:

«αριθ.24 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Προέδρον αυτού Πέτρον Ν. Λαμπρυνόπουλον και των κάτωθι προσυπογεγραμμένων μελών συνελθόν σήμερον την τριακοστήν Ιουνίου 1861 εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του Δημαρχούντος Παρέδρου Γεωργίου Κ. Ταμπακοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον το να ψηφίση δαπάνην εικοσιπέντε δραχμών κατά μήνα από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" της Βυτίνης δι' αντιμισθίαν του Ιερομονάχου Γερμανού Σταύρου όστις θέλει χρησιμεύσει ως μουσικός ψ[άλτης**] **εις τον μνησθέντα Ιερόν Ναόν έχοντα μεγίστην ανάγκην μουσικού. Ομοφώνως λοιπόν το Συμβούλιον**

ψηφίζει την δαπάνην [αυ**]τήν, ήτις να πληρώνηται προς τον μνησθέντα, από του δευτέρου [**δί**]σκου του εν λόγω Ναού.**

Διο συνετάχθη η παρούσα πράξις ήτις υπογράφεται

ο Προεδρεύων **ο Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου**

Γ.Κ.Ταμπακόπουλος **Πέτρος Λαμπρυνόπουλος**

τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Στις 22 Νοεμβρίου 1861 με την απόφαση αριθ. 40 ψηφίζεται ο εκκλησιαστικός προϋπολογισμός του έτους 1862. Καταγράφονται δε μόνο τα γενικά σύνολα των εσόδων και εξόδων:

«[…] Εύρε τούτους συντεταγμένους καλώς φέροντας τον [...] του ιερού Ναού

"ο Άγιος Τρύφων" έσοδα δραχ. 970, και έξοδα δραχ. 970 [...]».

Οεπόμενος προϋπολογισμός που διαθέτουμε εγκρίνεται στις 25 Σεπτεμβρίου 1866:

«Πράξις ΚΕ΄ Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων των ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας δια το έτος 1867

Έσοδα του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

1) Από δίσκους	**δραχ. 300**
2) Από κηρόν	**δραχ. 300**
3) Από δικαιώματα γάμων	**δραχ. 50**
4) Από αγρούς	**δραχ. 90**
5) Από άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 150**
6) από το ¼ ενός υδρομύλου	**δραχ. 100**
το όλον των εσόδων αναβαίνει εις	**δραχ. 990**

Έξοδα

1) Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
2) Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 150**
3) Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
4) Δι' επισκευήν των περί της Ελληνικής Σχολής μανδρών	**δραχ. 200**
5) Δια κατασκευήν κοιμητηρίου έξωθεν της πόλεως	**δραχ. 1000**
Το όλον των εξόδων	**δραχ. 1470**

Το έλλειμμα αυτό θέλει ληφθεί από τα αποθεματικά κεφάλαια

[...] Εγένετο εν Βυτίνη την 25 Σεπτεμβρίου 1866».

Στις 14 Οκτωβρίου 1867, με την πράξη ΞΓ΄, εγκρίνεται ο εκκλησιαστικός προϋπολογισμός του έτους 1868. Στα έξοδα προβλέπεται και δαπάνη για

την οικοδόμηση νάρθηκα και 2 κωδωνοστασίων στον ναό, πρόκειται για την πρώτη αναφορά που διαθέτουμε για το μεγάλο αυτό έργο:

«Πράξις ΞΓ΄ 14 Οκτωβρίου 1867

Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του δήμου τούτου δια το επιόν έτος 1868.

Περί εσόδων και εξόδων των ενοριακών Ναών του Δήμου Νυμφασίας δια το έτος 1868

Α) Έσοδα του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

1) από δίσκους	**δραχ. 500**
2) από κηρόν	**δραχ. 500**
3) από δικαιώματα γάμων	**δραχ.** [κενό]
4) από αγρούς	**δραχ. 100**
5) από εκτάκτους συνεισφοράς	**δραχ. 200**
6) από το ¼ ενός υδρομύλου	**δραχ. 200**
το όλον των εσόδων αναβαίνει εις	**δραχ. 1500**

Β) Έξοδα

1) δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
2) δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 200**
3) δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 15**
4) δι' επιδιορθώσεις του Ελληνικού Σχολείου	**δραχ. 200**

5) δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος ως και δύο κωδωνοστασίων, συμφώνως με το σχέδιον του τέκτονος, όπερ υποβληθήσεται εις το Δημοτικόν Συμβούλιον δραχ. 7.000

το όλον των εξόδων δραχμές 7.515

τα δε ελλείμματα προς εξίσωσιν θέλουν ληφθή εκ των αποθεματικών κεφαλαίων των παρελθουσών χρήσεων και από εκποίησιν εκκλησιαστικών

[...] Εγένετο εν Βυτίνη την 14 Οκτωβρίου 1867».

Στην απόφαση αριθ. ΡΜΒ΄ της 1ης Μαΐου 1870 έχουμε τον πρώτο απολογισμό απελθόντος Εκκλησιαστικού Συμβουλίου. Έχουν προηγηθεί στις 12 με 15 Μαρτίου 1870 δημοτικές εκλογές στις οποίες η παράταξη του Πέτρου Ν. Λαμπρυνόπουλουεπικράτησε αυτής του απελθόντος δημάρχου Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλου:

«Στοιχ. ΡΜΒ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον προεδρεύοντα δημοτικόν σύμβουλον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον κατά τα σημερινά πρακτικά την ε-

ξέλεγξιν των υποβληθέντων λογαριασμών του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" από της 5 Ιουλίου 1866 μέχρι της 30 Απριλίου ε.ε. Λαβόν όθεν υπ' όψιν του το Συμβούλιον τα διάφορα δικαιολογητικά έγγραφα και τους εγγράφους απολογισμούς του ανωτέρω εκκλησιαστικού συμβουλίου, και εξελέγξαν αυτούς εύρεν, ως ακολούθως.

Επειδή του έτους 1866 από της 5 Ιουλίου μέχρι τέλους Δεκεμβρίου του αυτού έτους, συμπεριλαμβανομένων και των εισπράξεων και του αποθεματικού κεφαλαίου των παρελθόντων ετών. Δραχμάς 2.750

έσοδα του έτους 1867	**δραχ. 1.502**
έσοδα του έτους 1868	**δραχ. 1.328**
έσοδα του έτους 1869	**δραχ. 1.815**
έσοδα του έτους 1870 μέχρι της 30 απριλίου	**δραχ. 360**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 7.755**
έξοδα του έτους 1866	**δραχ. 688,72**
έξοδα του έτους 1867	**δραχ. 1.830,37**
έξοδα του έτους 1868	**δραχ. 960,30**
έξοδα του έτους 1869	**δραχ. 5.765,65**
έξοδα του έτους 1870 μέχρι της 30 απριλίου	**δραχ. 180**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 9.465,04**

Εκ των ανωτέρω εξάγεται, ότι ο ρηθείς ναός ένεκεν των δαπανών, ας υπέστη δια την ανέγερσιν του Νάρθηκος και των δύο κωδωνοστασίων, υπεβλήθη εις χρέος προς διαφόρους κατοίκους Βυτίνης, ως τούτο φαίνεται ακριβώς εις το τελευταίον μέρος του λογαριασμού του εκκλησιαστικού συμβουλίου, το ποσόν του οποίου αναβαίνει εις δραχμάς 1671.50, το οποίον οφείλει να πληρώση ο ναός είτε εκ των τακτικών εσόδων του τρέχοντος έτους, είτε εκ του εκπλειστηριάσματος των εκποιηθέντων κτημάτων του. Κατά συνέπειαν το συμβούλιον του δήμου ομοφώνως εγκρίνει τας μέχρι της 30 Απριλίου ε.ε. πράξεις του εκκλησιαστικού συμβουλίου του ιερού Ναού "ο ΑγιοςΤρύφων", και εκφράζει την ευαρέσκειάν του δια τε τον ζήλον και τιμιότητα της διαχειρίσεώς του καθ' όλην την διάρκειαν της υπηρεσίας του, και θεωρεί ως καλώς διαχειρισθέντας τα τε έσοδα και έξοδα του προκειμένου ναού.

Ο κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει κοινοποιήσει αντίγραφον του παρόντος ψηφίσματος προς τα μέλη του εκκλησιαστικού συμβουλίου του ιερού ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Εγένετο εν Βυτίνη τη 1 Μαΐου 1870

ο Δήμαρχος	**ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου**	**τα μέλη**
Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος	**Δ. Γ. Θαλασσινός**	**[**υπογραφές**]».**

Αμέσως μετά την ανάληψη καθηκόντων από το νέο Δημοτικό Συμβούλιο, διορίζονται, στις 17 Μαΐου 1870 (πράξη αριθ. Β΄), νέοι εκκλησιαστικοί επίτροποι σε κάποιες από τις ενορίες του Δήμου, μεταξύ των οποίων και του Αγίου Τρύφωνα: **«[…]εις δε τον ναόν ο Άγιος Τρύφων της Επάνω Βυτίνης να διορισθώσιν οι Λαμπρυνός Ιωάν. Λαμπρυνόπουλος, Κωνσταντίνος Γ. Ταμπακόπουλος, Δημήτριος Κ. Λαμπρυνόπουλος και ο εφημέριος της αυτής εκκλησίας Παναγιώτης ιερεύς Παπαζαφειρόπουλος Σακελλάριος»**.

Ο επόμενοςεκκλησιαστικός προϋπολογισμός που διαθέτουμε μάς έρχεται στις 4 Οκτωβρίου 1874 (πράξη ΛΑ΄) και είναι για το έτος 1875. Το υδραγωγείο έχει φτάσει πολύ κοντά στον οικισμό και δρομολογείται το έργο της μεταφοράς του νεκροταφείου εκτός του οικισμού. Ως εκ τούτου, στους προϋπολογισμούς προβλέπονται και δαπάνες για την κατασκευή του:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδωντων ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας

Έσοδα του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

1) Από δίσκους	**δραχ. 480**
2) Από κηρόν	**δραχ. 860**
3) Δικαιώματα των Γάμων	**δραχ. 40**
4) Από αγρούς	**δραχ. 100**
5) Από διαφόρους άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 300**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 1780**

Έξοδα

1) Δι’ αγοράν ελαίου	**δραχ. 145**
2) Δι’ αγοράν κηρού	**δραχ. 235**
3) Δι’ αγοράν λιβανίου	**δραχ. 25**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 405**

Τα λοιπά θέλουν δαπανηθώσι δια την κατασκευήν του κοιμητηρίου».

Μετά από έναν χρόνο, στις 21 Σεπτεμβρίου 1875 (πράξη αριθ. Νη΄), σε παράρτημα του προϋπολογισμού του Δήμου Νυμφασίας εγκρίνονται οι προϋπολογισμοί των ενοριών του έτους 1876. Στην πράξη αυτήν, για πρώτη φορά προβλέπεται προϋπολογισμός και για την ενορία της Γέννησης της Θεοτόκου, όμως το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο είναι κενό, δεν έχει συμπληρωθεί:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων των ενοριακών εκκλησιών του Δήμου Νυμφασίας

Έσοδα του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

1) Από δίσκους	**δραχ. 480**
2) Από κηρόν	**δραχ. 860**

3) Δικαιώματα των Γάμων δραχ. 40
4) Από αγρούς δραχ. 100
5) Από διαφόρους άλλας συνεισφοράς δραχ. 300
το όλον των εσόδων δραχ. 1780
Έξοδα
1) Δι' αγοράν ελαίου δραχ. 145
2) Δι' αγοράν κηρού δραχ. 235
3) Δι' αγοράν λιβανίου δραχ. 25
[Σύνολο δραχ.] 405
Τα λοιπά θα δαπανηθώσι δια την κατασκευήν του κοιμητηρίου Δραχ. 1375
[Σύνολο δραχ.] 1780
όμοιος του ενταύθα ιερού Ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου"
[ΚΕΝΟ**]**
Εν Βυτίνη την 21 Σεπτεμβρίου 1875».

Το 1870, μετά την εκλογή Δημάρχου Νυμφασίας, του Πέτρου Ν. Λαμπρυνόπουλου,διορίζεται, όπως είδαμε,νέο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο στην ενορία Αγίου Τρύφωνα. Στις επόμενες δημοτικές εκλογές που διεξήχθησαν από τις 4 ώς τις 8 Ιανουαρίου 1874 επικρατεί η παράταξη του Δ. Ν. Θεοφιλόπουλου αλλά, παρ' όλα αυτά, οι εκκλησιαστικοί επίτροποι στον Άγιο Τρύφωνα, Κων. Γ. Ταμπακόπουλος, Λαμπρινός Ι. Λαμπρυνόπουλος και Δημήτριος Κ. Λαμπρυνόπουλος, παραμένουν οι ίδιοι. Όμως, από απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου το έτος 1877 πληροφορούμαστε για μια διαμάχη που έχει ξεκινήσει μεταξύ του δημάρχου Δ. Ν. Θεοφιλόπουλου και των τριών εκκλησιαστικών συμβούλων, οι οποίοι πρόσκεινται στην αντιπολιτευόμενη τώρα παράταξη. Είχαν δε κατά τη θητεία τους υποβάλλει προϋπολογισμούς μόνο για τα έτη 1874, 1875 και 1876. Η δημοτική αρχή τούς έχει ζητήσει από το έτος 1875 να δώσουν λόγο για τη διαχείρισή τους αλλά αυτοί αρνούνται, και το Δημοτικό Συμβούλιο σε συνεδρίασή του στις 7 Ιουλίου 1877 τους κατηγορεί για κατακράτηση χρημάτων και περιουσιακών στοιχείων του ναού. Η δημοτική αρχή υπολογίζει ότι τα χρήματα ανέρχονται σε 4.100 δραχμές, τις οποίες τους καλεί να καταβάλουν στο Δημοτικό Ταμείο εντός δέκα ημερών:

«Πράξις ΣΙΗ΄ 7 Ιουλίου 1877
Το Δημοτικόν Συμβούλιον ακούσαν του Δημάρχου να εκθέτη ότι οι Κωνστ. Γ. Ταμπακόπουλος και Δημήτριος Κ. Λαμπρυνόπουλος διατελούσιν από το έτος 1870 άχρι τούδε ως επίτροποι και Σύμβουλοι του ενταύθα ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", οίτινες προσκληθέντες επανειλειμμένως

να δώσωσι λογαριασμόν της διαχειρίσεώς των των ετών 1875 μέχρι σήμερον, απεποιήθησαν και αρνούνται κατακρατούντες και διαχειριζόμενοι τα χρήματα και λοιπήν περιουσίαν του Ναού επί ζημίαν του, ιδιοποιούμενοι ταύτα άνευ λογοδοσίας εναντίον του Νόμου, και αιτείται παρά του Συμβουλίου ίνα ενεργήση συνοδά προς το καθήκον του και τον Νόμον, τον λογαριασμόν των κατακρατουμένων εις βάρος των αρνουμένων, επί τη βάσει των αποδοθέντων απολογισμών προηγουμένων ετών. Ως πρόεδρος δε του εκκλησιαστικού τούτου συμβουλίου δίδει μόνος απολογισμόν επί τη βάσει των όσων ηδυνήθη να συλλέξη διαβεβαιώσεων, όστις έχει ως εν τω συνημμένω πίνακι. Παρατηρεί ότι τα συμφέροντα του ιερού Ναού κατεβλήθησαν ουσιωδώς και […] απειλείται η εν γένει της απωλείας της περιουσίας του κινδύνου, δι[…] […] το Συμβούλιον οφείλει να μεριμνήση, καθ' όσον ούτος διενεργήσας ότι ανήκει σύμφωνα προς τον Νόμον, ουδεμίαν αναλαμβάνει ευθύνην.

Λαβόν υπ'όψιν του τα εκτεθέντα υπό του κ. Δημάρχου και ως Προέδρου του εκκλησιαστικού Συμβουλίου δια τα αφορώντα την εκτεθείσαν υπόθεσιν, και τα απαρτίζοντα την αυτήν υπόθεσιν έγγραφα, οίον την υπ' αριθ. 488 του κ. Δημάρχου προς το Βασ. Επαρχείον, δι' ης συνόδευσε άπαντα τα μεταξύ αυτού και των εκκλησιαστικών Συμβούλων διαμειφθέντα, εξ ων αποδεικνύεται ότι οι επίτροποι και εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων" καίτοι προσκληθέντες ως προκύπτει εκ της υπ' αριθ. 807 π.ε., 452 και 470 ε.ε. έγγραφα προσκλήσεων του Δημάρχου, και των υπ' εκείνων δοθεισών περί της παραλαβής των αποδείξεις, απέσχον να δώσωσι λογαριασμόν της διαχειρίσεώς των επί τοσαύτα έτη διαχειριζόμενοι την εκκλησιαστικήν περιουσίαν εναντίον του Νόμου, καθ ον ετησίως απαιτείται λογοδοσία αρμοδίως εξελεγχομένη και εγκρινομένη. Η άρνησίς των δε αύτη πασιφανώς και ανενδοιάστως αποδεικνύει ότι καταχρώμενοι την περιουσίαν του Ναού, ιδιοποιούνται παρανόμως τα χρήματα τούτου κατά το δοκούν και προς το συμφέρον των, προς βλάβην του Ναού, απείρους μάλιστα έχοντα ανάγκας, δι' επισκευήν αυτού.

Παρατηρούν ότι εκ των αποδοθέντων άλλοτε απολογισμών της διαχειρίσεως εν γένει του εν λόγω Ναού, ως προκύπτει εκ του υπό Στοιχ. ΡΜΒ΄ της 1 Μαΐου 1870 ψηφίσματος του Συμβουλίου τούτου, τα μεν έσοδα του Ναού ανέρχονται ετησίως εις δραχμάς 1800, τα δε τακτικά έξοδα εις δραχμάς 500, ως δε εξ ιδίας πείρας γιγνώσκει τα έσοδα αυτού ουσιωδώς επηύξησαν κατά τα τελευταία έτη κατά 500 τουλάχιστον δραχμάς, καθ' […] Αναντιρρήτως υπερέβη τα προσυμφωνηθέντα ή τουλάχιστον ανέρχονται τα έσοδα ετησίως εις δραχμάς 2000.

Έχον δε υπ' όψιν το άρθρον 1, παρ. 17 του από 1 Δεκεμβρίου 1836 Βασ. Διατάγματος περί διοικήσεως αγαθοεργών καταστημάτων και τα άρθρα 114 – 116, συνδυασμένων με τα άρθρα 111 ως 113 του δημοτικού Νόμου, και θεωρούν ότι οι αρνούμενοι επίτροποι και εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι να αποδώσουν τους λογαριασμούς της διαχειρίσεώς των, προφανώς καταχρώνται και μεταχειρίζονται την εκκλησιαστικήν περιουσίαν προς ίδιον των όφελος και προς βλάβην του Ναού, επομένως κατά τας προηγηθείσας σκέψεις και τας παρατεθείσας διατάξεις του Νόμου, είναι υπόχρεοι εις αποζημίωσιν καταλογιζομένων εις βάρος των των ως είρηται αναδειχθέντων ως κατακρατουμένων χρημάτων [...] Παρόντος, επιφυλαττομένου του δικαιώματος του Συμβουλίου δια την λοιπήν περιουσίαν του Ναού.

Δια ταύτα αποφαίνεται

Αποδέχεται και αναγνωρίζει την άρνησιν και την υποχρέωσιν των εκκλησιαστικών επιτρόπων και εκκλησιαστικών Συμβούλων Κωνστ. Γ. Ταμπακοπούλου, Λαμπρινού Ι. Λαμπρυνοπούλου και Δημητρίου Κ. Λαμπρυνοπούλου του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος δια την οφειλομένην απόδοσιν των λογαριασμών της διαχειρίσεως των ετών 1875 μέχρι τέλους Ιουνίου 1877 καίτοι νομίμως προσκληθέντων.

Καταλογίζει εις βάρος των σημειωθέντων επιτρόπων και εκκλησιαστικών Συμβούλων τα μετά την αφαίρεσιν των δαπανηθέντων κατ' έτος εξόδων κατακρατούμενα υπ' αυτών χρήματα του εν λόγω Ναού συνιστάμενα εις δραχμάς 4100 εν όλω [...] ιδιοποιούνται και μεταχειρίζονται βεβαίως εις ιδίας των χρήσεις και προς βλάβην του Ναού, ους υπόχρεοι να καταθέσωσιν εις το Δημοτικόν Ταμείον του Δήμου Νυμφασίας, όπως αποδοθώσι νομίμως τω Ταμείω του ιερού Ναού εντός δέκα ημερών από της προς αυτούς κοινοποιήσεως της παρούσης, μετά παρέλευσιν της οποίας θέλουν πληρώνει και τόκον υπερημερίας προς 12% ετησίως μέχρι εξοφλήσεως.

Ανατήθησι την εκτέλεσιν της παρούσης εις τον Δήμαρχον.

Ο Δήμαρχος **τα μέλη**

Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος [υπογραφές]».

Την 1η Οκτωβρίου 1878, με την πράξη Σμε΄, ψηφίζονται οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί για το έτος 1879:

«Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του ιερού Ναού "Άγιος Τρύφων" δια το έτος 1879

Α΄ Έσοδα

1) από δίσκους **δραχ. 560**

2) από πώλησιν κηρού	**δραχ. 600**
3) από αγρούς	**δραχ. 20**
4) από διάφορα αφιερώματα	**δραχ. 50**
5) από δικαιώματα γάμων	**δραχ. 20**
[Σύνολο]	**δραχ. 1250**
Β΄Έξοδα	
1) Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 400**
2) Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
3) Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
4) Δι' επισκευήν και κάθαρσιν της πλατείας του ιερού Ναού	**Δραχ. 300**
5) Δια μισθοδοσίαν ενός Μουσικού	**Δραχ. 100**
6) Δι' απρόβλεπτα έξοδα προς καλλωπισμόν του Ναού	**Δραχ. 100**
7) αποθεματικόν κεφάλαιον	**Δραχ. 230**
το όλον των εξόδων	**Δραχ. 1250**

Εγένετο εν Βυτίνη την 1 Οκτωβρίου 1878».

Αξίζει να επισημάνουμε την πρόβλεψη για δαπάνη προς διαμόρφωση του προαυλίου του ναού, το οποίο αποκαλείται τώρα πλατεία, φανερώνοντας την πρόθεση της δημοτικής αρχής για δημιουργία πλατείας στον συγκεκριμένο χώρο.

Η επόμενη χρονιά, το 1879, είναι προεκλογική. Στις 8 Απριλίου πρόκειται να πραγματοποιηθούν οι δημοτικές εκλογές. Από πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου μαθαίνουμε ότι οι κατηγορηθέντες Εκκλησιαστικοί Επίτροποι έχουν αντικατασταθεί και στις 20 Ιουλίου 1877 έχουν διοριστεί νέοι. Και προς το τέλος του επόμενου έτους, 1878, το Δημοτικό Συμβούλιο ζητάει απολογισμό της διαχείρισής τους, η οποία εγκρίνεται στις 30 Νοεμβρίου 1878 με την πράξη αριθ. Σμη΄ (248):

«Πράξις ΣΜΗ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι, παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την εξέλεγξιν των απολογισμών της διαχειρίσεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ενταύθα ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος συγκείμενον από τον Ιωάννην Ζ. Νικολόπουλον, Δημήτριον Α. Λιαρόπουλον και Χρήστον Γ. Θαλασσινόν.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τον υποβληθέντα απολογισμόν της διαχειρίσεώς του αρχομένης της διαχειρίσεώς του από τας 20 Ιουλίου του έ-

τους 1877 μέχρι της 1 Νοεμβρίου 1878, εξ ης προκύπτει ότι τα έσοδα του προειρημένου Ναού, ανήλθον εις Δραχμάς 2.913,45.

Ως Έσοδα

1) Από δίσκους και πώλησιν κηρίων	**2.015,15**
2) Από αγρόν	**160**
3) Από το εκπλειστηρίασμα της οικίας του Π. Τριανταφυλλίδου	**546,30**
4) Από το εκκλησιαστικόν Ταμείον του Ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου"	**112**
5) Από στεφανώματα	**30**
6) Από πώλησιν διαφόρων αφιερωμάτων	**70**

Τα έξοδα αυτού

Κατά το ανωτέρω χρονικό διάστημα ανέρχονται εις Δραχμάς 2140,36

1) Δι' αγοράν κηρού	**Δραχ. 452,25**
2) Δι' αγοράν ελαίου	**Δραχ. 118,20**
3) Δι' αγοράν λιβανίου	**Δραχ. 500**
4) Δια καθαρισμόν προαυλίου	**Δραχ. 24,50**
5) Δια τα βάια	**Δραχ. 6**
6) Δια καθαρισμόν ευμαναλίων και λοιπών σκευών	**Δραχ. 10**
7) Δια καθαρισμόν τέμπλεου	**Δραχ. 14**
8) Εις το Ελληνικόν Σχολείον δια σαρώματα[;]	**Δραχ. 8**
9) Δια την καθαριώτητα της εκκλησίας	**Δραχ. 10**
10) Εις τους κτίστες του Νεκροταφείου	**Δραχ. 1658,45**
11) Δι' αγοράν [...] του Νεκροταφείου	**Δραχ. 80**
12) Δι' αγοράν [...] ναού	**Δραχ. 50**
13) Δι' αγοράν ξυλείας Αυλοθύρας	**Δραχ. 20**
14) Δια σιδηρικά της Αυλοθύρας	**Δραχ. 10,95**
15) Δι' αγοράν της κλειδαριάς	**Δραχ. 1**
16) Δια ημερομίσθια μαραγκών	**Δραχ. 37**
17) Εις Γ. Πετρόπουλον σουβαντζή	**Δραχ. 3**
18) Δια καρφιά και πρόκες	**Δραχ. 20**
19) Εις μισθοδοσίαν του μουσικού από 20 Ιουλίου 1877 μέχρι τις 11 Αυγούστου 1878	**Δραχ. 100**
Το όλον των εξόδων	**Δραχ. 2640,35**
Αποθεματικόν κεφάλαιον	**Δραχ. 273,10**
[...]	**Δραχ. 2913,45**

Το Δημοτικόν Συμβούλιον ομοφώνως εγκρίνει τον προκείμενον απολογισμόν του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος ως καλώς και νομίμως ενεργηθέντα και εκφράζει την ευαρέστησιν αυτού εις τα μέλη του εκκλησιαστικού αυτού συμβουλίου διότι προφανώς διαχειρίσθησαν εντίμως την υπηρεσία των.

Εγένετο εν Βυτίνη την 30 Νοεμβρίου 1878

Ο Δήμαρχος ο προεδρος δημ. Συμβουλίου

Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Να παρατηρήσουμε ότι στον απολογισμό περιλαμβάνεται και η διαχείριση της ενορίας της Γέννησης της Θεοτόκου, στην οποία, όπως είδαμε παραπάνω, είχε διοριστεί Εκκλησιαστική Επιτροπή στις 6 Ιουλίου 1874.

Όσο για τους 3 κατηγορηθέντες της προηγούμενης Εκκλησιαστικής Επιτροπής του Αγίου Τρύφωνα, αυτοί αναγκάζονται να αποδώσουν τους απολογισμούς για τα έτη της διαχείρισής τους, τους οποίους ελέγχει το Δημοτικό Συμβούλιο σε συνεδρίασή του στις 23 Ιανουαρίου 1879 (λίγους μήνες πριν από τις δημοτικές εκλογές, όπως είπαμε) και τους καταλογίζει ότι ζημίωσαν τον ναό συνολικά 5.016,90 δραχμές:

«Πράξις Ι΄23 Ιανουαρίου 1879

Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας, συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού, συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την εξέλεγξιν των απολογισμών του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του ενταύθα ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος συγκειμένου από τους εκκλησιαστικούς Συμβούλους Κωνστ. Γ. Ταμπακόπουλον, Λαμπρυνόν Ι. Λαμπρυνόπουλον και Δημήτριον Κ. Λαμπρυνόπουλον, κατοίκους Βυτίνης, των ετών 1870, 1871. 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877 μέχρι της 15 Αυγούστου.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τους υποβληθέντας απολογισμούς των υπολόγων διαχειριστών συγκειμένους από δύο κατάστιχα, αρχομένης της διαχειρίσεώς των από της 12 Ιουνίου 1870 έως της 12 Ιουλίου 1874 και από της 26 Ιουλίου 1874 μέχρι της 15 Αυγούστου 1877, και ζητήσαν παρά του Δημάρχου Νυμφασίας τους ψηφισθέντας προϋπολογισμούς των τε εσόδων και εξόδων του προειρημένου Ναού, όστις δια του υπ' αριθ. 909 της από 25 Δεκεμβρίου π.ε. εγγράφου του, πληροφορεί το Δημοτικόν Συμβούλιον, ότι το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον υπέβαλε και ενεκρίθησαν υπό του Δημοτικού Συμβουλίου [οι**] προϋπολογισμοί των**

ετών 1874, 1875 και 1876, των λοιπών ετών μη υποβληθέντων και εγκριθέντων προϋπολογισμών, και προβέν εις την εξέλεγξιν αυτών παρατηρεί ως εφεξής.

Α΄ ως προς τα έσοδα

Δια μεν το έτος 1870 παρουσιάζουν	**Δραχμάς1.950,50**
Δια το έτος 1871 παρουσιάζουν	**Δραχμάς1.580**
Δια το έτος 1872 παρουσιάζουν	**Δραχμάς2.470**
Δια το έτος 1873 έως 12 Ιουνίου 1874	**Δραχμάς3.539**
Δια το έτος 1874 από 12 Ιουνίου μέχρι τέλους αυτού	**Δραχμάς425**
Δια το έτος 1875	**Δραχμάς917,20**
Δια το έτος 1876	**Δραχμάς1.313,95**
Δια το έτος 1877 μέχρι της 15 Αυγούστου	**Δραχμάς811,75**
το όλον των εσόδων	**Δραχ. 13.007,40**

εφ' ων παρατηρεί ότι τα έσοδα των ετών 1875, 1876 και 1877 παρουσιάζουν ελάττωσιν εκ των εσόδων των παρελθόντων και θεομένων ετών σπουδαίαν, μη δυναμένην να αποδωθή εις τας υπό του εκκλησιαστικού Συμβουλίου αποδιδομένας αιτίας, διότι υφισταμένων των αιτιών αυτών και ήδη τα έσοδα του Ναού ανέρχονται εις δραχμάς δύο περίπου χιλιάδας κατά το λήξαν έτος, αλλά δεν δύναται να εξελεγθή η τόση καταφανής αύτη κατάχρησις, εν τούτοις το Συμβούλιον δεν δύναται να παραβλέψη το εις το πρακτικόν του Σώματος αναφερόμενον ποσόν των 35 Δραχμών όπερ πηγάζει εκ της πωλήσεως λίθων του Ναού εις τους κτίστας του Γιαννάκη Κοτζιοβέλου κατά το έτος 1875, το οποίον δεν φαίνεται σημειωμένον εις τα έσοδα του έτους αυτού, ώστε συμπεριλαμβανομένου και του ποσού αυτού, το όλον των εσόδων ανέρχεται εις Δραχμάς 13.042,40.

Β΄ ως προς τα έξοδα

Το εκκλησιαστικόν Συμβούλιον παρουσιάζει τα εξής

Δια μεν το έτος 1870 μέχρι της 12 Ιουνίου 1871	**Δραχμάς 981,20**
Δια δε το έτος 1871 μέχρι της 12 Ιουνίου 1872	**Δραχμάς 578,05**
Δια το έτος 1872 μέχρι της 12 Ιουνίου 1873	**Δραχμάς 5.008**
Δια το έτος 1873 μέχρι της 12 Ιουνίου 1874	**Δραχμάς 2.972**
Δια το έτος 1874 από 26 Ιουλίου μέχρι τέλους αυτού	**Δραχμάς 169,50**
Δια το έτος 1875 μέχρι τέλους	**Δραχμάς 423,20**
Δια το έτος 1876 μέχρι τέλους	**Δραχμάς 2.195,54**
Και δια το έτος 1877 μέχρι 15 Αυγούστου	**Δραχμάς 692,30**
Το όλον των εξόδων	**Δραχ. 13.019,77**

Εξίσωσις έσοδα Δραχ. 13.042,40

Έξοδα Δραχ. 13.019,77

Ως αποθεματικόν κεφάλαιον 22,61

εφ' ων παρατηρεί το Δημοτικόν Συμβούλιον ότι αι δαπάναι των ετών 1870 ως 1871 ανέρχονται εις Δραχμάς 981,20

πηγάζουσαι εκ των εξής κονδυλίων

Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβανίου	**Δραχ. 390**
Δια το Δημοτικόν Σχολείον	**Δραχ. 489**
Δια τον Μουσικόν	**Δραχ. 66**
Δια τον Πνευματικόν	**Δραχ. 36,20**
	Δραχμάς 981,20

των ετών 1871 και 1872 ανέρχεται εις Δραχμάς 578,05

πηγάζουσαι εκ των εξής κονδυλίων

Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβανίου	**Δραχ. 375**
Δια την κατασκευήν της θύρας	**Δραχ. 91,30**
Δια μισθόν Μουσικού	**Δραχ. 66**
Δια φανάρια	**Δραχ. 45,75**
[Σύνολο]	**Δραχμάς 578,05**

των ετών 1872 και 1873 ανέρχονται εις Δραχμάς 1.651

πηγάζουσαι εκ των εξής κονδυλίων

Δι' αγορά ελαίου, κηρού και λιβανίου	**Δραχ. 395**
Δι' εξακόσια καντάρια άσβεστον	**Δραχ. 450**
Δι' εν Μανάλιον	**Δραχ. 120**
Δια τα Άγια Πάθη	**Δραχ. 80**
Δια τον Μουσικόν	**Δραχ. 66**
Δι' αγοράν πινάκων του Δημοτικού Σχολείου	**Δραχ. 24**
Δια την επισκευήν Πολυκανδύλου	**Δραχ. 190**
Δια την κατασκευήν κωδωνοστασίου	**Δραχ. 86**
Δια τα θρανία του Δημοτικού Σχολείου	**Δραχ. 205**
Δια την κατασκευήν του επιταφείου	**Δραχ. 35**
[Σύνολο]	**Δραχμάς 1651**

ων το ποσόν ανέρχεται το όλον εις Δραχμάς 3210,25

ενεργηθείσαι άνευ προϋπολογισμών και άνευ της γνώσεως ή διαταγής του αρμοδίου Δημάρχου, καταλογίζονται εις βάρος των υπολόγων διαχειριστών, οίτινες αυτογνωμόνως ενήργησαν τας ανωτέρω πληρωμάς.

Επίσης το Δημοτικόν Συμβούλιον καταλογίζει εις βάρος των αυτών υπολόγων διαχειριστών τας δαπάνας των επομένων ετών ας πέραν των εγκεκριμένων προϋπολογισμών και άνευ διαταγής του αρμοδίου Δημάρχου ενήργησαν ως εξής.

Κατά το έτος 1874 Δραχμάς 310
εκ των εξής κονδυλίων

Δια την επιδιόρθωσιν του κουμπέ	**Δραχ. 110**
Δια την μισθοδοσίαν του μουσικού	**Δραχ. 200**
[Σύνολο]	**Δραχ. 310**

Κατά το έτος 1875 Δραχμάς 65
εκ των εξής κονδυλίων

Εις Γεώργιον Καρλέσην	**Δραχ. 5**
Δια πίνακας Δημοτικού Σχολείου	**Δραχ. 5**
Εις επιδιόρθωσιν κρηνών	**Δραχ. 55**

Κατά το έτος 1876 Δραχμάς 446,74
εκ των εξής κονδυλίων

Δι' αγοράν κηρού πέραν του προϋπολογισθέντος ποσού	**Δραχ. 261**
Δι' επιδιόρθωσιν Πολυκανδήλου	**Δραχ. 44**
Εις Ανάστον Λιαρόπουλον	**Δραχ. 50**
Δι' αγοράν κανδηλίου Αγίου Χαραλάμπους	**Δραχ. 91,74**
[Σύνολο]	**Δραχ. 446,74**

Κατά το έτος 1877 ολόκληρον την ποσότητα ην άνευ προϋπολογισμού εδαπάνησαν και άνευ ειδικών διαταγών και της γνώσεως του αρμοδίου Δημάρχου ανερχομένην εις

	Δραχμάς 692,30
εις αύτας πρόσθες και το αποθεματικόν κεφάλαιον	**[Δραχ.] 22,61**
[Γενικό Σύνολο]	**4746,90**

Καταλογίζει λοιπόν ομοφώνως το Δημοτικόν Συμβούλιον εις βάρος των υπολόγων διαχειριστών εκκλησιαστικών Συμβούλων του ενοριακού Ναού Βυτίνης του Αγίου Τρύφωνος Κωνστ. Γ. Ταμπακοπούλου, Λαμ. Ι. Λαμπρυνοπούλου και Δημητρίου Κ. Λαμπρυνοπούλου κατοίκων Βυτίνης, το ποσόν των Δραχμών τεσσάρων χιλιάδων επτακοσίων τεσσαράκοντα εξ και εννενήκοντα εκατοστών δια τους ανωτέρω εκτεθέντας λόγους και υποχρεοί τον κ. Δήμαρχον Νυμφασίας όπως ενεργήση τα περαιτέρω προς έγκρισιν της παρούσης.

Εκτός του ανωτέρω καταλογισθέντος ποσού εις βάρος των υπολόγων εκκλησιαστικών Συμβούλων των Δραχμών 4.746,90, το Δημοτικόν Συμβούλιον ευρίσκει εις το κατάστιχον των αυτών εκκλησιαστικών Συμβούλων ότι ούτοι εισέπραξαν από οφειλέτας διαφόρους του Ναού ως εξής.

Από Σαράντον Κουτρουμπή Δραχμάς 240

Από Κωνσταντίνον Μεγαλόφωνον ή Τζιεγκήν Δραχμάς τριάκοντα

τας οποίας ουδαμού των απολογισμών των αναφέρουν ως έσοδον, και δια το ποσόν αυτό το Δημοτικόν Συμβούλιον τους θεωρεί καταλογιστέους, ώστε το όλον ποσόν όπερ καταλογίζει εις βάρος των ρηθέντων εκκλησιαστικών Συμβούλων το Δημοτικόν Συμβούλιον ανέρχεται εις Δραχμάς πέντε χιλιάδας δεκαέξ και εννενήκοντα εκατοστά (5.016,90)
Εγένετο εν Βυτίνη την 23 Ιανουαρίου 1879

Ο Δήμαρχος ο προεδρος δημ. Συμβουλίου
Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος
Τα μέλη
Γ. Κατζινόπουλος
Δ. Ζαχαρόπουλος
Κανέλλος Λιαρόπουλος
Δημ. Ιω. Χλιβέρης
Γ. Παναγιωτόπουλος δια Δ. Χλιβέρη
Κωνστ. Χατζηιωάννου
Κ. Παναγόπουλος».

Από τον απολογισμό να κρατήσουμε, πέραν των άλλων, ότι στη διαχείριση του ναού περιλαμβάνονται και δαπάνες, εκτός της Ελληνικής Σχολής, και για το Δημοτικό Σχολείο Βυτίνας. Επίσης, η απόφαση μιλά για ποσό που εισέπραξαν οι εν λόγω εκκλησιαστικοί σύμβουλοι από την πωληση πέτρας σε ιδιώτη.

Στις δημοτικές εκλογές της 8ης Απριλίου 1879, η παράταξη του δημάρχου Δ. Ν. Θεοφιλόπουλου επανεκλέγεται και προβαίνει σε αντικατάσταση κάποιων Εκκλησιαστικών Συμβουλίων του Δήμου που, αν και προσκλήθηκαν να αποδώσουν τους απολογισμούς της διαχείρισής τους, απέφυγαν να τους προσκομίσουν:

«Πράξις ΙΓ΄ 15 Ιουλίου 1879
Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού. συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την αντικατάστασιν εκκλησιαστικών τινων συμβούλων των εν τω Δήμω ενοριακών Ναών. Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τας παραστάσεις του κ. Δημάρχου, ότι πολλά εκκλησιαστικά συμβούλια καίτοι προσκληθέντα να δώσουν απολογισμόν της διαχειρίσεώς των, ηρνήθησαν μέχρι σήμερον, το Δημοτικόν Συμβούλιον προβαίνει εις την αντικατάστασιν αυτών και τάσσει προθεσμίαν τεσσαρακονθήμερον όπως παραδώσουν

εις τον Δήμαρχον τους απολογισμούς της διαχειρίσεώς των επί ποινή καταδιώξεως [...] ομοφώνως δε εκλέγει ως εκκλησιαστικούς Συμβούλους
1) Δια τον εν Βυτίνη ιερόν Ναόν "η Γέννησις της Θεοτόκου" τους κ.κ. Νικόλαον Γ. Σταθόπουλον, Ιωάννην Π. Ξυνογαλάν, Δημήτριον Μ. Ματθαίου και Νικόλαον ιερέα Χρυσανθόπουλον [...]

[...] Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Ιουλίου 1879

Ο Δήμαρχος **ο προεδρος δημ. Συμβουλίου**
Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος **Γιαννάκης Κοτζιόβελος**
Τα μέλη
[υπογραφές]**»**.

Στις 25 Οκτωβρίου 1879, με την πράξη αριθμός Ιζ΄, ψηφίζονται οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί για το έτος 1880:
«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του Ναού του Αγίου Τρύφωνος εν Βυτίνη δια το έτος 1880

Α΄ Εσοδα

1) Από δίσκους	**δραχ. 500**
2) Από κηρόν	**δραχ. 600**
3) Από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 20**
4) Από αγρούς	**δραχ. 140**
4) Από άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 50**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 1310**

Β΄ Έξοδα

1) Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 500**
2) Δι' αγράν ελαίου	**δραχ. 100**
3) Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
4) Δια την επισκευήν του Νεκροταφείου	**δραχ. 300**
5) Δια στρώσιμον του Νάρθηκος κ.λπ.	**δραχ. 390**
6) Δι' αντιμισθίαν μουσικού [...] και δια [...] κανδηλανάπτου	**δραχ. 180**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 1490**

το έλλειμμα των δραχμών 180 θέλει πληρωθή από τα αποθεματικά κεφάλαια των παρελθόντων ετών.

Προϋπολογισμός του Ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου" εν Βυτίνη

Α΄ Εσοδα

1) Από δίσκους	**δραχ. 200**
2) Από κηρόν	**δραχ. 100**
3) Από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 10**

4) Από διαφόρους συνεισφοράς δραχ. 100
το όλον των εσόδων δραχ. 410
Β΄ Έξοδα
1) Δι’ αγοράν κηρού δραχ. 60
2) Δι’ αγοράν ελαίου δραχ. 40
3) Δι’ αγοράν λιβανίου δραχ. 10
4) Δια την αποπεράτωσιν του τεμπλέου δραχ. 250
5) Δια την ανέγερσιν του κωδωνοστασίου
και Νάρθηκος δραχ. 50
το όλον των εξόδων δραχ. 410
Εγένετο εν Βυτίνη την 25 Οκτωβρίου 1879».

Να σημειώσουμε πως, εκτός από τη δαπάνη για τις υπηρεσίες ενός ψάλτη, υπηρεσίες επ’ αμοιβή προσφέρει και καντηλανάπτης.

Τον επόμενο χρόνο, στις 6 Οκτωβρίου 1880, με την πράξη Κθ΄ εγκρίνεται ο προϋπολογισμός των ενοριών από το Δημοτικό Συμβούλιο για το ερχόμενο έτος 1881:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του Ναού του Αγίου Τρύφωνος εν Βυτίνη δια το έτος 1881
Α΄ Εσοδα
Από δίσκους δραχ. 500
Από κηρόν δραχ. 600
Από δικαιώματα στεφανώματος δραχ. 20
Από διαφόρους συνεισφοράς δραχ. 50
[σύνολο] δραχ. 1170
Β΄ Έξοδα
Δι’ αγοράν κηρού δραχ. 500
Δι’ αγράν ελαίου δραχ. 100
Δι’ αγοράν λιβανίου δραχ. 20
Δι’ αντιμισθίαν μουσικού και υπη-
ρεσίαν κανδηλανάπτου δραχ. 180
Δι’ επισκευήν του Νάρθηκος δραχ. 370
[σύνολο] δραχ. 1170
Προϋπολογισμός του Ναού της Γεννήσεως της Θεοτόκου
Α΄ Εσοδα
Από δίσκους δραχ. 200
Από κηρόν δραχ. 100
Από δικαιώματα στεφανώματος δραχ. 10
Από διαφόρους συνεισφοράς δραχ. 100

[σύνολο] δραχ. 410

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού δραχ. 60
Δι' αγοράν ελαίου δραχ. 40
Δι' αγοράν λιβανίου δραχ. 10
Δια την αποπλήρωσιν του τεμπλέου δραχ. 300
[σύνολο] δραχ. 410

Εγένετο εν Βυτίνη την 6 Οκτωβρίου 1880».

Εν τω μεταξύ, η υπόθεση με τους 3 κατηγορηθέντες για οικονομικές ατασθαλίες επιτρόπους είναι σε εξέλιξη. Η Νομαρχία Αρκαδίας με απόφασή της στις 31 Αυγούστου 1880 καταλογίζει τελικά στους εν λόγω επιτρόπους 4.994,54 δραχμές για τη διαχείρισή τους από το 1870 μέχρι το 1877, και διατάζει τη δημοτική αρχή να τους καταγγείλλει για κατάχρηση επιπλέον 1.250 δραχμών από την πώληση των λίθων του περιμαντρώματος του ναού. Θεωρούμε ότι πρόκειται για την μάντρα του νεκροταφείου, που έχει ήδη μεταφερθεί από τον περίβολο του ναού:

«Πράξις Δ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού.

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημαρχικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας, έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την υπ' αριθ. 6881 της 31 Αυγούστου λήξαντος έτους 1880 απόφασιν της Β. Νομαρχίας Αρκαδίας, δι' ης καταλογίζει μεν τους υπολόγους εκκλησιαστικούς Συμβούλους του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος Κωνστ. Γ. Ταμπακόπουλον, Λαμπρυνόν Ι. Λαμπρυνόπουλον και Δημήτριον Κ. Λαμπρυνόπουλον κατοίκους Βυτίνης ως ελλειμματίες δραχμών 4.994 και 54% και απαλλάσσει αυτούς του καταλογισμού δραχμών 35, δια την είσπραξίν των, από τους λίθους του περιφράγματος του Ναού, ους ε[...]ρησαν οι κτίσται του Ιωάννου Κοτζιοβέλου κατοίκου Βυτίνης, ο Γεώργιος Ι. Λαμπρυνόπουλος [...] διότι ούτοι δεν εσημείωσαν ως έσοδον το ποσόν αυτό, και διατάσσει ίνα καταγγελθώσι οι ανωτέρω εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι ως καταχρασταί του ποσού του εκ των του περιφράγματος λίθων και ως εισπραχθέντος, όθεν ομοφώνως το Δημοτικόν Συμβούλιον καταγγέλλει τους ανωτέρω εκκλησιαστικούς Συμβούλους δια την κατάχρησιν αυτήν και προτείνει μάρτυρας του ότι τους λίθους του περιφράγματος του Ναού του Αγίου Τρύφωνος επώλησαν οι ανωτέρω εκκλησιαστικοί Σύμβουλοι εις τους τεχνίτας του Ιωάννου Κοτζιόβελου, Ιωάννου Κ. Λαμπρυνόπουλου, Τρύφωνος Γ. Ταμπακοπούλου, Κωνστ. Γ. Ταμπακοπούλου, Αλεξάνδρου Γ. Ταμπακοπούλου, Γεωργίου Γ.

Λαμπρυνοπούλου και Γεωργίου Π. Ξυνογαλά, κατοίκων Βυτίνης τους ιδίους ιδιοκτήτας και τους Γεώργιον Πόταγαν και Αθανάσιον ΠαπαΓεωργόπουλον κατοίκους Βυτίνης και τας δραχμάς της αξίας αυτών ανερχομένης εις δραχμάς 1.250, ους εξέλαβον[;] κατεχράσθησαν χωρίς να σημειώσωσιν αυτάς εις τας εισπράξεις και παρακαλούν την προϊσταμένην αρχήν όπως ενεργήση τα περαιτέρω.

Ο κ. Δήμαρχος Νυμφασίας θέλει υποβάλλει την παρούσαν μετά της αποδείξεώς της προς το Σώμα κοινοποιήσεως της μνησθείσης αποφάσεως.

Εγένετο εν Βυτίνη την 18 Ιανουαρίου 1881

Ο Δήμαρχος **ο προεδρος δημ. Συμβουλίου**

Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος **Γιαννάκης Κοτζιόβελος**

Τα μέλη

[υπογραφές**]»**.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1881 (πράξη Ιστ΄) ψηφίζεται ο εκκλησιαστικός προϋπολογισμός για το έτος 1882:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος του έτους 1882.

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 500**
Από κηρόν	**δραχ. 600**
Από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 20**
Από εκκλησιαστικούς αγρούς	**δραχ. 140**
Από άλλας συνεισφοράς	**δραχ. 50**
[σύνολο]	**δραχ. 1310**

Β΄ Έξοδα

Δι’ αγοράν κηρού	**δραχ. 500**
Δι’ αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
Δι αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
Δια μισθοδοσίαν μουσικού και κανδηλανάπτου	**δραχ. 180**
Δια καθαρισμόν της εκκλησίας	**δραχ. 25**
Δια την αγοράν τούβουλων, μεταφοράν αυτών και επίστρωσιν του ναού των Αγίων Πάντων και δια την εργασίαν των τεχνιτών	**δραχ. 650**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 1475**

Το παρουσιαζόμενον έλλειμμα εκ δραχμών 165 θέλει αναπληρωθή από το αποθεματικόν κεφάλαιον.

Προϋπολογισμός του εν Βυτίνη ιερού Ναού της Γεννήσεως της Θεοτόκου

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 200**
Από κηρόν	**δραχ. 50**
Από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 10**
Από διαφόρους συνεισφοράς	**δραχ. 30**
το όλον των εσόδων	**δραχ. 290**

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 80**
Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 45**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 5**
Δια την αποπληρωμήν του τεμπλέου	**δραχ. 225**
Δι' επισκευήν του Ναού	**δραχ. 20**
το όλον των εξόδων	**δραχ. 375**

Το έλλειμμα των δραχμών 85 θέλει πληρωθή από εκουσίας συνεισφοράς των κατοίκων.

[...] Εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1881».

Στην ίδια συνεδρίαση της 15ης Σεπτεμβρίου 1881, το Δημοτικό Συμβούλιο εγκρίνει τους απολογισμούς του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Αγίου Τρύφωνα από το έτος 1878, την ημερομηνία όπου σταματά ο προηγούμενος απολογισμός των ιδίων εκκλησιαστικών επιτρόπων μέχρι το καλοκαίρι του παρόντος έτους:

«Πράξις ΙΖ΄ Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρουσία και του κ. Δημάρχου Νυμφασίας έλαβεν ως αντικείμενον συνεδριάσεως κατά τα σημερινά πρακτικά την εξέλεγξιν των απολογισμών της διαχειρίσεως του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος από της 1 Νοεμβρίου του έτους 1878 μέχρι τέλους Ιουλίου ε.ε.

Λαβόν όθεν υπ' όψιν του τα απαρτίζοντα τους απολογισμούς έγγραφα, ήτοι τον πίνακα των απολογισμών και το αντίγραφον του καθημερινού Βιβλίου των τε εσόδων και εξόδων, εξ ων προκύπτει ότι ως έσοδα προϋπελογίσθησαν

δια τους μήνας Νοέμβριον και Δεκέμβριον

του έτους 1878 Δραχμάς 137

Δια το έτος 1879 δια του προϋπολογισμού Δραχμάς 1250
Δια το έτος 1880 δια του προϋπολογισμού Δραχμάς 1310
και δια τους μήνας Ιανουάριον μέχρι
τέλους Ιουλίου ε.ε. αναλογούν Δραχμάς 585
Σύνολον 3282

εβεβαιώθησαν δε τα εξής έσοδα
δια το έτος 1878 των δύο μηνών 255,35
δια το έτος 1879 1713,12
δια το έτος 1880 1646,80
και δια τους μήνας Ιανουάριον μέχρι τέλους Ιουλίου 1881 860,28
εξ αποθεματικών κεφαλαίων π.ε. 273,10
το όλον των εσόδων Δραχ. 4.748,60

Έξοδα προϋπελογίσθησαν
Δια τους δύο μήνας Νοέμβριον και Δεκέμβριον 1878 Δρ. 72
Δια το έτος 1879 Δρ. 1.020
Δι' ιδιαιτέρου ψηφίσματος του αυτού έτους προς
επισκευήν του Ναού Δρ. 1.150
Δια το έτος 1880 Δρ. 1.490
Και δια τους μήνας Ιανουάριον μέχρι τέλους Ιουλίου 1881 Δρ. 585
[Σύνολο] Δρ. 4.317

Εβεβαιώθησαν έξοδα τα εξής
1879 εκ του προϋπολογισμού Δρ. 989, 55
1879 εξ ιδιαιτέρου ψηφίσματος δια την
επισκευήν του Ναού Δρ. 627,08
[Σύνολο Δραχ.] 1.616,63

Εκ τούτων εδαπανήθησαν καθ' υπέρβασιν του προϋπολογισμού τα εξής ποσά
Δι' εν μανουάλιον Δρ. 111
Δια τον δικηγόρον Σεχιώτην Δρ. 50,40
Εις μουσικόν δια τα προς αυτόν οφειλόμενα
κατά το παρελθόν έτος Δρ. 110
[Σύνολο δραχ.] 271,40

Το Δημοτικόν Συμβούλιον εγκρίνει και τας δαπάνας αυτάς ως καλώς διενεργηθείσας συνεπεία διαταγών του Δημάρχου δια τε το κατεπείγον και αναγκαίον γενέσθαι
Δια το έτος 1880 εβεβαιώθησαν Δρ. 869,20
και δια τους μήνας Ιανουάριον μέχρι τέλους Ιουλίου ε.ε.Δρ. 576
Το όλον Δρ. 3061,83
επληρώθησαν δε δραχμαί 3061,83

Αποθεματικόν κεφάλαιον εις χείρας των Δραχ. 1686, 82

Εκ του συνόλου εξάγεται ότι η διαχείρισις των εκκλησιαστικών Συμβούλων Χρήστου Γ. Θαλασσινού, Ιωάννου Ζ. Νικολοπούλου και Δημητρίου Α. Λιαροπούλου του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος εγένετο καλώς και νομίμως.

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1881

Ο Δήμαρχος ο προεδρος δημ. Συμβουλίου

Δημ. Ν. Θεοφιλόπουλος Γιαννάκης Κοτζιόβελος

Τα μέλη

[υπογραφές]**»**.

Ο επόμενος εκκλησιαστικός προϋπολογισμός μάς έρχεται στις 15 Σεπτεμβρίου 1882 (πράξη αριθ. Κη΄) και από το περιεχόμενό του πληροφορούμαστε για την ενεργοποίηση, μετά από κάποια χρόνια, της αποπεράτωσης του δεύτερου, νότιου κωδωνοστασίου:

«Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού του Αγίου Τρύφωνος του έτους 1883

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 500**
Από κηρόν	**δραχ. 600**
Από δικαιώματα στεφανώματος	**δραχ. 20**
Από αφιερώματα και αγρούς	**δραχ. 140**
[σύνολο]	**δραχ. 1.260**

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 500**
Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 20**
Δια μισθοδοσίαν μουσικού και κανδηλανάπτου	**δραχ. 180**
Δια καθαρισμόν του Ναού	**δραχ. 25**
Δια την αποπεράτωσιν των δύο κωδωνοστασίων	**δραχ. 6.000**
[σύνολο]	**δραχ. 6.825**

Το έλλειμμα των δραχμών 5.565 θέλει πληρωθή εκ των αποθεματικών κεφαλαίων και δια δανείου»

«Προϋπολογισμός του ενταύθα ιερού Ναού της Γεννήσεως της Θεοτόκου

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 200**
Από κηρόν	**δραχ. 50**
Από διάφορα αφιερώματα	**δραχ. 50**

[Σύνολο] δραχ. 300

Β΄ Έξοδα

Δι’ αγοράν κηρού δραχ. 80
Δι’ αγοράν ελαίου δραχ. 45
Δι’ αγοράν λιβανίου δραχ. 5
Δι’ ανέγερσιν του κωδωνοστασίου δραχ. 350
[Σύνολο] δραχ. 480

Το έλλειμμα των Δραχμών 180 θέλει πληρωθή εκ των αποθεματικών κεφαλαίων και από εκουσίας συνεισφοράς των κατοίκων.

Εγένετο εν Βυτίνη την 15 Σεπτεμβρίου 1882».

Στις 5 Ιουλίου 1883 πραγματοποιούνται οι επόμενες δημοτικές εκλογές, στις οποίες ο Δ. Ν. Θεοφιλόπουλος ηττάται και εκλέγεται ο Ιωάννης Κ. Λαμπρυνόπουλος, γιος του παλαιού δημάρχου Κωνσταντίνου Λαμπρυνόπουλου (Κωνσταντάκου).

Στις 13 Οκτωβρίου 1884 ψηφίζεται ο εκκλησιαστικός προϋπολογισμός για το έτος 1885 (πράξη αριθ. Κβ΄):

«Πράξις ΚΒ΄ […] Προϋπολογισμός εσόδων – εξόδων δια το 1885
Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού “ο Άγιος Τρύφων”

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους δραχ. 600
Από κηρόν δραχ. 600
Από δικαιώματα στεφανώματος δραχ. 40
Από αφιερώματα και αγρούς δραχ. 200
Περίσσευμα παρελθόντος έτους δραχ. 700
[Σύνολο] δραχ. 2.140

Β΄ Έξοδα

Δι’ αγοράν κηρίου δραχ. 300
Δι’ αγοράν ελαίου δραχ. 100
Δι’ αγοράν λιβανίου δραχ. 25
Δια καθαρισμόν Ναού δραχ. 40
Δια μουσικόν δραχ. 60
[Σύνολο] δραχ. 525

Εκ του άνωθεν περισσεύματος θέλει γίνη η επιδιόρθωσις του Ναού κατά το σχεδιάγραμμα του μηχανικού»

«Προϋπολογισμός του εν Βυτίνη ιερού Ναού “το Γενέσιον της Θεοτόκου”

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 400**
Από κηρίον	**δραχ. 150**
Από διάφορα αφιερώματα	**δραχ. 100**
[Σύνολο]	**δραχ. 650**

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 50**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 10**
[Σύνολο]	**δραχ. 160**

Εγένετο εν Βυτίνη την 13 Οκτωβρίου 1884».

Ακολουθεί ο εκκλησιαστικός προϋπολογισμός για το έτος 1886:

«Αριθ. 42 Προϋπολογισμός εσόδων – εξόδων δια το 1886

Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 500**
Από κηρόν	**δραχ. 500**
Από δικαιώματα στεφανώματος και λοιπά	**δραχ. 25**
Από αφιερώματα	**δραχ. 50**
Από ενοίκιον καλλιεργησίμων αγρών	**δραχ. 150**
εν όλω	**δραχμάς 1.225**

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρίου	**δραχ. 300**
Δι' αγοράν ελαίου	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν λιβανίου	**δραχ. 25**
Δια καθαρισμόν Ναού	**δραχ. 40**
Δια μουσικόν	**δραχ. 60**
[Σύνολο]	**δραχ. 525**

Εκ του περισσεύματος των εξακοσίων δραχμών θέλει γίνη το εσωτερικόν ελαιοχρωμάτισμα του ιερού τούτου Ναού»

«Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου"

Α΄ Εσοδα

Από δίσκους	**δραχ. 400**
Από κηρίον	**δραχ. 150**
Από διάφορα αφιερώματα	**δραχ. 100**

Εν όλω δραχ. 650

Β΄ Έξοδα

Δι’ αγοράν κηρού δραχ. 150
Δι’ αγοράν ελαίου δραχ. 60
Δι’ αγοράν λιβανίου δραχ. 10
εν όλω δραχ. 220

Εκ του περισσεύματος των δραχμών 430 θέλει γίνη το περιτείχισμα του ιερού τούτου Ναο

[κενό**] Ιανουαρίου 1886**

Δήμαρχος Νυμφασίας ο Πρόεδρος
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος Δημ. Ιω. Χλιβέρης
τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Να σημειώσουμε την πρόβλεψη για δαπάνη προς κατασκευή περιτοιχίσματος περί τον ναό.

Όσο για την υπόθεση με τους 3 κατηγορηθέντες για καταχρήσεις εκκλησιαστικούς επιτρόπους, τώρα που έχει εκλεγεί η φίλα προσκείμενη προς αυτούς δημοτική παράταξη, τα δεδομένα ανατρέπονται. Το θέμα έρχεται στο Δημοτικό Συμβούλιο, κατ’ αρχάς, στις 12 Ιανουαρίου 1886 με σκοπό την αναθεώρηση της απόφασης του απελθόντος Δημοτικού Συμβουλίου:

«Πράξις 43 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι εν Βυτίνη την δωδεκάτην του μηνός Ιανουαρίου του 1886 παρουσία και του Δημάρχου Νυμφασίας Ι. Κ. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του την αναθεώρησιν της παρά του πρώην δημοτικού Συμβουλίου καταδικαστικής αποφάσεως των εκκλησιαστικών συμβούλων Κ. Γ. Ταμπακοπούλου και Λαμπρυνού Ι. Λαμπρυνοπούλου, ομοφώνως αποφασίζει όπως η υπόθεσις αυτή αναβληθή την εικοστήν πέμπτην 25 Ιανουαρίου 1886 ημέραν Σάββατον, επί τω λόγω του να επεξεργασθώσι προηγουμένως οι δημοτικοί σύμβουλοι Κ. Χατζηιωάννου, Ι. Νικολόπουλος, Θεόδωρος Μεγαλόφωνος, Αθανάσιος Χαρατζής και Ιωάννης Αναστ. Λιαρόπουλος, τους λογαριασμούς των ανωτέρω εκκλησιαστικών συμβούλων δια τα έτη από 1870 μέχρι του 1877, και να εκθέσωμεν γραπτώς την γνωμοδότησίν των ενώπιον του δημοτικού Συμβουλίου.

Ο Δήμαρχος ο Πρόεδρος οι σύμβουλοι
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος Δημ. Ι. Χλιβέρης Ευθ. Γ. Θαλασσινός

Ηλίας Κ. Παναγόπουλος
Ιω. Α. Νικολόπουλος
Κωνστ. Χατζηιωάννου
Γεώργιος Παναγιωτόπουλος
Θεόδ. Μεγαλόφωνος
Αθαν. Χαρατζής».

Το Δημοτικό Συμβούλιο επανέρχεται στο ζήτημα σε συνεδρίασή του στις 7 Φεβρουαρίου 1887 και αποφαίνεται πως η απόφαση αριθ. Γ της 23ης Ιανουαρίου 1879 του Δημοτικού Συμβουλίου είναι για τυπικούς και ουσιαστικούς λόγους άκυρη και άρα να αναθεωρηθεί και η εγκριτική υπ' αριθ. 6881 απόφαση της Νομαρχίας Αρκαδίας του 1880:

«Αριθ. 57 Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας
Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά μέλη αυτού

Συνελθόν σήμερον την 7 του μηνός Φεβρουαρίου 1887 εις συνεδρίασιν εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Ιωαν. Κ. Λαμπρυνοπούλου, έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του τα εξής υποβληθέντα αυτώ υπό του κ. Δημάρχου.

Ο πρώην Δήμαρχος Νυμφασίας Δημήτριος Ν. Θεοφιλόπουλος υπέβαλεν εις το προκάτοχον δημοτικόν Συμβούλιον και τούτο παρεδέχθη δια του υπό Στοιχ. Γ΄ ψηφίσματός του κατελόγισε τους πρώην εκκλησιαστικούς Συμβούλους του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων", Δημήτριον Κ. Λαμπρυνόπουλον, Κωνστ. Γ. Ταμπακόπουλον και Λαμπρ. Ι. Λαμπρυνόπουλον την πληρωμήν δραχμών 4.954 ως δαπανησάντων αυτάς κατά έτη 1870, 1871, 1872, 1873 και 1874 άνευ προϋπολογισμού και πέραν αυτού άνευ Νομίμου εγκρίσεως, η Νομαρχία Αρκαδίας δια της υπ' αριθ. 488[...] της 31 Αυγούστου έτους 1880 αποφάσεώς της επεκύρωσε το ψήφισμα του δημοτικού εκείνου Συμβουλίου.

Αλλ' ο τοιούτος καταλογισμός είναι εις τον Δήμαρχον άδικος και ως τοιούτον τον παραδέχεται, διότι τα πράγματα ταύτα αποδεικνύουσιν εμπάθειαν και δολίαν του πρώην Δημάρχου κατά των ειρημένων διαχειριστών του Ναού, και την πρόθεσίν του να ζημιώση αυτούς, στηριζόμενος εις την μη δήθεν τήρησιν διατυπώσεων, η έλλειψις των οποίων δύναται να επιβαρύνη μάλλον τούτον παρά τους υπολόγους, διότι αφού κατά τα έτη 1870, 1871, 1872, 1873 δεν συνετάχθη παντάπασιν προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του Ναού "ο Άγιος Τρύφων", κατά δε τα έτη 1874 ως 1877 μόνον δύο τοιούτοι συνετάχθησαν, οι οποίοι δεν εκοινοποιήθησαν εις τους υπολόγους τούτους προϋπολογισμούς των εσόδων και εξόδων δια να κανονίσωσι[;] επί τη βάσει τούτων τα έξοδα του Ναού,

δεν έπεται εντεύθεν ότι δεν ήτο απαραιτήτως αναγκαία και η δαπάνη των εξόδων δια την διακόσμησιν και ευπρέπειαν του Ναού,[…] επιβαλλομένη και υπό την επιθυμίαν των κατοίκων, αφού εκ μόνης και ταύτης εξαρτώνται και τα έσοδα του Ναού, συνιστάμενα ή μάλλον εισπραττόμενα εκ της δια δίσκου εισφοράς των κατοίκων, επομένως ουχί ορθώς εξετίμησεν το πρώην Δημοτικόν Συμβούλιον τους υπό του Δημάρχου προταθέντας λόγους [...] διατύπωσιν και ίνα μη παραδεχθή τα έσοδα ως καλώς εισπραχθέντα άνευ προϋπολογισμού όντα πολλά, αφ' ετέρου πλείστα των εξόδων [...] πλέον των 7.000 δραχμών εχρησιμοποιήθησαν εις απολύτους ανάγκας του τόπου, [...] το Δημοτικόν Συμβούλιον να μην παραδεχθή ταύτα ως καλώς δαπανηθέντα, αν και αφέθησαν και πράγματι εις αναγκαίον επιβεβλημένον υπό της ανάγκης της διατηρήσεως του Ναού, και μάλιστα αφού η εκκλησία εξακολουθή κατέχουσα τα κειμήλια εκείνα ήτοι τα πολυκάνδηλα, το ιερόν Ευαγγέλιον, το άγιον Ποτήριον κτλ διακοσμημένα υπ' αυτών και αφ' ετέρου να καταλογίζουν ούτοι δια την δαπάνην αυτήν ένεκεν της κακής προθέσεως του εισηγησαμένου τον καταλογισμόν τ[…] πρώην Δημαρχου Νυμφασίας υπέβαλεν δε και την από 1 Ιανουαρίου ε.ε. Αίτησιν των υπολόγων, έτους [;] δια τους εν αυτή λόγους τυγχάνει δίκαιον και Νομίμως προτείνει εις το Δημοτικόν Συμβούλιον ίνα λάβη υπ' όψιν τους εκτεθέντας λόγους ως και την Αίτησιν των υπολόγων, αναγνωρίση τα δαπανηθέντα έξοδα υπό του πρώην εκκλησιαστικού Συμβουλίου Δ. Λαμπρυνοπούλου, Κ. Ταμπακοπούλου και Λαμπρ. Ι. Λαμπρυνοπούλου ως καλώς γινομένα [...]υπέβαλεν [...] των αρμοδίων αρχών την υπό Στοιχ. Γ΄ έτους 1879 πράξιν του πρώην Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας επικυρωθείσαν δια της υπ' αριθ. 6821 έτους 1880 αποφάσεως της Νομαρχίας Αρκαδίας και [...] την απαλλαγήν των υπολόγων από πάσης πληρωμής κ.λπ.

Σκεφθέν κατά τον Νόμον αποφαίνεται

Α΄ Την εξαφάνισιν της υπό Στοιχ. Γ΄ και από 23 Ιανουαρίου έτους 1879 ψηφίσματος του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου τούτου ως άκυρον καθ' ο αορίστου και αβασίμου, διότι κατά την κατάρτισιν αυτού δεν έλαβον μέρος [...] προς πλήρη του Σώματος απαρτίαν μέλη ουδ' [...] παντάπασιν εν τω ψηφίσματι η γνώμη της μειοψηφίας ήτις και αληθής ήτο και βάσιμος ως στηριζομένη επί πραγμάτων αναμφισβητήτων, και επομένως το τοιούτον ψήφισμα είναι πάντι άκυρον και ανίσχυρον.

Β΄ Την εξαφάνισιν της υπ' αριθ. 6881 έτους 1880 αποφάσεως της Νομαρχίας Αρκαδίας στηριζομένης εις Σκέψιν ακύρου και ανισχύρου ψηφίσματος του Δημοτικού Συμβουλίου όπερ μάλλον εκ πείσματος[;] πολιτικού πάθους διισταμένου κατ' αυτού του εκκλησιαστικού Συμβου-

λίου καταλογίσαν αυτούς χωρίς το [...] να λάβη υπ' όψιν του δικαιολογητικά έγγραφα και [...] αυτού δυνάμει των οποίων ενήργησαν ούτοι τας [...] αναγκαίας και επωφελείς δαπάνας εν τω Ναώ τμηματικά και κατά περιόδους καθ' άπαντα τα έτη της διαχειρίσεώς των υπό την άμεσον επίβλεψιν του τότε Δημάρχου ως Προέδρου του εκκλησιαστικού Συμβουλίου και κατά και [...] εντολάς και [...] άλλας τοιαύτας μικράς και ασημάντους εργασίας η εκτέλεσις των οποίων δεν επεδέχετο την ελαχίστην αναβολήν και [...] καθ'εκάστην, ηδύναντο να γίνωσιν άνευ δημοπρασίας και εγκρίσεως κατά την σαφή διάταξιν του άρθρου 112 παρ. Α, Σ 2 και 3 του Δημοτικού Νόμου, θεωρούμ...] απολύτως χρησίμους και αναγκαίας προς πρόληψιν [...] και μείζονος [...] βλάβης του Ναού τα συμφέροντα του οποίου προ παντός, αλλά φειδόμενοι οι εκκλησιαστικοί ούτοι Σύμβουλοι, επέβλεψαν μετά παραδειγματικού ζήλου και δραστηριότητος και ουδέν [...] δύναται να αποδοθή η ελαχίστη κατ' αυτών υπόνοια [...]ρίσεως, καθ' όσον πάντες τυγχάνουσιν εκ των μάλλον ευϋπόληπτων οικοκυραίων προεξάρχοντες εν τω Δήμω κατά την περιουσίαν και την ηθικήν υπόληψιν, και λίαν αδικαιολογήτως το τότε Δημοτικόν Συμβούλιον χωρίς να λάβη υπ' όψιν τας ούτω ενεργηθείσας δαπάνας ας εθεώρησε μεν ως αναγκαίας και επωφελείς, κατελόγισεν όμως αυτούς επί μόνον τον λόγον δήθεν ότι δεν υπήρξεν έγκρισις, ενώ κατά τας διατάξεις των κειμένων Νόμων εις τον εντολοδόχον πληρώνονται αι αναγκαίαι και επωφελείς δαπάναι, και αυταί αι καθ' υπέρβασιν της εντολής γινόμεναι βελτιώσεως [...] δι' αυτών να κατασταθή η χρέωσις του πράγματος [...] μάλλον χρησιμοτέρας, επομένως αφού ούτοι δια [...] οικονομιών κατόρθωσαν να εξωραΐσουσιν τον Ναόν και καλλωπίσωσι τούτον εσωτερικώς ως [...] τοιαύται δαπάναι και βελτιώσεις έδη να μη καταλογισθώσιν αυτούς κατά τον έτερον κανόνα του Δικαίου, καθ' ον ουδείς δύναται να ωφεληθή με την ζημίαν του άλλου [...] διότι αι πράξεις του Ναού απεδείχθησαν ασυγκρίτω τω λόγω κατώτεραι της δαπάν[...]

Δια ταύτα

Το Δημοτικόν Συμβούλιον αναγνωρίζει τα δαπανηθέντα έξοδα υπό των πρώην εκκλησιαστικών επιτρόπων Δημ. Κ. Λαμπρυνοπούλου, Κων. Γ. Ταμπακοπούλου και Λαμπρ. Ι. Λαμπρυνοπούλου κατά τα έτη 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877 ως καλώς γενόμενα και συμφώνως των απαιτήσεων του Ναού.

Αιτόν την αναθεώρησιν της προκειμένης αποφάσεως του Νομάρχου Αρκαδίας δια τους εκτεθέντας λόγους και την καθ' ολοκληρίαν απαλλαγήν των δι' αυτής υπολόγων, αλλά να θεωρηθή η παρούσα ως έφεσις και

υποβληθή μεθ' όλων των σχετικών ενώπιον του αρμοδίου Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος**
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Ευθ. Γ. Θαλασσινός**
Τα μέλη
[υπογραφές**]»**.

Ο επόμενος προϋπολογισμός μάς έρχεται σε συνεδρίαση της 7ης Ιανουαρίου 1889 (πράξη αριθ. 41):

«Παράρτημα

Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

Α΄ Εσοδα

Από εισπράξεις δίσκου, κηρού και στέψεων	**δραχ. 1000**
Από αφιερώματα	**δραχ. 50**

Β΄ Έξοδα

Μισθός μουσικών	**δραχ. 160**
Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβάνου	**δραχ. 400**
Δια καλλωπισμόν και καθαρισμόν του Ναού εν εορταίς	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν Μηναίων	**δραχ. 120**
Δια κατασκευήν εξ στασιδίων των μουσικών	**δραχ. 100**
Δια σκαλωσιές δια την επιδιόρθωσιν του ιερού Ναού δια τον ελαιοχρωματισμόν	**δραχ. 200**

Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "το Γενέθλιον της Θεοτόκου"

Α΄ Εσοδα

Από εισπράξεις δίσκου, κηρού και στέψεων	**δραχ. 500**
Από αφιερώματα	**δραχ. 100**
αποθεματικόν κεφάλαιον προηγουμένων ετών	**δραχ. 600**

Β΄ Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβανίου	**δραχ. 250**
Δια καθαρισμόν και καλλωπισμόν εν γένει του Ναού	**δραχ. 100**

Το αποθεματικόν κεφάλαιον θέλει χρησιμεύσει εις κατασκευήν κωδωνοστασίου του ιερού Ναού».

Να σημειώσουμε σε αυτόν τον προϋπολογισμό τη δαπάνη, όχι για την πληρωμή ενός μουσικού, αλλά περισσότερων. Δεν ξέρουμε αν εκείνη την εποχή αποφασίστηκε να αυξηθούν οι αμοιβόμενοι ψάλτες ή γινόταν και από πιο πριν. Επίσης, ας κρατήσουμε και την πρόβλεψη κατασκευής στασιδίων για τους ψάλτες.

Στις 29 Απριλίου 1890 (πράξη αριθ. 58), λίγο αργοπορημένα δηλαδή, ψηφίζονται οι εκκλησιαστικοί προϋπολογισμοί του έτους 1890:

«Το Δημοτικόν Συμβούλιον Νυμφασίας

Συγκείμενον από τον Πρόεδρον και τα λοιπά προσυπογεγραμμένα μέλη αυτού

Συνεδριάσαν σήμερον την 29 Απριλίου 1890 εν Βυτίνη και εν τω Δημοτικώ καταστήματι παρόντος και του Δημάρχου Νυμφασίας Ι. Κ. Λαμπρυνοπούλου έλαβεν ως αντικείμενον της συνεδριάσεώς του την επιψήφισιν των προϋπολογισμών των εσόδων και εξόδων των ιερών Ναών του Δήμου μας δια το τρέχον έτος 1890.

Ο Δήμαρχος λαβών τον λόγον εξέθεσεν ότι η Β. Νομαρχία δι' επανειλημμένων διαταγών της ζητεί τους προϋπολογισμούς των εσόδων και εξόδων των ιερών Ναών του Δήμου μας δια το τρέχον έτος 1890.

Τας διαταγάς αυτάς ανεκοίνωσεν προς τους εκκλησιαστικούς Συμβούλους απάντων των ιερών Ναών οι οποίοι έφερον τας σημειώσεις των και παρακαλεί το Σώμα να λάβη υπ' όψιν αυτάς και κανονίση τα έσοδα και έξοδα των ως είρηται ιερών Ναών.

Το Σώμα σκεφθέν αποφαίνεται

Επί του προϋπολογισμού των εσόδων του ιερού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"

Έσοδα	
Από εισπράξεις δίσκων, κηρού και στέψεων	**δραχ. 1000**
Από αφιερώματα	**δραχ. 50**
Από περίσσευμα παρελθόντων ετών	**δραχ. 350**
Έξοδα	
Δια μισθούς μουσικών	**δραχ. 200**
Δι' αγοράν ελαίου, κηρού και λιβάνου	**δραχ. 400**
Δια καλλωπισμόν και καθαρισμόν του Ναού εν εορταίς	**δραχ. 100**
Δια κατασκευήν εξήκοντα στασιδίων	**δραχ. 500**
Δια κατασκευήν των τριών μεγάλων θυρών	**δραχ. 200**

Επί του ιερού Ναού η "Γέννησις της Θεοτόκου"

Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκων, κηρού και στέψεων	**δραχ. 400**
Από αφιερώματα	**δραχ. 100**
Από αποθεματικόν κεφάλαιον παρελθόντων ετών	**δραχ. 500**

Έξοδα

Δι' αγοράν ελαίου, κηρού και λιβάνου	**δραχ. 200**
Δια καθαρισμόν και καλλωπισμόν εν γένει του Ναού	**δραχ. 100**

το περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει εις την κατασκευήν κωδωνοστασίου του ιερού Ναού

[...] Εις τον κ. Δήμαρχον ανατίθηται η περαιτέρω ενέργεια.

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος**

Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Τρύφων Χλιβέρης**

Τα μέλη [υπογραφές**]»**.

Να σημειώσουμε την πρόθεση για κατασκευή τριών θυρών, προφανώς των τριών κύριων εισόδων στη δυτική πλευρά του ναού. Κι εδώ αναρωτιόμαστε πότε κατασκευάστηκαν οι αντίστοιχες 3 είσοδοι που υπάρχουν σήμερα.

Ακολουθούν 3 κατά σειρά προϋπολογισμοί των ενοριών του Δήμου για τα έτη 1891, 1892 και 1893, στις 17 Μαρτίου 1891 (πράξη αριθ. 65), στις 3 Ιανουαρίου 1892 (πράξη αριθ. 7) και στις 27 Νοεμβρίου 1892 (πράξη αριθ. 19) αντίστοιχα:

«Παράρτημα

Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του εν Βυτίνη ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων".

Α΄ Εσοδα

Από εισπράξεις δίσκου, κηρού και στέψεων	**δραχ. 1100**
Από αφιερώματα	**δραχ. 100**
[Σύνολο]	**δραχ. 1200**

Β΄ Έξοδα

Μισθός μουσικού	**δραχ. 180**
Δια αγοράν κηρού, ελαίου και λιβάνου	**δραχ. 400**
Δια καθαρισμόν και καλλωπισμόν του Ναού εν εορταίς	**δραχ. 100**
[Σύνολο]	**δραχ. 680**

Το περίσσευμα εκ δραχμών 520 θέλει χρησιμεύσει εις την κατασκευήν εξήκοντα στασιδίων, δύο καλαναρχών και τριών εξωθύρων του ιδίου ιερού Ναού.

Προϋπολογισμός του ιερού Ναού "η Γέννησις της Θεοτόκου"

Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκων, κηρού και στέψεων και αφιερώματα	**δραχ. 600**

Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβάνου και καθαρισμόν του Ναού	**δραχ. 350**

το περίσσευμα εκ δραχμών 250 θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου ιερού Ναού.

Ο Δήμαρχος Νυμφασίας **ο Πρόεδρος**
Ι. Κ. Λαμπρυνόπουλος **Τρύφων Χλιβέρης**

Τα μέλη
[υπογραφές]»

«Αριθ. 73 Ιανουαρίου 1892

Παράρτημα προϋπολογισμού

Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του ιερού Ναού "ο Άγιος Τρύφων"

Α΄ Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκου, κηρού και στέψεων	**δραχ. 1100**
Από αφιερώματα	**δραχ. 100**

Β΄ Έξοδα

Μισθός Μουσικού	**δραχ. 180**
Δι' αγοράν ελαίου, κηρού και λιβάνου	**δραχ. 500**
Δια καθαρισμόν και καλλωπισμόν του Ναού εν τας εορτάς	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν τεχνητών κηρίων με σούστα Δια τους πολυελαίους και εμμανουάλια	**δραχ. 100**
Δι' αγοράν Μηναίων	**δραχ. 100**

Το περίσσευμα εκ δραχμών 220 θέλει χρησιμεύσει δια την επιδιόρθωσιν της στέγης του ιδίου ιερού Ναού.

Προϋπολογισμός του ιερού Ναού επίσης Βυτίνης "η Γέννησις της Θεοτόκου"

Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκων, κηρού και στέψεων

και αφιερώματα δραχ. 600

Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού, ελαίου και λιβάνου και καθαρισμόν του Ναού δραχ. 400

το περίσσευμα εκ δραχμών 200 θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου ιερού Ναού»

«Αριθ. 1927 Νοεμβρίου 1892

Προϋπολογισμός των εσόδων και εξόδων του Δήμου τούτου δια το επιόν έτος 1893

Το δημοτικόν Συμβούλιον λαβόν υπ' όψιν του τους προϋπολογισμούς, τους υποβληθέντας παρά των εκκλησιαστικών συμβούλων απάντων των ιερών Ναών του Δήμου μας, προβαίνει και εις την κατάρτισιν αυτών ως ακολούθως.

Προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του ιερού Ναού Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"

Α΄ Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκου, κηρού και στέψεων και από αφιερώματα δραχ. 1100

Β΄ Έξοδα

Μισθός μουσικού δραχ. 180

Δι' αγοράν ελαίου, κηρού και λιβάνου δραχ. 500

Δια καθαρισμόν και καλλωπισμόν του Ναού εν εορταίς δραχ. 100

Δια μισθόν εις τον υπηρέτην του ιδίου Ναού δραχ. 50

Το περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει δι' αγοράν Μηναίων και επιδιόρθωσιν της στέγης του ιδίου Ναού.

Προϋπολογισμός του ιερού Ναού επίσης Βυτίνης "η Γέννησις της Θεοτόκου"

Έσοδα

Από εισπράξεις δίσκων, κηρού και στέψεων και αφιερώματα δραχ. 400

Έξοδα

Δι' αγοράν κηρού, λιβάνου και ελαίου δραχ. 300

Δια καλλωπισμόν και καθαρισμόν του Ναού εν εορταίς δραχ. 100

Εάν υπάρξει περίσσευμα θέλει χρησιμεύσει εις την πληρωμήν του κατασκευαζομένου κωδωνοστασίου του ιδίου Ναού».

Εκτός από τις συνήθεις δαπάνες για μεγαλύτερα ή μικρότερα έργα και τη συντήρηση του ναού, το Εκκλησιαστικό Ταμείο υποχρεωνόταν κάποιες φορές από την προϊστάμενή του δημοτική αρχή, μεταξύ άλλων έκτακτων συνεισφορών για δημοτικά ή των άλλων τοπικών αγαθοεργών καταστημάτων έργα,να συμμετάσχει χρηματικά προς συνδρομή παθόντων από φυσικές ή πολεμικές καταστροφές εντός ή εκτός του ελληνικού κράτους. Αυτό γινόταν, προφανώς, ύστερα από σχετικές διαταγές της Πολιτείας. Ας δούμε 2 τέτοιες αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας:

«Πράξις 112 Το Δημοτικόν Συμβούλιον έλαβεν ως αντικείμενον ίνα αποφασίση περί συνεισφοράς εκ μέρους του Δημοτικού Ταμείου Νυμφασίας, εκ μέρους των εκκλησιαστικών ταμείων της περιφερείας του αυτού Δήμου υπέρ των εν Ινδίαις παθόντων χριστιανών Άγγλων, φιλανθρωπίας ένεκα, και ιδίως ευγνωμοσύνης προς την Αγγλίαν δια τας υπέρ Ελλάδος ευεργεσίας της.

Το Συμβούλιον όθεν ομοφώνως, και συμφώνως με τας διατάξεις του από 1 Οκτωβρίου ε.ε. Υ. Β. Διατάγματος και της υπ' αριθ. 58 Υπουργ. Εγκυκλίου, Αποφασίζει_

Να δοθή συνεισφορά υπέρ των εν Ινδίαις χριστιανών Άγγλων ως εφεξής.

1. **εκ μέρους του Δημοτικού Ταμείου Νυμφασίας είτε από την χρήσιν του 1857 έτους, είτε από εκείνην του έτους 1858 δραχμας τεσσαράκοντα**
2. **επίσης να δοθή ομοία συνεισφοράκαι εκ μέρους των εκκλησιαστ. ταμείων της περιφερείας του δήμου.**

   α΄από το του ιερού ναού της Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"δραχ. δεκαπέντε-

   β΄ ομοίως από το του ιερού ναού Βυτίνης των Αγίων Αποστόλων δραχ. Δεκαπέντε

   γ΄ ομοίως από το του ιερού ναού του χωρίου Γρανίτσης δραχ. Δεκαπέντε

   δ΄ ομοίως από το του ιερού ναού του χωρίου Νεμνίτζης δραχ. Δεκαπέντε

   ε΄ ομοίως από το του ιερού ναού του χωρίου Πυργακίου δραχ. Δεκαπέντε

   στ΄ ομοίως από το του ιερού ναού του χωρίου Γαρζενίκου δραχ. Δεκαπέντε

   εγένετο εν Βυτίνη την 9 Δεκεμβρίου 1857».

«Πράξις 125

Το Δημοτικόν Συμβούλιον συναισθανόμενον μετά βαθείας λύπης του το δυστύχημα όπερ συνέβη [εκ] **του σεισμού εις τους Κορινθίους, και ωθούμενοι εκ του φιλανθρωπικού καθήκοντος να συνδράμη εις τους παθόντας αδελφούς Κορινθίους εκ του Ταμείου του Δήμου και εκ των λοιπών αγαθοεργών Καταστημάτων αυτού αναλόγως της καταστάσεώς των, αποφασίζει._**

Να δοθή συνδρομή εκ του Δημοτικού Ταμείου Νυμφασίας εις τους εκ του σεισμού παθόντας Κορινθίους και εκ των εισοδημάτων της χρήσεως ενεστώτος έτους δραχμάς τριάκοντα.

Εκάστη ενοριακή εκκλησία των χωρίων του αυτού Δήμου μας να συνδράμη επίσης προς τους ιδίους ανά δραχμάς δέκα, η δε εκκλησία της πρωτευούσης του Δήμου μας δραχμάς είκοσι.

[…] Εγένετο εν Βυτίνη την εννάτη Μαρτίου 1858».

Ο σεισμός που αναφέρεται είναι ο πολύ ισχυρός της Κορίνθου της 29ης Φεβρουαρίου 1858 (16 Φεβρουαρίου με το παλιό, ισχύον τότε, ημερολόγιο), μεγέθους 6,7 της κλίμακας Ρίχτερ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- Αρχείο Αγωνιστών, Εθνική Βιβλιοθήκη.
- Αρχείο Ιεράς Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως.
- Αρχείο Ι. Μ. Κερνίτσας, Μοναχολόγιον της εν τω Δήμω Νυμφασίας Ιεράς Μονής των Αγίων Θεοδώρων.
- Αρχείο Κοινότητας Βυτίνας,
  α) Βιβλιοδετημένα έγγραφα, Αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Νυμφασίας (1841-1893), τόμοι 21.
  β) Λυτά έγγραφα, φάκελος 2, «Κοινότης Βυτίνης 1914 – Δικαστικά διάφορα του Δήμου Νυμφασίας από πολλών ετών – Διαθήκη Γεωργίου Κούστα δια την εκκλησίαν Βυτίνης "ο Άγιος Τρύφων"».
  γ) Λυτά έγγραφα, φάκελος αριθ. 169, «Αποκαλυπτηρίων Παπαρρηγοπούλου 1939».
  δ) Λυτά έγγραφα, φάκελος αριθ. 191, «Νεκροταφείου 1940».
- Αρχείο Π. Παπαζαφειρόπουλου, Δημόσια Βιβλιοθήκη Βυτίνας.
- Αρχείο Υποθηκοφυλακείου Νυμφασίας.
- ΓΑΚ, «Αρχειομνήμων», Αρχείο Οθωνικής περιόδου, Αριστεία.
- ΓΑΚ, «Αρχειομνήμων», Εκλογικά Συλλογής Γεωργίου Λαδά, Σειρά 001, Φάκελος 008 – Εκλογικά έγγραφα Επαρχίας Γορτυνίας, Υποφάκελος 9 Δήμος Νυμφασίας.
- ΓΑΚ, Οθωνική περίοδος, Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως, Αρκαδίας ενοριακαί εκκλησίαι, Κλάδος Α΄, Θυρίς 100, Φάκελος 1, αριθ. 4, «Κοιμήσεως/Μαγούλιανα/ενοριακή εκκλησία», και διαδικτυακά, «Αρχειομνήμων», Εκκλησιαστικών, Φάκελος 245, Αρκαδίας ενοριακαί εκκλησίαι.
- ΓΑΚ, Οθωνική περίοδος, Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικών, «οι αιτούντες σύνταξιν κληρικοί».
- ΓΑΚ Νομού Μεσσηνίας, Συμβολαιογραφικά αρχεία περιφέρειας Ειρηνοδικείου Παμίσου, έδρα Νησί, Αρχείο συμβολαιογράφου Ηλία Γ. Βεργόπουλου 1835-1844, ΑΒΕ 47, φάκελος 578, αριθμός συμβο-

λαίου 1047, και, Αρχείο συμβολαιογράφου Αναγνωστόπουλου Ιωάννη, ΑΒΕ 47, φάκελος 587, αριθμός συμβολαίου 4312.

- ΓΑΚ, Υπουργείο των Εκκλησιαστικών, φάκελος αριθ. 72/13, «Νυμφασίας 1914-1918»(αταξινόμητο αρχειακό υλικό).
- Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), *Οθωνική περίοδος – Το επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Υπουργείον της Επικρατείας, Αγίου Τρύφωνος ενοριακή εκκλησία εις Βυτίνην*, Θυρίς 145, Φάκελος 15/και σε ψηφιοποιημένη μορφή στο Αρχειομνήμων, Εκκλησιαστικών, φάκελος αριθ. 275.
- Εφημερίδα *η Βυτίνα*, διμηνιαία έκδοση του Συλλόγου των απανταχού Βυτιναίων.
- Εφημερίδα των Αθηνών *η Ταχύπτερος Φήμη,* φύλλο αριθ. 598 της 5ης Σεπτεμβρίου 1846.
- Εφημερίδα των Αθηνών *ο Φίλος του Λαού,* φύλλο αριθ. 397 της 4ης Ιουνίου 1846.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστόπουλος Γ. Λεωνίδας, δημοσιεύσεις στην εφημερίδα *η Βυτίνα.*
- Αναγνωστόπουλος Γ. Λεωνίδας, *Οι εκκλησίες της Βυτίνας*, Βυτίνα 1988 (ιδιωτική έκδοση).
- Ανδριώτη Νεφέλη – Μπλέτσας-Υφαντής Γεώργιος, «Ο Ναός της Κοίμησης Θεοτόκου Ελάτης Αρκαδίας (Παναγία Γαρζενικιώτισσα)», περιοδική έκδοση *Γαρζενίκος*, τχ. 2, Ιούλιος 2020.
- *Γαρζενίκος*, περιοδική έκδοση, τχ. 2, Ιούλιος 2020, συντάκτες Γιαννακοπούλου-Τσενέ Γιώτα, Θαλασσινού Έλσα, Παπαχατζής Φώτης.
- Γεωργιτσογιάννη Ν. Ευαγγελία, «Η ζωή και η κοινωφελής δραστηριότητα του Π. Τριανταφυλλίδη», εφημερίδα *η Βυτίνα*, φύλλο 198 Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2012.
- Γούδας Ν. Αναστάσιος, *Βίοι Παράλληλοι των επί της Αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τόμος Γ΄, Εν Αθήναις 1870.
- Γραίκος Νικόλαος, *Πολιτισμικά και εικονογραφικά ζητήματα Ακαδημαϊκές τάσεις της εκκλησιαστικής ζωγραφικής στην Ελλάδα κατά τον 19 αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2011.

- Γριτσόπουλος Αθ. Τάσος, *Η υπό του Καποδίστρια διορισθείσα εκκλησιαστική επιτροπή και το έργον αυτής, εν Αθήναις 1954.*
- Δημητρακόπουλος Σοφοκλής, «Εφημεριακός Ιερός κλήρος Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως 1460-2011», περιοδικό της Ιεράς Μητρόπολης Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως *Άγιος Γρηγόριος ο Ε΄*, τχ. 4, 2011.
- ΕΛ.ΣΤΑΤ., Απογραφές πληθυσμού 1879-2011.
- *Expedition scientifique de Moree*, Paris 1834.
- Ιστότοπος, «Γορτυνιακά, Θέματα Γορτυνιακής ιστορίας, Απογραφή Γορτυνίας 1834».
- Καρατζίνας Γ. Κωνσταντίνος,*Ιστορία της Βυτίνης*, Εκδοτική Εταιρία Πυθία, εν Αθήναις 1976.
- Κωνσταντινόπουλος Γ. Χρήστος, *Οι παραδοσιακοί κτίστες της Πελοποννήσου*, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1983.
- Κωνσταντινόπουλος Γ. Χρήστος, *Η Ελληνική Σχολή Βυτίνας κατά την περίοδον 1824-1832*, Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, Πελοποννησιακά,τόμος Ζ΄, Αθήνα 1970.
- Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου Οικονόμου του εξ Οικονόμων, *Τα σωζόμενα εκκλησιαστικά συγγράμματα, τόμος Β΄, Αθήνησι 1864.*
- Kayapinar Levent, *Η δημογραφική δομή του Λεονταρίου ή Καρύταινας 1461-1574 σύμφωνα με τα Οθωμανικά Κατάστιχα*.
- Λαμπρόπουλος Θ. Αθανάσιος, *Παναγιώτης Τρ. Τριανταφυλλίδης Βυτιναίος Μέγας Εθνικός Ευεργέτης*, έκδοση του Σωματείου «Φίλοι του κληροδοτήματος Παναγιώτη Τριανταφυλλίδη», Βυτίνα 2013.
- Ντόκος Κωνσταντίνος, «Η εν Πελοποννήσω εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδον της Β΄ Ενετοκρατίας, ανέκδοτα έγγραφα εκ των αρχείων Ενετίας», μη εκδοθέντα από τον συγγραφέα έγγραφα.
- Ξηρός Τρύφων, *Η Βυτίνα και οι ήρωές της, Εν Αθήναις 1939.*
- Παναγιωτόπουλος Βασίλης, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1985.
- Παπαζαφειρόπουλος Ζ. Παναγιώτης,*Μεθυδριάς, ιστορική και τοπογραφική αφήγησις*, 1883.

- Παπαχατζής Π. Φώτης,*Βιβλίον της καταγραφής όλων των κατοίκων του Δήμου Νυμφασίας, η Καταγραφή πληθυσμού του έτους 1851*, Ελάτη 2015, σε ηλεκτρονική μορφή.
- Πετρονώτης Π. Αργύρης, *Η αναντικατάστατη Αξία της Αποτύπωσης παλαιών Κτηρίων για την Ιστορία τους, παράλληλα η πολύτιμη συμβολή Αρχειακών Εγγράφων και η προσεκτική (κριτική) χρήση δημοσιευμάτων γι' αυτά*, Ανακοίνωση στη Ζούρτσα 28 Δεκεμβρίου 2016.
- Πουλημένος Α. Γρηγόρης,*Η Ελλαδική Ναοδομία στην περίοδο του Νεοκλασσικισμού 1830-1912, επί διδακτορία διατριβή, υποβληθείσα στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, Αθήναι 1997.*
- Pouqueville, *Voyage de la Grece.*
- Σταματάκης Ι. Δ., *Πίναξ χωρογραφικός της Ελλάδος, περιέχων τα ονόματα, τις αποστάσεις και τον πληθυσμόν των δήμων, πόλεων, κωμοπόλεων και χωρίων. Ερανισθείς εκ διαφόρων επισήμων εγγράφων της Βασ. Κυβερνήσεως, Εν Αθήναις 1846*.
- Συλλογή των σπουδαιότερων εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων Νόμων, Βασ. Διαταγμάτων, Υπουργικών εγγράφων, Οδηγιών κτλ., καταρτισθείσα και εκδοθείσα εντολή της Ι. Συνόδου, υπό Δαμασκηνού Χριστοπούλου Αρχιμανδρίτου και Α΄ Γραμματέως της Ι. Συνόδου, εν Αθήναις 1877.
- Υπουργείον των Εσωτερικών, Γραφείον Δημόσιας Οικονομίας, Στατιστική της Ελλάδος, *Πληθυσμός του έτους 1861,εν Αθήναις 1862*.
- Χρυσανθόπουλος Φώτιος*, Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής επαναστάσεως, συγγραφέντα μεν υπό Φωτίου Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου, εκδοθέντα δε υπό Σταύρου Ανδροπούλου*, εν Αθήναις 1899, τόμος Β΄.
- Χώρας Αθ. Γεώργιος, *Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος ιερεύς και Σχολάρχης Βυτίνης 1819-1908*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήναι 1979.

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΓΑΡΖΕΝΙΚΟΣ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΙΣ
ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΩΔΩΝΗ
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ
ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 2022

ΤΟ ΣΚΑΘΑΡΙ

toskatharibooks

ISSN: 2654-122X

03